

62112

KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Mustafa ERDOĞAN

TÜRK EDEBİYATINDA MUHAMMES

(1. Cilt)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
PROF. DR. MUSTAFA İSEN

KIRIKKALE-1997

ÖZET

Muhammes Arapça asıllı bir kelimedir ve *hums* kökünden gelmektedir. Türkçe'de *beşli*, *beş katlı*, *beşgen* gibi karşılıklar verilmiştir. Bir edebiyat terimi olarak, klasik doğu edebiyatlarında şâirlerin aynı vezinde beşer mısradan oluşan bendlerle yazdıkları manzûmelere genel olarak muhammes denilmektedir. Muhtemelen Arap edebiyatında doğmuş olan bu nazım şekli, Araplardan Farslara, Farslardan da Türklere geçmiş ve bu üç edebiyatta da kullanılmıştır. Türk edebiyatında ilk örnekleri XIV. yüzyılda görülen muhammes XIX. yüzyılın sonuna kadar yazılmaya devam etmiştir. Bu çalışmada XIV-XIX. yüzyıllar arasında 192 şâir tarafından yazılmış 790 Türkçe muhammes incelenmiş ve sonuçlar farklı açılardan değerlendirmeye tâbî tutulmuştur.

Muhammes Türk edebiyatında *musammatlar* içinde, musammatların bir çeşidi olarak incelenmektedir. *Müzdevic* ve *mütekerrir* olmak üzere temelde iki şekli olan muhammesin ana kâfiye örgüleri *aaaaa- bbbba-cccca-...*; *aaaaA-bbbbA-ccccA-...* ve *aaaAA-bbbAA-cccAA-...* biçiminde gösterilen örgülerdir. Edebiyatımızda mütekerrir muhammesler müzdevic muhammeslerden daha fazla kullanılmıştır.

Bendlerden oluşan bir nazım şekli olan muhammesin bend sayısı konusunda bir sınırlama yoktur. İstenilen bend sayısında ve uzunlukta yazılabilir. Ancak, muhammesler umumiyetle 5 ve 5'e yakın bendler hâlinde yazılmıştır. Muhammeslerde en fazla kullanılan vezinler sırasıyla aruz vezninin *Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün*; *Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün*, ve *Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün* kalıbıdır. Bu nazım şeklinde şâir çoğunlukla son bendde mahlasını söyler.

Muhammeslerde çok çeşitli konular işlenmiştir. Ancak en fazla rastlanan konu, aşk ve sevgili ile ilgili konulardır. Aşktan sonra en fazla işlenen konular sırasıyla tasavvuf, medhiye, nasîhat, münâcât ve na'ttır. Burdan da anlaşılacağı gibi dînî konular muhammeslerde büyük bir yer tutmaktadır.

ABSTRACT

Muhammes is an Arabian word in original and derived from the root of *hums*. It has been given equivalents such as by five-line pentagon in Turkish. As a literary term, it has been called generally muhammes to the poems that the poets in classic east literature wrote five line stanzas at the same. This poetry form which is most probably emerged from Arabian, and from the Fars to Turks and then also it has been used in all three literature. The first samples of muhammes in Turkish literature was seen XIV th century and have continued to be written at the end of the XIX th century. In this study, 790 Turkish muhammes that had written by 192 poets between XIV-XIX th centuries have been investigated and the results were examined from the different point of views.

Muhammes has been examined inside the *musammats* in Turkish literature and as a kind of musammats. The main rhyme forms of muhammes that has basically two form as *müzdevic* and *mütekerrir* are the forms like *aaaaa-bbbba-cccca-...*; *aaaaA-bbbbA-ccccA-...* and *aaaAA-bbbAA-cccAA-...* In Turkish literature *mütekerrir* muhammeses has been used more than *müzdevic* muhammes.

There is no limitation in the subject of the number of the stanzas of muhammes which is a form of poetry that consists stanzas. But, generally muhammes has been written as 5 and close to 5 stanza. It can be written whatever the number of stanza be wanted and long. That most used rhymes in muhammes in order are the pattern of aruz rhyme *Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün*; *Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün* and *Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün*. The poet mostly says the pen name in the last stanza in this poet form.

Most kind of subjects have been examined in muhammes. But most of the subjects that are seen the subjects related to love and lover. The following subjects used mostly after the subject of love are mysticism, advice, prayer and to beg earnestly and eulogy of prophet in order. As it understood, religious subjects take great place in muhammes.

ÖNSÖZ

Toplumların kültür ve medeniyetleri içinde edebiyatın çok önemli bir unsur olduğu bilinen bir gerçektir. Bugün sanat ve edebiyat âlemine gururla sunduğumuz Klasik Türk Edebiyatı da bizim medeniyet ağacımızın en önemli dallarından biridir. Altı yüzyıl boyunca insanımız duygu, düşünce ve hayâllerini; hayata, dünyaya ve insana bakışını bu edebiyat vasıtasıyla dile getirmiştir. Bu kültür hazînemizin yeterince gün ışığına çıkması, kıymetinin bilinmesi ve anlaşılması için yapılan çalışmaların son yıllarda yeni boyutlar kazanarak gözle görünür şekilde artması bizi mutlu etmektedir.

Ancak, bu çalışmalar yapılırken eskilerin tâbiriyle ehem-mühim sırasına riâyet edilerek yâni, önemli ve öncelikli olan konu ve işlerin seçilerek dikkatli ve titiz bir şekilde yapılması, bize göre, rastgele ve programsız yapılan çalışmalardan daha faydalı olacaktır. Bu bakımdan, ülkemizde son zamanlarda çoğalan şekil ve tür alanlarındaki çalışmaların çok faydalı olduğuna inanıyoruz. Çünkü şekiller klasik şiirimizin dış yapısını, türler de muhtevâsını gösterirler. Bu genel ve temel noktalar açığa çıkarıldıktan sonra daha alt konu ve şahsiyetler incelenmelidir.

İşte bu düşünce ile biz de Klasik Türk Edebiyatı'nın nazım şekillerinden musammatların bir çeşidi, bir basamağı olan *muhammesi* ele almaya, bu konu üstünde çalışmaya karar verdik. Muhammes konusunda daha önceden geniş çaplı bir araştırma yapılmamıştı. Muhammes, Klasik Türk Edebiyatı nazım şekillerini anlatan kitaplarda ayrıca, bazı dergi ve ansiklopedi sayfalarında kısaca ve çoğunlukla benzer şekilde anlatılıyordu. Bundan başka, muhammesle tahmîs, taştîr, tardiyeye, şarkı gibi benzer beşli manzûmelerin ilişkisi, benzer ve farklı yönleri üzerinde hiçbir şey söylenmemişti. İşte bu eksik ve belirsizlikler bizi bu çalışmaya sevketti.

Araştırmamıza kaynaklarda muhammes konusunda verilen bilgileri toplayıp fişlemekle başladık. Bununla birlikte, konunun da bir manzûme çeşidi olması sebebiyle asıl, birinci derecede kaynaklarımız tabîi ki şâirlerimizin ortaya koydukları eserler, özellikle de dîvânlar olacaktır. Ayrıca yaklaşık altı yüzyıllık bir geçmişi olan Klasik

Türk Edebiyatı'nda muhammesin seyrini, tarihî gelişimi ve özelliklerini tesbit edip incelemek çok geniş bir taramayı gerektiriyordu. Bunun için mümkün olduğu kadar çok eser taramaya, incelemeye gayret ettik. Taradığımız eserleri öncelikle iki grupta ele almak mümkündür. Birincisi yeni yazı eserlerdir ki bunlar; güvenilir, ilmî bir yayını olan eserlerle üzerinde akademik çalışma yapılmış eserlerdir. Bunlardan malzeme alırken bazı gerekli gördüğümüz hataları düzelttiğimizi ve eksikleri tamamladığımızı belirtelim. Bu yeni yazı eserler çoğunlukla dîvânlar ve bazan da mesnevîlerdir. İkinci grup kaynaklarımız ise eski yazı eserler ya da dîvânlardır ki bunları da bir sıra dâhilinde taramaya tâbî tuttuk. Bunlardan öncelikle yazma ve sıhhatli bir nüshası bulunanları tercih ettik ve inceledik. Özellikle İstanbul ve Ankara'da bulunan bu dîvânlardan gerekli gördüklerimizin mikrofilm ve fotokopisini temin ettik. Yazma dîvânlardan sonra sırayı matbû dîvânlar aldı. Bunlardan birkaç baskısı olanlarda - meselâ Vâsîf Dîvânı gibi- ilk veya düzenli olan bir baskıyı taramaya çalıştık. Malzemenin çokluğu ve tarama alanının genişliği sebebiyle taradığımız eserlerin hepsinin birden fazla nüshasını karşılaştırma imkânı bulamadık. Ancak bazı dîvânlarda bu karşılaştırmayı yaptığımızı belirtelim. Tezimizi hazırlarken yukarıda bahsettiğimiz eski ve yeni yazı dîvânlarla bazı mecmua ve mesnevîler hâricinde muhtelif biyografî kitapları, antolojiler ve edebiyat tarihlerinden de faydalandık.

Tezimizin *Giriş*'inde genel olarak musammatlardan ve muhammesten, bunların klasik edebiyatımızdaki yeri ve öneminden bahsettik. Ayrıca, taramalarımızın sonunda ortaya çıkan ve hangi şâirin kaç muhammes yazdığını kronolojik olarak gösteren bir tablo ile bu tablodan hareketle çizdiğimiz ve muhammesin edebiyatımızdaki tarihî gelişimini gösteren grafikler de bu bölümdedir.

Girişten sonraki 1. bölümde "*Kaynaklarda Muhammes*" konusunu ele aldık. Burada muhammes hakkında kaynaklarda verilen bilgileri kendimiz hiç bir şahsî tasarrufla bulunmadan sıraladık. Tezimizin bütününde malzeme ve bilgi aldığımız kaynakların tam künyesi dipnotta verilmiştir. Bu dipnotlarda bir kaynak eğer ilk defa yazılıyorsa künyesi tam olarak, sonraki kullanımlarda ise biraz kısaltılarak verildi. Bu kısaltmalarda şu usul kullanılmıştır: Eğer bir yazarın tek eseri kullanılmışsa ikinci ve sonraki kullanımlarda yalnız o kişinin soyadı, ardından da sayfa numarası yazıldı. Aynı

kişiyne âit birden fazla eser kullanıldığında ise, yazarın soyadına eser ismi de eklendi. Ayrıca ilim âleminde bilinen ve çok kullanılan kısaltmalar da kullanılmıştır ki bunların açıklamalarıyla birlikte listesi tezimizin baş tarafındadır.

Kaynaklarda geçen muhammese âit özellikler sıralandıktan sonra, 2. olarak *Arap ve Fars Edebiyatlarında Muhammes* konusu ele alındı. Bu konu, kaynaklardaki bilgilerden ve incelemelerimizden hareketle yazılmıştır. Aslında bu konunun ilgili edebiyat ve dillere vukûfiyetle yapılacak daha geniş ve özel bir araştırmaya muhtaç olduğu bilinen bir gerçektir. Ancak, yine de bu kısımda verdiğimiz bilgilerle en azından aynı konuya dâir bir fikir sâhibi olunabilir.

Tezimizde önem verdiğimiz bir bölüm de incelemeden önce 3. sırada yazdığımız *Muhammesin Tahmîs, Taştîr, Tardıyye ve Şarkı ile İlişkisi*'nin anlatıldığı bölümdür. Burada tahmîs ve taştîrin muhammesle benzer ve farklı taraflarına dikkat çekilirken, tardıyye ve şarkı konularına da yeni boyutlar kazandırıldı. Bu terimlerin tanımlarını ulaştığımız yeni ve farklı malzemelerle yeniden yapmaya çalıştık. Klasik edebiyatımızda muhammese benzer şiirlerin incelendiği bu bölümde mümkün olduğu kadar orijinal örnekler verilmeye çalışılmıştır. Ardından 4. bölümde muhammesin klasik edebiyatımızda kullanılmış bir nazım şekli olan müstezâdla ilişkisi ve 5. bölümde de halk edebiyatımızdaki yeri üzerinde durulmuş, bu konularla ilgili bilgiler verildikten sonra muhtelif örnek manzûmeler yazılmıştır.

Bunlardan sonra tezimizin asıl önemli kısmı olan *İnceleme* bölümü gelmektedir. İnceleme iki bölüm olarak yapılmıştır. *I. Bölüm*'de *Muhammesin Şekil Özellikleri* üzerinde durulmuş ve bu konu 6 alt başlık altında incelenmiştir. Bu alt başlıklar şunlardır:

- 1- Kâfiye Örgüsüne Göre Muhammesler,
- 2- Mütekerrir-Müzdevic Oluşlarına Göre Muhammesler,
- 3- Bend Sayılarına Göre Muhammesler,
- 4- Vezinlerine Göre Muhammesler,
- 5- Başlıklarına Göre Muhammesler,
- 6- Mahlaslarına Göre Muhammesler.

Bu bölümlerin her birinde de tesbit ettiğimiz bütün muhammesler incelenerek tasnife tâbî tutulmuş, neticeler daha alt başlıklar hâlinde yazılmıştır. Yâni; kâfiye düzeniyle ilgili bölümde muhammeslerde kullanılmış bütün kâfiye örgüleri, bend sayılarıyla ilgili bölümde muhammeslerde kullanılmış bütün bend sayısı çeşitleri, vezinlerle ilgili bölümde muhammeslerde kullanılmış bütün vezinler, v. s. ayrı ayrı ele alınmış, incelenmiştir. Yine bunlara aynı konuya dâir istatistikî bilgiler eklenmiş ayrıca, konuyla ilgili incelememizin sonuçları tablo ve grafiklerle daha net hâle getirilmiş, bunlardan hareketle farklı kanâatlere ve değişik yorumlara ulaşılmaya çalışılmıştır. Tezimizde aynı konuya dâir olan tablo ve grafiklerdeki yüzdelik oranlar arasında çok ufak bazı farklar olabilir. Bu, tablodaki oranların elle, grafiklerdeki oranların ise bilgisayar tarafından otomatik olarak ve yuvarlaklaştırılarak hesaplanmasından kaynaklanmaktadır. Grafiklerden sonra, anlatılan özellikte muhammes yazmış şâirlerin mahlasları yüzyıllara göre tasnif edilerek yazılmış, şâirler sıralanırken de şâirin konuyla ilgili yazdığı şiir sayısı parantez içinde belirtilmiş, ardından da anlatılan özelliği müşahhas olarak gösterecek konunun ehemmiyetine ve örneğin çokluğuna göre bir veya birkaç örnek muhammes yazılmıştır.

Örnek olarak yazılan bu metinlerin mümkün olduğu kadar edebî değeri yüksek ve yayımlanmamış olmasına dikkat ettik. Yine bu metinlerin alındığı kaynaklar da dipnotlarda belirtilmiştir. Örnek muhammesler yazılırken devrin dil özelliklerine uyulmaya çalışıldı. Bunda XVII. yüzyılın sonu sınır olarak kabul edilmiş, bu tarihten önceki metinler Eski Anadolu Türkçesi kurallarına göre yazılmıştır. XVII. yüzyıldan sonraki metinler ise günümüz Türkçesi'ne yaklaştırılmaya çalışılmıştır. Metinler yazılırken bütün transkripsiyonları kullanılmamış sadece şu harflerin karşılıkları belirtilmiştir: $\text{س} = \text{'}$; $\text{ا} = \text{Â, â}$; $\text{ع} = \text{'}$; $\text{ا} = \text{ñ}$; $\text{و} = \text{Û, û, ô}$; $\text{ى} = \text{Î, î}$. Ayrıca metinlerin varsa başlıkları koyu, başlığın altında da vezinleri italik olarak yazılmıştır. Yine metin içinde geçen âyet ve hadîslerle Farsça vâv-ı ma'dûleler de italik olarak yazılmış, yazmadan çevrilip de okunamayan yerler sıra noktalarla (...) gösterilmiş, şüpheli görülen veya anlaşılamayan yerlerden sonra da soru işareti (?) konulmuştur. Metinlerle ilgili verdiğimiz bu ölçüler tezimizin bütünü için geçerlidir.

İncelememizin *II. Bölüm*'ünde muhammeslerde işlenen konuları inceleyip tasnife tâbî tuttuk. Bu bölümde de araştırmamızın sonuçları yukarıda anlatılan tarzda yazıya geçirilmiş, yeri geldikçe tablo ve grafiklerden faydalanılmıştır. Bu bölümden sonra muhammesler konusunda dikkatimizi çeken farklı bazı özellikleri maddeler hâlinde çalışmamıza ekledik.

Bu çalışmanın sonunda ulaştığımız hüküm ve sonuçları *Sonuç* bölümünde yazarken tezimizde faydalandığımız bütün kitap, makâle ve tezleri de *Kaynaklar* başlığı altında alfabetik olarak sıraladık. Kaynaklar bölümünde, taradığımız bütün kaynakları değil de sadece malzeme bulduklarımızı yazdığımızı belirtelim.

Tezimizin 2. cildinde incelemede kullandığımız ama metnini veremediğimiz muhammeslerden bir seçme yaparak kronolojik olarak yazdık. Değişik örnekler görülmesini temin maksadıyla yazdığımız bu metinlerden sonra, bunlarla mukâyeseye imkân tanımak için kısa bir girişten sonra Çağdaş Türk Edebiyatı'ndan seçtiğimiz örnek beşli şiirleri de tezimize ekledik.

Çalışmamızda Türk edebiyatında XIX. yüzyıl sonuna kadar yazılan bütün muhammesleri mümkün olduğu kadar tesbit etmeye ve incelemeye çalıştık. Bu arada bizim göremediğimiz, ulaşamadığımız veya gözümüzden kaçmış muhammesler de olmuştur. Araştırma sâhasının genişliği ve malzemenin çokluğu göz önüne alınınca bunun tabîi karşılanacağını sanıyoruz. Ancak, taramalarımızın ve incelenen şiirlerin çokluğu sebebiyle, dışarda kalmış muhammeslerin çok da fazla olmayacağını ve incelemelerimizin sonuçlarını pek değiştirmeyeceğini de söyleyebiliriz.

Son olarak, gerek çalışma konumun tesbitinde, gerekse çalışmam esnâsında bana gerekli her türlü kolaylığı ve yardımı gösteren muhterem hocam Prof. Dr. Mustafa İSEN'e burada teşekkürlerimi sunmak istiyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT.....	II
ÖNSÖZ	III
İÇİNDEKİLER.....	VIII
KISALTMALAR	XIV
GİRİŞ	1
1. KAYNAKLARDA MUHAMMES	13
2. ARAP VE FARS EDEBİYATINDA MUHAMMES	16
2.1. Arap Edebiyatında Muhammes	16
2.2. Fars Edebiyatında Muhammes	18
3. MUHAMMESİN TAHMÎS, TAŞTÎR, TARDİYYE VE ŞARKI İLE İLİŞKİSİ	20
3.1. Muhammes-Tahmîs İlişkisi	20
3.2. Muhammes-Taştîr İlişkisi	25
3.3. Muhammes-Tardiyye İlişkisi	27
3.4. Muhammes-Şarkı İlişkisi	35
4. HALK EDEBİYATINDA MUHAMMES	41
5. MUHAMMES-MÜSTEZÂD İLİŞKİSİ	50
A. İNCELEME	52
1. BÖLÜM	53
MUHAMMESİN ŞEKİL ÖZELLİKLERİ	53
I.1. KÂFİYE ÖRGÜLERİNE GÖRE MUHAMMESLER	53
I.1.1. “aaaaa-bbbba” Şeklindeki Kâfiye Örgüsü	56
I.1.2. “aaaaA-bbbbA-...” Şeklindeki Kâfiye Örgüsü	60
I.1.3. “aaaAA-bbbAA-...” Şeklindeki Kâfiye Örgüsü	63
I.1.4. “aaaab-ccccb-...” Şeklindeki Kâfiye Örgüsü	66
I.1.5. “aaaBB-cccBB-...” Şeklindeki Kâfiye Örgüsü	70
I.1.6. “aaaBA-cccBA-...” Şeklindeki Kâfiye Örgüsü	71

I.1.7. “aaaaa-bbbaa-...” Şeklindeki Kâfiye Örgüsü	73
I.1.8. “aBaBB-cccBB-...” Şeklindeki Kâfiye Örgüsü	75
I.1.9. “aaaAB-cccAB-...” Şeklindeki Kâfiye Örgüsü	76
I.1.10. “aaaaA-bbbaA-...” Şeklindeki Kâfiye Örgüsü	78
I.1.11. “aaxAA-bbbAA-...” Şeklindeki Kâfiye Örgüsü	80
I.1.12. “aaaBC-dddBC-...” Şeklindeki Kâfiye Örgüsü	81
I.1.13. “aaaBA-cccBA-...” Şeklindeki Kâfiye Örgüsü	82
I.1.14. “AaaaA-bbbAA-...” Şeklindeki Kâfiye Örgüsü	84
I.1.15. “aaaAa-bbbAa-...” Şeklindeki Kâfiye Örgüsü	88
I.1.16. “aaaab-cccab-...” Şeklindeki Kâfiye Örgüsü	88
I.1.17. “aaaA ¹ A ² -bbbB ¹ A ³ -ccc A ¹ A ² -ddd B ¹ A ³ ” Şeklindeki Kâfiye Örgüsü	90
I.1.18. “aaaab-ccccB-...” Şeklindeki Kâfiye Örgüsü	91
I.1.19. “aBaBb-cccBb-...” Şeklindeki Kâfiye Örgüsü	92
I.1.20. “abaBB-cccBB-...” Şeklindeki Kâfiye Örgüsü	95
I.2. MÜTEKERRİR VE MÜZDEVİC OLUŞLARINA GÖRE MUHAMMESLER	98
I.2.1. Mütekerrir Muhammesler	100
I.2.1.1. 1 Mısraı Mütekerrir Muhammesler	102
I.2.1.2. 2 Mısraı Mütekerrir Muhammesler	103
I.2.2. Müzdevic Muhammesler	105
I.2.2.1. 1 Mısraı Müzdevic Muhammesler	106
I.2.2.2. 2 Mısraı Müzdevic Muhammesler	108
I.2.3. Hem Mütekerrir Hem Müzdevic Muhammesler	110
I.3. BEND SAYILARINA GÖRE MUHAMMESLER	114
I.3.1. 1 Bendli Muhammesler	116
I.3.2. 2 Bendli Muhammesler	118
I.3.3. 3 Bendli Muhammesler	119
I.3.4. 4 Bendli Muhammesler	122
I.3.5. 5 Bendli Muhammesler	124
I.3.6. 6 Bendli Muhammesler	127
I.3.7. 7 Bendli Muhammesler	130
I.3.8. 8 Bendli Muhammesler	132

I.3.9. 9 Bendli Muhammesler	135
I.3.10. 10 Bendli Muhammesler	139
I.3.11. 11 Bendli Muhammesler	141
I.3.12. 12 Bendli Muhammesler	144
I.3.13. 13 Bendli Muhammes	147
I.3.14. 14 Bendli Muhammesler	150
I.3.15. 15 Bendli Muhammesler	154
I.3.16. 17 Bendli Muhammesler	158
I.3.17. 18 Bendli Muhammes	161
I.3.18. 19 Bendli Muhammes	165
I.3.19. 20 Bendli Muhammes	166
I.3.20. 21 Bendli Muhammes	166
I.3.21. 22 Bendli Muhammes	166
I.3.22. 23 Bendli Muhammes	166
I.3.23. 27 Bendli Muhammes	171
I.3.24. 28 Bendli Muhammes	176
I.3.25. 29 Bendli Muhammesler	182
I.3.26. 30 Bendli Muhammesler	182
I.3.27. 32 Bendli Muhammes	188
I.3.28. 33 Bendli Muhammesler	188
I.3.29. 56 Bendli Muhammes	189
I.3.30. 211 Bendli Muhammes	200
I.4. VEZİNLERİNE GÖRE MUHAMMESLER	201
I.4.1. Aruz Vezni	203
I.4.1.1. Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	204
I.4.1.2. Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	208
I.4.1.3. Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün Fâ'lün	211
I.4.1.4. Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün	213
I.4.1.5. Fâ'ilâtün Fâ'ilün	214
I.4.1.6. Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün	215
I.4.1.7. Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün	219
I.4.1.8. Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün	221

I.4.1.9. Mefâ'îlün Mefâ'îlün Fe'ûlün	225
I.4.1.10. Mefâ'îlün Mefâ'îlün	228
I.4.1.11. Mefâ'îlün Fe'ilâtün Mefâ'îlün Fe'ilün	230
I.4.1.12. Fe'ilâtün Mefâ'îlün Fe'ilün	233
I.4.1.13. Mef'ûlü Mefâ'îlün Fe'ûlün	234
I.4.1.14. Mef'ûlü Mefâ'îlün	237
I.4.1.15. Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'ûlün	243
I.4.1.16. Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'ûl	246
I.4.1.17. Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'îlü Fâ'ilün	248
I.4.1.18. Mef'ûlü Fâ'ilâtün Mef'ûlü Fâ'ilâtün	251
I.4.1.19. Mef'ûlü Mefâ'îlün Mef'ûlü Mefâ'îlün	252
I.4.1.20. Müstef'îlün Müstef'îlün Müstef'îlün Müstef'îlün	255
I.4.1.21. Müstef'îlün Müstef'îlün	256
I.4.1.22. Müstef'îlün Fe'ûlün	258
I.4.1.23. Müstef'îlün Mefâ'îlün Fe'ûlün	259
I.4.1.24. Müfte'îlün Müfte'îlün Fâ'ilün	260
I.4.1.25. Fe'ilâtün Mefâ'îlün Fe'ilün	262
I.4.2. Hece Vezni	262
I.4.2.1. 14'lü Hece Vezni	262
I.4.2.2. 12'li Hece Vezni	263
I.4.2.3. 8'li Hece Vezni	264
I.5. BAŞLIKLARINA GÖRE MUHAMMESLER	266
I.5.1. Başlıklı Muhammesler	268
I.5.1.1 Muhammes Başlıklılar	270
I.5.1.2 Şarkı Başlıklı Muhammesler	272
I.5.1.3 Özel Başlıklı Muhammesler	272
I.5.2. Başlıksız Muhammesler	276
I.6. MAHLASLARINA GÖRE MUHAMMESLER	278
I.6.1. Mahlaslı Muhammesler	279
I.6.1.1. Mahlası Son Bendde Olan Muhammesler	280
I.6.1.2. Mahlası Son Bendde Olmayan Muhammesler	280
I.6.2. Mahlassız Muhammesler	281

II. BÖLÜM	283
MUHAMMESLERDE KONU	283
II.1. Aşk Konulu Muhammesler	286
II.2. Bahar Konulu Muhammesler	294
II.3. Bülbül Konulu Muhammesler	298
II.4. Fahriye Konulu Muhammesler	299
II.5. Hamâsî Muhammesler	302
II.6. Hezl Konulu Muhammesler	304
II.7. Hiciv Konulu Muhammesler	304
II.8. Hikemî Muhammesler	308
II.9. İşret, Eğlence, Rindlik Konulu Muhammesler	310
II.10. Medhiye Konulu Muhammesler	314
II.11. Mersiye Konulu Muhammesler	323
II.12. Münâcât Konulu Muhammesler	326
II.13. Nasîhat Konulu Muhammesler	332
II.14. Na't Konulu Muhammesler	339
II.15. Ramazan Konulu Muhammesler	345
II.16. Sosyal Konulu Muhammesler	346
II.17. Şikâyet-Tenkît Konulu Muhammesler	350
II.18. Şükriye Konulu Muhammesler	355
II.19. Târîh Konulu Muhammesler	356
II.20. Tasavvuf Konulu Muhammesler	360
II.21. Tevhîd Konulu Muhammesler	367
II.22. Diğer Konular	371
III. BÖLÜM	374
MUHAMMESLERE ÂTİT DİĞER BAZI ÖZELLİKLER	374
III.1. Mülemmâ Muhammesler	374
III.2. Müstakil Muhammes Kitapları	377
III.3. Müşterek Muhammes	382
III.4. Nazîre Muhammesler	390
SONUÇ	420
KAYNAKLAR	426

B. METİNLER	437
KLASİK MUHAMMES METİNLERİ	438
HŪMÂMÎ	438
AVNÎ	439
DUKAKİN-ZÂDE AHMED BEG	441
ZÂTÎ	444
ŞÂHİDÎ	445
ÜMMÎ SİNAN	446
NAZMÎ	448
FUZŪLÎ	451
HAYÂLÎ	453
CENÂBÎ PAŞA	455
MUHİBBÎ	456
UBEYDÎ	462
AŞKÎ	464
ŞEMSÎ PAŞA	467
YAHYÂ BEG	469
HŪDÂYÎ-İ KADÎM	472
DERZÎ-ZÂDE ULVÎ	473
KAVSÎ	474
HANDÂNÎ	476
NİDÂ'Î	477
NİSÂYÎ	478
ŞEMSÎ [ŞEMSEDDÎN-İ SİVASÎ]	480
NEV'Î	481
BÂKÎ	482
ÂLÎ [GELİBOLULU MUSTAFA]	483
RÂHMÎ [PİR MEHMET]	486
BEHİŞTÎ	487
TİGÎ	488
ARŞÎ	489
HAYLÎ	491

DEFTERÎ	493
HÂLETÎ-İ GÜLŞENÎ	494
SABRÎ	496
ZÂKİRÎ	497
AZİZ MAHMUD HÜDÂYÎ	498
SIDKÎ PAŞA	499
SİNAN ÜMMÎ	500
KELÎM	502
FERİDUN	503
MURTAZÂ KULU HAN ZAFER	506
NÂMÎ	507
GÜFTÎ	508
SÜKKERÎ	510
NÂZİK	511
ASKERÎ	512
NİYÂZÎ-İ MISRÎ	520
SIRRÎ	522
MÂHİR	524
KÂDÎ	525
ŞUHÛDÎ	527
YÂRÎ	527
YAHYÂ NAZÎM	529
NEDÎM	531
VAHÎD MAHTÛMÎ	535
RÂZÎ	536
AZBÎ	537
EDÎB	540
MÛNÎF	541
SÂLİM	542
NÛZÛLÎ	544
FENNÎ	545
SÂHİB	546

NEYLÎ	547
NAKŞÎ-İ EYYÛBÎ	549
SENÂYÎ	554
FEYZÎ [BURSALI]	558
İBRÂHİM HAKKI ERZURUMÎ	561
HÂŞİM BABA	566
NÛRÎ [BEYZÂDE]	569
GARÎBÎ	570
ESRÂR DEDE	572
ÂKIF-I ENDERÛNÎ	573
ŞEYH GÂLİB	574
NÛRÎ BEG [HÂLİL]	579
HOCA NEŞ'ET	582
PERTEV EFENDİ [VAK'A-NÜVÎS]	588
İLHÂMÎ	590
FÂZİL-I ENDERÛNÎ	592
ZEKÂYÎ	594
SELÂMÎ	596
SÛRÛRÎ [OSMÂN]	599
REFÎ' AMÎDÎ	600
ÂSAF [XVIII. YÛZYIL]	602
VÂSİF-I ENDERÛNÎ	604
SÛZÎ	613
DÂNİŞ	618
MÜŞTÂK BABA	619
HIZIR AĞA-ZÂDE SA'ÎD	620
PERTEV PAŞA	622
AYNÎ	625
İBRET MUHAMMED EFENDİ	628
LEYLÂ HANIM	630
ÂRİF [MUHAMMED]	631
KUDDÛSÎ	633

ES'AD MUHLİS PAŞA	637
FEHMÎ	638
MEŞHÛRÎ	641
ZÎVER PAŞA	643
ŞEREF HANIM	646
ACZÎ	652
NEVRES [CEDÎD]	653
KEN'ÂN BEG	656
HÂLET EFENDİ	657
BEHCET EFENDİ	658
KARAYILAN-ZÂDE SABRÎ	660
ZİYÂ PAŞA	662
SA'DÎ	663
RAHMÎ [OSMÂN]	666
HİLMÎ	667
ABDÎ	669
MEHMED EMİN HİLMÎ	670
GULÂMÎ	672
AHMED KEMÂL PAŞA	674
SA'ÎD PAŞA	675
ALİ İLHÂMÎ EFENDİ	678
KÂMİL	681
EŞREF	682
SENÎH-İ MEVLEVÎ	683
MEHMED SA'DÎ BEG	686
ABDÛLHALİM MEMDUH	687
ÂGÂH OSMAN PAŞA	688
SÂLİH BABA	690
FITNAT HANIM	693
ŞEYH VASFÎ	695
RECÂÎ-ZÂDE MAHMUD EKREM	695
MURAD EMRÎ	696

MEHMET ŞEVKET	700
FEYZİ	701
ÇAĞDAŐ TŪRK EDEBİYATI'NDA BEŐLİ ŐİRLER	703

KISALTMALAR

A. g. e. :	adı geçen eser
A. g. m. :	adı geçen makâle
A. g. t. :	adı geçen tez
Ank. :	Ankara
bkz. :	bakınız
Böl. :	Bölümü
C. :	Cilt
Edb. :	Edebiyat
Fak. :	Fakültesi
H. :	Hicrî
İst. :	İstanbul
Ktp. :	Kütüphâne/si
Ktb. :	Kitabevi
M. :	Milâdî
Mil. :	Millî
Nu. :	Numara
S. :	Sayı
s. :	sayfa
Sül. :	Süleymaniye
TDEA :	Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Dergâh Yay.
TDV :	Türkiye Diyânet Vakfı
TDK :	Türk Dil Kurumu
Ünv. :	Üniversite/si
v. d. :	ve diğerleri/ ve devamı
vr. :	varak
v. s. :	ve sâire
Yay. :	Yayınları/Yayınevi
YY. :	yüzyıl
Yz. :	yazma

GİRİŞ

Klasik Türk Edebiyatı, umûmiyetle beyit esâsına dayanan manzûmelerden oluşur. Rubâî, tuyuğ ve musammatlar bunun dışında ise de, bütün klasik edebiyatımız içinde bunlar beyitlerden oluşan manzûmelere oranla çok önemli bir yer tutmazlar. Bu edebiyatta şâirlerin beyit çevresinde dolaşıp durması ve söyleyeceklerini bir beyitte yoğunlaştırarak söylemeleri, bakış açısına göre bazan tenkit bazan da takdir edilmiştir. Ancak biraz önce de söylediğimiz gibi musammatlar bendlerden oluştukları için bu sınırlamanın dışındadır ve şâire beyit sınırlarını ve estetiğini aşp dil, düşünce ve söyleyiş bakımından yeni kapılar açıp daha geniş imkânlar sunar. Bu sebeple de yüzyıllar ilerledikçe şâirlerimiz beyit sınırlarını zorlamış ve bendlerden oluşan manzûmelere daha çok rağbet etmişlerdir. Aynı konuda klasik edebiyatımızın çağdaş bir yorumcusu sayılan Ahmet Hamdi Tanpınar şu yerinde tesbitlerde bulunuyor:

“Tercî ve terkîb-i bendler, tıpkı muhammes ve müseddes adları verilen diğer musammat şekilleri gibi, düşünce ve hayâl dünyalarını bir türlü geliştiremeyen şâirlerimizin beyit estetiğinden az çok kurtuldukları şekillerdir. Araplardan başlayarak Müslüman şark edebiyatlarının tarihine dikkat edilirse zamanla bu şekillere rağbetin arttığı görülür. Bilhassa bizim edebiyatımızda musammat fazladır. Ana kâfiyeyi tekrar eden mısraı veya bend beyitini geriye atmak sûretiyle elde edilen bu nisbî hürriyet Şeyhî’den ve Necâfî Bey’den başlayarak Fuzûlî, Bâkî, Nev’î, Nâilî ve Nâbî’ye, Gâlib’e, hattâ kasîde ve şarkıda Nedîm’e çok yeni imkânlar ve buudlar kazandırmıştır.

Filhakîka kasîdenin istiâresinden ve eski beyitin kapalı oyunundan kurtulan ve manzûmelerde şâir -hiç olmazsa çok büyükleri- dille daha geniş bir şekilde başbaşa kaldığı için ilhâmına daha derin ve köklü şekilde sahip olur.

Bu şâirlerin içinde bilhassa Gâlib’in bazı musammatları bütün unsurları eski olmasına rağmen hakikaten yeni bir lirizmin peşinde gibi görünürler. Öyle ki “Hüsn ü Aşk”daki ve “Dîvân”daki tardiyeler, bir iki müseddesle beraber yeninin kapısında hissini bırakırlar. Hakikatte ise şiirimiz XVI. asırdan itibaren -şüphesiz öbür müslüman

şairlerinde de bu vardır- bugünkü mânâsiyle manzûmeyi durmadan aramıştır. Fakat etrafında teşekkül ettiği beyit estetiğinden çıkamadığı, diğer yandan insan değişmediği, kâinât görüşü aynı kaldığı için hamlesi hep aynı duvarlara çarparak durmuştur...”¹

İşte, musammatların bir dalı olan muhammesler de aynı çizgide bir gelişme seyri takip etmiştir. Biraz sonra bu gelişmeyi istatistikî bilgi ve grafiklerle de göstereceğiz. Ancak muhammesin geniş solukla olması yanında burada zikretmeden geçemeyeceğimiz önemli bir özelliği de kâfiye, redif ve çoğu zaman da mütekerrir mısralarla ortaya çıkan âhengidir.

Klasik edebiyatımızda muhammese nasıl bakıldığı konusunda elimizde delil bulunmamaktadır. Yalnız, Sünbül-zâde Vehbî'nin meşhur “sühan” redifli kasîdesinde muhammes kelimesine rastladık. Bu kasîdede Sünbül-zâde Vehbî insanların şiiri basitleştirdiklerini söyledikten sonra şöyle demektedir:

Ne müseccâ ne mukaffâ kelâm-ı mevzûn
Ne muhammes ne murabbâ ne müsennâ-yı sühan²

Biz muhammesin edebiyatımızdaki pratik kullanımını tesbit etmek için XIV-XIX. yüzyılları kapsayan geniş çaplı bir araştırma yaptık. Neticede, çalışmamız sırasında 430 civârında şâirin 450'ye yakın eserini elden geçirdik ve bu şâirlerin 192 tanesinde toplam 790 muhammese rastladık. Bu rakamlar bize edebiyatımızda muhammesin kullanım oranı konusunda da yaklaşık bir fikir verdi. Buna göre taradığımız şâirlerin % 44,6'sı muhammes nazım şeklini kullanmıştır. Edebiyatımızda muhammes yazmış şâirleri ve bunların yazdıkları muhammes sayılarını kronolojik olarak bir tablo hâlinde aşağıda gösteriyoruz. Tabloda tesbit edilebilmişse şâirlerin ölüm tarihleri ayrıca, bütün şâirlerin de yaşadığı yüzyıl belirtilmiştir. Şâirleri yüzyıllara göre tasnif ederken bir yüzyılın ilk 20 yılını sınır olarak aldık ve ölüm tarihi bir yüzyılın ilk 20 yılında olan şâiri asıl şairlerini daha önceki yıllarda vermiş kabul ederek bir

¹ Ahmet Hamdi Tanpınar, 19uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi, Çağlayan Kitabevi, İst., 1988, s. 22.

² Süreyya Ali Beyzâdeoğlu, Sünbülzâde Vehbî, İklim Yay., İst., 1993, s. 103.

önceki yüzyıla dâhil ettik. Ölümü bir yüzyılın ilk 20 senesinden sonra olanları ise sonraki yüzyıl içinde saydık. Meselâ 1620’de ölen Arşî’yi XVI, 1622’de ölen Zâkirî’yi XVII. yüzyıl içinde kabul ettik. Bahsettiğimiz tablo aşağıdadır.

<i>Sıra Nu.</i>	<i>Yüzyılı</i>	<i>Ölüm Tarihi</i>	<i>Şâirin Mahlası/İsmi</i>	<i>Muh. Say.</i>
1	XIV	1412	Ahmedî	2
2	XV	1435’ten sonra	Hâfız-ı Harezmî	1
3	XV	1451 civarı	Hümâmî	1
4	XV	1481	Avnî, II. Mehmet	1
5	XV	1485?	Halîfî	1
6	XV	1486	Rûşenî, Dede Ömer	1
7	XV	1509	Ali Şîr Nevâyî	10
8	XV	-----	Fakîhî	1
9	XV	-----	Huffî	1
10	XV	-----	Karamanlı Nizâmî	1
11	XV	-----	Nedîmî	1
12	XV	-----	Nizâmî	1
13	XVI	1535	Hayretî	1
14	XVI	1546	Zâtî	1
15	XVI	XVI.YY’ın ilk yarısı	Ahmed Beg, Dukakin-zâde	2
16	XVI	1550	Şâhidî	3
17	XVI	1551	Ümmî Sinan	1
18	XVI	1555	Nazmî, Edirneli	61
19	XVI	1556	Hayâlî	1
20	XVI	1556	Fuzûlî	3
21	XVI	1557	Za’îffî	1
22	XVI	1561/1562	Cenâbî	2
23	XVI	1566	Muhibbî	13
24	XVI	1568?	Rahmî	1
25	XVI	1570	Fevrî	2
26	XVI	1573	Ubeydî	13

27	XVI	1575	Emrî	1
28	XVI	1576	Aşkî	3
29	XVI	1578	Beyânî	1
30	XVI	1580	Üftâde	1
31	XVI	1580	Şemsî Paşa	6
32	XVI	1580?	Şeydâ	1
33	XVI	1581	Hâletî-i Gülşenî	2
34	XVI	1582	Yahyâ Beg	3
35	XVI	1583	Hüdâyî-i Kadîm	4
36	XVI	1585	Derzî-zâde Ulvî	3
37	XVI	1590	Kavsî	5
38	XVI	1593	Handânî	2
39	XVI	1595	Murâdî, II. Murat	1
40	XVI	1597	Şemsî-i Sivâsî	2
41	XVI	1599	Nev'î	1
42	XVI	1600	Bâkî	1
43	XVI	1600	Âlî, Gelibolulu Mustafa	4
44	XVI	1608-1618	Tîgî	1
45	XVI	1620	Arşî	3
46	XVI	----	Behîştî	2
47	XVI	----	Cemîlî	1
48	XVI	----	Defterî	1
49	XVI	----	Fedâyî	2
50	XVI	----	Feyzî	1
51	XVI	----	Kadrî	1
52	XVI	----	Kâtibî	1
53	XVI?	----	Ma'nevî	4
54	XVI?	----	Nidâî, Abdullah Kaşgârî	1
55	XVI	----	Nisâyî	1
56	XVI	----	Sabrî	1
57	XVI	----	Vâlihî	1
58	XVI	----	----- (Mahlassız)	1

59	XVII	1622	Zâkirî	1
60	XVII	1627	Veysî	1
61	XVII	1628	Hüdâyî, Aziz Mahmûd	4
62	XVII	1639	Haylî	1
63	XVII	1650	Abdülehad Nûrî	1
64	XVII	1654	Nakşî-i Akkirmânî	4
65	XVII	1654/1655	Ahmed Sıdkî Paşa	1
66	XVII	1657	Sinan Ümmî	2
67	XVII	1657	Bîçâre, Zâkir-zâde Abdullah	1
68	XVII	1660	Bahâyî, Küfrî	3
69	XVII	1663	Kelîm	1
70	XVII	1666'dan önce	Feridun	3
71	XVII	1666'dan sonra	Zafer, Murtaza Kulu Han	3
72	XVII	1673/1674	Nâmî, Ahmed	2
73	XVII	1677	Güftî	1
74	XVII	1684	Dervîş Hîmmet	1
75	XVII	1686	Sükkerî	1
76	XVII	1686/1687	Nâzik, Bursalı	3
77	XVII	1693	Askerî, Kütahyalı	10
78	XVII	1694	Niyâzî-i Mısırî	4
79	XVII	1699/1700	Sırrî, Üsküdarlı	2
80	XVII	1702	Şinâsî, Ruznâmçeci-zâde	1
81	XVII	1708/1709	Birrî, Manisalı	1
82	XVII	1710/1711	Mâhir, Abdullah Bosnavî	1
83	XVII	-----	Kâdî	2
84	XVII	-----	Şuhûdî	5
85	XVII	-----	Yârî	2
86	XVIII	1724	Kâmî	1
87	XVIII	1725/1726	Câzim	2
88	XVIII	1726/1727	Nazîm, Yahyâ	5
89	XVIII	1730	Nedîm	2
90	XVIII	1732	Vahîd Mahtûmî	2

91	XVIII	1733/1734	Râzî	13
92	XVIII	1736	Azbî	4
93	XVIII	1737	Sezâyî-i Gülşenî	1
94	XVIII	1737	Şûhî, Bengîzâde Osman	1
95	XVIII	1739	İzzî, Şeyh İzzeddin	3
96	XVIII	1741/1742	Edîb, Halepli	40
97	XVIII	1742	Münif, Mustafa	1
98	XVIII	1743	Sâlim, Mirzâzâde	1
99	XVIII	1744	Nüzûlî, Mustafa	3
100	XVIII	1745	Şâkir, Hüseyin	1
101	XVIII	1745	Fennî, Hacı Mustafa	2
102	XVIII	1745'ten sonra	Sâhib, Pirîzâde	1
103	XVIII	1746	Rızâ, Dülgerzâde	1
104	XVIII	1748	Neylî	1
105	XVIII	1757/1758	Hâtem	1
106	XVIII	1760	Zîver, İbrâhîm	1
107	XVIII	1760	Ahmed Mürşidî	1
108	XVIII	1762/1763	Hâzık, Erzurumî	1
109	XVIII	1763	Koca Râgıb Paşa	1
110	XVIII	1764	Nakşî, Eyyûbî	9
111	XVIII	1768'den sonra	Senâyî, Ali	9
112	XVIII	1769	Ârif, Süleyman	1
113	XVIII	1771/1772	Feyzî, Bursalı	14
114	XVIII	1772	İbrahim Hakkı Erzurumî	7
115	XVIII	1782	Hâşim Mustafa	3
116	XVIII	1785'ten sonra	Nûrî, Beyzâde	2
117	XVIII	1796?	Garîbî, Yusuf Efendi	3
118	XVIII	1796/1797	Esrâr Dede	1
119	XVIII	1796'dan sonra	Âkif-i Enderûnî	1
120	XVIII	1799	Şeyh Gâlib	9
121	XVIII	1799	Nûrî, Halil	5
122	XVIII	1800	Neyyir Abdülkâdir Dede	1

123	XVIII	1807	Neş'et	7
124	XVIII	1807	Pertev, Vak'anüvis	2
125	XVIII	1808	İlhâmî, III. Selim	4
126	XVIII	1810	Fâzıl-ı Enderûnî	2
127	XVIII	1812	Zekâyî	2
128	XVIII	1813	Selâmî, Mustafa	4
129	XVIII	1814	Sürûrî, Osman	3
130	XVIII	1816	Refî Amîdî	1
131	XVIII	----	Âsaf	26
132	XIX	1824	Vâsıf-ı Enderûnî	28
133	XIX	1830	Sûzî, Şeyh Ahmed	6
134	XIX	1830	Dâniş	1
135	XIX	1831	Müşâk Efendi	2
136	XIX	1836	Hızır Ağa-zâde Sa'îd	2
137	XIX	1837	Pertev Paşa	3
138	XIX	1837	Aynî-i Ayıntabî	13
139	XIX	1839	Şem'î	2
140	XIX	1845	İbret Muhammed Efendi	1
141	XIX	1847	Leylâ Hanım	2
142	XIX	1848	Ârif, Kâhyâ-zâde	1
143	XIX	1848	Ârif Muhammed Efendi	3
144	XIX	1848/1849	Kuddûsî	4
145	XIX	1850	Es'ad Muhlis Paşa	1
146	XIX	1853	Fehmî, İbrahim	2
147	XIX	1857	Meşhûrî	4
148	XIX	1860	Sıdkî, Sâdık Muhammed Efendi	1
149	XIX	1860	Ziver Paşa	5
150	XIX	1861	Şeref Hanım	9
151	XIX	1864'ten sonra	Zihnî, Diyarbakırlı	1
152	XIX	1875	Aczî, Mürîd-zâde Mustafa	1
153	XIX	1876	Nevres-i Cedîd	3
154	XIX	1876	Kenan Beg	1

155	XIX	1878	Hâlet Efendi	1
156	XIX	1878	Behcet Efendi	1
157	XIX	1880	Sabrî, Karayılan-zâde	3
158	XIX	1880	Ziyâ Paşa	2
159	XIX	1882	Yusuf Hâlis Efendi	1
160	XIX	1882	Sa'dî, Hâfız Ahmed	45
161	XIX	1883	Rahmî, Osman	1
162	XIX	1884	Hilmî	2
163	XIX	1884	Abdî, Şarkîkarahisarlı	5
164	XIX	1884	Hilmî, Mehmed Emîn	3
165	XIX	1885	Gulâmî	5
166	XIX	1886	Ahmed Kemâl Paşa	1
167	XIX	1888	Nâmîk Kemâl	3
168	XIX	1890	Sa'îd Paşa, Diyarbakırlı	3
169	XIX	1892/1893	Ali İlhamî Efendi	5
170	XIX	1893	Muallim Nâcî	3
171	XIX	1894	Kâmil	4
172	XIX	1898	Eşref	5
173	XIX	1898	Âsâf, Mahmud Celâleddîn Paşa	2
174	XIX	1899	Gedâyî, Tokatlı	2
175	XIX	1900	Senîh-i Mevlevî	9
176	XIX	1903	Hilmî, Diyarbakırlı	1
177	XIX	1904	Sa'dî, Mehmed Beg	2
178	XIX	1905	Abdülhalîm Memdûh	1
179	XIX	1905	Emîn, Zillî-zâde Hacı	2
180	XIX	1906	Âgâh Osman Paşa	1
181	XIX	1906/1907	Sâlih Baba	8
182	XIX	1909	Fîtnat Hanım	1
183	XIX	1910	Şeyh Vasfî	1
184	XIX	1912	Şâir Eşref	5
185	XIX	1914	Recâî-zâde Mahmud Ekrem	1
186	XIX	1916	Emrî, Murad	96

187	XIX	1918/1919	Mehmed Şevket, Urfalı	2
188	XIX	1919	Nâcî Bey, Alaybeyi-zâde	1
189	XIX	1924	Ali Emîrî	1
190	XIX	----	Feyzî	1
191	XIX	----	Hüznî	5
192	XIX	----	Sebâtî, Muhammed Sebâtüddîn	1

• •

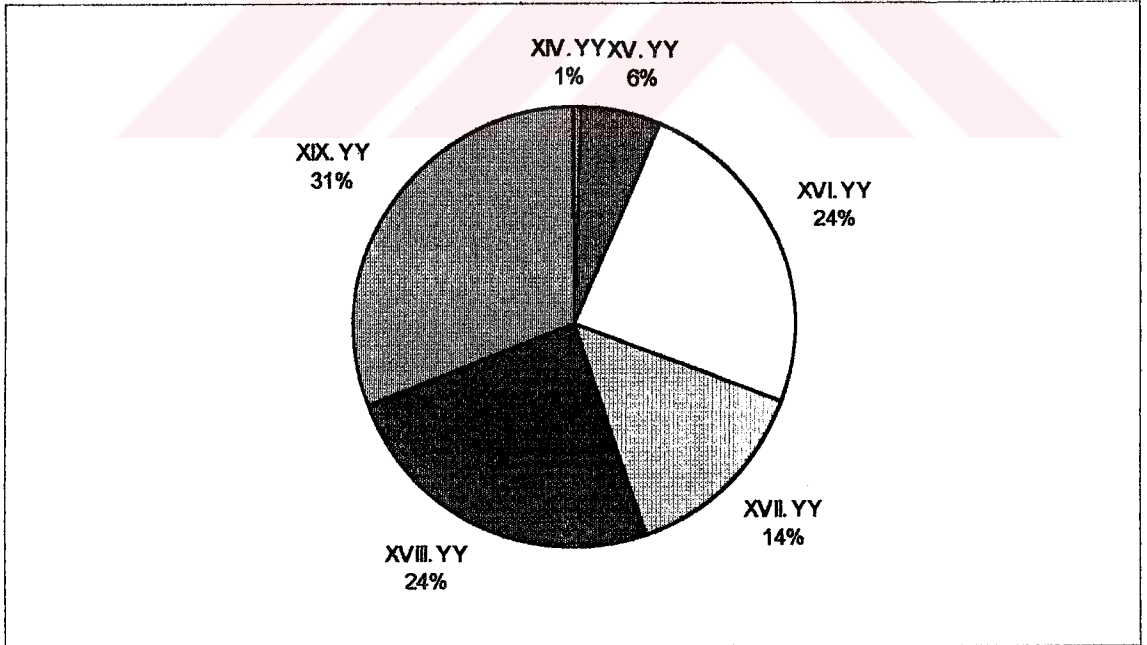

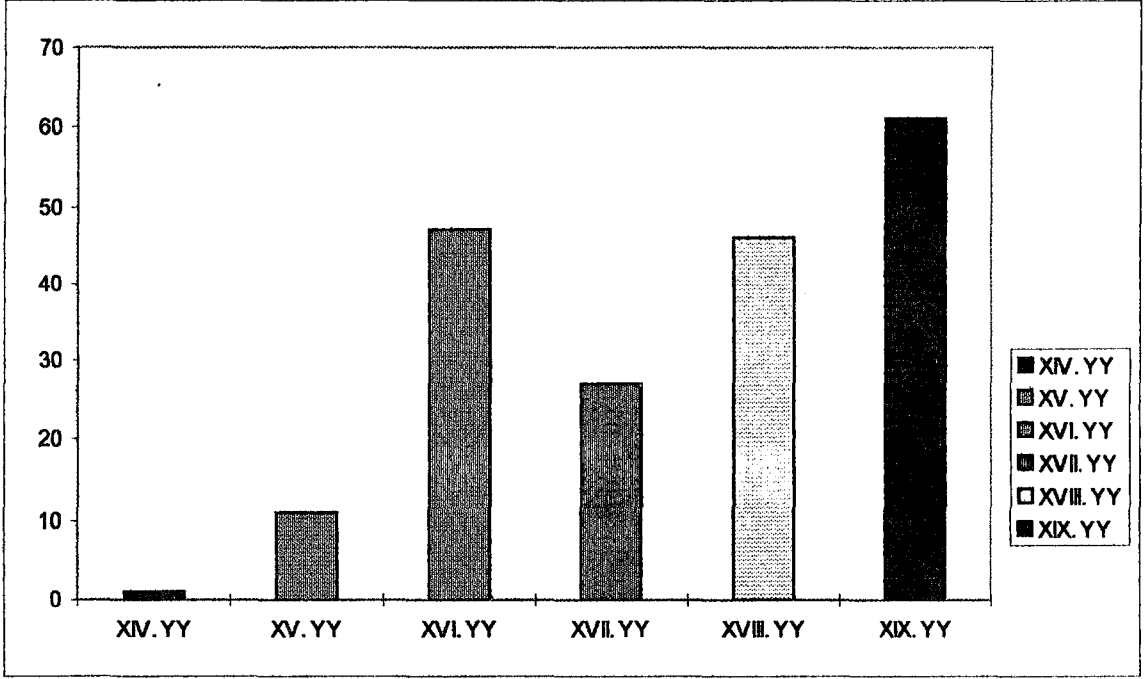
• •

Yüzyıllara göre muhammes yazan şâir ve yazılan muhammeslerin sayılarını yüzdelik oranlarıyla birlikte gösteren tablo aşağıdadır:

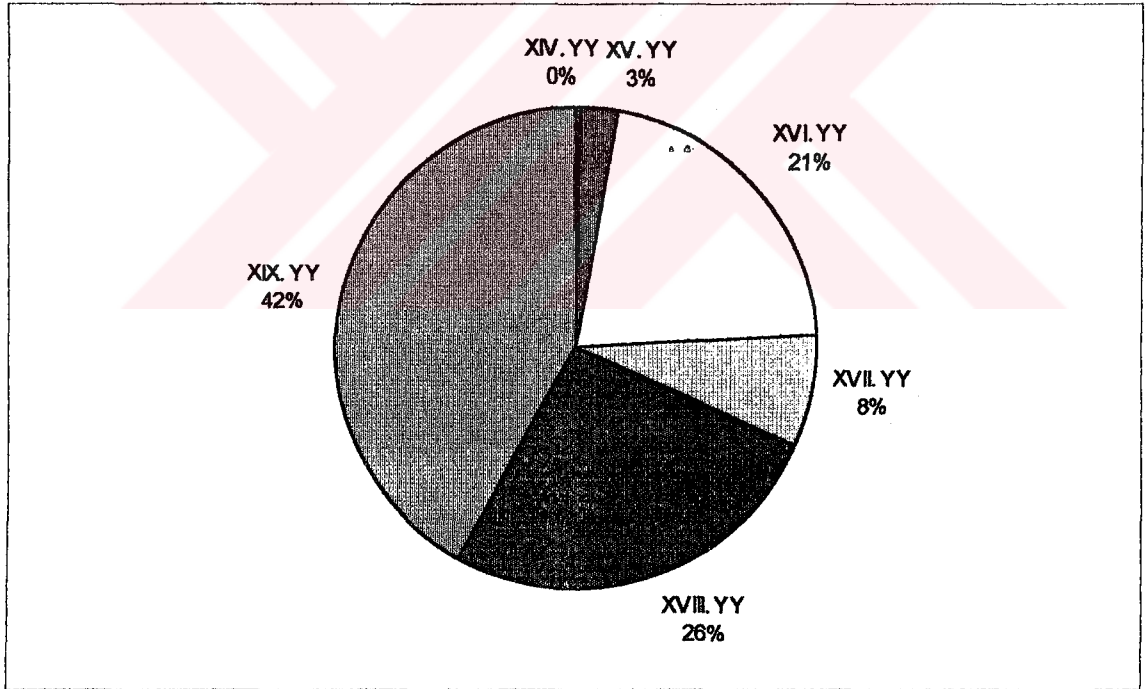
Yüzyıl	Muhammes Yazan Şâir Sayısı	Oran %	Yazılan Muhammes Sayısı	Oran %
XIV	1	0,5	2	0,2
XV	11	5,7	20	2,5
XVI	46	24,4	168	21,2
XVII	27	14	62	7,8
XVIII	46	23,9	206	26
XIX	61	31,7	332	42
TOPLAM	192	-----	790	-----

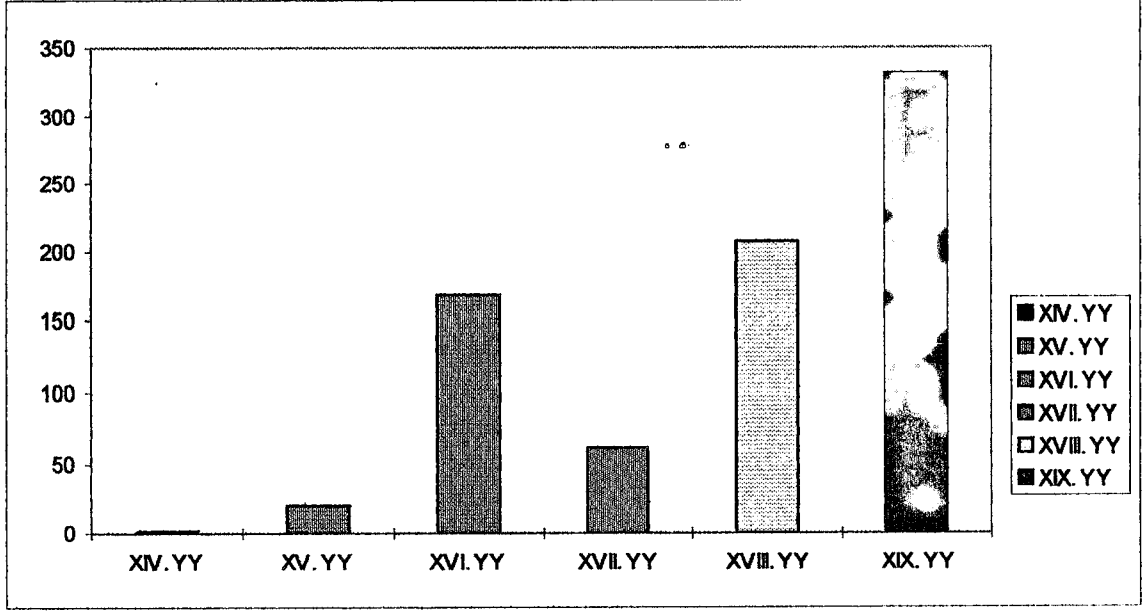
Yukarıdaki tablonun grafiklerle gösterilmiş şekilleri aşağıdadır:

Grafik 1 Muhammed Yazmış Şâirlerin Yüzyıllara Göre Dağılımı

Grafik 2 Edebiyatımızdaki Muhammeslerin Yüzyllara Göre Dağılımı

1. KAYNAKLARDA MUHAMMES

Muhammes, Arapça menşeli bir kelime olup “hums” kökünden gelmektedir. Sözlüklerde manası “beşli, beş katlı” olarak verilmekte, ayrıca matematikte “beşgen” anlamına geldiği de belirtilmektedir³. Bunlardan başka mûsikîde de kullanılan muhammesin bu alandaki mânâsı konusunda özetle şu bilgiler kayıtlıdır: Muhammes, klasik Türk musikîsinin büyük usullerinden biridir. Otuz iki zamanlı ve yirmi bir vuruşludur. Muhammes ile Peşrev, Kâr, Beste, Na‘t, Tevşih, İlâhî gibi formlar ölçütür. Peşrevlerde Devr-i Debîrden sonra en çok kullanılmış usuldür. En az 6,5 asırlık bir usûl olan muhammesin Muhammes-i Türkî, Muhammes-i Arabî ve Muhammes-i Mısırî adıyla anılan farklı usûlleri vardır⁴.

Bir edebiyat terimi olarak muhammes, kaynaklarda çoğunlukla musammatlar bazan da beşliler genel başlığı altında, bendlerden oluşan bir nazım şekli olarak ele alınmış ve değerlendirilmiştir. Şimdi, kaynaklarda muhammesle ilgili verilen diğer özellikleri sırasıyla nakledeyim.

Muhammes için sayılan ilk özellik -isminin de gereği olarak- bendlerinin beşer mısradan oluşmasıdır⁵. Bir başka temel ve önemli özellik de bendlerdeki bütün mısraların aynı vezinde yazılmasıdır⁶.

Muhammesin bend sayısı konusunda umûmiyetle kaynaklar birleşmektedir. Buna göre muhammesler genellikle 4 ile 8 bend arasında yazılmışlardır⁷. Bazı

³ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Aydın Ktb, Ank., 1988, s. 798; Mustafa Nihat Özön, Osmanlıca-Türkçe Sözlük, İnkılap Ktb, İst., 1987, s. 552. Ancak, taradığımız Ahterî-i Kebîr, Lügat-ı Remzî, Kâmûs Tercümesi, Lügat-ı Nâcî, Kâmûs-ı Türkî ve Büyük Türk Lügatı gibi lügat ve kâmûslarda muhammes maddesine rastlayamadık.

⁴ Yılmaz Öztuna, Türk Musikîsi Ansiklopedisi, Millî Eğitim Bakanlığı Yay., İst., 1974, C. II, s. 34-35; Ana Britannica, Ana Yayıncılık, İst., 1993, C. 16, s. 281. Daha geniş ve teknik bilgi için Öztuna'nın eserine bakılabilir.

⁵ Haluk İpekten, Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz, Dergâh Yay., İst., 1994, s. 84; Halil Erdoğan Cengiz, “Dîvân Şiirinde Musammatlar”, Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı-II (Dîvân Şiiri), S. 415-416-417(Temmuz-Ağustos-Eylül), 1986, s. 340; Cem Dilçin, Örneklerle Türk Şiir Bilgisi, TDK Yay., Ank., 1983, s. 217; TDEA, Dergâh Yay., İst., 1986, C. 6, s. 421; Tâhirî'l-Mevlevî, Edebiyat Lügatı, Enderun Ktb., İst., 1973, s. 101.

⁶ İskender Pala, Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü, Akçağ, Ank., tarihsiz, s. 358.

⁷ İpekten, s. 84; Pala, s. 359; TDEA, C. 6, s. 421; Ana Britannica, C. 16, s. 281.

kaynaklarda da muhammesin bend sayısı 4-7 arasında gösterilmiştir⁸. Bütün kaynaklar, muhammesin daha uzun da yazılabileceği husûsunda müttefiktirler.

Muhammesler kâfiye yapıları itibarıyla temelde müzdeviç ve mütekerrir olmak üzere ikiye ayrılırlar: Muhammes-i müzdevicin (müzdevic muhammesin) asıl kâfiye düzeni şöyledir:

aaaaa-bbbba-cccca-....

Yâni, ilk bendde bütün mısralar birbiriyle kâfiyeli, diğer bendlerde ilk dört mısra birbiriyle, son mısra ise ilk bend ile kâfiyeli olur. Bu tür muhammeslerde hiç bir mısra tekrarlanmaz, bendlerin son mısraları birbirleriyle kâfiyelenir.

Muhammes-i mütekerrirde (mütekerrir muhammeste) ise esas olan mısra tekrarlarıdır. Tekrar edilen mısra sayısına göre bunlar ikiye ayrılır:

1- aaaaA-bbbbA-ccccA-...

Yâni, ilk bendde bütün mısralar birbiriyle kâfiyeli, sonraki bendlerde ise ilk dört mısra birbiriyle kâfiyeli ve son mısra da ilk bendin son mısraının aynen tekrarı şeklindedir.

2- Mütekerrir muhammeste son iki mısraın tekrarı durumunda kâfiye örgüsü şu şekilde ortaya çıkar:

aaaAA-bbbAA-cccAA-...

Buralardaki A'lar tekrar edilen mısra veya mısraları temsil etmektedir⁹. Kaynaklarda son iki mısraı tekrar edilen yâni nakarat olan muhammeslere edebiyatımızda çok az rastlanıldığı da söylenilmektedir¹⁰.

Bunlardan başka, kaynaklarda daha çok Tanzîmât'tan sonra ortaya çıktığı ve kullanıldığı söylenen mütekerrir, müzdevic bazan da ikisi birlikte olan muhammesler de vardır ki bunların kâfiye örgüleri şu şekilde gösterilmektedir:

aaaaA-bbbaA-cccaA-...¹¹

aaaav-bbbbv-cccv-...¹²

aaaaa-bbbbb-cccc-...¹³

⁸ Hikmet İlaydın, Türk Edebiyatında Nazım, İzmir, 1947, s. 93; Emin Özdemir, Örnekli Açıklamalı Edebiyat Bilgileri Sözlüğü, İst., 1990, s. 206.

⁹ İpekten, s. 84; Cengiz, s. 340; Pala, s. 358; Dilçin, s. 217; TDEA, C. 6, s. 421; Tâhirü'l-Mevlevî, s. 100.

¹⁰ İpekten, s. 84; Pala, s. 358; TDEA, C. 6, s. 421.

¹¹ İpekten, s. 84; TDEA, C. 6, s. 421; Tâhirü'l-Mevlevî, s. 102.

¹² İpekten, s. 84; TDEA, C. 6, s. 421.

aaaaB-ccccB-ddddB-...¹⁴

aaabb-cccbb-dddbb-...¹⁵

aaaBA-cccBA-dddBA-...¹⁶

aaaaa-bbbaa-cccaa-...¹⁷

Buradaki küçük harfler, tekrar edilmeyen sadece kendisiyle aynı tür ve şekildeki harfle gösterilmiş mısra ile kâfiye teşkil eden mısraı; büyük harfler ise kendisiyle aynı tür ve şekildeki harfle gösterilmiş mısraın aynen tekrar edildiğini simgelemektedir.

Hemen her konuda muhammes yazılabilir¹⁸. Felsefi bir fikir, bir dünyâ görüşü, övgü, aşk, sevgiliyi özleyiş¹⁹ ve tasavvuf konuları²⁰ muhammes nazım şekliyle dile getirilebilir.

Muhammesin son bendinde şâir mahlasını söyler. Muhammesler edebiyatımızda çok kullanılmış musammatlardandır²¹. Kaynaklarda bu nazım şeklini en çok kullanan şâirler arasında 18 muhammesle Muhibbî, 9 muhammesle Şeref Hanım, 6 muhammesle Hoca Neş'et ve Aşkî, 5 muhammesle Enderûnlu Vâsıf sayılmaktadır²².

Bazı kaynaklarda, muhammesin halk edebiyatındaki yeri üzerinde de durulmaktadır. Biz, bu konuya yeri gelince, ayrıca temas etmek istiyoruz.

¹³ İpekten, s. 84; TDEA, C. 6, s. 421; Tâhirü'l-Mevlevî, s. 102.

¹⁴ Cengiz, s. 343.

¹⁵ Cengiz, s. 343; Dilçin, s. 217.

¹⁶ Cengiz, s. 343.

¹⁷ Pala, s. 358.

¹⁸ İpekten, s. 84; Pala, s. 359; TDEA, C. 6, s. 422; İlaydın, s. 93; Özdemir, s. 206.

¹⁹ İpekten, s. 84; Pala, s. 359; TDEA, C. 6, s. 422.

²⁰ Pala, s. 359; TDEA, C. 6, s. 422.

²¹ İpekten, s. 84; Pala, s. 359; TDEA, C. 6, s. 422; Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, İst., 1993, C. II, s. 565.

²² İpekten, s. 84; Pala, s. 359; TDEA, C. 6, s. 422.

2. ARAP VE FARS EDEBİYATINDA MUHAMMES

2.1. Arap Edebiyatında Muhammes:

Muhammes kelimesi menşe itibarıyla Arapça olmakla birlikte, bizim anladığımız mânâda, bu nazım şeklinin Arap edebiyatında bulunup bulunmadığı veya kullanılıp kullanılmadığına dâir mürâcaat ettiğimiz kaynaklarda yeterli ve kesin bilgiye rastlayamadık. Bizde Arap edebiyatı konusunda çalışmalar yapan Nihad M. Çetin, muhammes ve daha da genel olarak musammatların bu edebiyattaki yeri hakkında şu bilgileri veriyor:

“(…) Arap nazımının en küçük nazım parçası beyittir. Kadîm devirlerden beri bir beytin şekilce olduğu gibi mânâca da bir bütün teşkil etmesi âdetâ bir zarûretti. Bu husus şâiri, fikrini mahdut bir hüküm çerçevesi içinde ifâdeye ve teksife zorlamıştır. Bu kâidenin ancak bazı belli hallerde ve husûsî ifâde şekillerinde dışına çıkabilen şâir için “tazmin” (bir hükmün, bir cümlenin beyitten taşması) kusur telakkî edilmiştir.”²³ Biz buradan, Arap edebiyatında beyit ve beyit esâsına göre yazılan manzûmelerin daha makbûl tutulduğu, muhammes gibi bend esâsına dayalı nazım şekillerinin ilk devirlerden itibâren pek hoş karşılanmadığı ve fazla kullanılmadığı sonucuna varıyoruz. Hattâ, biraz sonra aktaracağımız ifâdesinde Fuad Köprülü, bu musammatlardan da beyit gibi çift mısralı olanların -yâni murabbâ, müseddes, müsemmen, muaşşerin- Araplar arasında daha ziyâde ragbet gördüğünü ve kullanıldığını söylüyor. Çünkü bunlar hiç olmazsa dış görünüş itibarıyla beyitlerle yazılmış gibi görünüyor ve kasîdeye benziyordu²⁴.

Genel olarak musammatların ilk ortaya çıkışı ve kullanılışı hakkında ise Çetin şunları söylüyor: “Hârûnürreşîd zamanında bir câriye halk dilinde şiirler söyleme modasını açtı. Ayrıca bend mânâsında kıt’alardan mürekkep nazım şekilleri doğmaya

²³ Nihad M. Çetin, “Arap Edebiyatı”, TDV İslam Ansiklopedisi, İst., 1991, C. 3, s. 289; Aynı yazar, Eski Arap Şiiri, İst. Üniv. Yay., İst., 1973, s. 64-65.

²⁴ M. Fuad Köprülü, Türk Edebiyatı Tarihi, Ötüken Neşriyat, İst., 1981, s. 136, 137.

başladı. Bağdat'ta bilhâssa Ramazan gecelerinde halk diliyle söylenen şarkılar kıt'a şeklinde idi. Bu kıt'alardan kurulu şekiller Endülüs'te büyük gelişme gösterdi. Muhtelif şekilleri bulunan muvaşşahlar ve İbn Kuzmân'ın edebî neviler arasına yükseltmek istediği zecel bu cümledendir. Bu hareketler nazım şekil bakımından zenginleştirirken klişeleşen eski şiir dilinin sert kayıtlarını da yumuşatıyordu.”²⁵ Bu ifâdelere dayanarak, muhammes v.b. nazım şekillerinin belki de Hârûn Reşîd zamanında (786-809) Bağdat'ta doğduğu ve Endülüs'te büyük gelişme gösterdiği söylenebilir.

Yine Fuad Köprülü, kaynak göstermeden Klasik Arap şiiri ve muhammes hakkında şu bilgileri veriyor: “Klasik Arab şiirinde daha bu yeni şekillerin doğmasından evvel “Musammat”lar, yâni, sonunda müşterek kâfiyelerle birbirine bağlanan muhtelif kâfiyeli kıt'alardan terkîb edilmiş nazımlar meydana gelmişti. Her kıt'ayı terkîb eden mısraların sayısına göre “Müselles”den “Muaşşer”e kadar muhtelif şekillere ve isimlere mâlik olan musammatların en eskisi ve en tanınmış “Murabba” (dörtlük) dir, lâkin an'ane, bir “Muhammes”i Hicrî II. yüzyıla kadar dayandırıyor...”²⁶

Köprülü'nün kaynak göstermeden verdiği bu bilgiye bakılırsa, muhammesin ortaya çıkış tarihi çok daha eskiye dayanmaktadır. Yukarıdaki ifâdelere dayanarak, Arap edebiyatında muhammesin kasîde ve gazele, ayrıca murabba, müseddes, müsemmen, mu'aşşer gibi çiftli musammatlara göre çok daha az kullanılmış bir nazım şekli olduğunu söyleyebiliriz.

Bunlardan başka biz, taramalarımız esnâsında Arap edebiyatında daha farklı bir muhammes anlayışı ile de karşılaştık. Süleymaniye Kütüphanesi, Şehîd Ali Paşa Bölümü 1704/4 numarada bulunan H. 815/M. 1412 tarihli “Kitâbü'l-Muhammesât” isimli Arapça mecmuada “Muhammes” başlığı altında her harften kâfiyeli beşer beyit yazmak suretiyle bendlerden oluşturulmuş yâni, mâlûm muaşşere benzeyen ve beyitlere göre ayrılmış manzûmeler yer alıyor. Yine aynı kütüphanenin H. Hüsnü Paşa Bölümü'nde, 533/5 numarada bulunan, H. 862/M. 1457 tarihli “Muhammesât” isimli mecmuada da aynı şekilde manzûmeler bulunuyor. Bu manzûmeler alfabetik sıraya uygun harflere göre bendlere ayrılmış. Her bendin üstünde âit olduğu kâfiyenin adı yazılı. “Kâfiyetü'l-Elif”, “Kâfiyetü'l-Bâ” gibi. Kâfiyelenişleri ise şu şekilde: İlk bendde (elif kâfiyesi), 1. beytin mısraları kendi içinde kâfiyeli, geriye kalan dört beytin ilk

²⁵ Çetin, C. 3, s. 290.

²⁶ Köprülü, s. 136.

mısraları serbest ikinci mısraları ise ilk beyit ile kâfiyelidir. Diğer bendlerde, her zaman beyitlerin ilk mısraları serbest, ikinci mısraları hangi bendde ve kâfiyede ise onunla bitiyor. Yâni, ikinci mısralar kendi içinde kâfiyeli ve “Kâfiyetü’l-Bâ” içindeyse “b” ile, “Kâfiyetü’t-Tâ” içindeyse “t” ile bitiyor. Sembol ile göstermek gerekirse,

aaxaxaxa-xbxbxbxb-cxcxcxcx-...

Buradaki x’ler serbest olan mısraları temsil etmektedir.

Böylece Araplar’ın bilinen muhammesten farklı olarak beşer beyitten müteşekkil yukarıda anlattığımız tarzdeki manzûmelere de muhammes adını verdiklerini öğreniyoruz. Bu ise Araplar’ın çeşitlendireseler de beyit sınırını bir türlü aşamadıklarını göstermekte ve Çetin’in yukarıya aldığımız ifâdelerini doğrulamaktadır. Ayrıca, yukarıdaki manzûmeler bend sıralama ve isimlendirmede harf sıralaması yapıldığı ve atlanmadığı için küçük birer Dîvân görüntüsü de çizmektedir.

Bütün bunlardan sonra, Arap edebiyatında muhammes konusunda daha kesin söz söyleyebilmek için Arap şiiri tarihiyle ilgili ve Arapça olarak yazılmış bütün eserlerin taranması gerektiğini söyleyebiliriz. Ancak, bazı Türk şâirleri de (meselâ, Niyâzî-i Mısırî, İbrâhim Hakkı Erzurumî) Arapça muhammes yazmışlardır²⁷.

2. 2. Fars Edebiyatında Muhammes :

Araplar’la dînî ve kültürel yönden aramızda bir köprü vazîfesi gören İran’da bu nazım şeklinin de bizdeki mânâsına uygun olarak kullanıldığını görüyoruz.

Farsça büyük bir lûgat ve ansiklopedi olan ve Deh Hudâ adıyla bilinen eserde muhammes, sahalarına göre ayrı ayrı başlıklar altında anlatılmıştır. Bu bağlamda muhammesin edebiyattan başka matematik, cifir, mûsikî ve mekanik sâhalarındaki anlamları üzerinde de durulmuştur. Muhammesin edebiyattaki mânâsı konusunda “İstîlâh-ı Bedî’î” başlığı altında kısaca ve meâlen şunlar söylenmektedir:

²⁷ Bu şâirlerin Arapça muhammesleri için bkz. Kenan Erdoğan, Niyâzî-i Mısırî, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânı’nın Tenkitli Metni, Atatürk Üniv. SBE, Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum, 1993, s. 332-333; Dîvân-ı İbrâhim Hakkı Erzurumî, İst., 1977 [1263 baskısından aynen basım], s. 207-210.

“Musammatlardan bir çeşittir ki (her bendi) beş mısra olur.” Ayrıca, “bir kısım şiiirdir ki beşer mısra olur.” Bu cümlelerden birincisine *Keşşâf-İstılâhâtü'l-Fürûn*; ikincisine ise *Nâzımu'l-Etibbâ*, *Ânenderâc* ve *Gıyâs* kaynak olarak gösterilmiştir. Deh Hudâ'da bunlardan sonra biri Bîdil'den diğeri de Doktor Secâdi'nin *Ez-Ferheng-i Ulûm-ı Nakli*'den olmak üzere beşer mısralı birer bend, mühammese örnek olarak yazılmıştır²⁸. Farsça başka sözlük ve eserlerde de kısaca “beşli, beşgen, muhammes” diye karşılığı verilen muhammesin²⁹ Farsça bazı dîvân ve mecmualardaki örneklerine bakıldığında kullanımının bizdekinden farklı olmadığı görülür. Meselâ, Şeyh Ahmed-i Cezerî, Sâyilî, Hâcû-yı Kirmânî, Mevlânâ Râzî, Mevlânâ Vahîd, Nidâî ve Hâfız-ı Şirâzî muhtelif bendlerden oluşan muhammes yazmış şâirlerden bazılarıdır³⁰. Bu şâirlerden sadece Nidâî'nin Dîvân'ında 6 adet muhammes bulunmaktadır³¹.

Fars edebiyatında bu nazım şeklinin ilk defa kim tarafından kullanıldığı, hangi şâirlerin kaç tane muhammes yazdıkları gibi hususlar bizim çalışmamızın sınırlarını aşmaktadır ve bu edebiyat üzerinde yapılacak ayrıntılı bir araştırmaya muhtaçtır.

Bundan başka bazı Türk şâirleri de Farsça muhammes kaleme almışlardır. Bizim tesbit ettiğimiz bu şâirler şunlardır: Nev'î, Hoca Neş'et, Edîb, Ferîdî, Bursalı Nâzik, Müştak Efendi, Behcet Efendi, Mehmed Celâl Bey.

²⁸ Ali Ekber-i Deh Hudâ, Deh Hudâ, Dânişgâh-ı Tahran, 1325, C. 44, s. 669.

²⁹ Muhammed Mu'in, Ferheng-i Fârisî, Tahran, 1364, C. 3, s. 352; Sefer-nâme-i Ebû Mu'in Hamîdüddin Nâsır bin Husrev, Tahran, 1344, s. 146; İbrahim Olgun-Cemşîd Drağsan, Farsça-Türkçe Sözlük, Ank., 1967, s. 318.

³⁰ Bkz. Dîvân-ı Şeyh Ahmed-i Cezerî, Ank. Mil. Ktp., Yz. Nu. 5086 ; Dîvân-ı Sâyilî, Ank. Mil. Ktp., Yz. Nu. A 4893/3 ; Sül. Ktp. Es'ad Ef. Böl., Nu. 3422/4 (Farsça “Muhammesât” Mecmuası) ; Dîvân-ı Nidâî, Sül. Ktp. Âşir Ef. Böl., Nu. 311.

³¹ Yayınlanmış bir Farsça muhammes için bkz. Dîvân-ı Mevlânâ Şemseddin Muhammed Hâfız-ı Şirâzî, [Haz.] Hüseyin Pejman, Çaphâne-i Mervî, 1368, s. 312-313.

3. MUHAMMESİN TAHMÎS, TAŞTÎR, TARDİYYE VE ŞARKI İLE İLİŞKİSİ

3. 1. Muhammes-Tahmîs İlişkisi:

Sözlüklerde “beşleme, beş kat veya beş köşeli, beşli hâle getirme” anlamına geldiği söylenen tahmîs,³² önceden beyitlerle yazılmış bir manzûmenin her beytinin önüne o beyitle aynı vezinde olan üçer mısra ilâvesiyle meydâna gelir. Tahmîste sonradan yazılan ve eklenen mısralar eklendikleri beytin ilk mısraı ile aynı kâfiyeden olur. Buna göre gazel, kasîde gibi ilk beyti mukaffâ olan bir manzûme tahmîs hâline getirilince kâfiye şeması şu şekilde olur:

aaaaa-bbbbb-cccc-...

Eğer tahmîs edilen manzûmenin ilk beyti, meselâ, kıt'ada olduğu gibi, mukaffâ değilse bu durumda da ilâve mısralar beytin ilk mısraı ile kâfiyelenir. O zaman, meydâna gelen bendlerin ilk dört mısraları kendi içinde, son mısraları da birbirleriyle kâfiyeli olur. Bu kâfiye şeması da şöyle gösterilebilir:

aaaab-ccccb-ddddb-...³³

Bu şemalardaki koyu yazılan harfler önceden yazılmış, önüne mısra eklenen asıl beyitleri, normal yazılan harfler ise, ilâve mısraları temsil etmektedir.

Tahmîs, Türk edebiyatında en çok kullanılmış musammatlardandır. Şeyh Gâlib, Beylikçi Ârif, İzzet Molla, Leylâ Hanım ve Şeref Hanım bu nazım şeklini en çok kullanan şâirler olarak sayılmaktadır. Ancak tahmîslerin bunlarla sınırlandırılması mümkün değildir. Konu araştırıldıkça yeni ve çok sayıda tahmîs yazan şâirler ortaya çıkacaktır. Meselâ, Medhî (ö. 1591/1598?) Dîvânı'nda 38³⁴, Handânî (ö. 1593'ten sonra) Dîvânı'nda 13³⁵ tahmîs bulunmaktadır. Bunlardan başka Niyâzî-i Mısri'nin müridlerinden Dervîş Azbî (ö. 1736), Niyâzî'nin bütün Dîvân'ını baştan sona tahmîs

³² Devellioğlu, s. 1221; Şemseddin Sâmî, Kâmûs-ı Türkî, İst., 1317, (Çağrı Yay., İst., 1989) s. 389.

³³ İpekten, s. 88; Cengiz, s. 348-351; Pala, s. 474; Dilçin, s. 223.

³⁴ Dîvân-ı Medhî, Millet Ktp., Ali Emîri Ef. Manzûm Eserler Böl. Nu. 399.

³⁵ Dîvân-ı Handânî, Sül. Ktp., Hacı Mahmut Ef. Böl. Nu. 3605.

etmiş, böylece “Dîvân-ı Hazret-i Mısırî Tahmîs-i Dervîş Azbî Efendi” adlı yeni bir Dîvân ortaya çıkmış ve bu Dîvân basılmıştır³⁶. Netice olarak diyebiliriz ki, tahmîs nazım şekli muhammesten çok daha fazla kullanılmış, bizim sınırlarımızı aşan ayrı bir çalışmanın konusudur.

Tahmîsin güzel olması ve beğenilmesi için temel şart, sonradan eklenen mısraların beyte mânâ ve söyleyiş yönünden tam bir uyum sağlaması, eklenen mısraların manzûmenin içinde sınıtınmasıdır. Bu şekilde olmayan tahmîsler makbul sayılmazlar.

Umûmiyetle gazeller tahmîs edilmekle birlikte, sadece gazeller tahmîs edilir diye bir kayıt yoktur. Tahmîs bize göre, bir beyte veya beyitlerden oluşan her manzûmeye yazılabilir. Bu bir gazel olabileceği gibi, kasîde, kıt’a, mesnevî, v.b. de olabilir. Nitekim, Fuzûlî ve Nâbî gibi şâirlerin daha çok gazelleri tahmîs edilirken kasîdeleriyle ünlü olan Nef’î’nin daha çok kasîdelerinin tahmîs edildiğini görmekteyiz. Şâir bir beyti alarak birden çok bendli tahmîs de yazabilir. Beyitlerden oluşan dedik, çünkü bize göre, tek bir mısraı ele alıp önüne dört mısra eklemek tahmîs değil, *tazmîn*dir. Bu şekilde yazılan manzûmelere tahmîs değil, *tazmîn* yoluyla yazılmış *nazîre muhammes* demek bize daha uygun gibi geliyor. Nitekim, ileride *Nazîre Muhammesler* bölümünde görüleceği gibi, bu şekilde olan manzûmelerin önemli bir kısmı *nazîre* başlığıyla yazılmıştır.

Daha çok meşhur şâirlerin beğenilen, güzel şiirleri tahmîs edilir. Ancak, şâir isterse daha önceden yazdığı, kendine âit bir manzûmeyi de tahmîs edebilir. O zaman tahmîs çoğunlukla “Tahmîs-i Gazel-i Hod” başlığı altında yazılır. Dîvânlarda bu şekilde yazılmış manzûmeler görülebilir. Tamamı aynı şâir tarafından yazılsa bile neticede bu manzûmeler de tahmîs olduğu için bunları biz çalışmamıza dâhil etmedik. Kendi şiirine tahmîs yazma konusunda özellikle Cinânî (ö. 1595) dikkati çekmektedir. Cinânî Dîvânı’nda bu mânâda 9 Tahmîs bulunmaktadır³⁷.

Muhammesle tahmîs arasındaki temel fark, muhammesin bütün mısralarının bir anda yazılması, manzûmenin hepsinin birden ortaya çıkması; buna karşılık tahmîsin ise iki basamak hâlinde, önce beyitler hâlinde daha sonra da beyitlere üçer mısra ilâvesiyle yazılmasıdır. Muhammesle tahmîs arasında ne kâfiyeleniş ne de konu yönüyle hiç bir

³⁶ Dîvân-ı Hz. Mısırî Tahmîs-i Dervîş Azbî Efendi, Rıza Efendi Taş Destgâhı, 1284.

³⁷ Cihan Okuyucu, Cinânî Hayatı Eserleri Dîvânının Tenkitli Metni, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yay., Ank., 1994, s. 249-268.

fark yoktur. Bu bakımdan bu iki nazım şeklinin birbiriyle karıştırılması çok kolaydır. Nitekim dîvân ve mecmualarda bu karıştırma ve yanlış isimlendirmeye sıklıkla şahîit olabiliriz³⁸. Peki bunları nasıl ayıracağız? Bunun için şunlar göz önüne alınabilir: 1- Manzûmenin sonunda geçen mahlas veya mahlaslar bu konuda bize yardımcı olabilir. Son bendde iki mahlas geçiyorsa bu şâirlerin dîvânlarına mürâcaat edilerek mesele ortaya çıkarılabilir. 2- Manzûmenin üstündeki başlık bu konuda önemlidir. “Tahmîs-i Gazel-i Fuzûlî” benzeri bir başlık çok büyük bir ihtimalle doğrudur ve şiirin tahmîs olduğunu kesinlikle belirtir. Eğer sadece “Tahmîs” başlığı varsa bunu biraz şüpheyle karşılamak ve tahkîk etmek gerekir. Çünkü bu başlık bazan yanlışlıkla “muhammes” mukâbili olarak da konulabilmektedir. 3- Tahmîs edilen metnin muhtevâsı da bu konuda bize yardımcı olabilir. Meselâ Fuzûlî, Nâbî, Nef’î v. b. şâirlerin meşhur şiirleri hemen göze çarpar ve manzûmenin muhammes değil bir tahmîs olduğu anlaşılır.

Ancak bütün bunlara rağmen muhammes mi, tahmîs mi olduğu anlaşılamayan, birbirine karıştırılan şiirler de olabilir. Biz, çalışmamızda mümkün olduğu kadar bunları ayırmaya ve tezimize tahmîsleri almamaya gayret ettik. Ama, bizim de karıştırdığımız, gözümüzden kaçmış tahmîsler olabilir.

Şimdi, tahmîs nazım şekline örnek olarak önce, Şeyhülislam Es’ad Efendi’nin (ö. 1753) Nef’î’nin bir beytine yazdığı tahmîsi, ardından Cinânî’nin kendi şiirine yazdığı bir tahmîsi sunuyoruz. Önceden yazılmış olan ve tahmîs edilen beyitler italik olarak yazılmıştır.

³⁸ Bu konuda pek çok örnek sayılabilir. Msl. Dîvân-ı Leylâ’da başlığı “Tahmîs-i Gazel-i Câzim” olması gereken bir şiir “Muhammes Der-Vasf-ı Hz. Monlâ-yı Rûm” başlığıyla verilmiştir. Bkz. Dîvân-ı Leylâ, Matbaa-i Âmire, İst., 1267, s. 12. Yine, Egridirli Hacı Kemâl tarafından tertip edilen Câmî’ü’n-Nezâ’ir’de “Tahmîs-i Gazel-i Şeyhî” olması gereken manzûme, “Muhammes-i Resmî Sanâyi’-i Şî’r” başlığıyla yazılmıştır. Bkz. Câmî’ü’n-Nezâ’ir, Bayezîd Devlet Ktp., ‘Nu. 5782, vr. 385b. Buna karşılık bazan muhammeslerin “Tahmîs” başlığıyla verildiği de görülmüştür. Msl. Dîvân-ı Sûzî’de “Tahmîs” başlığıyla yazılan 5 adet manzûmenin muhammes olması ihtimali çok yüksektir ve bunları biz muhammes kabul ederek incelememize dâhil ettik. Çünkü, bunlardan başka muhammes nazım şekliyle yazılmış bir şiir bu Dîvân’da yanlışlıkla “Kasîde...” başlığıyla verilmiştir. Bkz. Dîvân-ı Şeyh El-Hac Ahmed-i Sûzî K. S., s. 16, 85, 87, 96, 109, 139. Muhammeslerin yanlışlıkla “Tahmîs” başlığı altında yazılmalarına başka bir örnek de Vâsîf-ı Enderûnî Dîvânı’nda görülebilir. Bu eserde, bir annenin kızına nasihatlarını konu alan ve daha sonra çok meşhûr olan manzûme “Muhammes...” başlığıyla verilmesi gerekirken yanlışlıkla “Tahmîs Bâ-İstîlâhât-ı Zenân Der-Vâdi-i Nush u Pend” başlığıyla yazılmıştır. Bkz. Dîvân-ı Gülşen-i Efkâr-ı Vâsîf-ı Enderûnî, Bulak, Kâhire, 1257, s. 7.

[TAHMİS]

Fâ 'ilâtün Fâ 'ilâtün Fâ 'ilâtün Fâ 'ilün

- 1 Ey şehân-ı 'âlemiñ şâhenseh-i 'adl u eri
Nâzım-ı mülk ü milel sultân-ı re'fet-güsteri
Tîg-i kahr-ı heybetiñ tedmîr idüp zâlimleri
Bir gazâ itdüñ ki hoşnûd eyledüñ Peygamberi
'Arşa as şimdengirü tîg-i süreyyâ-cevheri

- 2 Ser-be-ser dünyâ zalâm-ı zulm ile berbâd iken
'Âlemiñ kârı dem-â-dem nâle vü feryâd iken
Hamdü li'llah cümleyi şâd eylediñ nâ-şâd iken
Bir gazâ itdüñ ki hoşnûd eyledüñ Peygamberi
'Arşa as şimdengirü tîg-i süreyyâ-cevheri

- 3 Görmemişdi böyle zâlimler dâhî çeşm-i felek
Gasb olundu herkesiñ gitdi elinden mâmelek
Katl olunca didiler tahsîn idüp ins ü melek
Bir gazâ itdüñ ki hoşnûd eyledüñ Peygamberi
'Arşa as şimdengirü tîg-i süreyyâ-cevheri

- 4 Yeg biñ bây u gedânıñ hâli olmuşken tebâh³⁹
Zâr u ser-gerdân olup eyler iken âh vâ[h]
Zâhir oldı hazretinde nükte-i zıll-i İlâh
Bir gazâ itdüñ ki hoşnûd eyledüñ Peygamberi
'Arşa as şimdengirü tîg-i süreyyâ-cevheri

- 5 Muhterik oldı Zuhâl âsâr-ı nahs oldı 'adîm
Nûr-ı hurşîd-i sa'âdet oldı dehr üzre mukîm
Kıldın icrâ-yı cezâ ber-mûcib-i şer'-i kavîm

³⁹ Bu ve bundan sonraki mısradaki vezin eksiktir.

*Bir gazâ itdüñ ki hoşnûd eyledüñ Peygamberi
'Arşâ as şimdengirü tîg-i süreyyâ-cevheri'⁴⁰*

TAHMÎS⁴¹

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

- 1 Fehm idüp evvel-kadem âyîn-i resm ü râhumı
Sâlik olmuşdur hatâ itmez bilür dil-hâhumı
Gerçi bir şeb görmedüm gam-hânedede ol mâhumı
Rûşen eyler her seher gün gibi menzil-gâhumı
Saklasun Mevlâ hatâlardan Mehemmed Şâhumı

- 2 Sevk idelden göflüm ol mihr ü mahabbetden yaña
Gitdi meylüm kalmadı zühd ü 'ibâdetden yaña
Kılmayup hergiz nazar râh-ı selâmetden yaña
Ben nice 'azm itmeyem kûy-ı melâmetden yaña
Kâ'id-i takdîr-i Hak ol semte çekdi râhumı

- 3 Kaçmayup ben bendeden itseñ 'aceb mi ittihâd
Sevmeden vasluñ degül ancak temâşâdur murâd
Meşreb-i pâküm eger bilseñ gelürdi i'tikâd
Eylemezdüñ düşmen-i bed-gûya hergiz i'timâd
Dôstum fehmi eyleseñ hâl-i dil-i âgâhumı

- 4 'Âşık-ı şeydâ ile vasl olmaga kâ'il degül
Kâmet-i servi kenâra gelmege mâ'il degül
Tutalum ki ta'nı a'dânuñ bize hâ'il degül
Ol gazâl-i vahşiyi sayd eylemek kâbil degül
Gerçi çok sa'y eyleyüp saldum kemend-i âhumı

⁴⁰ Dîvân-ı Es'ad, Millet Ktp., Ali Emîri Manzûm Eserler Böl., Nu. 25, vr. 27a-27b.

⁴¹ Bu manzûme, Cinânî Dîvânı'nın iki nüshasında geçmekte ve birinde "Tahmîs", diğesinde "Tahmîs-i Gazel-i Hod" başlığını taşımaktadır. Bkz. Okuyucu, s. 261.

- 5 . Gamz idüp düşmen benüm sa‘yum hebâ itmek diler
Cânuma kasd eyleyüp cevır ü cefâ itmek diler
Mübtelâ-yı hicr idüp kesb-i safâ itmek diler
Ey Cinâni yârümi benden cüdâ itmek diler
*Nâ-murâd itsün Hudâdan isterem bed-hâhımı*⁴²

3. 2. Muhammes-Taştîr İlişkisi:

“İkiye ayırma” anlamına gelen taştîr ya da teşfîr,⁴³ genel olarak, daha önceden beyitlerle yazılmış bir manzûmenin -çoğunlukla da gazelin- beyitlerindeki mısralarının arasını açarak, mısraların aralarına aynı vezinde muhtelif sayıda mısralar yerleştirme demektir. “Aslında taştîrin bir beytin iki mısrasının arasını açıp oraya başka mısralar ekleyerek yeni bir nazım şekline döndürme yöntemi olduğu açıktır.”⁴⁴ Buna göre taştîr, beyit mısralarının arasına iki, üç veya daha fazla sayıda mısra eklenerek de yapılabilir ve bunların hepsine de taştîr adı verilir. Ancak bugüne kadar sadece iki veya üç mısra eklenerek yapılan taştîrlere rastlanmıştır.

Eğer beytin birbirinden ayrılan mısralarının arasına üçer mısra eklenir ve manzûme bir beşli hâline getirilirse buna “tahmîs-i mutarraf” ya da taştîr denir. Bu şekilde olan taştîrler aslında tahmîsin bir değişik biçimidir ve kâfiyeleniş olarak da tahmîse benzerler. Yâni, araya eklenen üç mısra, kâfiyeleniş bakımından beytin ilk mısrasına tâbî olur. Şema ile göstermek gerekirse şöyle olur:

aaaaa-bbbba-cccca-...

Buradaki koyu yazılan harfler, daha önceden yazılmış beytin mısralarını; normal yazılan harfler ise, beytin mısraları arasına sonradan eklenen mısraları temsil etmektedir.

Tahmîs-i mutarraf ya da taştîrin muhammesten farkı, tahmîste olduğu gibi, muhammesin tümü bir anda yazılırken, taştîrin iki defada kaleme alınmasıdır. Ayrıca -şimdiye kadar kendi manzûmesini taştîr hâline getiren şâire rastlanmadığına göre-

⁴² Okuyucu, s. 261-262.

⁴³ Tâhirü'l-Mevlevî, s. 171-172.

⁴⁴ Cengiz, s. 338.

taştîr, farklı iki şâirin eseri iken muhammesin tek bir kişi tarafından yazılmasını burada sayabiliriz.

Taştîr, muhammes ve tahmîse göre çok daha az kullanılmış bir nazım şeklidir. Bu nazım şekline örnek olarak Enderunlu Vâsîf'ın Pertev Paşa'nın bir gazelini taştîrini sunuyoruz. Şiirde Pertev Paşa'ya âit mısralar italik yazılmıştır.

[TAŞTÎR-I GAZEL-I PERTEV]

- Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün*
- 1 *O zâlim kim beni zülfi gibi pür-pîç ü tâb ister*
Dilim sîmâb-ı bî-ârâm-veş pür-ıztırâb ister
Gehî bezminde taltîf itmeden sanma sevâb ister
Gözüm yaşın o mest-i 'işve hem-reng-i şerâb ister
Göñül mülkün harâb u derd ü gam bagrum kebâb ister
- 2 *Bu rütbe yâr pûyân oldı cânâ cüst ü câyuñda*
Nihâyet nâfe-i Çîn ü Hutem mi buldı bûyuñda
Nedir bu nâ-küşâdî 'ukde-i mevkîbi hûyuñda
Sabâ zülfüñ 'aceb mi târ-mâr eylerse rûyuñda
Tilism-ı dahme-i hüsnüñ bu yüzden feth-i bâb ister
- 3 *Fenâ-i râh-ı 'aşk oldum vücûdı eyledim ifnâ*
Hevâya kalb olup cev-v-i hevâda eyledim me'vâ
Muhâbet şöyle te'sîr eylemiş kim gitmedi aslâ
Göñül gerçi felekden hâke düşmüş zerredir ammâ
Yine mihr-âşinâ bir meh-veş-i 'âlî-cenâb ister
- 4 *Bu vîrân-hâne-i dil çekdi **Pertev** bunca germ ü serd*
Sirişk-i âteşînler gördi niçe âh u serd ü berd
Yine bilmez hele vîrân u ma'mûr olduğum bir ferd
*Yapılmazsa nola **Vâsîf** dil-i vîrân-ı ehl-i derd*
Felek ehl-i diliñ kâşâne-i kalbîn harâb ister⁴⁵

⁴⁵ Dîvân-ı Gülşen-i Efkâr-ı Vâsîf-ı Enderûnî, s. 113-114.

3. 3. Muhammes-Tardiyye İlişkisi:

Tard u rekb adıyla da anılan tardiyye⁴⁶, kaynaklarda muhammesin özel bir biçimi olarak tanımlanmakta ve muhammesten kâfiye ve vezin yönüyle ayrıldığı söylenmektedir⁴⁷. “Aslında bir muhammestir. *Mef’ûlü Mefâ’ilün Fe’ûlün* kalıbıyla yazılan, her bendinin ilk dört mısraı kendi aralarında kâfiyeli olan ve beşinci mısralarının, ilk bendin ilk dört mısraıyla aynı kâfiyede olmayan beşinci mısraı ile kâfiyelendirilmesi sûretiyle yazılan muhammese verilen addır.”⁴⁸ Tardiyyenin kâfiye yapısını şema ile göstermek gerekirse şöyle olur:

aaaab-ccccb-ddddb-...

Buna göre, tardiyyenin muhammesten birinci ayrılık yönü, kâfiye yapısındadır. Muhammeste çoğunlukla ilk bendin bütün mısraları birbirleriyle kâfiyeli ve sonraki bendlerin son mısraı ile kâfiye veya tekrar yoluyla bağlı olurken tardiyyede bendlerdeki ilk dört mısra kendi içinde, son mısralar da ilk bendden ayrı olarak birbirleriyle kâfiyelenmektedir. Bir başka deyişle, tardiyyede bendlerin ilk dört mısraları ile beşinci mısraları arasında hiç bir bağ bulunmamaktadır.

Muhammesle tardiyyenin ikinci farkının vezin yönünden olduğu söylenmektedir. Buna göre muhammes her vezinle yazılabilirken tardiyye sadece *Mef’ûlü Mefâ’ilün Fe’ûlün* vezniyle yazılmaktadır. Aynı kaynaklarda tardiyyenin ilk örneğine Nedîm Dîvânı’nda rastlandığı, en güzel örneklerinin ise Şeyh Gâlib’in Dîvânı’nda ve Hüsn ü Aşk’ında bulunduğu da kayıtlıdır.

⁴⁶ Lügatlarda tardiyyenin kelime manâsına hiç rastlayamadık, diyebiliriz. Buna karşılık çoğunlukla - birazdan anlatacağımız- terim anlamı kaydedilmektedir. Bu konuda farklı olarak şu bilgiye ulaştık: Tardiyye, Arap ve daha çok İspanyol şürinde tasvîrî şiirin bir dalı olarak kabul edilmekte ve “avcılık şiirleri”ne “et-tardiyyât” adı verilmektedir. Bu dal, geleneksel ilgi çerçevesinde lüks ve medeniyetin tuzaklarını etrafı bir şekilde yansıması bakımından önemli görülmektedir. Bkz. M. Halefullah, İslâm Düşünce Tarihi, Çev. Lamii Güngören, İst., 1991, C. 3, s. 223. Bazı Türkçe kaynaklarda, tardiyyenin bilinen, “muhammesin özel bir biçimi” anlamından başka “Mesnevîlerde şâirin manzûmeyi monotonluktan kurtarmak için kahramanlardan birinin ağzından söylediği gazel, murabbâ” gibi farklı şiirler” manasına da geldiği kaydediliyor. Pala, s. 476; Dilçin, s. 219. Ancak bunun neye dayanılarak söylendiğini bilmiyoruz ve bu tarz bir isimlendirmeye biz rastlayamadık.

⁴⁷ İpekten, s. 86-87; Pala, s. 476; Dilçin, 219.

⁴⁸ Cengiz, s. 345.

Muhammes üzerine olan bu araştırmamız esnasında konumuzla doğrudan bağlantılı olduğu için tardiyye üzerinde de durmaya, yeni ve farklı malzemeler toplamaya çalıştık. Araştırmalarımızın sonuçlarını burada sırasıyla sunacağız.

Kaynaklarda bilgilerin çok fazla araştırmaya gerek duyulmadan tekrarlandığını söyleyen Halil Erdoğan Cengiz, Nedim'den çok daha önce tardiyye kâfiyesine II. Murat dönemi (1421-1451) şâirlerinden Hümâmî'nin bir şiirinde rastlandığını göstermiştir⁴⁹.

Halbuki biz Hümâmî, Nedim ve şeyh Gâlib'den önce ve sonra tardiyyeye özgü denilen kâfiye yapısını bir çok şâirin kullanmış olduğunu tesbit ettik. Tardiyye konusunu açığa kavuşturmak maksadıyla kronolojik olarak mezkûr kâfiye ile şiir yazdığını tesbit ettiğimiz şâirleri, bunların yazdıkları şiirlerin vezinlerini ve varsa başlıklarını aşağıya tablo hâlinde yazıyoruz.

Nu.	Şâir	Şiirin Vezni	Şiirin Başlığı
1	Ahmedî(1334-1412)- 1	Mefâ'îlün Mefâ'îlün Fe'ûlün	El-Musammatu'l-Evvel
2	Ahmedî-2	Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'ûlün	El-Musammatu's-Sâni/ Muhammes
3	Hümâmî (II.Murat dönemi şâirlerinden)	Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'ûlün	Muhammes-i Hümâmî Nazîre-i Ū
4	Huffî (XV. yüzyıl)	Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün	Hicv Muhammes Nazîre-i Ū
5	Kâmî (ö. 1724)	Mef'ûlü Mefâ'îlün Fe'ûlün	-----
6	Nedim (ö. 1730)	Mef'ûlü Mefâ'îlün Fe'ûlün	Muhammes Der-Medh-i Sadr-ı A'zam İbrahim Paşa
7	Azbî (ö. 1736)	Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün	-----
8	Ârif (Süleyman,ö.1769)	Mef'ûlü Mefâ'îlün Fe'ûlün	Gazel
9	Şeyh Gâlib(ö. 1799)-1	Mef'ûlü Mefâ'îlün Fe'ûlün	T ard u Rekb

⁴⁹ Cengiz, s. 345, 346.

10	Şeyh Gâlib-2	Mef'ûlü Mefâ'ilün Fe'ûlün	Tardiyye
11	Şeyh Gâlib-3	Mef'ûlü Mefâ'ilün Fe'ûlün	Tardiyye
12	Şeyh Gâlib-4	Mef'ûlü Mefâ'ilün Fe'ûlün	Tardiyye
13	Şeyh Gâlib-5	Mef'ûlü Mefâ'ilün Fe'ûlün	Tardiyye
14	Nûrî Beg (Halil, ö. 1799)-1	Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün	-----
15	Nûrî Beg-2	Mef'ûlü Mefâ'ilün Fe'ûlün	Der-Sitâyîş-i Cenâb-ı Şehriyâr-ı Cem-câh
16	Neyyir (Abdülkâdir Dede, ö. 1800)	Mef'ûlü Mefâ'ilün Fe'ûlün	Tardiyye
17	Âsaf (XVIII. asır)	Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün	-----
18	Müşâk Efendi (ö. 1831)	Mef'ûlü Mefâ'ilün Fe'ûlün	Münâcât Li-Cenâbu Kâdi'l-hâcât
19	Aynî-i Ayıntâbî (ö. 1837)-1	Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fe'ûlün	Tardiyye Der-Münâcât
20	Aynî-2	Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fe'ûlün	Tenbîh
21	Aynî-3	Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fe'ûlün	Neşve
22	Aynî-4	Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fe'ûlün	Reşha
23	Aynî-5	Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fe'ûlün	Cür'a
24	Aynî-6	Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fe'ûlün	Katre
25	Aynî-7	Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fe'ûlün	Keyf
26	Aynî-8	Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fe'ûlün	Tûfân
27	Aynî-9	Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fe'ûlün	Hamâsî
28	Aynî-10	Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fe'ûlün	İksîr-i Hayât
29	Aynî-11	Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fe'ûlün	Jâle
30	Aynî-12	Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fe'ûlün	Mâhu't-tevbe
31	Aynî-13	Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fe'ûlün	İstigfâr
32	Kuddûsî (ö. 1848/49)	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	-----
33	Âsaf (Mahmud Celâleddin Paşa, ö. 1898)	Mef'ûlü Mefâ'ilün Fe'ûlün	-----

Bu tablodan çıkarabileceğimiz bazı sonuçlar şunlardır⁵⁰: Tabloda da görüldüğü üzere tardiyeye kâfiyesi denilen ve aaaab-ccccb-ddddb-... şeklinde gösterdiğimiz kâfiye şemasına uygun olarak -bizim tesbit ettiğimiz- 15 şâir 33 şiir yazmıştır. Bu 33 şiirden yalnız 12 tanesi tardiyeye vezni denilen Mef'ûlü Mefâ'ilün Fe'ûlün vezniyle kaleme alınmıştır.

Geriye kalan 21 şiirden 14 tanesi, Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fe'ûlün;

2 tanesi, Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ûlün;

1 tanesi, Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün;

2 tanesi, Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün;

2 tanesi, Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün kalıbıyla

yazılmıştır.

Demek ki bu kâfiye düzeni ile yalnız Hümâmî, Nedîm, Şeyh Gâlib değil; daha bir çok şâir şiir yazmıştır. Bildiğimiz kadarıyla bu tarz kâfiyeyi ilk kullanan şâir Ahmedî'dir. Ayrıca bu kâfiye düzeni Mef'ûlü Mefâ'ilün Fe'ûlün vezniyle özdeşleşmiş değildir. Bu kâfiyeye uygun başka vezinlerle de şiirler yazılmıştır. Bir başka deyişle, bu tarz şiirlerde belirleyici özellik; vezin değil kâfiye yapısıdır. Bu kâfiye düzeni ile tardiyeye vezni olduğu kabul edilen Mef'ûlü Mefâ'ilün Fe'ûlün veznini birlikte ilk kullanan şâir ise Kâmî'dir. Eğer tardiyeyi, kaynaklarda belirtilen özellikleriyle, müstakıl bir nazım şekli olarak kabul edersek, bu nazım şeklini ilk kullanan şâir olarak da -şimdiki bilgilerimize göre- Kâmî'yi kabul etmek gerekir. Fakat Kâmî bu özelliklerdeki şiiri için Tardiyeye başlığını kullanmamıştır. Bu manzûmede hiç bir başlık bulunmamaktadır. Kâmî'den sonra kaynaklardaki tardiyeye özelliklerine uygun yâni, Mef'ûlü Mefâ'ilün Fe'ûlün vezni ve aaaab-ccccb-ddddb-... şeklinde gösterdiğimiz

⁵⁰ Tablodaki bilgiler şu kaynaklardan hareketle verilmiştir: Mehmet Akalın, Ahmedî Cemşid ü Hurşid, İnceleme-Metin, Ank., 1975, s. 349-350; Yaşar Akdoğan, Ahmedî Divanı'ndan Seçmeler, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ank., 1988, s. 84; (Hümâmî ve Huffî için) Eğridirli Hacı Kemal, Câmiü'n-Nezâir, Bayezid Devlet Ktp., Nu. 5782, vr. 123b-137a; Dîvân-ı Kâmî, Sül. Ktp., Yahyâ Tevfik Ef. Böl., Nu. 303, vr. 9b-10a; Muhsin Macit, Nedîm Dîvânı (İnceleme-Tenkitli Metin), Gazi Üniv., SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Ank., 1994, s. 282-284; Dîvân-ı Belâgat-ünvân-ı Aynî [Ayıntabî], İst., 1258, s. 385, 386, 388, 389, 397, 403, 407, 412-414, 418, 419, 423, 424, 428, 434, 435; Dîvân-ı Ârif, Sül. Ktp., Es'ad Ef. Böl., Nu. 2656, vr. 73a, 73b; Naci Okçu, Şeyh Galib (Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri, Şiirlerinin Umûmî Tahlîli ve Dîvânın Tenkitli Metni)-I, Ank., 1993, s. 415-416; Şeyh Galip, Hüsn ü Aşk, Haz. Orhan Okay-Hüseyin Ayan, İst., 1992, s. 62-64, 193-195, 253, 254, 283, 284; Dîvân-ı Nûrî Beg, İst. Üniv. Ktp., T. 14, vr. 12a-12b, 18a-18b; Dîvân-ı Neyyir, Sül. Ktp., Hâlet Ef. Böl., Nu., 785, vr. 25b; Dîvân-ı Âsaf, Sül. Ktp., Fâtih Böl., Nu., 3778, vr. 262b-263a; Dîvân-ı Müştak Ef., Takvîmhâne-i Âmire, İst., 1264, s. 43; Fehmi Kuyumcu, Kuddûsî Dîvânı, Ank., 1982, s. 654, 655; Dîvân-ı Âsaf [Mahmud Celâleddin Paşa, Matbû], 1314, s. 121-123.

kâfiye yapısıyla şiir kaleme alan ikinci şâir Nedîm'dir. Ancak, Nedîm bu şiirine özellikle tardiyeye değil, muhammes başlığını koymuştur. Dikkati çeken bir nokta da Kâmî ve Nedîm'den çok daha önce bu kâfiye düzeni ile şiirler yazan Ahmedî ve Huffî ve Hümâmî'nin şiirlerinde "Tardiyeye" değil de "Muhammes" başlığını kullanmalarındır.

aaaab-ccccb-ddddb... şeklinde kâfiyelenen bu manzûmelere verilen isimler de bu nazım şekli hakkında bize bir fikir verebilir. Bu açıdan baktığımızda, bu manzûmelere şu isimlerin verildiğini görüyoruz: Musammat, Muhammes, Tardiyeye Der-Münâcât, Tenbîh, Neşve, Reşha, Cür'a, Katre, Keyf, Tûfân, Hamâsî, İksîr-i Hayât, Jâle, Mâhu't-tevbe, İstiğfâr, Gazel, Tard u Rekb, Tardiyeye, Der-Sitâyiş-i Cenâb-ı Şehriyâr-ı Cem-câh, Münâcât Li-Cenâbu Kâdi'l-hâcât. Görüldüğü gibi, bu tarz manzûmelere tardiyeye ismi hâricinde daha bir çok isim verilmiştir.

Yukarıdaki tabloya göre tardiyeye ismini kullanan şâirler de sayılıdır. Bu isme ilk önce Şeyh Gâlib'in Hüsn ü Aşk'ında rastlıyoruz. Gâlib, aynı özellikleri taşıyan Hüsn ü Aşk'taki 4 şiirine Tardiyeye ismini verirken yine aynı özelliklere sahip Dîvân'ındaki tek manzûmeye ise diğerlerinden farklı olarak Tard u Rekb ismini vermiştir. Bu farklılığın yâni, Gâlib'in 1780'de tertip ettiği Dîvân'ında niçin Tard u Rekb; bu tarihten 2 sene sonra tertip ettiği Hüsn ü Aşk'ında ise niçin Tardiyeye ismini kullandığını bilmiyoruz. Gâlib'den başka şiirinde tardiyeye ismini kullanan şâirler Neyyir Abdükkâdir ile Aynî'dir. Çok kuvvetli ihtimalle bu iki şâiri de Gâlib'den etkilenecek bu ismi kullanmışlardır. Ayrıca dikkatimizi çeken bir nokta da Aynî'nin tardiyeye başlığını taşıyan şiirinin kâfiye yapısı kaynaklardaki tarife uyarınca, vezninin uymamasıdır. Aynî'nin "Tardiyeye Der-Münâcât" başlığını taşıyan bu şiiri Mefâ'îlün Mefâ'îlün Fe'ûlün vezniyle yazılmıştır. İlginç olan, Ârif, Nûrî, Müştâk ve Âsâf'ın tardiyeye ismi bilindiği ve bazı şâirler tarafından kullanıldığı halde aynı özellikteki şiirlerine farklı isimler vermeleri ya da hiç isim vermemeleridir. Mefâ'îlün Mefâ'îlün Fe'ûlün vezniyle ve aaaab-ccccb-ddddb... kâfiyesiyle yazdığı manzûmesine Ârif, -ki bunun yanlışlıkla yazıldığı kesindir- Gazel; Nûrî, Der-Sitâyiş-i Cenâb-ı Şehriyâr-ı Cem-câh; Müştâk, Münâcât Li-Cenâbu Kâdi'l-hâcât başlığını koymuş, Âsâf (Mahmud Celâleddîn Paşa) ise hiç isim vermemiştir. Aynî'nin de bu kâfiye yapısında yazdığı manzûmelerinden her birine ayrı birer isim vermesi dikkati çekmektedir. Yine, Aynî'nin şiirleri Klasik Türk Edebiyatı'nda yazılan manzûmelere müstakıl isimler verme yönüyle de bir orjinalite taşımaktadır.

Bütün bunlardan sonra bizim bu konudaki kanaatimiz şudur: Kaynaklarda “Tardıyye” ismi altında anlatılan ve müstakıl bir nazım şekli olarak gösterilen bu tarzdaki manzûmelerin bildiğimiz muhammesten hiç bir farkı yoktur. Bu manzûmelerin hepsi de genel olarak muhammes adı altında verilebilir ve bize göre ayrı bir nazım şekli değil, muhammesin alt türevlerinden biridir. Geçmişte edebiyatımızda, muhammesin aaaab-ccccb-ddddb-... kâfiye şemasına uygun şekli, diğer kâfiye yapılarındaki muhammeslerden ayrılmış ve birkaç şâir tarafından -çoğunlukla da son dönemlere doğru- bu muhammeslere farklı isimler verilmiştir. Muhtemelen, Gâlib’in bu yapıdaki şiirlerine muhammes ismini değil de tardıyye ismini vermesi de araştırmacılarımızın zihnini karıştırmış ve edebiyatçılarımıza bunların ayrı bir nazım şekli olduğu zannını vermiştir. Aslında diğer kâfiye yapısındaki muhammesler de bazan muhammes isminden farklı olarak ‘Alâ-Tarîkı’t-tevhîd, Medh-i Resûl, Bahâriyye, Şarkî, v.s. gibi başlıklar taşımaktadır. Ancak kalkıp da bunların hiç birine ayrı bir nazım şeklidir, diyemeyiz. Bu bakımdan tardıyye ismini de ayrı bir nazım şekli olarak kabul etmek bize mümkün görünmüyor. Bu sebeple biz, aaaab-ccccb-ddddb-... kâfiye yapısındaki manzûmeleri de hangi vezinle yazılırsa yazılsın genel olarak muhammesler içinde değerlendirmeye ve incelemeye tâbî tuttuk ve bu kâfiye yapısını anlattığımız kısımda da istatistikî bilgiler ve ayrıca örnekler verdik.

Ayrıca, bu tarz muhammeslerde, diğer muhammeslerde olduğu gibi konu ve bend sınırlaması olmadığını da belirtmek gerekir. Meselâ, yukarıda bahsettiğimiz şekilde kâfiyelenenlerden Ahmedî’nin 5’er bendlik iki muhammesinde baharın, yazın gelişi anlatılırken; Huffî’nin 7 bendlik muhammesinde konu hiciv; Kâmî’nin 14 bendlik muhammesinde methiye, Ârif’in 6 bendlik muhammesinde şükriye; Gâlib’in 6’şar bendlik 5 muhammesinde ayrıca Neyyir’in 5 bendlik muhammesinde aşk; Müştâk’ın 5 bendlik muhammesinde ise münâcât olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunlar da bu tarz manzûmeler yazılırken manzûmenin muhtevâsının ve uzunluğunun şâirin isteğine göre değişebileceğinin delilleridir.

Bu şekilde kâfiyelenen muhammeslere örnek olarak şimdilik burada Neyyir Abdülkâdir Dede’nin ve Aynî’nin birer manzûmesini sunuyoruz. İlerde, bu kâfiye yapısının incelendiği bölümde de ayrıca örnekler yazılacaktır.

TARDİYYE

- Mef'ûlü Mefâ'ilün Fe'ûlün*
- 1 Ey her nigehi belâ-yı 'âşık
Ve'y gamzeleri kazâ-yı 'âşık
Zülf-i siyehi hevâ-yı 'âşık
Olmaz mısın âşinâ-yı 'âşık
Sevdâ-zedeyim 'inâyet eyle
- 2 Ey la'l-i lebi hayât-ı ma'nâ
Cân-dâde-i sûret-i Mesihâ
Senden sañadır bu gûne şekvâ
Ben mürde-dilim sen eyle ihyâ
Üftâde-i hâke himmet eyle
- 3 Dil beste-i kayd-ı ülfetiñdir
Hâhiş-ger-i câm-ı sohbetiñdir
Pek mest-i mey-i mahabbetiñdir
Bî-çâre esîr-i firkatıñdir
Gel bezm-i visâle şefkat eyle
- 4 Ey her revîşi edâ-yı hurşîd
Ve'y şem'-i ruhı ziyâ-yı hurşîd
Envâr-ı cemâli câ-yı hurşîd
Reşk-âver-i mültecâ-yı hurşîd
Bu maşrık-ı dilde tal'at eyle
- 5 Âşüfte vü zülf-i yâre beste
Derd ü gamıyla dil şikeste
Olmaz mı 'aceb şeb-i huçeste
Neyyir dahi derdnâk ü haste
Hâline bakup mürüvvet eyle⁵¹

⁵¹ Dîvân-ı Neyyir, Sül. Ktp., Hâlet Ef. Böl., Nu., 785, vr. 25b.

TARDİYYE DER-MÜNÂCÂT

Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün Fe 'ülün

- 1 İlâhî bâdemi kıl mihr-i 'irfân
Habâbım necm ü câmım mihr-i rahşân
Çerâg-ı bezm-i feyzim mâh-ı tâbân
Fürûg-ı neşvemi berk-i dırahşân
Olam âteş-zebân bir mest şâ'ir'

- 2 Ala sultân-ı tab'im deste şemşîr
Misâl-i Cem yapup dîvân
İdem mestâne mülk-i nazmı teshîr
Harâbe kişver-i eş'ârı ta'mîr
Ola hükm-i zebânım pek müessir

- 3 İçüp bâde idem kesb-i kemâlât
Alup 'ilm-i ledünnîden füyûzât
Bulup meyhânedede a'le'l-makâmât
Görüp pîr-i mugândan çok kerâmât
Beher rind-i cihâna virmeyem sır

- 4 Gelüp la'l-i leb-i dildâr-ı yâre
Şarâbı nûş idem hadden ziyâde
Beni hum-hânedede mest ü fütâde
Ki bir dem olmayam ey pîr-i bâde
Zemîn ü âsumânı farka kâdir

- 5 Olup bezm-i kelâm-ı 'aşka 'ârif
Rumûzât-ı dil-i rindâna vâkîf
Hum-ı tab'im pür-ez-râh-ı ma'ârif

Bulup bir müdmin-i sâhib-ma'ârif
Olam 'Aynî nizâm-ı bezme nâzır'⁵²

3. 4. Muhammes-Şarkı İlişkisi:

Şarkı, aslı şekliyle şarkî, kelime olarak “doğuya âit, doğuya mensup, doğu ile ilgili” demektir⁵³. Terim olarak hem Klasik Türk Mûsikîsi'nde hem de Klasik Türk Edebiyatı'nda kullanılmış ve bazan şarkı hakkındaki bilgilerin karıştırıldığı olmuştur. Biz, şarkının her iki alandaki yeri üzerinde ayrı ayrı duracak ve asıl konumuz olan edebiyatımızda şarkı ve şarkı-muhammes ilişkisi husûsundaki kanâat ve görüşlerimizi arz edeceğiz.

Mûsikî alanında şarkı, bir form adı ve “Genel olarak yüksek sanat değeri olmayan, anlaşılması kolay, küçük yapıda sözlü mûsikî eseri” olarak bilinmektedir. Mûsikî tarihimizde çokça kullanılmış olan şarkının batı müziğindeki karşılığı lied, Türk halk müziğindeki karşılığı ise, türkû olarak gösterilir⁵⁴.

Sultan II. Selîm devrinden itibaren ilgi gören şarkı formu, neoklasik dönem sonunda Hacı Ârif Bey'in çalışmalarıyla büyük bir önem kazanmıştır. Şarkılar genellikle küçük usûllerle ölçülür ve bu özelliğiyle öteki bestelerden ayrılır. 25 çeşit şarkı şekli tesbit edilmiştir. Bunlar kısaca ve başlıca şu gruplarda incelenir:

1. Murabbâ' (dört mısralı) Şarkı
2. Muhammes (beş mısralı) Şarkı
3. Müseddes (altı mısralı) Şarkı
4. Müsemmen (sekiz mısralı) Şarkı
5. Diğer Bunlardan Farklı Şekiller

⁵² Dîvân-ı Belâgat-ünvân-ı Aynî [Ayıntabî], İst., 1258, s. 385-386.

⁵³ Devellioğlu, s. 1172; Kâmûs-ı Türkî, s. 775.

⁵⁴ “Şarkı”, Meydan Larousse, Meydan Yay., İst., 1990, C. 11, s. 722 ; Th. Menzel, “Şarkı”, İslam Ansiklopedisi, C. XI, s. 346; Yılmaz Öztuna, Türk Mûsikîsi Ansiklopedisi, İst., 1976, II. C., 2. Kısım, s. 267.

Bugün bilinen şarkıların büyük çoğunluğu Murabbâ‘ Şarkı şeklindedir. Ancak araştırılırsa yukarıda saydığımız diğer şekillerin örneklerine de rastlanır⁵⁵.

Edebiyatımızda şarkı konusunda kaynaklar çoğunlukla aynı şeyleri söylüyorlar. Bu konudaki görüşleri topluca ifade edersek buna göre şarkı, bestelenmek üzere ve çoğunlukla da dörder mısralı ve az sayıda bendler hâlinde, umûmiyetle aşk ve sevgilinin güzelliği konularında, sâde bir dille yazılan ve yalnızca Türk edebiyatında görülen bir nazım şeklidir⁵⁶.

Ancak, şarkı konusunda en geniş araştırmalardan birini yapmış olan Halil Erdoğan Cengiz sonuçta “geleneğe uyarak, şarkıyı ayrı bir nazım şekli olarak ele almayı sürdürmek doğru olmayacaktır kanaatindeyiz” diyerek yukarıdaki görüşe uymadığını belirtiyor. Cengiz, yaptığı incelemenin ışığında şarkının “*bir nazım şekli değil, bir edebî tür*” olduğunu söylüyor. Şarkıyı tevhid, münâcât, na‘t, hicviyye gibi, nazım şekli olmayan, hangi nazım şekli ile yazılırsa yazılsın aynı adı taşıyan ve değişik nazım şekilleriyle yazılan bir edebî tür (nevi‘) sayan Cengiz, şarkının tanımını şu şekilde yapmaktadır:

“Belirli bir nazım şekli değildir. En çok murabba nazım şekliyle yazılmış örneklerine rastlanır. Murabba başta olmak üzere muhammes, müseddes gibi nazım şekilleriyle yazılanları da vardır. Şarkı bestelenmek üzere kaleme alınan veya bestelenen şiirlerin genel adıdır. Şarkı türündeki eserler genellikle aşk konusunda ve diğerlerine oranla daha sâde bir dille yazılır.”⁵⁷

Bize göre Halil Erdoğan Cengiz, ölçü ve usullerini doğru belirlemek ve uygulamakla birlikte sonuçta ufak bir farkla yanlış kanaate ulaşmıştır. Biz şarkı konusundaki kesin görüşlerimizi belirtmeden önce bu konuda son yıllarda yapılmış başarılı bir akademik çalışmadan söz etmek ve bu eserdeki görüşleri sunmak istiyoruz⁵⁸.

Bu tezde murabba nazım şekli üzerinde durulurken murabba ile şarkı arasındaki yakın ilişkiye de temas edilmiş ve ayrı bir nazım şekli olması ihtimaliyle şarkı,

⁵⁵ Meydan Larousse, C. 11, s. 723 ; Ahmet Say, Müzik Ansiklopedisi, Ank., 1985, s. 1152; Öztuna, II. C., 2. Kısım, s. 267.

⁵⁶ Haluk İpekten, Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri, Birlik, Ank., 1985, s. 115-117.; Pala, s. 458-459; Dilçin, s. 214-215. Künyesi verilen Haluk Bey’in kitabının Aruz’la birleştirilerek yapılan yeni baskısında (Dergâh Yay., İst., 1994) bir kısım atlanmış olduğundan bu bölümde eserin eski baskısı kullanılacaktır.

⁵⁷ Cengiz, s. 334-335.

⁵⁸ Mürüvvet Çetinkaya (Aktaş), Türk Edebiyatında Murabba, Gazi Üniv., SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2 C., Ank., 1996.

murabbadan ayrıca ele alınmıştır⁵⁹. Bütün incelemeleri sonunda yazar murabbadan uzaklaşmadan şunları söylüyor:

“Şarkı kelimesi ilk ortaya çıktığı zaman, kanaatimizce, Türk mûsikîsinde bir beste formunun adı olarak kullanılıyordu. Bu formla bestelenmiş şiirlerin, bendlerindeki mısra sayıları farklılık gösterebiliyordu. Dört, beş, altı mısradan mürekkep bendlerle yazılan şiirler dîvânlarda murabba şarkı, muhammes şarkı, müseddes şarkı adlarıyla yer alıyorlardı. Dolayısıyla şarkı kelimesi ilk dönemlerde bir nazım şekli olarak değerlendirilmekten uzak, bir musiki terimiydi. Bu şekliyle, 19. yüzyılın sonlarına kadar da devam edegelmiştir. Diğer taraftan şarkı formunda bestelenen şiirlerin güfteleri, büyük çoğunlukla murabbalardan seçilmekteydi. Bunun sebebi, murabbain yapısının şarkı formu için daha uygun olmasıydı. Biz, zamanla, şarkı formunda bestelenmek üzere yazılan murabbalara -bestelensin veya bestelenmesin- isim olarak sanki bir nazım biçimiymişçesine şarkı adının verildiğini düşünüyoruz. Kanaatimizce bu aşamadan sonra şarkı adı, murabba ile birlikte yanyana ve murabba kelimesinin anlamını ihtivâ edecek şekilde kullanılmıştır. Dolayısıyla daha sonraki dönemlerde (özellikle 18 ve 19. yüzyıllarda) artık bestelenme gâyesi güdülmemiş* olsa bile dört mısralı bendlerle kurulmuş şiirlere murabba yanında, sıklıkla şarkı da denmeye başlamıştır.”⁶⁰

Şarkının ortaya çıkışını böyle anlatan araştırmacı, şarkının bundan sonra 19. yüzyılın sonuna kadar iki anlamda kullanıldığını söylüyor. Bunlardan biri, bilinen, bir çeşit beste formu şeklindeki anlamıdır. Diğeri ise, doğrudan murabba kelimesinin yerine ve zaman içerisinde murabba kelimesiyle birlikte ve onun eşanlamlısı olarak kullanılan. Bu ikili kullanım bazı araştırmacıların zihnini karıştırmış ve şarkı, ayrı bir nazım şekli sayılmıştır.

Bu önemli çalışmanın sonunda Çetinkaya şu sonuca varmıştır: “Şarkı kelimesi bize göre bir nazım şeklini veya türünü ifade etmez. Bu yüzden şarkı kelimesini yalnızca, bir musiki terimi olarak kullanmanın ve adı şarkı da olsa, dîvân şiiri estetiği içerisinde, dörtlüklerle yazılmış bütün şiirlerin murabba olarak kabul edilmesinin daha doğru olacağı kanaatini taşıyoruz.”⁶¹

⁵⁹ Bize göre murabba ile şarkı ayrı ayrı değil, birlikte ele alınmalıydı. Çünkü tezi hazırlayan Mürüvvet Çetinkaya'nın da sonuçta dediği gibi, şarkı bölümünde incelenen şiirleri -isimlerinden başka- murabbadan ayıran özellikler bulunmamaktadır. Nitekim Çetinkaya da şarkıya dâhil ederek incelediği şiirleri bütünüyle murabba adı altında incelemenin de uygun olabileceğini söylüyor. Çetinkaya, C. 1, s. 311.

⁶⁰ Çetinkaya, C. 1, s. 310.

⁶¹ Çetinkaya, C. 1, s. 312.

Muhammes-şarkı ilişkisine geçmeden evvel şarkı kavramı üzerinde kısaca durmak, şarkının ne olduğu konusunda ulaştığımız neticeyi yazmak istiyoruz. Şarkı, kaynakların çoğunda geleneksel olarak, Türkler'e âit bir *nazım şekli* olarak tarif edilir. Ancak bir nazım şeklinin oluşabilmesi, bir manzûmenin müstakil bir nazım şekli sayılabilmesi için asgarî bazı şartlar ve özellikler olması gerekir. Bunlar çoğunlukla beyit/bend(mısra) sayısı, kâfiye düzeni ve vezin gibi daha çok şekle dayanan özelliklerdir. Yâni, bu ölçülerle o nazım şeklinin sınırları çizilir, bu özellikler bir nevi o nazım şeklini benzerlerinden ayırmada bir ölçü, bir ayıraç vazîfesi görür. Bu özellikler aranmaz, sınırlar çizilmezse o zaman bütün nazım şekilleri birbirine karışır. Eğer bir manzûme, beyit/mısra sayısı, kâfiye yapısı ya da vezin gibi kendisini benzerlerinden ayıracak belirli sâbit bazı özelliklere sahip değilse, müstakil bir nazım şekli sayılamaz. Halbuki şarkıda bu ölçüler, şarkıyı öbür nazım şekillerinden ayırıcı bir fonksiyon ifâ edemezler. Çünkü şarkının ne belirli, sâbit bir mısra sayısı, ne kâfiye yapısı ne de vezni vardır. Bunlar sürekli değişmektedir. Büyük bir kısmı 4 mısralık bendlerle yazılmakla birlikte, 5, 6 hattâ 8 mısralık bendlerden oluşan şarkı bile yazılmıştır⁶². Yine birbirinden çok farklı kâfiye yapılarıyla ve vezinlerle şarkılar yazılmıştır. Kısacası şarkı, bir nazım şeklinde olması gereken asgarî şartları taşımadığı, belirli, sâbit bazı özellikleri olmadığı için nazım şekli sayılamaz.

Şarkıyı benzerlerinden ayıran özelliklerin başında sayılan⁶³, konularının dar oluşu, yalnızca aşk ve sevgilinin güzelliği konusunda yazılmaları özelliği bir nazım şeklini belirleyecek özellik değildir. Ayrıca, murabba ve muhammes gibi nazım şekillerinde de çoğunlukla işlenmiş olan konu aşk olduğu gibi, şarkı başlığı altında bu konunun hâricinde tevhd, münâcât, methiye gibi konular da -az da olsa- işlenmiştir⁶⁴. Yine, şarkıyı benzerlerinden ayıran özellik olarak sayılan dilinin sâdeliği meselesi⁶⁵ izâfî ve itibârî bir mesele olduğu gibi, dil sâdeliği isteğe bağlıdır ve dilinin sâdeliği bir nazım şeklini belirlemez. Bize göre dili sâde olan bir şiir, başkalarına çok ağır gelebilir. Ayrıca dili sâde olmayan, ağır olan şarkılar da vardır.

⁶² Öztuna, s. 267; Çetinkaya, C. 1, s. 302.

⁶³ İpekten, s. 117.

⁶⁴ Çetinkaya, C. 1, s. 311. Ayrıca, Yılmaz Öztuna musikîde bir çeşit form olan şarkının da aşk ve sevgilinin güzelliğinin yanında istenilen her mevzûda bestelenebileceğini söylüyor. Ancak, yine de bu şarkıların büyük bir kısmı aşk ve sevgilinin güzelliği konusundadır. Türk Musikî Ansiklopedisi, II. C., 2. Kısım, s. 269.

⁶⁵ İpekten, s. 117; Öztuna, II. C., 2. Kısım, s. 267.

Şarkıyı bir *edebî tür* sayan Halil Erdoğan Cengiz'in fikrine katılmak da bize göre mümkün değildir. Çünkü klasik şiirimizde edebî türü belirleyen unsur konu ve muhtevâdır. Aynı konuda olan şiirler bir edebî tür oluştururlar. Meselâ, Allah'a yalvarıp ondan yardım isteme makâmında yazılmış şiirlerin hepsi birden Mûnâcât türünü oluşturmaktadır. Halbuki şarkıda, çoğunlukla aşk konusunda yazılsa bile, yüzde yüz bir konu birliği yoktur. Şarkı başlığı altında tevhdî, mûnâcât, na't, methiye, mersiye gibi aşktan çok farklı konularda yazılmış şiirler de tesbit edilmiştir⁶⁶. Bu bakımdan şarkıyı bir edebî tür de sayamayız.

Netice itibâriyle şarkının ne olduğu konusunda yukarıda bahsettiğimiz tezdeki görüşlere tamamen katılıyoruz. Şarkı, ilk devirlerde sadece bir musikî terimi ve bir form adı iken zamanla bestelenen veya bestelenmesi isteğiyle yazılmış şiirlere de alem olmuş, bu ikili kullanım da bazı araştırmacıların zihnini karıştırarak yanlış anlamalara ve isimlendirmelere sebep olmuştur. Biz de şarkıyı bir musikî terimi ve bestelenmek üzere yazılmış şiirlerin genel adı olarak kabul etmek gerektiğine inanıyoruz.

Asıl konumuz olan muhammes ve muhammes-şarkı ilişkisine gelince, biz burada önce ölüm tarihlerine göre sırayla "Şarkı" başlığıyla muhammes yazmış şâirleri ve yazdıkları şiir sayısını, ardından yazılan şiirlerin tam başlıklarını, kâfiye şemalarını, konularını, bend sayılarını ve vezinlerini toplu hâlde vermek, daha sonra bu bilgilerden de hareketle şarkı ve muhammes-şarkı ilişkisi hakkındaki görüş ve kanaatlerimizi aktarmak istiyoruz.

Taramalarımız esnâsında biz, 15 şâirde toplam 28 tane "Şarkı" başlıklı şiire rastladık. Bunların bütün muhammesler içindeki oranı % 3,54'tür. "Şarkı" başlıklı 199 murabba tesbit edildiğine göre⁶⁷, muhammes şarkılar murabba şarkıların yaklaşık 7/1'i nisbetindedir.

Bu muhammes-şarkı yazan şâirler ve yazdıkları şiir sayısı şu şekildedir* : Nûrî (Halil) (1), Vâsıf-ı Enderûnî (5), Hızır Ağazâde Saîd (1), Pertev Paşa (2), Şeref Hanım (4), Kenan Beg (1), Karayılan-zâde Sabrî (3), Ziyâ Paşa (1), M.Emin Hilmî (1), Ahmed Kemâl Paşa (1), Nâmık Kemâl (1), Âsâf (1), Senîh-i Mevlevî (4), M. Sa'dî Beg (1), Şeyh Vasfî (1).

⁶⁶ Çetinkaya, C. 1, s. 289-294.

⁶⁷ Çetinkaya, C. 1, s. XVI.

* Parantez içindeki rakamlar o şâirin yazdığı şarkı sayısını göstermektedir.

Başlıklar açısından bu şiirlere baktığımızda, 19 tanesinin sadece “Şarkı”; 4 tanesinin “Diğer [Şarkı]”; 1’inin “Şarkı-yı Ferahnâk”; 1’inin “Vatan Şarkısı”; 1’inin “Şarkı Bâ-Beste-i Hicaz”; 1’inin “Şarkı Bâ-Beste-i Şevk-efzâ” başlığını taşıdığını, 1 tanesinin ise “Şarkıyyât”, başlığı altında yazıldığını görüyoruz.

Bu şiirlerin kâfiye şemaları şu şekildedir: 22 tanesi aaaAA-bbbAA-...; 1 tanesi aaaaa-bbbba-...; 4 tanesi aaaBB-cccBB-...; 1 tanesi aaaaA-bbbbA-... tarzındadır. Görüldüğü gibi, tesbit ettiğimiz muhammes şarkıların çok büyük bir kısmı aaaAA-bbbAA-... şeklinde kâfiyelenmektedir. Yâni, ilk benddeki bütün mısralar birbiriyle kâfiyeli iken, sonraki bendlerde; ilk üç mısra kendi içinde kâfiyeli, son iki mısra ise, ilk bendin son iki mısrasının aynen tekrarından ibârettir.

Bu şiirlerin konu itibâriyle nerdeyse bütün hepsi aynı konuda, aşk konusunda yazılmışlardır. Yalnız Nâmık Kemâl’in “Vatan Şarkısı” adlı şiiri bunların içinde farklılık gösterir. Bu şiir hamâsî niteliktedir. Ayrıca, Ziyâ Paşa ile Şeyh Vasfî’nin şiirleri biraz daha rind ve şûh bir edâ ile kaleme alınmıştır.

Bend sayıları açısından bu şiirlere baktığımızda, bu şiirlerin diğer muhammeslere oranla gerçekten daha az bendlerle yazıldıklarını görüyoruz. Elimizdeki 28 muhammes şarkıdan 15 tanesi 4 bendden, 9 tanesi 5 bendden, 3 tanesi 3 bendden, 1 tanesi de 2 bendden oluşmaktadır.

İncelediğimiz şiirlerin vezin dağılımı ise şu şekildedir: 7 tanesi Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün; 8 tanesi Müstef’ilün Müstef’ilün; 6 tanesi Mef’ûlü Mefâ’ilü Mefâ’ilü Fe’ûlün; 3 tanesi Mefâ’ilün Mefâ’ilün; 2 tanesi Fe’ilâtün Fe’ilâtün Fe’ilün; 1 tanesi Mef’ûlü Mefâ’ilün Fe’ûlün ;1 tanesi ise Fâ’ilâtün Fâ’ilün vezniyle yazılmıştır. Görüldüğü gibi, bu şiirler daha çok aruzun basit ve kısa kalıplarıyla yazılmıştır.

Muhammes-şarkı ilişkisi konusunda son olarak söyleyeceğimiz, başlığı “şarkı” da olsa bu şiirlerin diğer muhammeslerden farklı bir tarafının olmadığıdır. Bu sebeple biz de hangi başlık altında yazılırsa yazılsın klasik sınırlar içinde yazılmış bütün beşer mısralık bendlerden oluşan şiirleri -tahmîs ve taştîr hâriç- muhammes genel ismi altında incelemeyi uygun gördük.

4. HALK EDEBİYATINDA MUHAMMES

Aslında, “Halk şiirinde, belirli kurallara bağlı nazım biçimleri yoktur. Dîvân şiirinde görülen ve her biri ayrı bir düzende olan biçimler, halk şiiri için söz konusu değildir. Halk şiirinde *nazım biçimleri* değil, *tür*’ler vardır.”⁶⁸ Ayrıca, çoğunlukla halk şiirinde nazım birimi olarak dörtlük kabul edilmektedir. “Kimi türlerde, kıtadaki dize sayısı üçe inmekte, ya da dörtten artık olmaktadır. Ama bu durum, Türk halk şiirinin dörtlüklerden meydana geldiği ilkesini zedelememektedir. Çünkü bu azalma ve çoğalmalar, aynı türün değişik biçimde uygulanmasıyla ilgilidir. Temel öge yine dörtlüktür. Üçlüklere dayalı ya da beşliklerden kurulu biçimler az sayıdadır ve dörtlük ilkesini ortadan kaldırmamaktadır.”⁶⁹

Ancak muhammes, muhtemelen klasik edebiyatımızdan halk edebiyatına da geçmiş ve bu edebiyatta epeyce kullanılmıştır. “Klasik nazım şekillerinden gazel, murabba‘, müstezâd, muhammes (beşlik), müseddes (altılık) ve bilhassa bunlardan ilk ikisi âşıklar arasında büyük bir rağbet buldu.”⁷⁰ Nitekim halk şiirinde daha XV. asırdan itibaren beşli örnekler karşımıza çıkmaktadır. Meselâ, 1438 yılında öldüğü söylenen Âşık Yunus’a âit aşağıdaki manzûme bir beşliktir.

7’li Hece Vezni

- 1 Allah emrin tutalum
Rahmetine batalum
Bülbül gibi ötelüm
Allah Allah Kerîm Allah⁷¹
Rahîm Allah diyelüm
- 2 Allah adı uludur
Emrin tutan kuludur

⁶⁸ Hikmet Dizdaroğlu, Halk Şiirinde Türler, TDK Yay., Ank., 1969, s. 45.

⁶⁹ Dizdaroğlu, s. 50.

⁷⁰ M. Fuad Köprülü, Edebiyat Araştırmaları-I, Ötüken Neşriyat, İst., 1989, s. 188; Ayrıca bkz. TDEA, C. 6, s. 421, 422.

⁷¹ Bu mısradaki vezin fazla olarak 8 hecelidir.

- Mü'minlerüñ yoludur
Allah Allah Kerîm Allah
Rahîm Allah diyelüm
- 3 Allah adı dillerde
Sevdâsı göñüllerde
Şol korhulu yirlerde
Allah Allah Kerîm Allah
Rahîm Allah diyelüm
- 4 Ölüp kabre varıcak
Münker Nekir gelicek
Rabbüñ kimdür diyicek
Allah Allah Kerîm Allah
Rahîm Allah diyelüm
- 5 *Yûnus* aglayup gezer
Ölüm tedbîrler bozar
Görmek isterseñ didâr
Allah Allah Kerîm Allah
Rahîm Allah diyelüm⁷²

Muhammesler, halk şiirinde hem hece vezni ile hem de aruz vezni ile, aruzlu türlerden Dîvân, Semâî, Selîs ve Kalenderî ile yazılmışlardır. Bu türleri kısaca açıklamak gerekirse, Dîvân yahut Dîvânî, Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün; Semâî, Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün; Selîs, Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün; Kalenderî, Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ülün kalıbı ile yazılan şiirlere halk şiirinde umûmî olarak verilen isimdir. Ayrıca bu türlerin kendilerine has, özel birer ezgileri de vardır.⁷³ Erzurumlu Emrah'ın bir muhammes dîvânîsini aşağıya alıyoruz.

⁷² Mustafa Tatçı, *Aşık Yunus ve Diğer Yunusların Şiirleri*, Kültür Bakanlığı Yay., Ank., 1991, s. 94.

⁷³ Köprülü, a. g. e., s. 353-354; Dizdaroğlu, s. 123 v. d.; Ahmet Talât Onay, *Türk Halk Şiirlerinin Grafik ve Nev'i*, Haz. Cemâl Kurnaz, Ank., 1996, s. 179-195.

Fâ'îlâtün Fâ'îlâtün Fâ'îlâtün Fâ'îlün

- 1 Ey kemân-ebri kurup telden duzagi perçemiñ
Baglamış bir müyila biñ kara tagı perçemiñ
Kişver-i ruhsâra sarkıtmış saçagi perçemiñ
Hayme-i şâhî gibi kurmuş otagı perçemiñ
Ceys-i 'akla gösterür şevkiñ yapagi perçemiñ
- 2 Kâkülüñden hokka yine iylemiş her yanıña
Nice biñ dîvâne baglanmış turur dîvânıña
Zîr-i fesden cünd-i Hindû[yı] salup pişânıña
Tîr-i gamzeñden çekinmez serilüp girdâbıña
Gâh yanagi pûs ider gâh buhagi perçemiñ
- 3 Bir kılı yardıkda kırk kere yarıldı zülfiñe
Tel tel oldu rişte-i cânım urıldı zülfiñe
Lânesinden dil havalandı sarıldı zülfiñe
Şerhalandı şâne yüz yerden urıldı zülfüñe
Âteş-efşân eyledi altun taragi perçemiñ
- 4 Derd-i 'aşkıñ şükr kim yoklukda var itdi beni
Pûte-i irşâdda hâlis 'ayâr itdi beni
Nevk-i müjgânıñ ser-â-pâ dâgdâr itdi beni
Nîze ser-nîz-i müyüñ lâlezâr itdi beni
Açdı sînemde yine bir tâze dâgi perçemiñ
- 5 Hayretinden mest olup seyr itse sûfi sûretiñ
Gâlibâ meşşâta-i kadriñ virüpdür zînetiñ
'İtr-i şâha şerh idüp yazdıkdâ *Emrah* medîhiñ
Nice vasf itmiş sûfi o 'anber-tînetiñ⁷⁴
Nâfe-i zer-çîne döndürdi dimâgi perçemiñ⁷⁵

⁷⁴ Bu mısradâ da vezin eksikliğı vardır. "sûfi" kelimesinden önce "aceb" kelimesi eklenirse vezin düzelir.

Yozgatlı Nâzî'nin bir muhammes semâisi aşağıdadır.

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün

- 1 Edâsı hûb sevdâsı hoş ger şemme aşk nev-îcâd
Hırâm-ı kaydına refâtına tûbâ olur münkad
Ne mümkün nakş ide zeyn ide hüsnüfî görüp Behzâd
Nigâh-ı mest-i nâzından eder âhûlar istimdâd
Cefâ vü cevrden el çekme olmaz her çi bâd-âbâd
- 2 Cemâl-i matla'ı ufk-ı ziyâdan tal'at öğrenmiş
Göñüller almaya hayli güzel bir haslet öğrenmiş
Miyân-ı güft [u] gû-yı gurbetde çok san'at öğrenmiş
Mizâc-ı ehl-i zinde bâdeden keyfiyyet öğrenmiş
Cefâ vü cevrden el çekme olmaz her çi bâd-âbâd
- 3 Melek-rûy kara gözlüm hûrf-veş bak rûşenâlanmış
Peri mi ol peri-çehren perile âşinâlanmış
Giyinmiş câme-i mâtemini yosma edâlanmış
Koyu bir sürmelidir gözleri eller kınalanmış
Cefâ vü cevrden el çekme olmaz her çi bâd-âbâd
- 4 Açılmış pembe güller gül-rûyunda gül-feşenlikdir
Bahâr-ı hüsnüfîe hatlar erişmiş yâsemenlikdir
'İtrli zülf [ü] kâkûl şânelenmiş feslegenlikdir
Sakın kûyundan ey *Nâzî* dolaşma incinmelikdir
Cefâ vü cevrden el çekme olmaz her çi bâd-âbâd⁷⁶

Halk şiirinde önemli bir yeri olan türküler içinde de muhammes şekillere rastlanmaktadır. Bunlar mütekerrir veya müzdevic mısralarının tek veya iki mısra

⁷⁵ Metin Karadağ, Karşılaştırmalı-Transkripsiyonlu Erzurumlu Emrah Dîvânı, Uludağ Üniv. Necatibey Eğt. Fak. Yay., Balıkesir, 1992, s. 322-323.

⁷⁶ M. Öcal Oğuz, Yozgatlı Halk Şâiri Nâzî, Ank., 1992, s. 105.

olmasına göre iki tip olmaktadır. Birincisinde, bendlerin sonundaki tek mısra her bend sonunda aynen tekrar edilmekte veya bu sonuncu mısralar kendi içinde kâfiye teşkil etmektedir. Tek mısra mütekerrir-müzdevic karışık da olabilir. Bu türküler Hikmet Dizdaroğlu'nun ifâdesiyle “Bentleri dörtlük, kavuştağı tek dize olan türküler”dir. Nitekim aşağıdaki türkü bu tarzdadır.

11’li Hece Vezni

- 1 Ayvaz gel seninle hesap görelim
Evvel bahar dememize ne kaldı
Çamlıbel’de boz ardıcın dibinde
Kalkan atıp yatmamıza ne kaldı
Dön Ayvaz’ım dön, kır Ayvaz’ım kır, vur Ayvaz’ım vur⁷⁷
- 2 Derya kenarında olur kamışlar
Uzanır uzanır vermez yemişler
Sarı altın ile beyaz kuruşlar
Külâh ile bulmamıza ne kaldı
Dön Ayvaz’ım dön, kır Ayvaz’ım kır, vur Ayvaz’ım vur
- 3 ***Köroğlu*** der böyle dünyanın işi
Akıttım dîdeden kan ile yaşı
İran ülkesinden kutnu kumaşı
Kargı ile ölçmemize ne kaldı
Al Ayvaz’ım al, say Ayvaz’ım say, ver Ayvaz’ım ver⁷⁸

Tahmin edileceği gibi, ikinci tipte bendlerin sonundaki iki mısra müzdevic veya mütekerrir olur. Aşağıya, iki mısraı mütekerrir, Dizdaroğlu'nun deyişiyile “bentleri üçlük, kavuştakları iki dizeli” olan bir türkü örneği alıyoruz.

⁷⁷ Bendlerin sonundaki 5. mısralar 15 hecelidir.

⁷⁸ Dizdaroğlu, s. 110.

11'li Hece Vezni

- 1 İki turnam gelir akli karalı
Birin Şâhin vurmuş birin yaralı
O yavruya sorun aslın nereli
Katar katar olmuş gelir turnalar
Eğrim eğrim ne hoş gelir turnalar
- 2 İnme turnam inme sen bu pınara
Avcı tuzak kurmuş var yolun ara
Cümlemizin işin Mevlâm onara
Katar katar olmuş gelir turnalâr
Eğrim eğrim ne hoş gelir turnalar
- 3 İnme turnam inme yolda kış olur
Bastığın yerler donar da taş olur
Böyle kalmaz elbet sonu hoş olur
Katar katar olmuş gelir turnalar
Eğrim eğrim ne hoş gelir turnalar
- 4 İnme turnam inme haber sorayım
Kanadın altına name sunayım
Nazlı cânânımdan haber sorayım
Katar katar olmuş gelir turnalar
Eğrim eğrim ne hoş gelir turnalar⁷⁹

Muhammes, halk edebiyatının daha çok âşık edebiyatı kolunda kullanılmakla birlikte, anonim denilen ürünler arasında da beşli şiirlere rastlanmaktadır. Örnek olarak aşağıya iki tane manzûme yazıyoruz.

⁷⁹ Dizdaroğlu, s. 115'ten naklen Edip Alp, "İki Turna Türküsü", Halk Bil gisi Haberler Mecmuası, Ank., 1928, s. 116-117. Başka örnekler için bkz. Ahmet Talât Onay, a. g. e., s. 164-170.

BEBEK

8'li Hece Vezni

- 1 Elmalı'dan çıkdım yayan
Dayan hey dizlerim dayan
Emmim atlı dayım yayan
Bebek beni del'eyledi
Yaktı yaktı kül eyledi
- 2 Kol bezin dalda bulduğum
Adını Ali koyduğum
Yedi yılda bir bulduğum
Bebek beni del'eyledi
Yaktı yaktı kül eyledi
- 3 Gökte yıldızlar ışılar
Kuzgunlar üleş bölüşür
Çadırda düşman gülüşür
Bebek beni del'eyledi
Yaktı yaktı kül eyledi
- 4 Deve var deveden yüce
Deveyi yüklettim gece
Nic'edeyim aman nice
Bebek beni del'eyledi
Yaktı yaktı kül eyledi
- 5 Kaynanam samur kürklü
Develeri kahve yüklü
Yad yaban değil yörüklü
Bebek beni del'eyledi

Yaktı yaktı kül eyledi

6 Çadırı cibiş kılından
Pazvandı çıkmaz kolundan
Kurtulamam ben dilinden
Bebek beni del'eyledi
Yaktı yaktı kül eyledi

7 Tuzla'dan aldım tuzunu
Akdağ'a serdim bezini
Kargalar m'oydu gözünü
Bebek beni del'eyledi
Yaktı yaktı kül eyledi

8 Ak memeden sütler akar
Kavım kardaş yola bakar
Yasımız obayı yakar
Bebek beni del'eyledi
Yaktı yaktı kül eyledi⁸⁰

BURÇAK TARLASI

11'li Hece Vezni

1 Şu dağın ardında silah sesi var
Silah sesi değil gelin yası var
Varın sorun güveye kaç tarlası var
Ah ne yaman zormuş burçak yolması
Burçak tarlasında gelin olması

2 Elimi saldırdım değdi dikene

⁸⁰ Şükrü Elçin, Halk Edebiyatına Giriş, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ank., 1988, s. 217-218.

Ben ileniyorum burçak ekene
İlâhi kaynana ömrün tükene
Ah ne yaman zormuş burçak yolması
Burçak tarlasında gelin olması

3 Sabah erken kalktım sütü pişirdim
Sütün kaymağını yere taşırdım
Burçak tarlasında aklım şaşırđım
Ah ne yaman zormuş burçak yolması
Burçak tarlasında gelin olması

4 Elimin kınasın hamur ettiler
Gözümün sürmesin çamur ettiler
Bir günlük gelindim zehir ettiler
Ah ne yaman zormuş burçak yolması
Burçak tarlasında gelin olması⁸¹

Verdiğimiz bilgi ve örneklerden anlaşılacağı üzere muhammes veya beşli şekiller, halk edebiyatında da epeyce kullanılmıştır. Klasik edebiyatta olduğu gibi bu manzûmelerde de konu ve bend sınırlaması yoktur. Dillerinin sâde ve bazılarının ezgili olması, aruz vezni yanında hece vezninin de kullanılması ve anonim olanlarda mahlas bulunmaması yönleriyle halk edebiyatındaki muhammesler klasik edebiyattaki muhammeslerden ayrılır. Yine de muhammes, klasik edebiyatla halk edebiyatının menşe itibarıyla aynı müşterek kültür ağacının farklı dalları olduğunu gösteren birleşme noktalarından biridir.

⁸¹ Elçin, s. 225. Ayrıca halk edebiyatında muhammes konusunda başka örnekler için bu eserin 68-69, 201, 207, 210, 212, 221-222. sayfalarına bakılabilir.

5. MUHAMMES-MÜSTEZÂD İLİŞKİSİ

Muhtelif nazım şekillerinin -çoğunlukla gazelin- her bir mısraına o mısranın vezninin ilk ve son tef'ilesi esas alınarak ziyâde adı verilen kısa mısralar eklemek sûretiyle meydana getirilmiş nazım şekli olan müstezâd, muhammes nazım şeklinden hareketle de yazılmıştır. Bu konuda elimizde iki örnek bulunmaktadır. Bu iki müstezâd muhammesten biri, Hayâtî Çelebi'ye, diğeri de Melek bin Avcı Mehemmed adlı bir şâire âittir. Bu manzûmelerde uzun ve kısa mısralar ayrı ayrı yazıldığı zaman da birer muhammes ortaya çıkar. Başka bir deyişle, müstezâd muhammes adı verilen bu manzûmeler uzun ve kısa mısralardan oluşan iki farklı muhammesin iç içe geçmiş şekli gibidir. Şimdi bu müstezâd muhammeslerden Hayâtî Çelebi'ye âit olanı aşağıya yazıyoruz:

MÜSTEZÂD MUHAMMES-İ HAYÂTÎ ÇELEBİ

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Fâ'ilâtün Fâ'ilün

1 Şâirâ bu bâg-ı dehrüñ biz gül-i handâniyuz

Sünbül-i reyhâniyuz

Rûz u şeb eyler figâni bûlbül-i nâlâniyuz

Murg-ı hoş elhâniyuz

Bezm-i 'aşkuñ bâde-i engûr ile mestâniyuz

'Aklı yok sekrâniyuz

'Âşık-ı sâdıklarufñ 'âlemde 'izz ü şâniyuz

Sâhib-i erkâniyuz

Hâsılı kân-ı cihânuñ zümre-i 'irfâniyuz

Dilde hem destâniyuz

2 İsmümüz ahbâb içinde âşikâr itmekdeyüz

Yâdigâr itmekdeyüz

Bûlbül-i şeydâ gibi feryâd u zâr itmekdeyüz

Âh u zâr itmekdeyüz
Kendimüz ‘ışk ile dâ’im bî-karâr itmekdeyüz
Târ u mâr itmekdeyüz
Âteş-i hicrân ile bu cismi nâr itmekdeyüz
Pür-şerâr itmekdeyüz
İsterüz Bârî Hüdâdan vuslat-ı devrânıyuz
Sohbet-i ihvâmyuz

3 Destine kâfir ‘adûnuñi virmeyüz dildârimuz
Lebleri gülnârimuz
Çünki vardur ‘âlem içre ‘ibret ile ‘ârımız
Fikr-i iktidârimuz
Göflümüz eglencesidür ruhları gülzârimuz
Zülfi-i müşk-bârimuz
‘İşk-ı dilberden bu dil şehrinde şehriyârimuz
Şâh-ı şehsüvârimuz
‘Arsagâh-ı dehr-i dûnuñi sâhib-i meydânyuz
Belli pehlevânyuz

4 İtmeyüz havfi *Hayâtî* câhil-i nâdânedan
Sözleri efsânedan
Çıkmıyor kâmillerüñ cem‘ oldığı kâşânedan
‘İş u ‘işrethânedan
Hissemend olduk çerâg-ı âteş-i sûzânedan
Bî-sadâ pervânedan
Şerha şerha fehm olunmaz sînemüz zer şânedan
Tab‘ımız bî-gânedan
Genc-i gencûr-ı mu‘ammâyuz cevâhir kânyuz
La‘l ile mercânyuz⁸²

⁸² Muvaffak Eflâtun, Türk Edebiyatında Müstezâd, Kırıkkale Üniv., SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale, 1997, s. 344-347.

A. İNCELEME

I. BÖLÜM

MUHAMMESİN ŞEKİL ÖZELLİKLERİ

I.1. KÂFİYE ÖRGÜLERİNE GÖRE MUHAMMESLER

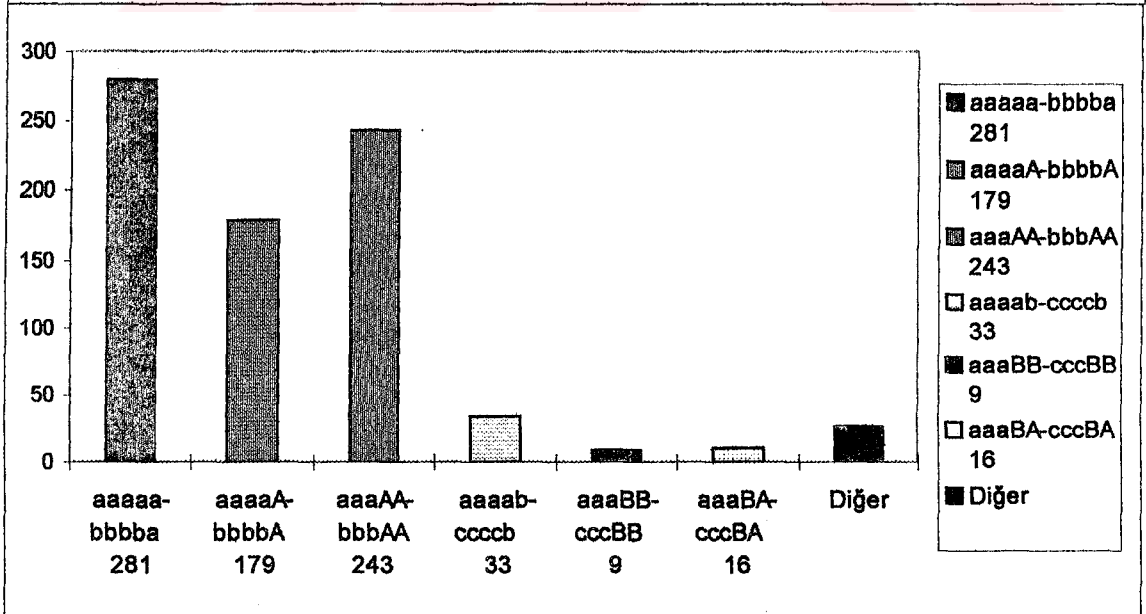
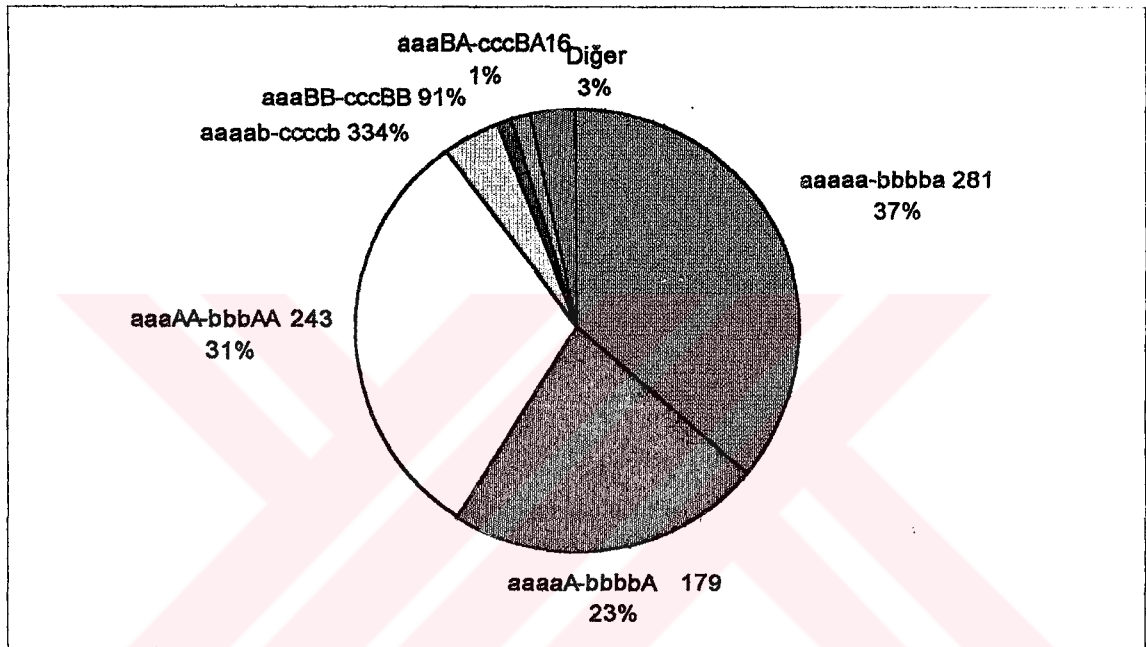
Edebiyatımızda XIV-XIX. yüzyıllar arasında yazılmış muhammeslerde toplam 20 çeşit kâfiye örgüsü kullanıldığı tesbit edilmiştir. Ancak çoğunlukla muhammesler *klasik muhammes kâfiyesi* diyebileceğimiz aşağıda ilk üç sırada gösterdiğimiz kâfiye düzeninde yoğunlaşmaktadır. Ayrıca son yüzyıllarda kâfiye yapısında bir çeşitlenme dikkati çekmektedir.

XIV-XIX yüzyıllar arasında edebiyatımızda kullanılmış kâfiye çeşitlerini, hangi kâfiye yapısında kaç şiir yazılığını ve bunların yüzdeler oranlarını gösteren tablo aşağıdadır.

Nu.	Kâfiye Yapısı	XIV.YY	XV.YY	XVI.YY	XVII.YY	XVIII.YY	XIX.YY	Toplam	Oran %
1	aaaaa-bbbba	0	14	51	32	120	63	280	35,4
2	aaaaA-bbbbA	0	4	95	13	25	43	180	22,7
3	aaaAA-bbbAA	0	0	6	12	36	190	244	30,8
4	aaaab-ccccb	2	2	0	0	13	16	33	4,1
5	aaaBB-cccBB	0	0	0	2	2	5	9	1,1
6	aaaBA-cccBA	0	0	15	1	0	0	16	2
7	aaaaa-bbbaa	0	0	0	0	2	3	5	0,6
8	aBaBB-cccBB	0	0	0	0	2	1	3	0,3
9	aaaAB-cccAB	0	0	0	0	2	0	2	0,2
10	aaaaA-bbbaA	0	0	0	0	0	3	3	0,3
11	aaxAA-bbbAA	0	0	0	0	2	1	3	0,3
12	aaaBC-dddBC	0	0	1	0	0	0	1	0,1
13	aaaBA-cccBA	0	0	0	1	0	0	1	0,1
14	AaaAA-bbbAA	0	0	0	1	0	0	1	0,1
15	aaaAa-bbbAa	0	0	0	0	1	0	1	0,1
16	aaaab-cccab	0	0	0	0	1	0	1	0,1

17	$aaaA^1A^2-bbbB^1A^2-$ $cccA^1A^2-ddd B^1A^3$	0	0	0	0	0	1	1	0,1
18	$aaaaB-ccccB$	0	0	0	0	0	2	2	0,2
19	$aBaBb-cccBb$	0	0	0	0	0	1	1	0,1
20	$abaBB-cccBB$	0	0	0	0	0	1	1	0,1
	TOPLAM	2	20	168	62	206	332	790	

Muhammeslerde kullanılmış kâfiye örgülerinin yüzyıllara göre dağılımını gösteren grafikler aşağıdadır:

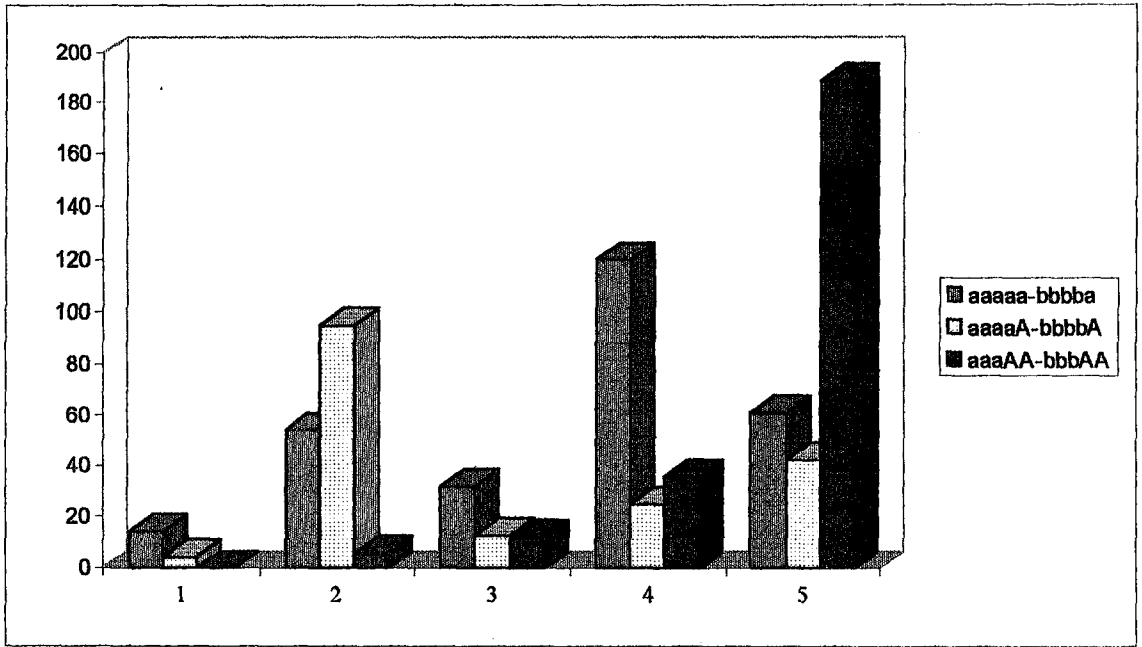
Grafik 1 Muhammeslerde Kullanılmış Kâfiye Örgülerinin Dağılımını Gösteren Grafikler

Daha üstteki tablo ve yukarıdaki grafiklerden de anlaşılacağı gibi edebiyatımızda yazılmış olan muhammeslerin büyük bir kısmı, yaklaşık % 90'ı *Klasik Muhammes Kâfiyeleri* diyebileceğimiz *aaaaa-bbbba*, *aaaAA-bbbAA* ve *aaaaA-bbbbA* kâfiye düzenlerinde yazılmıştır. Bunlar içinde de en fazla kullanılanı da % 35,4'lük bir oranla *aaaaa-bbbba* şeklinde gösterdiğimiz ve *tek mısraı müzdevic* diye kısaca ifade edebileceğimiz kâfiye düzenidir ki bunda, ilk bendde bütün mısralar kendi içinde kâfiyeli, sonraki bendlerde ilk dört mısra kendi içinde, birbiriyle kâfiyeli; son mısra ise, ilk bend ile kâfiyelidir. İkinci olarak en fazla kullanılan muhammes kâfiyesi, % 30,8'lik oranla kısaca *son iki mısraı mütekerrir* diye isimlendirebileceğimiz ve *aaaAA-bbbAA* şeklinde gösterilen kâfiye düzenidir. Bu kâfiye örgüsünde, ilk bendde bütün mısralar kendi içinde kâfiyelidir. Sonraki bendlerde ilk üç mısra kendi içinde kâfiyeli iken son iki mısra ilk bendin son iki mısrasının aynen tekrarından ibârettir. Görüldüğü gibi bu kâfiye örgüsü, edebiyatımızda zannedildiğinden çok daha fazla kullanılmıştır⁸³.

Üçüncü olarak en fazla kullanılan muhammes kâfiyesi, *aaaaA-bbbbA* şeklinde gösterilen, *son bir mısraı mütekerrir* kâfiye örgüsüdür ki bunun muhammesler içindeki kullanım oranı % 22,7'dir. Bu tarz kâfiye düzeninde de ilk benddeki bütün mısralar kendi içinde kâfiyelidir. İlk bendden sonraki bendlerde ise, ilk dört mısra kendi içinde kâfiyeli, 5. mısra ise ilk bendin 5. mısrasının aynen tekrarı şeklindedir. Zannedildiğinin tersine, edebiyatımızda tek mısraı mütekerrir muhammesler iki mısraı mütekerrir muhammeslerden daha az yazılmıştır.

Ama ne olursa olsun, edebiyatımızda mütekerrir muhammeslerin müzdevic muhammeslere yaklaşık % 53'e % 35 gibi farklı bir oranla üstün olduğunu yâni, edebiyatımızda mütekerrir muhammeslerin müzdevic muhammeslerden çok daha fazla yazıldığını söylemek mümkündür. En fazla kullanılmış bu üç kâfiye örgüsünün yüzyıllara göre seyri aşağıdaki grafikte karşılaştırmalı olarak ve daha iyi görülebilir.

⁸³ İpekten, Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz, s. 84; Pala, s. 358.

Grafik 2 Muhammeslerde En Fazla Kullanılan Üç Kâfiye Örgüsünün XV-XIX. Arası Sırayla Kullanım Seyri

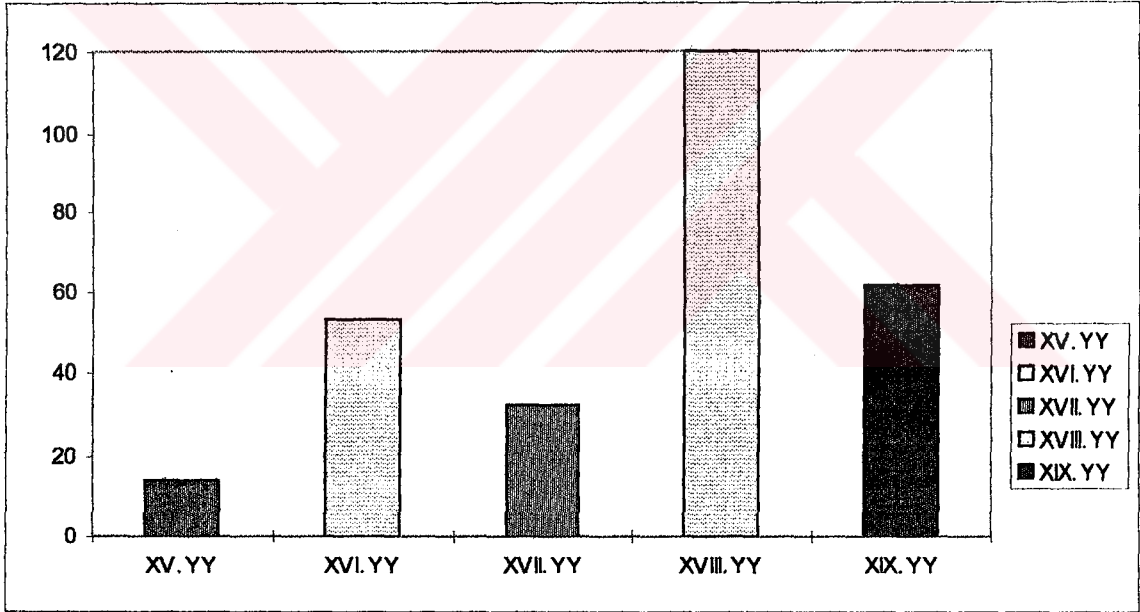
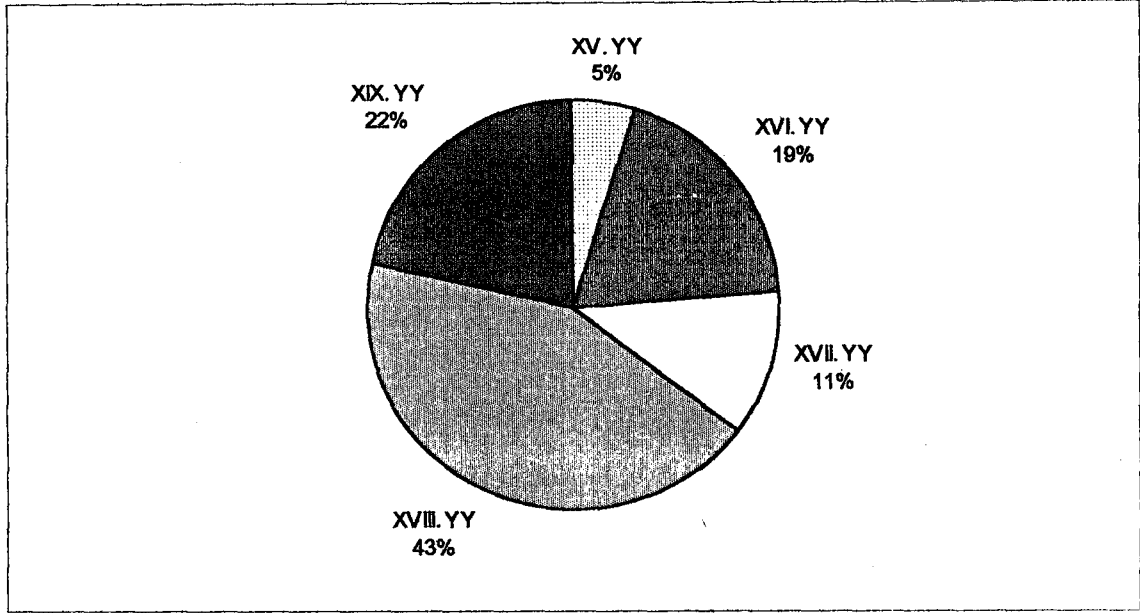
Daha üstteki tablo ve grafiklerde dikkatimizi çeken kâfiye düzenlerinden biri de bazı araştırmacıların tardiyeye kâfiyesi dediği ve *aaaab-cccb* şeklinde gösterilen kâfiye örgüsüdür. Bu kâfiye şekli, etrafındaki tartışmalardan başka edebiyatımızda yazılan ilk muhammeslerde kullanılan kâfiye örgüsü olmasıyla da önemlidir. Bu yönüyle aynı kâfiye ile yazılmış XIV ve XV. yüzyıllardaki şiirleri, edebiyatımızda muhammes nazım şeklinin ilk ve ibtidâî şekilleri olarak kabul edebiliriz.

Şimdi bu kâfiye örgüleri hakkında daha geniş bilgi verelim.

1.1.1. "aaaaa-bbbba-..." Şeklindeki Kâfiye Örgüsü:

Yukarıda da söylediğimiz gibi edebiyatımızda en fazla bu kâfiye örgüsü ile muhammes yazılmıştır. Biz, bu kâfiye örgüsü ile yazılmış toplam 280 muhammes tesbit ettik. Bunların bütün muhammesler içindeki oranının % 35,4 olduğunu da söylemiştik. 281 muhammesin yüzyıllara göre sayısal dağılımı şu şekildedir: XV. yüzyılda 14; XVI. yüzyılda 53; XVII. yüzyılda 32; XVIII. yüzyılda 120; XIX. yüzyılda 61. Görüldüğü gibi bu kâfiye örgüsünün dağılımı yüzyıllara göre dalgalı bir seyir takip etmiştir. XVIII. yüzyılda sayı yükselirken XVII. yüzyılda düşmüştür. Klasik Türk edebiyatının kuruluş

aşamasında olduğu XV. yüzyılda bu sayının düşük olması ise bize göre normaldir. Bu kâfiye örgüsünün yüzyıllara göre dağılımını gösteren grafikler aşağıdadır.

Grafik 3 "aaaa-bbba" Kâfiye Örgüsünün Yüzyıllara Göre Dağılımını Gösteren Grafikler

Yüzyıllara ve ölüm tarihlerine göre bu kâfiye örgüsü ile muhammes yazmış şâirler aşağıda gösterilmiştir. Parantez içindeki rakamlar şâirlerin yazdıkları şiir sayılarını göstermektedir.

XV. yüzyılda Hâfız-ı Hârezmî (1), Ali Şîr Nevâyî (10), Halîfî (1), Nedîmî (1), Nizâmî (1).

XVI. yüzyılda Dukakin-zâde Ahmed Beg (2), Şâhidî (2), Nazmî (3), Fuzûlî (2), Hayâlî (1), Muhibbî (12), Fevrî (1), Emrî (1), Beyânî (1), Şemsî Paşa (4), Şeydâ (1), Hâletî-i Gülşenî (1), Hüdâyî-i Kadîm (1), Kavsi (2), Handânî (2), Murâdî (1), Şemsî-i Sivâsî (1), Bâkî (1), Gelibolulu Âlî (2), Tîgî (1), Arşî (2), Behiştî (2), Cemîlî (1), Nidâî (1), Nisâyî (1), Rahmî (1), Mahlassız (1).

XVII. yüzyılda Ahmed Sıdkî Paşa (1), Sinan Ümmî (1), Küfrî-i Bahâyî (2), Kelmî (1), Feridun (3), Murtaza Kulu Han Zafer (3), Nâmî (2), Güftî (1), Sükkerî (1), Nâzik (2), Askerî (9), Niyâzî-i Mısrî (1), Sırrî (1), Şinâsî (1), Birrî (1), Kâdî (2).

XVIII. yüzyılda Câzim (1), Nazîm (4), Râzî (9), Şûhî (1), Edîb (40), Münîf (1), Mirzâ-zâde Sâlim (1), Şâkir (1), Fennî (2), Pîrî-zâde Sâhib (1), Zîver (1), Ahmed Mürşidî (1), Hâzık (1), Râgıp Paşa (1), Nakşî-i Eyyûbî (3), Senâyî (1), Bursalı Feyzî (13), Garîbî (2), Şeyh Gâlib (2), Halil Nûrî (1), Hoca Neş'et (2), Vak'a-nüvis Pertev (1), İlhamî (3), Zekâyî (2), Selâmî (1), Sürûrî (3), Refî' Amîdî (1), Âsâf (20).

XIX. yüzyılda Dâniş (1), Şem'î (2), Kuddûsî (3), Fehmî (1), Zîver Paşa (1), Şeref Hanım (1), Aczî (1), Nevres-i Cedîd (1), Hâlet Ef. (1), Behcet Ef. (1), Yusuf Hâlis Ef. (1), Hâfız Sa'dî (29), Hilmî (1), Şarkîkarahisarlı Abdî (4), M. Emîn Hilmî (1), Gulâmî (2), Saîd Paşa (1), Eşref (1), Tokatlı Gedâyî (2), Senîh-i Mevlevî (2), M. Sa'dî Beg (1), Abdülhalîm Memduh (1), Âgâh Paşa (1), Fıtnat Hanım (1), Şâir Eşref (2).

Bu tarz kâfiye örgüsü ile yazılmış pek çok şiirden birini örnek olarak sunuyoruz:

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

1 İy kadîm ü lâ-yezâl ü kâdir ü perverdigâr
Pâdişâh-ı bî-zevâl ü zü'l-celâl ü kirdigâr
Kudretüfîle tolar gökler yidi yir ber-karâr
Hikmetüfîle her yıl olur yaz u güz kış u nehâr
Turmayup geçer zamâne ay u yıl leyl ü nehâr

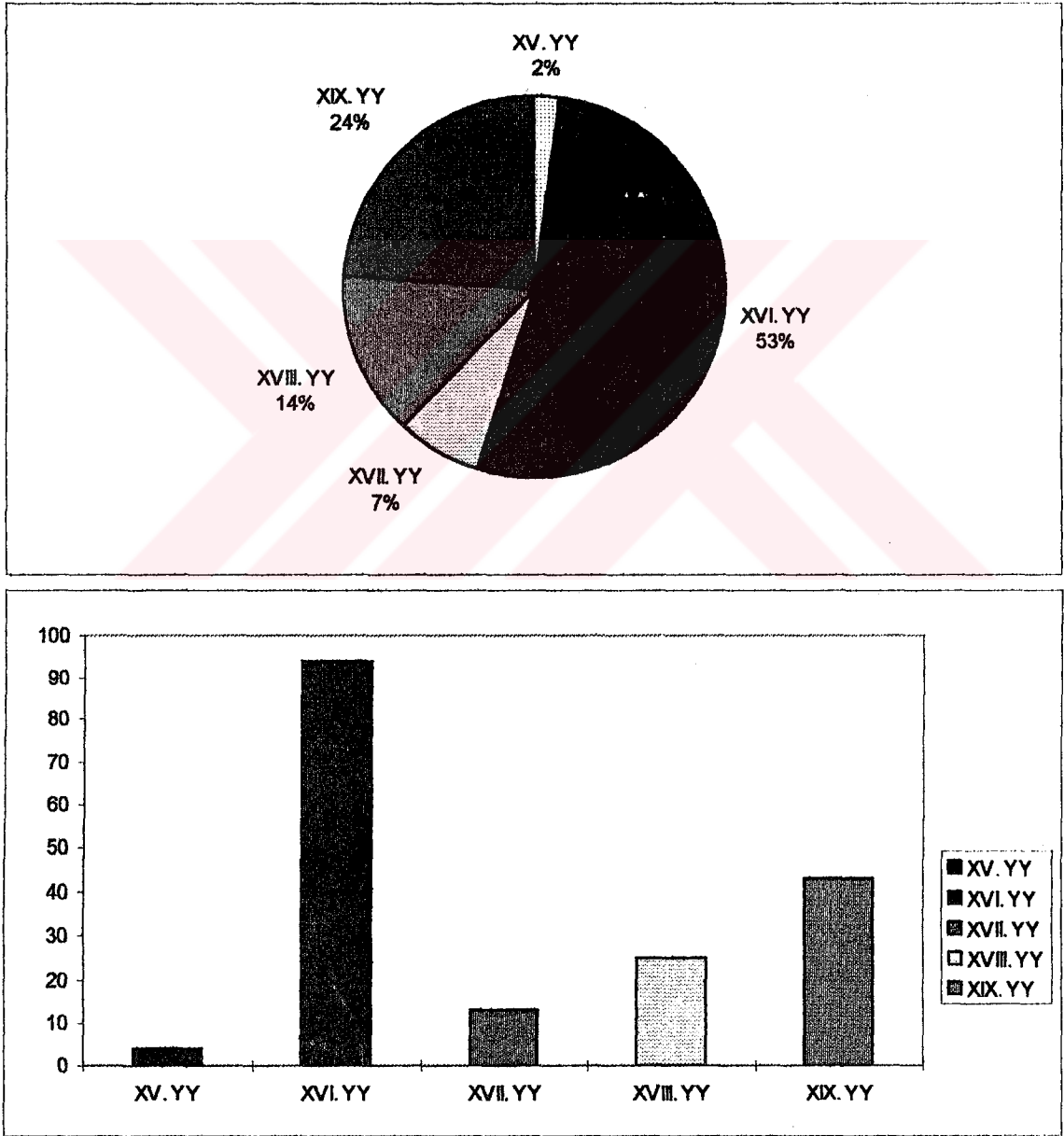
2 Âdemüñ cismin [ü] bagrın mâ u tünden bî-gümân
Hem *nefahtü fihî min rûhîden* irdi ana cân
Sol iyegüsinden itdüñ Âdemüñ Havvâ inan
Bunlaruñ evlâdıyla toldı etrâf-ı cihân

- Her biri bir sûret ile geldi geçdi bî-şümâr
- 3 Kimini nûr-ı nübüvvetle münevver eyledüñ
Kimini küfr ü dalâletle mükedder eyledüñ
Kimini sultân idüp kimini çâker eyledüñ
Kimini hâr u gedâ kimin tüvânger eyledüñ
Kimi güler şâd u hurrem kimi aglar zâr u zâr
- 4 Kimine kılduñ hidâyet oldu makbûl ü sa'îd
Kimine virdüñ şekâvet oldu merdûd u ba'îd
Kimi Kur'âna uyup mahşerde oldu rû-sepid
Kimi şeytâna uyup rahmetden oldu nâ-ümîd
Ana cennet oldu me'vâ buna mesken oldu nâr
- 5 İndürürsin yağmur gökden yire ey zü'l-kerem
Anı yir yirden olur hâsıl envâ'-ı ni'am
Yitişür insana vü hayvâna rızkı dem-be-dem
Hiç birinüñ bir zamanda itmedüñ rızkını kem
Lutfiñüñ deryâsına hiç yok durur ka'ır u kenâr
- 6 Yâ İlâhî baña virseñ hamdüñe yüz biñ dehân
Her dehân içre yaratsañ vasfuña yüz biñ zebân
Her zebân yüz biñ lugatla hamdüñ itse tercemân
Ölmesem yâ Rab saña yüz biñ yıl olsam hamd-hân
Hamdüñüñ yüz biñde biri olmayaydı âşikâr
- 7 Pâdişâhâ gerçi oldum gark-ı deryâ-yı günâh
'İzzetüñ hakkı yine sen lutfuñ ile 'özü-hâh
Şahidi bî-çâre 'isyânile oldu rû-siyâh
Lîk kat' itmez ümîdin idinür 'afvuñ penâh
Anı magfûr eyle itme hayretüñde şerm-sâr⁸⁴

⁸⁴ Mustafa Çıpan, Muğlalı İbrâhim Şâhidî Hayatı, Edebî Şâhsiyeti, Eserleri Dîvân ve Gülşen-i Vahdet (Tenkitli Metin), Gazi Üniv., SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ank., 1985, s. 13-14.

I.1.2. "aaaaA-bbbbA-..." Şeklindeki Kâfiye Örgüsü:

Bu kâfiye düzeni de muhammeslerde çok kullanılan *klasik muhammes* kâfiyelerindedir. Bu kâfiyede yazılmış toplam 180 muhammes tesbit ettik. Bu sayının bütün muhammesler içindeki yüzdelik oranı 22,7'dir. 180 muhammesin yüzyıllara göre sayısal dağılımı şu şekildedir: XV. yüzyılda 4; XVI. yüzyılda 95; XVII. yüzyılda 13; XVIII. yüzyılda 25; XIX. yüzyılda 43. Aşağıdaki grafiklerde daha açık görüleceği gibi bu tarz kâfiye özellikle XVI. yüzyılda çok kullanılmıştır. Buna mukâbil, bir sonraki XVII. yüzyılda bu kâfiye örgüsünün çok az kullanıldığı dikkati çekmektedir.

Grafik 4 "aaaaA-bbbbA-..." Kâfiye Örgüsünün Yüzyıllara Göre Dağılımı

Edebiyatımızda bu kâfiye örgüsü ile muhammes yazmış şâirler şunlardır:

XV. yüzyılda Fakîhî (1), Rûşenî (1), Avnî (1), Karamanlı Nizâmî (1).

XVI. yüzyılda Hayretî (1), Zâtî (1), Şâhidî (1), Ümmî Sinan (1), Nazmî (58), Fuzûlî (1), Zaîfî (1), Cenâbî (2), Muhibbî (1), Fevrî (1), Aşkî (3), Şemsî Paşa (2), Yahyâ Beg (3), Hüdâyî-i Kadîm (2), Derzî-zâde Ulvî (3), Kavî (3), Şemsî-i Sivâsî (1), Gelibolulu Âlî (1), Arşî (1), Defterî (1), Fedâyî (2), Feyzî (1), Kadîrî (1), Kâtibî (1), Sabrî (1), Vâlihî (1).

XVII. yüzyılda Veysî (1), Haylî (1), Sinan Ümmî (1), Küfrî-i Bahâyî (1), Askerî (1), Mâhir Abdullah (1), Şuhûdî (5), Yârî (2).

XVIII. yüzyılda Câzîm (1), Nazîm (1), Râzî (1), Azbî (3), Dülger-zâde Rızâ (1), Neylî (1), İbrâhim Hakkî (2), Hâşîm Mustafa Ef. (1), Garîbî (1), Esrâr Dede (1), Âkîf-i Enderûnî (1), Şeyh Gâlib (1), Halil Nûrî (1), Hoca Neş'et (2), Vak'a-nüvîs Pertev (1), İlhamî (1), Fâzıl-ı Enderûnî (1), Âsâf (4).

XIX. yüzyılda Vâsîf-ı Enderûnî (9), Sûzî (1), Leylâ Hanım (2), Ârif Muhammed Ef. (1), Sıdkî (1), Şeref Hanım (4), Diyarbakırlı Zihnî (1), Nevres-i Cedîd (2), Hilmî (1), M. Emîn Hilmî (1), Gulâmî (2), Ahmed Kemal Paşa (1), Saîd Paşa (2), Muallim Nâcî (1), Eşref (4), Senîh-i Mevlevî (3), M. Sa'dî Beg (1), Recâî-zâde Mahmud Ekrem (1), Murad Emrî (2), Alaybeyi-zâde Nâcî (1), Ali Emîrî (1), Hüznî (1).

Bu kâfiye örgüsü ile yazılmış şiirlere örnek olarak Za'îfî'nin muhammesini aşağıya yazıyoruz:

EL-MUHAMMESÜ

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

1

Şâh-ı hüsnem gice gündüz mihr ü meh çâker baña
Nâz u şive hil'atümdür tac-ı mihr efsar baña
Câm-ı Cem bezm-i cemâlümde bu dem sâgar baña
Şâh-ı hûbânem ki yok hüsn içre bir hem-ser baña
Hûb u mahbûb-ı cihânem bî-vefâ dirler baña

2 . ‘Âşika rahmüm cefâ vü cevrdür her dem benüm
Bezm-i hüsnüm dolanur devrânda câm-ı Cem benüm
Dem bu demdür ne idersem iderim ‘âlem benüm
Dâyimâ çeksün cefâmı ‘âşık-ı pür-gam benüm
Hûb u mahbûb-ı cihânem bî-vefâ dirler baña

3 Tañ mıdur cevvrâ olsam hüsnümüñ çâk çağıdur
Zülfümüñ her bir kılı biñ can kuşınıñ ağıdur
Ruhlarum rengin kırmızı tâze gül yapragıdur
Gülşen-i hüsnüm letâfet birle cennet bağıdur
Hûb u mahbûb-ı cihânem bî-vefâ dirler baña

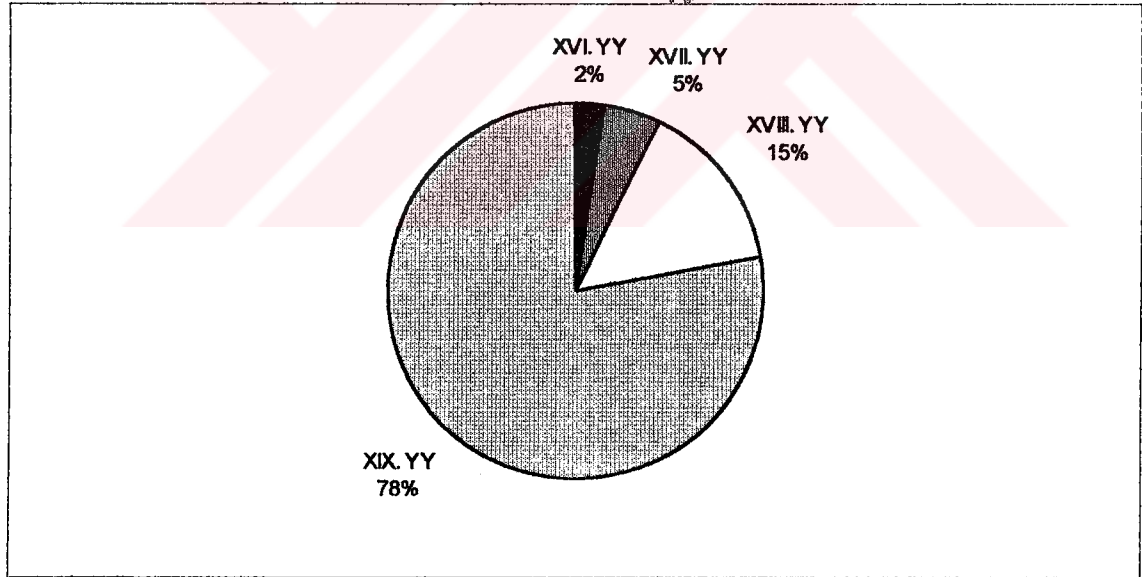
4 Nâz atına binüp varsam cefâ meydânına
Kelleler top olur ol dem zülfümüñ çevgânına
Gelsün ol meydâna her kim susadıysa kanına
Tâ ki çeşm-i pür-hışmum ne kılur cânına
Hûb u mahbûb-ı cihânem bî-vefâ dirler baña

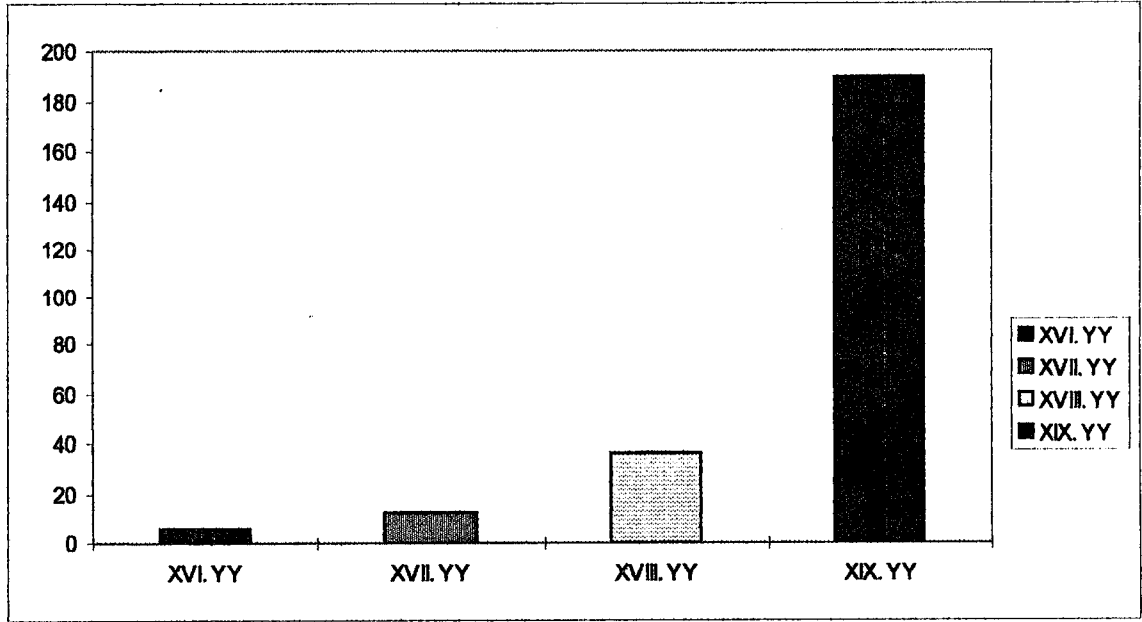
5 ‘Âşık öldürmek durur dâyim baña resm-i kadîm
Fîtnesinden gözlerimüñ çeşm-i nergisdür sakîm
Kalb-i ‘uşşakı müjem tîgi ider her dem dü-nîm
Her göñül mülki *Za’îfi* heybetümden doldı bîm
Hûb u mahbûb-ı cihânem bî-vefâ dirler baña⁸⁵

⁸⁵ Kâmil Akarsu, *Za’îfi Divanı Metin Tahlil ve Sistematik Endeks*, Gazi Üniv. SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Ank., 1990, s. 30-31; Ayrıca bkz. Rumelili Za’îfi Hayatı, San’atı, Eserleri ve Dîvânından Seçmeler, Haz. Kâmil Akarsu, Millî Eğitim Bakanlığı Yay., İst., 1993, s. 44.

I.1.3. “aaaAA-bbbAA-...” Şeklindeki Kâfiye Örgüsü:

Bu kâfiye örgüsü, bize göre yukarıdaki iki kâfiye düzeni ile birlikte *klasik muhammes kâfiyesini* oluşturur. Edebiyatımızda en fazla kullanılmış ikinci muhammes kâfiyesidir. Bu kâfiye yapısı ile yazılmış toplam 244 muhammes tesbit edilmiştir. Bu rakamın bütün muhammeslere oranı % 30,8’dir ki bu epeyce yüksek bir orandır. Toplam 243 muhammesin yüzyıllara göre dağılımı, XVI. yüzyılda 6; XVII. yüzyılda 12; XVIII. yüzyılda 36; XIX. yüzyılda 190 şeklindedir. Burada dikkati çeken nokta, bu kâfiye örgüsünün ilk yüzyıllarda çok çok az kullanılırken son yüzyıllarda özellikle de XIX. yüzyılda çok büyük bir rağbet görmesidir. Bu kâfiye örgüsü ile yazılmış muhammeslerin çok büyük bir kısmı XIX. yüzyılda yazılmıştır.

Grafik 5 “aaaAA-bbbAA-...” Kâfiye Örgüsünün Yüzyıllara Göre Dağılımı

Bu kâfiye düzeni ile muhammes yazmış şâirlerimiz şunlardır:

XVI. yüzyılda Hâletî-i Gülşenî (1), Nev'î (1), Mânevî (4).

XVII. yüzyılda Zâkirî (1), Azîz Mahmud Hüdâyî (2), Abdülehad Nûrî (1), Nakşî-i Akkirmânî (4), Zâkir-zâde Abdullah Bîçâre (1), Nâzik (1), Niyâzî-i Mısrî (2).

XVIII. yüzyılda Nedîm (1), Vahid Mahtûmî (1), Râzî (3), Sezâyî-i Gülşenî (1), İzzî (1), Mustafa Nüzûlî (1), Nakşî-i Eyyûbî (6), Senâyî (8), Bursalı Feyzî (1), İbrâhim Hakkî (5), Beyzâde Nûrî (2), Şeyh Gâlib (1), Halil Nûrî (1), Hoca Neş'et (1), Selâmî (2), Âsâf (1).

XIX. yüzyılda Vâsıf-ı Enderûnî (17), Sûzî (4), Müştâk Efendi (1), Hızır Ağa-zâde Saîd (2), Pertev Paşa (3), İbret Muhammed Ef. (1), Ârif Muhammed Ef. (2), Esad Muhlis Paşa (1), Fehmî (1), Meşhûrî (3), Zîver Paşa (4), Şeref Hanım (4), Kenan Beg (1), Karayılan-zâde Sabrî (3), Ziyâ Paşa (2), Hâfız Sa'dî (15), Osman Rahmî (1), M. Emîn Hilmî (1), Gulâmî (1), Nâmık Kemâl (2), Ali İlhamî Ef. (5), Kâmil (3), Âsâf (M. Celâleddin Paşa) (1), Senîh-i Mevlevî (4), Diyarbakırlı Hilmî (1), Sâlih Baba (1), Şeyh Vasfî (1), Şâir Eşref (3), Murad Emrî (93), Urfalı Mehmed Şevket (2), Feyzî (1), Hüzni (4), Sebâtî (1).

Bu kâfiye örgüsü ile yazılmış muhammeslere örnek olarak aşağıya Nakşî-i Eyyûbî'nin bir muhammesini yazıyoruz:

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

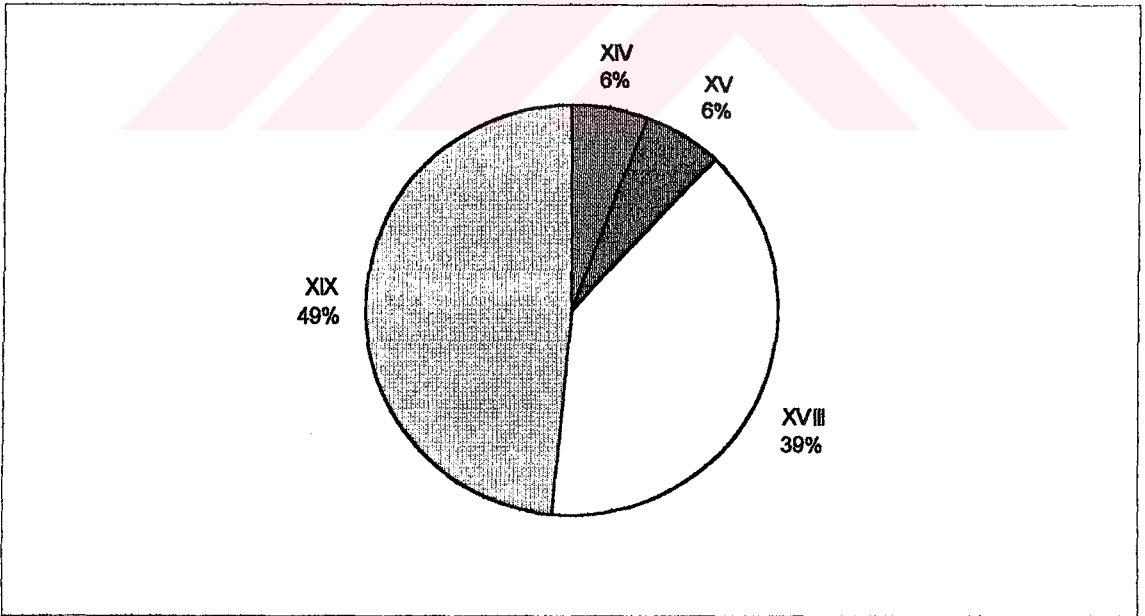
- 1 Pâdişâhım 'ömrüfi Bârî Hudâ müzdâd ide
Bâd-ı 'adliñle cihânı ser-be-pâ âbâd ide
Kim bu viridi ez-dil ü cân nâs ebed evrâd ide
Hak saña her demde cünd-i gayb ile imdâd ide
Şâd idüp dâ'im seni düşmenleriñ nâ-şâd ide
- 2 Umarız Hakdan ey şehriyâr-ı bahr u ber
Yüz süre dergâhıña peyk-i meserret her seher
Zâtını kılup bu devletle hemîşe kâm-ver
Hak saña her demde cünd-i gayb ile imdâd ide
Şâd idüp dâ'im seni düşmenleriñ nâ-şâd ide
- 3 Kabza-i teshîre alup 'adl ile her kişveri
Nâm u şân ile olasıñ 'âlemiñ dâd-âveri
Tigüñe bî-ceng ide teslim kamu a'dâ seri
Hak saña her demde cünd-i gayb ile imdâd ide
Şâd idüp dâ'im seni düşmenleriñ nâ-şâd ide
- 4 Dem-be-dem Hakdan niyâzum budur ey şâh-ı güzîn
Kûs-ı iclâlüñ kıla nüh tâs-ı çarhı pür-tanîn
Dâ'imâ kılsun cenâbıñ nusret ile kâmbîn
Hak saña her demde cünd-i gayb ile imdâd ide
Şâd idüp dâ'im seni düşmenleriñ nâ-şâd ide
- 5 *Nakşîniñ* her ân murâdı ey şeh-i kişver-sitân
Tig-i hûn-pâşından a'dâ dileye hergiz emân
Ola lutfuñla ser-efrâz zümre-i îslâmiyân
Hak saña her demde cünd-i gayb ile imdâd ide
Şâd idüp dâ'im seni düşmenleriñ nâ-şâd ide⁸⁶

⁸⁶ Dîvân-ı Nakşî, Süleymaniye Ktp., Pertev Paşa Böl., Nu. 418, vr. 202a-202b.

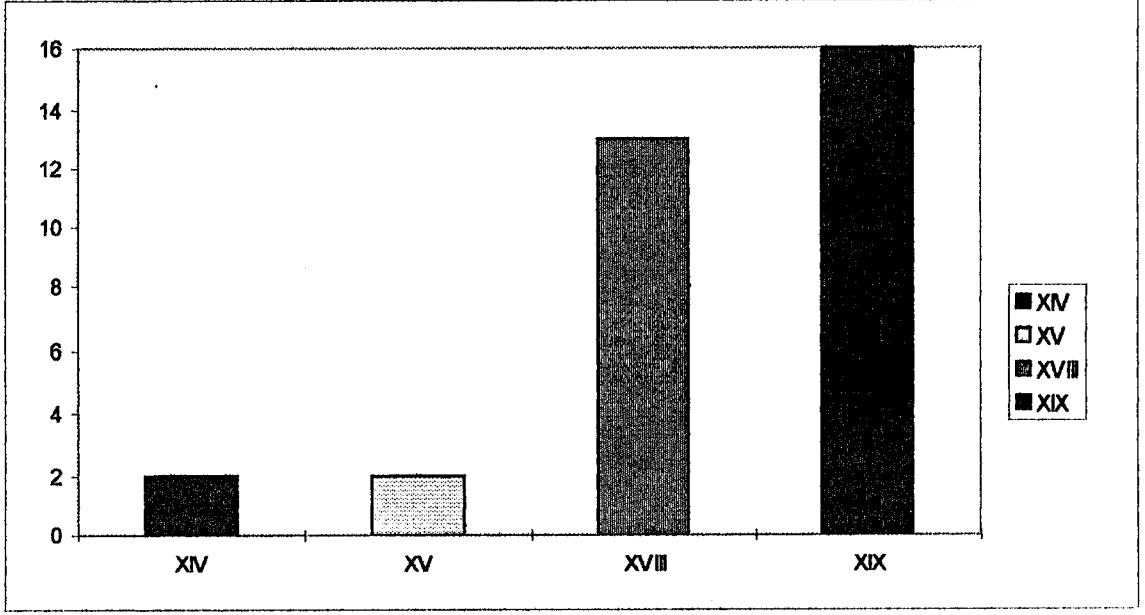
1.1.4. "aaaab-cccb-..." Şeklindeki Kâfiye Örgüsü:

Edebiyatımızda daha çok *tardıye kâfiyesi* olarak bilinen bu kâfiye örgüsünde bütün bendlerde bulunan ilk dört mısra ayrı ayrı kendi içinde; bu bendlerin son mısraları ile ise bendlerden ayrıca birbirleriyle kâfiyelidir.

Bu kâfiye örgüsü ile yazılmış toplam 33 muhammes tesbit ettik. Bu muhammesler genel muhammesler içinde çok önemli bir tutmaz. Diğer muhammeslere oranı % 4,1'dir. Bu kâfiye örgüsü ile yazılmış olan 33 muhammesin yüzyıllara göre dağılımı şöyledir: XIV. yüzyılda 2; XV. yüzyılda 2; XVIII. yüzyılda 13; XIX. yüzyılda 16 muhammes. Burada dikkati çeken husus, edebiyatımızda yazılan ilk muhammeslerin bu kâfiye örgüsü ile yazılmalarıdır. Ancak, XVI ve XVII. yüzyıllarda bu kâfiye düzeni ile yazılmış muhammese rastlayamadık. Bu tarz kâfiye en fazla XVIII. ve XIX. yüzyılda kullanılmıştır. Ancak yine de diğer muhammeslere oranı düşüktür. Zâten daha önceden bu kâfiye örgüsü ile yazılmış muhammes örneğinin az olduğunu söylemiştik⁸⁷.

⁸⁷ Daha geniş bilgi ve değişik örnekler için "Muhammes-Tardıye İlişkisi" bölümüne bakınız.

Grafik 6 “aaaab-cccb-...” Kâfiye Örgüsünün Yüzyıllara Göre Dağılımını Gösteren Grafikler

Bu kâfiye düzeninde muhammes yazmış şâirler şunlardır:

XIV. yüzyılda Ahmedî (2).

XV. yüzyılda Huffî (1), Hümâmî (1).

XVIII. yüzyılda Kâmî (1), Nedîm (1), Azbî (1), Ârif Süleyman (1), Şeyh Gâlib (5), Halil Nûrî (2), Neyyir (1), Âsâf (1).

XIX. yüzyılda Müştâk Ef. (1), Aynî (13), Kuddûsî (1), Âsâf (M. Celâleddin Paşa) (1).

Bu kâfiye örgüsü ile yazılmış şiirlere Ahmedî'nin ve Ârif Süleyman'ın birer muhammesini örnek olarak veriyoruz:

MUHAMMES

Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ûlün

1

Yaz oldı bezendi girü etrâf-ı hadâyık
 Nûriyla safâ virdi bize şem'-i hadâyık
 Nezzâre kılurlar gül ü gülzârı halâyık
 Kim kudretile nice bizer bunları Hâlık
 Meşgûl ol anuñ zikrine bülbül bigi her dem

2 Açdı gözini uyhudan uş nergis-i ra'nâ
Aldı kadeh-i la'l eline lâle-i hamrâ
Gül ferşine her dem saçılır lü'lü-yi lâlä
Gel bâga teferrüc kılalum iy gözi şehlâ
Gör kim nicesi tâze vü handândur u hurrem

3 Gül sâyesi altında otur 'işret id ü gül
Kim ayaguña kıla fidâ varlığını gül
Yir yüzi tolı lâledür ü nergis ü sünbül
İşit ki ne dir süzıla her dem güle bülbül
İy hayf ki bünyâd-ı bekâ olmadı muhkem

4 Mâ-verd ile bulut çemeni eyledi nem-nak
'Anber-nefes oldu yil ü pîrûze-seleb hâk
Gül 'ışkuñ elinden yahasin her dem ider çâk
Yoluñda benefşe döşedi zülfini illâk
Ayaguña layık degül ol tuhfe dahı hem

5 Hak fazlıyla fasl-ı bahar irdi vü nev-rûz
Gül oldu girü yâr yüzi bigi dil-efrûz
Olsun şâhumuñ bahtı vü hem tâli'i pîrûz
Her dem Hak anuñ eylesün ikbâlini bih-rûz
Tekrar kıl iy *Ahmedî* işbu sözi her dem⁸⁸

Mef'ûlü Mefâ'ilün Fe'ûlün

1 Sad şükr o Hakîm-i lâ-yezâle
Sad hamd o tabîb-i bî-zevâle
Rencişleriñ eyleyüp izâle

⁸⁸ Yaşar Akdoğan, Ahmedî Divanı'ndan Seçmeler, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay. Ank., 1988, s. 84. Bu şiir çok az farkla ve "El-Musammatu's-Sani" başlığıyla Ahmedî'nin Cemşid ü Hurşid adlı mesnevisinde de geçmektedir. Bkz. Mehmet Akalın, Ahmedî Cemşid ü Hurşid, İnceleme-Metin, Ank., 1975, s. 350.

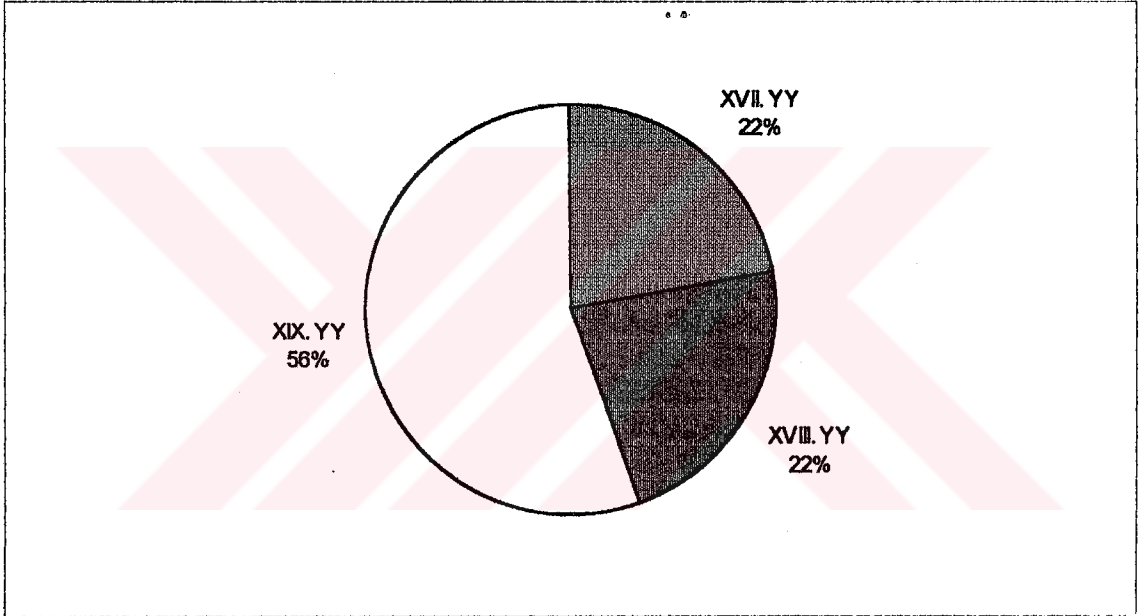
- İrdi hele sıhhatiñ kemâle
'Abd itse cihân-bân-ı devâdır
- 2 Sad şükr ki şifâ-yı 'âcil
Virdi saña Rabb-i bî-mu'âdil
Basdık dil ey vezîr-i 'âdil
Ta'vîz-i du'âmı kıl hamâ'il
Her harfî berâyet şifâdır
- 3 Hakdan dileriz ki fâsd u neşter
Koc başını itmesün mükedder
Kurbân olalım yolufda yekser
Bi'llah ey âsaf-ı kerem-ver
Biñ cânım olursa da fedâdır
- 4 Sıhhatle olup sirişt-i mâyeñ
Hıfz-ı Hak ola seniñ vikâyeñ
Kim görmedi lutf-ı bî-nihâyeñ
Allah bilür başımda sâyeñ
Hem-rütbe-i sipihr-i hümâdır
- 5 O hâk-i deri misâl-i iksîr
Sıhhatle saña Hak ide tevkîr
İkbâl-i sa'âdetiñkîr
Bî-şüphe hemân bu feyz-i te'sîr
Halkıñ saña itdiği du'âdır
- 6 Ey âsaf-ı bî-'adl ü dâna
Her sa'ât renciñe hüveydâ
Biñ ecr-i cezîl vire Mevlâ
Güş eyle nevâların ki zîrâ
'Ârif kuluñ eski bî-nevâdır⁸⁹

⁸⁹ Dîvân-ı Ârif, Sül. Ktp., Es'ad Ef. Böl. Nu. 2656, vr. 73a-73b. Bazı mısralarda vezin hataları bulunmaktadır.

I.1.5. “aaaBB-cccBB-...” Şeklindeki Kâfiye Örgüsü:

Az kullanılmış kâfiye örgülerindendir. Bu kâfiye düzeninde her bendin ilk üç mısraı kendi içinde kâfiyelidir. Bendlerin son iki mısraları ise, birinci benddeki ilk üç mısra ile kâfiyeli olmayan son iki mısram aynen tekrarı şeklindedir.

Edebiyatımızda bu tarz kâfiye ile yazılmış 9 muhammese rastladık. Bunların bütün muhammeslere oranı % 1,14'tür. Bu 9 muhammesin yüzyıllara göre sayısal dağılımı şu şekildedir: XVII. yüzyılda 2; XVIII. yüzyılda 2, XIX. yüzyılda 5 tane. Görüldüğü üzere ilk yüzyıllar olan XIV, XV. ve XVI. yüzyıllarda bu kâfiye örgüsü ile yazılmış muhammes örneğine rastlanmamıştır. Zâten sonraki yüzyıllarda da rastlanan örnek sayısı sınırlıdır. Bu kâfiye örgüsünün grafiği aşağıdadır:

Grafik 7 “aaaBB-cccBB-...” Kâfiye Örgüsünün Yüzyıllara Göre Dağılımı

Bu kâfiye örgüsü ile muhammes yazmış şâirler şunlardır:

XVII. yüzyılda Azîz Mahmud Hüdâyî (1), Dervîş Himmet (1).

XVIII. yüzyılda İzzî (1), Hoca Neş'et (1).

XIX. yüzyılda Vâsıf-ı Enderûnî (2), Sûzî (1), Nâmık Kemâl (1), Sâlih Baba (1).

Örnek:

ŞARKI

Müstef'ilün Müstef'ilün

1

'Aşkîñla sînem daglarım

Gülgüne yâre bağlarım
Bunca zamandır aglarım
Eşk-i terim silmez misifî
Mecbûruñum bilmez misifî

2 Geldikce sen ey gül-nihâl
Ben aglarım bülbül-misâl
Alup eliñe dest-mâl
Eşk-i terim silmez misifî
Mecbûruñum bilmez misifî

3 ‘Aşkifla yanmışken özüm
Geçmez mi saña bir sözüm
Giryân görüp iki gözüm
Eşk-i terim silmez misifî
Mecbûruñum bilmez misifî

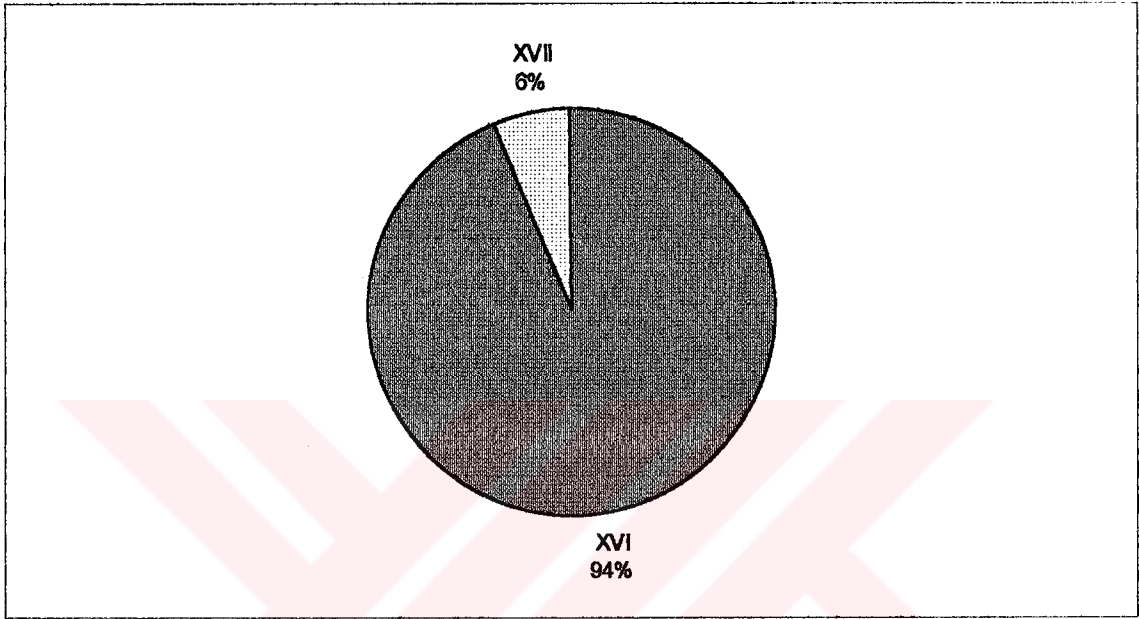
4 *Vâsıf* gibi ey bî-vefâ
Ben saña oldum mübtelâ
Bir nîm-nigâh idüp baña
Eşk-i terim silmez misifî
Mecbûruñum bilmez misifî⁹⁰

1.1.6. “aaaBA-cccBA-...” Şeklindeki Kâfiye Örgüsü:

Bu kâfiye düzeninde, bendlerdeki ilk üçer mısra, her bend kendi içinde olacak şekilde, birbiriyle kâfiyelenir. Geriye kalan, bendlerdeki dördüncü mısralar ilk bendin diğer mısralarla kâfiyeli olmayan dördüncü mısraının, beşinci mısralar ilk üç mısra ile mukaffâ olan ilk bendin beşinci mısraının aynen tekrarından ibârettir.

⁹⁰ Dîvân-ı Gülşen-i Efkâr-ı Vâsıf-ı Enderûnî, s. 43-44.

Bu kâfiye örgüsü ile toplam 16 muhammes yazıldığını tesbit ettik. Bunların bütün muhammesler içindeki oranı % 2,03'tür. Bu 16 muhammesin yüzyıllara göre sayısal dağılımına baktığımızda, 15 tanesinin XVI. yüzyılda, 1 tanesinin de XVII. yüzyılda yazılmış olduğunu görürüz. XIV, XV, XVIII ve XIX. yüzyıllarda bu kâfiye örgüsü ile yazılmış muhammes metnine rastlayamadık. Bu kâfiye örgüsünün dağılımını gösteren grafik aşağıdadır:

Grafik 8 "aaaBA-cccBA-..." Kâfiye Örgüsünün İki Yüzyıla Dağılımını Gösteren Grafik

aaaBA-cccBA-... şeklinde kâfiyelenen muhammes yazmış şâirler yüzyıllara göre şunlardır:

XVI. yüzyılda Ubeydî (13), Hüdâyî-i Kadîm (1), Gelibolulu Âlî (1).

XVII. yüzyılda Sırrî (1).

Bu kâfiye örgüsü ile yazılmış muhammeslere örnek olarak Ubeydî'nin bir şiirini sunuyoruz:

MUHAMMES-İ MÜTEKERRİR

Fâ'ilâtüm Fâ'ilâtüm Fâ'ilâtün Fâ'ilün

1

Gördi merdümle gam-ı gamzeñle giryân olduğum

Bildi eyler zülfüñ ucından perişân olduğum

Afladı dil-hatâlar derdüfle nâlân oldugum
Ben helâk olsam nola gam ile hâk olsam nola
Yoluña cân virdügüm duyıldı kurbân oldugum

2 Ehl-i âhum dehre ifşâ itmedük gam kalmadı
Râz-ı dil söylenmedik iklim-i ‘âlem kalmadı
Derd-mendüfî oldugum bir adem kalmadı
Ben helâk olsam nola gam ile hâk olsam nola
Yoluña cân virdügüm duyıldı kurbân oldugum

3 Ben ‘*Ubeydî* şöyle sanurdum k’idem ‘ışkuñ nihân
Olmaya raz-ı nihânı ‘âleme hergiz ayân
Bildiler ölümlük oldugum kamu halk-ı cihân
Ben helâk olsam nola gam ile hâk olsam nola
Yoluña cân virdügüm duyıldı kurbân oldugum⁹¹

1.1.7. “aaaaa-bbbaa-...” Şeklindeki Kâfiye Örgüsü:

Bu kâfiye örgüsü, ilk sırada gösterdiğimiz tek mısraı mütekerrir kâfiye örgüsüne çok benzer. Aralarındaki tek fark; bu kâfiye örgüsünde tek mısraın, sadece 5. mısraın değil de son iki mısraın, 4 ve 5. mısraların müzdevic oluşudur. Yâni, ilk benddeki bütün mısralar kendi içinde, birbirleriyle kâfiyeli; daha sonraki bendlerde ise, ilk üç mısra yine kendi içinde, son iki mısra da ilk bend ile kâfiyelidir.

Ancak *iki mısraı müzdevic* bu kâfiye örgüsü, tek mısraı müzdevic kâfiye düzeni kadar çok kullanılmamıştır. Bu kâfiye yapısı ile yazılmış XVIII. yüzyılda 2, XIX. yüzyılda 3 olmak üzere toplam 5 şiire rastlanmıştır ki bunun da bütün muhammesler içindeki yüzdelik oranı % 0,63’tür. Bu kâfiye örgüsünün ilk yüzyıllarda örneğinin bulunmaması dikkati çekmektedir.

Bu kâfiye yapısı ile muhammes yazan şâirler şunlardır:

⁹¹ M. Şehabettin Ünlü, *Ubeydî Hayatı Edebî Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni*, Mimar Sinan Üniv., SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, İst., 1991, s. 29-30.

XVIII. yüzyılda İzzî (1), Selâmî (1).

XIX. yüzyılda Hâfız Sa'dî (1), Şarkîkarahisarlı Abdî (1), Murad Emrî (1).

Selâmî Mustafa Efendi'nin şiirini bu kâfiye örgüsüne örnek olarak veriyoruz:

DER-VASF-I 'ÂLEM-İ INSÂNİ VE SUN'-I 'ACİB-İ SÜBHÂNİ

Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün

1 Dest-i kudretle yapılmış sun'-ı Mevlâdır vücûd
Dü sûtün üzre binâ şehr-i dil-ârâdır vücûd
Zâhirâ sugrâ velî ma'nâda kübrâdır vücûd
Mebde'-i eşcâr-ı 'âlem tohm-ı eşyâdır vücûd
Çâr 'unsur mahzeninde kenz-i ahfâdır vücûd

2 Ahsen-i takvîmde halk itdi lutfundan Hudâ
On sekiz bifi 'âlem üzre kadrini itdi 'alâ
Zât-ı 'âlemsin sıfâtın oldı cümle mâsivâ
Matlab-ı a'lâ-yı 'âlem rûh-ı zîbâdır⁹² vücûd
Cism-i dehre şübhesiz bâdî-i ihyâdır vücûd

3 Hak seni kıldı mükerrem şekl-i insân eyledi
Secde için hep melek cinsine fermân eyledi
Âdeme baş egmeyen merdûdî şeytân eyledi
Kible-i cins-i melâ'ik beyt-i 'ulyâdır vücûd
Mazhar-ı ta'lîm-i esmâ vü müsemmâdır vücûd

4 *Küntü kenziñ* mahzenisin sırr-ı Sübhân sendedir
Mahrem-i 'ilm-i ledünsin magz-ı Kur'ân sendedir
Âşinâ-yı men 'arefsin 'ilm-i 'irfân sendedir
Mazhar-ı nûr-ı tecellî Tûr-ı Sînâdır vücûd

⁹² Dîvân'da bu kelime herhalde yanlışlıkla "zîtâ" şeklinde yazılmış.

Şöyle kim âyîne-i Bârfî Te'âlâdır vücûd

- 5 Sendedir *kavseyn* ü *ev ednâ* vü levh ü müntehâ
Hür-ı cennet ahter ü burc-ı felek hem nüh semâ
Ey *Selâmî* sende derc oldı *ilâ tahti 's-serâ*
'Akl irişmez künhüne bir sırr-ı ma'nâdır vücûd
Bir mu'ammâ câmi'-i dünyâ vü 'ukbâdır vücûd⁹³

1.1.8. "aBaBB-cccBB-..." Şeklindeki Kâfiye Örgüsü:

Aslında bu kâfiye örgüsünü $aB^1aB^1B^2-cccB^1B^2-...$ şeklinde göstermek daha açık olabilir. Bu kâfiye düzeninde, ilk bendde 1. ve 3. mısra birbiriyle kâfiyelidir. 4. mısra 2. mısraın aynen tekrarı şeklindedir ve 5. mısra ile kâfiye teşkil eder. İlk bendden sonraki bendlerde ilk üç mısra birbiriyle kâfiyeli iken 4. ve 5. mısralar ilk bendin 4. ve 5. mısralarının aynen tekrarından ibarettir.

Bu kâfiye yapısında yazılmış 3 muhammes metnine rastladık. Bunların bütün muhammeslere oranı % 0,3 ancak olabiliyor. Bu 3 muhammesin 2'si XVIII. yüzyılda, 1'i ise XIX. yüzyılda kaleme alınmıştır.

Bu kâfiye yapısında şiir yazar şâirler şunlardır:

XVIII. yüzyılda Mustafa Nüzûlî (2).

XIX. yüzyılda Sâlih Baba (1).

Örnek olarak aşağıya Mustafa Nüzûlî'nin bir şiirini yazıyoruz:

- Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün*
1 Yâ İlâhî yüregimiz oldı hûn
Nefs-i serkeş şûm elinden kıl halâs
Her taraftan bağlayup kıldı zebûn
Nefs-i serkeş şûm elinden kıl halâs
Bizi işbu mâsivâdan kıl halâs

⁹³ Dîvân-ı Selâmî, [matbû] tarih ve yer yok, s. 49-50.

- 2 Meded eyle pek zebûn olmayalım
Za'fa varup gaflete talmayalım
Tutsak olduk tutulup kalmayalım
Nefs-i serkeş şûm elinden kıl halâs
Bizi işbu mâsivâdan kıl halâs
- 3 Avlayup tutdı bizi yendi 'aceb
Rûtbemizden kalmaga oldu sebab
Bende koma kurtulalım bizi hep
Nefs-i serkeş şûm elinden kıl halâs
Bizi işbu mâsivâdan kıl halâs
- 4 İşbu bende biz giriftâr olalı
Bakarız hiç görmeyiz toğrı yolu
Te'hîr itme bizi lutf it ey ulı
Nefs-i serkeş şûm elinden kıl halâs
Bizi işbu mâsivâdan kıl halâs
- 5 Yâ İlâhî göster toğrı yolıñı
Sundur bize kudretifinden elifi
Sen esirge bu *Nüzûlî* kulufı
Nefs-i serkeş şûm elinden kıl halâs
Bizi işbu mâsivâdan kıl halâs⁹⁴

1.1.9. "aaaAB-cccAB-..." Şeklindeki Kâfiye Örgüsü:

Bu kâfiye örgüsü de iki mısraı mütekerrir olanlardandır. Açılımını şöyle yapabiliriz: 1. benddeki ilk 4 mısra kendi içinde kâfiyeli, son mısra ise serbesttir. Sonraki bendlerde, ilk üçer mısra kendi içinde kâfiyelenirken son iki mısralar ilk bendin son iki mısramın aynen tekrarı şeklindedir.

⁹⁴ Dîvân-ı Mustafa Nüzûlî el-Kulavî, Matbaa-i Ahmed Kâmil, İst., 1331, s. 20-21.

Yine son dönemde rastladığımız bu kâfiye örgüsü ile yazılmış şiir sayısı da çok azdır. Elimizde şu an için bu kâfiye düzenine örnek olabilecek 2 muhammes metni vardır. Eğer bunu bütün muhammeslere oranlarsak % 0,2 gibi çok küçük bir rakam önümüze çıkar. Bunların her ikisi de XVIII. yüzyılda yazılmıştır.

Bu kâfiye örgüsü ile şiir yazan şâirler şunlardır:

XVIII. yüzyılda Hoca Neş'et (1), Fâzıl-ı Enderûnî (1).

Buraya Fâzıl-ı Enderûnî'nin şiirini örnek olarak alıyoruz:

MUHAMMES

Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün

- 1 Esîr-i reng ü bû her cânsitâni sanma cânândır
Münakkaş sûretiñi tiryâk-ı vaslı mâr-ı hicrândır
Muhassıl ey göñül ehl-i nifâkı sanma yârândır
Şemâtet-hîz-i a'dâ ta'zîyet-fermâ-yı ihvândır
Mükedder de olursañ kendiñi gamdan beri göster
- 2 Ehibbânıñı kapusı pîş-gâhından mürûr eyle
Hem istifsâr-ı hâtır itmede gâhî kusûr eyle
Hazîn olsañ bile bildirme izhâr-ı sürûr eyle
Şemâtet-hîz-i a'dâ ta'zîyet-fermâ-yı ihvândır
Mükedder de olursañ kendiñi gamdan beri göster
- 3 Siyeh-rû olma çeşm-i girye-hîziñi sürme-vâr eyle
Gel ü gir ? ol sabâ ehl-i hevâya arz-ı yâr eyle
Sözûñ ey dil makâmât ehline asma karâr eyle
Şemâtet-hîz-i a'dâ ta'zîyet-fermâ-yı ihvândır
Mükedder de olursañ kendiñi gamdan beri göster

- 4 Sakın âmed şüd-i yârândan hiç ibtihâc itme⁹⁵
Münevver kıl şeb-i âmâliñi bî-nûr-ı revâc? itme
Dilâ bir derde düş kim andan ümmîd-i ‘ilâc itme
Şemâtet-hîz-i a‘dâ ta‘ziyet-fermâ-yı ihvândır
Mükedder de olursañ kendifñi gamdan beri göster
- 5 Perîşân eyledi ahvâlimi ol yâr vâr olsuñ
Dil-i a‘dâ gibi zûlf-i siyâhı târ-mâr olsun
Bu pendim *Fâzılâ* ahbâba benden ber-güzâr olsun
Şemâtet-hîz-i a‘dâ ta‘ziyet-fermâ-yı ihvândır
Mükedder de olursañ kendifñi gamdan beri göster⁹⁶

1.1.10. “aaaaA-bbbaA-...” Şeklindeki Kâfiye Örgüsü:

Bu kâfiye örgüsünde ilk benddeki bütün mısralar birbiriyle kâfiyelidir. Daha sonraki bendlerde ilk üç mısra kendi içinde kâfiyeli iken 4. mısra ilk bend ile aynı kâfiyeden olur. 5. mısra ise ilk bendin 5. ve son mısrasının aynen tekrarı şeklindedir. Görüldüğü gibi bu tarz kâfiye düzeninde hem müzdevic hem de mütekerrir mısra bulunmaktadır. Bu yönüyle diğer kâfiye örgülerinden farklılık taşır.

Bu kâfiye örgüsü ile yazılmış 3 muhammes metnine rastladık. Bunun bütün muhammesler içindeki kullanım oranı % 0,3 gibi düşük bir rakamdır.

Bu kâfiye örgüsünde şiir yazan şâirler şunlardır:

XIX. yüzyılda Hacı Emîn Ef. (2), Sâlih Baba (1).

Zillî-zâde Hacı Emîn Efendi’nin şiirinin birini örnek olarak alıyoruz:

⁹⁵ Bu mısrada ve bundan sonrakinde vezin aksamaktadır.

⁹⁶ Dîvân-ı Fâzıl Beg Enderûnî, Bulak, Kahire, 1258, s. 18.

Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün

- 1 Benim hâl-i perişânım görüp çeşm-i cihân ağlar
Degil ins ü melek ahvâlime heft âsmân ağlar
Zemîn üzre bütün zî-rûh felekde ferkadân ağlar
Güler a' dâlarım cümle muhibb-i sâdikân ağlar
Meded kıl baña yâ Rab gözlerim hasretle kân ağlar
- 2 Felek cevri eyleyüp nâ-gâh ayırdı mihrîbânımdan
Zemîn ü âsmân ağlar benim âh u figânımdan
Cihândan eyleyüp nefret usandım tatlı cânımdan
Görüp hûn-ı sirişkim cûş eder âb-ı revân ağlar
Meded kıl baña yâ Rab gözlerim hasretle kân ağlar
- 3 Kapandı fülk-i âmâlîm meded girdâb-ı hayretde
Meserretten olup bî-behre kaldım dâr-ı mihnetde
Sen imdâd eyleyüp yâ Rabbî koyma bârî gurbetde
Vatanda elleri koynunda ol nazlı cenân ağlar
Meded kıl baña yâ Rab gözlerim hasretle kân ağlar
- 4 Bu defîlü çekdiğim çille hep âsâr-ı günâhımdır
Hevâda gördüğüm sanma şihâb ol medd-i âhımdır
Beni bu rütbe pâymâl eyleyen baht-ı siyâhımdır
Küşâd olmazsa şefkatle semâda ahterân ağlar
Meded kıl baña yâ Rab gözlerim hasretle kân ağlar
- 5 *Emîn* aslâ şetâret dâ'im olmaz ehl-i dillerde
Olur mı her zamânda câ-yı bülbül nahl-i güllerde
Müsâ'id olmayup bahtım kalırsam gurbet ellerde
Firâkın çekdiğim ferzendim ağlar duhterân ağlar
Meded kıl baña yâ Rab gözlerim hasretle kân ağlar⁹⁷

⁹⁷ Ahmed Emin Güven, Zillî-zâde Hacı Emîn Efendi, Kayseri, 1994, s. 112.

1.1.11. “aaxAA-bbbAA-...” Şeklindeki Kâfiye Örgüsü:

Bu kâfiye örgüsü aslında, sıralamada 3. sırada gösterdiğimiz ve *iki mısraı mütেকerrir* diye isimlendirdiğimiz kâfiye örgüsüne çok benzer. O kâfiye düzeninden tek farkı ilk benddeki 3. mısraın kâfiyeli değil de serbest oluşudur. Bu kâfiye örgüsünde, ilk bendde 3. mısra hâriç diğer dört mısra birbiriyle kâfiyeli, 3. mısra biraz önce de söylediğimiz gibi serbesttir. İlk bendden sonraki bendlerde, ilk üç mısra kendi içinde kâfiyeli iken son iki mısra ilk bendin son iki mısraının aynen tekrarından oluşur.

Elimizde bu kâfiye yapısı ile yazılmış üç metin bulunmaktadır. Bunlardan ikisi XVIII, diğeri de XIX. yüzyılda yazılmıştır. Bunların diğeri muhammeslere oranı % 0,38’dir.

Bu kâfiye örgüsü aşağıdaki şâirler tarafından kullanılmıştır:

XVIII. yüzyılda Vahîd Mahtûmî (1), Hâtem (1).

XIX. yüzyılda Meşhûrî (1).

Mahtûmî’nin şiiri aşağıdadır:

Mefûlü Mefâilü Mefâilü Fe ûlün

- 1 Ey hüsni gibi hulki güzel şâh levendim
Etvârı pesendîde levendâne efendim
Ben bülbülüfi görme revâ hâr-ı cefâya
Gül-pîrehenim sîm-tenim serv-bülendim
Aglatma beni başıfî içün cânım efendim
- 2 Hüsnüfi gibi hulkufi dahi mümtâz u müselleme
Mümkün mi görüp rûyuñı meyl itmek âdem
Sen bir gül-i nevreste o bir bülbül-i şûh-dem
Gül-pîrehenim sîm-tenim serv-bülendim
Aglatma beni başıfî içün cânım efendim

- 3 Dâmânımı sad-pâre iden hâr-ı gamıfıdır
Yok hâr degil hançer-i âzâr-ı gamıfıdır
Mahtûmî-i bî-çâre hevâ-dâr-ı gamıfıdır
Gül-pîrehenim sîm-tenim serv-bülendim
Aglatma beni başıfı için cânım efendim⁹⁸

1.1.12. “aaaBC-dddBC-...” Şeklindeki Kâfiye Örgüsü:

Bu kâfiye örgüsü de iki mısraı mütekerrir olanlardandır. Her benddeki ilk üç mısra diğer bendlerden bağımsız olarak birbiriyle kâfiyelidir. Bendlerdeki son iki mısralar ise, ilk bendde bulunan ve ilk üç mısradan ayrıca, birbirinden bağımsız 4. ve 5. mısraların aynen tekrarı şeklindedir.

Bu kâfiye örgüsünün tek örneği olan ve XVI. yüzyılda Üftâde tarafından yazılan şiirin metni aşağıdadır:

- Mefâ ‘ilün Mefâ ‘ilün Fe ‘ülün*
- 1 İlâhî dilerem senden visâlûñ
Kerem idüp bize göster cemâlûñ
Yakupdur bizi nâr-ı firâkuñ⁹⁹
Kerîmen yâ Rahîmen
Meded bu derde dermân eyle Mevlâ
- 2 Firâkuñ odına nisbet be hey câñf
Ki bir zerre durur bu nâr-ı nîrân
Döyemez ki za‘îfdür buña insân
Kerîmen yâ Rahîmen
Meded bu derde dermân eyle Mevlâ

⁹⁸ Bahattin Kahraman, Vahîd Mahtûmî Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Eserlerinin Tenkitli Metni, Selçuk Üniv. SBE, Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Konya, 1995, C.2, s. 553.

⁹⁹ Bu ve bundan sonraki mütekerrir mısradе vezin eksikliği vardır.

3 Etibbâ bulmadı bu derde dermân
Ki sendendür bunufî derdine dermân
Kerem idüp eyâ Sultân u Sübhân
Kerîmen yâ Rahîmen
Meded bu derde dermân eyle Mevlâ

4 Garîbem gurbete düşdüm ilümden
Za'îfem nesne gelmez hîç elümden
Meger bu sözüfle dâ'im dilümden¹⁰⁰
Kerîmen yâ Rahîmen
Meded bu derde dermân eyle Mevlâ

5 Ey *Üftâde* dilerseñ vasl-ı yâri
Yere çal şîşe-i nâmûs u 'ârı
Firâk odına dermân eyle yâri
Kerîmen yâ Rahîmen
Meded bu derde dermân eyle Mevlâ¹⁰¹

1.1.13. "aaaBA-cccBA-..." Şeklindeki Kâfiye Örgüsü:

Bu kâfiye örgüsünde, ilk bendde 4. mısra bağımsız, diğer dört mısra birbiriyle kâfiyelidir. Sonraki bendlerde, her bend kendi içinde olmak üzere, ilk üç mısra birbiriyle kâfiyeli, son iki mısra yâni, 4 ve 5. mısralar ilk benddeki 4 ve 5. mısranın aynen tekrarı şeklindedir.

Bu kâfiye örgüsü ile yazılmış tek şiire rastladık. XVII. yüzyılda Azîz Mahmud Hüdâyî tarafından yazılan bu manzûmeyi aşağıya yazıyoruz:

Müstef'ilün Müstef'ilün ..

¹⁰⁰ Bu mısradaki vezin bozuktur.

¹⁰¹ Dîvân-ı Hazret-i Üftâde, Necm-i İstikbal Matbaası, İst., 1328, s. 23.

- 1 Buyruk senüfi fermân senüfi
Derd ehline dermân senüfi
Müzniblere gufrân senüfi
Yâ Rabbenâ yâ Rabbenâ
Lutf u kerem ihsân senüfi
- 2 Sensin bizi îcâd iden
Dogru yola irşâd iden
İhsânına mu'tâd iden
Yâ Rabbenâ yâ Rabbenâ
Lutf u kerem ihsân senüfi
- 3 Kullarına eyler nazar
Gitsin göñüllerden keder
Kalmaya varlıktan eser
Yâ Rabbenâ yâ Rabbenâ
Lutf u kerem ihsân senüfi
- 4 Ref' it cemâlûfiden nikâb
Zâ'il ola tâ ki hicâb
İhsânufi olsun bî-hisâb
Yâ Rabbenâ yâ Rabbenâ
Lutf u kerem ihsân senüfi
- 5 Ey Vâhid ü Ferd ü Ehad
Ey Kâdir ü Hayy ü Samed
Eyle *Hüdâyî*ye meded
Yâ Rabbenâ yâ Rabbenâ
Lutf u kerem ihsân senüfi¹⁰²

¹⁰² Ziver Tezeren, Seyyid Azîz Mahmud Hüdâyî Divanı-II, İst., 1985, s. 90; Aynı yazar, Azîz Mahmud Hüdâyî, İst., 1987, s., 105.

I.1.14. "AaaAA-bbbAA-..." Şeklindeki Kâfiye Örgüsü:

A¹aaA¹A²-bbbA¹A²-... şeklinde de gösterebileceğimiz bu kâfiye örgüsünde, ilk benddeki ilk mısra 4. mısradan aynen tekrar edilir. Diğer üç mısra da bu mısralar ile kâfiyelidir. Sonraki bendlerde; her bend diğerinden farklı olmak üzere, ilk üç mısra birbiriyle kâfiyelidir. Bu bendlerin 4 ve 5. mısraları ise, ilk bendin son iki mısrasının aynen tekrarından oluşur. 3. sırada gösterdiğimiz *iki mısra mütekerrir* kâfiye örgüsüne çok benzeyen bu kâfiye örgüsünün ondan tek farkı ilk bendde 1. mısranın 4. mısradan aynen tekrar edilmesidir.

Bu kâfiye yapısı ile yazılmış tek şiir XVII. yüzyılda Niyâzî-i Mısri tarafından yazılmıştır. Bu şiir aşağıdadır:

- 8'li Hece Vezni*
- 1 Gele Deccâl gele gele
Gör ki bugün neler ola
Cümleten il saña güle
Gele Deccâl gele gele
Gör kim senüfi hâlüfi n'ola
- ..
- 2 Devrüfi tamâm oldu senüfi
Zevküfi harâm oldu senüfi
Yoldaşüfi lâm oldu senüfi
Gele Deccâl gele gele
Gör kim senüfi hâlüfi n'ola
- 3 Melekler seni dutsunlar
Kürsîfi 'arşdan atsunlar
Tahte's-serâya diksünler
Gele Deccâl gele gele

Gör kim senüñ hâlüñ n'ola

4 Kaçar idüñ sen Allahdan
Lâ İlâhe İllâllahdan
Gazâb irdi safîa şâhdan
Gele Deccâl gele gele
Gör kim senüñ hâlüñ n'ola

5 'Azâzile bürhân idüñ
Şer işe pehlivân idüñ
Şeytânlara şeytân idüñ
Gele Deccâl gele gele
Gör kim senüñ hâlüñ n'ola

6 Ehl-i fesâda köprisin
Cân ibn-i cânüñ pîrisin
Gösterürsin yol egrisin
Gele Deccâl gele gele
Gör kim senüñ hâlüñ n'ola

7 'Îsâ nüzûl ide yere
Deccâl'ı hem ehlin kıra
Ana uyanları süre
Gele Deccâl gele gele
Gör kim senüñ hâlüñ n'ola

8 Ben ölem ve hem dirilem
Sonında seni öldürem
Gözüñe toprak dolduram
Gele Deccâl gele gele
Gör kim senüñ hâlüñ n'ola

9 'Asâ-yı Mûsâ bendedür
Hem yed-i beyzâ bendedür
Mısırî bafîa bir bendedür
Gele Deccâl gele gele
Gör kim senüfî hâlûfî n'ola

10 Zâhirde Mısırî görünür
'Îsâ anı çul bürinür
Yüzi karadur içi nûr
Gele Deccâl gele gele
Gör kim senüfî hâlûfî n'ola

11 Yeter anı sen horladuñ
Köpek olup çok hırladuñ
Çatladuñ u hem gürledüñ
Gele Deccâl gele gele
Gör kim senüfî hâlûfî n'ola

12 Bilmiş ol âdemdür gelen
'Îsâ'ya hem-demdür gelen
Cânlara merhemdür gelen
Gele Deccâl gele gele
Gör kim senüfî hâlûfî n'ola

13 Kur'ân benüm Furkân benüm
Dertlülere dermân benüm
Bu zulmeti açan benüm
Gele Deccâl gele gele . . .
Gör kim senüfî hâlûfî n'ola

14 Kur'ânüfî esrârı benüm
Göklerüfî envârı benüm

Mü'minüñ ikrârı benüm
Gele Deccâl gele gele
Gör kim senüñ hâlüñ n'ola

15 Ölüleri dirildürem
Aglayanı güldürürem
Deccâlı ben öldürürem
Gele Deccâl gele gele
Gör kim senüñ hâlüñ n'ola

16 Deccâl 'aceb yorılmadıñ
'Înâduñdan ayrılmadıñ
Bir ölisüñ dirilmedüñ
Gele Deccâl gele gele
Gör kim senüñ hâlüñ n'ola

17 Sen beni çünkim bilmediñ
Îmâna kâbil olmadıñ
Hasma mukâbil olmadıñ
Gele Deccâl gele gele
Gör kim senüñ hâlüñ n'ola

18 Vücûdum Hak vücûdudur
Allahüñ halka cûdudur
Ma'dûm iken mevcûdudur
Gele Deccâl gele gele
Gör kim senüñ hâlüñ n'ola

19 **Mısrîñüñ** sözi tagıdur
Kuyumcılar topragıdur
Halka cevâhir tagıdur
Gele Deccâl gele gele

I.1.15. "aaaAa-bbbAa-..." Şeklindeki Kâfiye Örgüsü:

Bu kâfiye örgüsünde, birinci bendde bulunan beş mısra da birbiriyle kâfiyelidir. Sonraki bendlerde ise ilk üç mısra -her bend diğerinden farklı olarak- birbiriyle kâfiyeli, 4. mısra ilk bendin 4. mısrasının aynen tekrarı şeklinde, 5. mısra da ilk bend ile kâfiyeli olur. Görüldüğü gibi bu kâfiye örgüsünde hem mütekerrir hem de müzdevic mısra vardır. Bu yönüyle bu kâfiye örgüsü farklılık arz eder.

Bu kâfiye düzeni ile yazılmış elimizde tek şiir vardır. O da XVIII. yüzyılda yaşamış Hâşim Mustafa Efendi'ye âittir.¹⁰⁴

I.1.16. "aaaab-cccab-..." Şeklindeki Kâfiye Örgüsü:

Bu kâfiye örgüsünün açılımını ise şu şekilde yapmak mümkündür: 1. bendin ilk dört mısrası birbiriyle kâfiyeli, 5. mısra ise serbesttir. Sonraki bendlerde, ilk üçer mısra birbiriyle kâfiyeli, 4. ve 5. mısralar ilk bendin 4. ve 5. mısra ile aynı kâfiyedendir. Bundan anlaşılacağı üzere bu kâfiye örgüsünde iki müzdevic mısra bulunmaktadır.

Elimizde bu kâfiye örgüsünün de tek örneği vardır. Bu muhammes XVIII. yüzyılda, Hâşim Mustafa Efendi tarafından yazılmıştır. Bu şiirin tam metnini aşağıya yazıyoruz:

Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün

1

Bu sözüm eylegil idrâk

Bu kesret câmesin it çâk

Gide vahdetle hep işrâk

Bir ola cevherile hâk

Bir ola yâr [u] agyârîf

¹⁰³ Kenan Erdoğan, Niyâzi-i Mısri, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânı'nın Tenkitli Metni, Atatürk Üniv. SBE, Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum, 1993, s. 295-298.

¹⁰⁴ Şiirin metni için bkz. Dîvân-ı Hâşim Baba, Sül. Ktp., Hacı Mahmut Ef. Böl., Nu. 3299, vr. 21b-22a.

2 Bakılsa sûretifi âdem
Zuhûrufi dem be-hey âdem
Vücûdufi ‘âleme hâtem
Ne sırdır olasin nâ-bâk
Kanı nâmûs ile ‘ârifi

3 Eger sen âdem olsaydifi
Yâhud insânı bulsaydifi
Sücûd sırrını bilseydifi
Ma‘âsiden olurdufi pâk
Giderdi sırrifi inkârifi

4 İrişdi âdeme devrifi
Niçün zevk olmaya cevrifi
Hemîn dermân ola derdifi
Cenâbetden olagör pâk
Salât ola kamu kârifi

5 Nedendir âdemişi devri
Ne sırr içün ider seyri
Ne varıdır anıfi tavrı
Bu hâli İblisişi idrâk
Olurdu âdem etvârifi

6 Gelmedi bu sözüm hakla
Kemâl ehlini bul afla
Der-i ‘irfânını bekle
Ma‘ârifle olup eflâk
Hak olurdu hep efkârifi

7 Gel imdi *Hâşim* her dem

Olagör âdeme hem-dem
Olursañı sırrına mahrem
Dinilür sırrına kâfiye
Açar zulmâtı envârını¹⁰⁵

I.1.17. “aaaA¹A²-bbbB¹A³-ccc A¹A²-ddd B¹A³” Şeklindeki Kâfiye Örgüsü:

4 bendlik tek bir muhammeste rastladığımız bu kâfiye örgüsünde ilk bendin beş mısraı da kendi içinde, birbiriyle kâfiyelidir. 2. bendde ilk dört mısra birbiriyle kâfiyeli iken 5. mısra ilk bend ile aynı kâfiyedendir. 3. bendde ilk üç mısra birbiriyle kâfiyelidir, son iki mısra 1. bendin son iki mısramın aynen tekrarından oluşur. 4. bendde de ilk üç mısra kendi içinde kâfiyelidir. 4. ve 5. mısralar ise, 2. bendin 4. ve 5. mısralarının aynen tekrarından ibârettir.

Bu kâfiye örgüsündeki tek muhammesi son dönemde, XIX. yüzyılda Kâhyâ-zâde Ârif yazmıştır. Bu şiirin metnini sunuyoruz:

- Fâ'îlâtün Fâ'îlâtün Fâ'îlün*
- 1 Bak o şehîñ gamzesi hâlâtına
Sînedeki ya'ni cerâhâtına
Neyledi gör göñli harâbâtına
Âh güzelin 'aşkına hâlâtına
Yandı yürek 'aşkı harârâtına¹⁰
- 2 Böyle cefâ-cûya göñül vermeyim
Bî-hûde bârî elemin çekmeyim
Subh u mesâ âh u figân itmeyim
And içeyim gayrı güzel sevmeyim
Taffrıya vü Taffrınıñ âyâtına

¹⁰⁵ Dîvân-ı Seyyid Mustafa Hâşim El-Üsküdârî El-Celvetî, 1152, s. 64-65.

- 3 Cilveler eyler velî bî-tâb ider
Nûr-ı ruhı ‘âlemi pür-tâb ider
Sûzişi ammâ beni bî-hâb ider
Âh güzelin ‘aşkına hâlâtına
Yandı yürek ‘aşkı harârâtına
- 4 ‘Ârif-i bî-çâre vü hasret-keşim
Derd ü gam ile gice gündüz işim
Kesdi benim tâkatim ol serkeşim
And içeyim gayrı güzel sevmeyim
Tañrıya vü Tañrınıñ âyâtına¹⁰⁶

I.1.18. “aaaaB-ccccB-...” Şeklindeki Kâfiye Örgüsü:

4. sırada incelediğimiz ve çoğunlukla *tardıyye kâfiyesi* diye bilinen aaaab-ccccb-... şeklinde gösterilen kâfiye örgüsünden bend sonlarındaki 5. mısraların müzdevic değil de mütekerrir olması yönüyle ayrılır. Bu kâfiye örgüsünde 1. benddeki ilk dört mısra birbiriyle kâfiyeli, son mısra serbesttir. Sonraki bendlerde de her bendin ilk dört mısraı kendi içinde kâfiyelidir. Bu bendlerin son mısraları ise, ilk bendin son mısraının aynen tekrarından oluşur.

Bu kâfiye örgüsüne de son asırda rastlıyoruz. XIX. yüzyılda Muallim Nâci bu kâfiye örgüsü ile iki muhammes yazmıştır. Bunlardan biri aşağıdadır:

HAZRET-İ YÛSUF’UN İSTİGÂSESİ

YAHUT

ZİNDANDAN BİR SADÂ

Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün

- 1 Pertev-i feyziñle olmuşken münevver meşrebim

¹⁰⁶ Sadettin Nüzhet [Ergun], Türk Şâirleri, İst., 1937, C. 1, s. 70.

Bunca yıldır vâsıl-ı rûz olmuyôr muzlim şebim
Vâkıf-ı eltâf-ı Rabbim vakf-ı yâ Rabdır lehim
Bir cevâb-ı lutfufiufi mahrûmudur her yâ Rabbim*
Yok mu bir lebbeyk yâ Rab sad-hezârân yâ Rabbî

2 Hikmetin bilmem nedendir biñ belâ îcâd eder
Her belâdan bir hazîn dil günde biñ feryâd eder
Derler erbâb-ı dili Allah bir gün şâd eder
Sen de etmezseñ bu zindânîye kim imdâd eder
Yok mu bir lebbeyk yâ Rab sad-hezârân yâ Rabbî

3 Etmeden sînemdeki îmânı derdim çâk çâk
Eylese zindânı bârî âh-ı serdim çâk çâk
Oldı hûnîn gözyaşımın rû-yı zerdim çâk çâk
Olsa hâşâ dâmeniñ çokdan ederdim çâk çâk
Yok mu bir lebbeyk yâ Rab sad-hezârân yâ Rabbî

4 Sanma ehl-i sem'e feryâdım fakat rikkat verir
En halîm insânlarıñ efkârına hiddet verir
Mevki'im hâlim hayâl erbâbına dehşet verir
Etdiğîñ bi'llâh Allâhîlere hayret verir
Yok mu bir lebbeyk yâ Rab sad-hezârân yâ Rabbî¹⁰⁷

1.1.19. "aBaBb-cccBb-..." Şeklindeki Kâfiye Örgüsü:

Bu kâfiye örgüsünde ilk bendin 1. ve 3. mısraları birbirleriyle, 2 ve 5. mısraları da birbirleriyle kâfiyelidir. 4. mısra ise 2. mısraın aynen tekrarından oluşur. Diğer bendlerde ilk üç mısra kendi içinde kâfiyeli, 4. mısra ilk bendin aynı olan 2. ve 4. mısraının tekrarı şeklindedir. İlk bendden sonraki bendlerde 5. mısra ilk bendin 2. ve 5.

* Bu ve bundan sonraki mısra da vezin aksamaktadır. Bunu gidermek için "Rabb" kelimesini tek b'li okumak gerekir.

¹⁰⁷ Abdullah Uçman, Muallim Naci, Toker Yay., İst., 1974, s. 59.

mısraı ile aynı kâfiyeden olur. Yâni, bütün bendlerin 4. mısraları aynı, 5. mısraları da mukaffâdır. Görüldüğü gibi bu kâfiye örgüsünde de hem müzdevic hem de mütekerrir mısra bulunmaktadır.

Bu kâfiye örgüsünün de elimizde tek örneği vardır. XIX. yüzyılda Sâlih Baba tarafından yazılan bu muhammesi aşağıya yazıyoruz:

Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün

- 1 Geliñ ey yâr-ı sâdıklar
 Bu meydân-ı muhabbetdir
 Bütün cem' olsun 'âşıklar
 Bu meydân-ı muhabbetdir
 Pîrimiz Sâmi Hazretidir

- 2 Geliñ dergâha dervîşler
 Kılalım zevk ü cünbişler
 Hudânıfıdır kamu işler
 Bu meydân-ı muhabbetdir
 Şefî'imiz Muhammeddir

- 3 Çalındı mahşeriñ sûri
 Göründi Ahmed'ifî nûri
 Bezendi cümleten hûrî
 Bu meydân-ı muhabbetdir
 Bu bir 'îd-i meserretidir

- 4 Kuralım halka-i zikri
 Kamu bir edelim fikri
 Kılalım hamd ile şükri
 Bu meydân-ı muhabbetdir
 Tarîk-i ehl-i 'ifvetdir

- 5 Teveccühe geliñ ihvân

- Kuruldu halka-i Rahmân
Açıldı ravza-i Rıdvân
Bu meydân-ı muhabbetdir
Bu bir 'uzmâ-yı ni'metdir
- 6 Erişdi Hazret-i Sâmî
İçirdi bizlere câmı
Kamu mest etdi aglâmı
Bu meydân-ı muhabbetdir
Sülûk ehline hayretdir
- 7 Erişdi Şeyh-i Memdûhî
Şifâ-yâb etdi mecrûhı
Berâber evliyâ rûhı
Bu meydân-ı muhabbetdir
Kamusı ehl-i vahdetdir
- 8 Erişdi Sidreden cânân
Bilesince kamu gılmân
Dayansın işbu Erzincan
Bu meydân-ı muhabbetdir
Temâşâ-gâh-ı hikmetdir
- 9 Erişdi Hazret-i Tâgî
Dağıtdı leşker-i zâgı
Kurup dergâha otâğı
Bu meydân-ı muhabbetdir
Dü çeşmi nûr-ı Ahmeddir
- 10 Hakikat şemsi râhıdır
Veliler cilve-gâhıdır
Füyûzâtı İlâhîdir

Bu meydân-ı muhabbetdir
Dahi sırr-ı nübüvvedir

11 Menem *Sâlih* şecî'ane
Girip 'aşk ile meydâne
Getirdim koçı kurbâne
Bu meydân-ı muhabbetdir
Şarâb-ı 'aşk-ı Hazretidir¹⁰⁸

I.1.20. "abaBB-cccBB-..." Şeklindeki Kâfiye Örgüsü:

Bu kâfiye örgüsü $abaB^1B^2-cccB^1B^2-...$ şeklinde de göstermek mümkündür. 8. sırada gösterdiğimiz kâfiye örgüsünden tek farkı ilk bendin 2. mısraının mütekerrir değil müzdevic oluşudur. Bu kâfiye örgüsünde de iki mütekerrir mısra görmekteyiz. İlk bendin 1. ve 3. mısraı birbiriyle, 2, 4 ve 5. mısraı da birbiriyle kâfiyelidir. Diğer bendlerde ilk üç mısra kendi içinde kâfiyeli iken 4 ve 5. mısralar ilk bendin 4 ve 5. mısraının aynen tekrarı şeklindedir. Yalnız 2. bend bu konuda istisnâdır. 2. bendde 4. mısra mütekerrir değil müzdevicidir. Yâni, 4. mısra aynen tekrarlanmaz, 5. mısralar ile aynı kâfiyeden olarak yazılmıştır. Diğer bendlerde 4. mısra da mütekerrirdir.

Bu kâfiye örgüsü ile yazılan tek şiir de XIX. yüzyılda yaşamış Sâlih Baba'ya âittir. Şiirin metni aşağıdadır:

Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ûlün

1 Bir kimseye kim yâr ola tevfik-i hidâyet
'İrfân ile deryâ oluben kalbi coşar da
Göflünde tulû' ile eyler anıf 'aşk u muhabbet
Görüf nice mahbûb-ı Hudâ var bu beşerde
Sevdim seni seydâ-yı cihân hayr u şerde

¹⁰⁸ Ahmet Doğan, Salih Baba Hayatı ve Eserleri, Kültür Bakanlığı Yay., Ank., 1988, s. 156-157.

- 2 Bir yerde ki gül yokdur o gülşâneye varmam
Hem sohbet-i pîr olmadığı hâneye varmam
'Âşk ehliniñ ahvâlini pervâneye sormam
'Âşık olanıñ cigeri yanar da pişer de
Sevdim seni seydâ-yı cihân hayr u şerde
- 3 Bu girye-i nâlânıma kıl merhamet ey şâh
Pek güç bulunur sen gibi bir 'ârif-i bi'llah
Öğmüş de yaratmış seni ol Hazret-i Allah
Görüñ nice mahbûb-ı Hudâ var bu beşerde
Sevdim seni seydâ-yı cihân hayr u şerde
- 4 Ey zühd ile veren baña tebsîre-i cennet
Biz münkir-i Mevlâ değiliz nâra ne minnet
'Âşık olanıñ maksûd u matlûbesi rû'yet
Görüñ nice mahbûb-ı Hudâ var bu beşerde
Sevdim seni seydâ-yı cihân hayr u şerde
- 5 Göster baña sensiz yeri ey Hazret-i Mevlâ
Bir yerde ki sen varsıñ o yer hep baña me'vâ
'Âşkını vezîr eyledi gör hüsnüñü Leylâ
Görüñ nice mahbûb-ı Hudâ var bu beşerde
Sevdim seni seydâ-yı cihân hayr u şerde
- 6 Kim şeyhini hak bilmedi Hakkı dahi bilmez
Yok eylemeyen vârunı maksûdına ermez
Sâmî gibi bir 'âşık-ı Yazdân ele girmez
Görüñ nice mahbûb-ı Hudâ var bu beşerde
Sevdim seni seydâ-yı cihân hayr u şerde
- 7 *Sâlih* tutagör sıdk ile sen dâme-i pîri

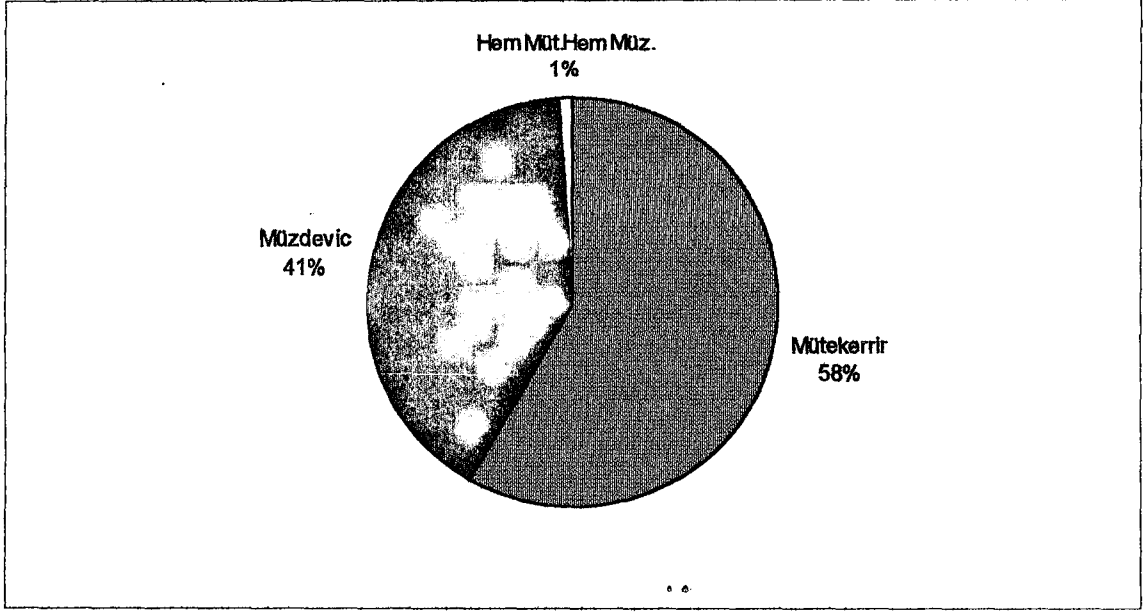
Bu asrîñ odur kâmilî hem kutb-ı emîrî
Hem şehr-i hakikat iliniñ mâh u münîrî
Görüñ nice mahbûb-ı Hudâ var bu beşerde
Sevdim seni seydâ-yı cihân hayr u şerde¹⁰⁹

¹⁰⁹ Doğan, s. 143-144.

I.2. MÜTEKERRİR VE MÜZDEVİC OLUŞLARINA GÖRE MUHAMMESLER

Muhammesleri, bendleri arasındaki bağın kâfiye yahut da mükerrer mısra oluşuna göre genel olarak mütekerrir-müzdevic olmak üzere ikiye ayırabiliriz. Ancak son yüzyıllarda çok az olmakla birlikte hem mütekerrir hem de müzdevic olarak ikisi birleştirilerek yazılmış muhammesler de görülmüştür. Mütekerrir muhammeslerden kastımız her bendde en az bir mısraı aynen tekrar edilen muhammeslerdir. Bunlarda mükerrer mısraın yeri önemli değildir. Müzdevic muhammesten ise, her bendde aynen tekrarlanan mısraı olmayan, ancak bendlerin birbirine kâfiye bağı ile bağlandığı muhammesleri anlıyoruz. 3. sırada göstereceğimiz hem mütekerrir hem de müzdevic olan muhammeslerde adından da anlaşılacağı gibi hem mütekerrir mısra hem de bendler arasında kâfiye bağı olan muhammesleri kastediyoruz. Tesbit ettiğimiz muhammeslerden hareketle edebiyatımızda muhammeslerin bu meseledeki dağılımını sayısal gösteren tablo ve grafik aşağıdadır:

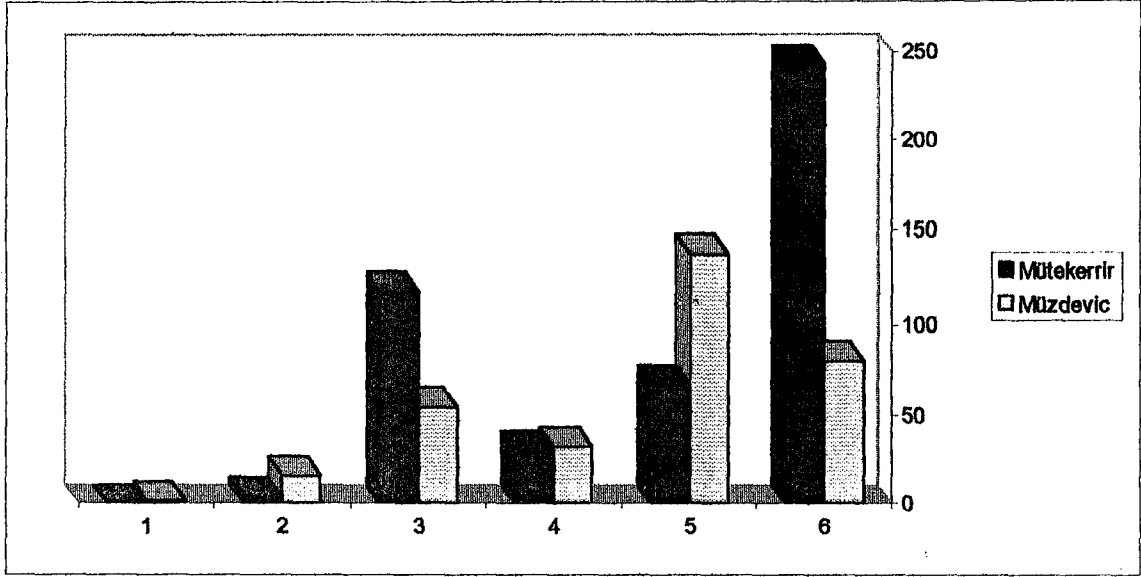
	<i>XIV.YY</i>	<i>XV.YY</i>	<i>XVI.YY</i>	<i>XVII.YY</i>	<i>XVIII.YY</i>	<i>XIX.YY</i>	<i>Toplam</i>	<i>Oran %</i>
Mütekerrir	0	4	117	30	67	244	462	58,4
Müzdevic	2	16	51	32	137	82	320	40,5
Hem Müt. Hem Müz.	0	0	0	0	2	6	8	1
TOPLAM	2	20	168	62	206	332	790	

Grafik 9 Mütেকerrir veya Müzdevic Oluşlarına Göre Muhammesler

Görüldüğü gibi edebiyatımızdaki muhammeslerin önemli bir kısmı mütেকerrir olarak yazılmıştır. Başka bir deyişle şâirler çoğunlukla mütেকerrir muhammes yazmışlardır. Bunda, tekrarlar sonucu ortaya çıkan âhengin etkili olduğunu sanıyoruz.

Ayrıca, klasik edebiyatımızın kuruluş dönemlerinde yazılan muhammeslerin de önemli bir kısmının müzdevic olarak yazıldığını görüyoruz. XIV. yüzyılda yazılan 2 muhammesin 2'si, XV. yüzyılda yazılmış 20 muhammesin de 16'sı (% 80'i) müzdevic olarak yazılmıştır. Bunlardan sonra edebiyatımızda muhammeslerin mütেকerrir-müzdevic oluşlarına göre takip ettikleri genel tarihî seyri şu şekilde anlatabiliriz: XIV ve XV. yüzyıllarda müzdevic muhammesler çoğunluktadır. XVI. yüzyılda ise ibre tam tersine mütেকerrir muhammeslerden yana kayar. Bu yüzyılda yazılmış 170 muhammesten 117'si (% 68,8'i) mütেকerrir, 53'ü (% 31,1) müzdevic olarak yazılmıştır. XVII. yüzyılda ilk ve son defa olarak mütেকerrir-müzdevic dengesi kurulmuştur. Bu yüzyılda yazılan toplam 62 muhammesin 30'u (% 48,38'i) mütেকerrir, 32'si (% 51,61'i) ise müzdevic özelliktedir. XVIII. yüzyılda yine müzdevic muhammeslerde büyük bir yükselme görülür. Bu yüzyıla âit 206 muhammesten 137'si (% 65,5'i), müzdevic; 67'si (% 32,5'i) de mütেকerrir olarak yazılmıştır. XIX. yüzyılda ise ibre yine tersine, mütেকerrirlerden yana büyük bir eğilim gösterir. XIX. asırda yazılmış 330 muhammesten 244'ü (% 73,9'u) mütেকerrir, 80'i (% 24,2'si) ise müzdevicidir. Bu anlattıklarımızı gösteren grafiğimiz de aşağıdadır:

Grafik 10 XIV-XIX. Yüzyıl Arasında Yazılmış Muhammeslerin Mutekerrir-Müzdevic Seyrini Gösteren Grafik

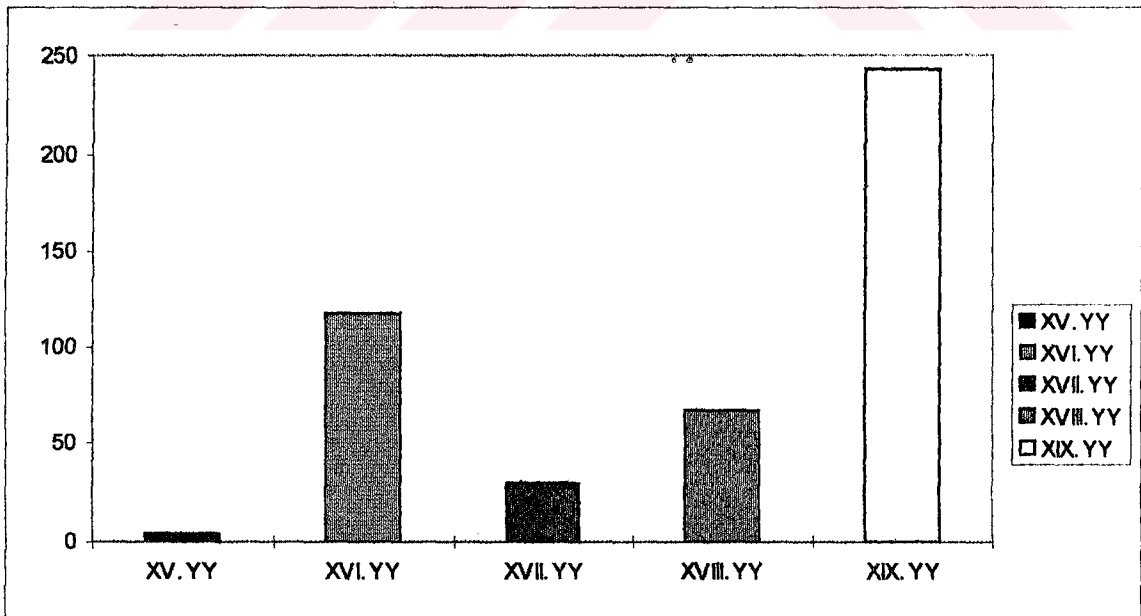
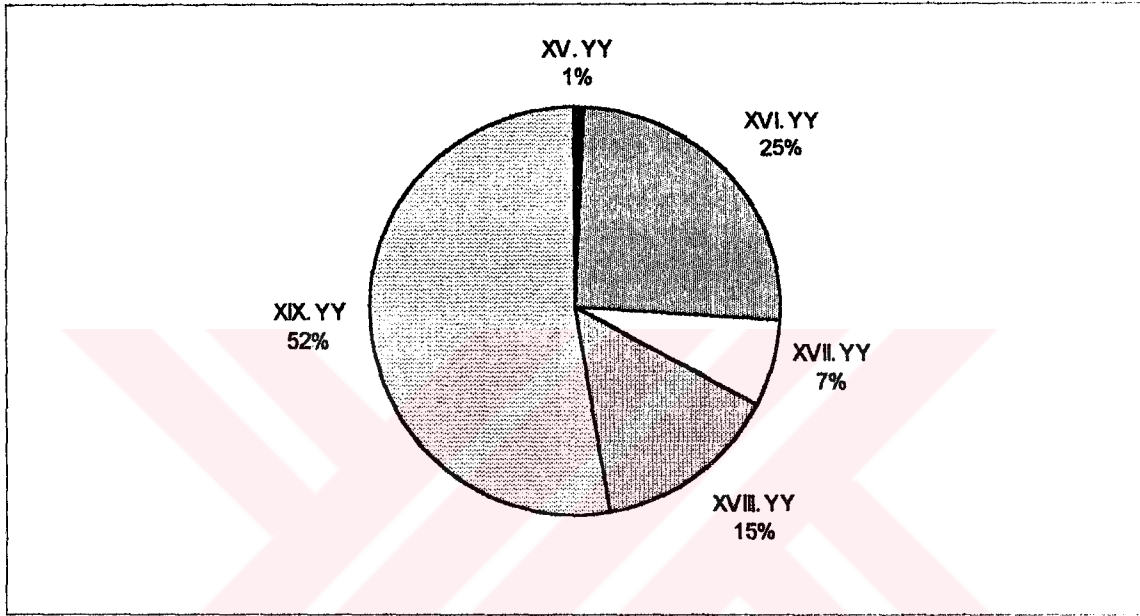
Şimdi bu mutekerrir ve müzdevic muhammesleri ayrı ayrı inceleyelim.

I.2.1. Mutekerrir Muhammesler :

Mutekerrir muhammeslerden kasmızın her bendinde bir veya daha fazla mısraı aynen tekrar edilen muhammesler olduğunu biraz yukarıda da söylemiştik. Mutekerrir muhammesleri tekrar edilen mısra sayısına göre ikiye ayırmak mümkündür: 1 mısraı mutekerrir muhammesler ve 2 mısraı mutekerrir muhammesler. Bunların yüzyıllara göre dağılımı ve yüzdelik oranlarını gösteren tablo aşağıdadır:

	XIV.YY	XV.YY	XVI.YY	XVII.YY	XVIII.YY	XIX.YY	Toplam	Oran %
1Mısraı Mutekerrir	0	4	95	13	23	44	179	38,7
2Mısraı Mutekerrir	0	0	22	17	44	200	283	61,2
TOPLAM	0	4	117	30	67	244	462	

Bu tabloya göre, en fazla mütekerrir muhammes -genel muhammes sayısına da paralel olarak- XIX. yüzyılda yazılmıştır. Bu yüzyılda yazılan mütekerrir muhammes sayısı 244'tür ki bu rakam bütün mütekerrir muhammeslerin % 52,8'ine tekabül eder. Ardından 117 mütekerrir muhammesle XVI. yüzyıl gelmektedir. Bu yüzyılda toplam mütekerrir muhammeslerin % 25,2'si yazılmıştır. XVI. yüzyılda mütekerrir muhammes sayısında dikkat çekici bir yükselme olduğu görülmektedir. Daha sonra sırasıyla 67 muhammesle XVIII., 30 muhammesle XVII. ve 4 muhammesle XV. yüzyıl gelmektedir. Yüzdeler oranlarıyla birlikte bunların dağılımını gösteren grafikler aşağıdadır:

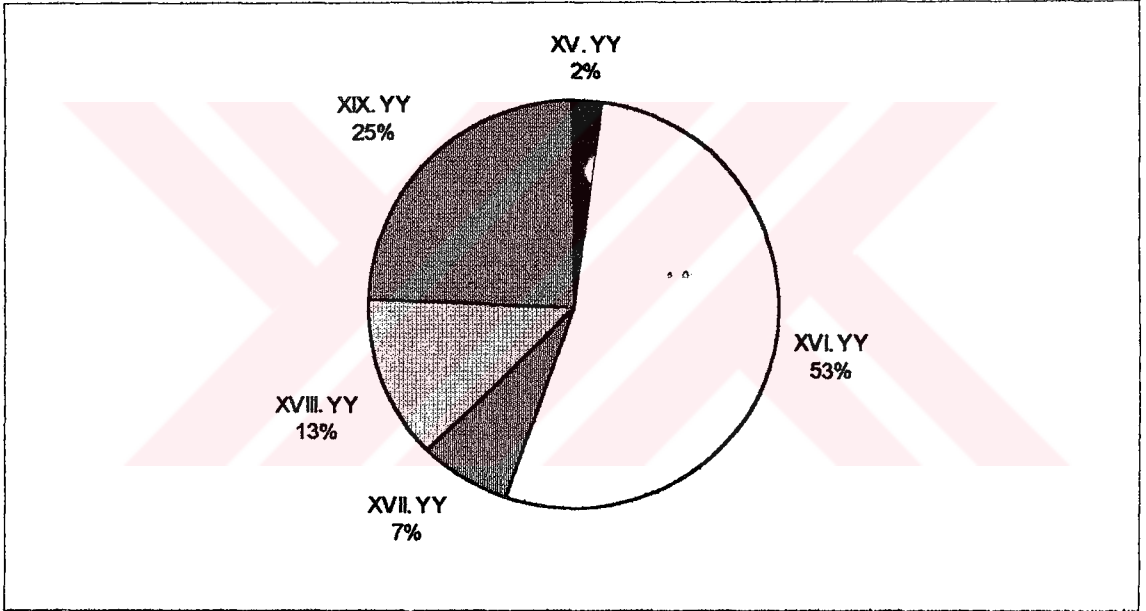

Grafik 11 Mütekerrir Muhammeslerin Yüzyıllara Göre Dağılımını Gösteren Grafikler

Şimdi mütekerrir muhammesleri daha teferruatlı olarak inceleyelim.

1.2.1.1. 1 Mısraı Mütekerrir Muhammesler :

Üstteki tablodan da anlaşılacağı üzere, toplam 462 mütekerrir muhammesin 179 tanesi ve % 38,7'si 1 mısraı mütekerrir olarak yazılmıştır. 1 mısraı mütekerrir muhammeslerin bütün muhammesler içindeki kullanım oranı, % 22,6'dır. 1 mısraı mütekerrir muhammeslerin yüzyıllara göre sayısal dağılımı şu şekildedir: 179 tane 1 mısraı mütekerrir muhammesin 95'i XVI. yüzyılda, 44'ü XIX. yüzyılda, 23'ü XVIII. yüzyılda, 13'ü XVII. yüzyılda ve 4'ü de XV. yüzyılda yazılmıştır. Bunları gösteren grafik aşağıdadır:

Grafik 12 1 Mısraı Mütekerrir Muhammesler Grafiği

Görüldüğü gibi, 1 mısraı mütekerrir muhammeslerin yarıdan fazlası XVI. asırda kaleme alınmıştır. Ayrıca XVI. yüzyılda yazılmış mütekerrir muhammeslerin büyük çoğunluğu, % 81,1'i de 1 mısraı mütekerrir olarak yazılmıştır. 1 mısraı mütekerrir muhammes yazan şâirlerimiz yüzyıllara göre sırasıyla şunlardır:

XV. yüzyılda Avnî (1), Rûşenî (1), Fakîhî (1), Karamanlı Nizâmî (1).

XVI. yüzyılda Hayretî (1), Zâtî (1), Şâhidî (1), Ümmî Sinan (1), Nazmî (58), Fuzûlî (1), Za'îfî (1), Cenâbî (2), Muhibbî (1), Fevrî (1), Aşkî (3), Şemsî Paşa (2), Yahyâ Beg (3), Hüdâyî-i Kadîm (2), Derzî-zâde Ulvî (3), Kavsî (3), Şemsî-i Sivâsî (1), Gelibolulu Âlî (1), Arşî (1), Defterî (1), Fedâyî (2), Feyzî (1), Kadrî (1), Kâtibî (1), Sabrî (1), Vâlihî (1).

XVII. yüzyılda Veysî (1), Haylî (1), Sinan Ümmî (1), Küfrî-i Bahâyî (1), Askerî (1), Mâhir (1), Şuhûdî (5), Yârî (2).

XVIII. yüzyılda Râzî (1), Azbî (3), Dülger-zâde Rızâ (1), Neylî (1), İbrahim Hakkî (2), Hâşim Mustafa Efendi (1), Garîbî (1), Esrâr Dede (1), Âkif-i Enderûnî (1), Şeyh Gâlib (1), Halil Nûrî (1), Hoca Neş'et (2), Vak'a-nüvîs Pertev (1), İlhamî (1), Fâzıl-ı Enderûnî (1), Âsaf (4).

XIX. yüzyılda Vâsîf-ı Enderûnî (9), Sûzî (1), Leylâ Hanım (2), Ârif Muhammed Efendi (1), Şeref Hanım (4), Diyarbakırlı Zihnî (1), Nevres-i Cedîd (2), Hilmî (1), M. Emîn Hilmî (1), Gulâmî (2), Ahmed Kemâl Paşa (1), Sa'îd Paşa (2), Muallim Nâcî (3), Eşref (4), Senîh-i Mevlevî (3), Sa'dî Beg (1), Recâî-zâde Ekrem (1), Murad Emrî (2), Alaybeyi-zâde Nâcî (1), Ali Emîrî (1), Hüznî (1).

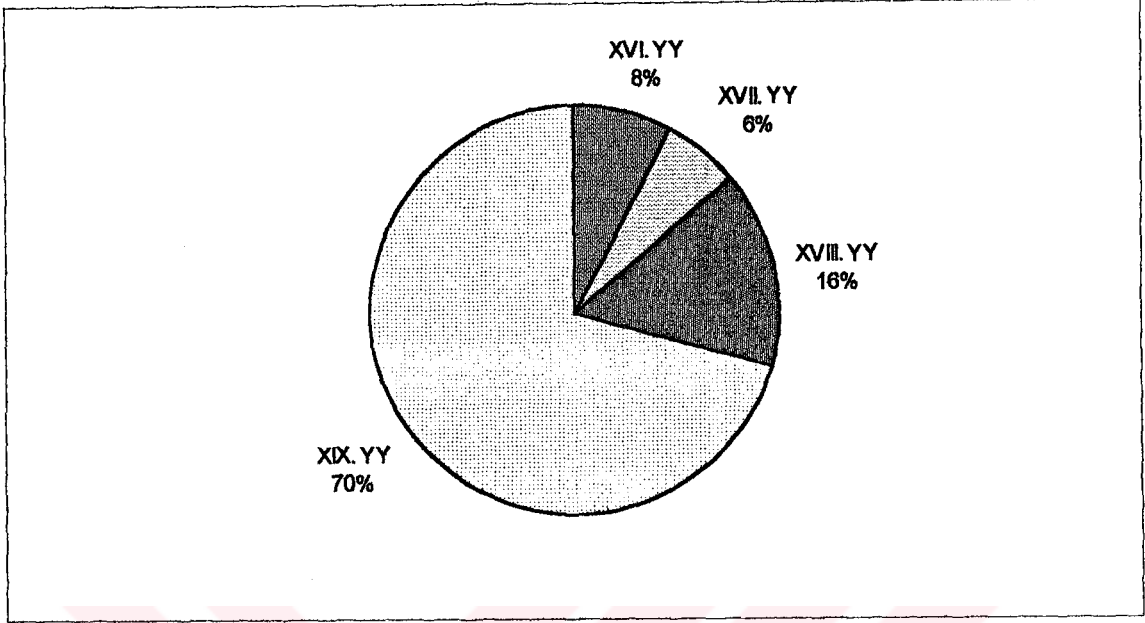
1.2.1.2. 2 Mısraî Mütেকerrir Muhammesler :

Araştırmalarımız sonunda 283 tane 2 mısraî mütেকerrir muhammes tesbit ettik. Bu, toplam 462 mütেকerrir muhammesin % 61,2'sini oluşturur. Yâni, mütেকerrir muhammeslerin yarısından fazlası 2 mısraî mütেকerrir olarak yazılmıştır, diyebiliriz. 2 mısraî mütেকerrir muhammeslerin bütün muhammesler içindeki kullanım oranı, % 35,7'dir. Bu rakam ve yüzdellik oran, hiç de küçümsenecek kadar az, düşük değildir ve "edebiyatımızda 2 mısraî mütেকerrir muhammeslere az rastlanır" diyen araştırmacıların iddiâlarını geçersiz kılmaktadır¹¹⁰.

2 mısraî mütেকerrir muhammeslerin yüzyıllara göre sayısal dağılımı şu şekildedir: 283 tane 2 mısraî mütেকerrir muhammesin 200'ü XIX. yüzyılda, 44'ü XVIII. yüzyılda, 22'si XVI. yüzyılda, 17'si XVII. yüzyılda yazılmıştır. Edebiyatımızda ilk

¹¹⁰ İpekten, s. 84; Pala, s. 358; TDEA, C. 6, s. 421.

muhammeslerin yazıldığı XIV ve XV. yüzyıllarda 2 mısraı mütekerrir muhammese rastlanmamıştır. Söylediklerimizi yüzdelik oranlarıyla birlikte daha net olarak gösteren grafik aşağıdadır:

Grafik 13 2 Mısraı Mütekerrir Muhammesler Grafiği

Yüzyıllara göre 2 mısraı mütekerrir muhammes yazan şâirler şunlardır:

XVI. yüzyılda Üftâde (1), Ubeydî (13), Hâletî-i Gülşenî (1), Hüdâyî-i Kadîm (1), Nev'î (1), Gelibolulu Âlî (1), Ma'nevî (4).

XVII. yüzyılda Zâkirî (1), Azîz Mahmud Hüdâyî (4), Abdülehad Nûrî (1), Nakşî-i Akkirmanî (4), Zâkir-zâde Abdullah Biçâre (1), Dervîş Himmet (1), Nâzik (1), Niyâzî-i Mısırî (3), Sırrî (1).

XVIII. yüzyılda Nedîm (1), Vahîd Mahtûmî (2), Râzî (3), Sezâyî-i Gülşenî (1), İzzî (2), Mustafa Nüzûlî (3), Hâtem (1), Nakşî-i Eyyûbî (6), Bursalı Feyzî (1), İbrahim Hakkî (5), Senâyî (8), Bey-zâde Nûrî (2), Şeyh Gâlib (1), Halil Nûrî (1), Hoca Neş'et (3), Fâzıl-ı Enderûnî (1), Selâmî (2), Âsaf (1).

XIX. yüzyılda Vâsıf-ı Enderûnî (19), Sûzî (5), Müştak Efendi (1), Hızır Ağazâde Sa'îd (2), Pertev Paşa (3), İbret Muhammed Efendi (1), Ârif Muhammed Efendi (2), Es'ad Muhlis Paşa (1), Fehmî (1), Meşhûrî (4), Zîver Paşa (4), Şeref Hanım (4), Ken'ân Beg (1), Karayılan-zâde Sabrî (3), Ziyâ Paşa (2), Hâfız Sa'dî (15), Osman Rahmî (1), M. Emîn Hilmî (1), Gulâmî (2), Nâmık Kemâl (3), Ali İlhamî Efendi (5),

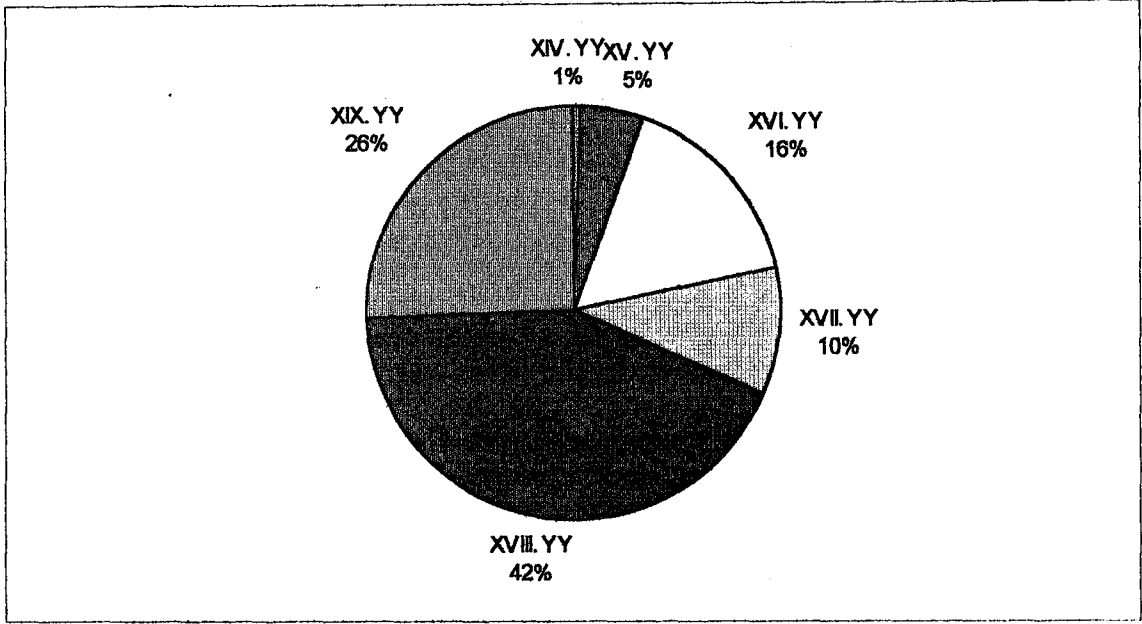
Kâmil (3), Âsaf (M. Celâleddin) (1), Senîh-i Mevlevî (4), Diyarbakırlı Hilmî (1), Sâlih Baba (6), Şeyh Vasfî (1), Şâir Eşref (3), Murad Emrî (93), Mehmed Şevket (2), Feyzî (1), Hüznî (4), Sebâtî (1).

1.2.2. Müzdevic Muhammesler :

Muhammeste bendler arasında şekli irtibat mütekerrir mısralar vasıtasıyla değil de kâfiye ve redifler yoluyla sağlanıyorsa, bu tarz muhammeslere, müzdevic muhammes adı verilir. Çalışmamızın sonunda, 320 tane müzdevic muhammes tesbit ettik. Bu müzdevic muhammesler, edebiyatımızda yazılmış bütün muhammeslerin % 40,5'ini oluşturmaktadır. Bu muhammeslerde çoğunlukla bend sonlarındaki tek yâni, 5. mısra müzdevic olmakla birlikte, özellikle son yüzyıllarda son iki mısraı yâni, 4 ve 5. mısraları müzdevic olan muhammesler de yazılmıştır. Bu sebeple müzdevic muhammesleri de 1 Mısraı Müzdevic Muhammesler ve 2 Mısraı Müzdevic Muhammesler olmak üzere iki başlık altında incelemeyi uygun bulduk. Bunların yüzyıllara göre dağılım ve yüzdeleri gösteren tablomuz aşağıdadır:

	XIV.YY	XV.YY	XVI.YY	XVII.YY	XVIII.YY	XIX.YY	Toplam	Oran %
1Mısraı Müzdevic	2	16	51	31	135	79	314	98,1
2Mısraı Müzdevic	0	0	0	1	2	3	6	1,8
TOPLAM	2	16	51	32	137	82	320	

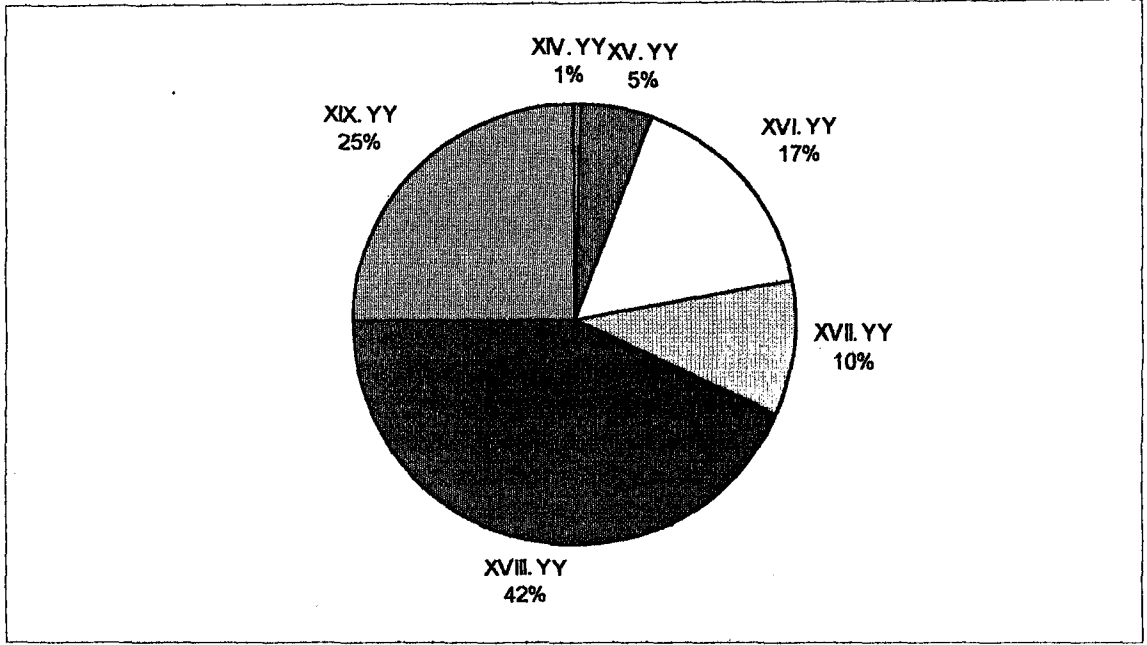
Buna göre, en fazla müzdevic muhammes XVIII. yüzyılda yazılmıştır. XVIII. yüzyılda yazılan muhammeslerin sayısı 137'dir. Daha sonra 82 muhammesle XIX. yüzyıl, 51 muhammesle XVI. yüzyıl, 32 muhammesle XVII. yüzyıl, 16 muhammesle XV ve 2 muhammesle de XIV. yüzyıl gelmektedir. Bu dağılımları gösteren grafik aşağıdadır:

Grafik 14 Muzdevic Muhammeslerin Yüzyllara Göre Dağılımı

1.2.2.1. 1 Mısraı Muzdevic Muhammesler :

Muzdevic muhammeslerin çok büyük bir kısmı bu şekilde yâni, tek mısraı muzdevic olarak yazılmıştır. Tesbit ettiğimiz 320 muzdevic muhammesten 314'ünde 1 mısraı muzdevictir. 1 mısraı muzdevic muhammesler, tüm muzdevic muhammeslerin % 98,1'ini, bütün muhammeslerin ise % 39,7'sini oluşturur. 315 muzdevic muhammesin yüzyıllara sayısal dağılımı şöyledir: 135'i XVIII. yüzyılda, 79'u XIX. yüzyılda, 51'i XVI. yüzyılda, 31'i XVII. yüzyılda, 16'sı XV ve 2'si de XIV. yüzyılda yazılmıştır. Söylediklerimizi yüzdelerle oranlarıyla birlikte daha net gösteren grafik aşağıdadır:

Grafik 15 1 Mısraî Müzdevic Muhammeslerin Yüzyıllara Göre Dağılımı

1 mısraî müzdevic muhammes yazan şâirlerimiz şunlardır:

XIV. yüzyılda Ahmedî (2).

XV. yüzyılda Hâfız-ı Hârezmî (1), Hümâmî (1), Halilî (1), Ali Şîr Nevâyî (10), Huffî (1), Nedîmî (1), Nizâmî (1).

XVI. yüzyılda Dukakin-zâde Ahmed Beg (2), Şâhidî (2), Nazmî (3), Hayâlî (1), Fuzûlî (2), Muhibbî (12), Rahmî (1), Fevrî (1), Emrî (1), Beyânî (1), Şemsî Paşa (4), Hâletî-i Gülşenî (1), Hüdâyî-i Kadîm (1), Kavşî (2), Handânî (2), Murâdî (1), Şeydâ (1), Şemsî-i Sivâsî (1), Bâkî (1), Gelibolulu Âlî (2), Tîgî (1), Arşî (2), Behiştî (2), Cemîlî (1), Nidâî (1), Nisâyî (1), Mahlassız (1).

XVII. yüzyılda Ahmed Sıdkî Paşa (1), Sinan Ümmî (1), Küfrî-i Bahâyî (2), Kelîm (1), Feridun (3), Murtaza Kulu Han Zafers (3), Nâmî (2), Güftî (1), Sükkerî (1), Nâzik (2), Askerî (9), Sırrî (1), Şinâsî (1), Birrî (1), Kâdî (2).

XVIII. yüzyılda Kâmî (1), Nazîm (5), Nedîm (1), Râzî (9), Azbî (1), Şühî (1), İzzî (1), Edîb (40), Münîf (1), Mirzâ-zâde Sâlim (1), Şâkir (1), Fennî (2), Pîrî-zâde Sâhib (1), Zîver (1), Ahmed Mürşidî (1), Hâzık (1), Koca Râgîb Paşa (1), Nakşî-i Eyyûbî (3), Senâyî (1), Ârif Süleyman (1), Bursalı Feyzî (13), Hâşim Mustafa Efendi (1), Garîbî (2), Şeyh Gâlib (7), Halil Nûrî (3), Neyyir (1), Hoca Neş'et (2), Vak'a-nüvis

Pertev (1), İlhamî (3), Zekâyî (2), Selâmî (1), Osman Sürûrî (3), Refî' Amîdî (1), Âsaf (21).

XIX. yüzyılda Dâniş (1), Müştak Efendi (1), Aynî-i Ayıntabî (13), Şem'î (2), Kuddûsî (4), Fehmî (1), Ziver Paşa (1), Şeref Hanım (1), Aczî (1), Nevres-i Cedîd (1), Hâlet Efendi (1), Behcet Efendi (1), Yusuf Hâlis Efendi (1), Hâfız Sa'dî (29), Hilmî (1), Abdî (4), M. Emîn Hilmî (1), Gulâmî (2), Sa'îd Paşa (1), Eşref (1), Âsaf (M. Celâleddin) (1), Tokatlı Gedâyî (2), Senîh-i Mevlevî (2), Sa'dî Beg (1), Abdülhalim Memduh (1), Âgâh Paşa (1), Fıtnat Hanım (1), Şâir Eşref (2).

1.2.2.2. 2 Mısraî Müzdevic Muhammesler :

Klasik Türk şiirinde müzdevic muhammesler umûmiyetle tek mısraî müzdevic olarak yazılmakla birlikte son yüzyıllarda, yenilik ve değişiklik niyetleriyle olsa gerek, iki mısraî müzdevic muhammesler de yazılmıştır. Ancak yine de bunlar önemli bir yekûn tutmaz. İki mısraî müzdevic olarak yazılan muhammeslerin sayısı 6'dır. Bu, tüm müzdevic muhammeslerin % 1,86'sını, bütün muhammeslerin % 0,75'ini oluşturur. 2 mısraî müzdevic 6 muhammesten 3'ü XIX. yüzyılda, 2'si XVIII. yüzyılda ve 1'i de XVII. yüzyılda yazılmıştır.

İki mısraî müzdevic muhammes yazan şâirler şunlardır:

XVII. yüzyılda Niyâzî-i Mısrî (1).

XVIII. yüzyılda Câzim (1), Selâmî (1).

XIX. yüzyılda Abdî (1), Hâfız Sa'dî (1), Murad Emrî (1).

Önceki anlattığımız muhammeslerin örnekleri çok fazla ve kolay bulunur olduğundan onlara örnek vermedik. Ancak bu şekilde olan muhammeslerin örnekleri sayılı olduğundan 2 mısraî müzdevic olan muhammeslere bir örnek yazmak istiyoruz. Niyâzî'nin şiiri aşağıdadır:

Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün

1

Ol cihânuñ fahrinüñ sırrına kurbân olayum

Hutbe-i *levlâk* inen şânına kurbân olayum
Kâbe *kevseyi ev ednâsına* kurbân olayum
Ben anuñ 'ilmile 'irfânına kurbân olayum
Ben anuñ esrâr-ı mi'râcına kurbân olayum

2 Ol Ebûbekr ü 'Ömer 'Osman 'Ali dört yâridur
Ol risâlet bâgınuñ anlar gül-i gülzâridur
Cümle ashâb-ı hidâyet râhınuñ envâridur
Ben anuñ âline ashâbına kurbân olayum
Ben anuñ ashâb u ahbâbına kurbân olayum

3 Ol Hasan hazretlerine zehr içürdi eşkıyâ
Hem Hüseyin oldı susuzlukdan şehîd-i Kerbelâ
İkisidür asl u nesl-i cümle âl-i Mustafâ
Ben anuñ âline evlâdına kurbân olayum
Ben anuñ evlâd u ensâbına kurbân olayum

4 Cümle ümmetden hayırlıdur o şâhuñ ümmeti
Ümmetine cümleden artuk ider Hak râhmeti
Enbiyâ anuñla buldı bunca lutf u 'izzeti
Ben anuñ lutfına ihsânına kurbân olayum
Ben anuñ envâ'-ı eltâfına kurbân olayum

5 Her ne deñlü enbiyâ vü mürselîn kim geldiler
Ümmeti olmaqlığı Hakdan temennâ kıldılar
Evliyâ aña *Niyâzi* kul u kurbân oldılar
Ben anuñ ayagınuñ tozına kurbân olayum
Yolına gidenlerüñ izine kurbân olayum¹¹¹

¹¹¹ Erdoğan, A. g. t., s. 250.

1.2.3. Hem Müttekerrir Hem Müzdevic Muhammesler :

Çalışmamızda 8 tane hem müttekerrir hem de müzdevic muhammes tesbit ettik. Bunlarda bend sonlarında hem müttekerrir bir mısra hem de aynı kâfiye ile biten bir mısra bulunur. Bunlar 4 ve 5. mısralarda yer alır ancak, müttekerrir ve müzdevic mısraların yerleri değişebilir. Hem müttekerrir hem de müzdevic 8 muhammesin bütün muhammesler içindeki kullanım oranı çok düşüktür: % 1. Ayrıca, bu 8 muhammesin 6'sının XIX. yüzyılda, 2'sinin de XVIII. yüzyılda yazılmış olduğunu belirtelim. Diğer yüzyıllarda bu şekilde muhammese rastlamadık.

Hem müttekerrir hem de müzdevic muhammes yazan şâirler şunlardır:

XVIII. yüzyılda Câzim (1), Hâşim Mustafa Efendi (1).

XIX. yüzyılda Kâhyâ-zâde Ârif (1), Sıdkî (1), Zıllî-zâde Emîn (2), Sâlih Baba (2).

Örnek olarak Sıdkî mahlaslı Sâdik Muhammed Efendi'nin son devirde çok meşhur olmuş muhammesini yazıyoruz:

Feilâtün Feilâtün Feilâtün Feilün

- 1 Resmî 'üvânı mekâtib-i cedîdü't-tahrîr
A'râz-ı rütbeyle nisbetle olunmuş tasvîr
Yine haysiyyet-i zâtîye olunmaz tenkîr
Hakk-ı haysiyyetimizden eger oldunsa habîr
Mekremetlü yazılır mı bize ey kilk-i debîr
- 2 Öyle bir sâde müderris değiliz, nihrîriz
Ak sakallı hocayız 'ilm ü hünerde pîriz
'Akl ü nakli bilürüz muktedirü't-tefsîriz
Yapmışız Hazret-i Kur'âna mufassal tefsîr
Mekremetlü yazılır mı bize ey kilk-i debîr
- 3 Halka teblîğ ile fermân-ı şeh-i kevneyni

Vüzerâ-yı şeh-i dünyâya şebihzi(?) ‘ayni
Emr ü nehy eyleyerek fasl ederiz mâbeyni
Olmuşuz şer‘ ile fetvâya buyurmakda vezîr
Mekremetlü yazılır mı bize ey kilk-i debîr

4 Etmışiz niçe makâmâtı ‘ulûmı tahkîk
Şerh ü îzâhı mezâyâya havâşî ta‘lîk
Hâsılı vârid olup Hazret-i Hakdan tevîk
Olmuşuz devlet-i ‘ilmiyye-i ‘ulyâda müşîr
Mekremetlü yazılır mı bize ey kilk-i debîr

5 Biz bu devletde cevâhir gibi kıymetlu idik
Nezd-i erbâb-ı fezâ’ilde fazîletlu idik
İmdi bu ragbet ile neşrde himmetlu idik
Hâliyâ evc-i fazîletde iken bî-taksîr
Mekremetlü yazılır mı bize ey kilk-i debîr

6 Bizdeki sıhhat-i asl u neseb ü şiir ü edeb
‘İfvet ü sıdk u dirâyet geru dursunlar hep
Etmışiz gayret-i dîniyye ile ‘ilmi taleb
Kavlimiz tâ-be-kıyâmet turuk-ı dîne gafîr
Mekremetlü yazılır mı bize ey kilk-i debîr

7 Enbiyâ vârisiyiz, mûrisimiz Fahr-ı rûsûl
Rehnümâyız klavuzladığımız hayr-ı sübûl
Sıdk ile tezkiyemiz düzgün olup ‘inde’l-kûl
Olduk ahkâm-ı İlâhiyye serîrinde karîr
Mekremetlü yazılır mı bize ey kilk-i debîr

8 Mekremet cümle benî-âdeme vermiş Mevlâ
Ki buyurmuşdur ezelden *ve lekad kerremnâ*
Ve refa’ nâ ile fazl ehlini kılmış i‘lâ

- Kadr-i ikânı 'akâ'idceolunsak tevkîr
Mekremetlü yazılır mı bize ey kilk-i debîr
- 9 Fark olunmaz mı esâtiz ü telâmîz-i 'ulûm
Kâmil âsârı kemâlinden olur mı mahrûm
Kesb-i esbâb-ı husûs etdiğimiz hep ma'lûm
Ne revâ kim olalım kayd-ı 'umûmîde esîr
Mekremetlü yazılır mı bize ey kilk-i debîr
- 10 İndi 'ünvân-ı fazîletden aşağı 'ulemâ
Mekremet kapdı niçe ismi müderris cühelâ
Kadr-i resmî ile fahr eylemeyiz biz aslâ
Bizdeki vâsıf-ı İlâhîce olunsa ta'bîr
Mekremetlü yazılır mı bize ey kilk-i debîr
- 11 Kadrimiz görse idîfî bezm-i müşîrânîde
Sıyyemâ hâk-i der-i re'fet-i Yezdânîde
Biz de Âsaflanuruz cenb-i Süleymânîde
'Arşî belkisi kemâlâtı biz etdik teshîr
Mekremetlü yazılır mı bize ey kilk-i debîr
- 12 Açalım bahsimizi vâlî-i vâlâşâna
Yâni ol dâver-i 'allâme-i kıymetdâna
Bizi tenzil edecek mi bu yeni 'ünvâna
Çok 'iyâletde bizi fazl ile etmiş teşhîr
Mekremetlü yazılır mı bize ey kilk-i debîr
- 13 Müşterek mekremeti istemeyiz 'âr ederiz
'Ârımızdan o gelen kâğıdı 'inkâr ederiz
Şâ'iriz hâzımamız yok hemân iş'âr ederiz
Hakkımız hürmet iken lâyıf olur mı tagyîr
Mekremetlü yazılır mı bize ey kilk-i debîr

14 . Kâtib-i hazret-i dîvân-ı veliyyü'n-ni'amî
Keser elbetde seniñ gibi pürüzlü kalemi
Sen kitâbetde mekâdirce değılsiñ 'acemi
Yıkılan göñlümüzi eyle bu def'a ta'mîr
Mekremetlü yazılır mı bize ey kîlk-i debîr¹¹²

..

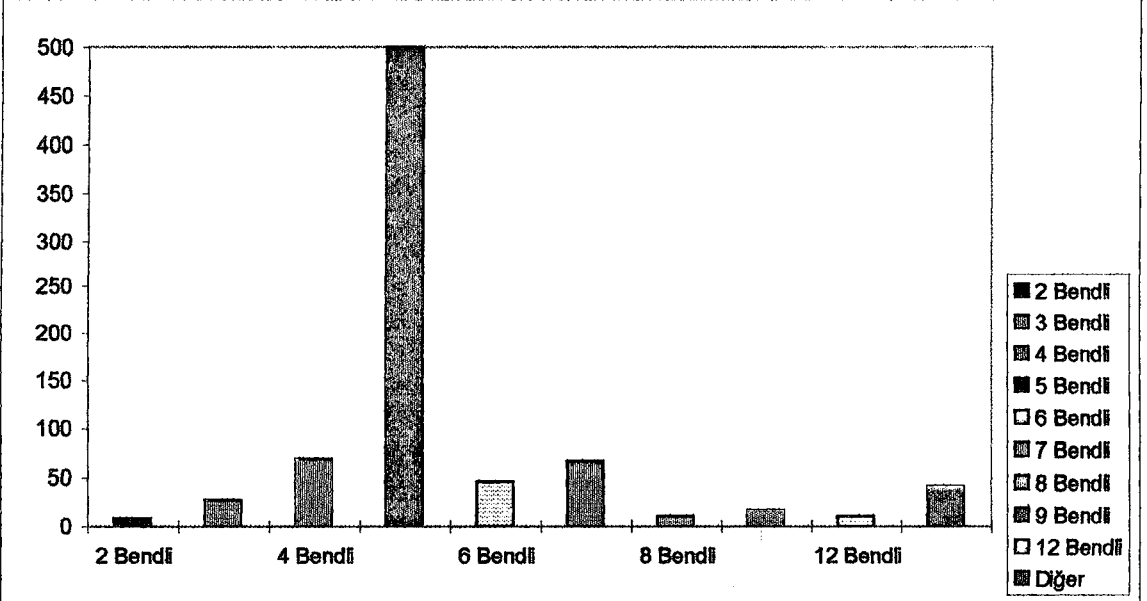
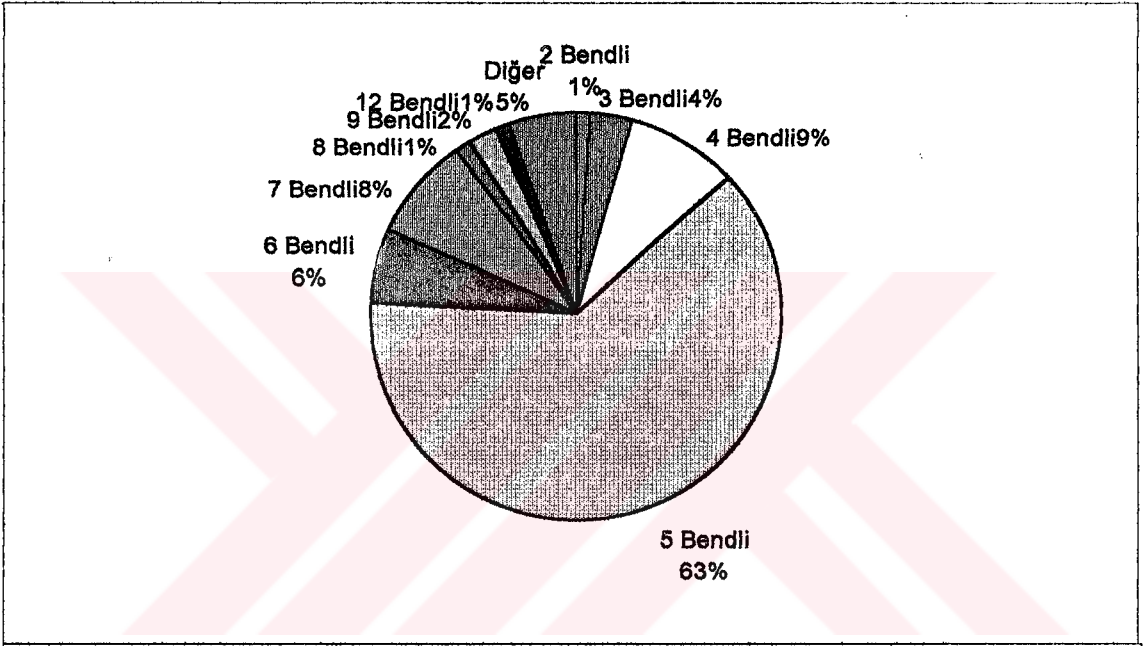
¹¹² İbnülemin Mahmut Kemâl İnal, Son Asır Türk Şâirleri, İst., 1988, C. 3, s. 1709-1711. Bu eserde manzûme kısmen normalize edilmiş ayrıca, tamlamalar gösterilmemiş, mekremetlü kelimesi de mekrimetlü şeklinde yazılmıştır.

1.3. BEND SAYILARINA GÖRE MUHAMMESLER

Bend sayılarına göre muhammeslerin durumunu genel olarak gösteren tablo ve grafikler aşağıdadır:

Sıra Nu	Bend Sayısı	XIV.YY	XV.YY	XVI.YY	XVII.YY	XVIII.YY	XIX.YY	Toplam	Oran %
1	2 Bendli	0	0	1	0	0	7	8	1
2	3 Bendli	0	0	11	4	4	9	28	3,5
3	4 Bendli	0	1	11	3	19	36	70	8,8
4	5 Bendli	2	6	108	36	124	220	486	61,5
5	6 Bendli	0	1	6	1	22	16	46	5,8
6	7 Bendli	0	7	19	7	14	20	67	8,4
7	8 Bendli	0	1	1	4	0	5	11	1,3
8	9 Bendli	0	4	3	3	3	7	20	2,5
9	10Bendli	0	0	0	0	3	3	6	0,7
10	11Bendli	0	0	1	1	2	3	7	0,8
11	12Bendli	0	0	3	0	4	3	10	1,2
12	13Bendli	0	0	1	0	0	0	1	0,1
13	14Bendli	0	0	0	1	3	1	5	0,6
14	15Bendli	0	0	1	0	1	1	3	0,3
15	17Bendli	0	0	0	1	0	2	3	0,3
16	18Bendli	0	0	0	0	1	0	1	0,1
17	19Bendli	0	0	0	1	0	0	1	0,1
18	20Bendli	0	0	0	0	1	0	1	0,1
19	21Bendli	0	0	0	0	0	1	1	0,1
20	22Bendli	0	0	0	0	0	1	1	0,1
21	23Bendli	0	0	0	0	0	1	1	0,1
22	26Bendli	0	0	0	0	1	0	1	0,1
23	28Bendli	0	0	0	0	1	0	1	0,1
24	29Bendli	0	0	0	0	1	1	2	0,2

25	30Bendli	0	0	1	0	1	0	2	0,2
26	32Bendli	0	0	0	0	0	1	1	0,1
27	33Bendli	0	0	0	0	0	2	2	0,2
28	56Bendli	0	0	0	0	1	0	1	0,1
29	211 Bendli	0	0	0	0	0	1	1	0,1
TOPLAM		2	20	168	62	206	332	790	

Grafik 1 Bend Sayılarına Göre Muhammeslerin Durumu

Yukarıdaki tablo ve grafiklerden çıkarabileceğimiz bazı sonuçlar şunlardır¹¹³: Muhammesler 2'den başlayıp 211'e kadar uzanan çok farklı bendlerde ve uzunlukta yazılmışlardır. Bizim tesbit ettiğimiz bend sayısı çeşidi 29'dur. Ancak ağırlık belirli bazı bend sayılarında toplanmaktadır. Muhammeslerde en fazla kullanılan bend sayısı 5'tir. Bir başka deyişle, muhammeslerin çok büyük bir kısmı 5 bend hâlinde yazılmıştır. Tesbit ettiğimiz 790 muhammesten 486'sı 5 bendlidir. Buna göre muhammeslerin yaklaşık % 62'si 5 bendli olarak yazılmıştır. Buna dayanarak muhammesin ana bend sayısının 5 olduğunu söyleyebiliriz. Diğer, farklı bend sayıları da umûmiyetle 5 bend çevresinde toplanmaktadır ve 5'e yakın rakamlardır. 5 bendden sonra en fazla kullanılan bend sayıları 4 ile 7'dir. Bu üç bend sayısının toplam kullanım oranı % 79'dur ki bu bütün muhammeslerin yaklaşık 5/4'üne tekâbüle eder. Yâni, her 5 muhammesten 4'ü; 4, 5 ya da 7 olarak yazılmıştır, denilebilir. Ancak, bazı bend sayıları ile yazılmış muhammes sayısı da 1'i geçmemektedir. Kısaca, muhammeslerde bend sayısında bir sınırlama yoktur, şâir istediği kadar bend sayısını artırıp muhammesini uzatabilir. Fakat klasik edebiyatımızda muhammesler çoğunlukla 5 bend ve 5'e yakın bendler hâlinde yazılmıştır¹¹⁴. Şimdi bu bend sayılarını daha detaylı olarak inceleyelim.

1.3.1. 1 Bendli Muhammesler :

Tezimizin girişinde, *Kaynaklarda Muhammes* başlığı altında muhammesin özelliklerini sıralarken ilk sırada muhammesin⁶ diğer musammat çeşitleri gibi bendlerden oluşması gerektiğini söylemiştik. "Bendler"den oluşması demek, çokluk bildiren "ler" eki olduğu için, en az iki bendden oluşması demektir. Nitekim araştırmamız esnâsında tesbit ettiğimiz XIV-XIX. yüzyıllar arasında yazılmış muhammeslerin hemen hemen hepsi de 2 ve daha fazla bendden oluşmakta idi. Yalnız 1916'da ölen Murad Emri'nin *Dîvân*'ında "Muhammes Kıt'alar" başlığı altında beşer

¹¹³ Yukarıdaki grafiklerde sadece % 1 oranında veya daha fazla oranda yer tutan bend sayıları belirtilmiş, % 1'den az kullanım oranına sahip bend sayıları toplu halde "diğer" kelimesiyle gösterilmiştir.

¹¹⁴ Murabbalar da çoğunlukla, 5 bend hâlinde yazılmışlardır. 5 bendin bütün murabbalar içindeki oranı % 59'dur. Bu rakamlar murabba ile muhammes arasındaki benzerliklerden birini daha göstermekte, ayrıca musammatlar hakkında da genel bir fikir vermektedir. Çetinkaya, a. g. t., C. 1, s. 93.

mısradan oluşan manzûmelere rastladık. Hepsi kendi içinde aaaaa şeklinde kâfiyelenen, aralarında şekli hiç bir bağ bulunmayan ve toplam 18 tane olan bu kıt'alar birbirlerinden "Diger" başlığıyla ayrılmıştı. Bunları, burada üzerinde durduğumuz mânâda bir nazım şekli olarak muhammes sayıp saymama konusunda epeyce düşündük. Neticede, bu manzûmeleri bir nazım şekli olarak muhammes saymamaya karar verdik. Çünkü, bir kere bunlar birer bend idi ve musammatların bendlerden meydâna geleceği ilkesine aykırıydı. İkincisi, muhammes kelimesi burada sıfat görevinde ve "beş mısralı" mânâsında kıt'aları tavsif için kullanılmıştı. Ayrıca, bu manzûmeler arasında ne kâfiye ne de tekrar yoluyla kurulmuş hiç bir bağ da yoktu ve bunlar birbirinden bağımsız manzûmeler idi. Son olarak edebî geleneğimizde başka hiç bir örneğine rastlamamış olmamız da bunların nazım şekli mânâsında muhammes olmadığını gösteriyordu. Biz bu kanâate ulaştık ve bunları incelemeye almadık. Ancak bu meseleden ve yukarıda bahsettiğimiz farklı manzûmelerden bahsetmekten ve bunlara örnek yazmaktan da geri duramadık. Bahsettiğimiz muhammes kıt'a örnekleri aşağıdadır:

MUHAMMES KİT'ALAR

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

İçdigim zerrîn-kadehle zehr-i zezem sandılar
Cânım almak isteyen yârimle hem-dem sandılar
Bilmeyenler derdimi 'âlemde hurrem sandılar
Gördiler dildârımı nûr-ı mücessem sandılar
Gökden inmişdir yere hurşidle tev'em sandılar

Diger

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Geldi eyyâm-ı Muharrem geldi vakt-i âh u zâr
Eyleyiñ la'net Yezîde eyleyiñ siz sad-hezâr
Ehl-i Beyti kim severse bahtiyârdır bahtiyâr
Bendesi oldumsa hem Âl-i 'Abânıñ iftihâr
Eylesem cân [u] göñülden ben dahi leyl ü nehâr

Diger

Fâ'îlâtün Fâ'îlâtün Fâ'îlâtün Fâ'îlün

Kim duyar bilmem cihânda dâdımız feryâdımız

Ey benim rûh-ı revânım senden artık dâdımız

Hâsılı 'aşkıfî yolunda dendi Mecnûn adımız

Kande varsak zikrimiz olmakçadır evrâdımız

Ey benim mahbûb efendim sen düşün imdâdımız¹¹⁵

I.3.2. 2 Bendli Muhammesler :

2 bendli toplam 8 muhammes yazılmıştır. Bunların bütün muhammesler içindeki oranı % 1'dir. 2 bendli muhammes daha çok son asırda yazılmıştır. 8 muhammesin 7 tanesi XIX. yüzyılda, 1'i ise XVI. yüzyılda kaleme alınmıştır.

2 bendli muhammes yazan şâirler şunlardır:

XVI. yüzyılda Ubeydî (1).

XIX. yüzyılda Sa'dî Beg (1), Murad Emrî (1), Hüznî (5).

Aşağıya örnek olarak Ubeydî'nin ve Sa'dî Beg'in muhammeslerini yazıyoruz:

MUHAMMES-İ MÜTEKERRİR

Fe'îlâtün Fe'îlâtün Fe'îlâtün Fe'îlün

1

Hîç şimden girü düşmen ide mi hengâme

Dür-i kişver dâneleri her biri düşdi dâme

Kıbrısufî fethi yiter kudretini i'lâme

Devlet ü 'izzetile fırsat u nusretile

Kimse karşı duramaz pâdişeh-i İslâma

¹¹⁵ Dîvân-ı Murad Emrî, Matbaa-i Emrî, Bursa, 1330, s. 2-4. Eserde her bölüme ayrı sayfa numarası verilmiştir.

2 Karakanlara yürür isterse Karakan ilini
Döndürür tîg bile la‘l-i Bedehşân ilini
Sürme eyler isem espile Sıfahân ilini
Devlet ü ‘izzetile fırsat u nusretile
Kimse karşı duramaz pâdişeh-i İslâma¹¹⁶

ŞARKI

Mef‘ûlü Mefâ‘ilü Mefâ‘ilü Fe‘ûlün
1 Derdiñle seniñ ey göñül nevreste-nihâlim
Gör ki ne yamân oldu benim sûret-i hâlim
Sabrım tükenüp kalmadı hicrâna mecâlim
Yandıkca yanar âteş-i ‘aşkıñla hayâlim
Taş mı yüregiñ merhametiñ yok mı a zâlim
2 Cismim eriyüp hasret ile beñzedi nâya
Kaddim bükülüp döndi gamıñla yefi aya
Tâkat mı gelür eylediğifi cevri ü cefâyâ
Bakmazsıñ efendim ne bükâyâ ne recâyâ
Gördükçe çoşar âteş-i ‘aşkıñla melâlim¹¹⁷

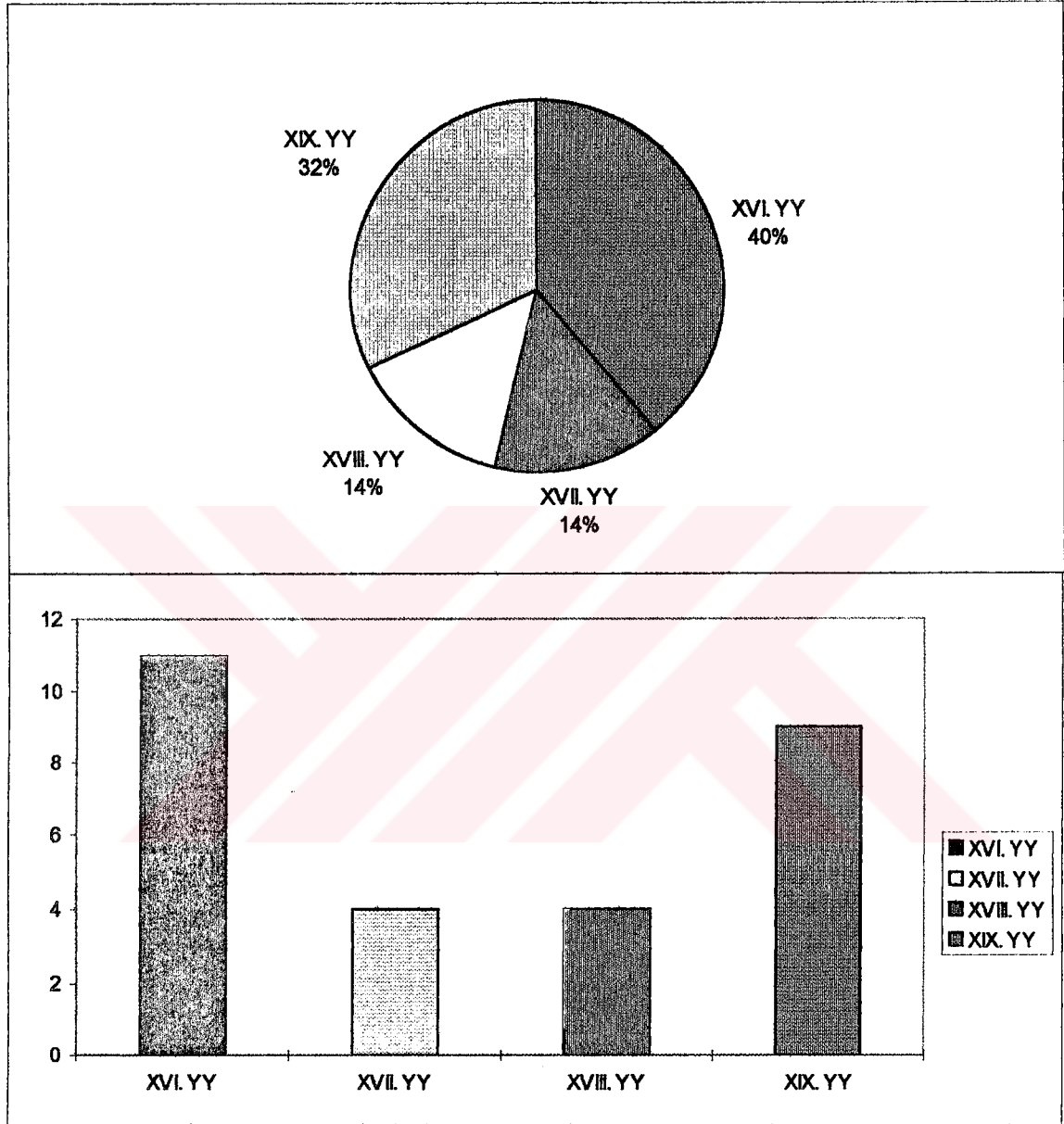
I.3.3. 3 Bendli Muhammesler :

3 bendli olarak yazılan toplam muhammes sayısı 28’dir. Bütün muhammesler içindeki oranı ise % 3,5’tir. 3 bendli toplam 28 muhammesten 11’i XVI. yüzyılda

¹¹⁶ M. Şehabettin Ünlü, Ubeydî Hayatı Edebî Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni, Mimar Sinan Üniv., SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, İst., 1991, s. 29.

¹¹⁷ Sadi Yaver Ataman, Mehmet Sadî Bey, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ank., 1987, s. 52.

yazılmıştır ki 3 bendlilerin % 40'ını oluşturur. 3 bendli muhammeslerin % 32'sini oluşturan 9 muhammes XIX. yüzyılda, herbiri % 14'lük kısmı kaplayan 4'er muhammes de XVII ve XVIII. yüzyılda yazılmıştır. 3 bendli muhammeslerin yüzyıllara göre dağılımını gösteren grafikler aşağıdadır:

Grafik-2 3 Bendli Muhammeslerin Yüzyıllara Göre Dağılımını Gösteren Grafikler

3 bendli muhammes yazan şâirler şunlardır:

XVI. yüzyılda Ubeydî (11).

XVII. yüzyılda Azîz Mahmud Hüdâyî (2), Zâkir-zâde Abdullah Bîçâre (1), Şuhûdî (1).

XVIII. yüzyılda Dülger-zâde Rızâ (1), Vahîd Mahtûmî (1), İzzî (1), İlhâmî (1).

XIX. yüzyılda Ârif Muhammed Efendi (1), Kuddûsî (1), Şeref Hanım (1), Ken'ân Beg (1), Ahmed Kemâl Paşa (1), Şeyh Vasfî (1), Recâî-zâde Ekrem (1), Murad Emrî (1), Alaybeyi-zâde Nâcî (1).

3 bendli muhammeslere örnek olarak Ubeydî'nin bir şiirini aşağıya yazıyoruz:

MUHAMMES-İ MÜTEKERRİR

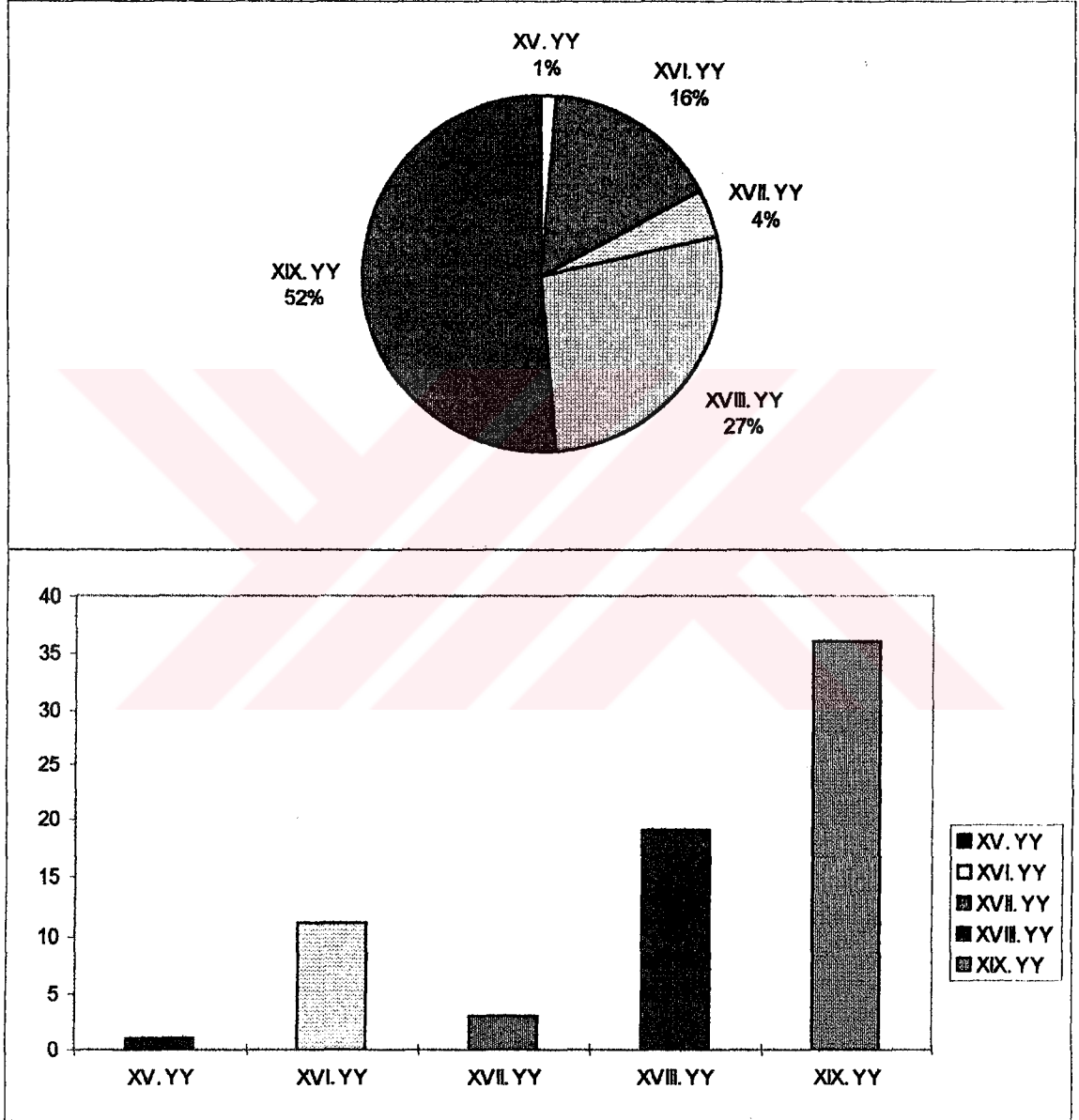
Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

- 1 Bizden evvel niceler 'ışkıla olup nâ-tüvân
Âteş-i gamla yanup küllî kül olmuşlar hemân
Eyleyüp 'ışkı nihânî nârını halka 'ayân
Bir nice sûzân ile dilleri biryân ile
Biz de geldük 'âleme yanduk yakılduk bir zamân
- 2 Kanlar agladuk yedi deryâyı giryân eyledük
Nâleler kılduk tokuz eflâki nâlân eyledük
On sekiz biñ 'âlemi âh ile sûzân eyledük
Bir nice sûzân ile dilleri biryân ile
Biz de geldük 'âleme yanduk yakılduk bir zamân
- 3 Nâr-ı derd ü gamla Mecnûn tolaşup leyl ü nehâr
Yandı mizmar âteş-i mihnetle nice rûzigâr
Ey 'Ubeydî 'ışk ile Vâmık yakıldı sad hezâr
Bir nice sûzân ile dilleri biryân ile
Biz de geldük 'âleme yanduk yakılduk bir zamân¹¹⁸

¹¹⁸ Ünlü, a.g.t., s. 33.

I.3.4. 4 Bendli Muhammesler :

Yazılan 4 bendli muhammeslerin sayısı toplam olarak 70'tir. 4 bendli muhammeslerin bütün muhammesler içindeki oranı % 8,8'dir. 4 bendli toplam 70 muhammesten 36'sı XIX. yüzyılda, 19'u XVIII. yüzyılda, 11'i XVI. yüzyılda, 3 tanesi XVII. yüzyılda, 1 tanesi de XV. yüzyılda yazılmıştır. Bunların dağılımını ve yüzdelik oranlarını gösteren grafikler aşağıdadır:

Grafik 3 4 Bendli Muhammeslerin Durumunu Gösteren Grafikler

Yüzyıllara göre 4 bendli muhammes yazan şâirler şunlardır:

XV. yüzyılda Karamanlı Nizâmî (1).

XVI. yüzyılda Nazmî (1), Muhibbî (1), Ubeydî (1), Şemsî Paşa (1), Hüdâyî-i Kadîm (2), Handânî (2), Gelibolulu Âlî (1), Ma'nevî (2).

XVII. yüzyılda Feridun (1), Murtaza Kulu Han Zafer (1), Şuhûdî (1).

XVIII. yüzyılda Câzîm (2), Vahîd Mahtûmî (1), Azbî (1), İzzî (1), Edîb (1), Münîf (1), Hâtem (1), Senâyî (1), Halil Nûrî (1), Hoca Neş'et (2), İlhamî (2), Âsaf (5).

XIX. yüzyılda Vâsîf-ı Enderûnî (6), Pertev Paşa (3), Şem'î (1), Kâhyâ-zâde Ârif (1), Meşhûrî (4), Şeref Hanım (3), Karayılan-zâde Sabrî (2), Ziyâ Paşa (2), Hilmî (2), M. Emîn Hilmî (1), Nâmık Kemâl (1), Muallim Nâcî (2), Senîh-i Mevlevî (3), Murad Emrî (5).

4 bendli muhammeslere örnek olarak Hüdâyî-i Kadîm'in bir muhammesini sunuyoruz:

Mefâ'îlün Mefâ'îlün Fe'ûlün

1 Gel ey dil mülkine şâh-ı cihânum
Ten-i fersûdeme rûh-ı revânum
Alup câdû gözûñ sihr ile cânım
Müjeñ tîgile dökdi yire kânum
Benüm Mûsâcıgum 'Îsâ-dehânum

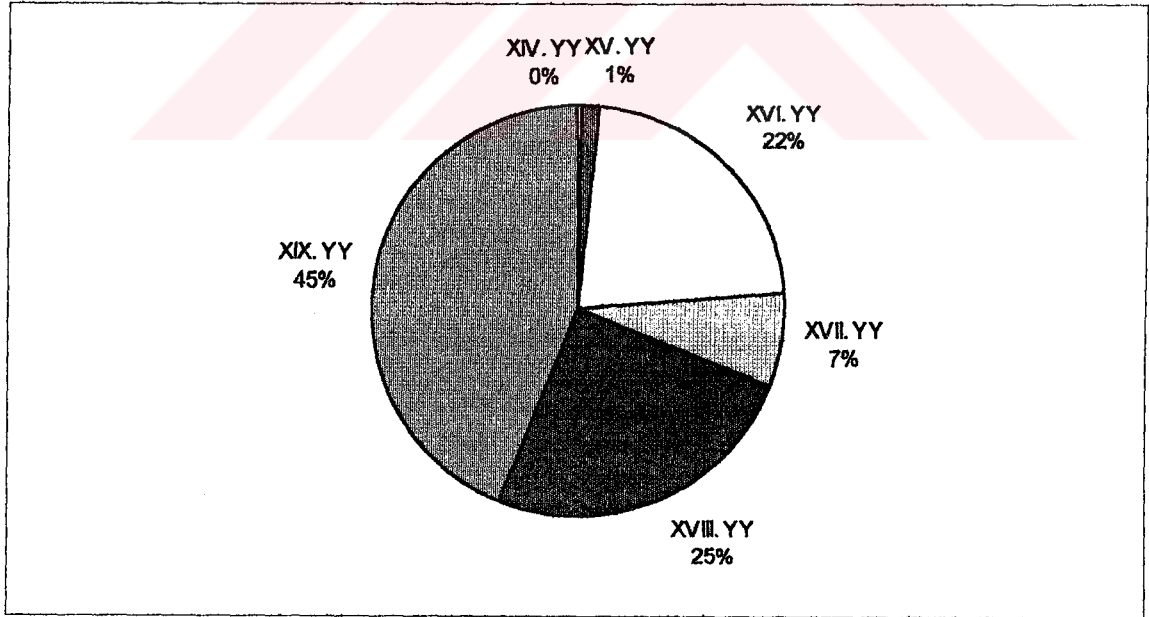
2 Rakîbüñle san ahvâl-i ehîbbâ
Misâl-i kıssa-i Fir'avn ü Mûsâ
Meded yâkût-ı hattûñ hakı cânâ
Dil-i pejmürdemi gel eyle ihyâ
Benüm Mûsâcıgum 'Îsâ-dehânum

3 Yed-i beyzâdur ol sâ'id-i sîm
Nola öpsem idüp ta'zîm ü tekrîm
Gözûñ Hârûta eyler sihr ta'lîm
Sözûñ gûş iden eyler cân teslîm

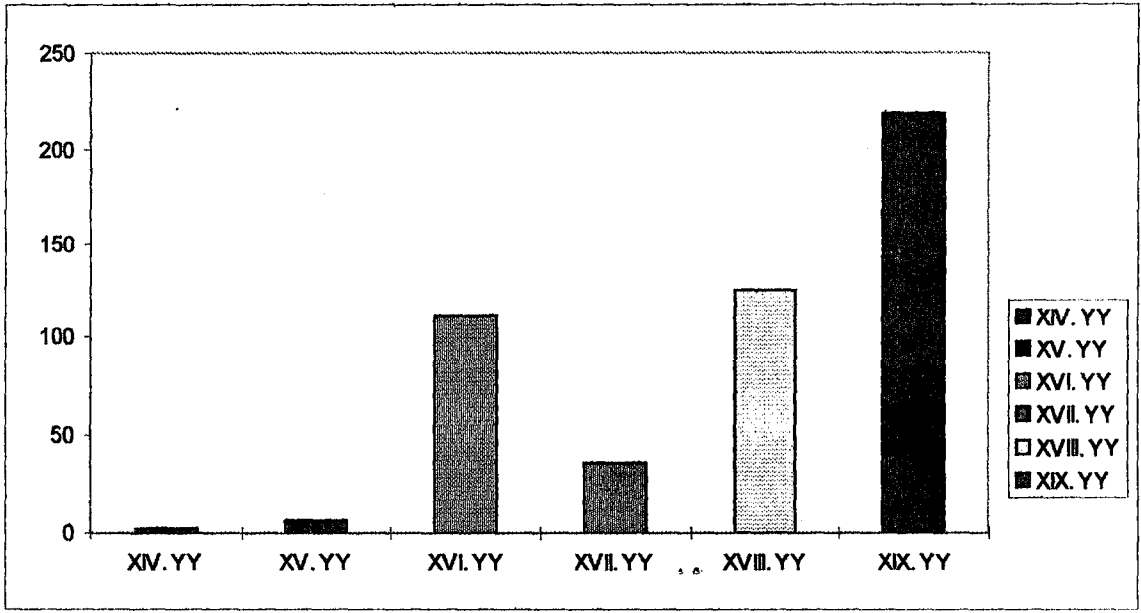
- 4 Kadûfile ruhlarufi ey gayret-i hûr
Dıraht-ı Vâdî-i Eymendür ol nûr
Hüdâyî garîb ü zâr u mehcûr
Gulâmuñdur be-hakk-ı Sûre-i Tûr
Benüm Mûsâcîgum 'Îsâ-dehânum¹¹⁹

1.3.5. 5 Bendli Muhammesler :

Edebiyatımızdaki muhammeslerin çok büyük bir kısmı 5 bendli olarak yazılmıştır. 5 bendli toplam 486 muhammes yazılmıştır. Bunlar, bütün muhammeslerin çok önemli bir kısmını oluşturur. Kullanım yüzdesi % 61,5'tir. 486 muhammesin yüzyıllara göre sayısal dağılımı şu şekildedir: 486 muhammesten 219'u XIX. yüzyılda, 124'ü XVIII. yüzyılda, 109'u XVI. yüzyılda, 36'sı XVII. yüzyılda, 6'sı XV, 2'si de XIV. yüzyılda yazılmıştır. 5 bendli muhammeslerin yüzyıllara göre dağılımını gösteren grafikler aşağıdadır:

¹¹⁹ Dîvân-ı Müezzîn Hüdâyî-i Kadîm, Köprülü Ktp. M. Âsım Bey Kitapları Böl. Nu. 431, vr. 17a-17b.

Grafik 4 5 Bendli Muhammeslere Âit Grafikler

5 bendli muhammes yazan şâirler aşağıdadır:

XIV. yüzyılda Ahmedî (2).

XV. yüzyılda Halîlî (1), Rûşenî (1), Ali Şîr Nevâyî (2), Fakîhî (1), Nedîmî (1).

XVI. yüzyılda Zâtî (1), Dukakin-zâde Ahmed Beg (1), Ümmî Sinan (1), Nazmî (52), Hayâlî (1), Fuzûlî (2), Za'îfî (1), Cenâbî (1), Muhibbî (8), Rahmî (1), Emrî (1), Aşkî (1), Beyânî (1), Üftâde (1), Şemsî Paşa (5), Hâletî-i Gülşenî (1), Yahyâ Beg (1), Hüdâyî-i Kadîm (1), Derzî-zâde Ulvî (3), Kavşî (3), Murâdî (1), Nev'î (1), Bâkî (1), Gelibolulu Âlî (3), Arşî (2), Behiştî (2), Defterî (1), Feyzî (1), Kadrî (1), Kâtibî (1), Ma'nevî (1), Nisâyî (1), Sabrî (1), Şeydâ (1), Tîgî (1), Vâlihî (1), Mahlassız (1).

XVII. yüzyılda Zâkirî (1), Veysî (1), Azîz Mahmud Hüdâyî (2), Haylî (1), Abdülehad Nûrî (1), Nakşî-i Akkirmânî (1), Ahmed Sıdkî Paşa (1), Sinan Ümmî (1), Küfrî-i Bahâyî (3), Feridun (1), Murtaza Kulu Han Zafer (2), Nâmî (2), Dervîş Himmet (1), Sükkerî (1), Nâzik (1), Askerî (4), Niyâzî-i Mısrî (3), Sırrî (2), Şinâsî (1), Birrî (1), Kâdî (1), Şuhûdî (3), Yârî (1).

XVIII. yüzyılda Nazîm (3), Nedîm (1), Râzî (11), Azbî (2), Sezâyî-i Gülşenî (1), Edîb (35), Mustafa Nüzûlî (3), Fennî (1), Zîver (1), Hâzık (1), Nakşî-i Eyyûbî (9), Senâyî (4), Bursalı Feyzî (12), Beg-zâde Nûrî (1), Garîbî (1), Esrâr Dede (1), Âkif-i Enderûnî (1), Şeyh Gâlib (2), Halil Nûrî (2), Neyyir (1), Hoca Neş'et (4), Vak'a-nüvis Pertev (2), İlhamî (1), Fâzıl-ı Enderûnî (1), Zekâyî (1), Selâmî (4), Âsaf (18).

XIX. yüzyılda Vâsıf-ı Enderûnî (12), Sûzî (3), Dâniş (1), Müştak Efendi (2), Hızır Ağa-zâde Sa'îd (2), Aynî-i Ayıntabî (13), Şem'î (1), İbret Muhammed Efendi (1), Leylâ Hanım (1), Ârif Muhammed Efendi (1), Kuddûsî (2), Es'ad Muhlis Paşa (1), Zîver Paşa (1), Şeref Hanım (2), Diyarbakırlı Zihnî (1), Aczî (1), Hâlet Efendi (1), Karayılan-zâde Sabrî (1), Hâfız Sa'dî (44), Osman Rahmî (1), Abdî (1), Gulâmî (5), Nâmık Kemâl (1), Ali İlhâmî Efendi (5), Sa'îd Paşa (1), Kâmil (2), Eşref (3), Âsaf (M. Celâleddin Paşa) (1), Senîh-i Mevlevî (4), Diyarbakırlı Hilmî (1), Sa'dî Beg (1), Abdülhalim Memdûh (1), Zıllî-zâde Emîn Efendi (2), Sâlih Baba (1), Murad Emrî (86), Mehmed Şevket (2), Feyzî (1).

Veysî'nin şiirini 5 bendli muhammeslere örnek olarak yazıyoruz:

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

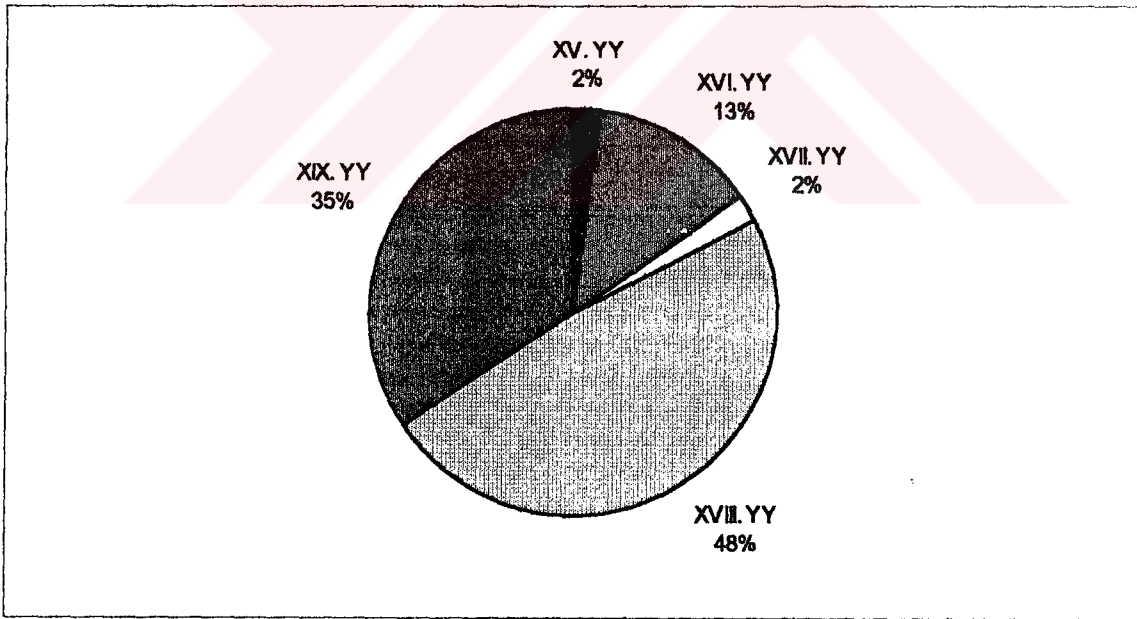
- 1 Hânümânı terk idüp bu cism-i vîrânım gibi
Çeşme-i cândan yuyup el çeşm-i giryânım gibi
Terk-i cem'iyet idüp 'akl-ı perîşânım gibi
Başum alup kande varam âh u efgânım gibi
Bir efendüm var iken 'âlemde sultânım gibi
- 2 Pâre pâre eylemişken sînemi tîg-i elem
Cânuma kâr eylemişken zahm-ı şemşîr-i sitem
Şöyle bil kim dîn ü îmânım hakıyçün ey sanem
Cümle 'âlem dilber olsa gayrıya meyl eylemem
Bir efendüm var iken 'âlemde sultânım gibi
- 3 Sana şâhâ olalı bir 'âşık-ı rüsvâyî ben
Kul idelden âsitânunda dil-i şeydâyî ben
Bir gedâyum hâke salmam milket-i Dârâyî ben
Neylerem mâl ü menâl ü mansıb-ı dünyâyî ben
Bir efendüm var iken 'âlemde sultânım gibi
- 4 Câna kâr itmek degül peykân-ı dildûz-ı belâ
Şerhalar kesmek degül tîg-i dil-âzâr-ı cefâ
Başuma kâsd itse de şemşîr-i cellâd-ı kazâ

Hîç olur mı pâdişâh-ı dehre baş egmek şehâ
Bir efendüm var iken 'âlemde sultânüm gibi

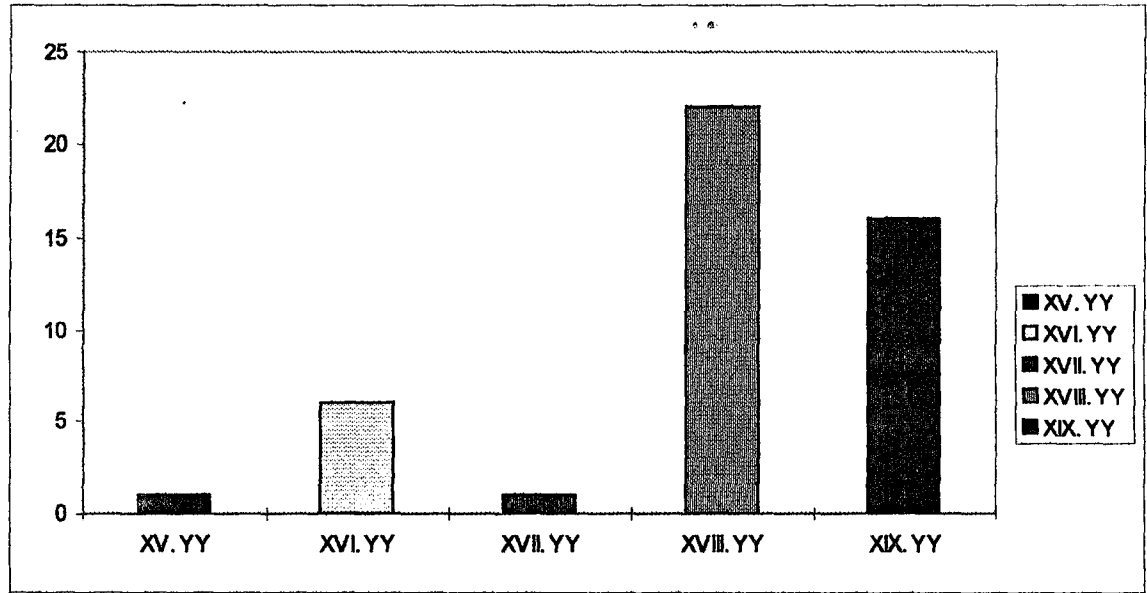
5 *Veysi-i bî-çâreyem* oldum gamunla pâymâl
Hâtırum mahzûn u bagrum hûn cismüm bî-mecâl
Böyleyiken pâdişâhum hâl-i kalb-i pür-melâl
Eylemem ölsem de ben gerdûn-ı dûna 'arz-ı hâl
Bir efendüm var iken 'âlemde sultânüm gibi¹²⁰

I.3.6. 6 Bendli Muhammesler :

6 bendli olarak yazılan muhammes sayısı 46'dır. 6 bendli muhammeslerin bütün muhammesler içindeki oranı % 5,8'dir. 46 tane 6 bendli muhammesin 22'si XVIII. yüzyılda, 16'sı XIX. yüzyılda, 6'sı XVI. yüzyılda, 1'er tanesi de XV ve XVII. yüzyılda yazılmıştır. Bu dağılım aşağıdaki grafiklerde daha iyi görülebilir:

¹²⁰ Dîvân-ı Veysi, İst. Üniv. Ktp., T. 5486, vr. 25a; Mecmûa-i Eş'âr, Süleymaniye Ktp., Es'ad Ef. Böl., Nu. 3424, vr. 22a. Bu iki nüsha arasında bir kaç kelimede fark bulunmaktadır. Biz lafz ve mânâca en uygun olanını seçmeye çalıştık.

Grafik 5 6 Bendli Muhammeslerin Dağılımını Gösteren Grafikler

6 bendli muhammes yazan şâirler aşağıdadır:

XV. yüzyılda Ali Şîr Nevâyî (1).

XVI. yüzyılda Muhibbî (2), Yahyâ Beg (1), Şemsî-i Sivâsî (1), Ma'nevî (1), Nidâî (1).

XVII. yüzyılda Yârî (1).

XVIII. yüzyılda Azbî (1), İzzî (1), Mirzâ-zâde Sâlim (1), Fennî (1), Ahmed Mürşidî (1), Ârif Süleyman (1), Senâyî (3), Bursalı Feyzî (1), İbrâhim Hakkı (1), Şeyh Gâlib (7), Hoca Neş'et (1), Zekâyî (1), Sürûrî (1), Âsaf (1).

XIX. yüzyılda Vâsıf-ı Enderûnî (2), Zîver Paşa (2), Şeref Hanım (1), Behcet Efendi (1), Hâfız Sa'dî (1), Abdî (1), Sa'id Paşa (1), Muallim Nâcî (1), Âsaf (M. Celâleddin Paşa) (1), Sâlih Baba (3), Murad Emrî (2).

6 bendli muhammeslere örnek olarak Ali Şîr Nevâyî'nin muhammesini sunuyoruz:

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

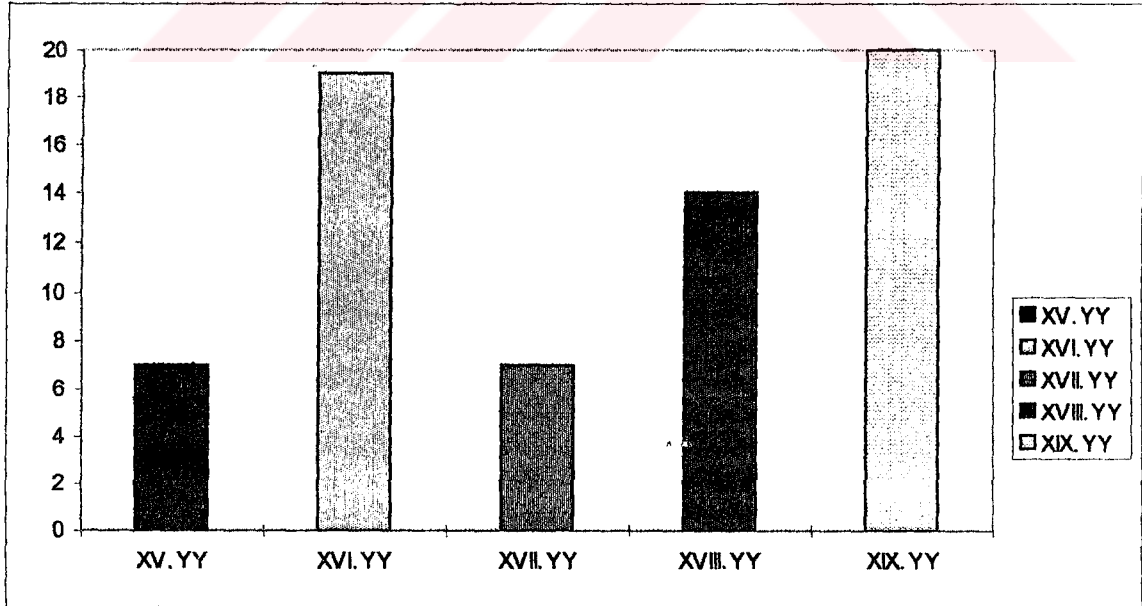
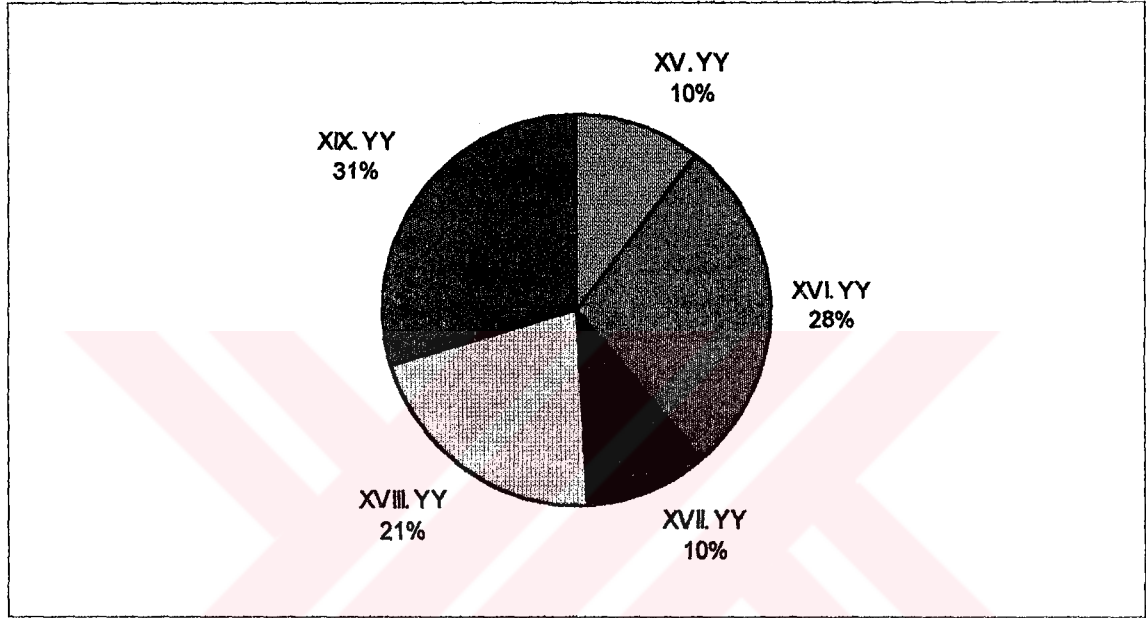
1 Körgüzüp yüz könglûme yüz ming cefâ mu kılmading
 Cism öyidin hasta cânımnı celâ mu kılmading
 Hâtırımın 'ışk otıga mübtelâ mu kılmading
 'Işk otıdın kısmetim derd ü belâ mu kılmading

- Dûdı birle hân u mânımnı kara mu kılmading
- 2 Tâ ki kördüm yol azıp kûy içre sin dil-hâhnı
Kaysı ot kim salmading her dem min-î güm-râhnı
İtmeding mü cânıma kâtil gam-ı cân-gâhnı
Küymegimge berk-ı âfet kılmading mu âhnı
Ölmegimge eşkni seyl-i belâ mu kılmading
- 3 Kılmading mu pest cismim yirge ey serv-i bülend
Acıg acıg yıglarınga kılmading mu nûş-hand
Tîg tartıp sürmeding mü başıma her yan semend
Cevr tîgıdın tenimni kılmading mu bend bend
Fûrkatingdin bend bendimni cüdâ mu kılmading
- 4 Yüz tezallüm eyledim ol şûh-ı mevzûn kıldı zulm
Mihnet ü derdim kibi her dem diger-gûn kıldı zulm
'Arz-ı hâlim könglüme kıldım beyân cûn kıldı zulm
Ey köngül hâlimni kılding 'arz u efzûn kıldı zulm
Bilmeding mü yâ bilip yahşi edâ mu kılmading
- 5 Dehr ilidin cânğa her dem yüz belâ irmes dime
Ol ki meh-veş bolsa bî-mihr ü vefâ irmes dime
Şîvesi gerdûn kibi cevri ü cefâ irmes dime
Şekve kılmak sindin ey gerdûn revâ irmes dime
Bizni bî-kâm eylep il kâmın revâ mu kılmading
- 6 Ey köngül tâ derd kûyıda gedâlıg tapmading
Bil ki ehl-i derd içinde pâdişâlıg tapmading
Körmeding hergiz nevâ tâ bî-nevâlıg tapmading
Bahr-ı 'ışk içre *Nevâyi* âşnâlıg tapmading
Tâ bu bir közni Aras ol birni Amu kılmading¹²¹

¹²¹ Agâh Sırrı Levend, Ali Şîr Nevâf, II. C., Dîvânlar, Türk Dil Kurumu Yay., Ank., 1966, s. 183-184.

I.3.7. 7 Bendli Muhammesler :

Elimizde 7 bendli olarak yazılmış toplam 67 muhammes vardır. Bunların bütün muhammesler içindeki oranı % 8,4'tür. 7 bendli olarak yazılmış muhammeslerin yüzyıllara göre sayısal dağılımı ise şöyledir: 67 muhammesin 20'si XIX. yüzyılda, 19'u XVI. yüzyılda, 14'ü XVIII. yüzyılda, 7'si XV ve 7'si de XVII. yüzyılda yazılmıştır. Aşağıdaki grafiklerde bu dağılım daha iyi görülebilir:

Grafik 6 7 Bendli Muhammeslerin Yüzyıllara Göre Dağılımını Gösteren Grafikler

7 bendli muhammes yazan şâirlerimiz şunlardır:

XV. yüzyılda Hümâmî (1), Ali Şîr Nevâyî (4), Avnî (1), Huffî (1).

XVI. yüzyılda Dukakin-zâde Ahmed Beg (1), Şâhidî (2), Nazmî (7), Fuzûlî (1), Cenâbî (1), Muhibbî (1), Aşkî (2), Yahyâ Beg (1), Hüdâyî-i Kadîm (1), Kavsi (1), Cemîlî (1).

XVII. yüzyılda Feridun (1), Güftî (1), Askerî (3), Mâhir Bosnavî (1), Kâdî (1).

XVIII. yüzyılda Edîb (3), Pîrî-zâde Sâhib (1), Neylî (1), Senâyî (1), İbrâhim Hakkî (4), Hâşim Mustafa Efendi (1), Garîbî (1), Âsaf (2).

XIX. yüzyılda Vâsıf-ı Enderûnî (4), Sûzî (1), Leylâ Hanım (1), Kuddûsî (1), Fehmî (1), Zîver Paşa (1), Nevres-i Cedîd (1), M. Emîn Hilmî (1), Kâmil (1), Eşref (2), Tokatlı Gedâyî (1), Senîh-i Mevlevî (2), Âgâh Osman Paşa (1), Sâlih Baba (1), Ali Emîrî (1).

7 bendli muhammeslere örnek olarak Fuzûlî'nin bir şiirini sunuyoruz:

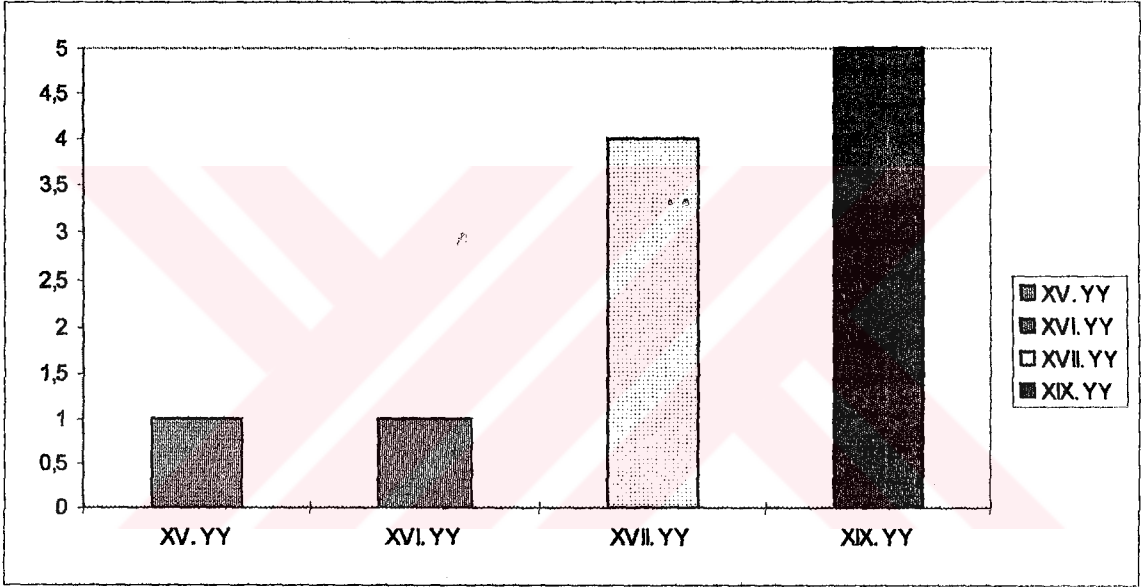
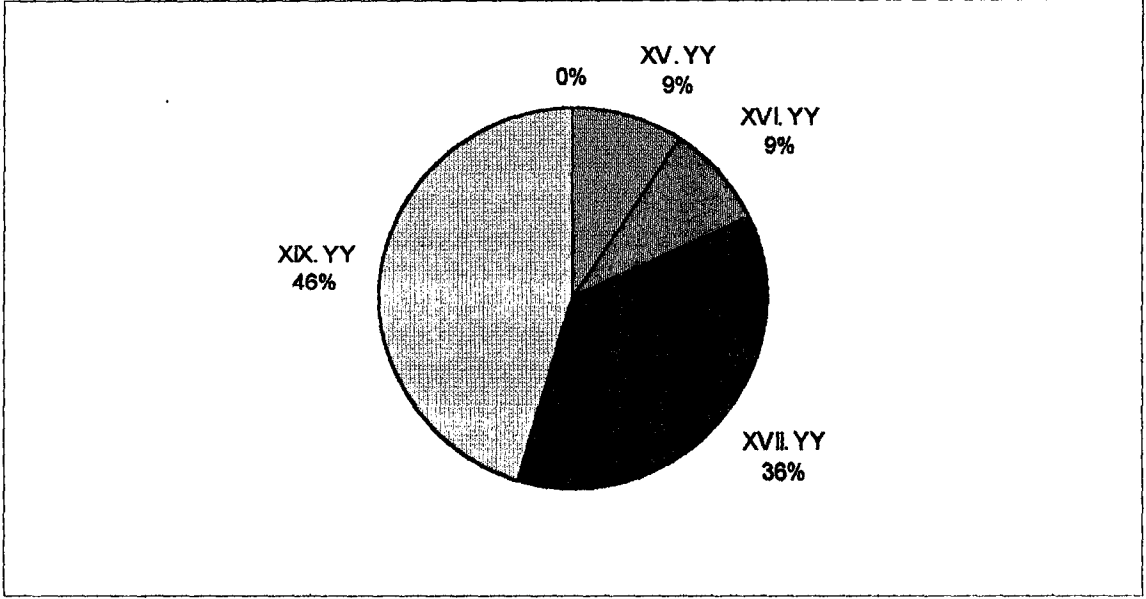
- Fâ'îlâtün Fâ'îlâtün Fâ'îlâtün Fâ'îlün*
- 1 Vây yüz biñ vây kim dil-dârdan ayrılmışam
Fitne-çeşm ü sâhir-i hûn-hârdan ayrılmışam
Bülbül-i şûrideyem gül-zârdan ayrılmışam
Kimse bilmez kim ne nisbet yârdan ayrılmışam
Bir kadi şimşâd u gül ruhsârdan ayrılmışam
 - 2 Kaddi Tûbî la'li firdevsin şarâb-ı kevseri
Hulk u hûyî çün melek sûretde emsâli peri
Bürç-i eflâkûfî sa'âdetli şerefli ahteri
Hûsn ara mecmû'[-ı] hublaruñ ser-â-ser serveri
Bir kadi şimşad u gül ruhsârdan ayrılmışam
 - 3 Dôstlar ben nâle vü feryâd kılsam 'ayb imes
Çerh-i bed-mihruñ elinden dâd kılsam 'ayb imes
Gam diyârın dil ara âbâd kılsam 'ayb imes
Bu binâ birlen cihânda ad kılsam 'ayb imes
Bir kadi şimşâd u gül ruhsârdan ayrılmışam

- 4 İştîyâk-ı şevkden cân u dilüm âlûdedür
Şâm-ı gam ferzâne-i bahtum benüm uyhûdadur
Aglamakdan çeşm-i cism-i derd-nâküm sudadur
Sanma ey hem-dem ki feryâdum benüm bi-hûdedür
Bir kadi şimşâd u gül ruhsârdan ayrılmışam
- 5 Düşmüşüm gam-hâne-i hicrâna zâr u derd-nâk
Nâhın-ı hasret bilen idüp girîbânımnı çâk
Günde yüz kez hicr tigiyle olurdum ben helâk
Gerdiş-i devvâr cevrenden men-i dil-haste nâk
Bir kadi şimşâd u gül ruhsârdan ayrılmışam
- 6 Vasl umup cevr ü cefâsını çekerken cân henüz
Mihr umup şevkinde yanarken dil-i suzân henüz
Cism-i gam-nâkümde vâir iken gam-ı hicrân henüz
Yitmeden pâyâna âh u nâle vü efgân henüz
Bir kadi şimşâd u gül ruhsârdan ayrılmışam
- 7 Mülk-i vaslı dilberüfî göflümde ma'mûr olmadan
'İşk câmindan dil ü cân mest ü mahmûr olmadan
Derd-i bi-dermân-ı hicrûfîden tenüm dûr olmadan
Hem *Fuzûlî* 'ışk u 'âşıklığı meşhûr olmadan
Bir kadi şimşâd u gül ruhsârdan ayrılmışam¹²²

1.3.8. 8 Bendli Muhammesler :

Elimizde 8 bendli olarak yazılmış toplam 11 muhammes vardır. Bütün muhammesler içindeki oranı % 1,3'tür. 8 bendli olarak yazılmış 11 muhammesten 5'i XIX. yüzyılda, 4'ü XVII. yüzyılda, 1'i XV ve 1'i de XVI. yüzyılda yazılmıştır. Grafikleri aşağıdadır:

¹²² Fuzûlî Divanı, Haz. Kenan Akyüz-v.d., Akçağ Yay., Ank., 1990, s. 291-293.

Grafik 7 8 Bendli Muhammeslere Âit Grafikler

8 bendli muhammes yazan şâirler şunlardır:

XV. yüzyılda Nizâmî (1).

XVI. yüzyılda Muhibbî (1).

XVII. yüzyılda Nakşî-i Akkirmânî (2), Kelîm (1), Askerî (1).

XIX. yüzyılda Ârif Muhammed Efendi (1), Zîver Paşa (1), Şeref Hanım (1), Sâlih Baba (1), Fıtnat Hanım (1).

Örnek şiir aşağıdadır:

DİGER MUSAMMAT TERKÎB-BEND¹²³

- Fâ'îlâtün Fâ'îlâtün Fâ'îlâtün Fâ'îlüm*
- 1 Kenz-i mahfî kânınuñ dürdânesidür bu gönül
Bâg-ı vahdet meyinüñ kârhânesidür bu gönül
Bâde-i Bezm-i Elest meyhânesidür bu gönül
Bezm-i 'ışkufî sâkiyâ peymânesidür bu gönül
Li ma'allah hamrınufî humhânesidür bu gönül
- 2 Kâ'inâta pertevini salup olmışken muhît
Dü cihâna ser-te-ser çün tolup olmışken muhît
Kesret içre sırr-ı vahdet bulup olmışken muhît
On sekiz bifi 'âleme ma'nîde olmışken muhît
Sûretâ görsen sanavber dânesidür bu gönül
- 3 Vuslat arzûsıyla dâ'im bagrı yanıksın velî
Dü cihânuñ lezzetinden sen usanıksın velî
Tâlib-i râh-ı hakikat üzre sâdıksın velî
Gerçi ey 'âşık Cemâlu'llaha 'âşıksın velî
Bilmedüñ ol zât-ı pâkûñ hânesidür bu gönül
- 4 Bu 'atâ Hakdan sunulmuşdur vücûduñ mülkine
Genc-i pinhândur konulmuşdur vücûduñ mülkine
Mahz-ı rahmetden virilmişdür vücûduñ mülkine
Âsumân-âsâ kurulmuşdur vücûduñ mülkine
Şâh-ı 'ışkufî hayme-i hâkânesidür bu gönül
- 5 Meskenidür her nefes dil çünki Allah nûrınufî
Mahzenidür tâ ezelden *kul huvallah* nûrınufî
Menba'ıdur sırr-ı cân şems-i *ma'allah* nûrınufî
Matla'ıdur şâh-ı ten *innî ena'llah* nûrınufî

¹²³ Şiirin üstünde bulunmakla birlikte bu başlık yanlışlıkla konulmuş olmalıdır.

Bâz-ı lâhûtun o tende lânesidür bu gönül

6 Cümle eşyâda sıfâtu'llâh sırrın seyr ider
Her ne görse anda zâtu'llâh nûrın seyr ider
Her nazarda *küntü kenzu'llâh* sırrın seyr ider
Kande baksa *semme vechu'llâh* sırrın seyr ider
Anuñiçün dâ'imâ dîvânesidür bu gönül

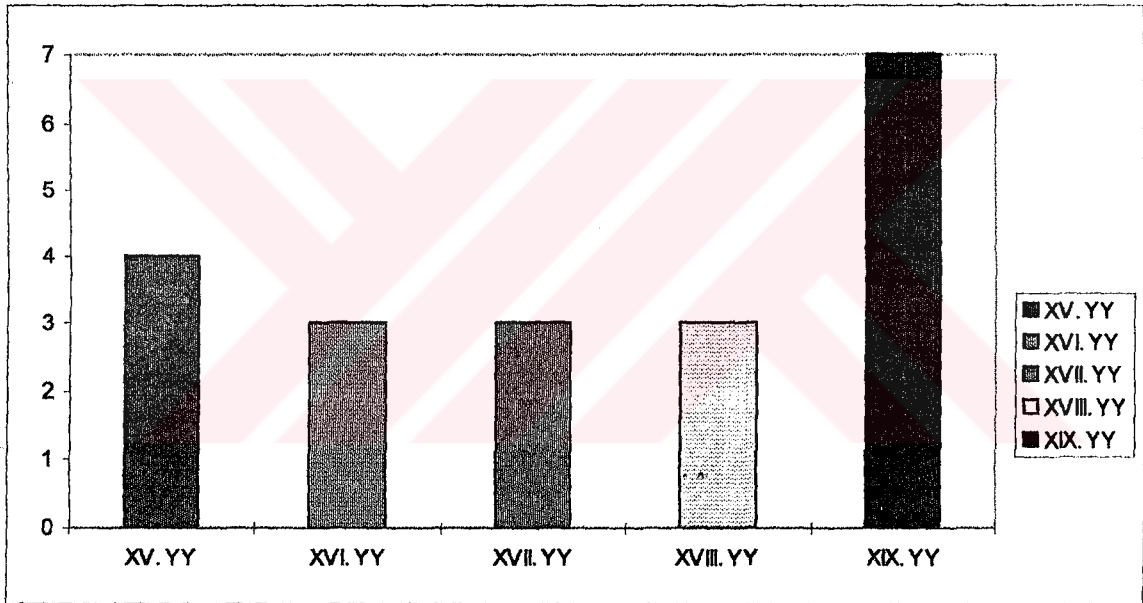
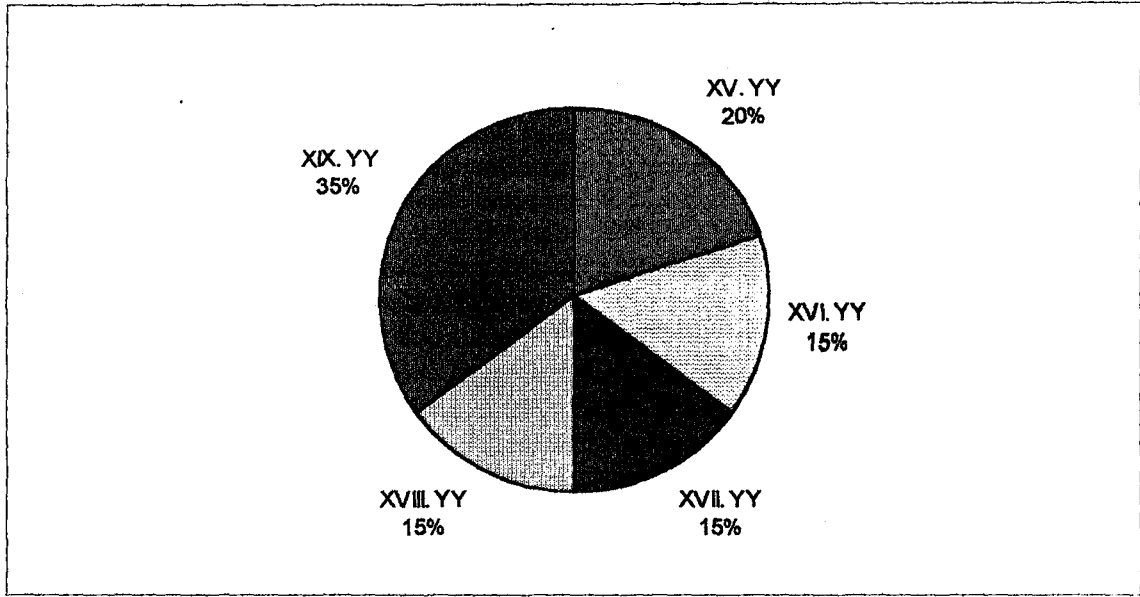
7 Gel basîretle nazar kıl gör kemâl-i kudreti
Bak gönül levhinde okı cümle 'ilm ü hikmeti
Sâkî-i vahdet içirdi câna âb-ı vuslatı
Nûş idüpdür dest-i kudretde şarâb-ı vahdeti
Ol şarâbuñ tâ-ebed mestânesidür bu gönül

8 'Askerî nâr-ı mahabbet yüregüme urdı dâg
Yakdı sînem sahnına 'ışk 'askeri bir bir ocag
Şâh-ı 'ışk sahra-yı dilde kurdı 'bir zerrîn otâg
Nûr-ı zâtı zulmet-i 'unsurda yakmış bir çerâg
Ol çerâguñ dâ'imâ pervânesidür bu gönül¹²⁴

I.3.9. 9 Bendli Muhammesler :

9 bendli toplam 20 muhammes yazılmıştır. Bu 20 muhammesin bütün muhammesler içindeki oranı % 2,5'tir. Bu 9'ar bendli 20 muhammesin yüzyıllara dağılımında genel bir benzerlik görülür. Ancak, bütün muhammeslere paralel olarak XIX. asırda muhammes sayısında biraz artma görülür. 20 muhammesin 7'si XIX. yüzyılda, 4'ü XV. yüzyılda, 3'er tanesi de XVI, XVII ve XVIII. yüzyıllarda yazılmıştır. Söylediklerimizi daha net gösteren grafikler aşağıdadır:

¹²⁴ Dîvân-ı 'Askerî, İst. Üniv. Ktp., TY. 9658, s. 187-188.

Grafik 8 9 Benli Muhammeslere Âit Grafikler

9 bendli muhammes yazan şâirlerimiz şunlardır:

XV. yüzyılda Hâfız-ı Hârezmî (1), Ali Şîr Nevâyî (3).

XVI. yüzyılda Hâletî-i Gülşenî (1), Kavsi (1), Arşî (1).

XVII. yüzyılda Nâzik (2), Askerî (1).

XVIII. yüzyılda Edîb (1), Beg-zâde Nûrî (1), Garîbî (1).

XIX. yüzyılda Vâsîf-ı Enderûnî (1), Sûzî (1), Fehmî (1), Şeref Hanım (1), Nevres-i Cedîd (1), M. Emîn Hilmî (1), Sebâtî (1).

9 bendli muhammeslere örnek olarak Hâletî-i Gülşenî'nin bir şiirini aşağıya yazıyoruz:

MUHAMMES

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

- 1 Dôstlar âgâh oluñi dünyâ degüldür ber-karâr
Kesb-i 'irfân idelüm gel elde iken ihtiyâr
Bunda ne gülden eser kalur ne nûr-ı[?] bâg u hezâr¹²⁵
Bu dil-i sûzânıla hem bir bölük ihvânıla
Hânkâh-ı Gülşenîde olalum nâlân u zâr
- 2 Kûşe kûşe her tarafda egleşür dîvâneler
Güyyâ şem'i alupdur ortaya pervâneler
Hıdmete bel bağlamışlar 'âşık-ı merdâneler
Bu dil-i sûzânıla hem bir bölük ihvânıla
Hânkâh-ı Gülşenîde olalum nâlân u zâr
- 3 Hânkâhı bâg-ı cennetden virir anuñi nişân
Ehl-i diller eylemişler âsitânında mekân
Her gice 'arşa çıkar feryâd u âh-ı 'âşıkân
Bu dil-i sûzânıla hem bir bölük ihvânıla
Hânkâh-ı Gülşenîde olalum nâlân u zâr
- 4 'Aynına almaz birisi zerrece dünyâ gamın
Çekmez anlar ibn-i vakt olmuş dahi ferdâ gamın
Sâkin olan çekmez anda cennêtü'l-me'vâ gamın
Bu dil-i sûzânıla hem bir bölük ihvânıla
Hânkâh-ı Gülşenîde olalum nâlân u zâr
- 5 Dâyimâ zevk u safâyıla geçer devrânları

¹²⁵ Bu mısradaki fazlalık vardır.

Derd-i dilden özge yokdur anlaruñ devrânları
Pîr-i ma'nânuñ cemâlidür kamu seyrânları
Bu dil-i sûzânıla hem bir bölük ihvânıla
Hânkâh-ı Gülşenîde olalum nâlân u zâr

6 Bildiñüz mi döstlar bunda neler geldi neler
Hâkile yeksân olup yatur kamûsı bî-haber
Âkıbet kılsak gerekdür çünki biz dahi
Bu dil-i sûzânıla hem bir bölük ihvânıla
Hânkâh-ı Gülşenîde olalum nâlân u zâr

7 Eyilüğe sa'y eyle ey dil olmadın 'ömrüñ temâm
Vaktüñi zâyî' geçürme yok yire kıl ihtimâm
Zevkden olma sakın hâlî dilâ her subh u şâm
Bu dil-i sûzânıla hem bir bölük ihvânıla
Hânkâh-ı Gülşenîde olalum nâlân u zâr

8 Nice biñ yıl 'ömrüñ olsa âkıbet bir ân imiş
Kimse bilmez ötesin bu bir 'aceb devrân imiş
Çünki her vasluñ soñı ey döstlar hicrân imiş
Bu dil-i sûzânıla hem bir bölük ihvânıla
Hânkâh-ı Gülşenîde olalum nâlân u zâr

9 Çünki insân iki kerre gelmez imiş 'âleme
Gâfil olmak bir zamân lâyk degüldür âdeme
Hâletî hoş gör dimeñ belkim irişmez dem deme
Bu dil-i sûzânıla hem bir bölük ihvânıla
Hânkâh-ı Gülşenîde olalum nâlân u zâr¹²⁶

¹²⁶ Divan-ı Hâletî-i Gülşenî, İst. Üniv. Ktp., T. 783, vr. 11b-12a.

1.3.10. 10 Bendli Muhammesler :

10 bendli 6 muhammes yazılmıştır. Bunların bütün muhammesler içindeki oranı % 0,7'dir. 10 bendli 6 muhammesten 3'ü XVIII, 3'ü de XIX. yüzyılda kaleme alınmıştır. Daha önceki yüzyıllarda 10 bendli muhammese rastlanmamıştır.

10 bendli muhammes yazan şâirler şunlardır:

XVIII. yüzyılda Râzî (1), Fâzıl-ı Enderûnî (1), Refî' Amîdî (1).

XIX. yüzyılda Sûzî (1), Abdî (1), Sâlih Baba (1).

Örnek muhammes aşağıdadır:

KASİDETÜ Fİ VASFI ŞÂH-I ŞEHİD-İ KERBELÂ İMÂM HÜSEYİN RADIYA'LLÂHU TE'ÂLÂ 'ANHU

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

1 Mahrem-i sırr-ı velâyet nefha-i cân nûr-ı 'ayn
Lücce-i bahr-i kerâmet ol Hüseyin-i ahseneyn
Mîve-i eşcâr-ı rahmet umde-i ehl-i yakîn
Gonça-i bâg-ı nübüvvet bülbül-i büstân-ı dîn
Dehr içinde çok güzel illâ Hüseyin illâ Hüseyin

2 Kurretü'l-'ayn-ı Muhammed sülbe-i Şâh 'Ali
Dürretü'l-beyzâ-i kudret zübde-i cümle velî
Lücce-i deryâ-yı hikmet lem'a-i sırr-ı Nebî
Gonça-i bâg-ı nübüvvet bülbül-i büstân-ı dîn
Dehr içinde çok güzel illâ Hüseyin illâ Hüseyin

3 Cedd-i pâki Ahmed-i Mahmûd-ı Rabbü'l-'âlemîn
Hâdimi peyk-i celîl-i Hazret-i Cibrîl-i Emîn
Ümmidür ol Fâtımâ ümmü'n-nisâ'ü'l-mü'minîn
Gonça-i bâg-ı nübüvvet bülbül-i büstân-ı dîn
Dehr içinde çok güzel illâ Hüseyin illâ Hüseyin

- 4 Hüsni Yûsufdur cemâli Hazret-i Mûsâ bî-misâl
Tûtî-i bülbül olurlar nutk-ı pâkînde çü lâl
Ol dehân-ı Hakka sînen katresi âb-ı zülâl
Gonça-i bâg-ı nübüvvet bülbül-i büstân-ı dîn
Dehr içinde çok güzel illâ Hüseyin illâ Hüseyin
- 5 Serveri cümle imâmân ol Hasan Şâh Hüseyin
Hem ciger-küşesi anı Şâh Zeyne'l-Âbidîn
Oldılar şâhzâde bunlar der-semâvât u zemîn
Gonça-i bâg-ı nübüvvet bülbül-i büstân-ı dîn
Dehr içinde çok güzel illâ Hüseyin illâ Hüseyin
- 6 Ol Hüseyin-i seyyid-i şâh-ı şehîd-i Kerbelâ
Hem sürûr-ı sîne-i Haydar 'Aliyyü'l-Murtazâ
Hem dahi sâlâr-ı ma'sûmân mazlûm-ı Hudâ
Gonça-i bâg-ı nübüvvet bülbül-i büstân-ı dîn
Dehr içinde çok güzel illâ Hüseyin illâ Hüseyin
- 7 Bilesince Şâh Hüseyin'in ol şehîdân-ı Hudâ
Var ise bin cânımız anlara idelim fedâ
Rahmet-i Hak cânlarına hem dahî hayr u senâ
Gonça-i bâg-ı nübüvvet bülbül-i büstân-ı dîn
Dehr içinde çok güzel illâ Hüseyin illâ Hüseyin
- 8 Ol imâmân-ı Bâkır Ca'fer ü Kâzım her biri
Hem 'Ali Mûsâ Rızâ bunlar velîler rehberi
Şâh Takî bâ-Nakî'dir dîn [û] îmân erleri
Gonça-i bâg-ı nübüvvet bülbül-i büstân-ı dîn
Dehr içinde çok güzel illâ Hüseyin illâ Hüseyin
- 9 'Askerîdir on birinci evliyâyâ muktedâ
On ikinci seyf-i Mevlâ Mehdîdir sâhib-livâ

Dîn-i İslâm buldı kuvvet bunlar ile hem nümâ
Gonça-i bâg-ı nübüvvet bülbül-i büstân-ı dîn
Dehr içinde çok güzel illâ Hüseyin illâ Hüseyin

- 10 Sev buları hem dahi sevenleri önden sona
Sevmiyene bu'z ideriz tâ-kıyâmet ey şehâ
Hânedânın kulu kurbânı olur *Sûzî* gedâ
Gonça-i bâg-ı nübüvvet bülbül-i büstân-ı dîn
Dehr içinde çok güzel illâ Hüseyin illâ Hüseyin¹²⁷

1.3.11. 11 Bendli Muhammesler :

Elimizde 11 bendli yazılmış 7 muhammes bulunmaktadır. Bunların bütün muhammesler içindeki kullanım oranı % 0,8'dir. 11 bendli 7 muhammesten 3'ü XIX. yüzyılda, 2'si XVIII. yüzyılda, 1'er tanesi de XVI ve XVII. yüzyılda yazılmıştır.

11 bendli muhammes yazmış şâirler şunlardır:

XVI. yüzyılda Fevrî (1).

XVII. yüzyılda Sinan Ümmî (1).

XVIII. yüzyılda Koca Râgıb Paşa (1), Hâşim Mustafa Efendi (1).

XIX. yüzyılda Vâsıf-ı Enderûnî (1), Sa'îd Paşa (1), Sâlih Baba (1).

Sinan Ümmî'nin şiirini buraya örnek olarak alıyoruz:

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

- 1 Ben harâb-ı mest-i hayrânam nihân meyhâneden
Nûş idelden câmını 'ışkun şehâ cânâneden
Kurtulursam gam degül tezvîr-i dâm-ı dâneden
Çok mıdur cân virsek a 'âşık-ı merdâneden
Geçmezem dildârın 'ışkından câna olsun vedâ'

¹²⁷ Dîvân-ı Şeyh El-Hac Ahmed-i Sûzî Kuddise Sirrahu, Mustafa Efendi Matbaası, İst., 1290, s. 16-17.

- 2 Virmeyen cânâna cânın ‘âşık-ı efsânedür
‘İşka her kim tâ ne irdirse ‘aklı yok dîvânedür
Tâlibüfî cânı yârufî şem‘indeki pervânedür
Bu ‘atâ Hakdan meger kim kâmil-i insânadur
Geçmezem dildârın ‘ışkından cânâ olsun vedâ‘
- 3 Kimse bilmez hâlümü ben aglamakdur güldüğüm
Hiç bilür misiz ne iklimdür benüm bu geldüğüm
Câna minnetdür benüm bu elinden öldüğüm
Hacc-ı ekberdür sorarsaî dâsta kurbân olduğum
Geçmezem dildârın ‘ışkından cânâ olsun vedâ‘
- 4 Ey ‘aceb ben bu cihânda durduğumdan assı ne
‘İşk ile şehîd olursam öldüğümde gussa ne
Yâr ile ben yâr olam agyâra bundan hisse ne
‘İşk derdin muhkem olcak bunda ‘işka ussa ne
Geçmezem dildârın ‘ışkından cânâ olsun vedâ‘
- 5 Ey bana nâ-hak diyenler hak durur işüm benüm
Bifide bir ta‘bîr olunmaz çok durur düşüm benüm
Taş olursa ‘işk ile yumuşakdur içüm benüm
Girmişem meydân-ı ‘işka tûpdur başum benüm
Geçmezem dildârın ‘ışkından cânâ olsun vedâ‘
- 6 Baña bu derdi ezel sermâye virdi zü’l-celâl
Anuî için levh-i dilden ref‘ ider nakş-ı melâl
‘İşkladur cânuma bu cân olan kurb-ı cemâl
Öldürürse beni kanum helâl-ender-helâl
Geçmezem dildârın ‘ışkından cânâ olsun vedâ‘
- 7 Almışam derd [ü] belânuî râhatın hîn [ü] zamân
Hâ’il olmaz ‘işka irdi ‘âşika kevn ü mekân

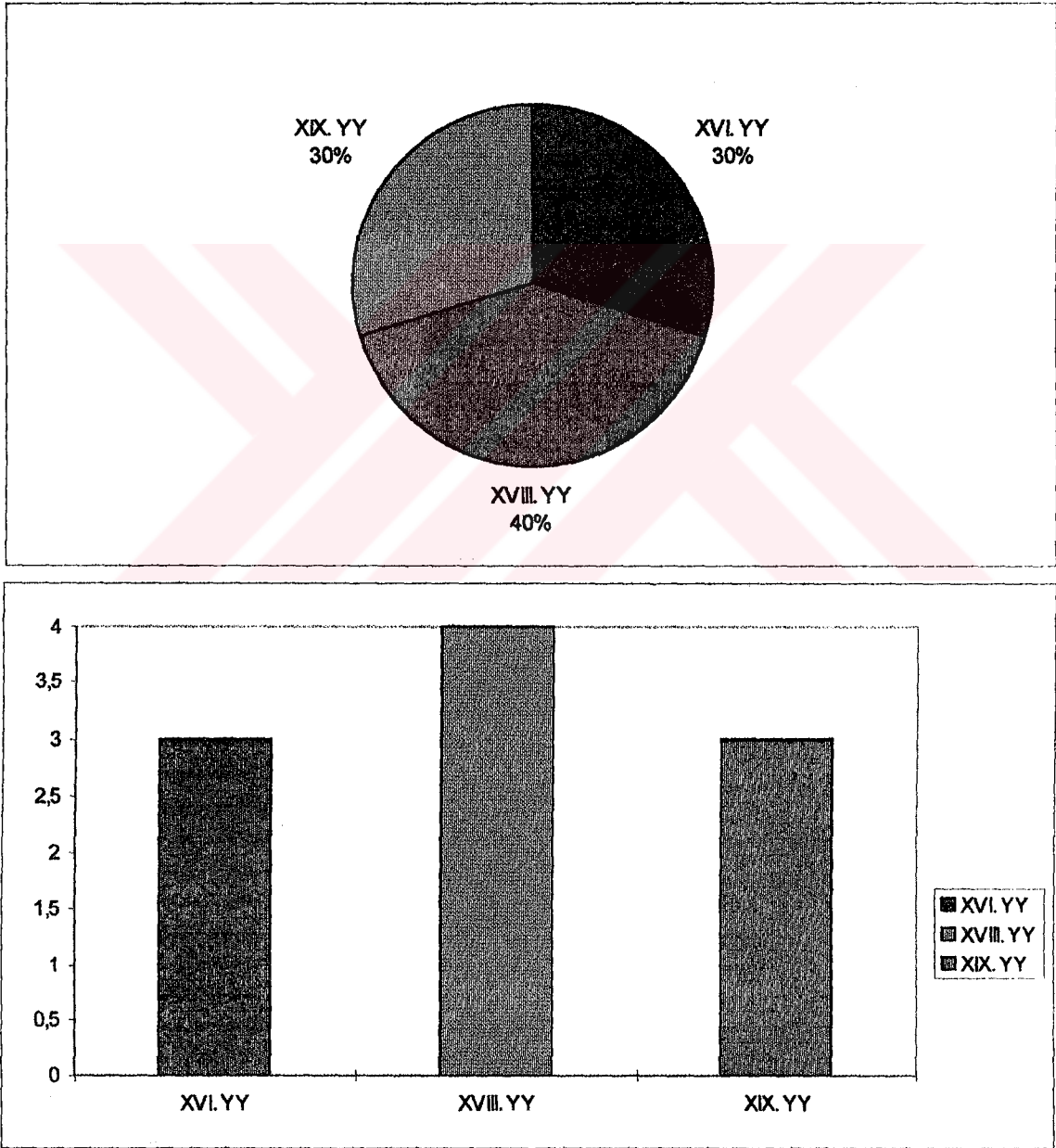
- Bûlbûlûñ cânım didigi güli görünce hemân
Umaram ben bûlbûli göre gülin yakın¹²⁸
Geçmezem dildârın ‘ışkından cânâ olsun vedâ’
- 8 Sordum adın sevdiğümüñ didi Ahmed Mustafâ
Anufi için her kelâmı dil-i mecrûha şifâ
Ben didüm firkate sarma vahdetüñ ‘ayn-ı safâ
Didi cân virmekdür ‘ışkımda sana bizden vefâ
Geçmezem dildârın ‘ışkından cânâ olsun vedâ’
- 9 Zülf-i gerdânum benüm sır eylemişem kurtılmazam
Kaşları mihrâb-ı kiblem gayra tâ‘at kılmazam
Gözlerinüñ silmesini gördüğümünden gülmezem
Vechine kıldum nazar yakıldum ‘akla gelmezem
Geçmezem dildârın ‘ışkından cânâ olsun vedâ’
- 10 Sorsalar bu ‘ışkı derim ‘ayn-ı dermân gizlidür
Küfr içinde buldılar ‘ayn-ı îmân gizlidür
Görmüşem bir katrede ol nûr-ı îmân gizlidür
‘İşk içinde beni kılan zâr [u] giryân gizlidür
Geçmezem dildârın ‘ışkından cânâ olsun vedâ’
- 11 Gerçi adumdur *Sinân Ümmî* ‘aceb divâneiyem
Girmişem meydân-ı ‘ışka baş açuk merdâneiyem
‘İşk elinden câmı nûş itdüm bugün mestâneiyem
Hayr [u] şerden kaçduğumdan sâkin-i meyhâneiyem
Geçmezem dildârın ‘ışkından cânâ olsun vedâ’¹²⁹

¹²⁸ Kaynak eser çok silik yazıldığından bu kelime okunamadı. Ayrıca bazı yerler de tahminî olarak okundu.

¹²⁹ O. Kâmil Erdem, Divan Şeyh Yusuf Sinan Ümmî, İst. Üniv., Edb. Fak., Türk Dili ve Edb. Böl. Mez. Tezi, İst., 1974, s. 53-54.

1.3.12. 12 Bendli Muhammesler :

12 bendli olarak yazılmış toplam 10 muhammese rastladık. Bunların bütün muhammesler içindeki oranı % 1,2'dir. 12 bendli 10 muhammesten 4'ü XVIII. yüzyılda, 3'ü XVI. yüzyılda ve 3'ü de XIX. yüzyılda kaleme alınmıştır. Diğer yüzyıllarda 12 bendli muhammes bulunamamıştır. 12 bendli muhammeslerin grafikleri aşağıdadır:

Grafik 9 12 Bendli Muhammeslere Âit Grafikler

12 bendli muhammes yazan şâirler ise şunlardır:

XVI. yüzyılda Şâhidî (1), Şemsî-i Sivâsî (1), Fedâyî (1).

XVIII. yüzyılda Nazîm (1), Nedîm (1), Şûhî (1), Sürûfî (1).

XIX. yüzyılda Nevres-i Cedîd (1), Abdî (1), Şâir Eşref (1).

Şemsî-i Sivâsî'nin şiirini aşağıya örnek olarak alıyoruz:

Fâ'îlâtün Fâ'îlâtün Fâ'îlâtün Fâ'îlün

1 Saña düşer mi göñül nefis ile hem-vâr olasın
Cümle 'âlem gül ola yollara sen hâr olasın
Göñül almazken ele nice dil-âzâr olasın
Yoksa zannuñ bu midur bunda bekâ-dâr olasın
'Akluñı 'aşka değış vâkıf-ı esrâr olasın

2 Nice bir kâr-ı menâhîde düşüp esrâra
Bu kadar za'f ile hammâl olasın evzâra
Sek mekes gibi bu hırs ile düşüp bâzâra
Bu revâ mı saña kim kul olasın agyâra
'Akluñı 'aşka değış vâkıf-ı esrâr olasın

3 Nice bir medresede eyleyesin bahs ü cidâl
Bunda dikkatle hayâl maksadına olmaya dâl
Görmedin vakt-i ecelde seni bir merdüm-kâl
Bu durur saña nasîhat bulıgör bâ'is-i hâl
'Akluñı 'aşka değış vâkıf-ı esrâr olasın

4 Nice bir hâce olup eyleyesin cem'-i hitâm
Kesb-i mâl ola hüner bilmeyesin hall ü harâm
Bu ticârâtuñı ola soñ ucı mihnetle garâm
Aç gözüñi özge ticâret idegör ey kes-i hâm
'Akluñı 'aşka değış vâkıf-ı esrâr olasın

5 Nice bir şöhret-i âfet nice bir atlâs u âl

Nice bir eyleyesin zen gibi sen zeyn-i cemâl
Merd isen gel nazar eyle n'olacak bunda me'âl
Yürü merdümlüğe el ur idegör kesb-i kemâl
'Aklufî 'aşka değış vâkıf-ı esrâr olasın

6 Nice bir 'iş-ı tena'um nice bir seyr-i kenâr
Gül cemâlınden eser duymaya kahrından hâr
Bakmamak 'ibret ile olmaya mı mü'mine âr
Yürü 'ibadetle nazar kıl bu durur pend-i kibâr
'Aklufî 'aşka değış vâkıf-ı esrâr olasın

7 Sûfiyâ nice yürür mekr-i riyâ dâm-ı abâ
Hâlet olmasa elüf tuta mı tesbih ü asâ
Hay u hû furya ile vire mi kalbûfe zıyâ
Yürü var yâr ile yâr ol budur nush-ı giyâ
'Aklufî 'aşka değış vâkıf-ı esrâr olasın

8 Ne revâdur idesin vâdi-i imkânı vatan
Bir fenâ cismüfî için hâ çekesin cevri mihihen
Sen hümây kuşu iken ilişe her zâg-ı za'ân
Aça himmet perini Ka'be-i cânâna uzan
'Aklufî 'aşka değış vâkıf-ı esrâr olasın

9 Salmadın bahr-ı fenâyâ özüfî her ten bil
Sadef-i dürr-i girân-mâye vire mi aña el
Hâr u hâşâki bırak eyleyigör hüsn-i 'amel
Çekmeyen dirsene eger hâlet-i mevtinde hacel
'Aklufî 'aşka değış vâkıf-ı esrâr olasın

10 Kanı ol 'âlem-i kudsîde olan zevk-i visâl
Mihnet-âbâda nice geldüğünü eyle hayâl
Âşiyân-ı ezelde 'azm idegör aç per ü bâl
'Akl u hûşun çün olur bu sefere bend ü akâl

'Aklufî 'aşka değış vâkıf-ı esrâr olasın

11 Tutagör yâr etegin damen-i agyârı bırak
Güle irmek dilesen vesvese-i hârı bırak
Zahmet-i râhı safâ bil gile vü zârı bırak
Kendü bildügüfî ile dikkat-i efkârı bırak
'Aklufî 'aşka değış vâkıf-ı esrâr olasın

12 *Şemsiyâ* defter-i kâli nice bir neşr idesin
Hâne-i dilde bu tarrârı nice haşr idesin
Bir iki mebde'-i a'dâ nice bir aşr idesin
Leb-i tevhîdi gıda it nice bir kışr idesin
'Aklufî 'aşka değış vâkıf-ı esrâr olasın¹³⁰

L3.13. 13 Bendli Muhammes:

Edebiyatımızda 13 bendli olarak yazılmış tek muhammese rastladık. XVI. yüzyılda Fedâyî tarafından yazılan bu şiirin bütün muhammesler içindeki oranı % 0,1'dir. Şiirin metni aşağıdadır:

MUHAMMES

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

1 Tâlib işbu bî-vefâdan bulmag istersen vefâ
Bir vefâdârufî yolında çek cebâbirden cefâ
Pes cihân-ı köhneye ur ol mahabbetden kafâ
Tâ ola rü'yetde eşyâ safâ mir'ât-ı safâ
Bak murâdufî neyse gör budur tarîk-ı Mustafâ

2 Cân eliyle hoş mahabbet dâmenin tut sîneden
Yire bakma yüz görem dirsen dilâ geç kîneden

¹³⁰ Recep Toparlı, Şemseddin Sivasî Divanı, Sivas, 1984, s. 150-151.

Vâkıf isen hâle iste genci her gencînden
Men rânâdan haber tuydufisa her âyînenen
Bak murâduñ neyse gör budur tarîk-ı Mustafâ

3 Âteş ur cem'a kemâl-i 'aşkile semnûn iseñ
Yirme bu rindânı hoş gör hâlile ze'n-nûn iseñ
Cânufî firkatde sanma cismile memnûn iseñ
'Âşık olsañ sen ki Leylî yâdına Mecnûn iseñ
Bak murâduñ neyse gör budur tarîk-ı Mustafâ

4 Tur halîl-i Hakkısañ aldanma mihr ü mâhile
Âşinâlık gitsin it peyveste sırr-ı şâhile
Görmek isterseñ bilâ-şek tur dil-i âgâhile
Eynemâ sadrında remz-i *semme vechullahile*
Bak murâduñ neyse gör budur tarîk-ı Mustafâ

5 Cânile ol yüze müştâk ol k'ana yokdur şebîh
Lîk anı görmege cüst ol cânı kıl her cânibe
Görükür me çün Ebû Bekre Ebû Cehl-i sefîh
Mâ ra'eytü şey'en illâ ve ra'eytü fih
Bak murâduñ neyse gör budur tarîk-ı Mustafâ

6 Göresin boynufıda ger dâm-ı belâdan biñ resen
Çünki meş'ûr-ı hakîkîsin seni sen bil nesen
Dek Hüseyin olsan enîsüfdür senüfi vech-i hasen
Her yüze baksañ husûsâ ahsen-i sûretdesen
Bak murâduñ neyse gör budur tarîk-ı Mustafâ

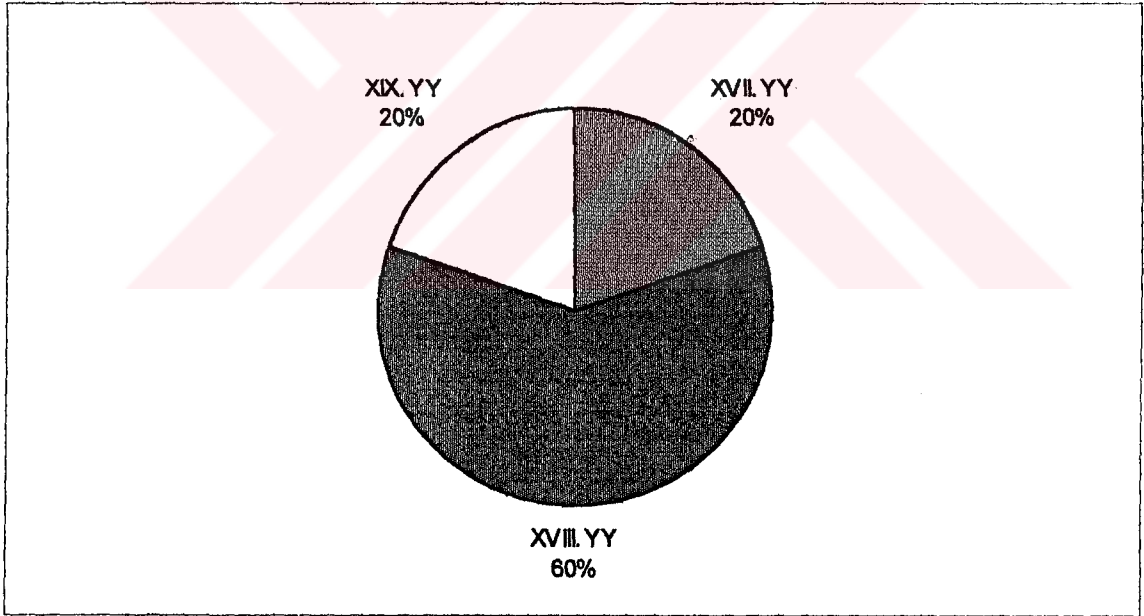
7 Tâlib oldur k'olmaya her cünbüşi behr-i mi'a
Gelmeye dünyâ vü nefsiyçün özinden iddi'â
Pes küşâdiçün kıl ey dil tâ'at u zikr ü du'â
K'ola gözgü *leyse li'l-insânı illâ mâ sa'â*
Bak murâduñ neyse gör budur tarîk-ı Mustafâ

- 8 Devlet el virse özünüz vahdete meşgûl iseñ
Bir delîl iste fenâsız ‘âşık-ı medlûl iseñ
Birlige bit şâh-ı Kayyûmile sen ma‘zûl iseñ
Her nefes bul *li ma ‘allah* vaktini makbûl iseñ
Bak murâduñ neyse gör budur tarîk-ı Mustafâ
- 9 Halka-i ‘uşşâka tûş olduñsa tur şükrâneye
Bakma isneyniyetiyle her dil-i mestâneye
Bir nevâyı biñ dıraht añla nazar kıl dâneye
Pes bu ‘ilm ü ‘aynıla dahl it bu vahdet-hâneye
Bak murâduñ neyse gör budur tarîk-ı Mustafâ
- 10 Mûsını[?] mir’ât-ı mü’min bil ten ü ger cânile
Birin ismu’llahı tut birlikde ma’nâ-dânile
Rûh-ı ‘ulvî bigi vâsıl sûret-i insânile
Ol yakîn içinde görseñ cânımı cânânile
Bak murâduñ neyse gör budur tarîk-ı Mustafâ
- 11 Bu beyân-ı keşfe bakdıkca merâdan her şakî
Zann ider kim pest olur bunuñla şer‘üñ revnakı
Bî-haber k’ol pâke sarf eyler vücûdın her nakî
Keşf olur var sende sensiz vâsıl ol çün müttakî
Bak murâduñ neyse gör budur tarîk-ı Mustafâ
- 12 Sen *Fedâyî* defter-i ‘aşk aç okı biñ bâbile
Lîk bahs itme hakâyıktan ulû’l-elbâbile
Maksad-ı sıdka kadem bas her nefes ahbâbile
Koma gayrı dilde k’irmez Hakka her esbâbile
Bak murâduñ neyse gör budur tarîk-ı Mustafâ
- 13 Devlet-i dîzâr anuñdur k’olmaya dünya-perest
Dâmen-i eşrâf u Hak’dan özgeye sunmaya dest

Hak yolunda hâlile 'alâ'l-kadr ola dünyâda pest¹³¹
Sen de bu câm-ı safâdan k'oldılar oldunsa mest
Bak murâduñ neyse gör budur tarîk-ı Mustafâ¹³²

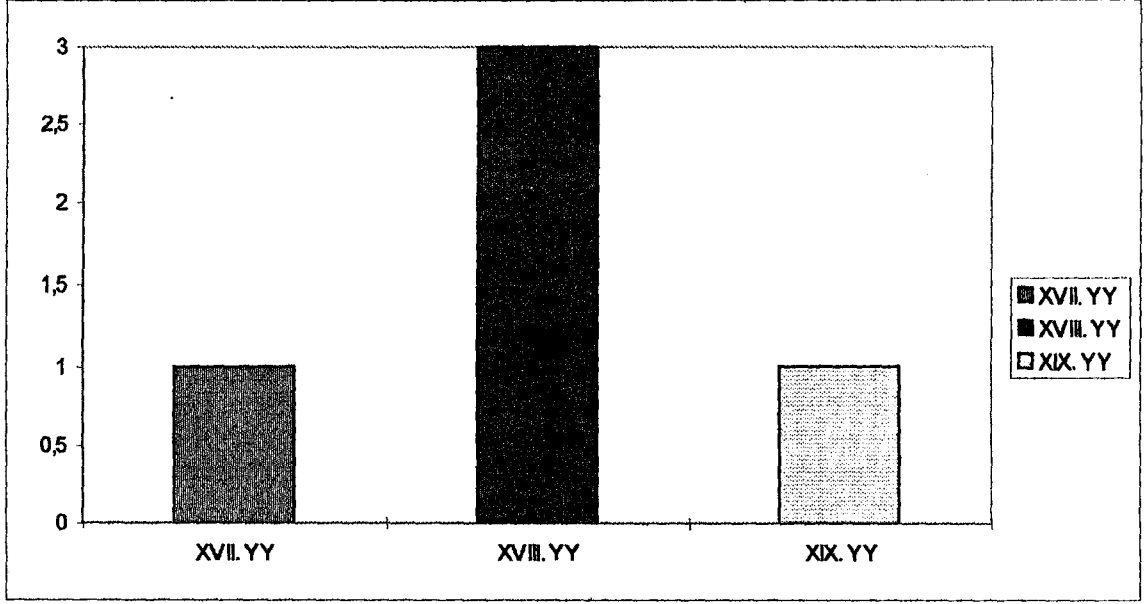
I.3.14. 14 Bendli Muhammesler :

Elimizde 14 bendli olarak yazılmış toplam 5 muhammes bulunmaktadır. Bunların bütün muhammesler içindeki oranı % 0,6'dır. 14 bendli 5 muhammesten 3'ü XVIII. yüzyılda, 1'i XVII ve 1'i de XIX. yüzyılda yaşamış şâirlere âittir. Bu yüzyıllara göre dağılım aşağıdaki grafiklerde daha iyi görülebilir:

¹³¹ Bu mısradaki vezin fazlalığı vardır.

¹³² Dîvân-ı Fedâyî, Süleymaniye Ktp., Hekimoğlu Ali Paşa Böl., Nu. 633, vr. 51b-52b.

Grafik 10 14 Bendli Muhammeslerin Yüzyllara Göre Dağılımını Gösteren Grafikler

14 bendli muhammes yazmış şâirler şunlardır:

XVII. yüzyılda Nakşî-i Akkirmanî (1).

XVIII. yüzyılda Kâmî (1), Bursalı Feyzî (1), Hâşim Mustafa Efendi (1).

XIX. yüzyılda Sıdkî (1).

14 bendli muhammeslere örnek olarak Nakşî-i Akkirmanî'nin şiirini yazıyoruz:

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

- 1 Bu ne sırdur pâdişâhum bu münkirler 'ayân¹³³
Kurb-ı zâtı takrîr itsem küfre haml eyler hemân
Bilmez anı kim hakikat andadır kâmil insân
Dönmez âhir bildüğinden şöyle kim bu münkirân
El-amân münkir elinden pâdişâhum el-amân
- 2 Kurb-ı Hakdan dür olup bilmez Hudânuñ zâtını
Şirk ider durmaz sıfâtın bilmeyüp isbâtını
Kendüne eyler belâgat kudretin illâtını

¹³³ Bu mısradaki vezin eksiktir.

- Dönmez âhir bildüğinden şöyle kim bu münkirân
El-amân münkir elinden pâdişâhum el-amân
- 3 Rahm idüp ‘ilm-i ma‘âni mektebin itsek küşâd
Okı sen fi’l-cümle dersi aflamaz idüp ‘inâd
Lîk cânâ kendin ifler destüm eyler kibâd
Dönmez âhir bildüğinden şöyle kim bu münkirân
El-amân münkir elinden pâdişâhum el-amân
- 4 Açılmış cânâ nikâbın bunlara lutf et sücûd
Gösterüp bildürmemişdür kim kelâmındur bu vücûd
Kalmış âhir ikilikde eyleyüp hakîr sücûd
Dönmez âhir bildüğinden şöyle kim bu münkirân
El-amân münkir elinden pâdişâhum el-amân
- 5 Dem urur ‘ilm-i ‘amelden şöyle kim ‘akınca yol
Lîk bilmez sorup andan kandedür yâ Hak yol
Bu tabî‘at cân içre bekleyüp sag u sol¹³⁴
Dönmez âhir bildüğinden şöyle kim bu münkirân
El-amân münkir elinden pâdişâhum el-amân
- 6 Seçmedür âhir buların Hakkı bâtıldan gözi
Pes ne yüzden aflayalar evliyâdan hak sözi
Ol açıldı devr olup çün kurb-ı Mevlâdan özi
Dönmez âhir bildüğinden şöyle kim bu münkirân
El-amân münkir elinden pâdişâhum el-amân
- 7 Söyle dirsefi zâhirinde bir kılı kırk yarar
Fi‘le geldiginde nihâyet bätını ile var
Hak sorarsan yâ ‘Arabda yâ ‘Acem içre arar
Dönmez âhir bildüğinden şöyle kim bu münkirân

¹³⁴ Bu mısradaki vezin eksiktir.

El-amân münkir elinden pâdişâhum el-amân

8 Ki çekme ol birbirindür (?) ey perî fi'l-cümle nâs
Lîk bulmuşdur tagâvet 'ilm ü 'irfâna hâs
Ol kıyâs-ı nefis ider anlar dahî nice kıyâs
Dönmez âhir bildüğinden şöyle kim bu münkirân
El-amân münkir elinden pâdişâhum el-amân

9 Münkir-i bed-hû ne bilsün durur ehl-i sūrûr
Kim bilür 'inkârı anuñ eyleye andan 'ubûr
Geçdi 'ömr-i nâzenini bağlayup yolın gâvur
Dönmez âhir bildüğinden şöyle kim bu münkirân
El-amân münkir elinden pâdişâhum el-amân

10 Kalbi mevtâ 'aklı nâkıs fehm yok çeşminde hâb
Añlamaz 'ilm-i ma'ânî eylesin biñ yol hesâb
Ey perî yazmış hakikat gördüm anı dört kitâb
Dönmez âhir bildüğinden şöyle kim bu münkirân
El-amân münkir elinden pâdişâhum el-amân

11 Vâkıf-ı esrâr olanlar 'âlemi idrâk ider
Cân virüp yolında anuñ rûy-ı pâki hâk ider
Bilmedi münkir münâfik kalbleri kim pâk ider
Dönmez âhir bildüğinden şöyle kim bu münkirân
El-amân münkir elinden pâdişâhum el-amân

12 Gerçi kim çekdüñ çevirdi lîk gör nitmiş İlâh
Bunları rûz-ı ezelden münkir itmiş pâdişâh
İmdi olmaz kim iderse nice yüz biñ sa'y-i râh
Dönmez âhir bildüğinden şöyle kim bu münkirân
El-amân münkir elinden pâdişâhum el-amân

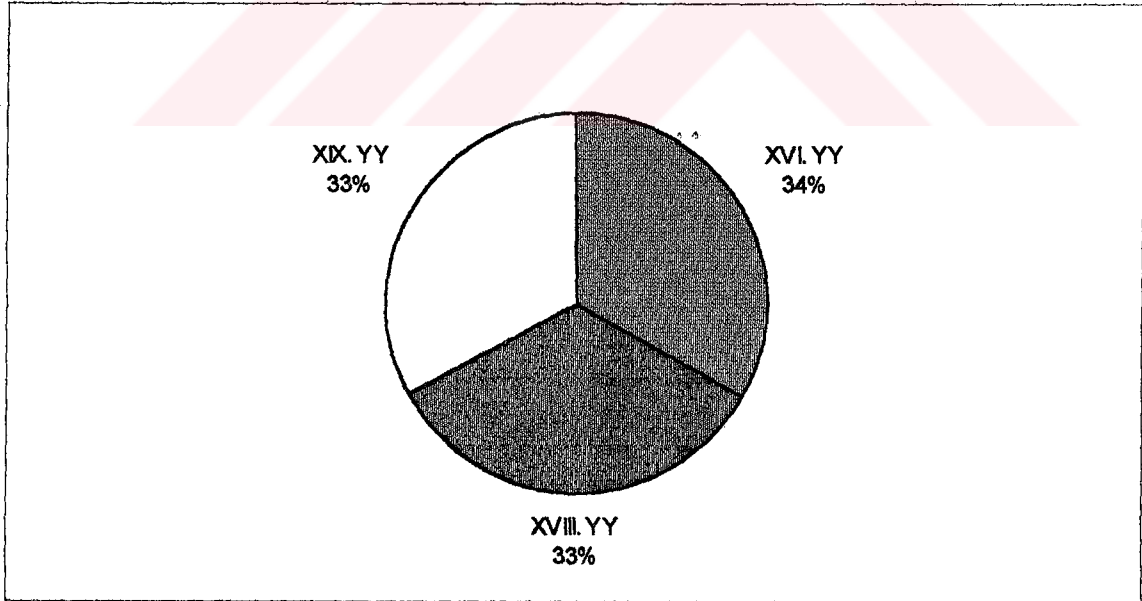
13 Pür birini nazm-ı pâki itme aña gayrı fâş

Kim degüldür Hak anuñ münkirâna olmaz aş
Mürşid-i kâmil cihân hiç ola mı aña baş
Dönmez âhir bildüğinden şöyle kim bu münkirân
El-amân münkir elinden pâdişâhum el-amân

- 14 Yoklasın bu münkirânı garaz iderler kıl ü kâl
Bî-haber san'adından kim degüldür ehl-i hâl
Nakşiyâ bunlar muhassıl ehl-i hâl olmak mecâl
Dönmez âhir bildüğinden şöyle kim bu münkirân
El-amân münkir elinden pâdişâhum el-amân¹³⁵

I.3.15. 15 Bendli Muhammesler :

15 bendli 3 muhammes yazılmıştır. 15 bendli muhammeslerin bütün muhammesler içindeki oranı % 0,3'tür. Bu 3 muhammesten 1'i XVI, 1'i XVIII, 1'i de XIX. yüzyılda kaleme alınmıştır. Grafiği aşağıdadır:

Grafik 11 15 Bendli Muammeslerin Yüzyıllara Göre Dağılımı

¹³⁵ Seyit Ahmet Ünal, Nakşî 'Ali Akkirmânî Dîvânı (Edisyon Kritik), Gazi Üniv., SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ank., 1987, s. 301, 303.

15 bendli muhammes yazmış şâirlerimiz şunlardır:

XVI. yüzyılda Hayretî (1).

XVIII. yüzyılda İbrahim Hakkı (1).

XIX. yüzyılda Abdî (1).

Bu muhammeslere örnek Hayretî'nin şiiri aşağıdadır:

MUHAMMES ENDER MEDH Ü SENÂ-YI EVRENOS-ZÂDE

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

- 1 Serverâ bed-hâh olan saña Yezîd olsun Yezîd
Dâyimâ virsün muradıñ mîvesin nahl-i ümîd
Dîde-i bahtuñ uyansun tali'üñ olsun sa'id
Her giceñi Kadr u Berât olsun günüñi Nevrûz u 'id
Dünyeler durdukça dur 'ömrüñi mezîd olsun mezîd
- 2 Bir şeh-i mesned-nişîn-i baht ü 'izzetsin bugün
Âfitâb-ı matla'-ı subh-ı sa'âdetsin bugün
Şâh-bâz-ı âşiyân-ı 'izz u devletsin bugün
Hâsılı bir şîr-i merdân-ı şecâ'atsin bugün
Dünyeler durdukça dur 'ömrüñi mezîd olsun mezîd
- 3 Destüñe virildi sultânım 'inân-ı devletüñ
Çek nic'isterseñi kepâdefîdür kemân-ı devletüñ
Ehl-i fakruñi melce'idür âsitân-ı devletüñ
Haşre deflü zâyil olmasun zamân-ı devletüñ
Dünyeler durdukça dur 'ömrüñi mezîd olsun mezîd
- 4 Gonca-veş kan yutsun a'dâ sen açıl gül gül gibi
Göflünü bir dem perîşân eyleme sünbül gibi
Karşuña el kavşurup dursun güzeller kul gibi

Ehl-i diller okuyup medhüfi disün bülbül gibi
Dünyeler durdukça dur ‘ömrüfi mezîd olsun mezîd

5 Rûbeh-i dünyaya baş indürme şîr ol dâyimâ
Geç serîr-i ‘adl u insâfa emîr ol dâyimâ
Pertevüfi sal ‘âleme şems-i münîr ol dâyimâ
Hâkden kaldur fakîri dest-gîr ol dâyimâ
Dünyeler durdukça dur ‘ömrüfi mezîd olsun mezîd

6 Himmetüfi gayet bülend ü kadrüfi a’lâdur senüfi
Jengden âyîne-i kalbüfi mücellâdur senüfi
Ehl-i fakra işigüfi ‘arş-1 mu’allâdur senüfi
Yaricufi hiç gam yime va’llahi Mevlâdur senüfi
Dünyeler durdukça dur ‘ömrüfi mezîd olsun mezîd

7 Göñlün alçakdur velikin himmetüfi a’lâdadur
Gıll u gışdan her nefes mir’ât-1 kalbüfi sâdedür
Saña cân ile kul olan gussadan âzâdedür
Şâh-1 çarh-1 çârümîn kapuñda bir üftâdedür
Dünyeler durdukça dur ‘ömrüfi mezîd olsun mezîd

8 Sûretâ begsın velîkin sîretâ dervîşsin
Nûşsuñ sâdıklara ehl-i nifâka nîşsin
Zahmsıñ bed-kîşe amma merhem-i dil-rîşsin
Virme yüz şirîre sen bir şâh-1 hayr-endîşsin
Dünyeler durdukça dur ömrüfi mezîd olsun mezîd

9 ‘Âdetüfi dâyim ‘atâdur bezîdür eltâfdur
San’atuñ her dem sehâdur ‘aldür insâfdur
Su gibi hem göñlüfi alçak hem derûnuñ sâfdur
Saña bu hulk ile hep halk-1 cihân vassâfdur
Dünyeler durdukça dur ömrüfi mezîd olsun mezîd

- 10 Saña bu hüsn ü bu hulk ile bu yâl ü bâl ile
Yalîfuz insân degül meddâh olanlar kâl ile
Murg u mâhî medh okur durmuş zebân-ı hâl ile
Her birinüñ dilde zikri devlet ü ikbâl ile
Dünyeler durdukça dur ‘ömrüñ mezîd olsun mezîd
- 11 Mazhar-ı lutf-ı Hudâsın sen erenler cânıçün
Menba‘-ı cûd u ‘atâsın sen erenler cânıçün
Ma‘den-i hilm ü hayâsın sen erenler cânıçün
Nakd-i cân-ı Murtazâsın sen erenler cânıçün
Dünyeler durdukça dur ‘ömrüñ mezîd olsun mezîd
- 12 Gelmemişdür Evrenosîlerde sence evren er
Nakd-i Haydarsın vilâyetde bugün ey şîr-i ner
Bir zebûnuñdur senüñ bu ejdehâ-yı heft-ser
Sâhib-i seyf ü kalemsin pür-hünersin pür- hüner
Dünyeler durdukça dur ‘ömrüñ mezîd olsun mezîd
- 13 Heft kişver pâdişâhınüñ yarar bir kulısın
‘Abd-i hâsısın erenler cânıçün makbûlisin
Gâzî begsın gerçek ersin kuşagina dolısın
Sundi gerçekler saña câm-ı murâduñ tolısın
Dünyeler durdukça dur ‘ömrüñ mezîd olsun mezîd
- 14 Hak murâduñ göñlüne göre müyesser eylemiş
Kalbüñi öz kendü nûriyle münevver eylemiş
Mesned-i ‘izzet serîrinde mukarrer eylemiş
Lutf idüp her yirde mansûr u muzaffer eylemiş
Dünyeler durdukça dur ‘ömrüñ mezîd olsun mezîd
- 15 **Hayretîyem** âsitânüñ itlerünüñ biriyem
Ol kapunun bir tuz ekmek gözedür Kıtmîriyem
Ben de hâlümce sadâkat bîşesintün şîriyem

Belki öz meydânumuñ bir merd-i ‘âlem-gîriyem
Dünyeler durdukça dur ‘ömrüñi mezîd olsun mezîd¹³⁶

I.3.16. 17 Bendli Muhammesler :

17 bendli muhammeslerin sayısı 3’tür. Bu muhammesler bütün muhammesler içinde % 0,3’lük bir yer işgal eder. Bu 3 muhammesten 2’si XIX. yüzyılda, 1’i XVII. yüzyılda yazılmıştır. 17 bendli muhammes yazmış şâirlerimiz şunlardır:

XVII. yüzyılda Askerî (1).

XIX. yüzyılda Yusuf Hâlis Efendi (1), Murad Emrî (1).

Bu muhammeslerin örneği aşağıdadır:

- Fâ ‘ilâtün Fâ ‘ilâtün Fâ ‘ilâtün Fâ ‘ilün*
- 1 ‘Âlem-i rü’yâya gel gir seyr-i ila’llâhı gör
Bâtın-ı eşyâda cümle hep sıfâtu’llâhı gör
Kalbi Beytu’llah idüp anda cemâlu’llâ’hı gör
Rü’yetu’llah ister iseñ sırr-ı ehlu’llâhı gör
Ol Kadîm-i bî-zevâl o lâ-yezâl Allâhı gör
 - 2 Râh-ı Hakda ‘aşka uy gel bulasın ‘âlî makâm
Tevhîd-i deryâ-yı zâta gark olup küllî tamâm
Mahv [u] fânî ol bi-küllî fakr-ı tâm ol fakr-ı tâm
Geç ta’allukdan cemî’-i zâhir olsun küll-i tâm
Küntü kenzu’llahı bulup kenz-i gencu’llâhı gör
 - 3 Rûhına kılup tecellî Âdemüñ ism-i Celîl
Zâtına mir’ât idüp itdi mükerrem ol Celîl
Çünkü *kerremnâ* diyüp Kur’ânı gönderdi delîl
Añladunsa bu rumûzı gel berü ey ehl-i dil

¹³⁶ Hayretî, Dîvân, Tenkitli Basım, Haz. Mehmed Çavuşoğlu-M. Ali Tanyeri, İst. Üniv. Edebiyat Fak. Yay., İst., 1981, s. 85-88.

Âdemüñ vechinde bak sen ‘ayn-ı zâtu’llâhı gör

4 Senden oldı âşikâre sırr-ı remz-i *kün fe kân*
Hûr u gılmân u melâ’ik ‘arş u kürsî ins ü cân
‘Âlem-i kübrâ vücûduñ sendedür işbu cihân
Terk idüp nâm u nişânı bî-nişân ol bî-nişân
Bul hayât iklîmini anda hayâtu’llâhı gör

5 Sil küdürât pasını pâk eyle sahn-ı sîne[y]i
Nûr-ı îmân şu‘lesinden yak göñülde şem‘ayı
Urdılar küh-i Celâlüñ safvetinden zahme[y]i
Nefha-i rûhu’l-kudsden nûş idüp dil nefhayı
Li ma ‘allah illerinde şol fenâ fi’llâhı gör

6 ‘Aklüñ cem‘ eyle düşme nefsi-i şümüñ mekrine
Dilüñ meşgûl idüp telkîn-i mâye zikrine
Göñlüni eyle enîs her demde Allah fikrine
İç ledünnî cür‘asın düş câm-ı vahdet sekrine
‘Âşıkı hayrân iden esrâr-ı vahyu’llâhı gör

7 Ten içinde cânüña şol cân olan cânânı bul
Ahsen-i takvîme iriş kâmil-i insânı bul
Kîl ü kâli ko hemân tevhîd ile ‘irfânı bul
Sırr-ı *bismi’llahı* añla sûret-i Rahmânı bul
Ser gözinüñ gözlüğünden bak likâ’ullâhı gör

8 ‘Arş u kürsî âsumân levh ü kalem bahr ile ber
Mâr u mûr vahş u tayr u cinn ü iblîs ü beşer
‘Ayn-ı zâtu’llah durur cümle sıfâtât her ne var
Şeş cihâta pertevin salup temâmet set-te-ser
‘Âlemi envâr iden ol nûr-ı şemsu’llahı gör

9 Fursatı fevt itme zinhâr el virirken rûzigâr

- Vârını vir yâr yolında yokluğu eyle şikâr
Fakr-ı tâma irişüp fakrıla eyle iftihâr
Çün didi *el-fakru fahrî* ol habîb-i Kirdigâr
Gel fenâ-ender-fenâda fakr-ı tâmu'llâhı gör
- 10 Arıdup dil hânesini gayr-ı Hakdan halvet it
Kıl sefer dünya vü 'ukba menzilinden halvet it
Îr 'adem şehrine senden tamâmen 'uzlet it
Rûh-ı kudsîlerle her dem hem-dem olup sohbet it
Meclis-i 'irfâna irüp 'ârif-i bi'llâhı gör
- 11 Sâlik-i râh-ı hakîkat ol dilerseñ dilberi
Bezm-i vahdet meyini nuş eylerseñ gel beri
Meyl idüp dünyayı dûna gezme ey dil serseri
Tut elin bir kamilin hem koma elden rehberi
Bir tarîk-i müstakîme fi sebîli'llâhı gör
- 12 Dû cihânın mâverâsında kuruben sâye bân
Cümle-i a'yân içinde sırrile ol sen 'ayân
Bu mekânı ko mekân-ı lâ-mekânı bul hemân
Olmaya hâ'il gözûñe zerrece kevn ü mekân
Kande baksan her nazarda *semme vechu'llâhı* gör
- 13 Mürşidüñ kalbindedür zahid hakikat Ka'besi
Kim tavâf iderse irer aña Hakküñ cezbesi
Bezr olur göñlünde anuñ dâ'im 'aşkuñ habbesi
Kenz-i mahfinüñ tılsımdur vücuduñ kubbesi
Feth idüp sûret tılsımın dilde kenzu'llâhı gör
- 14 Seyr idüp sırran hakikat ikliminüñ şehri
Ser-te-ser eyle temaşa 'ilm ü 'irfân bahrini
Kenz-i mahfi mahzenidür dir ma'âni dürrini
Bul vücuduñ hâteminde İsm-i A'zam sırrını

Men Ra 'ânî revzeninden kıl nazar Allâh'ı gör

15 Kadriñi bil kim seni Hak mazhar-ı zât eyledi
Pertev-i şems-i Ehad nûrına zerrât eyledi
Yakdı 'aşkuñ kandilin cismiñi mişkât eyledi
Zâtını seyr itmege kalbiñi mir'ât eyledi
Bak bu mir'âta '*Askerîyâ* anda zâtu'llâhı gör

16 Ni'met-i 'uzmâya iriş mahmûd olup¹³⁷
'Arş-ı a'lâya 'urûc it kutb-ı hâsu'l-hâs olup
Pôta-i 'aşk içre kal el hâlis ü ihlâs olup
Dal vücûduñi bahrine bahrî-misâl gavvâs olup
Katrede pinhân olan 'ummân-ı 'aşku'llâhı gör

17 Açdı 'izâr hûb cemâlin gösterüp vâmıklara
Sundi sahbâ-yı zülâl olan mest idüp 'âşıklara¹³⁸
Sebkat itmiş rahmet-i Hak tâ ezel sâbıklara
Muktezâ-yı 'adl-ı hikmetden öte sadıklara
Kıldığı cûd [u] kerem ihsan-ı lutfu'llâhı gör¹³⁹

I.3.17. 18 Bendli Muhammes :

18 bendli tek muhammese rastladık. Bunun bütün muhammesler içindeki oranı % 0,1'dir. Bu 18 bendli tek muhammes, XVIII. yüzyılda Halil Nûrî tarafından yazılmıştır. Şiirin tam metni aşağıdadır:

¹³⁷ Bu mısra eksiktir.

¹³⁸ Bu mısradaki vezin bozulmaktadır.

¹³⁹ Dîvân-ı 'Askerî, s. 170-171; Mehmet Saadettin Aygen, Şâir ve Mutasavvıf Gülaboğlu Muhammed Askerî (Hayatı ve Şiirleri), Türkeli Matbaası, Afyon, 1979, s. 111-113. Bu eser maalesef ki hatâ ve eksiklerle doludur. Bu sebeple biz ilk sırada verdiğimiz yazma Dîvân'ı esas aldık. Ayrıca son iki bendin bu yazmada bulunmadığını da belirtelim..

DER-SİTÂYİŞ-İ HAZRET-İ MOLLÂ-YI RÛM¹⁴⁰

- Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün*
- 1 Göñül çün lâle pür-dâg-ı 'aşk ile dil zârî
Revân it dem-be-dem sermâye-i çeşmân-ı hûn-bârı
Tehî-magzân-veş geşt ü güzâr itme bu gülzârı
Gül-i tevhîde şebnem eyle 'âşık eşk-i esrârı
Açup dâg-ı dilîfiden gonca-i gülzâr-ı ebrârı
- 2 Reh-i Hakda dizilmişler tarîkat erleri kol kol
Usûl ile varur ser-menzil-i maksûda her bir yol
Gel ey dil bâde-i câm-ı mahabbetle ser-â-ser tol
Erenler dergehinde bir kalender bende-i hâs ol
Tırâş it çâr-hizb ile göñülden fikr-i agyârı
- 3 Dönüp turma bu gerdûn içre râz-ı 'aşkı izhâr it
Tavâf-ı Ka'be-i kûy-ı habîbe sa'y-ı der-kâr it
Nigâh it gerdiş-i eflâke bir gün fehm-i esrâr it
Fenâ bezminde ser-gerdânlığı gerdûn gibi kâr it
Tolaş mânend-i mihr ü mâh kird[?]-i kutb-ı edvârı
- 4 Girân-kadr olmak istersen eger bâzâr-ı ecilde
Tamâm it eksik itme şân-ı insâniyyeti dilde
Terâzû-yı hıredle yûri aldanma bu menzilde
Meded noksâna düşme hıdmet-i insan-ı kâmilde
Bırakma dest zikr ü fikrden mîzân-ı ikrârı
- 5 Girenler milket-i terk-i sûy-ı Allaha selâmetdir
Dühûl itmek o nüzhetgâha lâkin hayli himmetdir
O yerde gel 'azîzim bir mahal zabt eyle fırsattır

¹⁴⁰ Bu manzûmede bir çok mısradâ vezin bozukluğuna rastlanmıştır.

- Tecerrüd 'âlemi pîrim 'aceb vâsi' velâyetdir
O kişver şehleridir vârisân-ı tâc-ı hünkârî
- 6 İşin yekpâre altun eylemiş himmetle bir anda
'Aceb kişver-küşâ bir pâdişâh olmuş bu meydânda
Nice nâm-âver olmuş Rûmda Îrân u Tûrânda
Hakîkat didesiyle bak yürütmüş sikkesiyle anda
Vücut iklîminî sultân-ı Cem-câh-ı 'atâkârî
- 7 Görüp gerden-küşânî ser-fürûsın pâyına dâ'im
Nigâh-ı münkirâna seyf-i kâtî' olduğun bildim
İder insânı esrâr-ı Hudâya bir sözi 'âlim
Şehensâh-ı kerâmet-sikke Mevlânâ-yı Rûmî kim
Hüsâmî nutkı kesmişdir kökünden 'ırk-ı inkârî
- 8 O nûr-ı şem'-i vahdet 'aşkıla yanmış yakılmışdır
Zıyâ'-ı feyz-i cûdı dehre ser-te-ser yayılmışdır
'Uluvî-i şânî inkâr eyleyenler pek yañılmışdır
O şems-i maşrık-ı hüviyyet kim açılmışdır
Yed-i feyziyle rûy-ı dehre bâb-ı hikmet-i Bârî
- 9 Kemâl-i 'ilm ü 'irfânı bedihîdir makâlinden
Mübeyyin dânişi nutk-ı fesâhat-iştimalinden
'Aceb mi gıpta itse gayrı yer Rûmuñ bu hâlidir
O bürhân-ı muhakkık-pîşe kim sırr-ı kemâlinden
Salâh-ı himmeti el'ân mülk-i Rûmadır sârî
- 10 'Adâvet-kîş olup ol hânedâna kim ki şâmetdir
Dü 'âlemde nihâl-i i'tibârı gayr-ı nâbitdir
Sadâ-yı şevketin her kim semâ' eyleser sâkitdir
Bahâ'-i dîn ü devlet haşre dek feyz ile sâbitdir
Tutup sıyt-ı kudûmı ser-be-ser âfâk u aktârî

- 11 Gürûh-1 evliyânıñ izine gitmek sa‘âdetdir
Teveccühle Hudâya böyle yol bulmak ne himmetdir
Reh-i Hakka ‘azîmet sanma her ferde ‘inâyetdir
Bu meydân erleri rehberde eyvân-1 vahdetdür
Bu cem‘iñ *semme vechu’llah*dur mücellâ-yı enzârı
- 12 Bu murgânıñ semâvât-1 kerâmet-âşiyânıdır
Dönüp pervâz itmek bunlarıñ hakkâ ki şânıdır
‘Adûya her biri gûyâ belâ-yı semâvîdir
Bu cânlar şâh-bâzân-1 matâr-1 lâ-mekânıdır
İderler sayd-1 kebk-i kûhsâr-1 mülk-i envârı
- 13 ‘Abâ-pûş-1 tevâzûdur bu mülküñ şehleri ekser
Olur envâ‘-1 teşrîfât-1 Hakka ma‘nevî mazhar
Ridâ-yı fakrdır anlara ancak sûretâ zîver
Melâmet hırkasın dîbâ-yı zer-dûza degişmezler
Soyarlar kâmet-i candan libâs-1 ‘ucb u pendârı
- 14 ‘Aceb mi çarh-1 dûna üstine erbab-1 devrânıñ
Muvâfikdir bu âyîn ü usûle gerdişi anıñ
Kim inkâr eyler ey sultân-1 devrân rif‘at u şânıñ
Felek tennûre boş abdâlıdır bu bezm-i ‘irfânıñ
Usûl-i ‘âşıkân-1 Mevlevîye uymuş etvârı
- 15 Seni tezkire zann itme olur o şâh-1 kâh
Yetişdir er iseñ gülşen içre sen dahi br şâh
Hele bir dem nigâh it dîde-i dikkatle ey küstâh
Ney inler def döger gögsin rebâbıñ sînesi sûrâh
Nümâyân her birinde sûziş-i ‘uşşâkıñ âsârı
- 16 Rıyâz-1 vasf-1 Mevlânıñ ey dil başkadur seyri
Safâsı mahv ider hâtırdan âsâr-1 gam u hayrı
Akıt ol sûya cûy-1 arzûyı nûr yâ gayrı

Emîrû'l-‘âşîkînîfi çâker-i dîrînesi hayrî
Zülâl-i na‘tîñ itdi nâvedân-ı hâmeden cârî

17 Göñül hâlî olur mı bir gün âh-ı subhgâhîden
Degildir dil-i şûrîde dâmen her menâhîden
Velî dervîşdir me’yûs olmaz lutf-ı şâhîden
Temennâ vü ricâsı oldur ‘uşşâk-ı Îlâhîden
İrişdikde huzûr-ı Hakka vakt-i celb ü ihzârı

18 Peşimânî gelüp her şey’e ehvâl-i kıyâmetle
Olup lerzîde dest ü pây fart-ı havf u hayretle
Şerimsâr olmadan ümmîdim oldur kim mezelletle
Du‘â-yı hâlis-i sâdât ihvân-ı tarîkatle
Kıla ol bî-kese esrâr-ı Mevlânâ mededkârı¹⁴¹

1.3.18. 19 Bendli Muhammes :

19 bendli tek muhammes yazılmıştır ve bunun bütün muhammesler içindeki kullanım payı da % 0,1’dir. 19 bendli tek muhammes XVII. yüzyılda yaşamış mutasavvıf şâir Niyâzî-i Mısırî’ye âittir. Bendlerinin mütekerrir son iki mısraı

Gele Deccâl gele gele

Gör kim senüñ hâlüñ n’ola

şeklinde olan bu muhammes daha önce, muhammes kâfiyelerinin incelendiği bölümde yazılmıştı.

¹⁴¹ Dîvân-ı Nûrî Beg, İst. Üniv. Ktp., T. 14, vr. 13a-14b.

1.3.19. 20 Bendli Muhammes :

Elimizde 20 bendli olarak yazılmış 1 muhammes bulunmaktadır. Diğer tek muhammesler gibi bunun da kullanım oranı % 0,1'dir. Bu muhammes XVIII. yüzyılda yaşamış şâir Halil Nûrî tarafından kaleme alınmıştır¹⁴².

1.3.20. 21 Bendli Muhammes :

21 bendli tek muhammese rastladık. Bu muhammesi, son asırda yaşamış hiciv ve nükteleriyle tanınan Şâir Eşref yazmıştır¹⁴³.

1.3.21. 22 Bendli Muhammes:

22 bendli olarak 1 muhammes yazılmıştır. Bütün muhammesler içindeki oranı % 0,1 olan bu muhammes, XIX. yüzyılda yaşayan Tokatlı Gedâyî'ye âittir¹⁴⁴.

1.3.22. 23 Bendli Muhammes :

23 bendli elimizde tek muhammes bulunmaktadır. Bu muhammes de XIX. yüzyılda Şâir Eşref tarafından yazılmıştır. Şiiri aşağıya yazıyoruz:

İSTİMDÂD

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün

1

Açıkken ehl-i İslâma sebîliñ yâ Resûlallah

¹⁴² Dîvân-ı Nûrî Beg, vr. 18a-18b.

¹⁴³ Şâir Eşref, "Rü'yâ", Vakit Gazetesi, S. 4006-4012 (1-7 Mart 1929), s. 3, v.d.

¹⁴⁴ Muhtar Yahya Dağlı, Bektâşî Edebiyatından Tokatlı Gedâyî Hayatı ve Eserleri, Maarif Kitaphânesi, İst., 1943, s. 18-20.

Ne hakkı var kapatsun bir dalîliñ yâ Resûlallah
'Adâletde seniñ yokken 'adîliñ yâ Resûlallah
İdüp mahkûmı bir hizb-i kalîliñ yâ Resûlallah
Bizi ezdikce ezmekde vekîliñ yâ Resûlallah

2 O varken ümmet-i merhûme kurtulmaz dalâletden
Memâlikde turulmaz oldu envâ'-ı şekâvetden
Usandık Hazret-i Allah biz artık şikâyetden
Çıkarmazsan o hilâfetden vekâletden¹⁴⁵
Kesilmez arkası bu kâl ü kîliñ yâ Resûlallah

3 Ne zevk almakdadır millet du'â-yı şehriyârîden
Ne me'mûl-i hayır eyler bu emr-i ıztırârîden
Yakardı sarf ile nahvi bir az çoksa Fenârîden
Cesâret itdi kaldırdı ehâdîsi Buhârîden
Duyulmaz oldu fermân-ı celîliñ yâ Resûlallah

4 O varken milletiñ böyle gider bu baht-ı menhûsı
Aratdırdı bize icrâ-yı ahkâm itmede Rûsı
Ne hikmetdir bunuñ bir çok ehâlî oldu câmûsı
Birer sûretle mahv itdi yazık erbâb-ı nâmûsı
Odur hâmîsi şimdi her rezîliñ yâ Resûlallah

5 Nasıl râhat idersin ümmetiñ feryâd itdikce
Gelir 'aks-i sadâ biz senden istimdâd itdikce
Karışmazsın o mülki milleti berbâd itdikce
Mezâlimle o ne istibdâd itdikce
Açıktan geçmiyor zıkr-i cemîliñ yâ Resûlallah

6 Niçün bilmem ki böyle bir musahhardır

¹⁴⁵ Metinde bu mısırada olduğu gibi noktalarla gösterilen yerler, şâir tarafından ya da eser basılırken kasden boş bırakılmıştır.

Vücûdı bîñ belâdan hâsıl olmuş âlet-i şerdir
Zamânında memâlik ‘âdetâ bir sahn-ı mahşerdir
Mehâkimde zarar görmekligi elbet mukarrerdir
Vekîlîñ irtikâbından asîlîñ yâ Resûlallah

7 Büküldi boynı artık ye’s ile her bir müselmânıñ
Tutulmaz oldu ahkâmı ehâdîs ile Kur’ânıñ
Degildir şübhesiz böyle seniñ âdâb u erkânıñ
Fezâyâ-yı ta’arruzdan müberrâ olsa da şânıñ
Lüzûmı var mıdır böyle vekîlîñ yâ Resûlallah

8 Virilmişdir karârı eskiden ictimâ’-ı ümmetce¹⁴⁶
Bu hûn-kâra hilâfet gayr-ı câ’izdir şerî’atca
Ne dirlerse disünler şimdiki şûrâ-yı devletce
Bunuñ gark olması matlûbdur deryâda ümmetce
Gazâsı hâtıra geldikce Nîlîñ yâ Resûlallah

9 Bilirsîñ ki bu her oyunda ‘ayn-ı
Vücûdı bombalarla mahv olunmaz bir göz maldır[?]
Çıkarma bahre bir kerre kulagından tutup taldır
Meded senden bunı Allah içün sen ortadan kaldır
Kılıc kullanmada millet hacîlîñ yâ Resûlallah

10 Usandık bıkdık artık biz bunuñ hükmünden illa’İlah
Dinilmez togrısı milletce bundan sonra eyva’İlah
Zamânında bunuñ Osmanlılıktan eyledik ikrâh
Görürken hûn-ı ma’sûmîni Hazret-i Allah
Nedir ma’nâsı bilmem selsebîlîñ yâ Resûlallah

11 Ne senden şerm idüp zâlim ne Mevlâdan hazer itdi

¹⁴⁶ Bu mısradaki ictimâ’ kelimesi yerine icmâ’ kelimesi vezin ve kullanılış açısından daha uygun düşmektedir.

Otuz yıldır ahâliyi soyup tîg u teber itdi
Utanmaz bir takım bî-çâregânı der-be-der itdi
Bizi ezdikce ezdi ahtapotdan beş beter itdi
Vücûdı kalkmasun mı ol sakîliñ yâ Resûlallah

12 Otuz yıldır bu mülk ü milletîñ âsâyişi muhtel
Bunuñ kanlı zamânından hayâ itmez mi müstakbel
Dikilse nâmına şâyesteâne[?] bir heykel
Zamanında yetişseydi koşardı cümleden evvel
Yakardı altına ateş halîliñ yâ Resûlallah

13 Bu mülküñ nikbetiyçün sarf olunmakda seniñ sırrıñ
Bu kavmiñ zilletiyçün sarf olunmakda seniñ sırrıñ
Bu zulmüñ şiddetiyçün sarf olunmakda seniñ sırrıñ
Hafiyye hıdmetiyçün sarf olunmakda seniñ sırrıñ
Vatandan ac döner her bir delîliñ yâ Resûlallah

14 Bu hûn-kârıñ vücûdı geldi İslâmiyyete meş'ûm
Mezâlim çıkdı ayyûka 'adâletden vatan mahrûm
İçinden böyle söyler habs olurken şimdi her mazlûm
Şerî'at çokdan itmişdir bunu a'dâyıla mahkûm
Kerem kıl esfele gitsün [iñ] yâ Resûlallah

15 Çıkup dilden semâda çâk iderdi âhlar mâhı
Bulup ta'cîz iderlerdi bu gün ilâhı vallâhî
Halîfe itdigiñçün böyle bir mahlûk-ıhı
Yakañdan hep dutarlardı seniñ vallâhî billâhî
Kitâbıñ olmamış olsa kefilîñ yâ Resûlallah

16 Otuz yıldır vatan da oldu bir vîrâneniñ bûmı
Tahammül kalmadı bizde uçur bu bûm-ı meş'ûmı
Bitirdi Ermeniye kırdı İslâmı ezüp Rûmı
..... ölse gitse kurtulurduk çünki hortumı

Uzanmakda zaman geçdikce filîfi yâ Resûlallah

17 Yazık kim kalmamış kan ümmetiñ pîr ü civânında
Açılmaz bin kilid var hepsiniñ sanki dehânında
Muhabbet kalmamışdır devlet ü millet miyânında
Bozuldı her tarafda emn ü âsâyiş zamânında
Hesâbı yok bıçaklanmış ‘alîliñ yâ Resûlallah

18 İder senden bu millet şöyle istimdâd uistirhâm
Vekîlinse eger böyle vekîli itme istihdâm
Nasıl olmaz o zâlim her zamân şâyeste-i düşnâm
Selâmlıkda namâz kılmaz otuz biñ leşker-i İslâm
Sebeb evhâmıdır birsîliñ yâ-Resûlallah

19 Seniñçün gerçi hâcet yoksa da ma‘lûmı i‘lâma
Velâkin zabt olunmaz oldı artık eşheb-i hâme
Lehinde biñ yalan yazdırsa da rüşvetle akdâma
Halife böyle mi olmak gerekdir ehl-i İslâma
Olur mı hükmi câ’iz bir zelîliñ yâ Resûlallah

20 Altında kalsa çok degildir böyle hûn-kârîfi
Zamânında tuyulmaz m’oldı nâm u şânı ahrârîfi
Degildir nice mümkün hepsini serd itmek esrârîfi
Beyân itmek içün ahvâlini böyle hükümdârîfi
Lüzûmı yok mıdır bahr-i tavîliñ yâ Resûlallah

21 Göñül kâ’il degildir hâtime ebyânına yoksa
Umûma sıgmıyor hürriyetiñ dîvânına yoksa
Neler tahrîr olunmaz böyle Şâhsıñ şânına yoksa
Teşekkür eylesün kâfiyeniñ fikdânına yoksa
Biter mi bahsi böyle ol bahîliñ yâ Resûlallah

22 Nasıl bilmem ki itsek hâk-i pâya ‘arz-ı keyfiyyet

Bu gün milletce her yerde yasaktır yâd-ı hürriyyet
Tükendi ümmetiñ artık kesilmek üzre zürriyyet
Akar her yerde kandan sîller rahm eyle kim millet
Yuvarlanmakta üstünde o sîliñ yâ Resûlallah

- 23 Bizi duydukca tir tir titredir ol zâlimiñ marşı
Niçün bilmem ki hâlâ yıkmamakda âhımız ‘arşı
Sokaklar kan dolar mesdûd olur üç günde bir çarşı
Hilâfet iddi‘asında olan bir zâlime karşı
Mu‘accizlikse de oldum dahîliñ yâ Resûlallah¹⁴⁷

I.3.23. 27 Bendli Muhammes :

27 bendli muhammes sayısı 1’dir. Diğer tek muhammesler gibi bunun da bütün muhammesler içindeki kullanım oranı % 0,1’dir. 27 bendli bu muhammes, XVIII. yüzyılda yaşamış Şâkir mahlaslı şâir tarafından yazılmıştır. Bu muhammesi de aşağıya yazıyoruz:

Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün

- 1 Esselâm ey mahrem-i halvetiñe *sümme denâ*
Mîhr-i burc-ı *men ‘aref* mahbûb-ı hâs-ı Kibriyâ
Mâh-ı gerdûn-ı risâlet şâh-ı evreng-i Hüdâ
‘Âşık-ı hüsni Cenâb-ı Hâlık-ı arz u semâ
Ahmed ü hâmid Muhammed Mustafâ vü Murtazâ
- 2 Esselâm ey zâtı zât-ı Hakka müstesnâ habîb
Hastegân-ı ‘illet-i ‘isyâna hakkâ bî-tabîb
Şerbet-i lutf-ı şefâ‘atdan ideriseñi mansîb
Rûz-ı cân-sûz-ı kıyâmetde kalur ümmet garîb

¹⁴⁷ Şâir Eşref, İstimdâd, Mısır, 17 Ramazan 1323, 8 s.

- Dest-gîr ol el-meded ey pîşvâ-yı enbiyâ
- 3 Esselâm ey şânıña nâzil olan emr-i salât
Muhbir-i sâdık nebiyy-i hak Resûl-i pâk-zât
Seyyid-i kevneyn şefî'ü'l-müznibîn 'âli-sıfât
Fahr-ı 'âlem bâ'is-i îcâd-ı cümle kâ'inât
Mâhtâb-ı Leyletü'l-Kadr Berât-ı ihtidâ
- 4 Esselâm ey 'âlim-i 'ilm-i ledün isnâd-ı bahs
Hâce-i bâlâ-nişîn-i mesned-i irşâd-ı bahs
Mâhî-i küfr ü dalâlet câmi'-i ezdâd-ı bahs
Kevne merbût olmadan ser-rişte-i evtâd-ı bahs
Kâ'im itmişdi Hudâ zâtuñ eyâ hayru'l-verâ
- 5 Esselâm ey *kâbe kavseyne* kemân-ebrûsı tâc
Kuhl-ı *mâ zâga'l-basar* çeşmiñle eyler ibtihâc
Dârü-yı 'afvîñla sıhhat bulmadığın her mizâc
Eylemezseñ merhamet ümmet kalurlar lâ-'ilâc
Kimden itsün ehl-i derd dermânı kimden ilticâ
- 6 Esselâm ey mazhar-ı *levlâke levlâk* iftitâh
Ey Resûl-i Leyle-i Mi'râcı nûr-ı her sabâh
Kudsiyâna makdemîñ sermâye-i fevz ü felâh
Giricek zîr-i livâ-yı hamdiñe ehl-i salâh
Mücrimânıñ eyleme evrâdını vâ-hasretâ
- 7 Esselâm ey teng-i râhş-ı 'azmi meydân-ı ferâh
Cilvegâh her âsumân nüh tabak u heft-kâh
Nahl-i îcâdıña dünyâ ile 'ukbâ berk-i şâh
Şâh-râh-ı sünnetiñdir ehl-i takvâya dü şâh
Zıyâ-yı cebhesi pertev-dih-i şems-i duhâ
- 8 Esselâm ey talib ü matlûb u mergûb-ı Ehad

- 'İllet-i îcâd-ı hestî mazhar-ı nûr-ı ebed
Nûr-ı zâtüñi hakkıçün ey mahrem-i bezm-i Samed
Dergeh-i 'arş-ı âsitânîñdan kerem kıl itme red
Al eliñ kaldır da gafletden ey nûr-ı Hudâ
- 9 Esselâm ey şehd-i 'aşkı 'âşika cândan lezîz
Tûtî-i câna nebât-ı vasl cânândan lezîz
Telh-kâmân-ı 'usâta derdi dermândan lezîz
Pîş-i vicdân-ı beşerde yogiken andan lezîz
Cân u başım yolıña bifi kez fedâ olsun fedâ
- 10 Esselâm ey sâhib-i mi'râc-ı şâh-ı tâc-ver
Râkib-i Refref-i sanberk-pûş-ı 'arşi's-sefer
Seyyid-i ser-cümle-i efrâd-ı evlâd-ı beşer
Senden olmazsa şefâ'at rûz-ı mahşerde eger
Dûzahîler hâlîme bî-şek iderler kahkahâ
- 11 Esselâm ey 'ârif-i bi'llah-ı halvetgâh-ı râz
Nâzenîn-i kurb-ı hâsu'l-hâs-ı Rabb-i bî-niyâz
Sidre-peymâ bülbül-i 'arş-âşiyân-ı 'izz ü nâz
Ey gül-i vech-i Cemîli bâg-ı kevneyne tırâz
Ser-firâz-ı *li ma'allah* sâhib-i havz u livâ
- 12 Esselâm ey tuhfe-i rûhı salât-ı bi-kıyâs
Ve'y salâtı revnak-ı pîrâye-i efvâh-ı nâs
Ravza-i pâkiñ ile eyvây-ı cennet hem esâs
Ümmetiñden eyleyen ma'den-i Hakka sad-sipâs
Ey şeh-i Yesrib meh-i Bathâ Resûl-i müctebâ
- 13 Esselâm ey zahrıña mühr-i nübüvvet münakkaş
Hüccet-i mahtûm-ı Hak tıgrâ-yı emr-i nûr-ı reş
Yakmasun diyü vücûd-ı nâzikin tâb-ı güneş
Ebri kılmış farkına Hak sâyebân ey mâh-veş

Sen de kılma üstümüzden sâye-i lutfuî cüdâ

14 Esselâm ey ravza-i pâki metâf-ı ‘âm u hâs
Hâssa-i zâtı e‘azz u eşref-i cümle havâs
Nic’olur mahşerde hâlim ey şeh-i ‘afv-ihtisâs
Olmadan himmet hevâdan dâmen-i cânım halâs
İtmedim fermânıññıñ bîfide birine iktidâ

15 Esselâm ey inkıyâdı ehl-i dîne dîn-i farz
İttibâ’-ı ümmet üzre farz-ı ‘ayn u ‘ayn-ı farz
Saña medfen olalı ey cevher-i gül hâk-i ‘arz
Kılmada *yâ leytenî küntü türâbâ* çarh-ı ‘arz
Hâk-i kabriñdir melâ’ik çeşmine kuhl-ı cilâ

16 Esselâm ey zîb-i zîn-i Refref-i da‘vet-bisât
Makdem-i Kûfeye gele melâ’ik pür-neşât
Sakinan-ı ‘arş-ı a‘lâya medâr-ı inbisât
Şimdiden bükdi miyân-ı ‘aklımı havf-ı Sırât
Korkaram yolda koya bâr-ı girân-ı mâsivâ

17 Esselâm ey âşinâ-yı bahr-i i‘zâz-ı Hafız
Lücce-i nâ-ka‘r-yâb-ı mevce-endâz-ı Hafız
Bülbül-i arş-âşiyân-ı sidre-perdâz-ı Hafız
Gülbün-i bi-sâye-i gül-bâgçe-i râz-ı Hafız
Bâg-ı Yâsin ravza-i Tâhâ Muhammed Mustafâ

18 Esselâm ey şevkine şevkiyle çarh iden semâ’
Mazhar-ı sırr-ı rumûz-ı câvizü’l-isneyni sâ’ [?]
Tâ-be-mahşer gösterüp fermânıññıñ halk ittibâ’
Eylemekde bâg-ı şer‘ifden halâyık intifâ’
Hâr harmân olmadan cevfe eylerem rûzı baña

19 Esselâm ey Leyletü’l-İsrâ-yı teşrîfe çerâg

- Ey şehîd-i 'aşkıfîa me'vâ olan tâg üsti bâg
Kılmasun Allah hubb-ı 'aşkıfî dilden ırâg
Kâfir olsun kulluğundan gösteren bû-yı ferâg
Sen kabûl eyle hemân ey bihterîn-i ıstifâ
- 20 Esselâm ey dûde-i ecdâdîfîa hayru'l-halef
Muktedâ-yı enbiyâ muhyî-yi ervâh-ı selef
Kadr-i seng-i râhîfîa nisbet dür ü gevher hazef
Yok salâtile selâmîfî itmeden i'lâ-şeref
'Ömrüm oldukça salâtîfî eylerem subh u mesâ
- 21 Esselâm ey hadimiñ Cibrîl ü merkûbuñ Burâk
'Âşıkîñ Hak cilvegâhıñ âsumân-ı nüh-tabâk
Bundan a'lâ rûbe olmaz ey meh-i burc-ı felak
Eyleyüp Cibrîl ile Allah 'arz-ı iştiyâk
Bezm-i hâs-ı kurba da'vet ide bî-çün ü çerâ
- 22 Esselâm ey hâce-i dürrü'l-'ulûm-ı şer'-i pâk
Hâk-i pâk-i ravza-i pür-nûrîfîa rûhî fedâk
Ümmi-i nâ-hânde-i üstâd-i 'ilm-i feyz-nâk
Müşg-i cennet kabr-i pür-envâr-ı ber-tûde-i hâk
Ey şehenşâh-ı serîr-ârâ-yı mülk-i ıstifâ
- 23 Esselâm ey râhmeten li'l-'âlemîn-i hayru'l-milel
Ey Resûl-i a'zamu'l-kadr-i Hudâ-yı lem-yezal
Olmayup be-küşte dilden rişte-i tûlâ-emel
Rûz u şeb kârım ma'âsî itdigim sû'-i 'amel
Eylemezsen hâl pek müşkil olur 'afvım recâ
- 24 Esselâm ey râyet-efrâz-ı risâlet esselâm
Esselâm ey kâyıd-ı ceş-i nübüvvet esselâm
Âliñîñ ashâbıñîñ tâ-sâ'at-i rûz-ı kıyâm
Tuhfe-i ervâhı olsun essalât [u] esselâm

- . . .
- Ey emîn-i vahy-i Hak şâh-1 şefâ'at intimâ
- 25 Esselâm ey zâ'ir-i dergâhı Cibrîl-i Emîn
Menzil-i şân-1 şerîfi râhmeten li'l-'âlemîn
Kabr-i pâkiñ oldığıyçün genc-i esrar-1 yakîn
Ser-fürû eyler türâba dâ'imâ çarh-1 berîn
Ey türâb-1 kabri kuhl-1 dîde-i şâh u gedâ
- 26 Esselâm ey nûr-1 Hak bürhân-1 kudret 'aşkına
Zahrîña mersûm olan mihr-i nübüvvet 'aşkına
Mu'cizâtıñ hakkına nûr-1 risâlet 'aşkına
Ey şefî'-i rûz-1 mahşer Rabb-i 'izzet 'aşkına
Kıl şefâ'at eyleme mahrûm-1 Firdevs-i 'atâ
- 27 Esselâm ey enbiyâ vü evliyânıñ ecmeli
Âsumân-1 kurb-1 ev ednâya mihr-i müncelî
Câr-yârıñdır Ebûbekr ü 'Ömer 'Osmân 'Ali
Câr-yârıñı hakkıçün ey mürselîniñ efdali
Eyle mahşerde şefâ'at kim kabûl eyler Hudâ¹⁴⁸

I.3.24. 28 Bendli Muhammes :

28 bendli 1 muhammes yazılmıştır. XVIII. yüzyıl şâirlerinden Nazîm'e âit bu muhammesin metni aşağıdadır:

- . . .
- Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün*
- 1 Esselâm ey kârvân-1 râh-1 Hakka pişvâ
Esselâm ey enbiyâ vü mürselîne muktedâ
Esselâm ey râyet-efrâz-1 sufûf-1 asfiyâ
Esselâm ey seyyidü'l-kevneyn-i mahbûb-1 Hudâ

¹⁴⁸ Dîvân-ı Şâkir, Süleymaniye Ktp., Hamidiye Böl., Nu. 1096, vr. 1b-4a.

Fahr-1 'Âlem Ahmed-i mürsel Muhammed Mustafâ

- 2 Esselâm ey perdedâr-1 râz-1 settârü'l-'uyûb
Esselâm ey bezm-i 'afv-ârâ-yı gaffârü'z-zünûb
Esselâm ey dergehinde bâl-i kudsî hâk-i rûb
Esselâm ey cilvegâh-1 'aşk-1 pâki her kulûb
'Âşık-1 pür-iştiyâkı enbiyâ vü evliyâ
- 3 Esselâm ey âfitâb-1 maşrık-1 fevz ü necât
Esselâm ey mâhtâb-1 Leyletü'l-Kadr u Berât
Esselâm ey 'afv u lutfi mahv-sâz-1 seyvi'ât
Esselâm ey müşfik-i hâl-i digergûn-1 'usât
Server-i cem'-i rüsûl serdâr-1 saff-1 enbiyâ
- 4 Esselâm ey mülzemi a'dâ-yı dûn itdikce bahs
Esselâm ey 'ilmine 'âlem zebûn itdikce bahs
Esselâm ey nutkı bî-şerh ü mütûn itdikce bahs
Esselâm ey her hünerde zû-fünûn itdikce bahs
Ümmî-i nâ-hânde iken hâce-i müşkil-küşâ
- 5 Esselâm ey mesned-i kurba şeh-i levlâk-i tâc
Esselâm ey *li ma 'allah* bezmîne rûşen sirâc
Esselâm ey renc-i cürme dârû-yı 'afvı 'ilâc
Esselâm ey tâlib-i sevdâ-yı 'aşkı her mizâc
Cân-1 Hızra derdi dermân rûh-1 'Îsâya devâ
- 6 Esselâm ey zâyirân-1 dergehi ehl-i felâh
Esselâm ey tâyirân-1 ravzası kudsî-cenâh
Esselâm ey vird-i ümmet nâmı her şâm u sabâh
Esselâm ey 'âciz-i vasfı lugât u ıstılâh
Zâtıñîñ bi'z-zât meddâhı Cenâb-1 Kibriyâ
- 7 Esselâm ey cevher-i cân dergehinde seng-lâh

Esselâm ey dürr-i nutkî gûşvâr-ı her sımâh
Esselâm ey bâg-ı kadriñde felekler heft-kâh
Esselâm ey nahl-i vafında *le 'amrük* berg-i şâh
Gülbin-i gülzâr-ı teslîm-i gül-i bâg-ı rızâ

8 Esselâm ey râz-dâr-ı *kul huva'llahu Ehad*
Esselâm ey vâkıf-ı esrâr-ı *Allahu's-Samed*
Esselâm ey 'ârif-i râz-ı ezel sırt-ı ebed
Esselâm ey 'ilmi lâ-yuhşa kemâli lâ-yu'ad
Kâşif-i 'ilm-i ledûn ders-i debistân-ı bekâ

9 Esselâm ey çâşnî-i derdi dermândan lezîz
Esselâm ey telhî-i 'aşkı dile cândan lezîz
Esselâm ey nutkî Hızra âb-ı hayvândan lezîz
Esselâm ey kulluğı mülk-i Süleymândan lezîz
Bende-i fermânber-i dergâhı sultân u gedâ

10 Esselâm ey 'âşık-ı dîdârı gılmânile hûr
Esselâm ey beyt-i ma'mûra salın hüsnile nûr
Esselâm ey tâbi'-i şer'i enâsile zükûr
Esselâm ey nâsîh-i Tevrât u İncîl ü Zebûr
Nass-ı Kur'ânile sâbit vasfî bî-çün ü çerâ

11 Esselâm ey tîr-i kahrında kazâ peykân-ı tîz
Esselâm ey dest-i hışmında kader tîg-i sıfz
Esselâm ey bâd-ı 'azmî fark-ı hasma hâk-rîz
Esselâm ey 'arsa-i rezmi fezâ-yı rest-hîz
Server-i hayl-i rüstül serdâr-ı mensûru'l-livâ

12 Esselâm ey kişver-i iclâli bî-vehm ü hırâs
Esselâm ey sâha-i ikbâli bî-hadd ü kıyâs
Esselâm ey tâk-ı kadri kubbe-i 'arşa mümâs
Esselâm ey tal'atından mihr ü meh nûr iktibâs

Sûre-i Ve'l-Leyl o gîsûdur cemâli Ve'd-Duhâ

- 13 Esselâm ey metn-i evsâfi şeref-bahş-ı havâş [?]
Esselâm ey 'akl-ı kûl medhinde bâ-'acız ü telâş
Esselâm ey şem'-i zâtı bezm-i kurba nûr-pâş
Esselâm ey yolına kurbân hezârân cân u baş
Yolına kurbân olam yalın ayak başı kabâ
- 14 Esselâm ey Ka'be-i kûyî dil-i 'uşşâka farz
Esselâm ey melce-i ehl-i semâvât ehl-i 'arz
Esselâm ey mülk-i kadri bî-kıyâs-ı tûl u 'arz
Esselâm ey râhm iden hâline 'usât itdikce 'arz
Mesned-efrûz-ı şefâ'at müşfik-i rûz-ı cezâ
- 15 Esselâm ey şâm-ı İsrâda nedîm-i bezm-i hâs
Esselâm ey dergehi 'âsîlere câ-yı halâs
Esselâm ey münkir-i 'aşkı sezâ-vâr-ı kısâs
Esselâm ey tâlib-i derdi 'avâm ile havâs
Şerbet-i 'afvî devâ-yı 'illet-i cürm ü hatâ
- 16 Esselâm ey dergehinde hûr huddâm-ı simât
Esselâm ey ravzası Firdevs-i istibrak-bisât
Esselâm ey âsitânı halka bâlîn-î neşât
Esselâm ey gülsitân-ı kûyî bâg-ı inbisât
Sidre vü Tûbâya nahl-i kaddi câ-yı ilticâ
- 17 Esselâm ey zill-i râyâtı 'usâta câ-yı hıfz
Esselâm ey ehl-i cürme dergehi me'vâ-yı hıfz
Esselâm ey kilik-i şefkatle çeken tigrâ-yı hıfz
Esselâm ey nûr-ı 'afvî şem'-i bezm-ârâ-yı hıfz
Sâtır-ı 'ayb-ı ümem kân-ı kerem bahr-ı 'atâ
- 18 Esselâm ey Leyletü'l-Mi'râca hüsn-i pâki şem'

- Esselâm ey enbiyâ vü mürselîne şem‘-i cem‘
Esselâm ey berk-i tîg-i satveti hurşîd-i lem‘
Esselâm ey heybetinden düşmeni kal‘ u kam‘
Saf-şikâf-ı sahn-ı hicâ safder-i deşt-i vefâ
- 19 Esselâm ey nahl-i kaddi gülbin-i *levlâk*-i bâg
Esselâm ey bezmgâh-ı kurbda rûşen çerâg
Esselâm ey kûyî her âvâreye câ-yî ferâg
Esselâm ey şem‘-i zâtı rehber-i her kim sūrâg
Hâdî-i râh-ı Hüdâ semt-i yakîne rehnümâ
- 20 Esselâm ey âfitâb-ı âsumân-ı *men ‘aref*
Esselâm ey mâhitâb-ı burc-ı ikbâl ü şeref
Esselâm ey ins ü cân derdile pür-şûr u şegaf
Esselâm ey sîneler mihrile vakf-ı tâb u tef
‘Aşk-ı cân te’sîrine ervâh-ı kudsî mübtelâ
- 21 Esselâm ey nâzenîn-i kibriyâ mahbûb-ı Hak
Esselâm ey tal‘atından hüsn-i Yûsuf pür-sebak
Esselâm ey mîr-i enver vaz‘ına zerrîn varak
Esselâm ey kurs-ı meh înmâ-yî ebrûsıyla şak
Ruhları şems-i dirâhşân cebhesi bedr-i dücâ
- 22 Esselâm ey bende-i fermânberi ins ü melek
Esselâm ey gûy-ı çevgân-ı gamı arz u felek
Esselâm ey zîr-i fermâmı semâdan tâ semek
Esselâm ey nakd-i câna seng-i dergâhı muhak
Tâlib-i iksîre hâk-i bârgâhı kimiyâ
- 23 Esselâm ey matla‘ü’l-envâr-ı hüsn-i lâ-yezâl
Esselâm ey mahzenü’l-esrâr-ı ‘irfân u kemâl
Esselâm ey burc-ı hüsne âfitâb-ı bî-zevâl
Esselâm ey *kâbe kavseyne* dü ebrûsı misâl

Mihr-i çarh-efrûz-1 *ev ednâ* meh-i burc-1 Hüdâ

- 24 Esselâm ey *râhmeten li 'l-'âlemîn* ile 'alem
Esselâm ey zâtına yeksân hudûsile kıdem
Esselâm ey bahr-i 'ummân-1 ledün genc-i hikem
Esselâm ey ebruvânı Sûre-i *Nûn ve 'l-kalem*
Kuhl-1 *mâ zâga 'l-basar* nergislerinde tûtiyâ
- 25 Esselâm ey hâk-i pâyı kuhl-1 çeşm-i ins ü cân
Esselâm ey seng-i râhı zîb-i tâc-1 serverân
Esselâm ey sâ'il-i dergâhı sultân-1 cihân
Esselâm ey yâr-1 gârı çâr-yâr-1 kâmrân
Ya'ni Bûbekr ü 'Ömer 'Osmân 'Aliyyü'l-Murtazâ
- 26 Esselâm ey ravza-i pür-nûrına cennet girev
Esselâm ey nâr-1 kahrından cehennem pür-'alev
Esselâm ey halka-i bâb-1 Celâli mâh-1 nev
Esselâm ey kûyına ins ü melâ'ik râh-rev
Dergeh-i ser-menzil-i maksûd-1 her subh u mesâ
- 27 Esselâm ey hirmen-i cûdında 'âlem berg-i kâh
Esselâm ey hûşe-çîn-i lutfi dervîşile şâh
Esselâm ey zâtına mahsûs olan 'afv-1 günâh
Esselâm ey bâg-1 vasfı kâ'inâta cilvegâh
'Andelîb ol gülşene cân-1 *Nazîm*-i hoş-nevâ
- 28 Esselâm ey bûstân-1 *li ma 'allahî* güli
Esselâm ey gülşen-i *Yâsîn* ü *Tâhâ* bülbülü
Esselâm ey gîsuvân-1 bâg-1 kurbuñ sünbülü
Esselâm ey çarh-1 cevvi mihriniñ kemter yeli
Rehrevân-1 bârgâhı ehl-i 'arz ehl-i semâ¹⁴⁹

¹⁴⁹ Dîvân-ı Belâgat-ünvân-ı Nazîm, Matbaa-i Âmire, İst., 1257, s. 313-315.

I.3.25. 29 Bendli Muhammesler :

29 bendli 2 muhammes yazılmıştır. Bunların bütün muhammesler içindeki oranı, % 0,2'dir. 29 bendli 2 muhammesin 1'i XVIII. yüzyıl şâirlerinden Râzî'ye, 1'i de XIX. yüzyılda yaşamış Şâir Eşref'e âittir¹⁵⁰.

I.3.26. 30 Bendli Muhammesler :

Elimizde 30 bendli olarak yazılan 2 muhammes bulunmaktadır. Bunların bütün muhammesler içindeki oranı da % 0,2'dir. 30 bendli bu iki muhammesten biri XVI. yüzyılda Fevrî tarafından, diğeri de XVIII. yüzyılda İbrahim Hakkı tarafından yazılmıştır. Fevrî'nin şiirini buraya örnek olarak yazıyoruz:

- Mefâilün Fe 'ilâtün Mefâilün Fe 'ilün*
- 1 Memâlik-i dü cihânuñ olup serîrine şâh
'Adû-yı dînüñi dirseñ kılâm helâk ü tebâh
Sirişk ü âhdan ihzâr idüp silâh u sipâh
Semend-i tevbeye atlan çek ey dil-i gümrah
Livâ-yı eşhedü en lâ-ilâhe illa 'llâh
- 2 Diseñ ki Hakdan ire ey göñül saña tevfik
Diyâr-ı zenbi ko râh-ı salâhı eyle tarîk
Salât u savmı o yolda kılup refik-ı şefik
Hudâñı añ ki seni nûr ider 'aleyhi't-tahkîk
Zıyâ-yı eşhedü en lâ-ilâhe illa 'llâh
- 3 Dilüfiden itme cüdâ zikr-i nâm-ı Mevlâyı
Ki göñlüne viren oldur hurûş-ı deryâyı

¹⁵⁰ Dîvân-ı Râzî, Millet Ktp. Ali Emiri Manzum Eserler Böl., Nu. 147/1, vr.28a-31a; Eşref'in Külliyyâtı, Birinci Kitâb, Vakit Matbaası, 1928, s. 109-114.

- Bülend ü peste salup şûr u sevk u gavgâyı
Gırıv-i ra'd degüldür yaratdı dünyâyı
Sadâ-yı *eşhedü en lâ-ilâhe illa 'llâh*
- 4 Nesîm-i zikr-i İlâhî eserse dilden eger
Rıyâz-ı dînde bite nice lâle-zâr yiter
Anufla tâzelenüp dil misâl-i gonca-i ter
Dimâg-ı cân u dili gül gibi mu'attar ider
Hevâ-yı *eşhedü en lâ-ilâhe illa 'llâh*
- 5 Vücûduñ ola diseñi bâg-ı lutf-ı Yezdânî
Dem-â-dem ur nefes-i zikr-i nâm-ı Sübhânî
İşitmedüñ mi göñül kavlı-i ehl-i 'irfânı
Terî vü tâze ider esse ravza-i cânı
Sabâ-yı *eşhedü en lâ-ilâhe illa 'llâh*
- 6 Diseñ ki defter-i tevhîd-i *Fevrî* bula hitâm
Bir olanuñ güzel adıyla tâ ki ola be-nâm
Dilüñde olsun ebed bu kelâm-ı hûb-nizâm
Muhammed-i 'Arabîdür Resûl-i Rabb-i enâm
'*Aleyhi elfü salâtu ve elfi elfi selâm*
- 7 Sunûf-ı inse cünûd-ı perîye mecma'dur
Buhûr-ı 'ilme süyûl-ı kemâle menba'dur
Şümûs-ı gayba bûdûr-ı zuhûra matla'dur
Cihân u cân nola kevn ü mekândan evsa'dur
Fezâ-yı *eşhedü en lâ-ilâhe illa 'llâh*
- 8 Makâmı zirve-i çarh-ı berînden a'lâdur
Mezâhirîne hazîz-i zamân mücellâdur
Medâr-ı merkez-i dil sine-i mücellâdur
'Ukûl künhini derk itmeden mu'allâdur
Zekâ-yı *eşhedü en lâ-ilâhe illa 'llâh*

- 9 Nevâ-yı nâm-ı Hudâ tâ ki sem'ine girdi
Kelîm gibi göñül 'akl u hûşî şaşırđı
Misâl-i Tûr baña 'âkıbet fenâ irdi
Ki gûş-ı cân u dile şeş cihâtdan irdi
Nidâ-yı *eşhedü en lâ-ilâhe illa'llâh*
- 10 Esîrseñ elem-i cürm ü derd-i tugyâna
Diseñ ki yoluna bî-çâre çâre dermâna
Şarâb-ı vahdet iç ey haste-dil hakîmâne
İrince zer? bire birdür marîz-i 'isyâna
Devâ-yı *eşhedü en lâ-ilâhe illa'llâh*
- 11 Mübârek adını Hakkuñ müdâm kıl ezber
Kelâg-vâr cihân cîfesine itme nazar
Neñe gerek sentüñ ey dil hevâ-yı tâc u kemer
Gedâya sâye salarsa şeh-i dü 'âlem ider
Hümâ-yı *eşhedü en lâ-ilâhe illa'llâh*
- 12 Diseñ 'âlem-i tevhîd-i Hakka ire tarîk
Hidâyet ola saña *Fevriyâ* refik-i şefik
Dilüfde olsun ebed bu kelâm-ı pür-tevfik
Muhammed-i 'Arabîdür Resûl-i Hak tahkîk
'*Aleyhi elfü salâtu 'aleyhi elfü selâm*
- 13 Bu hâr-zâr-ı cihânı neden dimeñ gülzâr
Rıyâz-ı vahdete gir sen de der gül-i bî-hâr
Derip tahayyül 'amelden marâz-ı kevne semâr
Bitür göñülde k'olasın cihânda ber-hôr-dâr
Nihâl-i *eşhedü en lâ-ilâhe illa'llâh*
- 14 Dilâ kim oldu şu kim râh-ı şirkine gitdi
Sanem sücûdun iden kâfirin işi bitdi

Hudâyı birleyen ebrâr-ı vahdete yitdi
Çü harf-i lâyla hep nef'-i mâsivâ itdi
Celâl-i eşhedü en lâ-ilâhe illa'llâh

15 Disefî seni mele-i gaybına yâd idüp Râhmân
Tezekkür eyleye nâmıfî mücerred let[?]-i cihân
Kılup mahabbet-i Mevlâyı sen de mûnis-i cân
Sakın dilünden ebed düşmesün meded bir ân
Makâl-i eşhedü en lâ-ilâhe illa'llâh

16-âş-ı dehr dil ü câna zâhid-edâdur¹⁵¹
Rıyâzetile rızâ nûr-ı çeşm-i bînâdur
Na'im-i zikr-i Hudâ tâze hûb halvâdur
Mezâk-ı câna 'aselden şekerden ahlâdur
Zülâl-i eşhedü en lâ-ilâhe illa'llâh

17 Hayât çeşmesi zulmetde çeşme-i hayvân
Ne lâyük aña k'ola gülşen-i revânda revân
Dürîş? ki kevser-i tevhîde bulasın dermân
Ki her ne dilden akar eyler anı bâg-ı cinân
Zülâl-i eşhedü en lâ-ilâhe illa'llâh

18 Bulam der isefî eyâ *Fevrî* mülk-i vahdete râh
Olam der isefî eger 'âlem-i tarîkate şâh
Dilüfde vird idinigör bu nagme[y]i her gâh
Muhammed-i 'Arabîdür Resûl-i Hayy u İlâh
'Aleyhi elfü salâtu ve elfü elfi selâm

19 Şu'ûn-ı 'âlem-i lâhût u hazret-i nâsût
Mekâmin-i ceberût u mezâhir-i melekût

¹⁵¹ Metni aldığımız yazma biraz tahrip olmuş ve sonradan tamir görmüş olduğundan baş kısımları bazan okuyamadık. Buraları, diğer metinlerde olduğu gibi noktalarla gösteriyoruz.

Menâzil-i ‘azamût u medâric-i râhemût
Kamu merâtibi câmi‘ derûna nefy ü sübût
Kitâb-1 eشهدü en lâ-ilâhe illa ‘llâh

20 Simâ‘-1 nâm-1 Hak ile sestüm bafia yitdi
O vecd ile nicenüfi ‘aklı kendüden gitdi
Kimesne şevkile bilmez ki neyledi nitdi
Cihân u cânı zemîn ü zamânı mest itdi
Şerâb-1 eشهدü en lâ-ilâhe illa ‘llâh

21 Gehî enîn-i hevâ ki hurûş-1 deryâdan
Gehî sadâ-yı ney ü geh nevâ-yı şeş-târdan
Gehî figân-1 hum u gâh cûş-1 sahbâdan
İrişdi sem‘a vü bi‘l-cümle cümle eşyâdan
Hitâb-1 eشهدü en lâ-ilâhe illa ‘llâh

22 Günâh sanma göñül râhmete münâfidür
Hudâyı zikr idegör kim o safla kâfidür
İşitmedüfi mi nedür ol ki kalbi sâfidür
Marîz-i cürm ü günâha devâ-yı şâfidür
Cevâb-1 eشهدü en lâ-ilâhe illa ‘llâh

23 Dilâ cihânda olan ins ü cândan artukdur
Ne ins ü cân ki zemîn ü zamândan artukdur
Zemîn zamân nedür iki cihândan artukdur
İki cihân nola kevn ü mekândan artukdur
Sevâb-1 eشهدü en lâ-ilâhe illa ‘llâh

24 Olam der isefi eger sâlik-i reh-i vahdet
Cenâb-1 Hakka murâd ise *Fevriyâ* kurbet
Dilüfide olsun ebed bu kelâm-1 pür-hikmet
Muhammed-i ‘Arabîdür şefi‘-i her ümmet
‘Aleyhi elfü salâtu ve elfü elfi selâm

- 25 Şu kim halâvet-i tevhîd-i Hakkı cânda bula
Derûn-ı cânı yenâbi' -i ma'rifetle tola
Taşup 'uyûn-ı hükm andan aka saga sola
Mükâşif olur o sâlik k'anuñ dilinde ola
Şu'ûr-ı *eşhedü en lâ-ilâhe illa'llâh*
- 26 Pend idüp şu ki tevhîdi kalbi muhammer ider
Hevâ-yı âteş-i şevk-ı Hudâyı âzer ider
Derûnını rûhât-ı safâ mu'attar ider
Dimâg-ı cân u dilüñ şevkle mubahhar ider
Buhûr-ı *eşhedü en lâ-ilâhe illa'llâh*
- 27 Eger mekâmin-i gaybî eger mezâhirdür
Sübût-ı vahdet-i Hakka delîl-i bâhirdür
Dilince zerre-be-zerre Hudâyı zâkirdür
Muhassılı döküli cüz' ü külden zâhirdür
Zuhûr-ı *eşhedü en lâ-ilâhe illa'llâh*
- 28 Bu şi'rümi benüm ol kimse kim kitâbet ide
Alup ya zikr-i Hudâ kasdına tilâvet ide
Umarın irte anuñ sa'yini rivâyet ide
Cenâb-ı Hak da dem-i sıdkına şehâdet ide
Sutûr-ı *eşhedü en lâ-ilâhe illa'llâh*
- 29 İlâhî sen kerem ehli Müheymin ü Kayyûm
Ben ittibâ'-ı hevâyile 'âsî vü mezmûm
Kapuña geldüm el açdum hazîn-dil ü mehmûm
Hidâyet eyle baña râhmetüñle kıl merhûm
Bi-nûr-ı *eşhedü en lâ-ilâhe illa'llâh*
- 30 Diseñ ki nâme-i tevhîd-i Hak ola mahmûd
Kabûl ide anı tâ *Fevri* şahid ü meşhûd

Magbûn itsûn anı bu kelâm-ı hûb-vürûd
Muhammed-i 'Arabîdür Habîb-i Hayy u Vedûd
'Aleyhi elfü salâtu ve elfü elfi selâm'¹⁵²

I.3.27. 32 Bendli Muhammes :

32 bendli 1 muhammes yazılmıştır. Bütün muhammesler içinde % 0,1 oranında yer tutan 32 bendli bu tek muhammesi XIX. yüzyılda Vâsîf-ı Enderûnî yazmıştır. Aslında anne ve kızının ağzından söylenmiş, kızınki annesinin şiirine cevap mâhiyetinde olan ve bir parça dönemin zihniyetini de yansıtan iki meşhur muhammesten ikincisini oluşturan *Cevâb-nâme-i Pesendide-Eser Ez-Dehân-ı Duhter-i Zibende-Güher* başlıklı ve birçok kaynakta bulabileceğimiz bir muhammestir¹⁵³.

I.3.28. 33 Bendli Muhammesler :

33 bendli 2 muhammes yazılmıştır. Bunların tüm muhammesler içindeki kullanım oranı da % 0,2'dir. 33 bendli 2 muhammes de XIX. yüzyılda yazılmıştır. Bunlardan birincisi, Vâsîf-ı Enderûnî'nin bir üst maddede biraz bahsettiğimiz, anne ile kızın karşılıklı konuşmaları şeklinde olan iki muhammesinden ilki olan ve annenin kızına nasihatlarını ihtivâ eden, *Tahmîs Bâ-Istîlâhât-ı Zenân Der-Vâdî-i Nush u Pend* başlıklı ve bazan müstehcene kadar varan meşhur muhammestir ki bunun metnini de birçok kaynakta bulmak mümkündür¹⁵⁴. 33 bendli muhammeslerden ikincisi, Nâmık Kemâl ile Deli Hikmet'in birlikte yazdıkları muhammestir. Bunun metnini de ileride, *Müşterek Muhammes* başlığı altında vereceğiz.

¹⁵² Dîvân-ı Fevrî Ahmed, Süleymaniye Ktp., Lala İsmail Ef. Böl., Nu. 474, vr. 1b-3b. Aynı eserin mikrofilm için bkz. Ank. Mil. Ktp., MFA, Nu. D. 296.

¹⁵³ Dîvân-ı Gülşen-i Efkâr-ı Vâsîf-ı Enderûnî, s. 11-16; Bu manzûmenin bir kısmı için bkz. Haluk İpekten, Enderunlu Vâsîf, Kültür Bakanlığı Yay., Ank., 1989, s. 146-148.

¹⁵⁴ Dîvân-ı Gülşen-i Efkâr-ı Vâsîf-ı Enderûnî, s. 7-11; İpekten, Enderunlu Vâsîf, s. 142-144.

I.3.29. 56 Bendli Muhammes :

56 bendli tek muhammes yazılmıştır. Bütün muhammesler içinde % 0,1 gibi çok küçük bir yer kaplayan bu uzun muhammes bir tarih manzûmesidir ve XVIII. yüzyılda yaşamış Müverrih Osman Sürûrî tarafından yazılmıştır. Müzdevic mâhiyetteki bu şiir, **Târîh-i Berâ-yı Feth-i 'Arîş Bi-San'atu Muhammes Bi-Zimnu Medh-i Sultân Selîm** başlığını taşımakta ve bu manzûmede başlıktan da anlaşılacağı üzere, hem Arîş'in fethi anlatılmakta¹⁵⁵ hem de Sultân III. Selîm övülmektedir. Şimdi bu muhammesin biraz uzunca olan metnini yazıyoruz:

**TÂRÎH-İ BERÂ-YI FETH-İ 'ARÎŞ Bİ-SAN'ATI MUHAMMES
Bİ-ZIMNI MEDH-İ SULTÂN SELÎM-1211¹⁵⁶**

- 1 *Fâ 'ilâtün Fâ 'ilâtün Fâ 'ilâtün Fâ 'ilün*
Kâhire iklimine gelmişdi Efrenc-i la'în
Kıldı serhad reh-güzerde buldı bir hısn-ı hasîn
Feth olundı şimdi yazdım iki târîh-i metîn
Pâdişâhım müjde kim aldı 'Arîşi ehl-i dîn
Kesdi a' dânuî emânın bu cihâd-ı bihterîn
- 2 Âteşi üzre saçup âteş ocaklı gâziyân
Kâfire hısnı cahîm-ender-cahîm itdi hemân
Halk ider her ân iki târîhimi vird-i zebân
Halk olup yâver 'Arîşi aldı sultân-ı cihân
Cân-ı a' dâ yandı Yezdân eyledi dūzah rehîn

¹⁵⁵ 'Arîş, Mısır ile Kâhire arasındaki küçük bir kasabanın ve buradaki kalenin ismidir. Bkz. Şemseddin Sâmi, Kâmûsu'l-A'lâm, İst., 1311 (Tıpkıbasım, Ank., 1996), C. 4, s. 3145.

¹⁵⁶ H. 1211, M. 1796'ya tekâbül etmektedir. Bu muhammes Sürûrî'nin 3. muhammesidir. Dîvân'da bu şürden önce yazılan 1. ve 2. muhammeslerde 'Arîşin fethine 1799 tarihi verilirken burda 1796 tarihi verilmektedir. Burada bir karışıklık olabilir.

- 3 Zîr ü bâlâda meger söylendi ‘adl u dâd-1 şâh
Kim inüp ordusuna itdi sürûş imdâd-1 şâh
Çok añılsun iki târîhim de kıldım pâdişâh
Eyleye Allah sa’îd aldı ‘Arîşi pâdişâh
İtdi küffârı helâk erbâb-1 dîn oldı emîn
- 4 Gönderüp cenge o sadr-1 kâmilî Sultân Selîm
Hak bu kim kırdı ‘adû-yı bâtulî Sultân Selîm
Şu iki târîhiñ oldı mâ’ili Sultân Selîm
Nez’ idüp aldı ‘Arîşi hâsılı Sultân Selîm
Oldı düşmen mündefi’ merdân idüp sa’y-1 behîn
- 5 Mekr-i düşmeden ola dâ’im şeh-i devrân Selîm
Eyledi kalbi gibi ismin dahi Yezdân Selîm
Zikr olundı iki târîhimde feth-i Hân Selîm
Cengile aldık ‘Arîşi hükm idüp Sultân Selîm
Mahv için a’dâsını merdân-1 dîn itdi yemîn
- 6 Mısırî istîlâyâ râzı olmayup rûh-1 Kelîm
Oldı Efrenc-i le’îm efgende-i renc-i elîm
İtdi mülhem iki târîhe beni Rabb-i ‘Alîm
Cebr ile aldı ‘Arîşi evvelâ Sultân Selîm
Kahr-1 a’dâsıyçün âsâf eyledi rûy-1 zemîn
- 7 Şiddet-i nâr-1 vegâdan kim olurdu âhen âb
Hûn-1 düşmen tîre itmez mi ne defîlû olsa nâb
Bir birine iki târîhim olur nâ’ib menâb
Cehd idüp aldı ‘Arîşi Şeh Selîm-i Cem-cenâb
Dem dem-â-dem akdı a’dâdan türâbı kıldı tîn
- 8 Kudsiyân itdi vürûd aldı ‘Arîşi Şeh Selîm
Eyledi Hakka dürûd aldı ‘Arîşi Şeh Selîm
Bak iki târîhe zûd aldı ‘Arîşi Şeh Selîm

Geldi imdâd-ı Vedûd aldı ‘Arîşi Şeh Selîm
Leşker-i Efrenci dâ’im Hak ide endühgîn

- 9 Kal‘ada çekdi kapandıkda ‘adûv kaht u galâ
Habbe yok ammâ ki mevcûd idi envâ‘-ı belâ
İkidir târîh-i tâmım var ise misl-i salâ
Kıldı ‘azm erbâb-ı dîn aldı ‘Arîşi evvelâ
Kırdı cumhûrı sipâh-ı Şeh Selîm-i kâmbîn
- 10 Zelzele viridi zemîne top idüp kal‘a küşâd
Başına yıkdı Firengin cân evin Rabbü’l-‘ibâd
Gûş idüp yazdım iki târîh-i bî-naks u ziyâd
Aldı hamd olsun ‘Arîşî kal‘asın ehl-i cihâd
Münhezimdir ceys-i mel‘ûn kaçdı gelmez ba‘d-ez-în
- 11 Hırsı bâ‘isdir kim irdi düşmen-i tama‘a rîş
Ya‘ni seyf-i gâziyân açdı o bed evza‘a rîş
Şu iki târîhi itdirdi başta peydâ ‘Arîş
Oldı mel‘ûn nâ-bedîd alındı bî-pervâ ‘Arîş
Dökdi kan ceys-i ‘adûdan aldı kîn
- 12 Eyledi Allah kerem aldı ‘Arîşi ehl-i dîn
Kandedir levh ey kalem aldı ‘Arîşi ehl-i dîn
İki târîh it rakam aldı ‘Arîşi ehl-i dîn
Hem Firengi bozdı hem aldı ‘Arîşi ehl-i dîn
Şûd be-lutf-ı Hak şeh-i ‘âlem mü’eyyed inçünîn
- 13 ‘Asker-i şâhîniñ alayı varup serhengile
Seyr idince kaçdı a‘dâ hısna ‘özürlügile
Halk okur her dem iki târîhimi âhengile
‘Azm idüp ceng-âverân aldı ‘Arîşi cengile
Pâdişâh-ı Cem-cenâb olsun serfirinde mekîn

- 14 Bahs-i evsâfında ıtrâ itsün ehl-i ictihâd
Nâmdârân-ı megâzî koydı 'âlemde bih ad
İki târîhim begendi âsaf-ı Yûsuf-nihâd
Kal'ayı aldı 'Arîşe girdi ashâb-ı cihâd
Pâdişâhıñ gördi cündin kaçdı küffâr-ı mehîn
- 15 Her dem Efrenciñ kılıc başın iki şak eyleyüp
Sû-yı bahre akıdurdı kanın ırmak eyleyüp
Bak iki târîhe şular nusret-i Hak eyleyüp
Ehl-i seyf aldı 'Arîşi Hak muvaffak eyleyüp
Kâfiri kahr eyledi Sulltân-ı Cem-câh âferîn
- 16 Böyle hûn-pâlâ gerekdir dest-i merdânda kılıc
Düşmeniñ 'ırkı kesilmez olmasa kanda kılıc
Medh olunsun iki târîhimle her anda kılıc
Mü'minîn aldı 'Arîşi saldı meydânda kılıc
Düşmeni kıldı hurâsân cengile sâhib-mekîn
- 17 Ehl-i seyf urdukca her dem düşmen-i dûna kılıc
Reng alup kandan olurdu başka bir gûne kılıc
İki târîhimden aña girdigimin hûna kılıc
Mü'minîn aldı 'Arîşi çaldı mel'ûna kılıc
Oldı seyf-i sadr-ı 'âlî bâdî-i feth-i mübîn
- 18 Münhezim cünd-i 'adûdan tünd-hûyân-ı sefer
Oldı pâmâl-i guzât râh-pûyân-ı sefer
Şu iki târîhi söyler nûkte-gûyân-ı sefer
Ceng idüp aldı 'Arîşi ceng-cûyân-ı sefer
Eyledi a'dâyı lerzân dâver-i mesned-nişîn
- 19 Gâziyân saldikca her dem sine-i küffâra şiş
Mürdegânın da'vet eylerdi cehennemde keşiş
Ben de 'ömrümde iki târîhle gördüm bir iş

- Çıkmadı meydâna harbî tobla alındı ‘Arîş
Bozdu kîn aldı ‘adûdan dâver-i dâniş-karîn
- 20 Dehriyân rüsvâ-yı ‘âlem oldu alındı ‘Arîş
Fâtihi Serdâr-ı Ekrem oldu alındı ‘Arîş
İki târihimden müsellemler oldu alındı ‘Arîş
Mesken-i harbi cehennem oldu alındı ‘Arîş
Kâfiri kıldı müdemmir hamle-i sadr-ı güzîn
- 21 Bahs idüp keyfiyyet-i feth ü zaferden merdümân
Kimi virdi şübhe yokdur kimi eylerdi kemân
İki târihimle itdi şöyle tahkîk ü beyân
Müjde ehl-i seyf alup hısn-ı ‘Arîşi dökdi kan
‘Azmile Mısır da sâhib-müher ide zîr-nigîn
- 22 ‘Asker-i Serdâr-ı Ekrem oldu reh-yâb-ı zafer
Boşına kopdı kıyâmet kâfiriñ eyne’l-mefer
Şu iki târihtir hâtır-nişân-ı her nefer
Ehl-i dîn aldı ‘Arîşi eyleyüp meyl-i sefer
Kırdı küffârı sipâh-ı âsaf-ı dâd-âferîn
- 23 Teng-nây-ı kal‘ada düşmen semûm-ı seyf ile
Dırlayup kan nâle eylerdi sadâ-yı hayf ile
İki târihe savaşdım cûş-ı ceş-i keyf ile
Sa’y idüp sâhib-mekîn aldı ‘Arîşi seyf ile
Diş biler bî-dîn için İslâmiyân seyfinde sîn
- 24 Tal kılıçlıkla hisâra taldı erbâb-ı silâh
Ceş-i mahsûrî cahîme saldı erbâb-ı silâh
Bu iki târihe hayrân kaldı erbâb-ı silâh
Hükm-i âsafı ‘Arîşi aldı erbâb-ı silâh
İşidüp gülbang-ı İslâmı ‘adû itdi enîn

- 25 Basdı mührin nâmeve imkânla sâhib-i nigîn
Da'vet itdi leşkeri ikdâmla sâhib-i nigîn
İki târîhim alur ikrâmla sâhib-i nigîn
Kıldı hükm aldı 'Arîşi nâmla sâhib-i nigîn
Mü'minîne bâb-ı Mısırı açdı Fettâh-ı Mu'în
- 26 Kal'anın kırdı kapusın gele kim tutmaz künâd[?]
Dergeh-i cennet şehâdet semtine oldu küşâd
İki târîhim de ma'lûm işte mefhûm-ı cihâd
Toplayup aldı 'Arîşi sadr-ı sâhib-'adl ü dâd
Ceng ile rûh-ı şehîdân buldı vasl-ı hûr-ı İn
- 27 Gâziyân-ı der-i ceng ol açdı derbend-i 'asîr
'An-karîb itsün Hudâ Mısırî dahi fethin yesîr
Şu iki târîhim oldu dil-pesend ü dil-peziîr
Eyledi hamle 'Arîşîñ hısnını aldı vezîr
Bildî düşmen 'aczini geldi yire sürdi cebîn
- 28 Hısn-ı mezbûrı ki vardı ibtidâ aldı vezîr
Cümlesinden ehl-i İslâmıñ du'â aldı vezîr
Şu iki târîhime virdi bahâ aldı vezîr
Hakka hamd olsun 'Arîşi evvelâ aldı vezîr
Kahr-ı Hak irdi Fırânce oldu bi'l-cümle hazîn
- 29 Tîgi kim ceş-i 'adûnufî başına çaldı cünûd
Kesdi ser-tâ-pâ Firenge velvele saldı cünûd
Şu iki târîhime hayrân olup kaldı cünûd
Kıldı hükm-i âsaf 'Arîşi bu sene aldı cünûd
Def'-i cumhûr itmege oldu melâ'ik münzilîn
- 30 Düşmenânıñ bîm-i cân mânende-i berdü'l-'acûz
Ditredirdi tenlerin müşted iken tâb-ı temmûz
Afla kim vardır iki târîh-i tâmımda rumûz

Seyf-i Yûsufî 'Arîşî aldı a' dâdan henûz
Hısnı aldı ehl-i İslâm oldu Hakdan müsta'în

31 Hasımı yakdı şu'le-i şemşîr ile germî-i sayf
Hem Hudânîñ hem kulufî gördükce hısnın virdi hayf
İki târîh eyledim inşâ gulûv itdikde keyf
Seyfle kıldı hücûm aldı 'Arîşî ehl-i seyf
Kâfirîñ ref' it vücûdın yâ mucîbe's-sâ'ilîn

32 Kal'aya girdi çeküp seyfin hemân ashâb-ı dîn
Ehl-i küfre açdı zahm-ı hûn-çegân ashâb-ı dîn
Şu iki târîhim itsün hırz-ı cân ashâb-ı dîn
Hısnını aldı 'Arîşîñ dökdi kân ashâb-ı dîn
Kıldı topuñ na'rasıyla gûş-ı 'âlem çın çın

33 Kasd idince ehl-i îmândan cüyûş-ı bî-kerân
Oldı küfrinde musır toldı cahîme dîgerân
İki târîhimle tebşîr eyleyem nâsı her ân
Müjde bâd aldı 'Arîşî seyfle ceng-âverân
'Azm-i ceng itdikce hâlâ geçdi pîşini pesin

34 Her tûfeng-endâz kim a'dâsı dâ'im urıla
Urdı atdığı yere ceng eyleyüp cumhûr ile
İki târîh itdim inşâ inşirâh-ı sûr ile
Kıldı 'azm ehl-i ehl-i cihâd aldı 'Arîşî zûr ile
Lâ-yu'ad kurşun yedi harbî ki oldu dâne-çîn

35 Top sadâsı kıldı sersem sanki a'dâ yutdı sem
Gâziyân vardı kılıcıla hûn-feşânlık itdi hem
İki târîh itdim inşâ kim degildir bîş ü kem
Kıldı ceng İslâmiyân aldı 'Arîşî akdı kan
Müşt-i gülle eyledi bî-dîni mânend-i 'acîn

- 36 Fırka-i dehrî ki hîç itmezdi istishâb-ı dîn
Katline îmansızın itdi hücûm erbâb-ı dîn
Şu iki târîhi îcâb eyledi âdâb-ı dîn
Kıldı kasd aldı ‘Arîşi toplayup ashâb-ı dîn
Olmasun cumhûr-ı a‘dâ hergiz âsâyiş-güzîn
- 37 Müslimîn Eference tavr-ı yeknesakla kasd idüp
Kıldı ceş-i nusret Rabbü’l-felakla kasd idüp
Ezber itdim bu iki târîhi nakle kasd idüp
Ashâb-ı dîn aldı ‘Arîşi lutf-ı Hakla kasd idüp
Kaçdı harbîler alındı harble hısn-ı hasîn
- 38 Râh-ı nîreng sülûk itmekle serheng-i Fireng
Kaldı mîrîye getürmişdi bir az top u tûfeng
Geldi kasd iki târîh itdi ifşâ-yı direng
Mısra tobdan açdı yol aldı ‘Arîşi ehl-i ceng
Mahv olup a‘dâ-yı dîn kılmaz mı terk-i ân u în
- 39 Şükrü li’llah düşmenânı tobcıyân mahsûr idüp
Aldılar hısnı elinden nâ-bekârı dür idüp
Bak iki târîh yazdım ‘âleme meşhûr idüp
Aldı hamd olsun ‘Arîşi ehl-i îmân zûr idüp
Bozdı merdân-ı hücûm olmuşdı dînsiz der-kemîn
- 40 Nâm-dârân bunda küffârı kırup aldıkca nâm
Hâb-ı râhat oldu hasma Ümm-i Dünyâda harâm
Kesreti killet bulup yazdım iki târîh-i tâm
Ehl-i dîn aldı ‘Arîşi sa‘d ile Rabbü’l-enâm
Oldı ‘asker şâd-kâm-ı cûd-ı Rabbü’l-âlemîn
- 41 Kasd-ı cân-ı düşmen-i menfûr idüp ashâb-ı dîn
Kuvvet-i İslâmla makhûr idüp ashâb-ı dîn
Şu iki târîhi yazdım sûr idüp ashâb-ı dîn

- Çekdi seyf aldı 'Arîşi zûr idüp ashâb-ı dîn
Bozdı meydân-ı şecâ'atda 'adûyî mü'minîn
- 42 Ümm-i Dünyâyâ ayak basdıkda a'dâ reng ile
Yardılar başın o evlâd-ı zinânî seng ile
Söyledim bir beyt iki târîh deng-â-deng ile
Eyledi Allah kerem aldık 'Arîşi ceng ile
Mâder-i kâfir kederle kıldı ilkâ-yı cenîn
- 43 Ceys-i düşmeden kırıldı pîr ü bürnâ kalmayup
Gitmedi Mısra havâdis şahs-ı yektâ kalmayup
İki târîh itdim inşâ şimdi gavgâ kalmayup
Müjde kim hısn-ı 'Arîş alındı a'dâ kalmayup
Kavm-i mel'ûnı kabûl itmez bü mülk-i nâzenîn
- 44 Pîşgâh-ı kal'ada açıldı ebvâb-ı cihâd
Girdi kırdı düşmen-i mahsûrî ashâb-ı cihâd
Şu iki târîhi itdim zîver-i bâb-ı cihâd
Virdi cân a'dâ 'Arîşi aldı erbâb-ı cihâd
Hem binâ-yı kuvvet-i ehl-i cihâd oldı metîn
- 45 Bir gürüldi kopdı düşmen hısnı itmişken penâh
Sandı ra'd u berk u sıyıtı kıldı eflâke nigâh
İki târîhimden âfâk itdi kesb-i intibâh
Müjde a'dâdan 'Arîşin kal'asın aldı sipâh
Saldı sakf-ı âsumâna tob-ı şâhîler tanîn
- 46 Kabza-i tîga idüp şemşîr-bâzân vaz'-ı yed
Fart-ı eşkinden felekde virdi Mirrîhü'l-hased
Her dü târîhim olur kat'-ı nizâ' içün sened
Ehl-i seyf aldı 'Arîşi irdi Allahdan meded
Kubbe-i 'arşa kılıc asdı cünûd-ı müslimîn

- 47 Kal'a dîvârın guzât itdikce vîrân tob ile
Aldılar hısn-ı 'Arîşi ehl-i îmân tob ile
Sıyıtı her târîhimîñ olmakla yeksân tob ile
Aldılar hısn-ı 'Arîşi ehl-i îmân tob ile¹⁵⁷
Kahr-ı Ma'bûd ile nâr oldu mahall-i kâfirîn
- 48 Havfla dönmişdi reng-i rûy-ı a'dâ sūsene
Erligi düşmekle bilmezdi kinâr u bûse ne
İki târîh istemez mi bu zaferle şu sene
Oldı Bârîden meded aldık 'Arîşi bu sene
Mâte ehlü'l-kibri mecrûhan ve künnâ fâ'izîn
- 49 Korkusundan düşmene câ-yı gürîz oldu halâ
Kande kaldı bundan evvelki tecebbür-i yelâ[?]
İki târîhim ider küffârı derde mübtelâ
Kıldı kasd İslâmiyân aldı 'Arîşi evvelâ
Añladı ceş-i 'adû mikdârını 'ilme'l-yakîn
- 50 Ehl-i küfrân ehl-i nâr u ehl-i îmân ehl-i seyf
Tob-ı a'dâniñ sadâsın kesdi el'ân ehl-i seyf
Zü'l-fikâr oldu dü târîh aldı meydân ehl-i seyf
Ehl-i 'udvâna 'Arîşi kıldı zindân ehl-i seyf
Hevl-i cân itdi 'adûnuñ meskenin zîr-i zemîn
- 51 Geldi meydân-ı cihâda rub'-ı meskûndan sipâh
Hasm-ı dil-hûnı siyeh-rûz itdi şücûndan sipâh
Hoşlanur böyle iki târîh-i mevzûndan sipâh
Kalmadı a'dâ 'Arîşi aldı mel'ûndan sipâh
Seg idi nâmerd idi mürd oldu Efrenc-i la'în
- 52 Ceş-i serdâr-ı dilîr ikdâm idince yeknesak

¹⁵⁷ Bu mısra, eserin aslında 2. ve 4. mısralarda olmak üzere iki defa geçmektedir

Cism-i menhûs-1 ‘adûda kalmadı cândan ramak
Diñle kıldım iki târîhimde zikr-i mâ-sebak
‘Avn-1 Rabbânî ile aldı ‘Arîşi ehl-i Hak
Kâfiri mahv eyledi hakkâ du‘â-yı müttakîn

53 Tavr-1 Efrenc-i dagal-bâz eyledi îcâb-1 seyf
Kıbkızıl kılsun dem-â-dem kalbini tizâb-1 seyf
İki târîhim de vasf itdi kalem erbâb-1 seyf
Aldı bî-pervâ ‘Arîşi ceng idüp ashâb-1 seyf
Oldı lerzân ehl-i îmândan cünûd-1 müşrikîn

54 Tîg-i erbâb-1 gazâdan cânına yetdikde rîş
Gitdi kâfir cây-gâh itdi cahîmi bitdi iş
Yek dü târîh eyledim ihsâ ki ne kemdir ne bîş
Akdı dem alındı harbî-i fedâyîden ‘Arîş
Her şehîdi eyledi Hak sâkin-i ‘Adn-1 berîn

55 Düşmenân hısna kapanmışdı kapusın berkidüp
Dûd-1 barut içre görmezdi biri birin yidüp
Vir *Sürûri* iki târîhin der-i Şâha gidüp
Cünd-i İslâm aldı kâfirden ‘Arîşi cehd idüp
Mısra Nîl-âsâ revân oldı cüyûş-1 ehl-i dîn

56 Her iki mısra‘daki âhât u aşrât u mi‘ât
Kendi cinsiyle müsâvât üzre bulmuşdur sebât
Nakl-i yekdigerele it bu altı kısma iltifât
Heşt olur her beyt-i yektâda tevârîh-i guzât
Kıl hesâb evvelki iki üzre ey ehl-i yakîn¹⁵⁸

¹⁵⁸ Divân-1 Sürûri, Matbaatü’s-Sâhibü’s-Saadetü’l-Ebediyye, Bulak, Mısır, 1253, s. 18-25. Ayrıca çalışmamızdaki tarih konulu muhammesler bölümüne de bakılabilir.

I.3.30. 211 Bendli Muhammes :

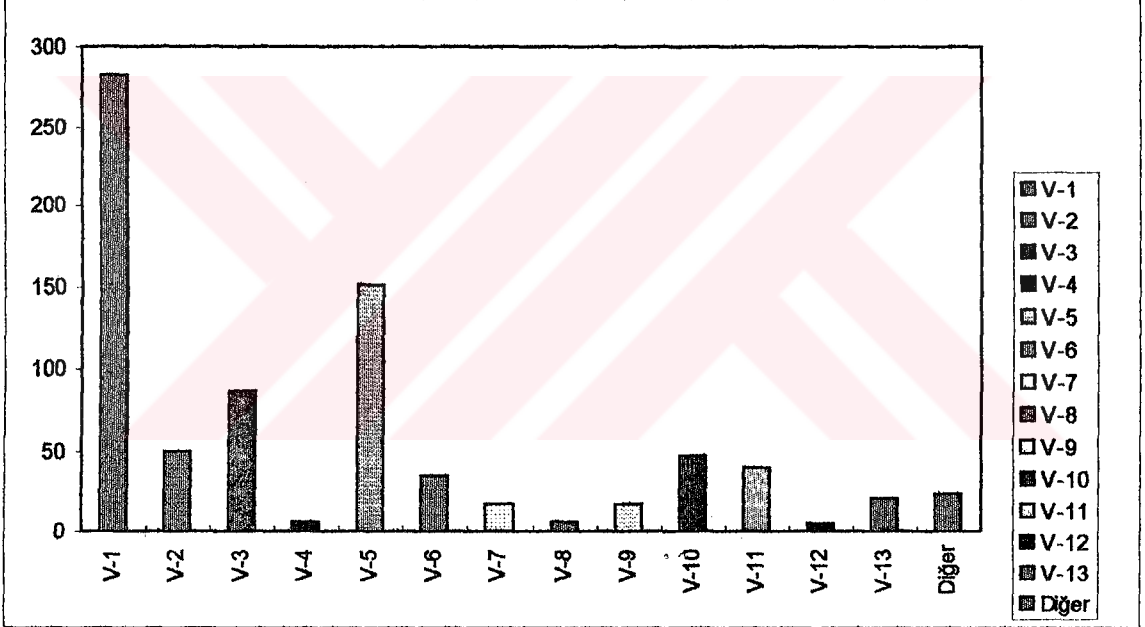
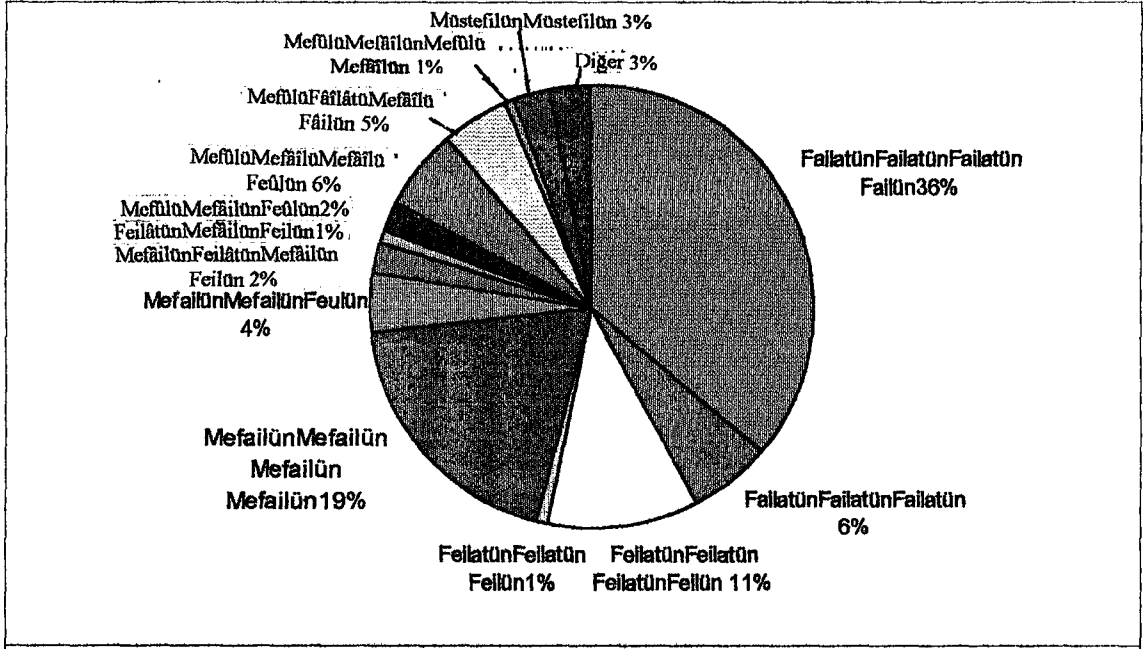
Bu çok uzun muhammes son yüzyılda yaşamış olan Şâir Eşref tarafından yazılmıştır. *Kasîde-i Hürriyet* adını taşıyan sosyal muhtevâlî bir şiidir¹⁵⁹.

¹⁵⁹ Eşref'in Külliyyâtı, Birinci Kitâb, Vakit Matbaası, 1928, s. 1-61.

I.4. VEZİNLERİNE GÖRE MUHAMMESLER

Muhammeslerde kullanılan vezinleri genel olarak gösteren tablo aşağıdadır:

Sıra Nu	Vezin	XIV. YY	XV. YY	XVI. YY	XVII. YY	XVIII YY	XIX. YY	Toplam	Oran %
1	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	0	12	72	28	64	107	283	36
2	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	0	0	10	4	6	29	49	6,2
3	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün Fâ'lün	0	0	0	0	1	0	1	0,1
4	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün	0	0	0	0	0	3	3	0,3
5	Fâ'ilâtün Fâ'ilün	0	0	0	0	0	1	1	0,1
6	Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün	0	6	19	5	21	35	86	10,3
7	Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün	0	0	3	1	1	1	6	0,7
8	Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün	0	0	25	12	59	55	151	19,1
9	Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fe'ülün	1	0	7	0	5	23	36	4,5
10	Mefâ'ilün Mefâ'ilün	0	0	0	0	1	3	4	0,5
11	Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün	0	0	2	1	9	5	17	2,1
12	Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün	0	0	0	4	1	1	6	0,7
13	Mef'ülü Mefâ'ilün Fe'ülün	0	0	1	1	11	4	17	2,1
14	Mef'ülü Mefâ'ilün	0	0	0	0	1	0	1	0,1
15	Mef'ülü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ülün	1	2	7	1	5	31	47	5,9
16	Mef'ülü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ül	0	0	0	0	1	0	1	0,1
17	Mef'ülü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	0	0	18	1	15	5	39	4,9
18	Mef'ülü Fâ'ilâtün Mef'ülü Fâ'ilâtün	0	0	2	0	0	1	3	0,3
19	Mef'ülü Mefâ'ilün Mef'ülü Mefâ'ilün	0	0	3	0	1	1	5	0,6
20	Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün	0	0	1	0	0	2	3	0,3
21	Müstef'ilün Müstef'ilün	0	0	0	2	0	19	21	2,6
22	Müstef'ilün Fe'ülün	0	0	0	0	0	1	1	0,1
23	Müstef'ilün Mefâ'ilün Fe'ülün	0	0	0	0	0	1	1	0,1
24	Müfte'ilün Müfte'ilün Fâ'ilün	0	0	0	0	1	0	1	0,1
25	Müfte'ilün Mefâ'ilün Fe'ilün	0	0	1	0	0	0	1	0,1
26	14'li Hece Vezni	0	0	0	1	0	0	1	0,1
27	12'li Hece Vezni	0	0	0	0	1	0	1	0,1
28	8'li Hece Vezni	0	0	0	1	0	0	1	0,1
	TOPLAM	2	20	171	62	205	329	788	

Grafik 1 Muhammeslerde Kullanılan Vezinleri Gösteren Grafikler

2. grafikte kullanılan kısaltmaların açılımı şu şekildedir:

V-1: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	V-8: Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün
V-2: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	V-9: Mef'ûlü Mefâ'ilün Fe'ûlün
V-3: Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün	V-10: Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ûlün
V-4: Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün	V-11: Mef'ûlü Fâilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün
V-5: Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün	V-12: Mef'ûlü Mefâ'ilün Mef'ûlü Mefâ'ilün
V-6: Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fe'ûlün	V-13: Müstef'ilün Müstef'ilün
V-7: Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün	

Tablodan da anlaşılacağı üzere muhammeslerde toplam 28 çeşit vezin kullanılmıştır. Bunlardan, sonda gösterdiğimiz üç vezin hece vezni, diğer 25 vezin aruz veznininin değişik kalıplarıdır. İncelediğimiz toplam 790 muhammesten 785'i aruz vezniyle, 3 tanesi hece vezniyle yazılmıştır. İki şiirin vezinleri ise tamamen bozuktur.

Tabloya göre muhammeslerde en fazla kullanılan vezin 283 muhammesle Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün veznidir. Bundan sonra sırasıyla 151 muhammesle Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün; 86 muhammesle Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün vezni gelmektedir. Bu üç veznin toplam muhammesler içindeki yüzdelik oranı % 65,6'dır. Bu da gösteriyor ki Türk edebiyatında muhammesler çoğunlukla bu üç vezinle kaleme alınmıştır. Vezinler hakkında teferrûatlı bilgi aşağıda ilgili bölümde verilmiş, ayrıca anlatılan veznin muhammeslerdeki oranı, aruzun - çalışmalarla tesbit edilen- Türk şiirindeki ve muhammese yakın bir nazım şekli olan murabbalardaki kullanımları ile mukâyese edilmiştir¹⁶⁰.

Tesbit ettiğimiz muhammeslerin görüldüğü gibi hemen hemen hepsi aruz vezni ile yazılmıştır. Ancak, çok az da olsa hece vezniyle yazılan muhammeslere de rastladık. Bu sebeple *Vezin* bölümünü öncelikle *Aruz Vezni* ve *Hece Vezni* diye ikiye ayırmayı uygun bulduk.

1.4.1. Aruz Vezni:

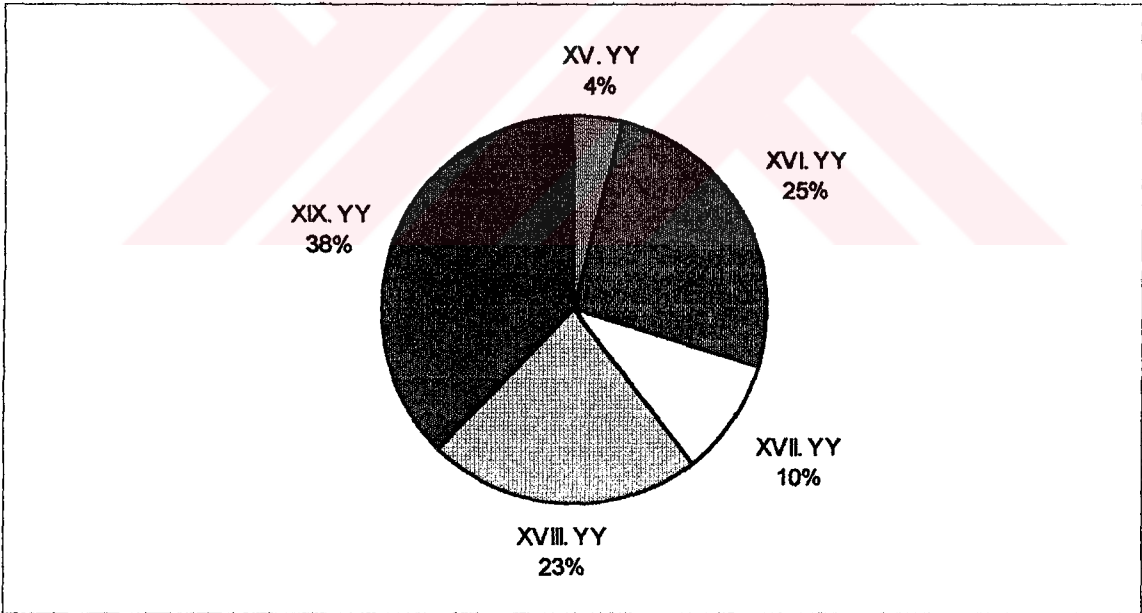
Elimizde bulunan ve veznini tesbit ettiğimiz 788 muhammesten 785 tanesi aruz vezni ile yazılmıştır. Bu hemen hemen % 100'e, tamamına yakın bir yüzde teşkil eder. Tam oranı % 99,61'dir. Buna bakarak nerde ise muhammesle aruz vezninin aynıleştiğini söyleyebiliriz. Şimdi aruz vezninin muhtelif kalıplarıyla yazılmış olan muhammesleri daha detaylı şekilde inceleyelim.

¹⁶⁰ Muhammeslerle aruzun kullanımı açısından mukâyese edilen çalışmalar şunlardır: Haluk İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, Dergâh Yay., İst., 1994; Mustafa İsen, "Aruzun Anadolu'daki Gelişme Çizgisi", *Türk Dili Araştırmaları Yılığ-Belleten-1991'den Ayrışım*, Ank., 1994, s. 119-125; Mürüvvet Çetinkaya (Aktaş), *Türk Edebiyatında Murabba*, Gazi Üniv., SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2 C., Ank., 1996. Bunlardan Haluk İpekten ve Mustafa İsen'in çalışmaları metinde İpekten ve İsen şeklinde kısaltılmış, İsen'in mezkur makalesinde iki çalışmanın neticeleri de birlikte ve mukâyeseli verildiğinden dipnotta sadece İsen'in makalesi gösterilmiştir. Ayrıca, mukâyese tabii ki mevcut çalışmalarda verilen vezinler arasında yapılmıştır. Çok az kullanılan veya kullanılmayan vezinlerde bu söz konusu değildir.

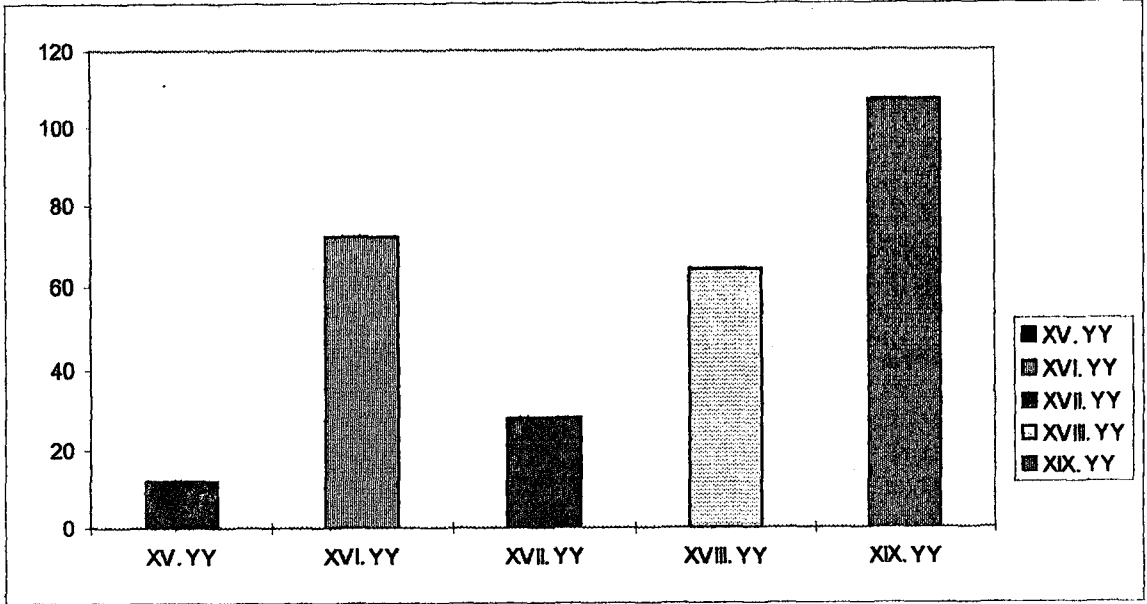
I.4.1.1. Fâ'îlâtün Fâ'îlâtün Fâ'îlâtün Fâ'îlün:

Muhammeslerde en fazla kullanılan vezin budur. Bu vezinle toplam 283 muhammes yazılmıştır. Bunun bütün muhammesler içindeki oranı % 36'dır. Yapılan çalışmalardan bu veznin Türk şiirinde en çok kullanılan vezin olduğu anlaşılmıştır. Veznin kullanım oranı, İpekten'de % 29,1; İsen'de % 40,2; murabbalarda % 29,15'tir¹⁶¹.

Bu vezinle, XV. yüzyılda 12; XVI. yüzyılda 72; XVII. yüzyılda 28; XVIII. yüzyılda 64; XIX. yüzyılda 107 muhammes yazılmıştır. Buna göre yukarıdaki vezin muhammeslerde en fazla XIX. yüzyılda kullanılmıştır ve oranı % 38'dir. Daha sonra sıralamada % 25'lik oranla XVI. yüzyıl, % 23'le XVIII. yüzyıl, % 10'la XVII. yüzyıl ve % 4'lük oranla XV. yüzyıl gelmektedir. Aşağıdaki grafiklerde bu durum daha net görülebilir.

¹⁶¹ İsen, s. 121; Çetinkaya, C. 1, s. 52.

Grafik 2 Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün Vezniyle Yazılmış Muhammeslerin Yüzyllara Göre Dağılımını Gösteren Grafikler

Bu vezni kullanan şâirler aşağıda yüzyıllara ve ölüm tarihleri sırasına göre yazılmıştır. Parantez içindeki rakamlar o şâirin bu vezinle yazdığı şiir sayısını göstermektedir:

XV. yüzyılda Halîlî (1), Ali Şîr Nevâyî (10), Nedîmî (1).

XVI. yüzyılda Hayretî (1), Dukakin-zâde Ahmed Beg (2), Şâhidî (3), Ümmî Sinan (1), Nazmî (16), Fuzûlî (3), Za'îfî (1), Cenâbî (1), Muhibbî (11), Fevrî (1), Ubeydî (9), Aşkî (3), Beyânî (1), Şemsî Paşa (2), Hâletî-i Gülşenî (1), Yahyâ Beg (1), Hüdâyî-i Kadîm (2), Derzî-zâde Ulvî (1), Kavsî (1), Nev'î (1), Arşî (1), Cemîlî (1), Defterî (1), Fedâyî (2), Ma'nevî (4), Nisâyî (1).

XVII. yüzyılda Veysî (1), Abdülehad Nûrî (1), Nakşî-i Akkirmânî (3), Ahmed Sıdkî Paşa (1), Sinan Ümmî (2), Feridun (1), Murtaza Kulu Han Zafer (3), Güftî (1), Askerî (9), Niyâzî-i Mısrî (1), Sırrî (1), Kâdî (2), Şuhûdî (2).

XVIII. yüzyılda Câzîm (1), Nazîm (1), Nedîm (1), Râzî (6), Azbî (1), İzzî (2), Edîb (2), Mustafa Nüzûlî (1), Şâkir (1), Ahmed Mürşidî (1), Koca Râgîb Paşa (1), Nakşî-i Eyyûbî (3), Senâyî (1), Bursalı Feyzî (7), İbrahim Hakkı (2), Beg-zâde Nûrî (2), Garîbî (1), Hoca Neş'et (3), Vak'a-nüvis Pertev (1), İlhamî (4), Zekâyî (1), Selâmî (2), Sürûrî (3), Âsaf (16).

XIX. yüzyılda Vâsıf-ı Enderûnî (2), Sûzî (3), Pertev Paşa (1), Leylâ Hanım (1), Ârif Muhammed Efendi (2), Kuddûsî (3), Es'ad Muhlis Paşa (1), Fehmî (1), Meşhûrî (1), Diyarbakırlı Zihnî (1), Aczî (1), Nevres-i Cedîd (1), Hâlet Efendi (1), Ziyâ Paşa (1), Hâfız Sa'dî (13), Abdî (1), M. Emîn Hilmî (1), Gulâmî (1), Sa'îd Paşa (1), Ali İlhâmî Efendi (4), Muallim Nâcî (1), Kâmil (2), Eşref (2), Gedâyî (2), Senîh-i Mevlevî (1), Diyarbakırlı Hilmî (1), Âgâh Paşa (1), Sâlih Baba (1), Fıtnat Hanım (1), Şâir Eşref (1), Recâî-zâde Ekrem (1), Murad Emrî (50), Ali Emîrî (1), Feyzî (1).

Örnek şiirler aşağıdadır:

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

- 1 Çün sa'âdet ahteri yüz tutdı evc-i rif'ate
Mâhtâb-ı saltanat meyl itdi bürc-i 'izzete
Geldi ser-cümle ehibba âsitân-ı devlete
Çerh rûz-ı firkaî kıldı mübeddel vuslata
Hamdû-li'lleh Hak salup kavuşdı hasret hasrete
- 2 Gitmek için her nefes mir'ât-ı dilden jeng-i gam
Kâtib-i kudret sa'âdet-nâmeyê çekdi rakam
Menzil-i maksûda mâh-ı saltanat basdı kadem
Bâreka'llah zî-mübârek sâ'at u ferhunde-dem
Hamdû-li'lleh Hak salup kavuşdı hasret hasrete
- 3 Lâceverdi kasma saldı mihr zer seccâdeler
Ser-be-ser ol şevkden nûra boyandı sâdeler
Çıkdı istikbâle cümle bende vü âzâdeler
Hasret iken birbirisin görmege şehzâdeler
Hamdû-li'lleh Hak salup kavuşdı hasret hasrete
- 4 Bahrden bir dürri salmışdı kenâra rûzigâr
Hasret-i bahr ile yaşından olurdu dür nisâr
Nâgehân cûş itdi deryâ-yı mahabbet Nîl-vâr

Yûsuf-1 Ken'âna san ihvâmı oldu âşikâr
Hamdü-li'lleh Hak salup kavuşdı hasret hasrete

- 5 Bâr-1 gamla 'Aşkuyâ dâl olmayınca her nihâl
Bulmaz imiş râstî bâg-1 murâda ittisâl
Kıl du'â-yı devleti olsun demün ferhunde-fâl
Haşre dek bu hânedâna irmesün ya Rab zevâl
Hamdü-li'lleh Hak salup kavuşdı hasret hasrete¹⁶²

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

- 1 Âşikâr itmek de güç sırrı nihân itmek de güç
Terk-i 'âr itmek de güç derdi 'ayân itmek de güç
Âh [u] zâr itmek de güç âh [u] figân itmek de güç
Kesb-i kâr itmek de güç böyle ziyân itmek de güç
İntizâr itmek de güç sayd-ı cevân itmek de güç
- 2 Ülfet itdim bir gül-i ruhsâr içün hâr ile
'Andelîb-i esâtirdim nakd-i 'ömri zâr ile
Zevk-i vuslat hiç müyesser olmadı dildâr ile
'İdgehde yâri gördüm salınur agyâr ile
İnkisâr itmek de güç kasd-ı yamân itmek de güç
- 3 Âb-1 tab'ım nüzl-i maksûdı bulmaz mı 'aceb
Cidd-i cehd itsem bu yolda kâm için her rûz u şeb
Rişte-i ümmîdi kesdim itmeyem bârî taleb
Düşmen-i bed-hâh imiş bu işlere bildim sebab
Rehnedâr itmek de güç hasma emân itmek de güç
- 4 Ka'be-i visâliñ yolında olmuşam zâr-1 zelif

¹⁶² İskender Pala, Aşkî, Hayatı, Edebî Şahsiyeti ve Dîvânı, İst. Üniv., SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, İst., 1983, C. 1, s. 65-66.

Dûd-ı âhım pîşegâhımda baña oldı delîl
Merve hakıyçün safâsın baña göstermez halîl
Âb-ı zemzem kılmasun eşkin tehî çeşm-i ‘alîl
Yârî yâr itmek de güç eşki revân itmek de güç

5 Sergüzeştüm nakl olunmaz binde bir çok mâcerâ
Nice tahrîr ide hâme ibtidâ vü intihâ
Lâmelif-veş bükdi kaddim cevr-i kahr-ı dilrübâ
Bilmem encâmı neye varsa gerekdir *Feyziyâ*
İhtiyâr itmek de güç zülî nihân itmek de güç¹⁶³

I.4.1.2. Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün:

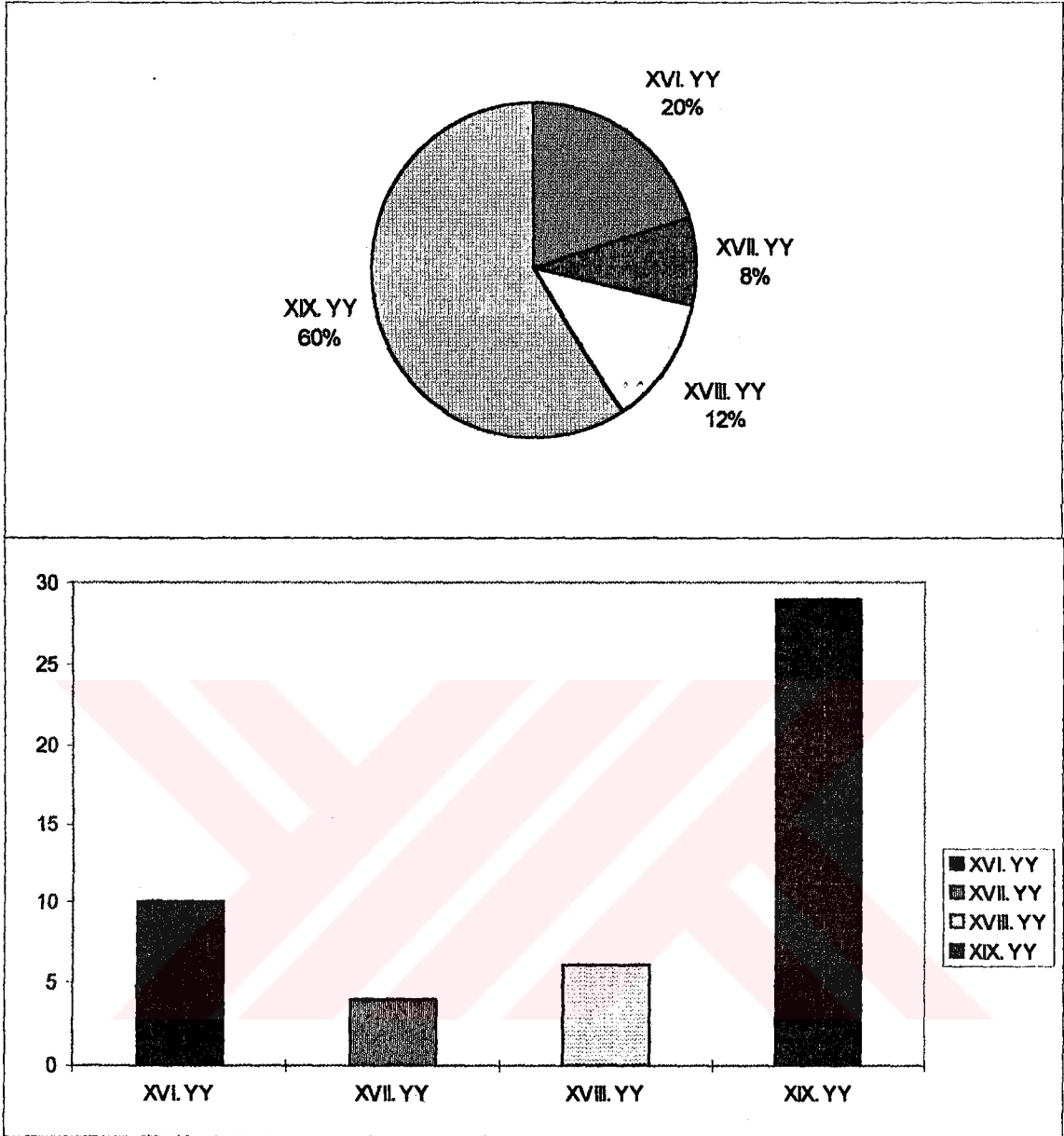
Bu vezinle yazılmış toplam 49 tane muhammes tesbit ettik. Bunun bütün muhammesler içindeki oranı % 6,2’dir. Bu oran İpekten’de % 3,7 ; İsen’de % 1,4 ; murabbalarda ise % 11,75’tir¹⁶⁴. Rakamlardan da anlaşılacağı üzere bu vezin genel Türk şiirinde muhammeslerden daha az, murabbalarda ise muhammeslerden daha fazla kullanılmıştır.

Toplam 49 muhammesin yüzyıllara göre dağılımı şu şekildedir: Bu vezin muhammeslerde 29 adet ve % 60’lik oranla en fazla XIX. yüzyılda kullanılmıştır. Ardından 10 muhammes ve % 20’lik oranla XVI. yüzyıl, 6 muhammes ve % 12’luk oranla XVIII. yüzyıl, en son da 4 muhammes ve % 8’lik oranla XVII. yüzyıl gelmektedir. XIV ve XV. yüzyıllarda bu vezinle yazılmış muhammese rastlayamadık.

Bu vezinle yazılmış muhammeslerin yüzyıllara dağılımını gösteren grafikler aşağıdadır:

¹⁶³ Dîvân-ı Feyzî, Millet Ktp., Ali Emîrî Manzûm Eserler Böl., Nu. 357, s. 293.

¹⁶⁴ İsen, s. 122; Çetinkaya, C. 1, s. 55.

Grafik 3 Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilüm Vezniyle Yazılmış Muhammeslerin Yüzyıllara Göre Dağılımını Gösteren Grafikler

Bu vezinle muhammes yazan şâirler şunlardır:

XVI. yüzyılda Nazmî (10).

XVII. yüzyılda Dervîş Himmet (1), Nâzik (1), Niyâzî-i Mısrî (2).

XVIII. yüzyılda Sezâyî-i Gülşenî (1), İzzî (1), Edîb (1), Mustafa Nüzûlî (2), Halil Nûrî (1).

XIX. yüzyılda Vâsıf-ı Enderûnî (3), Müştâk Efendi (1), Kâhyâ-zâde Ârif (1), Meşhûrî (3), Ziver Paşa (1), Şeref Hanım (1), Karayılan-zâde Sabrî (1), Ziyâ Paşa (1),

Hâfız Sa'dî (9), Gulâmî (1), Ahmed Kemâl Paşa (1), Senîh-i Mevlevî (2), Şeyh Vasfî (1), Şâir Eşref (1), Murad Emrî (1), Sebâtî (1).

Örnek olarak aşağıya Sezâyî-i Gülşenî'nin bir şiirini yazıyoruz:

MUHAMMES-İ 'AZÎZ-İ MÜŞÂRÜN İLEYH

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

1 Sinen içre bedr olan mâhıfî nedir
Taht-ı dilde hükm iden şâhıfî nedir
Saklama benden ki dil-hâhıfî nedir
Söyle 'âşık bâ'is-i âhıfî nedir
Derd ile 'azm itdigin râhıfî nedir

2 Vâr ise bir yâra olduñ mübtelâ
Kim seni vaslından itmişdir cüdâ
Tâlib-i vaslı mısıfî söyle bafîa
Söyle 'âşık bâ'is-i âhıfî nedir
Derd ile 'azm itdigin râhıfî nedir

3 Tâlib-i vaslı iseñ ol dilberîñ
Terkini urmak gerek cân u tenîñ
Âteş-i hicrân mıdır yohsa yiriñ
Söyle 'âşık bâ'is-i âhıfî nedir
Derd ile 'azm itdigin râhıfî nedir

4 Yakdı yandırdı seni 'aşkıfî odı
Nâlişîñ 'uşşâkı hayretde kodı
Göz yaşıfî kim gördi senden el yudı
Söyle 'âşık bâ'is-i âhıfî nedir
Derd ile 'azm itdigin râhıfî nedir

- 5 Âteş-i hicre yanar pervânesif
Baş u câna kalmayan dîvânesif
Gel *Sezâyî*den bugün uyanasif
Söyle ‘âşık bâ’is-i âhîf nedir
Derd ile ‘azm itdigin râhîf nedir¹⁶⁵

I.4.1.3. Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün Fâ‘lün:

Bu vezinle sadece tek şiir yazılmıştır. Onu da XVIII. yüzyılda İbrâhim Hakkı Erzurumî yazmıştır. Bu tek şiirin bütün muhammesler içindeki oranı çok çok düşüktür. Bu, oran % 0,1’dir. Zâten İpekten de bu aruz kalıbını “Dîvân şiirinde tek örneği görülen aruz kalıpları” arasında saymakta ve bu kalıba tek örnek olarak İbrâhim Hakkı’nın şiirini göstermektedir¹⁶⁶.

Bahsedilen şiir aşağıdadır:

- Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün Fâ‘lün*
- 1 Ne olursa koy ki olsun hôş yerin bulsun
Her kazâ baş üzre gelsün koy bu nefis ölsün
Cân gülistâmı açılsun ten bâğı solsun
Tek bu dil dildârı bulsun mutma’in olsun
Tek bu cân cânâna irsün ‘aşk ile tolsun
- 2 Cânıma cânân gerekdir gayrını n’itsün
Cümleyi terk itdi gönlüm döstuna yitsün
Nâm u şânım cümle varım hap yile gitsün
Tek bu dil dildârı bulsun mutma’in olsun
Tek bu cân cânâna irsün ‘aşk ile tolsun
- 3 Bu cihân ‘âdetlerinden usanup toydum

¹⁶⁵ Sezâyî-i Gülşenî, Dîvân, Haz. Şahver Çelikoğlu, Yazı Yayıncılık, İst., 1985, s. 217.

¹⁶⁶ İpekten, a. g. e., s. 271.

Zill-ı zâ'il nevm-i nâ'im oldığın tuydum
'İzzet ü lezzetlerin hep terk idüp koydum
Tek bu dil dildârı bulsun mutma'in olsun
Tek bu cân cânâna irsün 'aşk ile tolsun

4 'Âşık olan her murâdın unudup atsun
'Aşka dil virsün kim her dem cânâ cân katsun
Nefh-i 'aşk alsun cihânı ehline satsun
Tek bu dil dildârı bulsun mutma'in olsun
Tek bu cân cânâna irsün 'aşk ile tolsun

5 Dem-be-dem dil bahr-i 'aşka kendüyi salsun
Ol nefes bahrinde kansun mest olup kalsun
Cân ana talsun cihânı koy alan alsun
Tek bu dil dildârı bulsun mutma'in olsun
Tek bu cân cânâna irsün 'aşk ile tolsun

6 'Aşkdır *min emri Rabbî* nefh-i Rahmânî
Ol nefesdendir hayât-ı rûh-ı insânî
Hûş nefs-i Hakdır ko çıksun cân-ı hayvânı
Tek bu dil dildârı bulsun mutma'in olsun
Tek bu cân cânâna irsün 'aşk ile tolsun

7 **Hakkî** Allahlıksa terk-i nefs-i dîn itsün
Nefha-i 'aşk ile rûhun erganûn itsün
Koy unutsun kendi kendin pür-cünûn itsün
Tek bu dil dildârı bulsun mutma'in olsun
Tek bu cân cânâna irsün 'aşk ile tolsun¹⁶⁷

¹⁶⁷ Dîvân-ı İbrahim Hakkı Erzurûmî, İst., 1977 (1263 baskısından aynen basım), s. 190, 191.

I.4.1.4. Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün:

Bu vezin de son dönemde ve az kullanılan vezinlerdendir. Bu vezinle, toplam 3 şiir yazılmıştır ki bunun da bütün muhammesler içindeki oranı % 0,3'dür. Buna karşılık, bu veznin kullanılma oranının murabbalarda biraz daha yüksek olduğuna şahit oluyoruz. Murabбалardaki oran % 1,91'dir¹⁶⁸.

Yukarıdaki vezni muhammeslerinde yalnız XIX. yüzyılda Vâsıf-ı Enderûnî kullanmış ve bu vezinle 3 tane muhammes yazmıştır. Bunlardan birini aşağıya örnek olarak yazıyoruz:

MUHAMMES

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün

- 1 Bir kemân-ebîrû civâne
Eyledim sînem nişâne
Geçdi tîr-i 'aşkı cânê
Hüsnine yokdur bahâne
Cân deger vaslı bahâ ne
- 2 Nâvek-i 'aşkıfla her dil
Toptolı mânend-i kandil
Kim görüp olmaz yâ mâ'il
Hüsnine yokdur bahâne
Cân deger vaslı bahâ ne
- 3 Oldı zahm-i tîr-i müjgân
Bûte-i dilde nümâyân
Pehlevânım sende meydân
Hüsnine yokdur bahâne
Cân deger vaslı bahâ ne
- 4 Oldı her bir nev-fütâde
Dest-i cevrende kebâde

¹⁶⁸ Çetinkaya, C. 1, s. 51.

Müntehâ şûhsuî ziyâde
Hüsnine yokdur bahâne
Cân deger vaslı bahâ ne

- 5 Çille-i cevri ü cefâyı
Çekmeyen sürmez safâyı
Alsa da lâyıkh havâyı
Hüsnine yokdur bahâne
Cân deger vaslı bahâ ne¹⁶⁹

1.4.1.5. Fâ'ilâtün Fâ'ilün:

Bu vezinle de son dönemde ve tek muhammes yazılmıştır. Veznin, bütün muhammesler içindeki oranı % 0,1; murabbalar içindeki kullanılma oranı % 0,47'dir¹⁷⁰.

Mezkûr vezinle tek muhammesi XIX. yüzyılda Vâsıf-ı Enderûnî yazmıştır. Bu şiiri aşağıya yazıyoruz:

ŞARKİ

Fâ'ilâtün Fâ'ilün

- 1 Bir nihâl-i nev-edâ
Sevdim ammâ bî-vefâ
Tarz u tavrı dil-rübâ
Kaddi mevzûn ince bel
Kıt'ası gâyet güzel
- 2 Âteşin ruhsârı var
Sekrin güftârı var
Bak ne hoş refâtârı var
Kaddi mevzûn ince bel

¹⁶⁹ Dîvân-ı Gülşen-ı Efkâr-ı Vâsıf-ı Enderûnî, Bulak, Kâhire, 1257, s. 77-78. Bu eserde bölümlere ayrı ayrı sayfa numarası verilmiştir.

¹⁷⁰ Çetinkaya, C. 1, s. 57.

- Kıt'ası gâyet güzel
- 3 Bir gül-i nâzik-mîzâc
Buldı gitdikce revâc
Düşdi göflüm lâ-'ilâc
Kaddi mevzûn ince bel
Kıt'ası gâyet güzel
- 4 Bak rızâyî şâline
'Âşıkıñ vâý hâline
Beñziyor gül dâline
Kaddi mevzûn ince bel
Kıt'ası gâyet güzel
- 5 Zülfi sünbül destedir
Vâsıfâ dil-hastedir
Dahî pek nev-restedir
Kaddi mevzûn ince bel
Kıt'ası gâyet güzel¹⁷¹

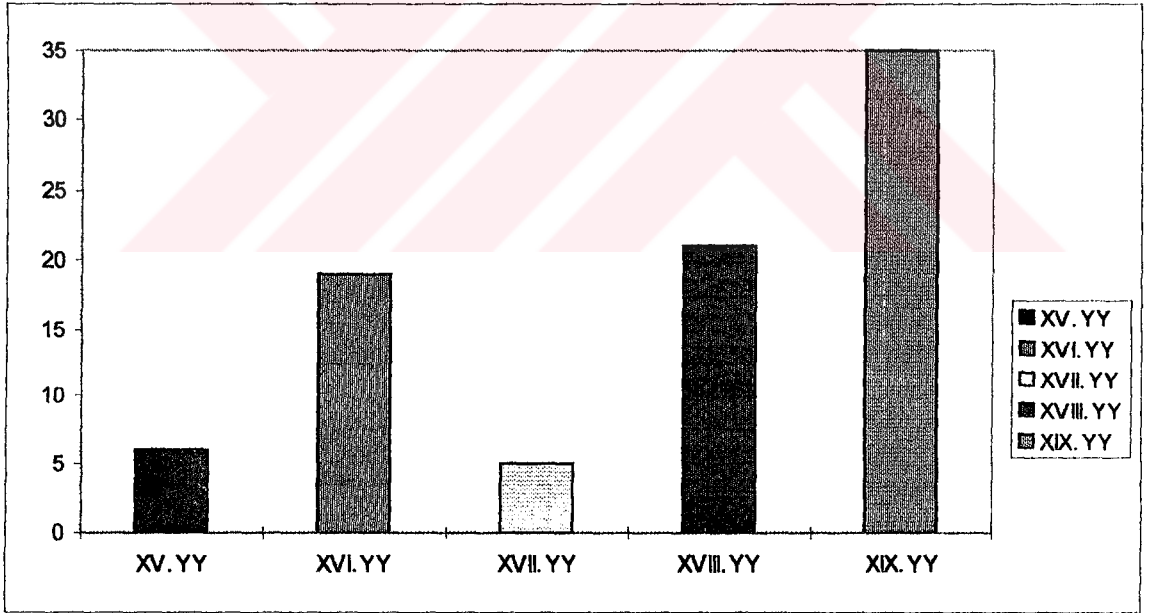
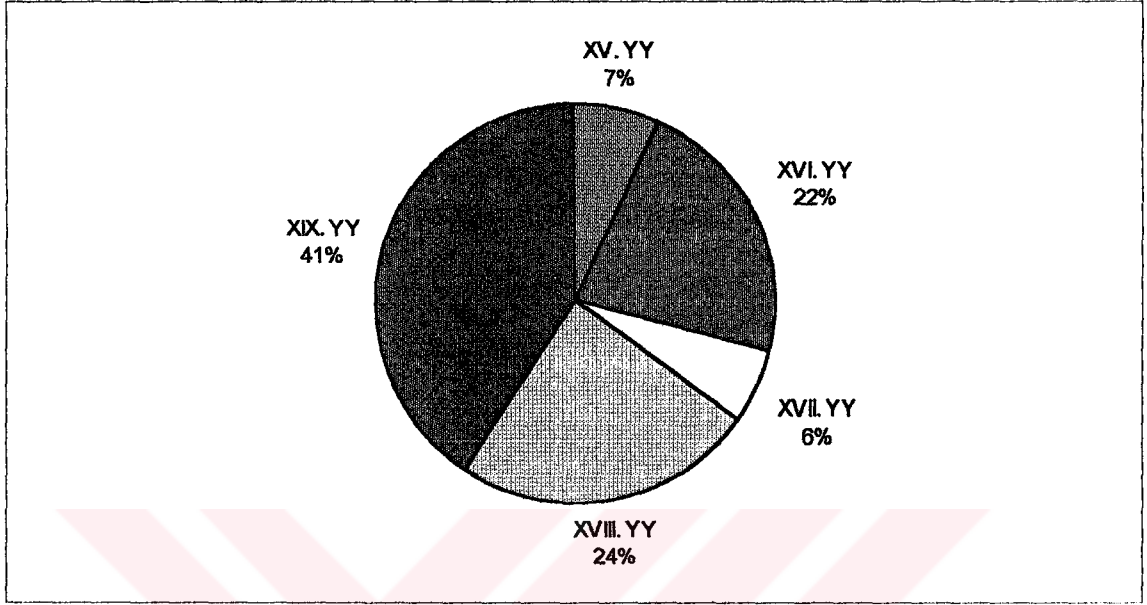
1.4.1.6. Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün:

Muhammeslerde en fazla kullanılan vezinlerden biridir. Kullanılış sırası itibariyle 3. sırada yer alır. Biz, bu vezinle yazılmış 86 muhammes tesbit ettik. Bunu bütün muhammeslere oranladığımız zaman % 10,3 gibi pek de düşük olmayan bir rakamla karşılaşıyoruz. Bu veznin kullanılma oranı genel Türk şiirinde de yüksektir. İpekten'in incelediği şiirlerin % 13,8'i ve İsen'in incelediği örneklerin % 8,8'i bu vezinle yazılmıştır. Murabbalardaki oranın da muhammese yakın olduğunu görüyoruz: % 11,69¹⁷². Bu vezinle yazılan 86 muhammesin büyük bir kısmı olan ve % 41'ini teşkil eden 35 tanesi XIX. yüzyılda, % 24'ünü teşkil eden 21 tanesi XVIII. yüzyılda, % 22'sini

¹⁷¹ Dîvân-ı Gülşen-i Efkâr-ı Vâsıf-ı Enderûnî, s. 32-33.

¹⁷² İsen, s. 121; Çetinkaya, C. 1, s. 61.

oluşturan 19 tanesi XVI. yüzyılda, % 7'sini oluşturan 6 tanesi XV. yüzyılda, % 6'sı olan 5 tanesi de XVII. yüzyılda yazılmıştır. XIV. yüzyılda bu vezinle yazılmış muhammese rastlanılamamıştır. Bu muhammeslerin yüzyıllara göre dağılımını gösteren grafikler aşağıdadır:

Grafik 4 Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün Vezniyle Yazılmış Muhammeslerin Yüzyıllara Göre Dağılımını Gösteren Grafikler

Bu vezinle muhammes yazan şairler şunlardır:

XV. yüzyılda Avnî (1), Rûşenî (1), Fakîhî (1), Huffî (1), Karamanlı Nizâmî (1), Nizâmî (1).

XVI. yüzyılda Nazmî (9), Muhibbî (1), Ubeydî (1), Şemsî Paşa (1), Hüdâyî-i Kadîm (1), Kavsî (1), Şemsî-i Sivâsî (1), Behiştî (1), Sabrî (1), Tîgî (1), Mahlassız (1).

XVII. yüzyılda Haylî (1), Küfrî-i Bahâyî (1), Kelîmî (1), Feridun (1), Mâhir Abdullah (1).

XVIII. yüzyılda Vahîd Mahtûmî (1), Râzî (1), Azbî (1), Şûhî (1), Edîb (2), Fennî (1), Pîrî-zâde Sâhib (1), Hâzık (1), Senâyî (5), Bursalı Feyzî (3), Şeyh Gâlib (2), Hoca Neş'et (1), Âsaf (1).

XIX. yüzyılda Vâsîf-ı Enderûnî (3), Sûzî (2), Hızır Ağa-zâde Sa'îd (2), İbret Muhammed Efendi (1), Leylâ Hanım (1), Kuddûsî (1), Sıdkî (1), Zîver Paşa (1), Şeref Hanım (1), Yusuf Hâlis Efendi (1), Osman Rahmî (1), Abdî (2), M. Emîn Hilmî (1), Gulâmî (3), Nâmık Kemâl (1), Eşref (1), Senîh-i Mevlevî (2), Murad Emrî (10).

Örnek olarak Behiştî ve Senâyî'nin birer muhammesini sunuyoruz:

MUHAMMES-İ BEHİŞTÎ

Fe 'ilâtün Fe 'ilâtün Fe 'ilâtün Fe 'ilün

- 1 Salınup nâzıla seyr itmege serv-i semeni
Kademüñ kılşa müşerref n'ola sahn-ı çemeni
Cilve eyyâmıdur ammâ ki bu gam aldı beni
Nice toyunca görem sen gül-i nâzûk-bedeni
Kendi kirpigüm olupdur bana gözüm diken
- 2 Bürüyüp dūd-ı dilüm olmasa ger pîrehenüm
Ser ü pâyum gibi kalurdu bürehne bedenüm
Döndi hâkistere gam ahteri üstünde tenüm
Çıkmasun âhum odı agzumı açdurma benüm
Yakmasun sūz-ı derûnum seni söyletme beni
- 3 Ey sehî-kad kulunum nâmumı 'âzâd okuma

Gözlerüm merdümünü hasretile kana yuma
Yüz süre geldüm efendi kapuña himmet uma
Dest-gîr ol beni sâyin gibi ayakda koma
Böyle hâk itme ifende yoluña cân vireni

4 Olmaduñ râzı ki küyüfıda sabâ gibi yilem
Bezm-i cân-bahşuña kimler gelür anları bilem
Âh idüp ağlayıcak yaşımı lutfuñla silem
Ney gibi bagrumı deldüñ komaduñ nâle kılam
Neyimişsin neye ugramışum ey vây beni

5 Gerçi 'Adn itdi *Behişt*ye cihân bâğını gül
Ravzada kevsere ragbet komadı kâse-i mül
Derd ü gam anlar ile men' olunur nesne degül
Şerbet-i vasluña kanmazsa olur-haste göñül
Döyemez hicrûñe cânım seven ölsün mi seni¹⁷³

Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün

1 Reh-i 'aşk içre göñül dilbere Ferhâd olalım
Aradan tâg-ı sivâyı gider âzâd olalım
İrelim dosta visâl ile göñül şâd olalım
Güzeli sevmede her fenn ile üstâd olalım
Nice bir derd [ü] elem vâsıl-ı dilşâd olalım

2 Yeter oldı göñül 'aşka uyalı âhıla zâr
Ne bu feryâd u figân eylediğñ leyl [ü] nehâr
Yüri var imdi göñül sen de dile vâsıl-ı yâr
Güzeli sevmede her fenn ile üstâd olalım
Nice bir derd [ü] elem vâsıl-ı dilşâd olalım

¹⁷³ Mecmua-i Eş'âr, Süleymaniye Ktp., Es'ad Efendi Böl., Nu. 3424, vr. 278b.

- 3 Varup ol derdine dermân-ı göñül sâde ara
Gehi mescidde anı gâhî kilisâda ara
Bulayum dirseñi eger sen de her eşyâda ara
Güzeli sevmede her fenn ile üstâd olalım
Nice bir derd [ü] elem vâsıl-ı dilşâd olalım
- 4 Kuru sevdâyile geçdi nice dem ayıla yıl
Bileyim dirseñi eger kendiñi ‘irfân bu degil
İki mîm hâyıla daldan haber-i sırrım[1] bil
Güzeli sevmede her fenn ile üstâd olalım
Nice bir derd [ü] elem vâsıl-ı dilşâd olalım
- 5 Saña ey dil bu nasihatlar ile pend iderem
Gezüp âvâre olaldan yeri dirseñi ki İrem
Nice bir ‘âşık-ı şeydâ olasıñ sen de direm
Güzeli sevmede her fenn ile üstâd olalım
Nice bir derd [ü] elem vâsıl-ı dilşâd olalım
- 6 Dile gel sen de *Senâyî* göñül âbâd olalım
Kıla biz rinde eser sâhib-i îcâd olalım
Gehi ‘âşıklar içinde ifleyüp yâd olalım
Güzeli sevmede her fenn ile üstâd olalım
Nice bir derd [ü] elem vâsıl-ı dilşâd olalım¹⁷⁴

1.4.1.7. Fe‘ilâtün Fe‘ilâtün Fe‘ilün:

¹⁷⁴ Dîvân-ı Senâyî, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmut Efendi Böl., Nu. 3487, vr. 36b-37a.

Bu vezinle yazılmış toplam 6 muhammes tesbit ettik. Bu veznin bütün muhammesler içindeki kullanılma oranı % 0,7'dir. Murabbalarda bu oran % 3,89'a yükselmektedir¹⁷⁵. 6 muhammesin yüzyıllara göre dağılımı ise şu şekildedir: 3 tanesi XVI. yüzyılda, 1'er tane de XVII, XVIII ve XIX. yüzyıllarda yazılmıştır. XIV ve XV. yüzyıllarda bu vezinle yazılmış muhammes metnine rastlanılamamıştır.

Bu vezinle muhammes yazan şâirler şunlardır:

XVI. yüzyılda Nazmî (3).

XVII. yüzyılda Azîz Mahmud Hüdâyî (1).

XVIII. yüzyılda Fâzıl-ı Enderûnî (1).

XIX. yüzyılda Karayılan-zâde Sabrî (1).

Örnek olarak Sabrî'nin şiirini sunuyoruz:

- Fe 'ilâtün Fe 'ilâtün Fe 'ilün*
- 1 Rûz u şeb hicrifile nâlânım
Giceler tâ-be-seher giryânım
Mâ-hasal hüsnuñe pek hayrânım
Seni ister bu dil-i nâlânım
Sensiz aslâ olamam sultânım
- 2 Merdüm-i dîde-i cânımsıñ sen
Mâye-i rûh-ı revânımsıñ sen
'Ömrimiñ vârı civânımsıñ sen
Seni ister bu dil-i nâlânım
Sensiz aslâ olamam sultânım
- 3 Hâl-i gam-gînime rahm it ey mâh
İftirâkıñla helâk oldum âh
Kalmadı sabr u karârım âh
Seni ister bu dil-i nâlânım

¹⁷⁵ Çetinkaya, C. 1, s. 63.

Sensiz aslâ olamam sultânım

4 Seni isterler ayırmak benden
 Cânı dūr itmek olur mı tenden
 Geçemem ey rûh-ı revânım senden
 Seni ister bu dil-i nâlânım
 Sensiz aslâ olamam sultânım

5 Bagrımı *Sabrî* gibi hûn itme
 Gözlerim yaşını ceyhûn itme
 Gel kerem kıl beni mahzûn itme
 Seni ister bu dil-i nâlânım
 Sensiz aslâ olamam sultânım¹⁷⁶

1.4.1.8. Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün:

Türk edebiyatında çok kullanılan bir kalıp olan bu vezin, muhammeslerde de çokça kullanılmıştır. Biz taramalarımız ve incelemelerimiz neticesinde XVI-XIX. yüzyıllar arasında bu vezinle toplam 151 muhammes yazıldığını tesbit ettik. Bu bütün muhammeslerin % 19,1'ini oluşturmaktadır. Genel incelemelerde bu oranın biraz daha düştüğünü görüyoruz. İpekten'in incelemelerinde % 13,7 ; İsen'in çalışmalarında % 16,2 olan bu yüzdeler oran murabbalarda % 11,39 olarak karşımıza çıkmaktadır¹⁷⁷. Demek ki bu vezin muhammeslerde murabbalardan ve diğer şiirlerden daha fazla kullanılmıştır.

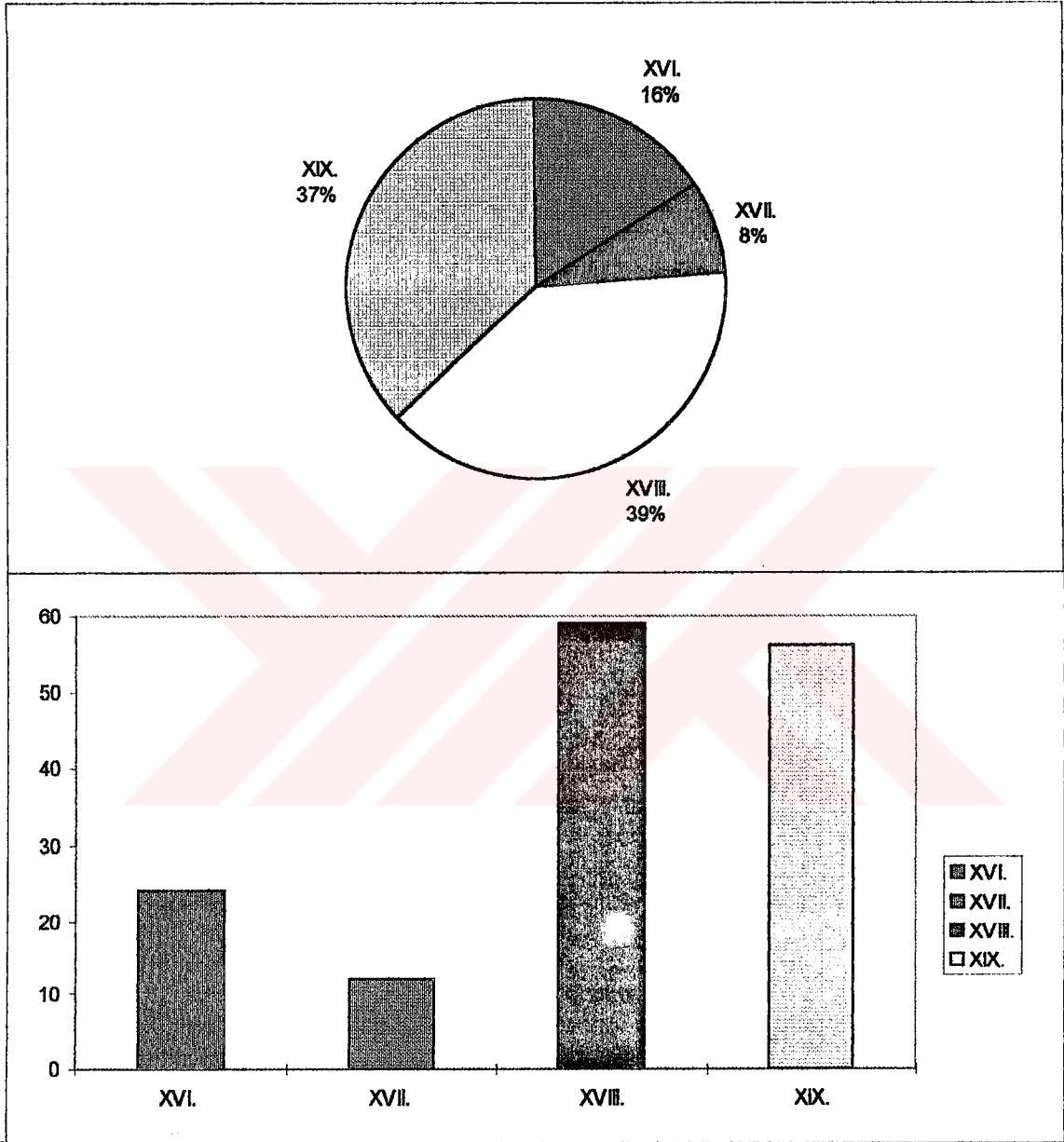
Yazılan bu 151 muhammesin yüzyıllara göre dağılımı şu şekilde olmaktadır: Bu vezin en fazla XVIII. yüzyılda kullanılmıştır. XVIII. yüzyılda yazılmış 59 muhammes, bu vezinle yazılmış muhammeslerin % 39'unu oluşturmaktadır. Bundan sonra 56 muhammes ve % 37 oranla XIX. yüzyıl gelmektedir. Daha sonra da 24 muhammes ve % 15,8'lik oranla XVI. yüzyıl, 12 muhammes ve % 8'lik oranla XVII. yüzyıl

¹⁷⁶ Dîvân-ı Karayılan-zâde Sabrî, Ank. Mil. Ktp., Yz. A. 618, vr. 109b.

¹⁷⁷ İsen, s. 121; Çetinkaya, C. 1, s. 81.

gelmektedir. XIV ve XV. yüzyıllarda bu vezinle yazılmış muhammese rastlanılmamıştır.

Bu vezinle yazılmış muhammeslerin yüzyıllara göre dağılımını gösteren grafikler aşağıdadır:

Grafik 5 Mevâ'ilün Mevâ'ilün Mevâ'ilün Mevâ'ilün Vezninin Muhammeslerdeki Dağılımını Gösteren Grafikler

Bu vezinle muhammes yazan şâirler şunlardır:

XVI. yüzyılda Nazmî (8), Hayâlî (1), Ubeydî (1), Rahmî (1), Şemsî Paşa (1), Şeydâ (1), Derzî-zâde Ulvî (1), Kavsi (2), Handânî (1), Murâdî (1), Şemsî-i Sivâsî (1), Bâkî (1), Gelibolulu Âlî (2), Behiştî (1), Nidâî (1).

XVII. yüzyılda Zâkirî (1), Nakşî-i Akkirmânî (1), Feridun (1), Nâmî (2), Sükkerî (1), Askerî (1), Sırrî (1), Şinâsî (1), Şuhûdî (3).

XVIII. yüzyılda Nazîm (2), Râzî (6), Azbî (1), Edîb (22), Münîf (1), Neylî (1), Hâtem (1), Nakşî-i Eyyûbî (5), Bursalı Feyzî (4), Garîbî (2), Âkif-i Enderûnî (1), Şeyh Gâlib (1), Halil Nûrî (2), Hoca Neş'et (1), Vak'a-nüvis Pertev (1), Fâzıl-ı Enderûnî (1), Zekâyî (1), Selâmî (2), Âsaf (4).

XIX. yüzyılda Vâsif-ı Enderûnî (1), Şem'î (1), Fehmî (1), Hâfız Sa'dî (23), Hilmî (1), Abdî (1), Ali İlhâmî Efendi (1), Eşref (1), Abdülhalim Memdûh (1), Hacı Emîn Efendi (2), Sâlih Baba (2), Şâir Eşref (3), Murad Emrî (18).

Şemsî Paşa'nın ve Nazîm'in birer şiirini örnek olarak takdim ediyoruz:

- Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün*
- 1 Saçuñ sevdasına düşdi perîşân oldu sünbüller
İşitdi hal-i müşgînüñ dile dag urdı fülfüller
Dilerin kim cihanda dostum hall ola müşkiller
Cemâlüñ gülşenin arz ide ya na'ra-i bülbüller
Okur hüsnüñ kitâbını saña meddah olup güller
- 2 Temâşâ-yı cemalüñ itmege geldi gül ü reyhân
Çemen sahnında bülbüller olupdur zâr u ser-gerdân
Umarlar bir bölük üftâdeler dil derdine dermân
Gözin açmış durur şâhum cemâlüñe olup hayrân
Yakalar çak ide güller gireler raksa sünbüller
- 3 Senüñle âşinâdur dil nice meyl eylesüñ yâda
Kul olmuşdur görelden kâmetüñe serv-i âzâde
'Aceb mi sînesine dâg yaksa lâle sahrâda
Benefşe fikre varmışdur 'aceb var mı ki dünyâda

Gözüfi gibi güzel gözler saçüfi gibi siyah teller

- 4 Kaçan ol serv-kad nâzıla çıksa seyr-i gülzâre
Durup dirdi derûnufi söyle iy *Şemsî* var ol yâre
Terahhum eylemezse hâlûfi arz eyle hünkâre
Murâdı ger cihânda olmazısa vasla bir çâre
Dil uzatma leb-i yâre sakın iller seni diller¹⁷⁸

Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün

- 1 Bana kan agladup derd-i firâk-ı la'l-i handânîfi
Dagıtdı 'aklımı evvel nazarda çeşm-i fettânîfi
Ne efsûn itdi bilmem çîn-i zülf-i 'anber-efşânîfi
Görünce dilleri bağlandı hep 'uşşâk-ı nâlânîfi
Meger dil bâğıdır başıfdaki zülf-i perîşânîfi
- 2 Serimden sûziş-i sevdânıla dâg-ı cünûn gitmez
Hayâlimden firâkıfıla o çeşm-i pür-füsûn gitmez
Dilimden gonca-veş mihriñle hûnâb-ı derûn gitmez
Gözümde hasret-i kaddiñle eşk-i lâlegûn gitmez
Diger-gûndur dem-i firkatde hâli çeşm-i giryânîfi
- 3 Kenâr-ı cûyda geçmişdi servifi ayagı bâga
Çemen dönmişdi rengin lâlelerle çeşm-i pür-dâga
Mu'attar itdi gülzârı gezüp geh sol u geh sâga
Nesîm-i gülşen-i kûyuñ irişdi var ise yâga
Sabâdan yüz çevirdi gülleri sahn-ı gülîstânîfi
- 4 Olup bag-ı cünûnda bîd-i Mecnûn gibi bî-hâsıl
Leb-i cûy-ı çemenzâr-ı belâda tutmasa menzil

¹⁷⁸ Mehmet Akkaya, Mehmet Şemsî Paşa Divanı (İnceleme-Edisyon Kritikli Metin), İst. Üniv., SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, İst, 1992, s. 702-703.

Misâl-i nahl-i mâtem ‘aşkile olmazdı pâ-der-gil
Vücûdî şâh-sâr-ı bâg-ı mihnet olmasa ey dil
Başında âşiyân itmezdi murgân kuds-i şeydânîfi

5 *Nazîm-âsâ* görüp mestâne tenhâ yolda cânâmı
Ser-i şûrîdefte cem‘ it biraz ‘akl-ı perîşânı
O şûha ‘arz kıl hâl-i dil-i âşûfte sâ mânı
Garaz izhar ise yâre ‘atâ-yı râz-ı pinhânı
Açılışî sineñ üzre yâreler çâk it girîbânîfi¹⁷⁹

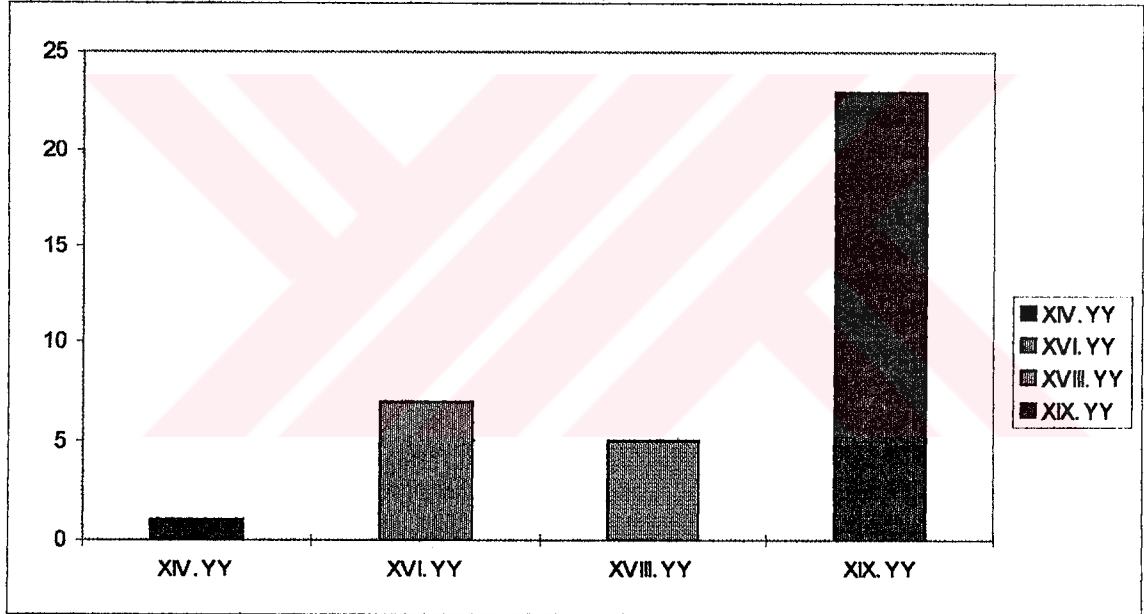
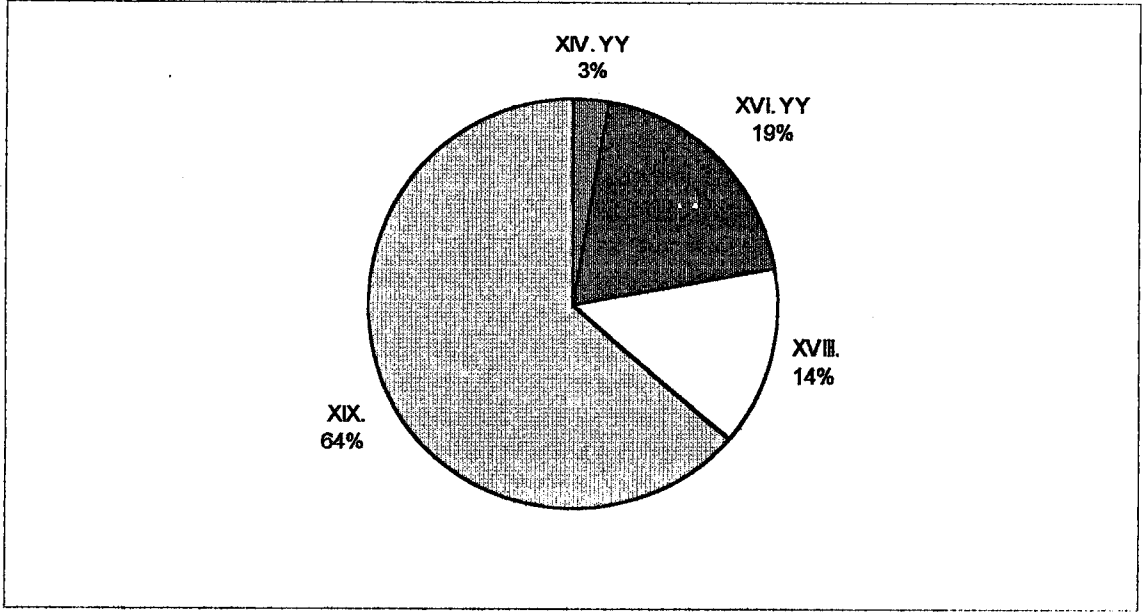
1.4.1.9. Mefâ‘ilün Mefâ‘ilün Fe‘ûlün:

Bu vezinle toplam olarak 36 muhammes yazıldığını tesbit ettik. Bu 36 muhammes, bütün muhammeslerin % 4,5’ini oluşturmaktadır. Bu veznin Türk şiirindeki kullanım oranı da buna yakındır. Bunun İpekten’de 4,8; İsen’de % 3,9 olduğunu görüyoruz. Mezkûr veznin murabbalardaki kullanım oranı bunlara göre çok daha yüksektir: % 12,11¹⁸⁰.

Bu vezinle yazılmış 36 muhammesin yüzyıllara göre dağılımına baktığımız zaman, bu veznin çok önemli bir kısmının XIX. yüzyılda kullanıldığını görürüz. Bu asırda 23 muhammes yazılmıştır ve bu 23 muhammes aynı vezinle yazılmış şiirlerin % 64’ünü oluşturur. Daha sonra sırasıyla 7 muhammes ve % 19’luk oranla XVI. yüzyıl, 5 muhammes ve % 14’lük oranla XVIII. yüzyıl, en son da 1 muhammes ve % 3’lük oranla XIV. yüzyıl gelmektedir. XV ve XVII. yüzyıllarda bu vezinle yazılmış muhammese rastlayamadık. Bu dağılımı daha net gösteren grafikler aşağıdadır:

¹⁷⁹ Dîvân-ı Belâgat-ünvân-ı Nazîm, Matbaa-i Âmire, İst., 1257, s. 316.

¹⁸⁰ İsen, s. 122; Çetinkaya, C. 1, s. 79.

Grafik 6 Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fe'ülün Vezninin Muhammeslerde Yüzyıllara Göre Dağılımı

Bu vezinle muhammes yazarlar şunlardır:

XIV. yüzyılda Ahmedî (1).

XVI. yüzyılda Dukakin-zâde Ahmed Beg (1), Nazmî (4), Üftâde (1), Hüdâyî-i Kadîm (1).

XVIII. yüzyılda Senâyî (1), İbrâhim Hakkı (1), Hâşim Mustafa Efendi (2), Halil Nûrî (1).

XIX. yüzyılda Aynî-i Ayıntâbî (13), Şeref Hanım (1), Karayılan-zâde Sabrî (1),
M. Sa'dî Beg (1), Murad Emrî (2), Mehmed Şevket (1), Hüznî (4).

Ahmedî'nin şiirini örnek olarak buraya yazıyoruz:

EL-MUSAMMATU'L-EVVEL

Mefâ'ülün Mefâ'ülün Fe'ülün

- 1 Cihânı rûşen itdi subh-ı sâdık
Gül ü nergesle bezendi hadâyık
Dil-efrûz oldu uş şem'-i şakâyık
Bilür misifî nedür bu vakta lâyıık
Gülün karşısına içmek sagar-ı mey¹⁸¹
- 2 Ne müşgîndür gör enfâs-ı sabâyı
İşit bülbülden enfâs u nûvâyı
İder yıl toprak üzre müşg-sâyî
Mey eyle nûş sürgil hoş safâyı¹⁸²
Bu zerk ile riyâ vü zühd tâ key
- 3 Çemen hurrem durur sebze müzeyyen
Açılmışdur gül ü lâleyle susen
Benefşe yâsemîn nesrîn ü behmen
Bu 'akl âfet durur i yüzi gülşen
Sun ol câmı ki 'aklı ide lâ-şey
- 4 Cihânı rûşen itmiş şemse-i gül
İder gülzâr içinde nâle bülbül
Toludur yir yüzi reyhân u sünbül
Getür sâkî-yi gül-ruh sâgar-ı mül

¹⁸¹ Bu mısradaki vezni düzeltmek için "karşısına" ve "içmek" kelimelerini birleştirerek "karşısın'çmek" şeklinde okumak gerekir.

¹⁸² Metinde bu mısradaki "mey" kelimesinin yerinde "ney" kelimesi geçiyor. Bir baskı hatası sonucu "mey", "ney" haline gelmiş olabilir. Çünkü buraya "mey" daha uygundur.

Bu 'ömri virme yile şöyle kim ney

- 5 Seher yili eylemiş müşğın cihâmı
Behişt-âbâd kılmış gül-sitânı
Dem-i 'işret durur hoş şâdmânı
Otur nûş eyle câm-ı ergavânı
Bahârı hoş geçür irişmedin dey¹⁸³

I.4.1.10. Mefâ'ülün Mefâ'ülün:

Bu kalıpla yazılmış toplam 4 muhammes tesbit ettik. Diğer muhammesler içindeki oranı % 0,5 olan bu vezin, murabbalarda muhammeslerden daha fazla kullanılmıştır. Murabbalardaki kullanılan kalıplar içindeki oranı % 1,91'dir. Neticede bu veznin çok fazla tercih edilen, kullanılan bir vezin olmadığını görüyoruz.

Ayrıca, bu kalıpla yazılmış muhammesler de son döneme âittir. 4 muhammesten 1 tanesi XVIII. yüzyıl, 3 tanesi de XIX. yüzyılda yazılmıştır. Daha önceki yüzyıllarda örneğine rastlanmaz.

Bu vezinle muhammes yazan şâirlerimiz şunlardır:

XVIII. yüzyılda Hâşim Mustafa Efendi (1).

XIX. yüzyılda Vâsif-ı Enderûnî (1), Şeref Hanım (1), Sâlih Baba (1).

Örnek olarak Şeref Hanım'ın şiirini veriyoruz:

Mefâ'ülün Mefâ'ülün

- 1 Mey-i lutfıyla dildâрім
Ne mest eyler ne hüşyârım
Abes zann itme efkârım
Yamandır hâl-i düşvârım

¹⁸³ Mehmet Akalın, Ahmedî Cemşîd ü Hurşîd, İnceleme-Metin, Ank., 1975, s. 349.

Gam-1 'aşk ile nâ-çârim

2 Yıkar dil mülkini hicrân
Bilür bilmezlenür cânân
Bu derde var mıdır dermân
Yamandır hâl-i düşvârim
Gam-1 'aşk ile nâ-çârim

3 İder yâr cefâ mu'tâd
Rakîbi vasl ile dilşâd
Nice itmez gönül feryâd
Yamandır hâl-i düşvârim
Gam-1 'aşk ile nâ-çârim

4 Felek renc eyle rencûrum
Der-i dildârdan dûrum
Kan aglarsam da ma'zûrum
Yamandır hâl-i düşvârim
Gam-1 'aşk ile nâ-çârim

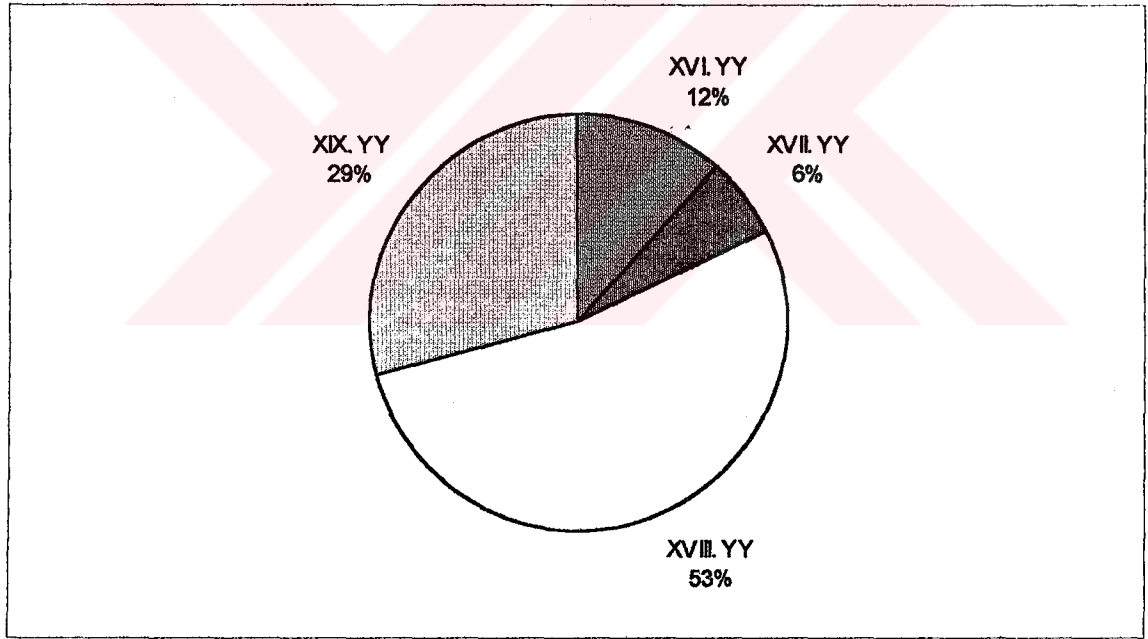
5 Figânım baht-ı dînumdan
Şeref sanma cünûnumdan
Sakin âh-ı derûnumdan
Yamandır hâl-i düşvârim
Gam-1 'aşk ile nâ-çârim¹⁸⁴

¹⁸⁴ Dîvân-ı Şeref Hanım, Matbaa-i Âmire, İst., 1284, s. 5.

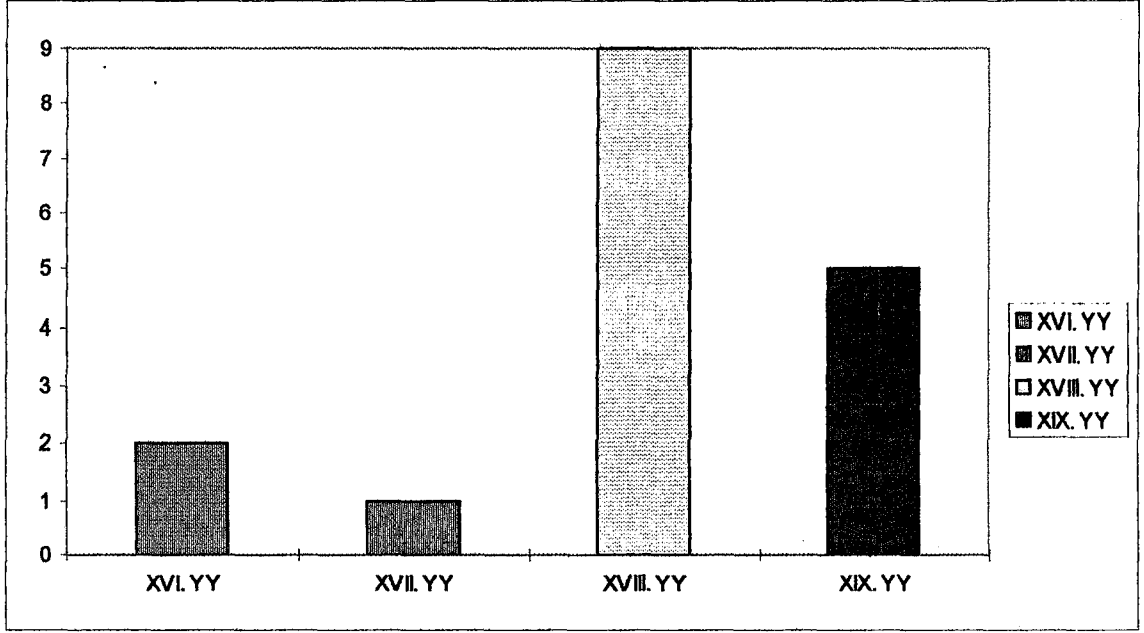
I.4.1.11. Mefû'ülün Fe'ülâtün Mefû'ülün Fe'ülün:

Bu kalıpla 17 muhammes yazılmıştır. Bütün muhammesler içinde bu veznin kullanılma oranı % 2,1'dir. İpekten'in incelemesinde bu oran % 6,1 ; İsen'in çalışmasında % 4,9'dur. Murabbalarda bu veznin kullanılma oranının daha da düştüğünü, % 0,41 olduğunu görüyoruz¹⁸⁵. Buna göre yukarıdaki kalıp muhammeslerde murabbalardan daha fazla kullanılmıştır. Ancak diğer şiirlerde muhammesten daha fazla kullanıldığı anlaşılıyor.

Yazılmış olan 17 muhammesin yüzyıllara göre dağılımı şu şekildedir: % 53'ünü oluşturan 9 tanesi XVIII. yüzyılda, % 29'unu oluşturan 5 tanesi XIX. yüzyılda, % 12'sini oluşturan 2 tanesi XVI. yüzyılda, % 6'sını oluşturan 1 tanesi de XVII. yüzyılda yazılmıştır. Bu muhammeslerin yüzyıllara göre dağılımı aşağıdaki grafiklerde daha da iyi görülebilir.

¹⁸⁵ İsen, s. 122; Çetinkaya, C. 1, s. 76.

Grafik 7 Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün Vezninin Muhammeslerdeki Kullanılışı

Bu aruz kalıbıyla muhammes yazmış şâirler şunlardır:

XVI. yüzyılda Fevrî (1), Arşî (1).

XVII. yüzyılda Yârî (1).

XVIII. yüzyılda Edîb (6), Mirzâ-zâde Sâlim (1), Fennî (1), Âsaf (1).

XIX. yüzyılda Vâsîf-ı Enderûnî (1), Zîver Paşa (1), Behcet Efendi (1), Abdî (1),
Senîh-i Mevlevî (1).

Örnek şiir aşağıdadır:

MUHAMMES

Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün
1 Safâ-yı kalbi ki dillerde eylemiş te'nîs
Gıdâ-yı rûh-ı zebândır edâ-yı pâk ü esîs
Okur bu matlâ-ı pâki be-her safâda celîs
Meşâm-ı câna virür tâze kahve bûy-ı nefîs
'Aceb mi ehl-i tîba' şî'rim itseler tahmîs

- 2 Ziyâna tâcir-i baht-ı zamâne diyüp
Dakîka-bâzî-i kesb-i cihânyâmı tuyup
Vücûd-ı ‘âtîfetinden kabâ-yı cûdı soyup
Piyâz-ı bedr ile milh-i nücûmı hâna koyup
Ta‘ayyüş itmede bir baş soganla çarh-ı hasıs
- 3 Derûn va‘de-i kemmûnı ile tolmışdır
Safâ-yı bâlûmi nesha tarîk bulmuşdır
Secencel-i dile gamla gubâr tolmışdır
Vefâyı hattîña ta‘lik idelden olmışdır
Hayâl-i hatt-ı celîsi şikeste kalbe enîs
- 4 Sirişk-i jâleyi çeşmiñden eyleyüp icrâ
Su degmede yine nahl-i güle sabâh u mesâ
Egerçi kim bu figân-ı hazîn ile her câ
Hezârda selîsü’l-kavle mübtelâ ammâ
Edâsı vâ‘iz-i küll gibi tâze tarh-ı selîs
- 5 Degil ki ebrûsı mihrâbına ola râkî
Hayâle almaz idi ol cebîn-i berrâkî
Cemâl-i kiblesine dönmez idi müştâkî
Çeküp çevirmez idi böyle hayl-i ‘uşşâkî
O seng-dilde eger olmasaydı mıknaţıs
- 6 Sühanda olmaz isen ger dakîka-i fâ’it
Sakın sakın yine *Sâlim* sumut ol sâmit
Yapılmaz oldu nazîre hep oldılar sâkit
Hoşâ metânet-i bünyân-ı ma‘rifet sâbit
Esâs-ı nazmıñı gıtdikçe eyledin te’sîs¹⁸⁶

¹⁸⁶ Hüseyin Güfta, Sâlim (Mirzâzâde) Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânı’nın Karşılaştırmalı Metni, Atatürk Üniv., SBE, Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum, 1995, s. 321-322.

1.4.1.12. Fe‘ilâtün Mefâ‘ilün Fe‘ilün:

Bu aruz kalıbıyla toplam 6 muhammes yazılmıştır. Bütün muhammesler içindeki oranı % 0,7’dir. Böylece bu veznin muhammeslerde fazla tercih edilmediğini anlıyoruz. Ancak genel olarak Türk şiirinde bu veznin kullanım oranı biraz daha yüksektir. Çünkü, bu oran İpekten’in incelemesinde % 2,9 ; İsen’ininkinde ise % 1,7 olarak çıkmıştır. Ayrıca bu veznin murabbalardaki oranı da muhammeslerden daha yüksektir. Bu oran % 1,13’tür¹⁸⁷.

Yukarıdaki vezin muhammeslerde özellikle de son yüzyıllarda kullanılmıştır. XIV, XV ve XVI. yüzyıllarda bu aruz kalıbıyla yazılmış muhammes örneğine rastlayamadık. Bu vezinle yazılmış 6 muhammesten 4’ü XVII. yüzyılda, 1’i XVIII ve 1’i de XIX. yüzyılda yazılmıştır.

Bu vezinle muhammes yazmış olan şâirler şunlardır:

XVII. yüzyılda Azîz Mahmud Hüdâyî (1), Küfrî-i Bahâyî (1), Nâzik (1), Birrî (1).

XVIII. yüzyılda İbrahim Zîver (1).

XIX. yüzyılda Alaybeyi-zâde Nâcî (1).

Örnek şiir aşağıdadır:

Fe‘ilâtün Mefâ‘ilün Fe‘ilün

- 1 Ey dil ü cân içinde cânânım
Kerem it yap bu kalb-i vîrânım
Ele al hâtır-ı perîşânım
Kudret-i tâmme ıssı sultânım
Rahmet-i ‘âmme ıssı sultânım
- 2 Kullaruñdur efendi pîr ü cüvân
Saña muhtâc durur zemîn ü zamân

¹⁸⁷ İsen, s. 122; Çetinkaya, C. 1, s. 65.

Nazar-ı lutfuñ isteriz her ân
Kudret-i tâtme ıssı sultânım
Rahmet-i 'âmme ıssı sultânım

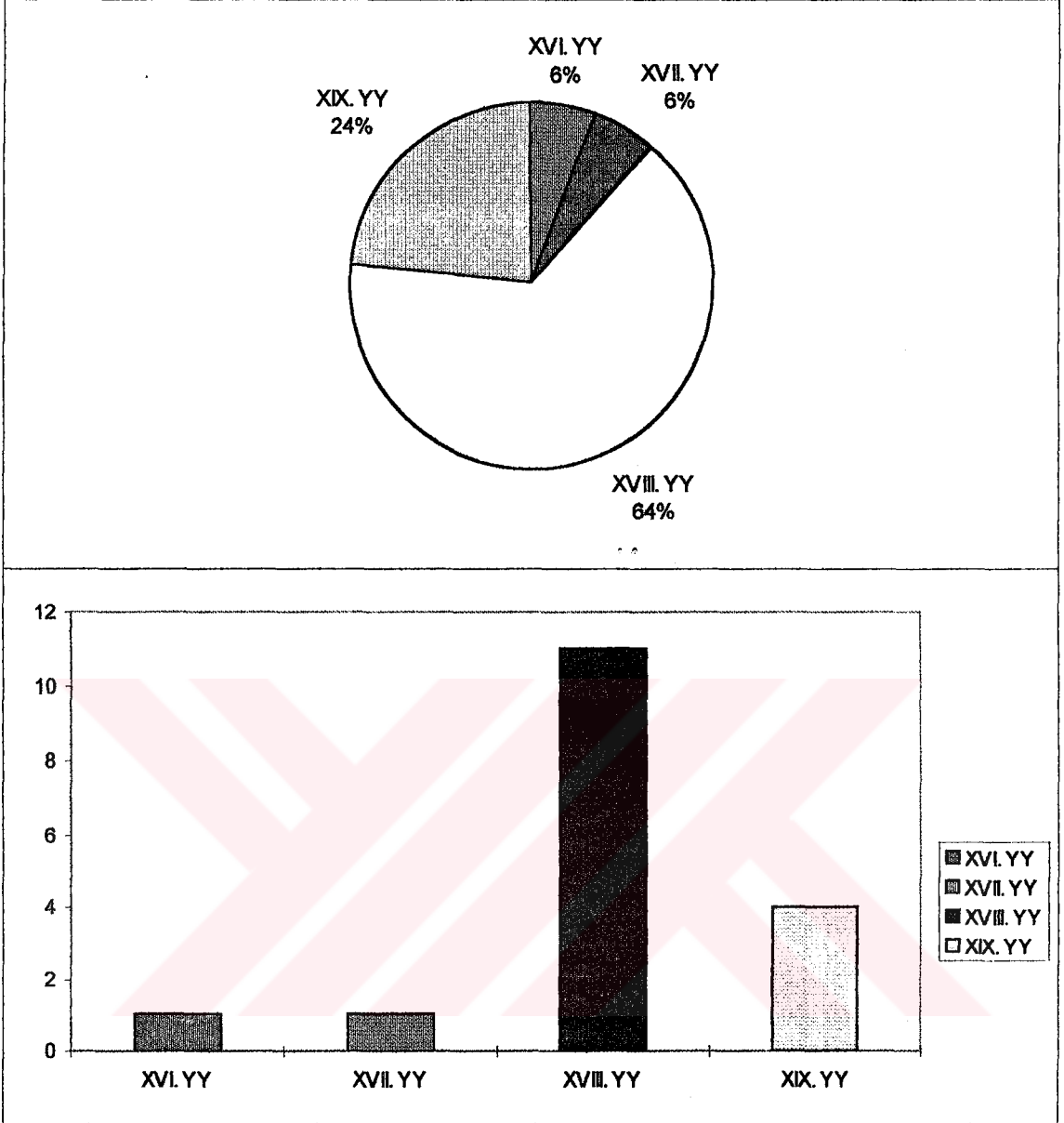
3 Ger *Hüdâyî* garîbe olsa nazar
Kalmaya hem sivâdan anda eser
İre matlûba gide cümle keder
Kudret-i tâtme ıssı sultânım
Rahmet-i 'âmme ıssı sultânım¹⁸⁸

1.4.1.13. Mef'ûlü Mefû'ilün Fe'ûlün:

Elimizde bu aruz kalıbıyla yazılmış 17 muhammes bulunmaktadır ki bunlar, bütün muhammeslerin % 2,1'ini teşkil eder. Bu oran muhammesler için bir hayli önemlidir. Ancak, bazılarının tardiyye vezni dediği bu vezin, genel Türk şiirinde önemli bir derecede kullanılmıyor olmalı ki İpekten ve İsen'in çalışmalarında zikredilmemiş. Murabbalarda da durum farklı değildir. Murabbalarda kullanım oranı % 0,23'tür. Bunlardan, bahsedilen veznin diğer şiirlere oranla muhammeslerde daha fazla kullanıldığını anlıyoruz. Toplam 17 muhammesten 13 tanesi tardiyye diye anılan tarzda yazılmıştır. Ancak aynı vezinde olup da farklı kâfiye yapısında olan şiirlerin bulunması da tardiyye konusundaki görüşümüzü destekler mâhiyettir.

Bu aruz kalıbıyla yazılmış muhammeslerin yüzyıllara dağılımında şöyle bir durum görülür. Bu vezinle en fazla XVIII. yüzyılda muhammes yazılmıştır. Bunda Şeyh Gâlib'in büyük etkisi vardır. Bu yüzyılda yazılan 11 muhammes aynı vezinle yazılmış muhammeslerin % 64'ünü oluşturur. Ardından % 24'lük oran ve 4 muhammesle XVIII. yüzyıl gelmektedir. XVI ve XVII. yüzyıllarda bu vezinle 1'er muhammes yazılmıştır ki bunlar % 6'ya tekâbül eder. Daha önceki yâni, XIV ve XV. yüzyıllarda bu vezinle yazılmış muhammes örneğine rastlanmamıştır. Aşağıdaki grafiklerde bu durum daha net görülebilecektir.

¹⁸⁸ Ziver Tezeren, Seyyid Aziz Mahmud Hüdâyî Divanı-II, s. 106; Divân-ı 'Azîz Mahmud Hüdâyî, İst., 1287, s.,111.

Grafik 8 Mef'ûlü Mefâ'ilün Fe'ûlün Vezninin Muhammeslerdeki Kullanımını Gösteren Grafikler

Bu vezinle muhammes yazmış şâirlerimiz şunlardır:

XVI. yüzyılda Nazmî (1).

XVII. yüzyılda Nâzik (1).

XVIII. yüzyılda Kâmî (1), Nedîm (1), Ârif Süleyman (1), İbrâhim Hakkı (1), Şeyh Gâlib (5), Halil Nûrî (1), Neyyir (1).

XIX. yüzyılda Müştâk Efendi (1), Şeref Hanım (1), Âsaf (M. Celâleddin Paşa)
(2).

Örnek olarak Müştâk Efendi'nin muhammesini sunuyoruz:

MÜNÂCÂT Lİ-CENÂBİ KÂDİ'L-HÂCÂT

Mef'ûlü Mefâ'ilün Fe'ûlün

1 Yâ Rab bi-hak-ı şâh-ı kevneyn
Yâ Rab bi-sır-ı Kâbe Kavseyn
Kıl göñlümi 'aşk-ı pâk ile zeyn
Çün hâne seniñdir eylegil şeyn[?]
Teşrife hezâr merhabâlar

2 Teklîfe ne hâcet ey dil-ârâ
Dîdârıña muntazır ehîbbâ
Arz eyle Cemâl kıl tecellâ
Sermet-i visâl olup ser-â-pâ
Hayrân ola şehâ gedâlar

3 Ey pâdişeh-i diyâr-ı vahdet
Şâhenseh-i 'âlem-i hüviyyet
Hâl ehli ider mi terk-i fırsat
Fırsat çü ganîmetest elbet
Ferdâlara kalmaz âşinâlar

4 Mâ gerçi şehâ günâh-kârîm
Derbend-i vücûd-ı şerm-sârîm
Bâ-'aciz velî ümîd-vârîm
Cüz 'aciz-i diger hüner ne dârîm
Dergâhıña geldi bî-nevâlar

5 Çün nâzil olur semâdan esmâ

Her şahsa bir isim oldu peydâ
Bu bendeye dahi kıldîfî i'tâ
Müşâk-ı Cemâl ile müsemmâ
Beyhûde midir bu mâcerâlar¹⁸⁹

I.4.1.14. *Mef'ûlü Mefâ'ilün:*

Bu aruz kalıbıyla yazılmış tek muhammese rastladık. Diğer muhammesler içindeki oranı % 0,1 olmaktadır. Mezkur vezin genel Türk şiirinde de fazla kullanılmıyor olmalı ki İpekten ve İsen'in çalışmalarında yer almamış. Murabbalarda da muhammes gibi kullanım oranı çok düşüktür: % 0,11¹⁹⁰. Kısaca bu vezin Türk şiirinde pek fazla kullanılmamıştır.

Yukarıdaki vezinle yazılan tek muhammes XVIII. yüzyılda yaşamış İbrâhim Hakkı'ya âittir. Çok meşhur olan bu şiirin metni aşağıdadır:

Mef'ûlü Mefâ'ilün

- 1 Hak şerleri hayr eyler
Zann itme ki gayr eyler
'Ârif anı seyr eyler
Allah görelim neyler
Neylerse güzel eyler
- 2 Sen Hakk'a tevekkül kıl
Teslîm ol râhat(ı) bul
Her işiñe râzı ol
Allah görelim neyler
Neylerse güzel eyler
- 3 Dime şu niçün şöyle

¹⁸⁹ Dîvân-ı Müştâk Efendi, Takvîm-hâne-i Âmire, İst., 1264, s. 22-23. Ayrıca "Muhammes-Tardıyye İlişkisi" bölümüne bakınız.

¹⁹⁰ Çetinkaya, C. 1, s. 71.

- Yirindedir ol öyle
Bak soñuna seyr eyle
Allah görelim neyler
Neylerse güzel eyler
- 4 Hep işleri fâyıkdır
Birbirine lâyıkdır
Neylerse muvâfıkdır
Allah görelim neyler
Neylerse güzel eyler
- 5 Sen ‘adli zulüm sanma
Teslîm ol oda yanma
Sabr eyle sen usanma
Allah görelim neyler
Neylerse güzel eyler
- 6 Dilden gamı dûr eyle
Câmîla huzûr eyle
Tefvîz-i umûr eyle
Allah görelim neyler
Neylerse güzel eyler
- 7 Hakk’ıñ olıcak işler
Boşdur gam u teşvîşler
Ol hikmetini işler
Allah görelim neyler
Neylerse güzel eyler
- 8 Bil kâdî-i hâcâtı
Kıl aña münâcâtı
Terk eyle murâdâtı

- Allah görelim neyler
Neylerse güzel eyler
- 9 Bir işi murâd itme
Oldıysa ‘inâd itme
Hak’ dandır o redd itme
Allah görelim neyler
Neylerse güzel eyler
- 10 Sen halk ile yorulma
Bu nefis ile hem kalma
Kalbiñden ırag olma
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler
- 11 Hiç kimseye hor bakma
İncitme göñül yıkma
Sen nefsiñe yan çıkma
Allah görelim neyler
Neylerse güzel eyler
- 12 Mü’min işi reng olmaz
‘Âkıl hûyı ceng olmaz
‘Ârif dili teng olmaz
Allah görelim neyler
Neylerse güzel eyler
- 13 Göñlün Hakk’a berk eyle
Takdîrini derk eyle
Tedbîriñi terk eyle
Allah görelim neyler
Neylerse güzel eyler

14 . Hôş sabr-ı cemîlimdür
Takdîr keflimdir
Allâh ki vekîlimdir
Allah görelim neyler
Neylerse güzel eyler

15 Hallâk-ı Rahîm oldur
Rezzâk-ı Kerîm oldur
Fa‘âl-i Hakîm oldur
Allah görelim neyler
Neylerse güzel eyler

16 Geh mu‘tî ü geh mâni‘
Geh zârr u geh nâfi‘
Geh dâfi‘ ü geh râfi‘
Allah görelim neyler
Neylerse güzel eyler

17 Her kulufîa her ânda
Geh kahr u geh ihsânda
Her ânda o bir şânda
Allah görelim neyler
Neylerse güzel eyler

18 Geh bây ider geh miskîn
Geh hurrem ü geh gamgîn
Geh şûh u gehi sengîn
Allah görelim neyler
Neylerse güzel eyler

19 Geh ‘abdin ider ‘ârif

- Geh emîn ü geh hâif
Her kalbi odur sârif
Allah görelim neyler
Neylerse güzel eyler
- 20 Geh kalbifi boş eyler
Geh hulkıfı hôt eyler
Geh 'aşkına dût eyler
Allah görelim neyler
Neylerse güzel eyler
- 21 Her dilde anun adı
Her dilde anun yâdı
Her kuladur imdâdı
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler
- 22 Nâçâr olacak yerde
Nâgâh açar ol perde
Dermân ider ol derde
Allah görelim neyler
Neylerse güzel eyler
- 23 Az yi az uyu az iç
Ten mezbelesinden geç
Dil gülşenine gel göç
Allah görelim neyler
Neylerse güzel eyler
- 24 Geçmişle geri kalma
Müstakbele hem talma
Hâl ile dahî olma

- Mevlâ görelüm neyler
Neylerse güzel eyler
- 25 Her dem ânı fikr eyle
Zîrekligi koy şöyle
Hayrânlığı bul söyle
Allah görelim neyler
Neylerse güzel eyler
- 26 Gel hayrete tal bir yol
Kendifi unud anı bul
Koy gafleti hâzır ol
Allah görelim neyler
Neylerse güzel eyler
- 27 Her sözde nasîhat var
Her şey'de ne zînet var
Her işde ganîmet var
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler
- 28 Hep remz ü işâretdir
Hep gamz u beşâretdir
Hep 'ayn-ı 'inâyetdir
Allah görelim neyler
Neylerse güzel eyler
- 29 Her söyleyeni dinle
Ol söyledeni anla
Hem eyle kabûl cânla
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler

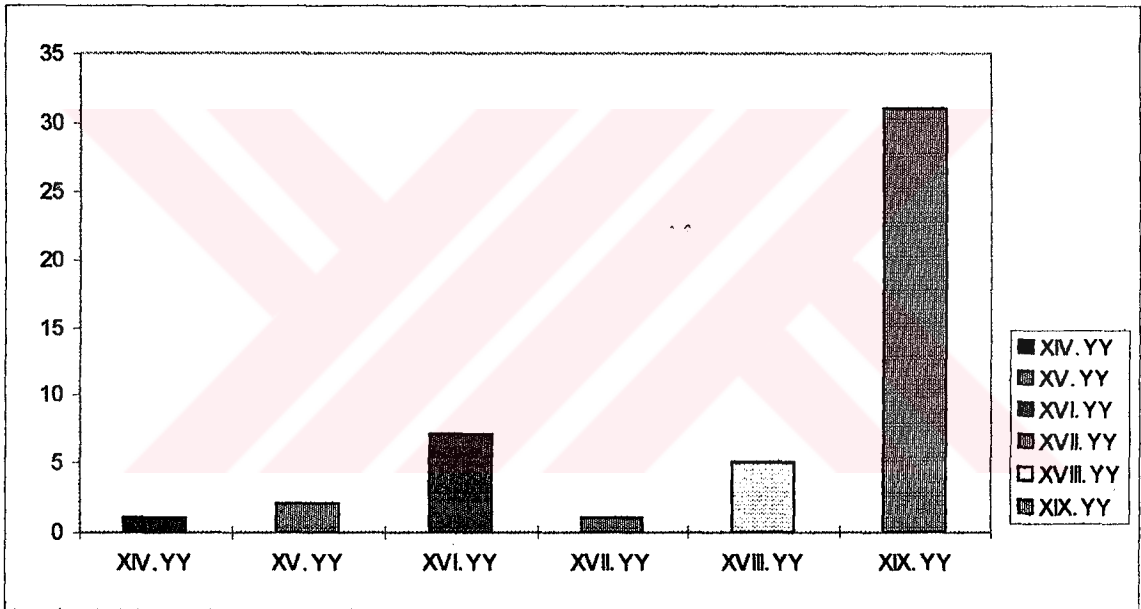
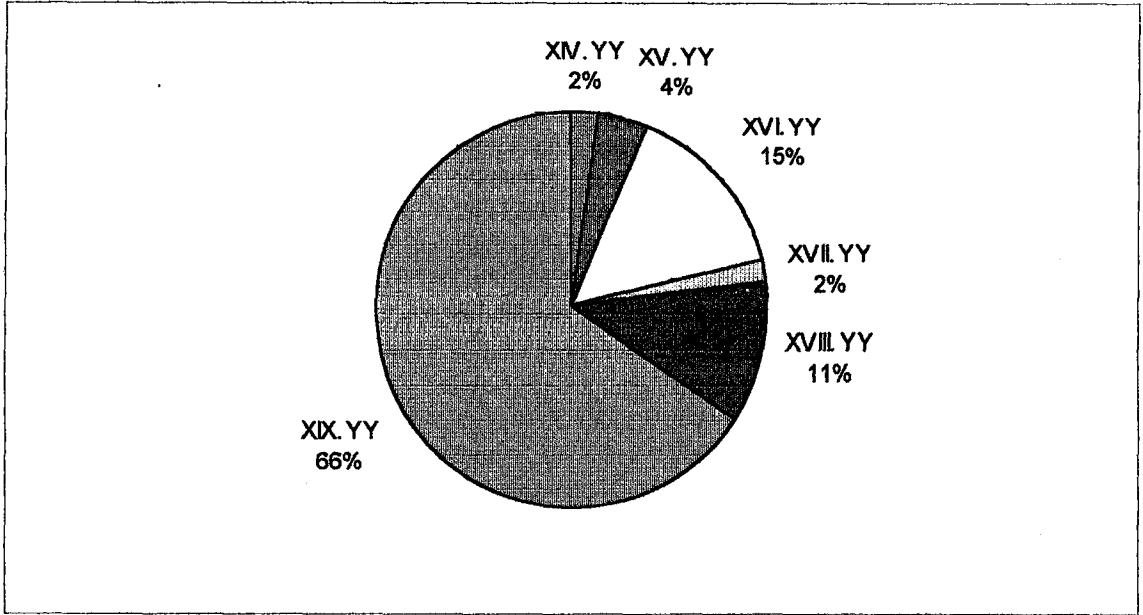
30 . Bil elsine-i halkı
Aklâm-ı Hak ey **Hakkı**
Öğren edeb-i hulki
Allah görelim neyler
Neylerse güzel eyler¹⁹¹

1.4.1.15. Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ûlün:

Aruz vezninin bu kalıbıyla 47 muhammes yazılmıştır. Bütün muhammeslerin % 5,9'unu oluşturan bu vezin, muhammeslerde ve Türk şiirinde kullanılan vezinler arasında pek de küçük olmayan bir yer tutar. Kullanım oranı İpekten'de % 7,2 ; İsen'de % 5,6 olan bu kalıp murabbalarda kullanılan vezinler içinde % 5,45'lik bir yer işgal eder.

Bu vezinle yazılmış olan 47 muhammesten çoğu son asırda kaleme alınmıştır. XIX. yüzyılda bu vezinle yazılan 31 muhammes, bütünün % 66'sını oluşturur. Ardından 7 muhammes ve % 15'lik oranla XVI. yüzyıl, 5 muhammes ve % 11'lik oranla XVII. yüzyıl gelmektedir. Bunlardan sonra da 2 muhammes ve % 4'lük oranla XV. yüzyıl, 1'er muhammes ve % 2'ser oranla XIV ve XVII. yüzyıllar gelmektedir. Bu rakamlardan da anlaşılacağı üzere bu aruz kalıbı muhammeslere özellikle XIX. asırda büyük rağbet görmüş ve çok kullanılmıştır. Anlattıklarımızın grafikler hâlinde görünümü aşağıdadır.

¹⁹¹ Dîvân-ı İbrahim Hakkı Erzurûmî, s. 192-194. Bu şiir, İbrahim Hakkı'nın Mârifet-nâme'sinde de "Tefvîz-nâme" adıyla yer almaktadır ve bütün bendlerin dördüncü mısraı "Mevlâ görelim neyler" şeklindedir. Bkz. Mârifet-nâme, Kahire, Bulak, 1255, s. 375; Hayrani Altıntaş, Erzurumlu İbrahim Hakkı, İst., 1992, s. 154-159.

Grafik 9 Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ûlün Vezninin Muhammeslerde Kullanımını Gösteren Grafikler

Bu vezinle muhammes yazmış şâirler yüzyıllara göre aşağıda sıralanmıştır:

XIV. yüzyılda Ahmedî (1).

XV. yüzyılda Hâfız-ı Hârezmî (1), Hümâmî (1).

XVI. yüzyılda Şem'î (1), Nazmî (4), Ubeydî (1), Kavsî (1).

XVII. yüzyılda Yârî (1).

XVIII. yüzyılda Câzım (1), Vahîd Mahtûmî (1), Edîb (1), Nakşî-i Eyyûbî (1), Senâyî (1).

XIX. yüzyılda Vâsıf-ı Enderûnî (1), Dâniş (1), Pertev Paşa (2), Ârif Muhammed (1), Zîver Paşa (1), Şeref Hanım (1), Nevres-i Cedîd (1), Ken'ân Beg (1), Hilmî (1), M. Emîn Hilmî (1), Nâmık Kemâl (1), Sa'îd Paşa (1), M. Sa'dî Beg (1), Sâlih Baba (2), Murad Emrî (14), Mehmed Şevket (1).

Yârî'nin şiirini bu aruz kalıbına örnek olarak aşağıya yazıyoruz:

TEVHÎD-İ HUDÂVEND TE'ÂLÂ VE TEKADDES

Mefû'lü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ülün

- 1 Ey zâtı serâ-perde-i iclâlde yektâ
V'ey hikmeti âyîne-i sun'ında hüveydâ
Hep mazhar-ı hestî-i ulûhiyyetüñ eşyâ
Envâr-ı cemâlûñden olup her biri peydâ
Zerrât-ı cihân mihr-i cemâlûñ ile şeydâ
- 2 Ey dâr kılan ketm-i 'ademe bu cihânı
Bir noktada tasvîr iden kevn ü mekânı
Virdüñ zebân-ı nutk ile insâna zebânı
Âvâre-i 'aşkuñ heme peydâ vü nihânî
Zerrât-ı cihân mihr-i cemâlûñ ile şeydâ
- 3 Sûzân şerer-i mihrüñ ile nahlûñe Tûr
Berdâr hevâ-yı gam-ı 'aşkuñ ile Mansûr
'Aşkuñ ile âşûfte Süleymân gerek mûr
Baksâñ yine her zerrede envârûñı mestûr
Zerrât-ı cihân mihr-i cemâlûñ ile şeydâ
- 4 Her dîdeye pertev salan envâr-ı cemâlûñ
Her sîneye âteş bırakan şevk-i hayâlûñ

Mestûr serâ-perde-i envâr-ı celâlûñ
Mümkün midür idrâk sentüñ yâsf-ı kemâlûñ
Zerrât-ı cihân mihr-i cemâlûñ ile şeydâ

5 *Yârî* olalum nagme-ber-ârende-i tahmîd
Tâ keşf ola âyîne-i envâr-ı mecîd
Ol ‘ârif-i bi’llah gibi sâhib-i tevhîd
Hem subha-güzâretde-i seccâde-i temhîd
Zerrât-ı cihân mihr-i cemâlûñ ile şeydâ¹⁹²

1.4.1.16. Mef‘ûlü Mefâ‘ilü Mefâ‘ilü Fe‘ûl:

Bu aruz kalıbı ile tek 1 muhammes yazılmıştır. Bunun muhammeslerde kullanılan vezinler içindeki oranı % 0,1 gibi düşük bir rakamdır. Murabbalarda bu vezin hiç kullanılmamış olmalı ki ilgili çalışmaya alınmamıştır. Yine Türk şiirinde kullanılan vezinler arasında da bu aruz kalıbı pek mühim bir yer tutmuyor olmalı ki İpekten ve İsen’in çalışmalarında yer almamış.

Yukarıdaki vezinle tek muhammes XVIII. yüzyılda Esrâr Dede tarafından yazılmıştır.

Bu şiirin tam metni aşağıdadır:

MUHAMMES

Mef‘ûlü Mefâ‘ilü Mefâ‘ilü Fe‘ûl
1 Zahm-ı elemiñ dutdı ser-â-pây dilim
Âteşlere yandı yine eyvây dilim
Ortada gezer bî-ser ü bî-pây dilim
Olmış bütün ‘âlemlere rüsvây dilim
Eyvây dilim vây dilim vây dilim

¹⁹² Dîvân-ı Yârî, Millet Ktp., Ali Emîrî Manzûm Eserler Böl., Nu. 514, vr. 67a-67b.

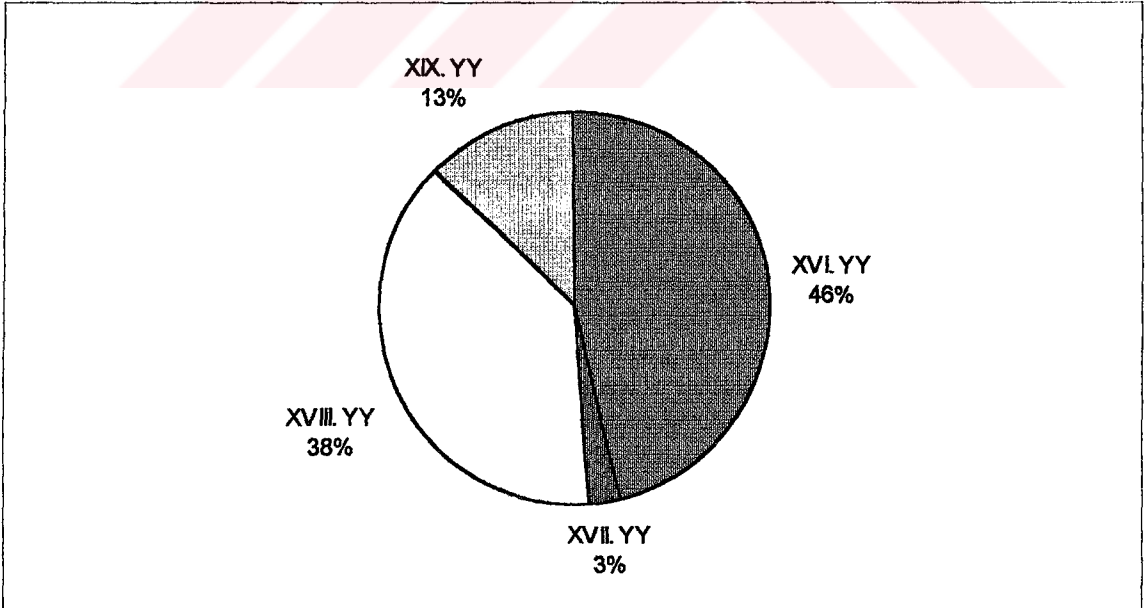
- 2 . Düşdi düşeli ol büt-i ‘ayyâra dilim
Seng-i sitemi eyledi sad-pâre dilim
Bir ‘âşık-ı üftâde-i âvâre dilim
Derd oldu benim başıma bî-çâre dilim
Eyvây dilim vây dilim vây dilim
- 3 Dil oldığı günden berü giryân dilim
Durmaz gice gündüz ider efgân dilim
Hicr âteşine olmada sûzân dilim
Dil olduğına oldu peşmân dilim
Eyvây dilim vây dilim vây dilim
- 4 Men cevr ü cefâfi ile safâ-mend-i dilim
Kan ağlamadır şimdi şeker-hând-i dilim
Laht-ı cigerimdir bana gül-kand-i dilim
Tercî‘-i figânım gibi ser-bend-i dilim
Eyvây dilim vây dilim vây dilim
- 5 Vâsf itsem eger hâl-i diger-gûn-ı dilim
Hâmemele zebânımdan akar hûn-ı dilim
Esrâr ben ol ‘âşık-ı meftûn-ı dilim
Kim oldu bu mısra‘ bana mazmûn-ı dilim
Eyvây dilim vây dilim vây dilim¹⁹³

¹⁹³ Hasan Ali Kasır, *Esrâr Dede, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divanı'nın Karşılaştırmalı Metni*, Atatürk Üniv., SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum, 1996, s. 50-51. Tez'de bu manzûme tahmîs diye adlandırılmış. Bunun sebebi şiirin Melihî, Ahmed Paşa, v.s. gibi şâirlerin şiirlerine nazîre olarak yazılması olabilir. Ancak bize göre bu şiir bir nazîre sayılabılır, fakat tahmîs sayılamaz. Çünkü *Esrâr Dede* mezkûr şâirlerden hiç bir mısraı aynen almamış ve şiirini bunun üzerine binâ etmemiştir. Bu sebeple mazûmeyi biz muhammes sayıyoruz. Ayrıca, Tez'de 4 ve 5. bendlerde “dilüm” kelimesinden önceki kısım tamlamasız okunmuş. “hûn dilüm” gibi. Bize göre vezin ve mânâ olarak tamlamalı şekil daha uygundur.

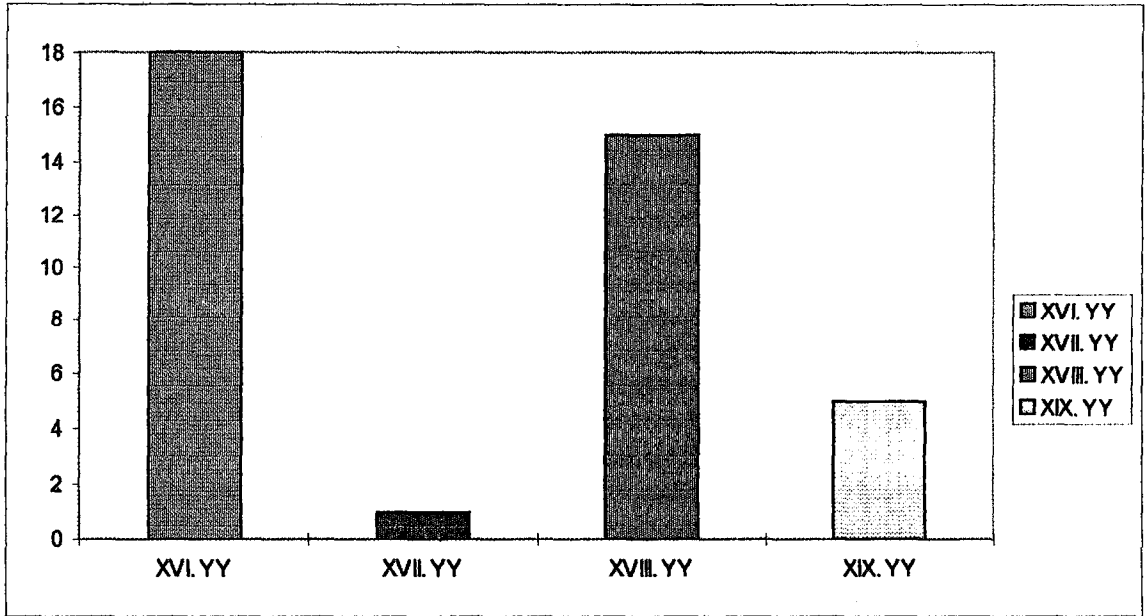
I.4.1.17. Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün:

Bu aruz kalıbı da muhammeslerde epeyce kullanılmıştır. Bu vezinle Türk edebiyatında topla 39 muhammes yazıldığını tesbit ettik. 39 muhammesin bütün muhammesler içinde yüzde olarak değeri % 4,9'dur. İpekten ve İsen'in verilerinden bu kalıbın genel Türk şiirinde kullanılma oranının daha yüksek olduğunu anlıyoruz. Bu kalıbın kullanılma oranı İpekten'de % 11,9 ; İsen'de % 8,3'tür. Murabbalar içinde ise bu kalıbın kullanılma oranı daha düşük ve % 1,97 oranındadır¹⁹⁴.

Mezkur aruz kalıbının muhammeslerde kullanımı ve yüzyıllara göre dağılımında XVI. yüzyıl en başta gelir. Bu yüzyılda yazılmış olan 18 muhammes, ki bunların 10 tanesi birbirine nazîredir ve *Nazîre Muhammesler* bölümünde haklarında daha geniş bilgi ile bir kısmının metinleri yazılacaktır, aynı kalıpla yazılmış muhammeslerin % 46'sını oluşturur. Ardından XVIII. yüzyıl gelmektedir. XVIII. yüzyılda yazılmış olan 15 muhammes'in oranı % 38'dir. XIX. yüzyılda 5 muhammes yazılmıştır, bunun oranı % 13 olur. Bu kalıp muhammeslerde en az, bu yüzyılın genel durumuna uygun olarak, XVII. yüzyılda kullanılmıştır. Bu asırda 1 muhammes yazılmıştır ki bunun da aynı aruz kalıbıyla yazılmış muhammesler içindeki oranı % 3'tür. Söylediklerimiz aşağıdaki grafiklerle daha iyi anlaşılabilir:

¹⁹⁴ İsen, s. 121; Çetinkaya, C. 1, s. 66.

Grafik 10 Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün Vezninin Muhammeslerde Kullanımını Gösteren Grafikler

Bu kalıpla muhammes yazmış şâirler yüzyıllara göre şöyle sıralanabilir:

XVI. yüzyılda Zâtî (1), Nazmî (3), Cenâbî (1), Muhibbî (1), Şemsî Paşa (2), Yahyâ Beg (2), Derzî-zâde Ulvî (1), Gelibolulu Âlî (2), Arşî (1), Feyzî (1), Kadri (1), Kâtibî (1), Vâlihî (1).

XVII. yüzyılda Küfrî-i Bahâyî (1).

XVIII. yüzyılda Nazîm (2), Edîb (5), Şeyh Gâlib (1), Hoca Neş'et (2), Refî' Amîdî (1), Âsaf (4).

XIX. yüzyılda Vâsîf-ı Enderûnî (2), Muallim Nâcî (2), Eşref (1).

Muhibbî'nin şiirini örnek olarak buraya yazıyoruz:

Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün

1 Yârûñ 'akîk lebleri kadrin bilen bilür
Lü'lü' dişi kıymetin ancak 'Aden bilür
Rûh-ı musavver olduğın anuñ seven bilür
Bî-derd-i 'ışk âteş-i 'ışkı neden bilür
Kadr-i gül-i şüküftei murg-ı çemen bilür

- 2 Gam meclisinde dil yanup oldu kebâb-ı telh
Gözüm içürdi diyü bana şerâb-ı telh
Hicrân şebinde görmezem illâ ki hâb-ı telh
Dil zevk ider lebiñden işitse cevâb-ı telh
Hazz-ı nebâtı tûtî-i şekker-şiken bilür
- 3 Derdâ dirîg irmedi feryâdı husreve
Âh ile nâle kılsa gelür şâdî husreve
Câm-ı şerâb-ı ‘ışk sunulmadı husreve
Sorma hadîs-i tîşe-i Ferhâdı husreve
Ol sergüzeşti kendi başından giçen bilür
- 4 Çün her kişiye olmadı müşkili ‘ayân
Zîrâ bu sırrı degmede keşf idemez ziyân
Âsân görünür evvel öñ soñı yamân
Zâhid kelâmı degil kâbil-i beyân
Her kimse anı anlayabilmez bilen bilür
- 5 Nûş itdüñ çü gül gibi dâmân-ı unı
Anduñ cefâ vü cevır ile bî-cân-ı unı
Tutalum haşrde cân ile dâmân-ı unı
Ey gonce hâl-i zâr-ı şehîdân-ı unı
Sahrâ-yı gamda lâle-i hûnîn-kefen bilür
- 6 Ol şâh-ı hüsn nâz ile den sürsün atını
‘Arz eylesün cemâlini virsün zekâtını
Baksun *Muhibbî* sözine tâbile zâtını
Sor şân-ı nüktedâna necâtı nükâtını
Husrev ma‘ânî-i kelîmâtı hasen bilür¹⁹⁵

¹⁹⁵ Coşkun Ak, *Muhibbî Divanı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ank., 1987, s. 819-820. Ayrıca “Nazire Muhammesler” bölümüne bakınız.

I.4.1.18. Mef'ûlü Fâ'ilâtün Mef'ûlü Fâ'ilâtün:

Bu aruz kalıbı ile 3 muhammes yazılmıştır. Bütün muhammesler içinde % 0,3'lük bir yer işgal eder. Görüldüğü gibi muhammeslerde az kullanılan kalıplardandır. Bu kalıbın sadece muhammeslerde değil, genel olarak Türkçe'de kullanım oranının düşük olduğu İpekten ve İsen'in verilerinden ve istatistikî çalışmalarının neticelerinden anlaşılıyor. Çünkü bu kalıbın yüzdeler oranı İpekten'de 1,2 ; İsen'de 0,5 olarak ortaya çıkmış. Murabbalardaki kullanım oranı daha da düşüktür: % 0,17. Bütün bunlar, yukarıdaki kalıbın Türk şiirinde genel olarak az kullanıldığını gösterir¹⁹⁶.

Bu aruz kalıbı ile yazılan 3 muhammesten 2 tanesi XVI. yüzyılda, 1 tanesi de XIX. yüzyılda kaleme alınmıştır. Diğer yüzyıllarda örneğine rastlamadık.

Muhammesinde bu vezni kullanan şâirler şunlardır:

XVI. yüzyılda Nazîm (1), Emrî (1).

XIX. yüzyılda Nevres-i Cedîd (1).

Emrî'nin şiirini örnek olarak yazıyoruz:

MUHAMMES

Mef'ûlü Fâ'ilâtün Mef'ûlü Fâ'ilâtün

- 1 Ey yüzi tâze sünbül ey kâmeti sanavber
Ey haddi lâle vü gül ey agzı gonca-i ter
Bâg-ı cinânda yokdur sen gül-'izâra beñzer
Ey saçları şeb-i Kadr ey yüzi mah-ı enver
Dil tıflı her gün aglar 'îd-i visalüñ ister
- 2 Tig-i firakuñ ile bu sîne pâre pâre
Sen serv-kad nigârum çün gelmedi kenâre
Gözüm yaşı aceb mi banzerse cûy-bâre

¹⁹⁶ İsen, s. 122; Çetinkaya, C. 1, s. 68.

Bir kerre görmek ile dil virdüm ol nigâre
Bir kez dahi görürsem cân virmegüm mukarrer

3 Mihr-i ruhuñla ey meh sînemde her dem âteş
Zülfüne bend olaldan oldu göñül müşevveş
Bu hüsn-i bi-nazirüñ evvelden eyleyen nakş
Cân virmek için itmiş lal-i lebüñi can-bahş
Cân almag için müjgânlaruñı hançer

4 Didi firakuñ ile kaldum gam u elemde
Safâ muhâl olupdur gülmek baña bu demde
Yazdukda kanlar aglar derd-i dilüm kalemde
Layık mıdur kalam ben her dem zalâm-ı gamda
Ola cemañuñ ey meh günden dahi münevver

5 Çokdan görünmez oldu gün yüzi yar-i canuñ
Eflâke irse tañ mı *Emrî* senüñ figanuñ
Terk eyleyüp bi-küllî sevdaların cihanuñ
Şol deñlü meyli vardur bâkî lebine k'anuñ
Güyâ ki teşne-diller âb-ı zülâli ister¹⁹⁷

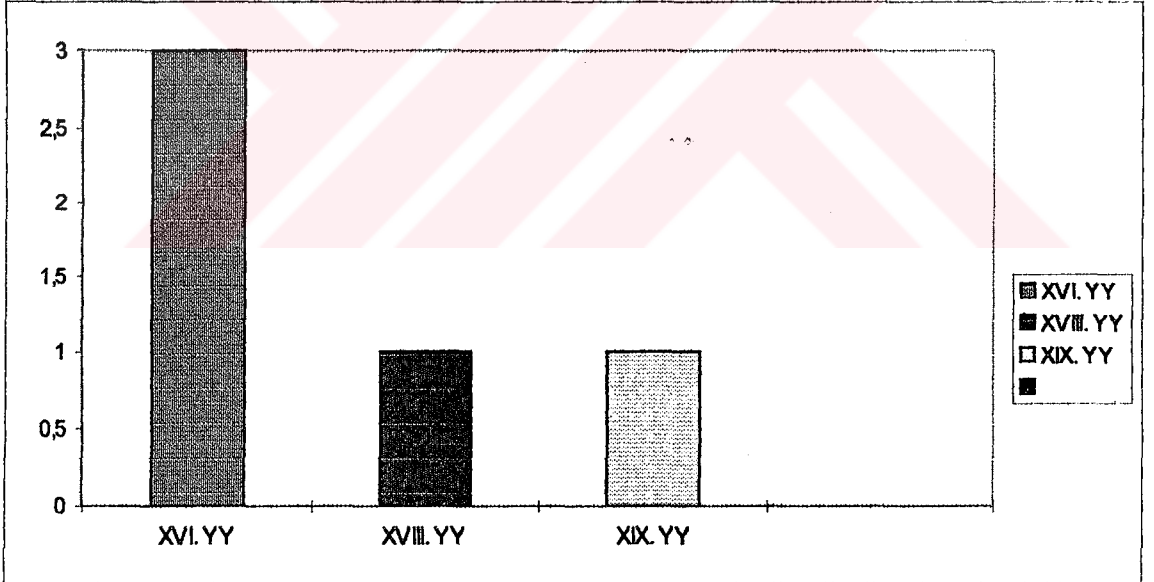
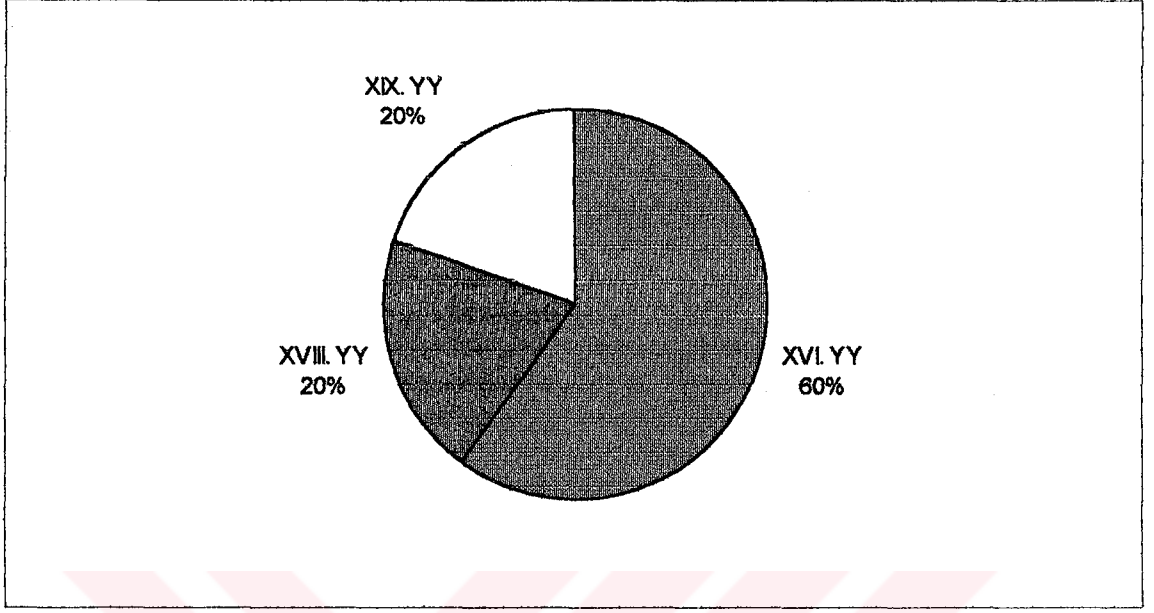
1.4.1.19. Mef'ûlü Mefâ'ilün Mef'ûlü Mefâ'ilün:

Pek fazla kullanılmamış kalıplardan biridir. Biz, bu aruz kalıbı ile yazılmış 5 muhammes tesbit ettik. Bunların muhammeslerde kullanılan vezinler içindeki oranı % 0,6'dır. İpekten ve İsen'in çalışmalarında kullanım oranı çok düşük olmalı ki bu kalıba rastlayamadık. Murabbalardaki kullanım oranı muhammeslerden de düşüktür: % 0,11¹⁹⁸.

¹⁹⁷ M. A. Yekta Saraç, *Emrî ve Divanı*, İst. Üniv., SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, İst., 1991, s.120.

¹⁹⁸ Çetinkaya, C. 1, s. 74.

5 muhammesin yüzyıllara göre dağılımı şu şekildedir: % 60'ını teşkil eden 3 tanesi XVI. yüzyılda, % 20'sine tekâbül eden 1 tanesi XVIII., 1 tanesi de XIX. yüzyılda yazılmıştır. Aşağıdaki grafiklerde de bu durum görülebilir.

Grafik 11 Mef'ûlü Mefâ'ilün Mef'ûlü Mefâ'ilün Vezninin Muhammeslerdeki Kullanımını Gösteren Grafikler

Bu aruz kalıbıyla muhammes yazmış şâirlerimiz şunlardır:

XVI. yüzyılda Nazmî (1), Hâletî-i Gülşenî (1), Handânî (1).

XVIII. yüzyılda Edîb (1).

XIX. yüzyılda Sâlih Baba (1).

Örnek:

Mef'ûlü Mefâ'ilün Mef'ûlü Mefâ'ilün

- 1 'İşk âteşine a dil gir kâbilüfî kâl eyle¹⁹⁹
Hâl ehli olup terk-i fesâne vü kâl eyle
Mihr ile arıt nefsüfî zehrin arı bâl eyle
Olma hevese râgıb tedbîr-i hâl eyle²⁰⁰
Gel cehli mu'attal kıl tahsîl-i kemâl eyle
- 2 'İrfânıla cân besle bu fânî bedenden geç²⁰¹
Ol mülk-i bekâ için bu şehir-i kühenden geç
Sultânüfî isterseñ koy senligi benden geç
Mâzîye göñül virme lutf eyle geçenden geç
Ol merd-i 'amel ey cân müstakbeli hâl eyle
- 3 'Ukbâyı koyup olma dünyâyâ dilâ mâ'il
Yitmege Hak'a sa'y it kabz itmeden 'Azrâ'il
Cân gözüfî kılmagıl hacbi sakın ol hâ'il
Her ehl-i dile yitsen 'âr eyleme ol sâ'il
Eşkâlüfî ol erden 'acz ile su'âl eyle
- 4 Cân ile göñülde ur terkini bu fânînüfî
Hubbunda dahi olma uçmag u semânînüfî
Tahkîkine yit gel imdi *seb'a mesânînüfî*
Geç yâr-ı mecâzîden hüsnine ma'ânînüfî
Göz merdümîni ey dil yüz şevkile hâl eyle²⁰²

¹⁹⁹ Bu mısradaki "a dil" ibâresi atılmak fiilinden emir olan "adıl" şeklinde de okunabilir.

²⁰⁰ Bu mısradaki vezin eksikliği vardır.

²⁰¹ Mısraın son kısmında vezin bozuktur.

²⁰² Dîvân-ı Handânî, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmut Ef. Böl., Nu. 3605, vr. 68b.

1.4.1.20. Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün:

Bu uzun aruz kalıbı da muhammeslerde pek kullanılmamıştır. Bu kalıpla yazılmış elimizde 3 muhammes metni bulunmaktadır. Bu kalıbın muhammeslerde kullanılan bütün kalıplar içindeki yeri % 0,3'dür. İpekten'in çalışmasının sonucuna bakılırsa bu veznin Türkçe'de kullanım oranı daha yüksektir. İpekten'deki oran % 2,2 ; İsen'deki oran % 0,6'dır. Bunlardan başka murabbalarda kullanılan aruz kalıpları içindeki yüzdesi de düşüktür. Bu oran % 0,53 şeklinde belirtilmektedir²⁰³.

Aynı kalıpla yazılan 3 muhammesten 2'si XIX. yüzyılda, 1'i ise XVI. yüzyılda yazılmıştır. Bu kalıbı muhammesinde kullanan şâirler şunlardır:

XVI. yüzyılda Ubeydî (1).

XIX. yüzyılda Sa'îd Paşa (1), Murad Emrî (1).

Örnek olarak Ubeydî'nin muhammesini sunuyoruz:

MUHAMMES-İ MÜTEKERRİR²⁰⁴

Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün

- 1
Derd ü belanüñ lezzetin şehd ü şekkerde bulmaduk
Câm-ı meyüñ keyfiyyetin sahba-yı terde bulmaduk
İşk ehlinüñ zevkini şâh-ı bahr u berde bulmaduk
Nice ferâgat idelüm yâ nice 'uzlet idelüm
Biz 'âlemüñ zevk ü safâsın gayrılarda bulmaduk
- 2
Yıllarca 'iş ü 'işret idüp zevk-i sahbâ eyledük
Devr içre mahzun göñlümüz gamdan müberrâ eyledük
Yüz biñ safâ sürdük nice 'âlem temâşâ eyledük
Nice ferâgat idelüm yâ nice 'uzlet idelüm
Biz 'âlemüñ zevk ü safâsın gayrılarda bulmaduk
- 3
Eller içinde eylese ol şeh nihâñî bir nazar

²⁰³ İsen, s. 122; Çetinkaya, C. 1, s. 90.

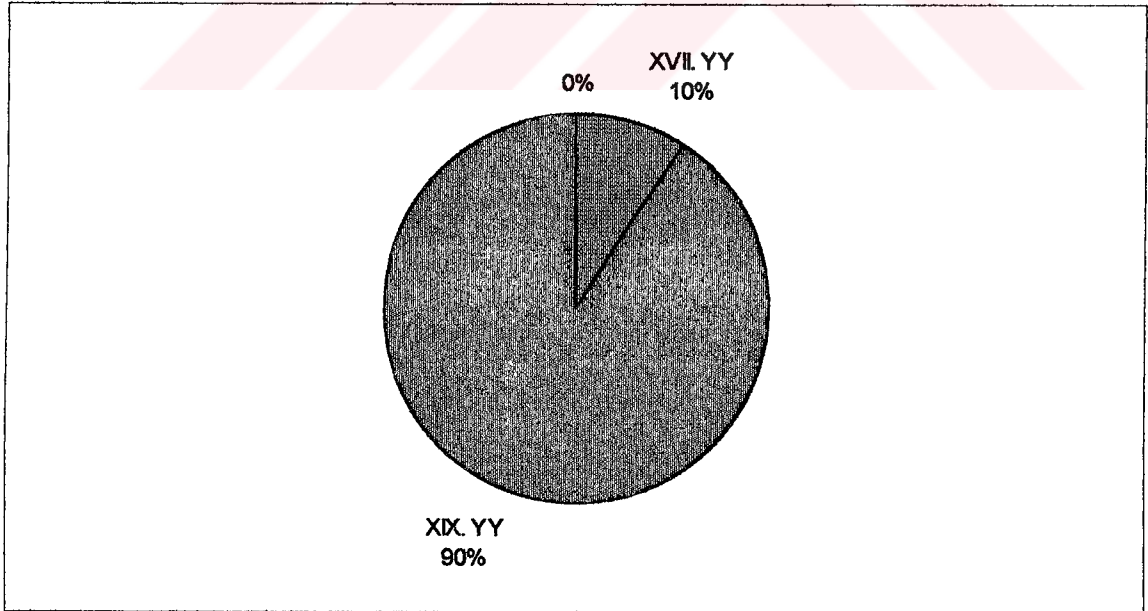
²⁰⁴ Başlığın altında "Der Makâm-ı Irak" kaydı ile şiirin bestelendiği belirtilmiştir.

Bu 'âleme olmaz bedel dünyâyı bize virseler
Ger hâlet-i 'ışkı *Ubeydî*den sorarsañ böyledür
Nice ferâgat idelüm yâ nice 'uzlet idelüm
Biz 'âlemüñ zevk ü safâsın gayrılarda bulmaduk²⁰⁵

1.4.1.21. Müstef'ilün Müstef'ilün:

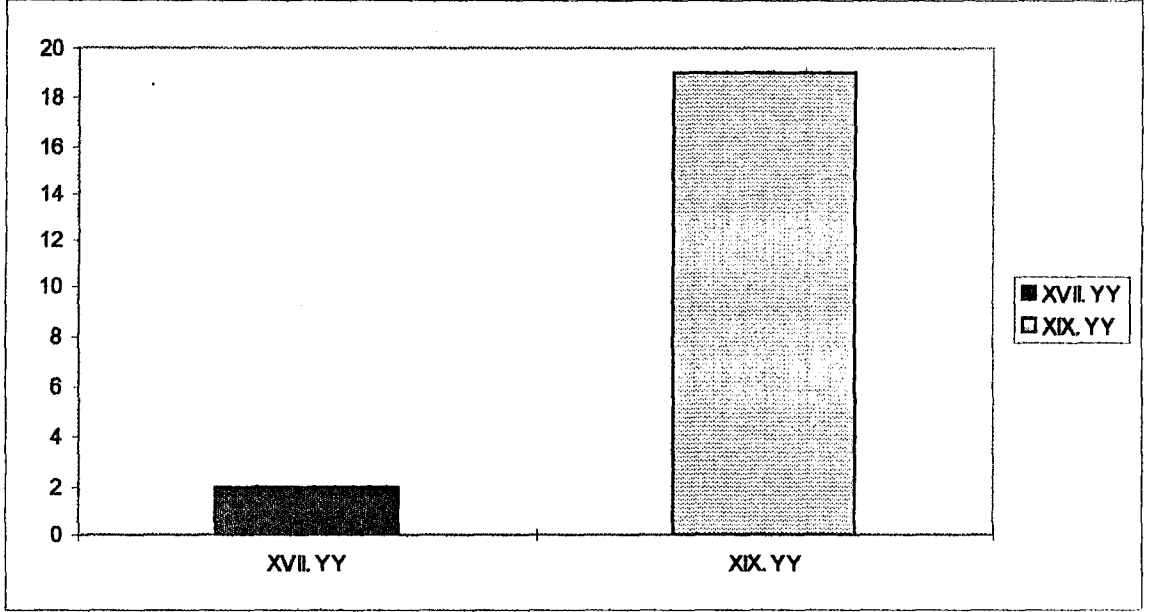
Özellikle son asırda çok kullanılmış bir aruz kalıbıdır. Biz bu kalıpla yazılmış 21 muhammes tesbit ettik. Bunlar bütün muhammeslerin % 2,6'sını oluşturmaktadır. Bu kalıbın kullanım oranı, İpekten'de % 1,2 ; murabbalarda % 2,87'dir²⁰⁶. Demek ki bu kalıp muhammes, murabba gibi musammatlarda Türk şiirinin genelinden daha fazla kullnılmıştır.

Bu vezinle yazılmış 21 muhammesin yüzyıllara göre dağılında ağırlığın XIX. yüzyılda olduğunu söylemiştik. Bu yüzyılda aynı kalıpla 19 muhammes yazılmıştır ki bütünün % 90'ını teşkil eder. Geriye kalan ve % 10'luk dilimi kaplayan 2 muhammes ise XVII. yüzyılda kaleme alınmıştır. Aşağıdaki grafiklerde bu durum daha iyi görülecektir.

²⁰⁵ M. Şehabettin Ünlü, a. g. t., s. 28, 29.

²⁰⁶ İsen, s. 122; Çetinkaya, C. 1, s. 90.

Grafik 12 Müstef'ilün Müstef'ilün Vezninin Muhammeslerde Kullanımını Gösteren Grafikler

Bu aruz kalıbını muhammeslerinde şu şâirler kullanmıştır:

XVII. yüzyılda Azîz Mahmud Hüdâyî (2).

XIX. yüzyılda Vâsîf-ı Enderûnî (10), Şeref Hanım (3), Nâmîk Kemâl (1), Kâmil (1), Senîh-i Mevlevî (3), Sâlih Baba (1).

Senîh-i Mevlevî'nin bir muhammesini örnek olarak yazıyoruz:

ŞARKI

Müstef'ilün Müstef'ilün

- 1 Çekdirme bu hicâmı gel
Şâd it dil-i nâlânı gel
Sensîfi bu cismim cânı gel
Ey cânımıfi cânânı gel
V'ey göñlümüfi sultânı gel

- 2 'Aşkîfi ile hâlim yamân
Sabr idemem sensiz bir ân

- Sensiñ baña ârâm-ı cân
Ey cânımıñ cânânı gel
V'ey göñlümüñ sultânı gel
- 3 Hem-dem idiñ sen baña dün
Hem-meclisiñ kimdir bu gün
Gam cânıma kâr itmesün
Ey cânımıñ cânânı gel
V'ey göñlümüñ sultânı gel
- 4 İtsem de ketm ü âşikâr
Mecbûruñum elde ne vâr
Sensiz *Senih* itmez karâr
Ey cânımıñ cânânı gel
V'ey göñlümüñ sultânı gel²⁰⁷

1.4.1.22. Müstef'ilün Fe'ûlün:

Bu aruz kalıbı ile yazılmış elimizde tek muhammes bulunmaktadır. Bu veznin diğer muhammes vezinleri içindeki oranı % 0,1'dir. İpekten ve İsen'in çalışmalarında da murabbalarda da bu vezne rastlayamadık.

Bu vezin XIX. yüzyılda Hüznî mahlaslı şâir tarafından kullanılmıştır. İki bendli bu muhammesin metni aşağıdadır:

- Müstef'ilün Fe'ûlün*
- 1 Re's-i ricâl-i 'aşkım
Sâhib-kemâl-i 'aşkım
Şerh-i me'âl-i 'aşkım
Maglûb-ı hâl-i 'aşkım
Mecnûn-misâl-i 'aşkım

²⁰⁷ Dîvân-ı Seniñ-i Mevlevî, Takvîm-hâne-i Âmire, İst., 1275, s. 123.

- 2 . Bezm-i safâ fezâde
Destinde câm-ı bâde
Kârında bî-irâde
Maglûb-ı hâl-i ‘aşkım
Mecnûn-misâl-i ‘aşkım²⁰⁸

I.4.1.23. Müstef‘ilün Mefâ‘ilün Fe‘ûlün:

Bu aruz kalıbıyla da tek muhammes yazılmıştır. Yüzdelik oranı 0,12 olan bu kalıba diğer çalışmalarda rastlayamadık.

Bu vezinle yazılan tek muhammes XIX. yüzyılın ilk yarısında vefat etmiş olan Şeyh Ahmed-i Sûzî’ye âittir. Metnini aşağıya yazıyoruz:

- Müstef‘ilün Mefâ‘ilün Fe‘ûlün*
- 1 Coşgun sular gibi köpük saçarlar
‘Aşkî şarâbını her dem içerler
Kol kola atışup Hakka uçarlar
Muhammedî kûsı çalınur bunda
Ol sultânî demi sürülür bunda
- 2 Erenler meydânında devrân iderler
Göfûl ‘âleminde cevân iderler
Dost illerini seyrân iderler
Muhammedî kûsı çalınur bunda
Ol sultânî demi sürülür bunda
- 3 Erenler na‘rası bunda çekilür
Nice müşkiller bunda açılır
Hak ‘âlemine bunda göçülür

²⁰⁸ Dîvân-ı Hüznî, Basım yeri belli değil, 1312, s. 74.

- Muhammediñ kûsı çalınur bunda
Ol sultânıñ demi sürilür bunda
- 4 Şâh-ı Merdân sırları bunda sezilür
Münkir münâfıkıñ bagrı bunda ezilür
‘Âşıklarıñ göñli bunda düzilür
Muhammediñ kûsı çalınur bunda
Ol sultânıñ demi sürilür bunda
- 5 Hayy u Hû sadâları ‘arşa irişür
Sûzî âhımdan gökler tutuşur
‘Âşık ma‘şûkına bunda kavuşur
Muhammediñ kûsı çalınur bunda
Ol sultânıñ demi sürilür bunda²⁰⁹

1.4.1.24. Müfte‘ilün Müfte‘ilün Fâ‘ilün:

Bu kalıpla yazılmış tek muhammes vardır. Bunun bütün muhammesler içindeki oranı da % 0,1’dir. Murabbalarda bu oran biraz daha yüksektir: % 0,4²¹⁰.

XVIII. yüzyılda İbrahim Hakkı tarafından yazılan bu muhammesi aşağıya yazıyoruz:

VE LEHU MUHAMMES EYZAN

- Müfte‘ilün Müfte‘ilün Fâ‘ilün*
- 1 Tañrı bize virdi mübârek metâ‘
Hôş Ramazan şehrinî pür-intifâ‘
Fırsatı fevt eylemişiz bî-nizâ‘
Gel kılalım firkatile çok feza‘

²⁰⁹ Dîvân-ı Şeyh Ahmed-i Sûzî, Mustafa Efendi Matbaası, İst., 1230, s. 139-140.

²¹⁰ Çetinkaya, C. 1, s. 84.

Ey Ramazân şehri seni el-veda‘

2 Rahmet ayıdır Ramazân bî-hilâf
Dürlü ‘ibâdetdir o şehre muzâf
Gitdi terâvîh o güzel i‘tikâf
Gel kılalım firkatile çok feza‘
Ey Ramazan şehri seni el-veda‘

3 Mü’min için her günü bir ‘îd idi
Encüme kandilleri taklîd idi
Her gicesi Kadr ile temcîd idi
Gel kılalım firkatile çok feza‘
Ey Ramazan şehri seni el-veda‘

4 Tutmadık orucunu bi’l-ihtirâm
İtmedik ihyâ gicesin bi’l-kıyâm
Olmadı hakkında ri‘âyet tamâm
Gel kılalım firkatile çok feza‘
Ey Ramazan şehri seni el-veda‘

5 Bilemedik kadrini çıkdı o mâh
Rûz u şebi uyku ile geçdi âh
Gitdi misâfir gibi vâ hasretâh
Gel kılalım firkatile çok feza‘
Ey Ramazan şehri seni el-veda‘

6 Gitdi sıyâm ayı gel ağlayalım
Göflümüzi pes niye bağlayalım
Sîl gibi teşbî‘ine çağlayalım
Gel kılalım firkatile çok feza‘
Ey Ramazan şehri seni el-veda‘

7 *Hakkî* nice gitdi o Kur'ân ayı
Râzı mıdur bizden o gufrân ayı
Gaflet ile geçdi o ihsân ayı
Gel kılalım firkatile çok feza'
Ey Ramazan şehri seni el-veda'²¹¹

1.4.1.25. Fe'ilâtün Mefû'ilün Fe'ilün:

Bu aruz kalıbıyla da tek muhammes yazılmıştır. Bütün muhammesler içindeki oranı diğer tek muhammesler gibi % 0,1'dir. Bu kalıbı XVI. yüzyılda Edirneli Nazmî kullanmıştır²¹².

1.4.2. Hece Vezni:

Klasik usulle yazılmış muhammeslerin 3 tanesinde hece vezni kullanılmıştır. Buna göre hece vezninin kullanım oranı % 0,3'tür. Muhammes yazılmış olan vezinler şunlardır:

1.4.2.1. 14'lü Hece Vezni:

Bu vezinle bir muhammes yazılmıştır. XVII. yüzyılda Zâkir-zâde Abdullah Bîçâre tarafından yazılan bu muhammesi aşağıya yazıyoruz:

MUHAMMES

14'Lü Hece

1 Ey kullarını yog iken îcâd iden Allah

²¹¹ Dîvân-ı İbrahim Hakkı Erzurûmî, s. 192.

²¹² Külliyyât-ı Nazmî, İst. Üniv. Ktp., TY. 920, vr. 131b-132a.

Hem anları ihsânına mu'tâd iden Allah
'Âsîlerin tamudan âzâd iden Allah
Sâdıklarını yolına irşâd iden Allah
Bîçâresini rü'yetle şâd iden Allah

2 'Add olmaga kâbil mi anuñ ni'meti hergiz
Mazhardur anuñ kulları in'âmına düp düz
El verdi ayak verdi kulak verdi dahî göz
Sâdıklarını yolına irşâd iden Allah
Bîçâresini rü'yetle şâd iden Allah

3 İhsân u kerem bâbını kullarına açdı
Rahmet suyunı lutfila yüzlerine saçdı
Bîçâre anuñ nûrı ile zulmeti geçdi
Sâdıklarını yolına irşâd iden Allah
Bîçâresini rü'yetle şâd iden Allah²¹³

1.4.2.2. 12'li Hece Vezni:

12'li hece vezni de tek muhammeste kullanılmıştır. XVIII. yüzyılda Dülger-zâde Rızâ'nın yazdığı bu muhammes aşağıdadır:

MUHAMMES

12'li Hece Vezni

1 Heme evliyânın gül ü dil-pesendi
Gülistân-ı 'aşkıñ nihâl-i bülendi
Serîr-i safânıñ şeh-i ercümendi
Zihi hâce-i zümre-i Nakşibendî

²¹³ Zâkirzâde Abdullah Bîçâre Dîvânı, Haz. Veli Recai Velibeyoğlu, Mucur, 1963, s. 33.

‘Arabzâde ‘İlmî Muhammed Efendi

2 Meşâyih içinde odur şeyh-i a‘zam
Olagör anıfı sırr-ı pâkine hem-dem
Nazar ber-kademle idüp hış-der-dem [?]
Ola kim ide bezm-i hâsına mahrem
‘Arabzâde ‘İlmî Muhammed Efendi

3 Sipih-r-i sa‘âdetde mihr-i münîrim
Zemîn-i kerâmetde nûr-ı zamîrim
Tarîk-ı *Rızâ*’da benim dest-gîrim
‘Azîzim efendim hakîkatlı pîrim
‘Arabzâde ‘İlmî Muhammed Efendi²¹⁴

1.4.2.3. 8’li Hece Vezni:

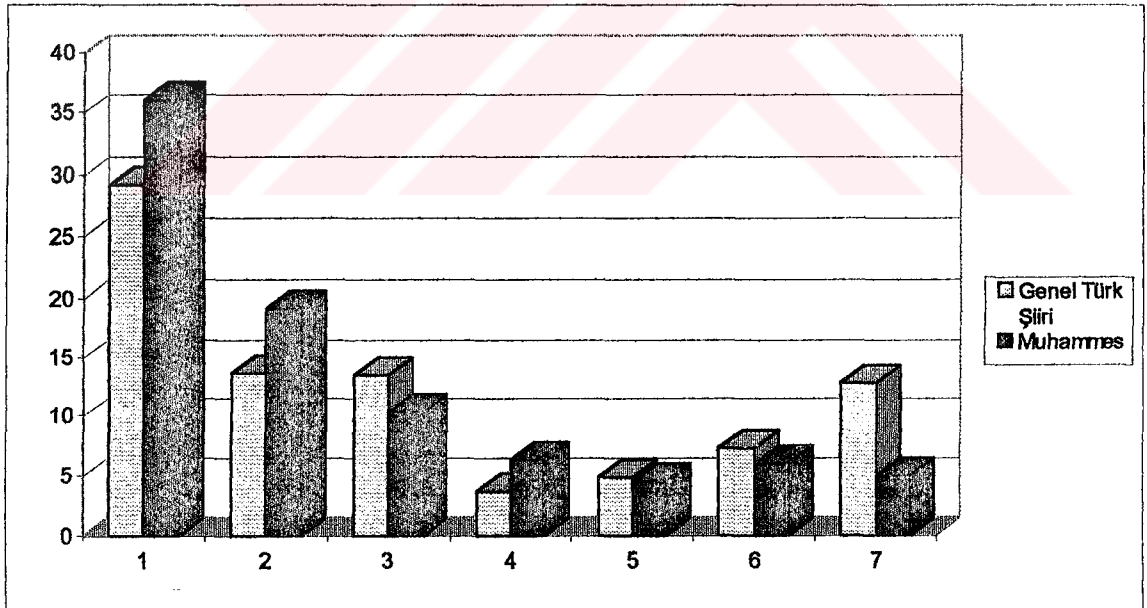
8’li hece vezni de tek muhammeste kullanılmıştır. XVII. yüzyılda yaşamış mutasavvıf şâir Niyâzî-i Mısrî’ye âit bu muhammesi daha önce kâfiye bölümünde yazmıştık.

İncelememizden muhammeslerin özel bir vezninin olmadığı ortaya çıkmıştır. Ancak, bazı vezinlerin diğerlerine nisbetle daha fazla kullanıldığı da dikkatimizi çekmiştir. Bu vezinler sırasıyla % 36’lık oranla Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün; % 19,1’lik oranla Mefâ‘ilün Mefâ‘ilün Mefâ‘ilün Mefâ‘ilün; % 10,3’lük oranla Fe‘ilâtün Fe‘ilâtün Fe‘ilün; % 6,2’lik oranla Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün; % 5,9’luk oranla Mef‘ülü Mefâ‘ilü Mefâ‘ilü Fe‘ülün; % 4,9’luk oranla Mef‘ülü Fâilâtü Mefâ‘ilü

²¹⁴ Dîvân-ı Rızâ, İst. Üniv. Ktp., T. 2880, vr. 109a.

Fâ'ilün ve % 4,5'lik oranla Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fe'ülün veznidir. Muhammes nazım şeklinde en fazla kullanılan bu vezinlerin, muhammesteki kullanım oranlarıyla genel Türk şiirindeki kullanım oranlarını mukâyese etmek istersek şöyle bir tablo ve grafikte karşılaşırız²¹⁵:

<i>Vezin</i>	<i>Genel Türk Şiirindeki Kullanım Oranı (%)</i>	<i>Muhammeslerdeki Kullanım Oranı (%)</i>
Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	29,1	36
Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün	13,7	19,1
Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün	13,5	10,3
Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	3,7	6,2
Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fe'ülün	4,8	4,5
Mef'ülü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ülün	7,2	5,9
Mef'ülü Fâilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	12,9	4,9

Grafik 13 Muhammede Çok Kullanılan Vezinlerin Muhammedteki Kullanım Oranlarının Genel Türk Şiirindeki Kullanım Oranları İle Mukâyese

²¹⁵ Bu kalıpların genel Türk şiirindeki yüzdeler kullanım oranları Haluk İpekten'in bahsedilen "Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz" adlı eserinden hareketle tesbit edilmiştir (s. 151-272). Ayrıca bu kalıpları grafikte yazmak uzunlukları sebebiyle zor olduğundan, bunlara yukarıda verdiğimiz sırasıyla 1'den başlanarak birer rakam verilmiş ve sayılan kalıplar tabloda bu rakamlarla karşılanmıştır.

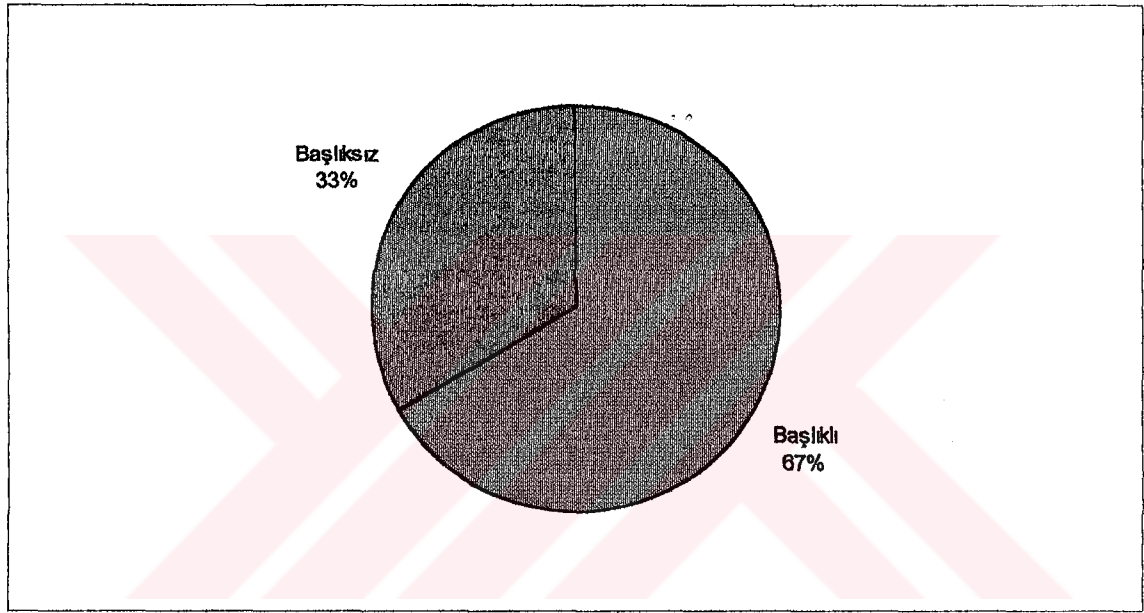
1.5. BAŞLIKLARINA GÖRE MUHAMMESLER

Başlıklarına göre muhammesleri, önce genel olarak Başlıklı Muhammesler ve Başlıksız Muhammesler olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür. Bu ayırımında şu ölçülere uyduk: Muhammesât genel başlığı altında yazılan muhammesleri, her muhammesin üstünde ayrı ayrı ve müstakıl başlık yoksa, muhammes başlığını taşıyor gibi kabul ettik. Şarkılar için de aynı kuralı uyguladık. Eğer şarkıyyât başlıklı muhammesler farklı başlık taşımıyorlarsa, şarkı başlıklı olarak kabul edildi. Yine muhammesler toplu halde ve sadece ilk sıradakinin üstüne muhammes veya şarkı başlığı konularak yazılmış, sonrakilerinde ise “diğer” başlığı varsa bu durumda sonraki şiirler ilk yazılan başlığın aynısını taşıyormuş gibi kabul edildi. İlk sıradaki şarkı ise sonrakiler de şarkı gibi. Ancak bunlar başka kelimelerle birleştirilerek yazılmışsa o zaman özel başlıklı sayıldı. Manzûmeler muhammes veya şarkı ismi ile birlikte başka kelimeler de taşıyorlarsa, meselâ Muhammes-i Mütekerrir veya Muhammes-i Behiştî gibi, özel başlıklı; musammatlar genel ismi altında veya sadece “ve lehu/ve lehu eyzan” başlığı altında, diğer nazım şekilleriyle karışık olarak yazılmışlarsa, başlıksız olarak değerlendirildi. Ancak muhammesler ayrı bir bölümde toplu halde yazılmışlarsa ve başlarında ve lehu’dan başka kelimeler de varsa, o zaman özel başlıklılar sınıfına kondu. Ayrıca, kasîde, gazel, tahmîs gibi bazan yanlışlıkla konulmuş başlıkları taşıyan muhammesler de özel başlıklı muhammesler grubuna dâhil edildi.

Yalnız bir konuda Ahmedî’nin muhammesleri istisnâdır: Bu şâirin muhammeslerinin ikisinin de üzerine ayrı ayrı musammat ismiyle başlayan birer başlık konulmuştur. Biz bunları muhammes karşılığı olarak kabul ettik ve özel başlıklar içinde değerlendirdik. Çünkü bu başlıklar diğer dîvânlarda olduğu gibi, murabba, muhammes v.s. bütün musammatların üstüne ve hepsini ifâde etmek üzere konulmamış, sadece o muhammesi ifâde etmek üzere ve o manzûmenin başına konulmuş. Bunun için biz bu muhammesleri özel başlıklılar içinde değerlendirdik. Muhammeslerin başlıklı ve başlıksız olmalarına göre durumunu gösteren tablo aşağıdadır:

	XIV.YY	XV.YY	XVI.YY	XVII.YY	XVIII.YY	XIX.YY	Toplam	Oran %
Başlıklı	2	17	111	26	79	292	527	66,7
Başlıksız	0	3	59	36	127	38	263	33,2
Toplam	2	20	170	62	206	330	790	

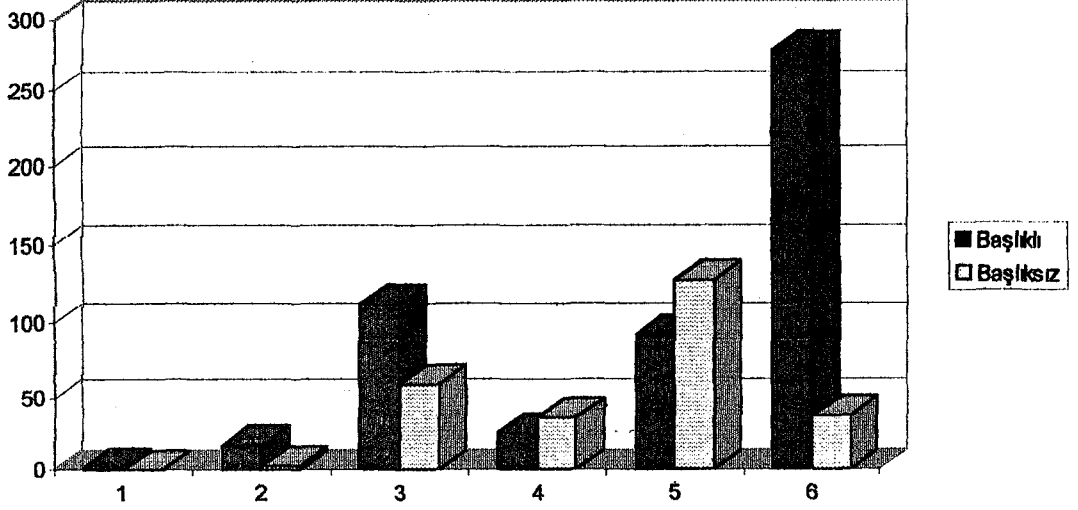
Tablodan şu sonuçları çıkarabiliriz: 790 muhammesin 527'si başlıklı, 263'ü ise başlıksız olarak yazılmıştır. Buna göre, bütün muhammeslerin % 66,7'si başlıklı, % 33,2'si de başlıksız kaleme alınmıştır. Bir başka deyişle, muhammeslerin çoğu başlıklı olarak yazılmıştır. Aşağıdaki grafikte bu durum daha net görülebilir:

Grafik 1 Muhammeslerin Başlıklı ve Başlıksız Olmalarına Göre Durumu

Muhammeslerin başlıklı ve başlıksız olmalarına göre yüzyıllara dağılımı ise şu şekildedir: Edebiyatımızda yazılan ilk muhammeslerin tamamına yakını başlıklıdır. Daha sonra XVI. yüzyılda, muhammeslerin genel durumuna paralel olarak, başlıklı ve başlıksız muhammeslerin ikisinin de sayısında yükselme görülür. Ancak, başlıklı muhammesler yine çoğunluktadır. XVII. yüzyılda zaten bütün muhammeslerde görülen düşme, başlıklı muhammeslerde daha fazla olmuştur ve bu yüzyılda yazılan muhammeslerin çoğu başlık taşımamaktadır. XVIII. yüzyılda da başlıksız muhammesler çoğunluktadır. XIX. yüzyılda genel olarak şiirlere ayrı ayrı isim verme işi yaygınlaşır ve bu muhammeslere de yansır. Bu yüzyılda yazılan muhammeslerin çok

büyük bir kısmı başlık ve isim taşımaktadır. Söylediklerimizin karşılaştırmalı grafik şeklinde görünümü de aşağıdadır:

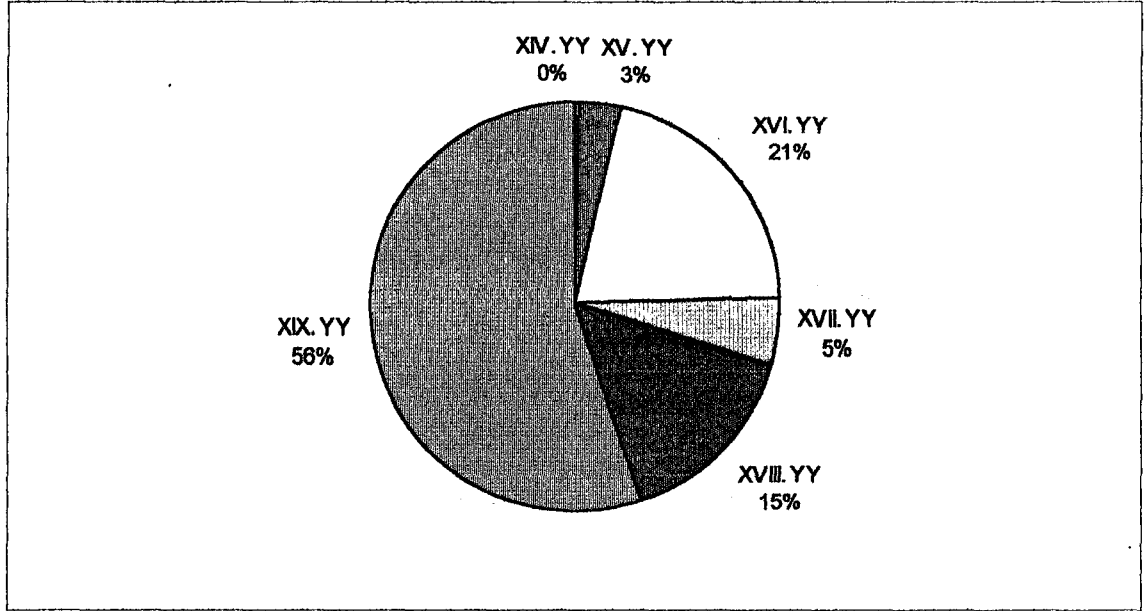

Grafik 2 Muhammeslerin Başlıklı ve Başlıksız Oluşlarını Yüzyıllara Göre Gösteren Grafik

Şimdi başlıklarına göre muhammesleri daha geniş olarak inceleyelim.

1.5.1. Başlıklı Muhammesler:

Toplam 790 muhammesin 527'sinin yâni, % 66,7'sinin başlıklı olarak yazıldığını söylemiştik. Bu 527 muhammesin yüzyıllara göre sayısal dağılımı şu şekildedir: 2'si XIV. yüzyılda, 17'si XV. yüzyılda, 111'i XVI. yüzyılda, 26'sı XVII. yüzyılda, 79'si XVIII. yüzyılda, 292'u ise XIX. yüzyılda, kaleme alınmıştır. Bu dağılımı daha net gösteren grafik aşağıdadır:

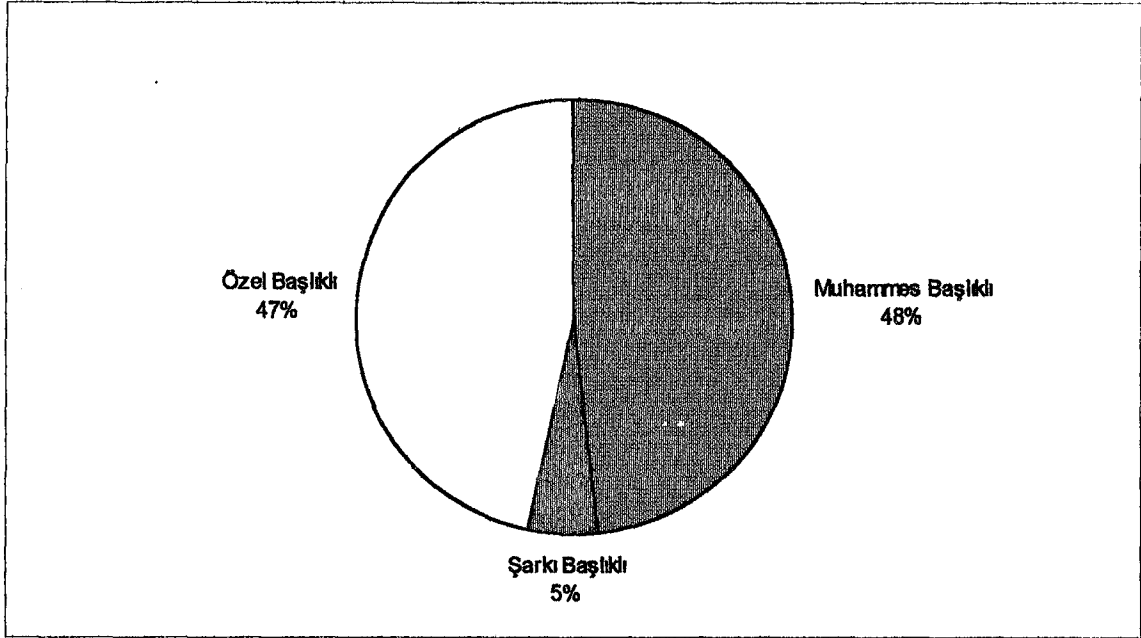
Grafik 3 Başlıklı Muhammeslerin Yüzyıllara Göre Dağılımı

Muhammesleri başlıklarına göre genel olarak üçe ayırmak mümkündür. 1- Muhammes Başlıklılar, 2- Şarkı Başlıklılar, 3- Özel Başlıklılar. Bunların yüzyıllara göre kullanım durumunu gösteren tablo aşağıdadır:

	XIV.YY	XV.YY	XVI.YY	XVII.YY	XVIII.YY	XIX.YY	Toplam	Oran %
Muhammes	1*	12	63	8	30	140	254	48,1
Şarkı Başlıklı	0	0	0	0	1	26	27	5,1
Özel Başlıklı	2	5	48	18	48	126	247	46,8
Toplam	2	17	111	26	79	292	527	

Tabloya göre, başlıklı 527'i muhammesten 254'ünde (% 48,1) muhammes, 27'sinde (% 5,1) şarkı başlığı, 247'sinde (% 46,8) ise özel başlık kullanılmıştır. Bunu aşağıdaki grafikte de görebiliriz:

* Ahmedî'nin bu muhammesi, hem muhammes başlığıyla hem de özel bir başlıkla yazılmıştır. Biz ikisini de aldık. Bunun için toplam 3 tane imiş gibi görünmesine rağmen aslında toplam 2 muhammestir. Ayrıca hesap sonunda genel toplam 528 çıkmasına rağmen, bir muhammes 2 defa yazıldığı için aslında 527'dir.

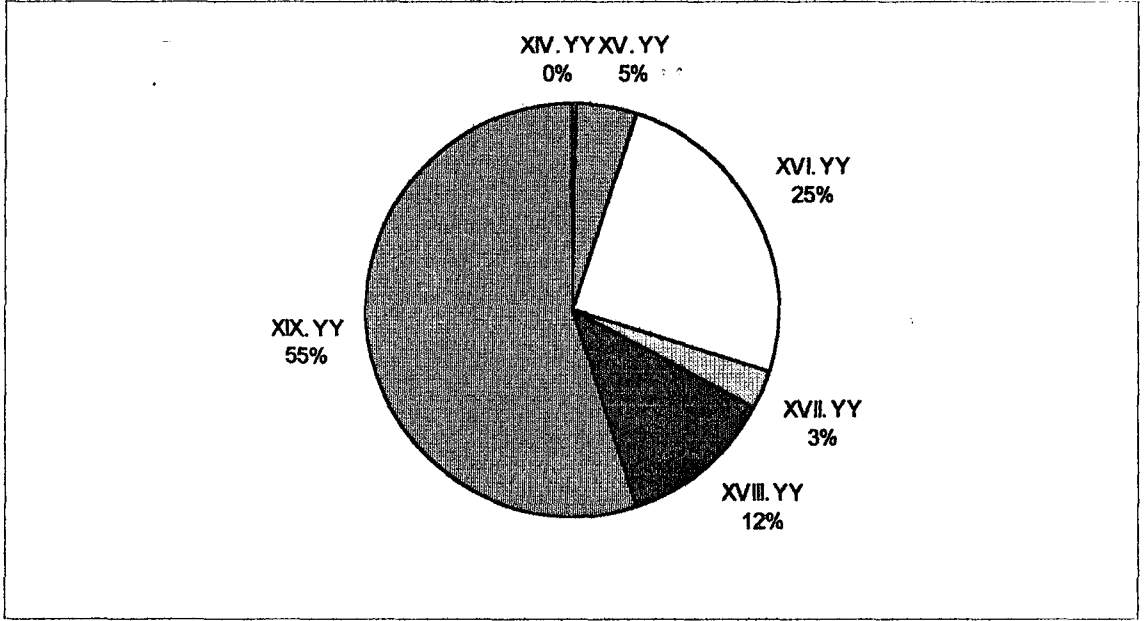
Grafik 4 Başlıklarına Göre Muhammesler

Şimdi bu başlıkları daha yakından inceleyelim:

1.5.1.1 Muhammes Başlıklılar:

Muhammeslerde -tabîi olarak- en fazla muhammes başlığı kullanılmıştır. Bundan maksadımız sadece “Muhammes” ismi ve başlığıdır. Bu bölüme girişte de söylediğimiz gibi, “Muhammes”e başka kelimeler eklenmişse Özel Başlıklı Muhammesler bölümüne alınmıştır.

527 başlıklı muhammesin 254’ünün “Muhammes” başlığını taşıdığını daha önce söylemiştik. Bu başlığı taşıyan şiirler bütün muhammesler içinde % 25,3’lük bir yer işgâl eder. Ayrıca, 254 muhammesin 1’i XIV. yüzyılda, 12’si XV. yüzyılda, 63’ü XVI. yüzyılda, 8’i XVII. yüzyılda, 30’u XVIII. yüzyılda, 140’ı da XIX. yüzyılda, yazılmıştır. Muhammes başlığının yüzyıllara göre dağılımı hakkında aşağıdaki grafik bize bir fikir verebilir:

Grafik 5 Muhammes Başlığının Muhammeslerde Kullanımı

“Muhammes” başlıklı muhammes yazan şâirler şunlardır²¹⁶:

XIV. yüzyılda, Ahmedî (1)²¹⁷.

XV. yüzyılda, Hâfız-ı Hârezmî (1), Rûşenî (1), Ali Şîr Nevâyî (10).

XVI. yüzyılda, Dukakin-zâde Ahmed Beg (2), Nazmî (47), Hayâlî (1), Fuzûlî (3), Emrî (1), Yahyâ Beg (1), Murâdî (1), Nev’î (1), Bakî (1), Cemîlî (1), Defterî (1), Fedâyî (2), Feyzî (1).

XVII. yüzyılda, Küfrî-i Bahâyî (3), Birrî (1), Şuhûdî (4).

XVIII. yüzyılda, Nedîm (1), Azbî (2), İzzî (1), Pîrî-zâde Sâhib (1), Zîver İbrahim (1), Ahmed Mürşidî (1), Bursalı Feyzî (8), Garîbî (3), Esrâr Dede (1), Âkif-i Enderûnî (1), Şeyh Gâlib (1), Hoca Neş’et (3), Vak’a-nüvîs Pertev (1), İlhâmî (4), Fâzıl-ı Enderûnî (1).

XIX. yüzyılda, Vâsîf-ı Enderûnî (20), Pertev Paşa (1), Leylâ Hanım (1), Kâhyâ-zâde Ârif (1), Meşhûrî (4), Şeref Hanım (1), Diyarbakırlı Zihnî (1), Nevres-i Cedîd (1), Hâlet Efendi (1), Behcet Efendi (1), Osman Rahmî (1), Hilmî (2), M.

²¹⁶ Parantez içindeki rakamlar, şâirin o başlıkla yazdığı muhammes sayısını göstermektedir.

²¹⁷ Ahmedî Dîvânı’ndan Seçmeler’de “Muhammes” başlığıyla yazılmış olan bu muhammes, aynı şâirin Cemşid ü Hurşid mesnevisinde “El-Musammatu’s-Sânî” başlığı altında verilmiştir. Bkz. Yaşar Akdoğan, Ahmedî Divanı’ndan Seçmeler, s. 84; Mehmet Akalın, Ahmedî Cemşid ü Hurşid, s. 350. Biz her ikisini de kabul ettik ve değerlendirmeye aldık.

Emîn Hilmî (1), Gulâmî (5), Sa'îd Paşa (2), Ali İlhâmî Efendi (5), Seniî-i Mevlevî (2), Fıtnat Hanım (1), Murad Emrî (89).

1.5.1.2 Şarkı Başlıklı Muhammesler:

Bu kısma sadece “Şarkı” başlığını taşıyan şiirler alınmıştır. Şarkı ismine başka kelimeler eklenmişse, Şarkı-yı Ferah-nâk gibi, bunlar özel başlıklı sayılarak bu bölüme alınmamıştır.

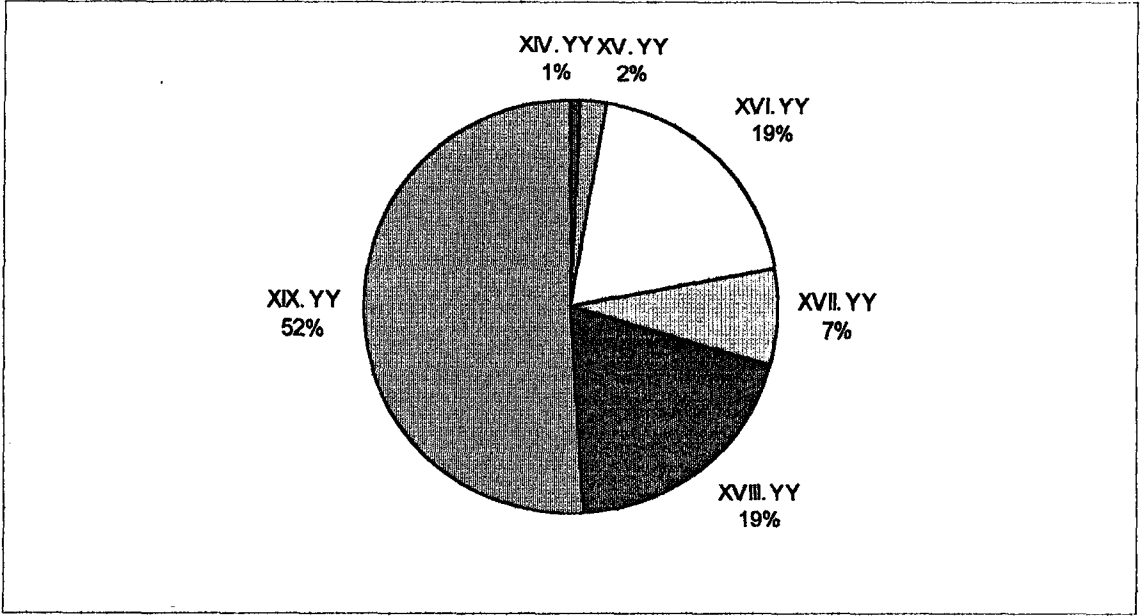
Şarkı başlıklı muhammeslerin sayısı 27'dir. Bu, başlıklı muhammeslerin % 5,1'ini, bütün muhammeslerin ise % 3,4'ünü teşkil eder. 27 şarkı başlıklı muhammesin 1'i XVIII. yüzyılda, 26'sı ise XIX. yüzyılda yazılmıştır. Daha önceki yüzyıllarda şarkı başlığıyla yazılmış muhammese rastlanmamıştır. Bu başlıkla muhammes yazan şâirler aşağıdadır:

XVIII. yüzyılda, Halil Nûrî (1).

XIX. yüzyılda, Vâsıf-ı Enderûnî (5), Hızır Ağa-zâde Sa'îd (1), Pertev Paşa (2), Şeref Hanım (4), M. Emîn Hilmî (1), Seniî-i Mevlevî (2), Sa'dî Beg (1), Ken'ân Beg (1), Karayılan-zâde Sabrî (3), Ahmed Kemâl Paşa (1), Eşref (3), Âsaf (M. Celâleddin Paşa) (1), Şeyh Vasfî (1).

1.5.1.3 Özel Başlıklı Muhammesler:

“Muhammes” ve “Şarkı” başlıklarından başka bütün başlıklı muhammesler bu bölümde değerlendirilmiştir. Bunların sayısı 247'dir. Bütün muhammesler içinde % 31,2; başlıklı muhammesler içinde de % 46,8'lik bir yer tutar. Bu 247 muhammesin 2'si XIV. yüzyılda, 5'i XV. yüzyılda, 48'i XVI. yüzyılda, 18'i XVII. yüzyılda, 48'i XVIII. yüzyılda, 126'sı ise XIX. yüzyılda, yazılmıştır. Muhammeslerde özel başlık kullanımı hakkında verdiğimiz bu sayılar ve dağılım aşağıdaki grafikte de görülebilir:

Grafik 6 Özel Başlıklı Muhammesler Grafiği

Özel başlıklı muhammes yazan şâirler aşağıdadır. Bu şâirlerin yazdıkları muhammeslerin başlıkları, şâirlerin mahlaslarından ve noktalı virgülden sonra italik şekilde yazılmıştır.

XIV. yüzyılda, Ahmedî; *El-Musammatu'l-Evvel* (1), Ahmedî; *El-Musammatu's-Sânî* (1).

XV. yüzyılda, Hümâmî; *Muhammes-i Hümâmî Nazîre-i Ū* (1), Halîlî; *Muhammes-i Halîlî Redif-i Ū* (1), Huffî; *Hicv Muhammes Nazîre-i Ū* (1), Nedîmî; *Muhammes-i Nedîmî Râst* (1), Nizâmî; *Muhammes-i Muhsin Der-Sanâyi'-i Eş'âr* (1).

XVI. yüzyılda, Hayretî; *Muhammes Ender Medh ü Senâ-yı Evrenos-zâde* (1), Şâhidî; *Fî-Medh-i Hazret-i Mevlânâ* (1), Nazmî; *Muhammes Der-Ân Kâfiye...*²¹⁸ (6), Nazmî; *Muhammes Der-Kâfiye-i...* (4), Nazmî; *Nev'-i Diger Muhammes Terkîb-Bend Der-Kâfiye-i Mücerred?* (1), Nazmî; *Muhammes-i Türkî-i Basît Bâ-Kâfiye-i Lüzûm-ı Mâ-lâ-yelzüm Be-Kâf* (1), Nazmî; *Muhammes-i Türkî-i Basît* (1), Nazmî; *Muhammes-i Terkîb-Bend* (1), Za'îfî; *El-Muhammesü* (1), Rahmî; *Muhammes-i Rahmî Çelebi* (1), Fevrî; *Bu Muhammes Nev-bahâr Eyyâmı Tavsiîfindedür* (1), Ubeydî; *Muhammes-i Mütekerrir* (13), Beyânî; *Muhammes-i Beyânî* (1), Hâletî-i Gülşenî; *Vasf-ı Hânkâh-ı*

²¹⁸ Nazmî'nin bu tarzda başlayan ve aralarında ufak tefek farklar bulunan muhammeslerinin başlıklarını tam olarak okuyup anlayamadığımız için bu kısımları noktalarla gösteriyoruz.

Gülşenî vü Fukarâ vü Dervîşân (1), *Derzî-zâde Ulvî*; *Tercî'-Bend Ez-Güftehâ-yı Ulvî Çelebi* (2), *Derzî-zâde Ulvî*; *Tercî'-Bend Ez-Güftehâ-yı Ulvî* (1), *Gelibolulu Âlî*; *Muhammes-i Âlî* (1), *Gelibolulu Âlî*; *Murabba'-ı Sûznâk* (1), *Behiştî*; *Muhammes-i Behiştî* (2), *Kadrî*; *Nazîre-i Kadri* (1), *Kâtibî*; *Nazîre-i Kâtibî* (1), *Nidâyî*; *Na't-ı Nebî 'Aleyhisselâm Bi-Lisân-ı Türkî* (1), *Nisâyî*; *Nisâyî Fermâyed* (1), *Sabrî*; *Muhammes-i Merhûm Sabrî Rahmetu'llahi 'Aleyh* (1), *Şeydâ*; *Muhammes-i Merhûm Şeydâ* (1), *Vâlihî*; *Muhammes-i Vâlihî* (1).

XVII. yüzyılda, *Zâkir-zâde Abdullah Bîçâre*; *Vak'a[-i] Hîn-i Def' ve Cem'ü'l-'Ayn* (1), *Murtaza Kulu Han Zafer*; *Muhammes Terkîb* (1), *Murtaza Kulu Han Zafer*; *Eyzan Lehu* (2), *Askerî*; *Diger Musammat-ı Terkîb-Bend* (5), *Askerî*; *Ve Lehu Eyzan Kuddise Sırruhu* (2), *Askerî*; *Ve Hâzâ Min-Manzûmeti Kuddise Sırruhu* (1), *Askerî*; *Ve Lehu Eyzan Kuddise Sırruhu Musammat-ı Terkîb-Bend* (1), *Askerî*; *Diger Na't-ı Hazret-i Sultân-ı Serîr-i Li Ma'allah 'Aleyhi Salevâtu'llah* (1), *Mâhir*; *Muhammes Der-Zımn-ı Arz-ı Hâl Be-Hâk-i Pây-i Hazret-i Sultân Mustafa Firistâde Bûdî* (1), *Şuhûdî*; *Muhammes Münâcât* (1), *Yârî*; *Tevhîd-i Hudâvend ve Te'âlâ* (1), *Yârî*; *'Alâ-Tarîkî't-Tevhîd* (1).

XVIII. yüzyılda, *Nedîm*; *Muhammes Der-Medh-i Sadr-ı A'zam İbrahim Paşa* (1), *Râzî*; *Der-Sifât-ı Bârî Te'âlâ* (1), *Râzî*; *Der-Beyân-ı Pend-nâme ve Der-Medh-i Erbâb-ı Sülûk-ı Vahdet ve Der-Mezemmet-i Erbâb-ı Ehl-i Riyâ* (1), *Râzî*; *İbtidâ'-i Dîvân Der-Tahmîs-i Elfiyye-i Hafıyye* (1), *Râzî*; *Tahmîs* (1), *Râzî*; *Der-Gazel-i Tahmîs Der-Sitâyiş-i Ankara* (1), *Sezâyî-i Gülşenî*; *Muhammes-i 'Azîz-i Müşârün İleyh* (1), *Şühî*; *Hammâm-nâme-i Şühî* (1), *Neylî*; *Muhammes Der-Sitâyiş-i Vezîr-i A'zam İbrahim Paşa* (1), *Koca Râğb Paşa*; *Muhammes Kasîde Tahmîs-i Diger Berâ-yı Vâlî-i Bagdad Ahmed Paşa* (1), *Ârif Süleyman*; *Gazel* (1), *Bursalı Feyzî*; *Medh-i Resûl* (1), *Bursalı Feyzî*; *Vasf-ı Âdem* (1), *Bursalı Feyzî*; *Bahâriyye Muhammes* (1), *Bursalı Feyzî*; *Bahâriyye* (1), *İbrahim Hakkî*; *Ve Lehu Muhammesü'l-Evvel* (1), *İbrahim Hakkî*; *Ve Lehu Eyzan* (1), *İbrahim Hakkî*; *Ve Lehu Muhammes Eyzan* (4), *İbrahim Hakkî*; *Ve Lehu Eyzan Münâcât* (1), *Beg-zâde Nûrî*; *Na't-ı Hazret-i Ali Radiya'llahu 'Anh* (1), *Şeyh Gâlib*; *Tercî'-Bend-i Mısra'-ı Garrâ-yı Meşhûr Râmiz Beg* (1), *Şeyh Gâlib*; *Tercî'-Bend-i Âhar* (1), *Şeyh Gâlib*; *Muhammes-i Diger* (1), *Şeyh Gâlib*; *Tardıyye* (4), *Şeyh Gâlib*; *Tard u Rekb* (1), *Halil Nûrî*; *Na't-ı Şerîf* (1), *Halil Nûrî*; *Der-Sitâyiş-i Hazret-i Molla-yı Rûm* (1), *Halil Nûrî*; *Der-Sitâyiş-i Cenâb-ı Şehriyâr-ı Cem-câh* (1), *Neyyir*;

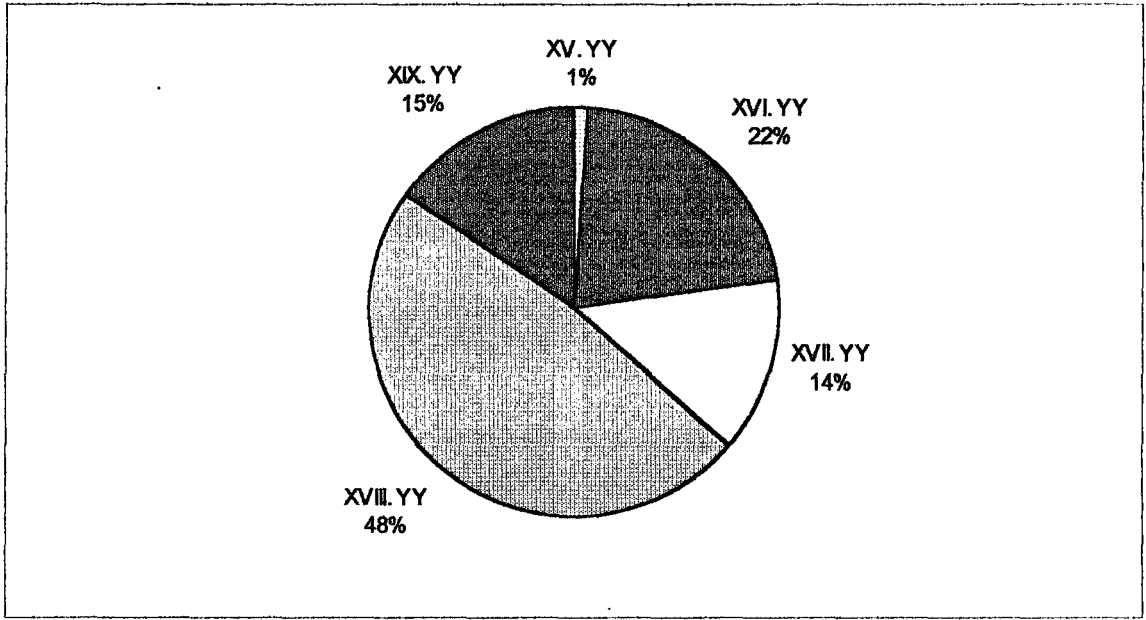
Tardiyye (1), Hoca Neş'et; *Mersiye-i Hazret-i İmâm Hüseyin* (1), Hoca Neş'et; *Muhammes Na't-ı Şerîf* (1), Hoca Neş'et; *Muhammes Bi't-Tazmîn* (1), Hoca Neş'et; *Muhammes Tazmîn-ı Mısra '-ı Fuzûlî* (1), Vak'a-nüvîs Pertev; *Muhammes-i Tercî'-Güne* (1), Zekâyî; *Mersiye-i Hazret-i İmâmeyn 'Aleyhimi's-Selâm* (1), Selâmî; *Muhammes Der-Medh-i Dûvâzdeh-İmâmân* (1), Selâmî; *Nev'-i Diger Medh-i Dûvâzdeh-İmâmân* (1), Selâmî; *'Abdal Mûsâ Hazretleri'niñ Dergâhında Post-nişîn Es-Seyyid İbrahim Baba İltimâsıyla Dinilmiştir* (1), Selâmî; *Der-Vasf-ı 'Âlem-i İnsânî ve Sun'-ı 'Acîb-i Rabbânî* (1), Osman Sürûrî; *Târîh-i Diger Berâ-yı Feth-i 'Arîş* (1), Osman Sürûrî; *Târîh* (1), Osman Sürûrî; *Târîh-i Berâ-yı Feth-i 'Arîş Bi-San'at-ı Muhammes Bi-Zımn-ı Medh-i Sultân Selîm* (1).

XIX. yüzyılda, *Vâsıf-ı Enderûnî*; *Muhammes Na't-ı Seyyid-i Kâ'inât* (1), Vâsıf-ı Enderûnî; *Tahmîs Bâ-Istılâhât-ı Zenân Der-Vâdî-i Nush u Pend Ez-Dehân-ı Vâlîde* (1), Vâsıf-ı Enderûnî; *Cevâb-nâme-i Pesendîde-Eser Ez-Dehân-ı Duhter-i Zîbende-Güher* (1), Sûzî; *Kasîdetü Fî Vasfî Şâh-ı Şehîd-i Kerbelâ İmâm Hüseyin Radiya'llahu Te'âlâ 'Anhu* (1), Sûzî; *Tahmîs* (5), Dâniş; *Muhammes-i Diger* (1), Müştak Efendi; *Münâcât Li-Cenâbı Kâdi'l-Hâcât* (1), Hızır Ağa-zâde Sa'îd; *Muhammes Berâ-yı Sitâyiş-i Pâdişâh-ı 'Adl-âgâh* (1), Aynî-i Ayıntabî; *Tardiyye Der-Münâcât* (1), Aynî-i Ayıntabî; *Tenbîh* (1), Aynî-i Ayıntabî; *Neşve* (1), Aynî-i Ayıntabî; *Reşha* (1), Aynî-i Ayıntabî; *Cür'a* (1), Aynî-i Ayıntabî; *Katre* (1), Aynî-i Ayıntabî; *Keyf* (1), Aynî-i Ayıntabî; *Tûfân* (1), Aynî-i Ayıntabî; *Hamâsî* (1), Aynî-i Ayıntabî; *İksîr-i Hayât* (1), Aynî-i Ayıntabî; *Jâle* (1), Aynî-i Ayıntabî; *Mâhu't-Tevbe* (1), Aynî-i Ayıntabî; *İstigfâr* (1), İbret Muhammed Efendi; *Mersiye* (1), Leylâ Hanım; *Nazîre-i Neş'et Efendi* (1), Ârif Muhammed Efendi; *Na't-ı Şerîf* (1), Ârif Muhammed Efendi; *Der-Hakk-ı Şâh-ı Velâyet* (1), Ârif Muhammed Efendi; *Tercî'-Bend Muhammes* (1), Fehmî; *İstirhâm Ez-Hazret-i Fahru'l-Enâm* (1), Fehmî; *İstimdâd-ı Hazret-i Şâh-ı Velâyet* (1), Meşhûrî (1), Zîver Paşa; *Târîh Muhammes Berâ-yı Teşrîf-i Şâhâne* (1), Zîver Paşa; *Muhammes Berâ-yı Kasîde* (2), Zîver Paşa; *Târîh Muhammes Berâ-yı Teşrîf-i Hümâyûn* (1), Zîver Paşa; *Muhammes Nazîre-i Gâzî Buhârî* (1), Şeref Hanım; *Münâcât* (2), Şeref Hanım; *Na't-ı Diger* (1), Şeref Hanım; *Der-Hakk-ı Veyse'l-Karânî* (1), Nevres-i Cedîd; *Sitâyiş-i Hazret-i Yusuf Kâmil Paşa* (1), Ziyâ Paşa; *Şarkı-yı Ferah-nâk* (1), Ziyâ Paşa; *Marş-ı 'Askerî* (1), Yusuf Hâlis Efendi; *Sulh-nâme-i Hâlis* (1), Hâfız Sa'dî; *Muhammes Mine'l-Bahri'l-Hezeci'l-Müsemmeni's-Sâlim* (23), Hâfız

Sa'dî; *Muhammes Mine'l-Bahri'r-Remeli'l-Müsemmeni'l-Maksûr* (13), Hâfız Sa'dî; *Muhammes Mine'l-Bahri'r-Remeli'l-Müseddesi'l-Mahzûf* (9), Abdî; *Na't-ı Diger* (1), Abdî; *Berâ-yı Tergîb-i Cihâd* (1), Abdî; *Be-Tebrîk-i Sevâd-ı Dîvân Nüvişte-Est* (1), Abdî; *Medhiyye* (1), M. Emîn Hilmî; *Gazel* (1), Nâmık Kemâl; *Vatan Şarkısı* (1), Nâmık Kemâl; *Vatan Mersiyesi* (1), Nâmık Kemâl; *Bir Muhâcir Kızınıñ İstimdâdı* (1), Sa'îd Paşa; *Bir Mısra'-ı Meşhûruñ Tazmîniyle Muhammesdir* (1), Muallim Nâcî; *Niyâz-ı Esîrâne* (1), Muallim Nâcî; *Hazret-i Yusufuñ İstigâsesi Yâhud Zındandan Bir Sadâ* (1), Muallim Nâcî; *Ey Şehsivâr Dur* (1), Eşref; *Muhammes Na't-ı Şerîf* (1), Eşref; *Tazmîn-i Mısra'-ı Meşhûr* (1), Senîh-i Mevlevî; *Na't-ı Şerîf Berâ-yı Cebîn-i Sa'yî-i 'Utbe-i 'Ulyâ-yı Risâlet-Penâhî* (1), Senîh-i Mevlevî; *Mersiyye Berâ-yı Sibt-ı Nebî Cenâb-ı İmâm-ı Hüseyin-i Velî* (1), Senîh-i Mevlevî; *Der-Mübâhât-ı Nisbet-i Tarikat-ı 'Aliyye-i Mevleviyye* (1), Senîh-i Mevlevî; *Şarkı Bâ-Beste-i Hicâz* (1), Senîh-i Mevlevî; *Şarkı Bâ-Beste-i Şevk-Efzâ* (1), Diyarbakırlı Hilmî; *Mülemmâ Tercî'-Bend* (1), Sa'dî Beg; *Münâcât* (1), Şâir Eşref; *Kasîde-i Hürriyet* (1), Şâir Eşref; *Defter-i A'mâl Yâhud İ'tirâf-ı Cürüm* (1), Şâir Eşref; *Dombaycıoğlu Ahmede Mersiye* (1), Şâir Eşref; *İstimdâd* (1), Şâir Eşref; *Rü'yâ* (1), Recâî-zâde Ekrem; *Şevkı Yok* (1), Murad Emrî; *Kâ'im-i Makâm Eşref Begiñ Gazeline Nazîre* (1), Murad Emrî; *Mersiyye* (5), Ali Emrî; *Tebrik-i 'İd-i Sa'îd Hakkında Bir Tercî'-Bend* (1), Feyzî (1).

I.5.2. Başlıksız Muhammesler:

Edebiyatımızda yazılmış muhammeslerin 263'ü hiç bir başlık belirtilmeden, başlıksız yazılmıştır. Bunlar bütün muhammeslerin % 33,2'sini oluşturur. Başlıksız yazılan 263 muhammesin 3'ü XV. yüzyılda, 57'si XVI. yüzyılda, 36'sı XVII. yüzyılda, 127'si XVIII. yüzyılda, 40'ı ise XIX. yüzyılda, kaleme alınmıştır. Buna göre yüzyıllar içinde en fazla XVIII. yüzyılda muhammeslere başlık konulmamıştır. Bu dağılım aşağıdaki grafikte de görülebilir:

Grafik 7 Başlıksız Muhammeslerin Yüzyillara Dağılımı

Başlıksız muhammes yazan şâirler ve yazdıkları muhammes sayısı aşağıdadır:

XV. yüzyılda, Avnî (1), Fakîhî (1), Karamanlı Nizâmî (1).

XVI. yüzyılda, Zâtî (1), Şâhidî (2), Ümmî Sînan (1), Cenâbî (2), Muhibbî (13), Fevrî (1), Aşkî (3), Üftâde (1), Şemsî Paşa (6), Hâletî-i Gülşenî (1), Yahyâ Beg (2), Hüdâyî-i Kadîm (4), Kavşî (5), Handânî (2), Şemsî-i Sivâsî (2), Gelibolulu Âlî (2), Tîgî (1), Arşî (3), Ma'nevî (4), Mahlassız (1).

XVII. yüzyılda, Zâkirî (1), Veysî (1), Azîz Mahmud Hüdâyî (4), Haylî (1), Abdülehad Nûrî (1), Nakşî-i Akkirmanî (4), Ahmed Sıdkî Paşa (1), Sinan Ümmî (2), Kelîm (1), Feridun (3), Nâmî (2), Güftî (1), Dervîş Himmet (1), Sükkerî (1), Nâzik (3), Niyâzî-i Mısırî (4), Sırrî (2), Şinâsî (1), Kâdî (2).

XVIII. yüzyılda, Kâmî (1), Câzim (2), Nazîm (5), Vahîd Mahtûmî (2), Râzî (8), Azbî (2), İzzî (2), Edîb (40), Münîf (1), Mirzâ-zâde Sâlim (1), Mustafa Nüzûlî (3), Şâkir (1), Fennî (2), Dülger-zâde Rızâ (1), Hâtem (1), Hâzık (1), Nakşî-i Eyyûbî (9), Senâyî (9), Bursalı Feyzî (2), Hâşim Mustafa Efendi (3), Beg-zâde Nûrî (1), Halil Nûrî (1), Fâzıl-ı Enderûnî (1), Zekâyî (1), Refî' Amîdî (1), Âsaf (26).

XIX. yüzyılda, Müştak Efendi (1), Şem'î (2), Kuddûsî (4), Es'ad Muhlis Paşa (1), Sıdkî (1), Aczî (1), Nevres-i Cedîd (1), Abdî (1), Kâmil (3), Âsaf (M. Celâleddin Paşa) (1), Tokatlı Gedâyî (2), Abdülhalim Memdûh (1), Zillî-zâde Emîn Efendi (2),

Âgâh Osman Paşa (1), Sâlih Baba (8), Murad Emrî (1), Mehmed Şevket (2), Alaybeyi-zâde Nâcî (1), Hüznî (5), Sebâtî (1).

I.6. MAHLASLARINA GÖRE MUHAMMESLER

Diğer bütün musammatlar gibi muhammeslerde de umûmiyetle son bendde mahlas söylenir. Ancak bu hüküm yüzde yüz bir kesinlik ifâde etmez. İşte bu bölümde muhammeslerde mahlas konusunu ele alacak ve inceleyeceğiz.

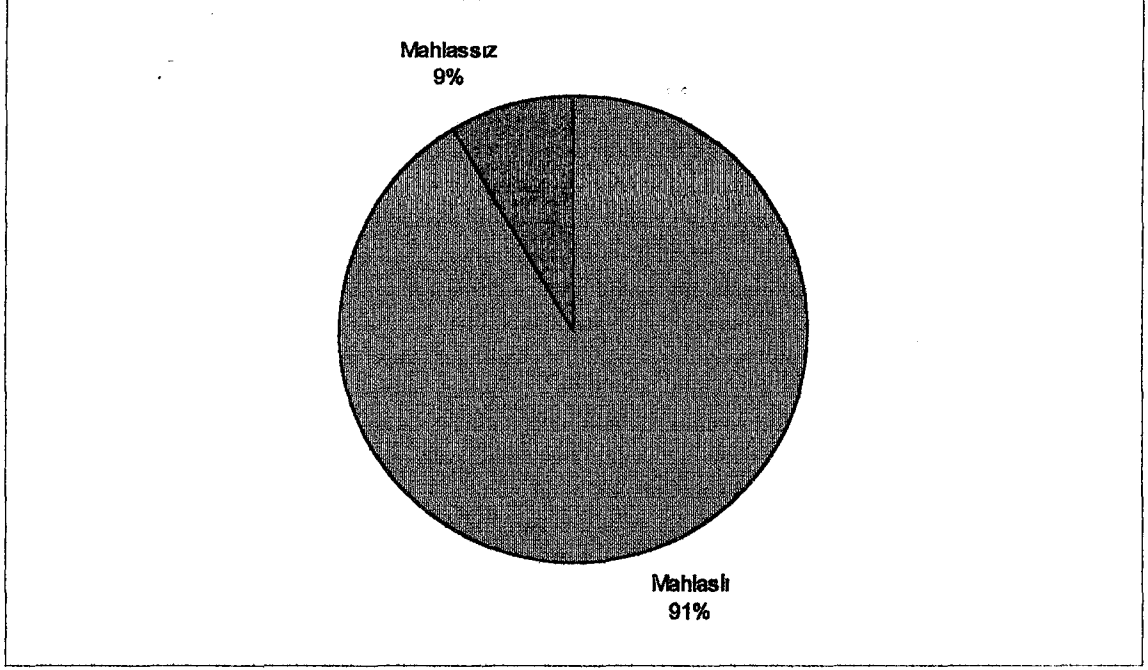
Muhammesleri mahlas kullanımını açısından öncelikle ikiye ayırmak mümkündür:

1- Mahlas Kullanılan, Mahlaslı Muhammesler, 2- Mahlas Taşımayan, Mahlassız Muhammesler.

İncelememiz sonunda muhammeslerde mahlas kullanımını konusunda aşağıdaki tablo ortaya çıkmıştır:

	<i>XIV.YY</i>	<i>XV.YY</i>	<i>XVI.YY</i>	<i>XVII.YY</i>	<i>XVIII.YY</i>	<i>XIX.YY</i>	<i>Toplam</i>	<i>Oran %</i>
Mahlaslı	1	19	160	57	192	293	722	91,3
Mahlassız	1	1	8	5	14	39	68	8,6
Toplam	2	20	168	62	206	332	790	

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere, edebiyatımızdaki muhammeslerin çok büyük bir kısmında şâirler mahlaslarını söylemişlerdir. Bu bilgiyi sayısal olarak verirsek, tesbit ettiğimiz 790 muhammesin 722'si mahlaslı, 68'i mahlassız olarak yazılmıştır. Buna göre, edebiyatımızdaki muhammeslerde % 91,3 oranında mahlas kullanılmıştır. Muhammeslerin % 8,6'sında ise mahlas söylenmemiştir. Bu durum aşağıdaki grafikte de görülebilir:

Grafik 8 Mahlaslı ve Mahlassız Oluşlarına Göre Muhammesler

Şimdi mahlaslı ve mahlassız muhammesleri daha yakından inceleyelim:

1.6.1. Mahlaslı Muhammesler:

Edebiyatımızda tesbit ettiğimiz 722'sinde ve yüzde olarak 91,3'ünde mahlas kullanıldığını söyledik. Bu mahlaslı muhammeslerde, mahlas umûmiyetle en son bendde söylenmiştir. Ancak son bendde olmayan mahlaslar da vardır. Bu bakımdan mahlaslı muhammesleri, Mahlaslı Son Bendde Olan Muhammesler ve Mahlaslı Son Bendde Olmayan Muhammesler olmak üzere iki bölümde inceleyebiliriz. Çalışmamızın sonunda mahlasın geçtiği bendle ilgili şu tablo ortaya çıkmıştır:

	<i>XIV.YY</i>	<i>XV.YY</i>	<i>XVI.YY</i>	<i>XVII.YY</i>	<i>XVIII.YY</i>	<i>XIX.YY</i>	<i>Toplam</i>	<i>Oran %</i>
Son Bendde	1	19	157	57	188	291	713	98,7
Diğerlerinde	0	0	3	0	4	2	9	1,2
Toplam	1	19	160	57	192	293	722	

I.6.1.1. Mahlası Son Bendde Olan Muhammesler:

Yukarıdaki tabloya göre, mahlaslı muhammeslerin nerde ise % 100'ünde mahlas en son bendde söylenmiştir. Bunu sayısal olarak ifade etmek istersek, 722 mahlaslı muhammesin 713'ünde -ki bu rakam mahlaslı muhammeslerin % 98,7'sini oluşturur- mahlas en son bendde kullanılmıştır. Mahlası en son bendde olan bu muhammesler edebiyatımızdaki bütün muhammeslerin % 90,2'sini teşkil eder. Demek ki muhammeslerin % 90'ında mahlas en son bendde geçmektedir. Aşağıda, Mahlası Son Bendde Olmayan Muhammesler bölümünde mahlasları sayılan şâirlerin dışındaki bütün şâirler mahlaslarını son bendde söylemişlerdir. Bu şâirleri tek tek saymayı gerekli bulmuyoruz.

I.6.1.2. Mahlası Son Bendde Olmayan Muhammesler:

Araştırmamızın sonunda, 9 muhammeste mahlasın son bendde değil de daha önceki bendlerde söylendiğini gördük. Bu 9 muhammes, mahlaslı muhammeslerin % 1,2'sini; bütün muhammeslerin de % 1,1'ini oluşturur. Mahlası son bendde olmayan 9 muhammesin 8'inde ise mahlas sondan bir önceki bendde geçmektedir. Mahlasını sondan bir önceki bendde söyleyen şâirler şunlardır:

XVI. yüzyılda, Yahyâ Beg (1), Fedâyî (2).

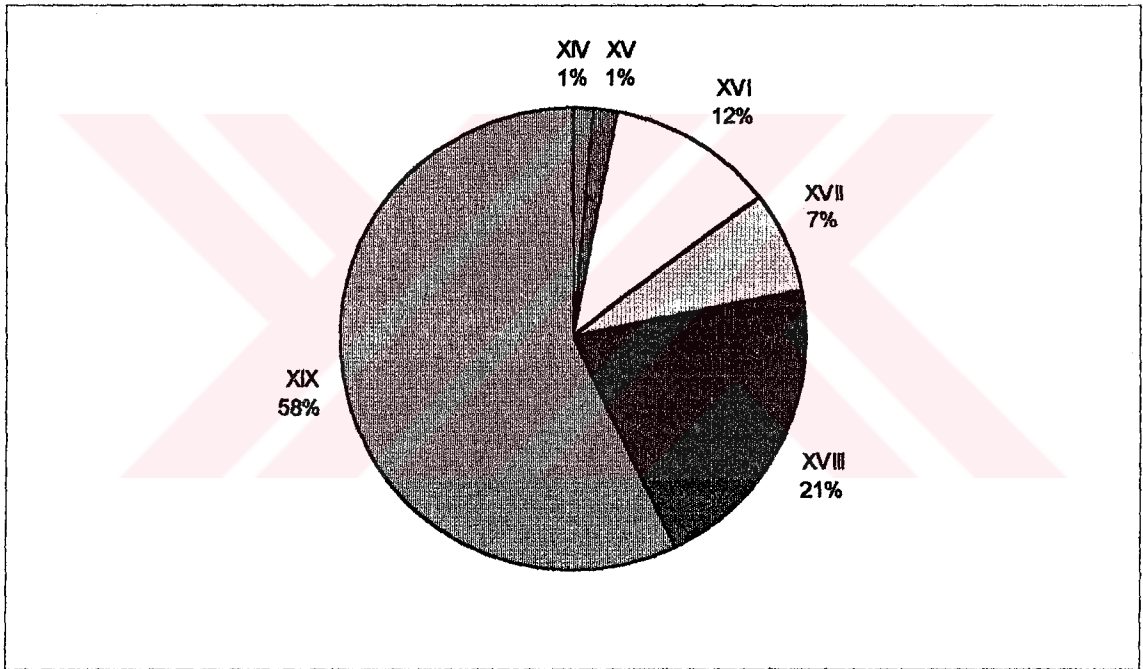
XVIII. yüzyılda, Kâmî (1), Nazîm (1), Sürûrî (1), Refî' Amîdî (1).

XIX. yüzyılda, Fehmî (1).

Yalnız XIX. yüzyılda Mehmed Emîn Hilmî 9 bendlik bir muhammesinde mahlasını 5. bendde söylemiştir.

1.6.2. Mahlassız Muhammesler:

Edebiyatımızda az da olsa mahlassız muhammesler de vardır. Bu mahlassız muhammeslerin sayısı 68'dir ve bütün muhammesler içinde % 8,6'lık bir yer tutarlar. Mahlassız muhammeslerin yüzyıllara göre dağılımında ağırlık son yüzyıllardadır. 68 mahlassız muhammesin 39'u XIX. yüzyılda, 14'ü XVIII. yüzyılda, 5'i XVII. yüzyılda, 8'i XVI. yüzyılda, 1'i XV. yüzyılda, 1'i de XIV. yüzyılda yazılmıştır. Görüldüğü gibi mahlassız muhammes yazma son yüzyıllarda, özellikle XVIII ve XIX. yüzyılda yaygınlaşmıştır. Bu dağılımı gösteren grafik aşağıdadır:

Grafik 9 Mahlassız Muhammeslerin Yüzyıllara Göre Dağılımı

Mahlassız muhammes yazan şâirlerimiz sırasıyla şunlardır:

XIV. yüzyılda, Ahmedî (1).

XV. yüzyılda, Karamanlı Nizâmî (1),

XVI. yüzyılda, Ümmî Sinan (1), Nazmî (1), Cenâbî (1), Ubeydî (1), Kavsi (1), Handânî (1), Nev'î (1), Mahlassız (1).

XVII. yüzyılda, Küfrî-i Bahâyî (3), Feridun (1), Birrî (1).

XVIII. yüzyılda, Câzım (1), Nedîm (2), Râzî (1), Azbî (1), Şâkir (1), Ahmed Mürşidî (1), Senâyî (1), İbrahim Hakkî (1), Halil Nûrî (2), İlhâmî (3).

XIX. yüzyılda, Vâsıf-ı Enderûnî (5), Pertev Paşa (1), Ârif Muhammed Efendi (1), Sıdkî (1), Şeref Hanım (1), Ken'ân Beg (1), Behcet Efendi (1), Ziyâ Paşa (1), Ahmed Kemâl Paşa (1), Nâmık Kemâl (3), Sa'îd Paşa (1), Muallim Nâcî (3), Âsaf (M. Celâleddin) (1), Sa'dî Beg (1), Abdülhalim Memdûh (1), Âgâh Osman Paşa (1), Şeyh Vasfî (1), Şâir Eşref (4), Recâî-zâde Ekrem (1), Alaybeyi-zâde Nâcî (1), Murad Emrî (3), Hüznî (5).

Bunlardan başka muhammeslerde mahlas konusunda dikkatimizi çeken bir kaç farklı uygulamadan bahsetmek istiyoruz.

XVII. yüzyılın mutasavvıf şâirlerinden Askerî Muhammed Efendi, 10 muhammesinin 9'unda Askerî mahlasını kullanırken 1'inde Muhammed mahlasını kullanmıştır.

XVIII. yüzyılda Azbî, 5 bendlik bir muhammesinin hem 3. hem de 5. bendinde yâni, iki defa mahlasını söylemiştir. Yine bu yüzyılda Edîb, 2 muhammesinde mahlasını son bendlerin ilk 4 mısraının her birinde yâni, 4'er defa kullanmıştır. Aynı yüzyılın şâirlerinden Fennî'nin 30 bendlik bir muhammesinde ise, iç içe geçmiş 5 muhammes gibi 6, 12, 18, 24 ve 30. bendlerde toplam 5 defa mahlas geçmektedir.

XIX. yüzyılda Hâfız Sa'dî, 1 muhammesinin son bendinde mahlasını ilk 3 mısradada da yâni, 3 defa söylemiştir. 12 muhammesinde ise, mahlasını son bendlerin ilk 4 mısraında yâni, 4'er defa kullanmıştır. Bunlardan başka aynı şâir, 45 muhammesinin 43'ünü Sa'dî, 2'sini ise Hâfız mahlasıyla söylemiştir. Hâfız Sa'dî'den başka bu yüzyılın şâirlerinden Murad Emrî de bir muhammesinin son bendinde mahlasını 3 defa tekrar etmiştir.

II. BÖLÜM

MUHAMMESLERDE KONU

Kaynaklarda da söylendiği gibi muhammeslerde bir çok konu işlenmiştir. Bu bölümde, muhammeslerde işlenmiş konuları tesbit ve tasnif etmeye çalıştık. Ancak bu işi yaparken bazı şiirlerde zorlandığımızı da belirtelim. Çünkü, bazı şiirlerde konu çok belirli ve net değildi. Ayrıca, muhammeslerin bazılarında konular birbirine geçmişti. Meselâ, Şâhidî'nin bir muhammesinde tevhîd ve münâcât, Fevrî'nin bir muhammesinde tevhîd ve na't, Şemsî-i Sivasî'nin bir muhammesinde tasavvuf ve nasîhat, Şâir Eşref'in bir muhammesinde de hiciv ve na'tın birlikte olduğu gibi. Ayrıca bazı tasavvufî ve sosyal muhtevâlî şiirlerde nasîhat epeyce yer tutuyordu. Bunları kesin olarak bir kategoriye sokmak gerçekten zordu²¹⁹. Sonuçta, bu tarzda olan muhammesleri inceleyip ağırlıkta olan, genelde işlenen konuyu tesbit ettik ve buna göre de tasnife tâbî tuttuk. Bunlardan başka, tasavvufî aşkı işleyen bazı şiirleri aşk maddesine mi tasavvuf maddesine mi almak gerektiği konusunda tereddüde düştüğümüzü belirtelim. Bu konuda tasavvufî ve İlâhî aşkı da işlese bütün aşk konulu şiirleri aşk maddesine almak şeklinde bir karara vardık. Bütün bunlardan dolayı, aşağıdaki tabloda verilecek olan tasnif ve konuların kullanım oranları yüzde yüz bir kesinlik taşımaz. Ancak yine de bu tasnifin doğruya en yakın tasnif olduğunu söyleyebiliriz.

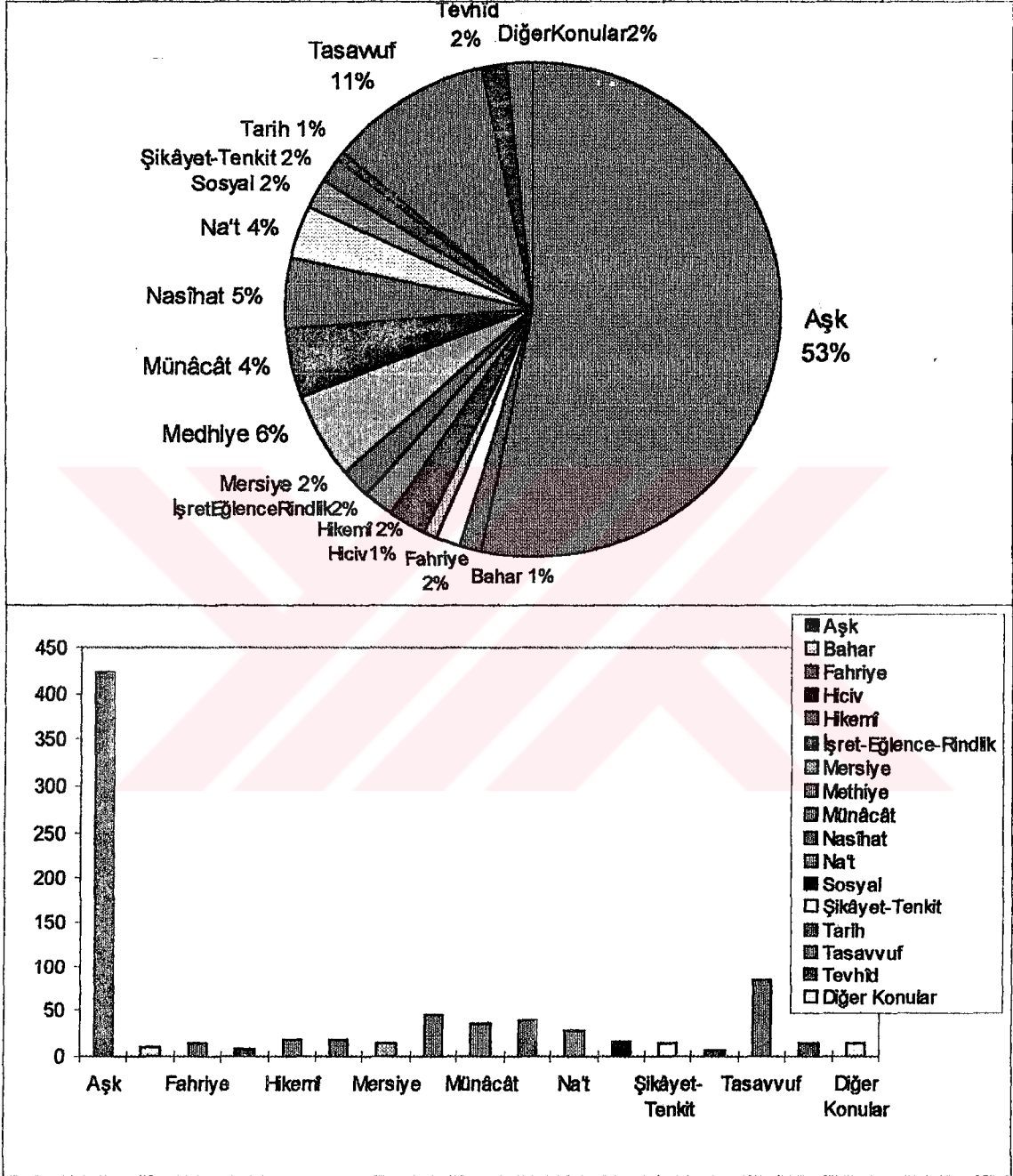
Muhammeslerde işlenen konuları yüzyıllara göre ve yüzdelik oranlarıyla birlikte gösteren tablo aşağıdadır:

²¹⁹ Edebiyatımızdaki bu türlerin iççeliği konusunda, türlerden biri üzerine yapılan şu çalışmaya bakılabilir: Mustafa İsen, Acıyı Bal Eylemek Türk Edebiyatında Mersiye, Akçağ Yay., Ank., 1993. Bu eserden mersiyelerde medhiyelerin büyük bir yer tuttuğunu öğreniyoruz. Ayrıca bu mersiyelerde felekten şikâyet, hikmet gibi muhtevâ özelliklerine de rastlanmaktadır. İsen, a. g. e., s. XXXII, v. d.

Sıra Nu.	İşlenen Konu	XIV.YY	XV.YY	XVI.YY	XVII.YY	XVIII.YY	XIX.YY	Toplam	Oran %
1	Aşk	0	17	112	12	97	185	423	53,5
2	Bahar	2	2	3	0	2	1	10	1,2
3	Bülbül	0	0	0	2	0	1	3	0,3
4	Fahriye	0	0	2	1	4	5	12	1,5
5	Hamâsî	0	0	0	0	0	2	2	0,2
6	Hezl	0	0	0	3	0	0	3	0,3
7	Hiciv	0	1	0	4	1	2	8	1
8	Hikemî	0	0	4	1	13	0	18	2,2
9	İşret-Eğlence-Rindlik	0	0	2	0	5	10	17	2,1
10	Medhiye	0	0	7	0	19	18	44	5,5
11	Mersiye	0	0	0	2	2	10	14	1,7
12	Münâcât	0	0	1	10	8	16	35	4,4
13	Nasîhat	0	0	16	3	12	7	38	4,8
14	Na't	0	0	2	4	11	11	28	3,5
15	Ramazan	0	0	0	0	1	0	1	0,1
16	Sosyal	0	0	4	1	2	9	16	2
17	Şikâyet-Tenkit	0	0	2	0	5	6	13	1,6
18	Şükriye	0	0	0	1	1	0	2	0,2
19	Tarih	0	0	0	0	3	2	5	0,6
20	Tasavvuf	0	0	8	14	17	44	83	10,5
21	Tevhîd	0	0	5	4	3	1	13	1,6
22	Diğer	0	0	0	0	0	2	2	0,2
	TOPLAM	2	20	168	62	206	332	790	

Bu tabloya göre, muhammeslerde 22 farklı konu işlenmiştir. Bu konular içinde en fazla kullanılanı ve rağbet bulanı aşktır. Aşktan sonra en fazla işlenen konular sırasıyla tasavvuf, medhiye, nasîhat, münâcât ve na'ttır. Görüldüğü gibi dinî konular muhammeslerde büyük bir yer tutmaktadır. Muhammeslerde işlenen konuların

dağılımını grafikler hâlinde göstermek istersek karşımıza aşağıdaki grafikler çıkar. Bu grafiklerde kullanım oranı yaklaşık % 1 olmayan konulara ayrıca yer verilmemiş, kullanım oranı çok düşük olan bu konuların hepsi diğer konular diye belirtilmiştir. Bu grafikler aşağıdadır.

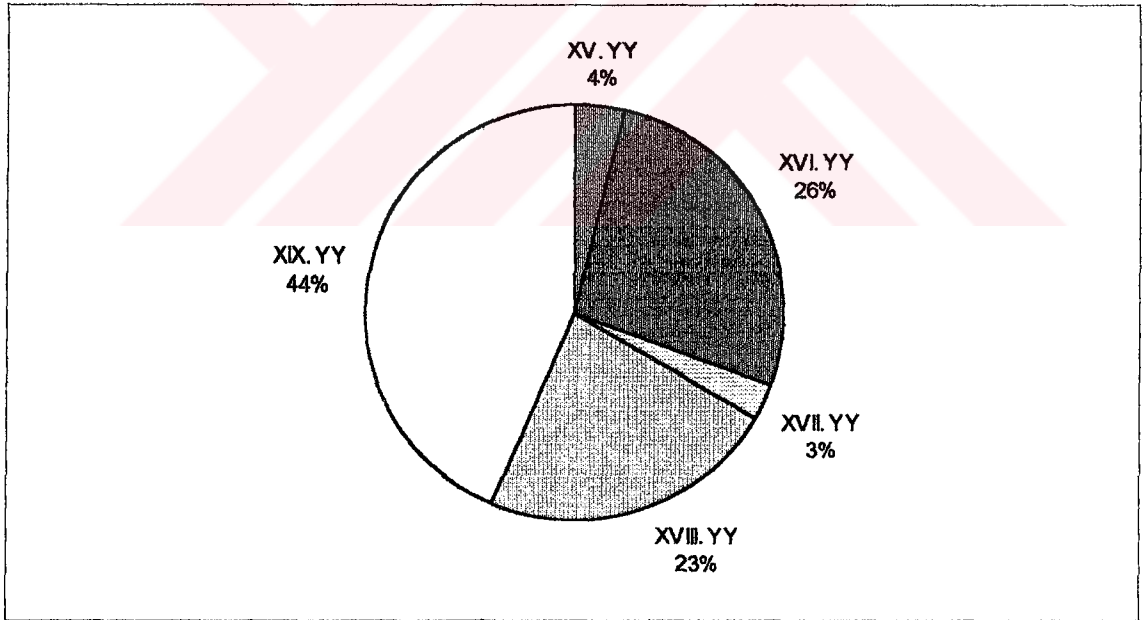
Grafik 10 Muhammeslerde İşlenen Konuların Dağılımı

Şimdi muhammesleri işlenen konular açısından daha teferruâtlı olarak inceleyelim. Aşağıda bu konulardan her biri bir başlık olarak ele alınmış, ilgili konuda istatistikî ve sayısal bilgiler verilmiş, ardından da o konuda muhammes yazan şâirler

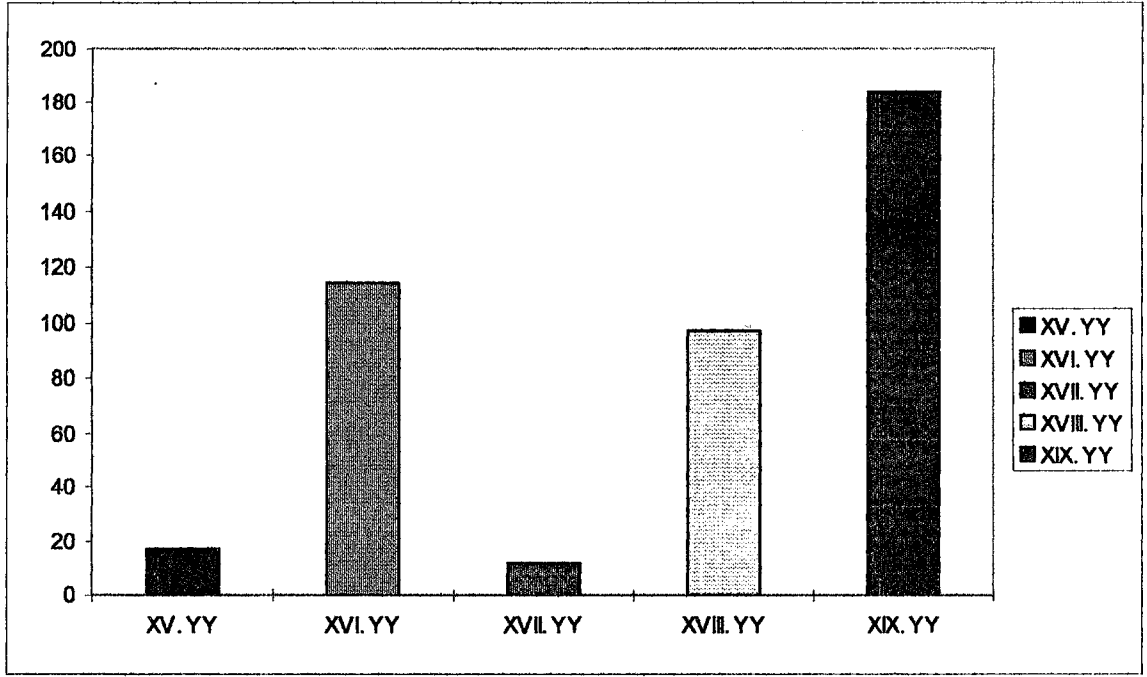
sıralanmıştır. Yine diğer bölümlerde olduğu gibi, şâir mahlaslarından hemen sonra da anlatılan bölüme en az bir muhammes örnek olarak yazılmıştır.

II.1. Aşk Konulu Muhammesler:

Klasik şiirimizde umûmiyetle aşkın terennüm edildiği bilinen bir gerçektir. Muhammeslerde de bu durum farklı değildir ve yazılan muhammeslerin yarısından çoğu aşk konusundadır. Bunu sayısal olarak ifade edersek tesbit ettiğimiz toplam 790 muhammesin 423'ü aşk üzerinedir. Bu aşk konulu muhammesler bütün muhammeslerin % 53,5'ini oluşturur²²⁰. Âşıkâne yazılmış 423 muhammesin yüzyıllara göre dağılımı şu grafiktedir: Bu muhammeslerin 185'i XIX. yüzyılda, 112'si XVI. yüzyılda, 99'u XVIII. yüzyılda, 17'si XV ve 12'si de XVII. yüzyılda kaleme alınmıştır. Aşağıdaki grafikler yardımıyla bu dağılım çok daha iyi anlaşılabilir:

²²⁰ Konu olarak aşkın murabbâlardaki kullanım oranı muhammeslerden çok daha yüksektir. Murabbâ nazım şekliyle yazılmış şiirlerin % 77'si aşk konusundadır. Çetinkaya, C. 1, s. 166.

Grafik 11 Aşk Konulu Muhammeslerin Yüzyıllara Göre Dağılımı

Bu grafiklere göre, aşk konulu muhammeslerin büyük bir kısmı XIX. yüzyılda yazılmıştır. Ancak bunda XIX. yüzyılda yazılan muhammeslerin çokluğu da rol oynamaktadır. Aynı yüzyılda yazılmış bütün muhammesler aşk konulu muhammeslere oranlandığında aşk konusunun en fazla XV. yüzyılda işlendiği görülür. Bu oranlar şu şekildedir: Âşıkâne muhammesler her yüzyıl kendi içinde değerlendirildiğinde XV. yüzyılda % 85; XVI. yüzyılda % 64,4; XVII. yüzyılda % 19,3; XVIII. yüzyılda % 44,7; XIX. yüzyılda % 57 oranında kullanılmıştır.

Ancak burada aşk maddesi altında, ister beşerî isterse İlâhî ve tasavvufî olsun bütün aşk konulu muhammeslerin birlikte incelendiğini, ayrıca sevgili ile ilgili ve sevgilinin çevresindeki muhammeslerin de bu bölüme alındığını söylemeliyiz.

Yüzyıllara göre aşk konulu muhammes yazan şâirlerimiz şunlardır:

XV. yüzyılda, Hâfız-ı Hârezmî (1), Avnî (1), Halîlî (1), Rüşenî (1), Ali Şîr Nevâyî (10), Fakîhî (1), Karamanlı Nizâmî (1), Nedîmî (1).

XVI. yüzyılda, Dukakin-zâde Ahmed Beg (1), Nazmî (56), Hayâlî (1), Fuzûlî (3), Cenâbî (1), Muhibbî (12), Rahmî (1), Ubeydî (12), Emrî (1), Aşkî (1), Şemsî Paşa (4), Şeydâ (1), Yahyâ Beg (1), Hüdâyî-i Kadîm (3), Derzî-zâde Ulvî (1), Kavsî (5), Bâkî (1), Gelibolulu Âlî (3), Tîgî (1), Behîştî (1), Cemîlî (1), Sabrî (1).

XVII. yüzyılda, Veysî (1), Haylî (1), Ahmed Sıdkî Paşa (1), Sinan Ümmî (2), Feridun (2), Murtaza Kulu Han Zafer (1), Sükkerî (1), Sırrî (1), Kâdî (2).

XVIII. yüzyılda, Câzîm (2), Nazîm (3), Nedîm (1), Vahîd Mahtûmî (2), Râzî (4), Sezâyî-i Gülşenî (1), Edîb (19), Münîf (1), Sâlim (1), Fennî (2), Hâtem (1), Zîver İbrahim (1), Ahmed Mürşidî (1), Hâzık (1), Nakşî-i Eyyûbî (1), Senâyî (1), Bursalı Feyzî (6), İbrahim Hakkî (1), Beg-zâde Nûrî (1), Garîbî (2), Esrâr Dede (1), Âkif-i Enderûnî (1), Şeyh Gâlib (7), Halil Nûrî (1), Neyyir (1), Hoca Neş'et (4), Vak'a-nüvis Pertev (1), İlhâmî (4), Refî' Amîdî (1), Âsaf (24).

XIX. yüzyılda, Vâsîf-ı Enderûnî (23), Sûzî (1), Dâniş (1), Hızır Ağa-zâde Sa'îd (1), Pertev Paşa (3), Aynî-i Ayıntabî (2), Şem'î (2), Leylâ Hanım (2), Kâhyâ-zâde Ârif (1), Ârif Muhammed Efendi (1), Kuddûsî (2), Meşhûrî (3), Zîver Paşa (1), Şeref Hanım (5), Nevres-i Cedîd (2), Ken'ân Beg (1), Hâlet Efendi (1), Karayılan-zâde Sabrî (3), Hâfız Sa'dî (6), Osman Rahmî (1), Hilmî (2), M. Emîn Hilmî (2), Gulâmî (4), Ahmed Kemâl Paşa (1), Sa'îd Paşa (2), Ali İlhâmî Efendi (1), Muallim Nâcî (2), Eşref (4), Âsaf (M. Celâleddin Paşa) (1), Gedâyî (1), Senih-i Mevlevî (6), Diyarbakırlı Hilmî (1), Sa'dî Beg (1), Sâlih Baba (2), Fitnat Hanım (1), Murad Emrî (86), Hüznî (5), Sebâtî (1).

Örnek şiirler aşağıdadır:

MUHAMMES-İ HALİLÎ REDİF-İ Ü²²¹

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

- 1 Ey güneş-tal'at kamer-behçet habîb-i gül-'izâr
Vey perî-peyker melek-manzar sanavber boylu yâr
Serverâ sen şol perî-ruhsuñi ki devr-i rûzığâr
Sini devrân içre Yûsufdan komışdur yâdigâr
Âb-ı kevserdür tudaguñi şerbetinden şerm-sâr
- 2 Ey yüzi cennet tudaguñdur şarâb-ı selsebil
Gonca-veş la'lüfe cân olsun fedâ kanum sebîl
Bu kemâlile ki Hak viridi saña hüsn-i cemîl
'Âşık-ı bî-çârenüñi hâlini sor kadrini bil

²²¹ Manzûme, kaynak olan yazmadan aynen alınarak yazılmıştır.

- Kim neler çekmiş durur hicrûfide ol leyl ü nehâr
- 3 Bunca kim 'ıŝkuñda ben feryâd u efgân eyledüm
Murg-ı cânı her seher hicrûfide nâlân eyledüm
Göñlümi zülfüñ gibi gamdan perîşân eyledüm
Bilmezem noldı günâhum sanasın kan eyledüm
Kim beni cevrüñle her dem agladırısın zâr zâr
- 4 Sûretüñ levhinde müşgîn sünbülüñ dil bağıdur
Çeşm-i mestüñ cân-ı 'uşşâka amansız yağıdur
Kûyuñ ey dilber bu dil murgına cennet bâğıdur
Geçdi cevrüñ hadden ey zâlim terahhum çağıdur
Gırre olma hüsnüñle dünyâ degüldür ber-karâr
- 5 Tâ ki salmışıdur cüdâ senden beni devr-i felek
Nâlem işitdi felekde bini zâr ağılar melek
'Ârızuñda ey kamer-tal'atlu şol müşgîn benek
Ol durur olan *Halîlünüñ* gözinde merdümek
Kim görüp şem'-i cemâlüñde yüz pervâne-vâr²²²

MUHAMMES-İ MERHÛM ŞEYDÂ

- Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün*
- 1 Gel ey gül hâr-ı hasret dâğ-ı sînem dil-fikâr itdi
Gam-ı sevdâ-yı zülfüñ 'akl u fikrüm târ-mâr itdi
Mahalleñ itleri ben nâ-tüvânı gördi 'âr itdi
Ser-i kûyuñda bilsem dil ne cürm-i bî-şümâr itdi
Meger bir kerre var ise yenildi âh u zâr itdi

²²² Eğridirli Hacı Kemal, Câmî'ü'n-Nezâ'ir, Bayezid Devlet Ktp., Nu. 5782, vr. 123b-124a; Şevket Beysanoğlu, Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları, İst., 1957, C. 1, s. 36.

- 2 Fenâ deştine yüz tutdı koyup bu baht-ı gümrâhı
Yüzüñe bakayın bir dem gel ey meh-rûlaruñ mâhı
Fırâk-ı derd-i hasretle anuñçün eylerüm âhı
Nigârâ incinürseñ vardugına kûyufıa gâhı
Ferâh ol şimdiden sofrıa göñül terk-i diyâr itdi
- 3 Benem ey Leylî[-i] ‘âlem cihân içinde efsâne
Terâhhum vaktidür bu ben Mecnûn-ı giryâne
Gam-ı hicr-i hatt u ebrûñıla cân oldu dîvâne
Sabâ-veş düşdi dil sevdâ-yı zülfüñle biyâbâne
Hevâ-yı ‘ıškuñ ol miskîni âhir bî-karâr itdi
- 4 Düşelden derde ‘ıškuñla mükedder oldu ahvâlüm
Dirîgâ olmadı bir gün muvâfık baht-ı gümrâhum
Ne deñlü aglayup yansam yakılsam ben saña hâlüm
Cefâdan el çeküp insâfa gelmezsîñ be-hey zâlim
Zarûrî bu dil-i dîvâne ‘uzlet ihtiyâr itdi
- 5 Nihâl-i kadduñ ey serv-i revânum oldu çün peydâ
Cihân bâgına refîtaruñ bıraktı fitne vü gavgâ
‘Aceb mi aglasam her dem gam-ı hicrûñle ben *Şeydâ*
Binâ-yı ‘ıška bünyâd urulaldan ifîlerüm cânâ
Kimesne görmedi anı ki baña rûzgâr itdi²²³

Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün

- 1 Cân u dilden olmuşam ben ‘âşık-ı zârufî senüñ
Gûş idelden tâ Elest Bezminde güftârufî senüñ
Yalınuz bir ben degül dünyâ da bîmârufî senüñ
İns ü cin hûr u melek ‘âlem firiftârufî senüñ

²²³ Mecmua-i Eş‘âr, Süleymaniye Ktp., Es‘ad Efendi Böl., Nu. 3424, vr. 279a.

Bârî bir görmek müyesser olsa didârûñ senûñ

2 Bûlbûl-âsâ 'ışkile gülşende buldum bûyuñı
Tûtî-veş hayrân olup hayretde buldum kûyuñı
Bâg-ı vahdet içre buldum kâmet-i dil-cûyuñı
Çâre yok ammâ cihânda görmege hiç rûyuñı
Perde olmuş vechûñe zûlf-i siyehkârûñ senûñ

3 Firkatûñle iflerüm bûlbûl gibi bî-ihtiyâr
Hasretûñle aglarum hem eylerüm efgân u zâr
'Akl u idrâk kalmadı hem sabrum oldu târ-mâr
Mahv olup gitdi vücûdum oldu cismüm hâksâr
Çıkmadı dilden hayâl-i bâg-ı ruhsârûñ senûñ

4 'Işk ile dil-hasteyem birdür baña bu rûz şeb
Mübtelâ-yı derd olup çekdüm nice derd ü ta'ab
Cân bedenden ayrılınca eylerem vasluñ taleb
Dûd-ı âhum âsumâna çıksa olmazdur 'aceb
Gice gündüz aglar ifler 'âşık-ı zârûñ senûñ

5 Bâde-i 'ıškuñla mestem kendüme hiç gelmedüm
Bu cihâna geldigümle gitdigüm ben bilmedüm
Aglamakla geçdi 'ömrüm *Kâdryâ* hiç gülmedüm
Cevher-i zâtuñ ne kândur künhüne yol bulmadum
Gerçi feth itdüm tılısm-ı genc-i esrârûñ sunûñ²²⁴

TARD U REKB

Mef'ûlü Mefâ'ilün Fe'ûlün

1 Yek nazrada kıldıñ ey yüzi gül
Âyînemi âfitâbe-i mül

²²⁴ Dîvân-ı Kâdî, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmut Ef. Böl., Nu. 3468, vr. 2a-2b.

- Geçdi bafia neş'e-i tegâfûl
Hem eyle hem eyleme tenezzûl
Dil hânesi câ-yı 'işretifdir
- 2 Bir şu'lesi var ki şem'-i cânîfî
Fânûsına sıgmaz âsmânîfî
Bu sîne-i berk-âşiyânîfî
Sînâ dahı görmemiş nişânîfî
Efrûhte-i 'inâyetifdir
- 3 Şebbâz-ı dil oldı evc-pervâz
Kim sayd-ı hümâya eyleyüp nâz
Zülfüfde de olmaz âşiyân-sâz
'Afv eyle ki ey şûh-ı felek-tâz
Perverde-i dest-i himmetifdir
- 4 Bir 'âleme oldum ki vâsıl
Şebnemleri mihr ile mukâbil
Yok pertev-i mihre anda hâ'il
Nezdîk-i ba'îdi özge menzil
Kim firkatifî ayn-ı vuslatifdir
- 5 Açıldı der-i harîm-i ma'nâ
Bir sûret olur hezâr da'vâ
Esrâr-ı hafî hep oldı peydâ
Bildim ki bu cümle şûr u gavgâ
Gavgâyı sever bir âfetiñdir
- 6 Ey 'arş-kemâl ü meh-sitâre
Olmak n'ola düşmen-i nezâre
Gâlib safa oldı pâre pâre
Bir hâne-harâb imiş ne çâre

Dâm-ı reh-i mihr-i tal'atıdır²²⁵

MUHAMMES

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

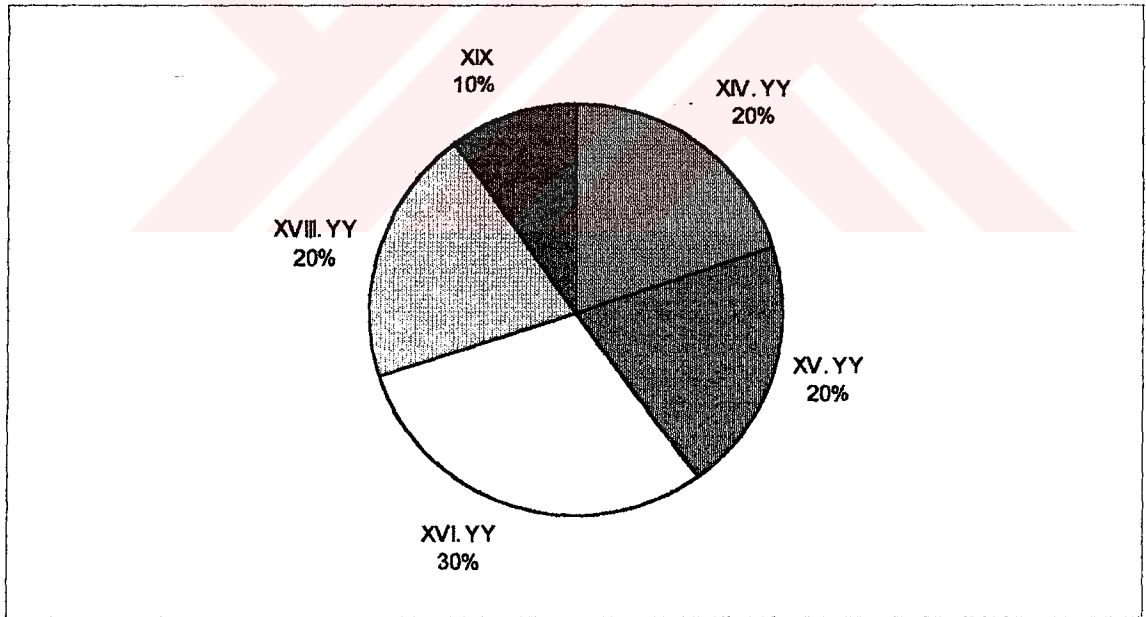
- 1 Yine oldum 'aşk ile bir dilberin dîvânesi
Şem'-i hüsnüñ göñlüm oldu şevk ile pervânesi
Müşkil oldu neyleyim ol âfetin efsânesi
Sanki incüdür sadefde dişleri dür dânesi
Biñ su'ûbetli mahalde ol perînin hânesi
- 2 Görmedikce 'âşık-ı üftâde nitsün nişlesün
Derdile nâyın nevâsı gibi dâ'im inlesün
Âhımı murgân gûş idüp o yâre söylesün
Merhamet itmezse de bârî gelüp zevk eylesün
Rahm itmezse dahi sag ola yokdur çâresi
- 3 İşlemekde her zaman 'aşkıyla sînem yâresi
Zahmıma dilber benim rahm ile merhem sarası
Haşre dek yansun mı dilde şû'le-i nevvâresi
Her ne reng isterse 'îdiyye o cânım pâresi
Alsun ammâ hoş yaraşur pek benefşe hâresi
- 4 Göz ucuyla eyleyüp seyrân cümle 'âlemi
Rûyına hergiz bakan görmez hele renc ü gamı
Meyli yok baña olur bigânegânın hemdemi
Hâli *İlhâmîniñ* âyâ gûş-ı yâre dege mi
Dâ'imâ yansun mı böyle 'âşık-ı biçâresi²²⁶

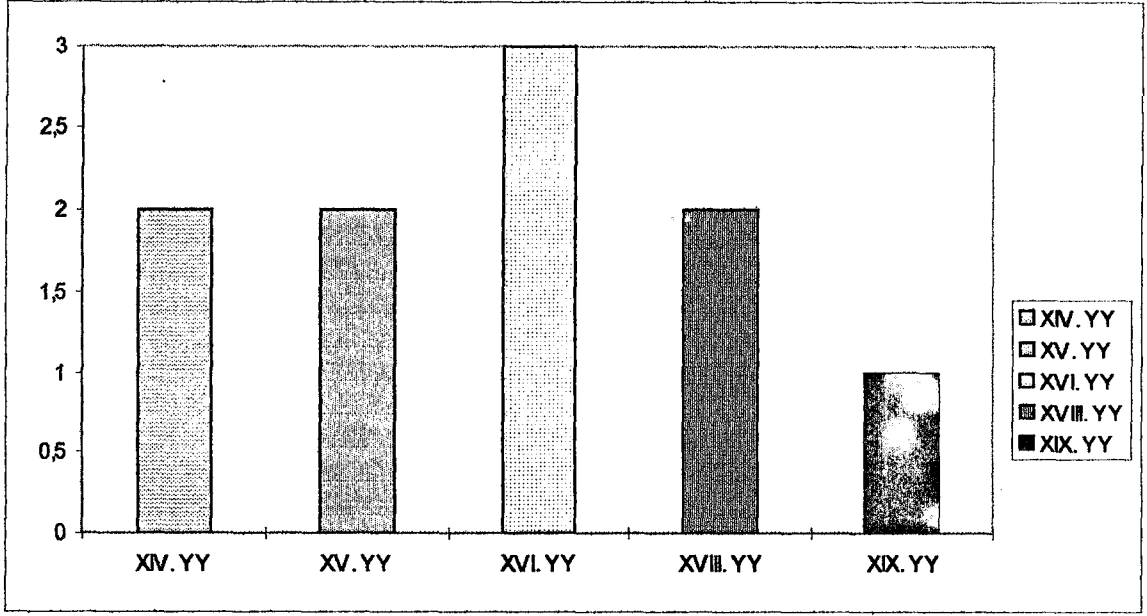
²²⁵ Naci Okçu, Şeyh Gâlib (Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri, Şiirlerinin Umûmî Tahlîli ve Dîvânın Tenkidli Metni)-I, Kültür Bakanlığı Yay., Ank., 1993, s. 415-416.

²²⁶ Dîvân-ı İlhamî, Millet Ktp., Ali Emîrî Manzûm Eserler Böl., Nu. 33, vr. 103b-104a.

II.2. Bahar Konulu Muhammesler:

Bahar konusunu işleyen 10 muhammes tesbit ettik. Bunların bütün muhammesler içindeki oranı % 1,2'dir. Bahar konusunda yazılmış muhammeslerin yüzyıllara dağılımına baktığımızda, bahâriyyelerin daha çok ilk yüzyıllarda yazıldığı dikkatimizi çekiyor. Bahar konulu 10 muhammesin 2'si XIV. yüzyılda, 2'si XIV. yüzyılda, 3'ü XVI. yüzyılda, 2'si XVIII. yüzyılda, 1 de XIX. yüzyılda yazılırken XVII bu konu muhammes nazım şekliyle işlenmemiştir. Baharı ve baharın gelişile tabiatta meydana gelen değişiklikleri anlatan bu muhammeslerin klasik edebiyatımızın ilk yüzyıllarında yoğunlaşması, klasik edebiyatımız içinde yapılacak bir değerlendirmede bahara ve tabiata ilk yüzyıllarda daha dikkatli bir bakışın olduğunu da gösterebilir. Ancak bu tabii ki diğer bütün şiirlerin de incelenmesiyle doğruluğu ölçülebilecek bir iddiâdır. Bahar konusunda yazılmış muhammeslerin yüzyıllara göre dağılımı yüzdelik oranlarıyla birlikte aşağıdaki grafiklerde daha iyi görülebilir:

Grafik 12 Bahar Konulu Muhammeslerin Yüzyıllara Dağılımını Gösteren Grafikler

Bu konuda muhammes yazmış şâirlerimiz şunlardır:

XIV. yüzyılda, Ahmedî (2).

XV. yüzyılda, Hümâmî (1), Nizâmî (1).

XVI. yüzyılda, Muhibbî (1), Fevrî (1), Şemsî Paşa (1).

XVIII. yüzyılda, Bursalı Feyzî (2).

XIX. yüzyılda, Aynî-i Ayıntabî (1).

Bu türdeki muhammeslerin güzel bir örneği olan Fevrî'nin muhammesini aşağıya yazıyoruz:

BU MUHAMMES NEV-BAHÂR EYYÂMI TAVSİFİNDEDÜR

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

- 1 Sâkıyâ devr-i cüvânî 'aşk u sevdâ vaktidür
 Gül gibi güldi cihân gülgeşt-i sahrâ vaktidür
 Lâleler açıldı nûş-ı câm-ı sahbâ vaktidür
 Mevsim-i cûş u hurûş u şûr u gavgâ vaktidür
 Nevbahâr eyyâmıdır seyr ü temâşâ vaktidür

- 2 Sâgar-ı yâkûtle nûş itdi lâle mül yine
Hûblar gib tagıtdı kâkûl-i sünbül yine
Başına gül dizdi dilber gibi şâh-ı gül yine
Başladı efgâna ‘âşıklar gibi bülbül yine
Nevbahâr eyyâmıdur seyr ü temâşâ vaktidür
- 3 Gül açıldı câ-yı ‘işret oldı sahn-ı bâg u râg
Gonca çıkdı perdeden andan? ferâgatdan ferâg
Nergis uyardı çemen bezminde biñ zerrîn çerâg
Lâle-veş tañ mı elümden düşmese hergiz ayag
Nevbahâr eyyâmıdur seyr ü temâşâ vaktidür
- 4 Câ-yı bezme sâye saldı yine serv-i hoş-hırâm
Lâle vü gül şevkine aldı destine yâkût câm
Çagırup eydür bülend âvâzla bülbül müdâm
‘Îş u ‘işret eylerüz gülşende ey kavm-ı kirâm
Nevbahâr eyyâmıdur seyr ü temâşâ vaktidür
- 5 Oldı envâr-ı şükûfile münevver her diyâr
Nûrdan bir sâyebândur her dırâht-ı tâbdâr
Karşuña el bağlayup hıdmetde kâyimdür çenâr
‘Ömrüñi zâyi‘ geçürme idegör bezm-i kinâr
Nevbahâr eyyâmıdur seyr ü temâşâ vaktidür
- 6 Gel geç sahn-ı gülistân yine buldı nûr u fer
Bir münakkaş câmelü mahbûba döndü her şecer
Gonca gibi hırkalı çekme başın ey bî-basar
Aç gözüñ nergis gibi etrâf-ı bâga kıl nazar
Nevbahâr eyyâmıdur seyr ü temâşâ vaktidür
- 7 Vakt-i güldür ‘ahd-i zühdin kon şikest itsün göñül

- Kendüyi bir lâle-ruh şevkiyle mest itsün göñül
Yâd-ı bezm-i kûşe-i bâg-ı Elest itsün göñül
Düşe devre bâd-veş gülgeşt-i deşt itsün göñül
Nevbahâr eyyâmıdur seyr ü temâşâ vaktidür
- 8 Mürde gibi gitmiş iken ‘âlemüñ nûr u ferî
Yine ihyâ eyledi lutf-ı Hudâ deşt ü derî
Ya’ni iş‘âr eyledi ahvâl-i rûz-ı mahşeri
Gâfil olma ibret al gülşenden ey dil gel beri
Nevbahâr eyyâmıdur seyr ü temâşâ vaktidür
- 9 Dörd terkîbi beden bâd-ı havâyâ gitmedin
Gül gibi hâr-ı bi-lâ-dil goncesin çâk itmedin
Lâle gibi bagrına dâg-ı melâlet bitmedin
Hâb-ı gafletden göz aç kabrinde nergis bitmedin
Nevbahâr eyyâmıdur seyr ü temâşâ vaktidür
- 10 Gitdi gülşenden rakib-âsâ şitâ-yı pür-fiten
‘Ârız-ı cânân gibi açıldı rûy-ı yâsemen
Hatt-ı dilber-veş benefşeyle tolup her encümen
Safha-i gülzâra yazdı hatt-ı sebziyle çemen
Nevbahâr eyyâmıdur seyr ü temâşâ vaktidür
- 11 Gayret-i Tûr eyledi Hak ‘âlemüñ gülzarını
Yakdı her ahdar şecer üstünde nûr-ı nârını
Kudretu’llahuñ bilem dîrsen eger esrârını
Bâga gel terk eyle *Fevrî* şimdi dünyâ kârını
Nevbahâr eyyâmıdur seyr ü temâşâ vaktidür²²⁷

²²⁷ Dîvân-ı Fevrî Ahmed, vr. 68b-69b.

II.3. Blbl Konulu Muhammesler:

Edebiyatımızda adı geçen kuşlar içinde çok özel bir yeri olan ve gl denilince hemen akla adı geliveren blbl konu alan, özellikle bülbül üzerine yazılmış Şiirler olduğu bilinmektedir. Bu Şiirler içinde muhammes nazım Şekliyle yazılmış olanları da vardır. "Blbliyye" de denilen bu muhammeslerin sayısı 3'tür. Bütün muhammesler içindeki kullanım oranı % 0,37 olan bu bülbül konulu Şiirlerden 2'si XVII. yüzyılda, 1'i ise XIX. yüzyılda kaleme alınmıştır. Bu konuda muhammes yazan Şairler Şunlardır:

XVII. yüzyılda, Niyzi-i Mısrı (1), Birrı (1).

XIX. yüzyılda, Abdülhalim Memdh (1).

Bu Őairlerden Birrı'nin Şiirini buraya örnek olarak yazıyoruz:

MUHAMMES

- Fe 'iltn Mef 'ilün Fe 'ilün*
- 1 Gele ey Őh-ı b-nev bülbül
Rz-ı 'uőőka Őin bülbül
Geçdi hüzn  gam-ı Őit bülbül
Nevbahr irdi essal bülbül
Nleye eyle ibtid bülbül
- 2 Cőa geldi grh-ı hmőn
Bahőıő oldu keml-i ratb-ı lisn
Oldı dvne 'ışk ile insn
Ne durursun figna başla hemn
'leme velvele sal a bülbül
- 3 n? seher 'azm-i glsitn eyle
Mahfil-i nahle ık fign eyle

Bize ‘ışk âyetin beyân eyle
Bu bedâyi‘ nedür ‘ayân eyle
Ne dimekdür terelellâ bülbül

4 Ceres içinde zâr olan dilden
Çeng ü ‘üd içre çalınan kıldan
Defdeki cülcül-i cülâcilden
Şive-i sâz-kâr-ı kâmilden
Virdi nâlişlerin ‘anâ bülbül

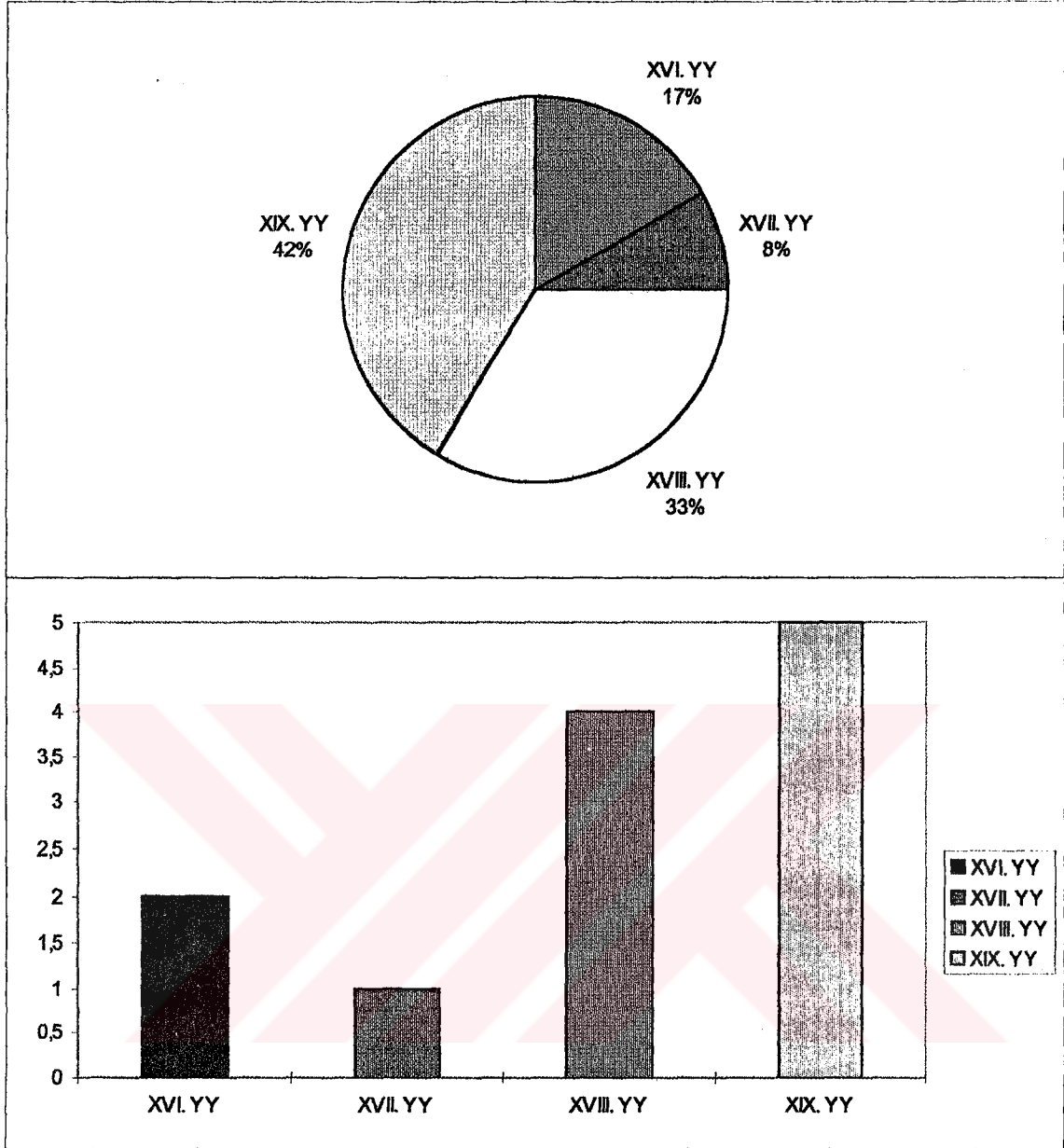
5 Nagme-âsâ usûle vâkıf isen
Tavrda gayrıya muhâlif isen
‘İlm-i edvârda mü’ellif isen
Fenn-i akvâlde musannif isen
Bağla bir tâzece hevâ bülbül²²⁸

II.4. Fahriye Konulu Muhammesler:

Şâirler bazan kendilerini veya mensup oldukları tarîkatı, grubu, v.s. öven şiirler de yazmışlardır. Övünme mânâsındaki bu fahriye türünde 12 muhammes yazılmıştır. Bunların bütün muhammesler içindeki oranı % 1,51’dir. Bu türdeki 12 muhammesin yüzyıllara dağılımı şu şekildedir: Bunlardan 5’i XIX. yüzyılda, 4’ü XVIII. yüzyılda, 2’si XVI. yüzyılda, 1’i XVII. yüzyılda yazılmıştır. XIV ve XV. yüzyıllarda övünme tarzında yazılmış muhammese rastlamadık. Burada özellikle son yüzyıllarda övünme türünde yazılmış muhammeslerin çoğaldığı dikkatimizi çekmektedir. Demek ki klasik edebiyatımız içinde son zamanlara doğru şâirlerimiz kendilerini daha çok övmeye başlamışlar. Şiirde “ben” daha çok önem kazanmış da denilebilir.

Fahriye türünün yüzyıllara dağılımı yüzdelik oranlarıyla birlikte aşağıdaki grafiklerde daha iyi görülebilir:

²²⁸ Birrî, Bülbüliyye, İst. Üniv. Ktp., T. 2852/1, vr. 20a-20b; Sadeddin Nüzhet [Ergun], Türk Şâirleri, İst., 1937, C. 2, s. 860. Ergun’un eserinde şiirin son bendi bulunmamaktadır.

Grafik 13 Fahriye Konulu Muhammeslerin Yüzyıllara Dağılımı

Bu konuda muhammes yazmış şâirler şunlardır:

XVI. yüzyılda, Za'îfi (1), Nisâyî (1).

XVII. yüzyılda, Sırrî (1).

XVIII. yüzyılda, Edîb (1), Bursalı Feyzî (1), Selâmî (1), Âsaf (1).

XIX. yüzyılda, Sûzî (1), Sıdkî (1), Gulâmî (1), Ali İlhamî Efendi (1), Senih-i Mevlevî (1).

Örnek şiir aşağıdadır:

**T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

- 1 Hamdü li'llah fakra fahr itmek durur mu'tâdumuz
Kâdirîyüz bâzü'l-eşheb pîrümüz üstadumuz
Murtazânun çakeriyiz Kâdirîdür adumuz
Kutb-ı 'âlem bendesiyüz Kâdirîyüz Kâdirî
Râh-ı Hakdur yolumuz Müştâkdan irşâdumuz
- 2 Biz tarîkat ehliyiz Geylânî serverdür bize
Hem hakîkat râhına hakkâ ki rehberdür bize
Rind-i 'ışkuz Hazret-i Müştâk dilberdür bize
Kutb-ı 'âlem bendesiyüz Kâdirîyüz Kâdirî
Râh-ı Hakdur yolumuz Müştâkdan irşâdumuz
- 3 Pîre peyrev olmuşuz kim reh-nümâ-yı Hak odur
Çeşm-i sâlik içre nûr-ı pür-zıyâ-yı Hak odur
Gözlerüz mürşid rızâsın kim rızâ-yı Hak odur
Kutb-ı 'âlem bendesiyüz Kâdirîyüz Kâdirî
Râh-ı Hakdur yolumuz Müştâkdan irşâdumuz
- 4 Ravza-i cennet durur devrânımız müştâk-ı kül
Gonca-i bâg-ı melâhat tâcumuz müştâk-ı kül
O rıyâz-ı cennet içre bülbülüz müştâk-ı kül
Kutb-ı 'âlem bendesiyüz Kâdirîyüz Kâdirî
Râh-ı Hakdur yolumuz Müştâkdan irşâdumuz
- 5 Tâ ezel cer-hân-ı 'ışkuz dersimiz ism-i Celâl
Şerh-i bülbül gibi dilümüz müştâk-ı cemâl
Sırrî hakdur kavlümüz kim gayrı olmaz kıl u kâl
Kutb-ı 'âlem bendesiyüz Kâdirîyüz Kâdirî
Râh-ı Hakdur yolumuz Müştâkdan irşâdumuz²²⁹

²²⁹ Dîvân-ı Sırrî, İst. Üniv. Ktp., T. 2869, vr. 35a-35b.

II.5. Hamâsî Muhammesler:

Kahramanlık konusunda yazılmış 2 muhammes tesbit ettik. Bunların ikisi de son dönemde yazılmıştır. Hamâsî muhammeslerin bütün muhammesler içinde kullanım oranı % 0,25'dir. Bu konuda muhammes yazmış şâirler XIX. yüzyılda, Ziyâ Paşa (1) ile Nâmık Kemâl (1)'dir. Kahramanlık konusunda önceki yüzyıllarda muhammes yazılmayıp XIX. yüzyılda bu türün örneklerine rastlanması, sosyal ve edebî şartların etkisiyle olabilir. Yâni, son asırda Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu çok kötü siyâsî, askerî ve sosyal şartlar ayrıca, Tanzimat döneminde Batı'nın da etkisiyle genel olarak toplumsal konulara ağırlık verilmesi şâirleri bu yolda muhammes yazmaya itmiş olabilir. Muhtevâ ve edâ itibâriyle klasik muhammeslerden biraz farklı gibi görünen ve sosyal konulu muhammesler içinde de değerlendirilebilecek bu şiiirlerin metinleri aşağıdadır:

MARŞ-I 'ASKERÎ

- 1 *Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün*
Feth için a'dâyı fermân eyledi sultânımız
Koymuşuzdur biz anıfı yoluna baş u cânımız
Şân için bizce ne devletdir dökülmek kânımız
Kahraman bir 'askeriz 'Osmanlıdır 'ünvânımız
Şark u garba lerze-endâz oldu sıyt ü şânımız
- 2 Dîn ü devlet ugrına a'dâmıza açdık sefer
Hânümânın eyleriz bir hamlede zîr ü zeber
Reh-nümâmızdır livâ-yı nusret ü feth ü zafer
Kahraman bir 'askeriz 'Osmanlıdır 'ünvânımız
Şark u garba lerze-endâz oldu sıyt ü şânımız
- 3 Bir zaman Îrân u Tûrân oldu hep pâ-mâlimiz
Bir vakit Alman Macar olmuşdı kendi mâlimiz
Hâsıl oldu sâye-i şâhânedede âmâlimiz

Kahraman bir ‘askeriz ‘Osmanlıdır ‘üvânımız
Şark u garba lerze-endâz oldu sıyt ü şânımız

- 4 Hak bize sâhib-kırân bir pâdişâh itdi ‘atâ
Bir kılı ugrında biñ biñ cânımız olsun fedâ
Hep o şâhîfi feyz ü ihsânıyladır kim ey *Ziyâ*
Kahraman bir ‘askeriz ‘Osmanlıdır ‘üvânımız
Şark u garba lerze-endâz oldu sıyt ü şânımız²³⁰

VATAN ŞARKISI

Mef’ûlü Mefâ’ilü Mefâ’ilü Fe’ûlün

- 1 Âmâlimiz efkârımız ikbâl-i vatandır
Serhaddimize kal’a bizim hâk-i bedendir
‘Osmanlılarız zînetimiz kanlı kefendir
Gavgâda şehâdetle bütün kâm alırsız biz
‘Osmanlılarız cân veririz nâm alırsız biz
- 2 Kan ile kılıçdır görinen bayragımızda
Cân korkusu gezmez ovamızda dagımızda
Her gûşede bir şîr yatar topragımızda
Gavgâda şehâdetle bütün kâm alırsız biz
‘Osmanlılarız cân veririz nâm alırsız biz
- 3 ‘Osmanlı adı her duyana lerze-resândır
Ecdâdımızın heybeti ma’rûf-ı cihândır

²³⁰ Ziyâ Paşa’nın Hayatı, Eserleri, Edebî Şahsiyeti ve Bütün Şiirleri, Haz. Önder Göçgün, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ank., 1987, s. 326; Büyük Türk Klasikleri, Ötüken-Söğüt, İst., 1988, C. 8, s. 363. Önder Göçgün’ün hazırladığı kitapta, “üvânımız” yerinde “adımız” kelimesi geçmektedir. Birincisi daha uygun olduğu için biz onu tercih ettik.

Fıtrat değişir sanma bu kan yine o kandır
Gavgâda şehâdetle bütün kâm alırsız biz
'Osmanlılarız cân verirsiniz nâm alırsız biz

- 4 Top patlasın âteşleri etrâfa saçılısın
Cennet kapısı cân viren ihvâna açılısın
Dünyâda ne bulduk ki ölümden de kaçılısın
Gavgâda şehâdetle bütün kâm alırsız biz
'Osmanlılarız cân verirsiniz nâm alırsız biz'²³¹

II.6. Hezl Konulu Muhammesler:

Klasik edebiyatımızda alay, latife ve güldürü maksadıyla yazılmış eserlere genel olarak hezl ya da hezliyyât adı verilir. Okuyanın yüzünde hafif bir tebessüm uyandırmak amacıyla yazılan ve hicivden farklı olan bu eserlerde aslında, nezâhet esastır²³². Ancak bazan haddin aşıldığı ve müstehcenliğe kaçıldığı da olmamış değildir. İşte asıl mahlâsı Bahâyî olan, fakat çok hezl ve hiciv yazdığı için Küfrî lakâbıyla tanınan şâir de bu türde şiirler yazmış şâirlerden biridir²³³. XVII. yüzyılda yaşamış Küfrî-i Bahâyî, hezllerinden 3'ünü muhammes nazım şekliyle yazmıştır. Biz bunlardan başka incelediğimiz nazım şekliyle yazılmış hezle rastlamadık. Bu 3 hezlin bütün muhammesler içindeki oranı % 0,37'dir. Ancak incelediğimiz bu muhammeslerde Bahâyî nezâheti muhâfaza edememiş hattâ bazan müstencenliğe kaçmış, bazan da sövme yoluna gitmiştir²³⁴.

II.7. Hiciv Konulu Muhammesler:

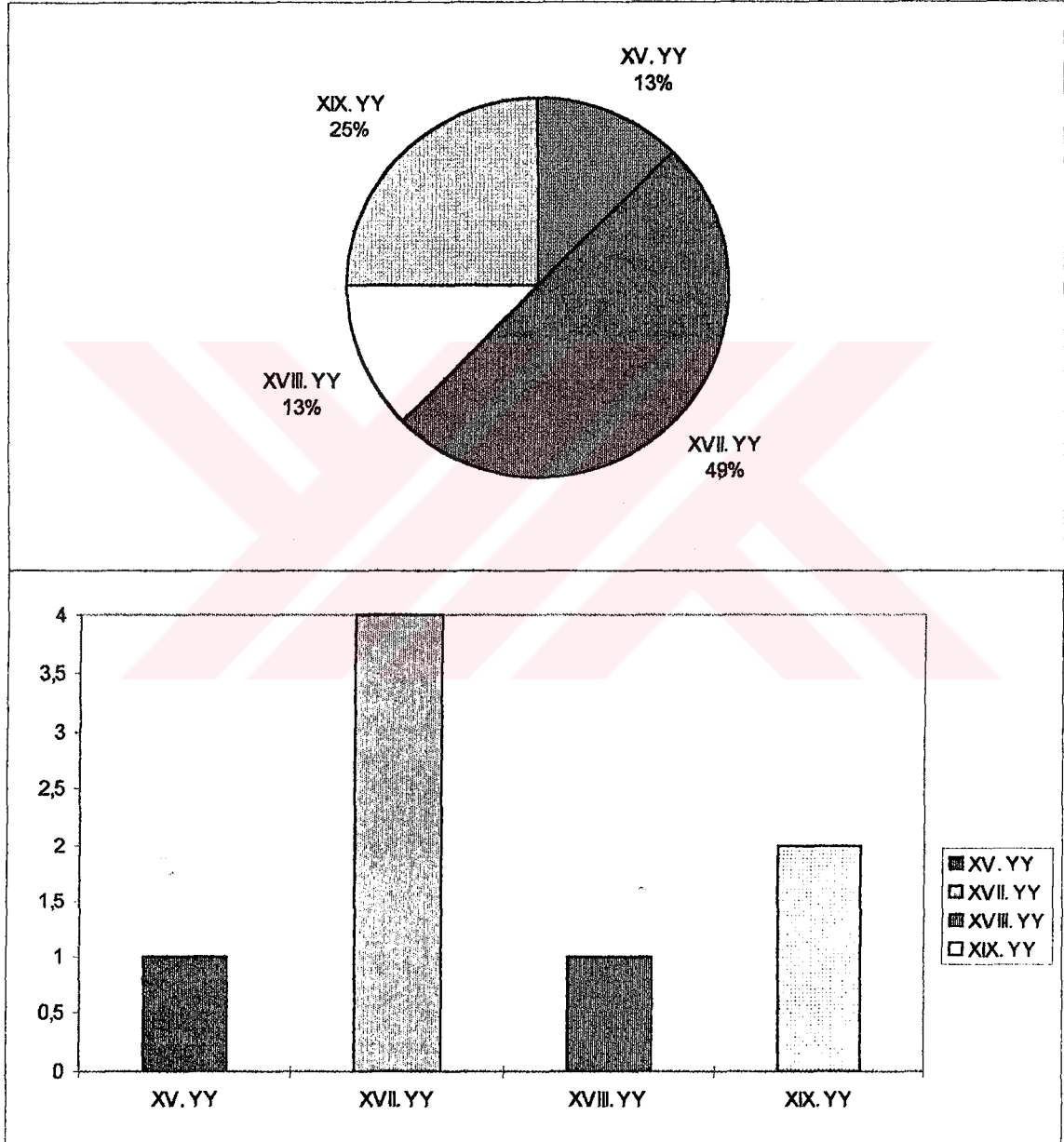
²³¹ Büyük Türk Klasikleri, C. 8, s. 379.

²³² Âgâh Sırrı Levend, Türk Edebiyatı Tarihi, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yay., Ank., 1988, I. C., s. 148 v.d.; İskender Pala, Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü, s. 224-225.

²³³ Haluk İpekten v.d., Tezkirelere Göre Dîvân Edebiyatı İsimler Sözlüğü, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ank., 1988, s. 63.

²³⁴ Dîvân-ı Bahâyî, Millet Ktp., Ali Emîrî Manzum Eserler Böl., Nu. 768/1, vr. 9a-10b.

Bir kişi, topluluk veya anlayışın yerilip, küçük düşürüldüğü eserlere klasik edebiyatımızda hiciv denilmektedir. Biz bu türde yazılmış 8 muhammes tesbit ettik. Bunların bütün muhammesler içindeki oranı % 1,01'dir. Hiciv konulu 8 muhammesin 4' XVII. yüzyılda, 2'si XIX. yüzyılda, 1'i XV ve 1'i de XVIII. yüzyılda yazılmıştır. Bu dağılım aşağıdaki grafiklerde daha iyi görülecektir:

Grafik 14 Hiciv Konulu Muhammeslerin Yüzyıllara Dağılımını Gösteren Grafikler

Bu konuda muhammes yazan şâirler aşağıdadır:

XV. yüzyılda, Huffî (1).

XVII. yüzyılda, Nakşî-i Akkirmanî (2), Dervîş Himmet (1), Niyâzî-i Mısrî (1).

XVIII. yüzyılda, Azbî (1).

XIX. yüzyılda, Şâir Eşref (2).

Bu türde yazılmış muhammeslere örnek vermeden önce bu hicivlerin mâhiyetleri hakkında kısaca bilgi vermek istiyoruz. Bunlardan Huffî'ninkinde bir şahıs yerilmektedir. XVII ve XVIII. yüzyıllarda Nakşî, Himmet, Niyâzî ve Azbî'nin hicivleri ise daha çok tasavvufa karşı olan zâhid ve molla anlayışına ve bu anlayışın temsilcilerine yöneliktir. Bu şiirlerin yazılmasında, özellikle XVII. yüzyılda zirveye ulaşan medreselilerle tekkeliler arasındaki kavganın etkisi olmuş olabilir. Son devir edebiyatımızın meşhur hiciv şâiri Eşref'in muhammeslerinden birinde Sultan II. Abdülhamid, diğerinde ise bu pâdişâhtan sonra iktidârı devralan İttihad ve Terakkî Partisi ve partinin yöneticileri hicvedilmektedir. Bu türe örnek olarak Nakşî-i Akkirmanî'nin bir muhammesini yazıyoruz:

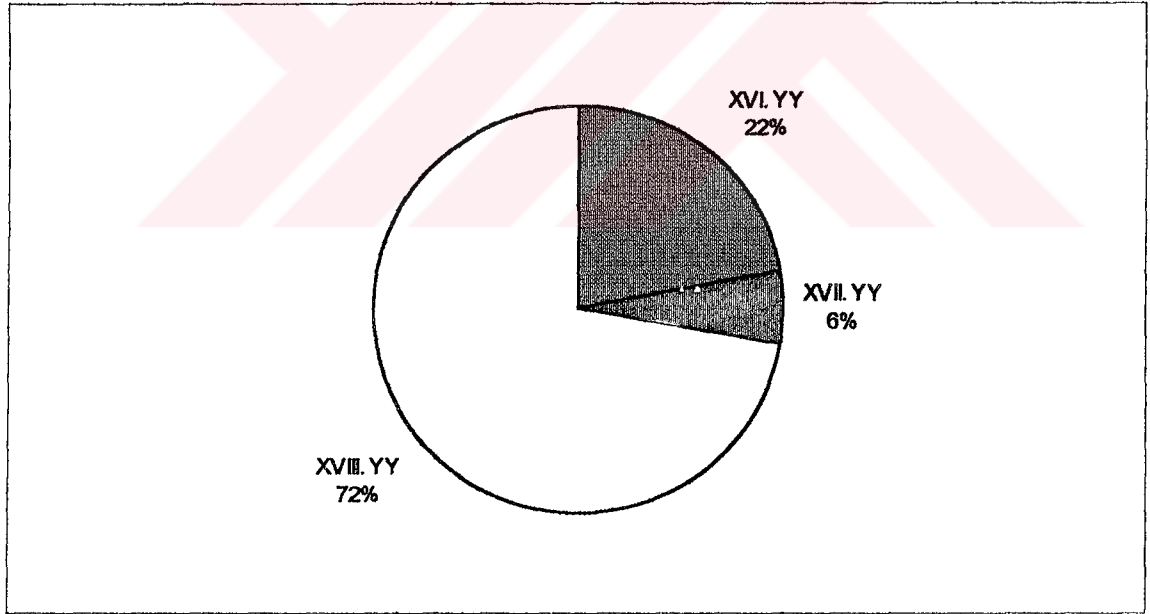
- Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün*
- 1 Dilâ münkir kaçır Hakdan işitmez magz-ı Kur'ân'ı
Anı bilmez ki anunla okırlar kâmil insânı
Ne bilsün ol kara yüzli nereye sarf ider anı
Muhassıl münkirân sevmez dilâ bu ehl-i 'irfânı
Anunçün didiler cânâ bu kavle iblîs-i sâni
- 2 Irak ol geçme yanından aña sırrı 'ayân itme
Ki bilmez kadrini anuñ bu pendüm tut ziyân itme
Sözüm bil Hak durur Hakkı sakın aslâ gümân itme
Muhassıl münkirân sevmez dilâ bu ehl-i 'irfânı
Anunçün didiler cânâ bu kavle iblîs-i sâni

- 3 Olanlar hâsıl ümmetden velîlere ‘inâd itmez
Sürerler yüz eşiginde kovsa da koyup gitmez
Bu işler kim ider anlar güci yitse dahî yitmez
Muhassıl münkirân sevmez dilâ bu ehl-i ‘irfânı
Anunçün didiler cânâ bu kavle iblîs-i sâni
- 4 Ne kim söyler insün Hakdan anı bâtul kıyâs eyler
Anuñ bilmez ki nazmın ‘avâmı cümleye hâs eyler
Ne bilsün münkir-i bed-hû bulardan kim halâs eyler
Muhassıl münkirân sevmez dilâ bu ehl-i ‘irfânı
Anunçün didiler cânâ bu kavle iblîs-i sâni
- 5 Hilâf anlar ma‘nâdan aña mutlak hitâb itsen
Açup ‘ilm-i gün[?] vezinden aña hatm-i kitâb itsen
Dahî hem zîr-i pâyında anuñ rûyın türâb itsen
Muhassıl münkirân sevmez dilâ bu ehl-i ‘irfânı
Anunçün didiler cânâ bu kavle iblîs-i sâni
- 6 Ne yüzden haşr olur bunlar anı benden su’âl itme
Eger insân olam dîrsen bunu hergiz hayâl itme
Bu dersin bildigim zâhid yûri var sen cidâl itme
Muhassıl münkirân sevmez dilâ bu ehl-i ‘irfânı
Anunçün didiler cânâ bu kavle iblîs-i sâni
- 7 Tehî-dest oldığın bilmez ‘acebdür gör ki kâl ehli
Odur kim olmadı cânâ bular ‘âlemde hâl ehli
Ne bilsün imdi pes bunlar ki merdlerdür kemâl ehli
Muhassıl münkirân sevmez dilâ bu ehl-i ‘irfânı
Anunçün didiler cânâ bu kavle iblîs-i sâni
- 8 Gönülden bî-haber bunlar sanur kim nutk iden dūr
Anunçün işbu münkirler iki ‘âlemde pūr-gamdur

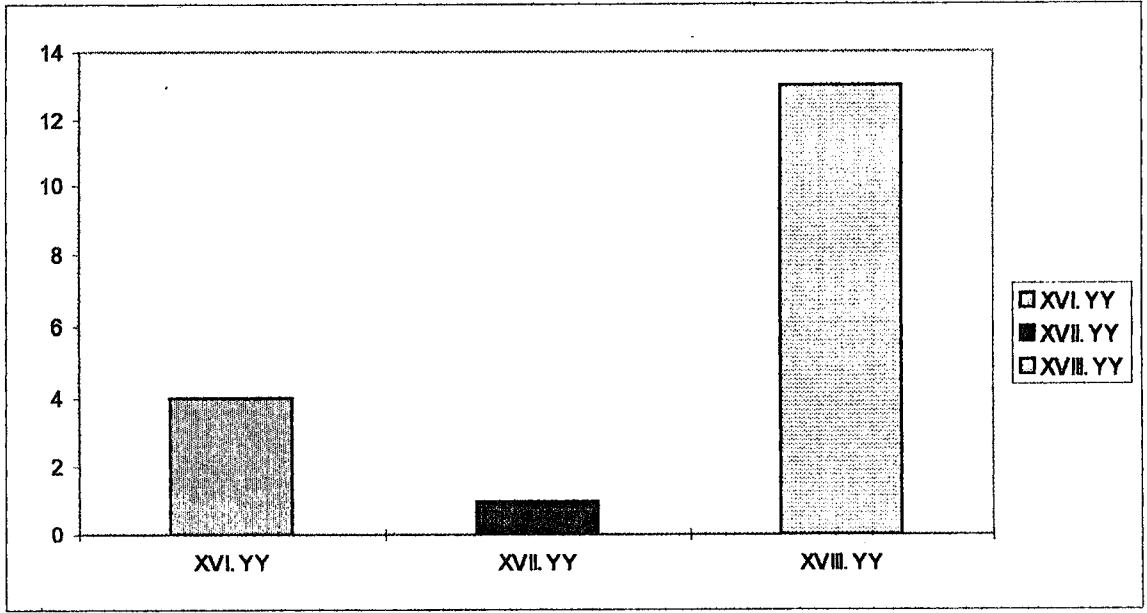
Sorarsan *Nakşiyâ* bunlar kamu ehl-i cehennemdür
Muhassıl münkirân sevmez dilâ bu ehl-i 'irfânı
Anunçün didiler cânâ bu kavle iblîs-i sâni²³⁵

II.8. Hikemî Muhammesler:

Klasik Türk Edebiyatı'nda düşünce ve fikir vâdisinde yazılmış eserlerin de önemli bir yeri vardır. Eskilerin hikemî dediği, bugün felsefi tabir edilen bu konuda 18 muhammes yazıldığını tesbit ettik. Bunların bütün muhammesler içindeki oranı % 2,27'dir. Bu 18 muhammesin yüzyıllara dağılımına baktığımızda, 13'ünün XVIII. yüzyılda, 4'ünün XVI. yüzyılda, 1'inin de XVII. yüzyılda yazılmış olduğunu görürüz. Hikemî muhammeslerin yüzdeler oranlarıyla yüzyıllara dağılımı aşağıdaki grafiklerde:

²³⁵ Seyit Ahmet Ünal, *Nakşî 'Alî Akkirmânî Divânı*, s. 298-300.

Grafik 15 Hikemî Muhammeslerin Grafikleri

Bu konuda muhammes yazmış şâirlerimiz şunlardır:

XVI. yüzyılda, Nazmî (3), Handânî (1).

XVII. yüzyılda, Nâmî (1).

XVIII. yüzyılda, Edîb (11), Bursalı Feyzî (1), Selâmî (1).

Bu türe örnek vermeden önce, hikmet konusunda yazılmış muhammeslerin muhtevâ yönünden tasavvuf ve nasihatla yakınlığı ve iççeliğini de hatırlatmak istiyoruz. Selâmî'nin *Der-Vasf-ı 'Âlem-i İnsânî ve Sun'-ı 'Acîb-i Rabbânî* başlığını taşıyan bize göre hikemî muhammesini daha önceden, iki mısra müzdevic muhammeslere örnek olarak yazmıştık. Buraya da Nâmî'nin muhammesini alıyoruz:

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün

1 Ezelden tâ-ebed 'âlem hemân bir ânımış bildüm
Gelenler teşne-leb gitmiş serâbistânımış bildüm
Hired fülk-i bedende merd-i keştîbânımış bildüm
Dil-i 'ârif 'aceb deryâ-yı bî-pâyânımış bildüm
Leb-â-leb sâhil-i nutka-i dür 'irfânımış bildüm

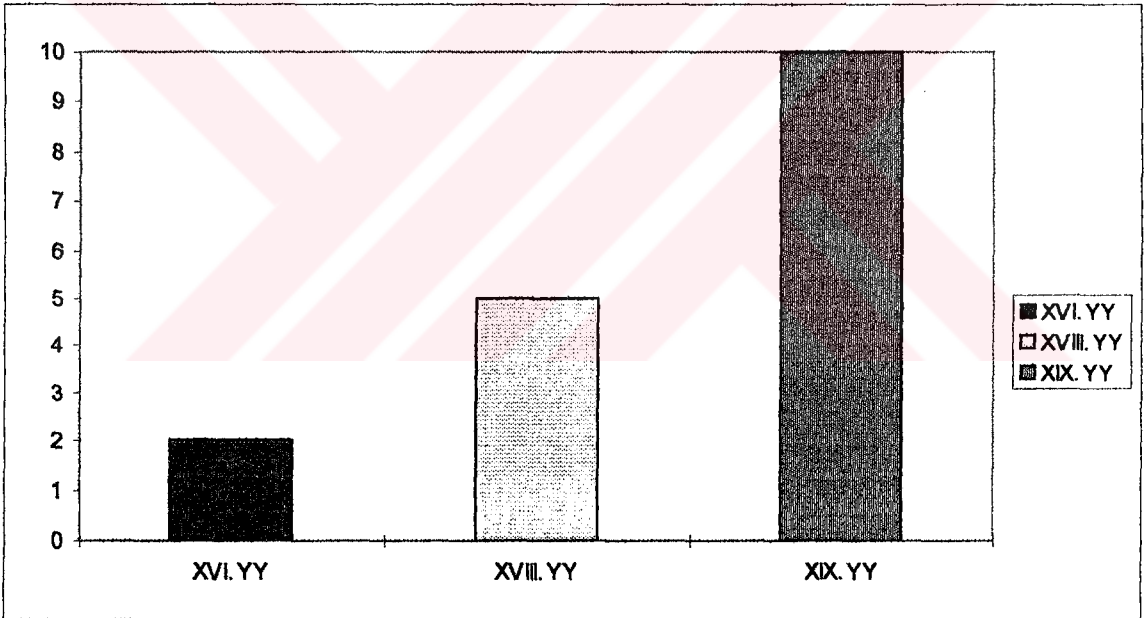
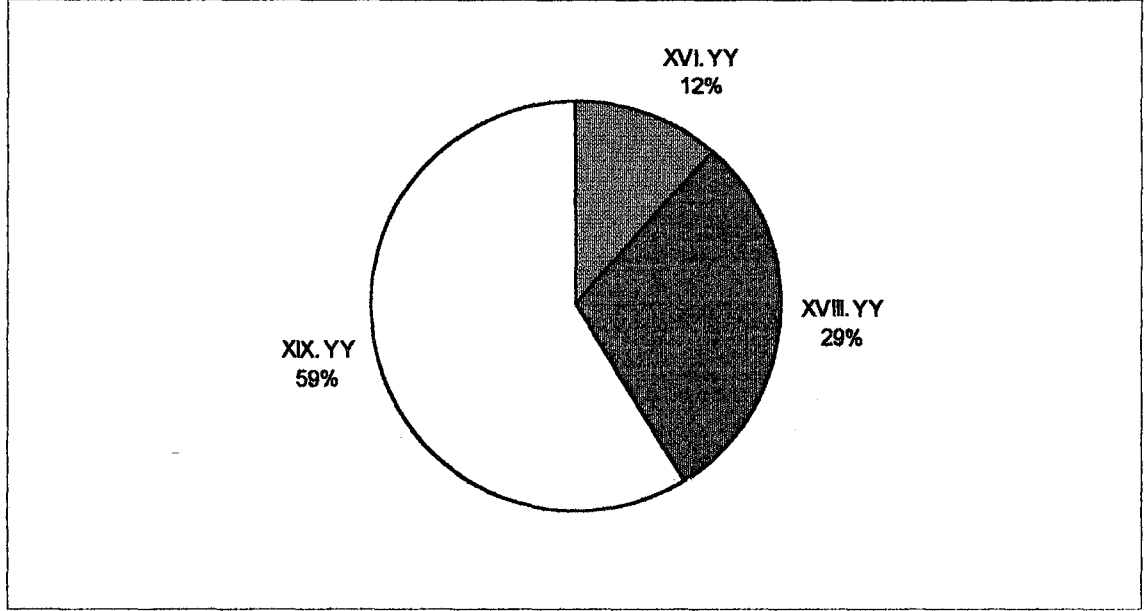
- 2 Bu nâsuñ kimi zâhirde mukîm-i sadr-ı meyhâne
Kimi künc-i ferâgatda çekerler çille merdâne
Temâşâ hep hakikatda bir imiş çeşm-i 'irfâna
Tavâf-ı ehl-i Ka'be cünbüş-i erbâb-ı Tophâne
Fenâ sahnında 'aks-i cilve-i cânânımış bildüm
- 3 Bilürken âdem oğlu inkılâb-ı dâr-ı dünyâsın
Niye başdan gidermez gûşiş-i ta'mîr-i sevdâsın
Degildür atılan encüm döker mismâr-ı zîbâsın
Bu kâh-ı köhnenüñ seyr eyledüm hep zîr ü bâlâsın
'Îmâret kılmaga kâbil degil vîrânımış bildüm
- 4 'Acebdür cümleye maksûd iken lutf-ı Cenâb-ı Rab
Mugâyirdür görürsen zâhirinde herkese matlab
Sevâba sa'y ider kimi kimi 'isyâna rûz u şeb
Mukayyed her biri bir kâra halkuñ nîk ü bedden hep
Cihân sermâye-i 'ömrile bir dükkânımış bildüm
- 5 Fakîr ü bâ-yı dehrüñ gerçi ebnâ-yı zamânında
Görürsün fark iderler 'izzet ü zillet miyânında
Velîkin dîde-i ehl-i basîret imtihânında
Tefâvüt yogimiş *Nâmî* gedâ vü mîr şânında
Hakikat 'âleminde cümlesi yeksânımış bildüm²³⁶

II.9. İşret, Eğlence, Rindlik Konulu Muhammesler:

İncelediğimiz muhammeslerden 17'si işret, eğlence konusunda ve rindâne bir edâ ile yazılmıştır. Bunların bütün muhammesler içindeki oranı % 2,1'dir. Bu konuyu işleyen 17 muhammesin 10'u XIX. yüzyılda, 5'i XVIII. yüzyılda, 2'si ise XVI. yüzyılda, kaleme alınmıştır. Bu rakamlardan da anlaşılacağı üzere son zamanlara doğru zevk ve

²³⁶ Dîvân-ı Nâmî, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Ef. Böl., Nu. 3519/2, vr. 99a-99b.

eğlenceyi konu alan muhammes sayısında büyük bir artış görülmektedir. Bu dağılım aşağıdaki grafiklerde daha net görülebilir:

Grafik 16 İşret, Eğlence, Rindlik Konulu Muhammeslerin Grafikleri

Bu konuda muhammes yazan şâirlerimiz şunlardır:

XVI. yüzyılda, Derzî-zâde Ulvî (1), Behiştî (1).

XVIII. yüzyılda, Râzî (1), Şûhî (1), Edîb (3).

XIX. yüzyılda, Aynî-i Ayıntabî (6), Ziyâ Paşa (1), Ali İlhamî Efendi (1), Şeyh Vasfî (1), Murad Emrî (1).

Bu türe örnek olarak Şûhî mahlaslı Bengî-zâde Osman'ın şiirini veriyoruz:

HAMMÂM-NÂME-İ ŞÛHÎ²³⁷

Fe 'ilâtün Fe 'ilâtün Fe 'ilâtün Fe 'ilün

- 1 Gün togup matla'-ı subh eylemeden ref'-i nikâb
Câme-hâbından uyandı o meh-i 'âlem-tâb
Tutdı teşrîf-i kudûmı ile bir râh-ı savâb
Vardı hammâma seher nâzla ol mîr-i cenâb
Virdi hammâma cemâliyle o dem zîver-i tâb
- 2 Eyledi ceyyide[!]o meh yerin ten-i yâsemini
Soyunup câmeden 'uryân ider ol sîm-teni
Eyledi çâk-i girîbân o dem pîreheni
Âsmânî fûtin saldı o nâzik-bedeni
Der-miyân eyledi kurs-ı mehi bir kıt'a şehâb
- 3 Oldı ol mûy-miyân evvel beden-i sîmîn-ber
Berg-i sebzile miyân-besteye güldeste-i ter
Ya uçmuşdı sürâhî ki miyâmı lâgar [?]
Görinür hey'et-i âdemde ya bir kurs-ı kamer
Ya o kâfûr-ı musavver ki odur câna hicâb
- 4 Geldiler hizmetine rûh-ı musavver cânlar
Kâküli gerden-i kâfûrına müşk-efşânlar
Ya'ni huddâmlar idi anda perfî hûbânlar
Aldılar araya ol cânı o hûb gılmânlar
Güyyâ togdı kevâkib içre bir mehtâb

²³⁷ Bu manzûmenin bazı mısralarında veznin bozuk olduğu görülmüştür.

- 5 Bindi na‘line o serv eyledi nâzıla hurâm
Tâklar bükmedi bilin eylemege istihdâm
Ezilüp pâyına sabun gibi nerm oldu ruhâm
Vaslını kurnaya râm eyledi ol sîm-endâm
Bir tutam yâsemini aldı kenâre çün âb
- 6 Der-kenâr eyledi ol serv-kadi bâgına havz
Dökdi yüzler suyunu yüz süre ayagına havz
Akdi turuldu biraz bakdı yüzi agına havz
Az kaldı o peri[y]i çeke kucagina havz
Toydu su mâlikiniñ burdı kulagını şitâb
- 7 Tâs-ı zerrîn-i felek olur idi pâyına bend
Ezilince o mehiñ cismine sabun fikend
Teni olmuşdı leb-i cûdaki gülpenbe menend
Arayup turur idi hâsılı âbile o kand
Agzını hayli sulandırdı o demde mîzâb
- 8 Aydan arı olup yundı o meh-i râhşân
Câmeler hüsnine göz dikdiler olup hayrân
Düşdi bûs eylemege pâyına na‘lin hemân
Bir gümüş serv idi pîrâhenle çıkdı revân
Bâblar sîneler dögdi de kaldı ten tâb
- 9 Bâl [ü] perrin dögerek gitdi ol ‘ankâ-pervâz
Âşiyânında varup ide biraz râhat nâz
Gül-i terden katı nâzikdi o şûh-ı mümtâz
Tâbiş-i mihre dahi cismine görmezdi cevân
Oldı yâ hûrıla levni güniniñ âteş-tâb
- 10 Geydirüp câme-i gül-bergin o serv-i âzâdı

Kemere nâzıla koçıldı kad-i şimşâdı
Kıldı âyîne cemâline çü sıhhat-i yâdı[?]
Oldı bûlar ile fersûde rûh-ı âbâdı
Gül-‘izârında ‘araklarla kohulaşdı gül-âb

11 Bahr-i dilden yine bir lücce-i ‘ummân ideyim
Sâhil-i çeşmimi bir dâmen-i mercân ideyim
Dökeyim ayagina la‘l-i Bedehşân ideyim
Bahş-ı hammâmına tek sarf-ı dil ü cân ideyim
Baña oldığı yeter ol sanemiñ hâtır-yâb

12 *Şühîyâ* hicri nikâb itdi yine baht-ı siyâh
Togdı tolandı güneş gibi gözümde ol mâh
Merhabâsına dil ü cânımı virürdüm hem-râh
Çıkıdı ‘izzetle sa‘âdetle o server nâ-gâh
Süzülüp nûr topı oldu sañasın nâ-yâb²³⁸

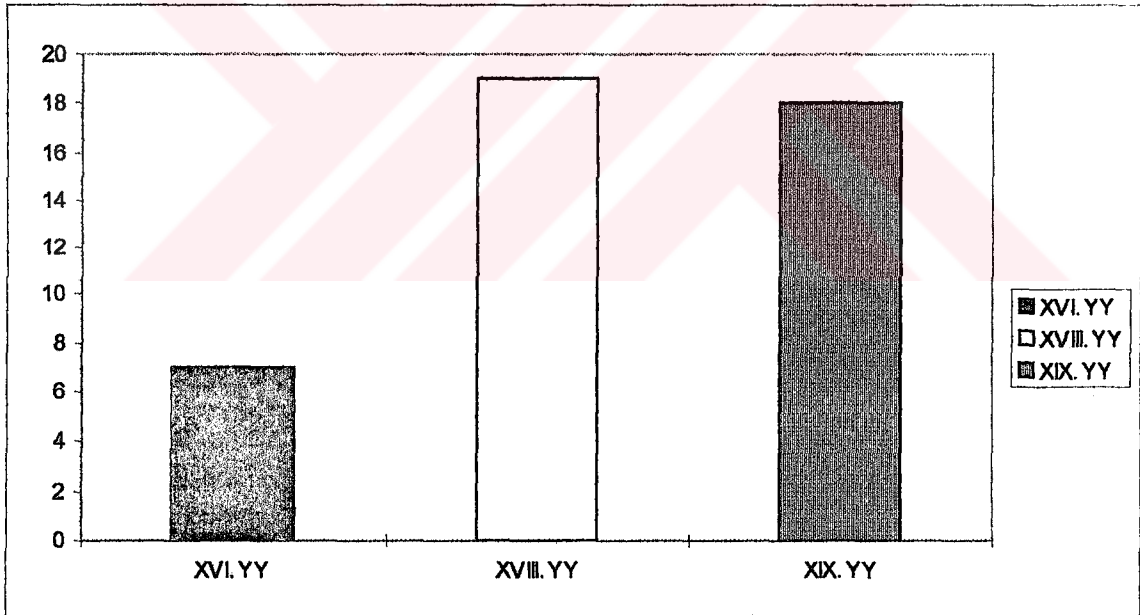
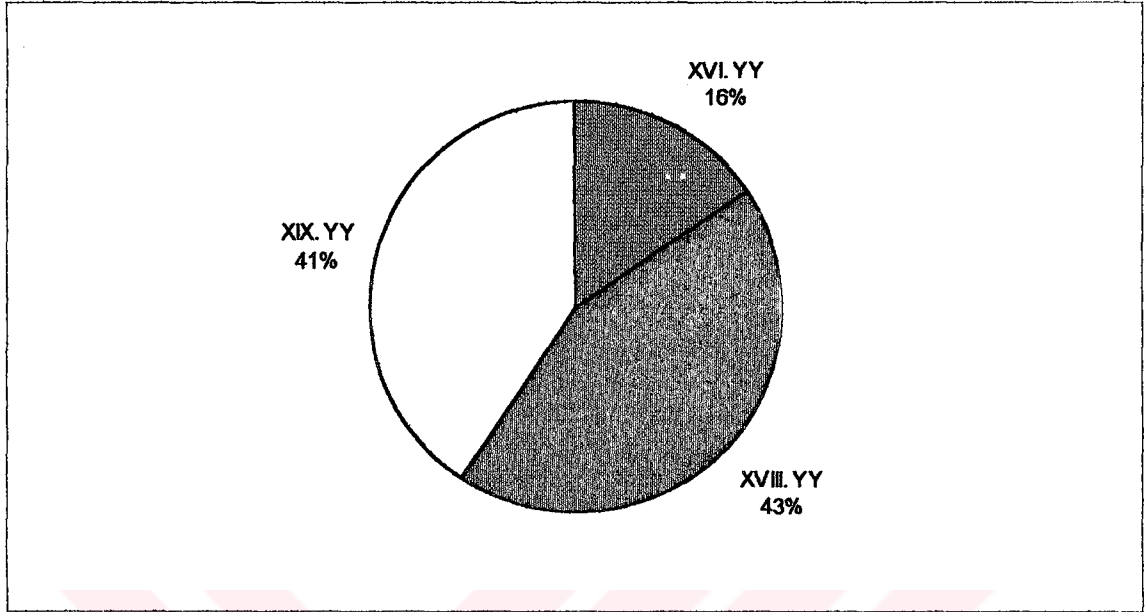
II.10. Medhiye Konulu Muhammesler:

Birinin güzel hasletlerini saymak, onu övmek amacıyla yazılmış şiirlere Klasik edebiyatımızda genel olarak medhiye adı verilmektedir. Medhiye konusu umûmiyetle kasîde nazım şekliyle işlenmiştir. Ancak, kasîdeden başka nazım Grafiklerinin de medhiye yazmada kullanılabileceği, dolayısıyla nazım Grafikleriyle nazım türlerinin birbirleriyle kayıtlı olmadıkları aşağıda vereceğimiz bilgilerden bir kere daha anlaşılacaktır.

Muhammes nazım şekliyle yazılmış toplam 44 medhiye tesbit edilmiştir. Medhiye konusu, muhammeslerde aşk ve tasavvuftan sonra en fazla işlenen konudur. Bütün muhammesler içindeki kullanım oranı % 5,56’dır. Bu şiirlerin yüzyıllara dağılımına baktığımızda, son iki yüzyılda bir artış görülür. 44 muhammes medhiyenin

²³⁸ Dîvân-ı Şühî, Ank. Mil. Ktp., Yz. A. 5208, vr. 55a-56a.

19'u XVIII. yüzyılda, 18'i XIX. yüzyılda, 7'si ise XVI. yüzyılda yazılmıştır. Aşağıdaki grafiklerde bu dağılım daha net görülebilir:

Grafik 17 Medhiye Konulu Muhammeslerin Yüzyıllara Dağılımı

Bu konuda muhammes yazmış şâirler aşağıdadır:

XVI. yüzyılda, Hayretî (1), Şâhidî (1), Ümmî Sinan (1), Cenâbî (1), Ubeydî (1), Yahyâ Beg (1), Nev'î (1).

XVIII. yüzyılda, Kâmî (1), Nedîm (1), Râzî (2)²³⁹, Dülger-zâde Rızâ (1), Neylî (1), Koca Râgıb Paşa (1), Nakşî-i Eyyûbî (6), Beg-zâde Nûrî (1), Şeyh Gâlib (1), Halil Nûrî (2), Selâmî (2).

XIX. yüzyılda, Sûzî (2), Hızır Ağa-zâde Sa'îd (1), Ârif Muhammed Efendi (1), Zîver Paşa (2), Şeref Hanım (1), Nevres-i Cedîd (1), Abdî (2), Gedâyî (1), Sâlih Baba (1), Şâir Eşref (1), Murad Emrî (3), Ali Emîrî (1), Feyzî (1).

Bu türde yazılmış muhammesleri örneklemeden önce bu medhiyelerin muhtevâları konusunda biraz bilgi vermek istiyoruz: Bu muhammes medhiyeler bir kaç tarzda olmaktadır: Bazılarında Hz. Ali, Hz. Hüseyin gibi bir din büyüğü övülmektedir. Beg-zâde Nûrî, Gedâyî ve Feyzî'nin medhiyeleri bu tarz muhammes medhiyelere örnektir. Bir kısım medhiyelerde Mevlânâ Celâledin-i Rûmî gibi bir tarikat pîri ya da şeyhi anlatılmakta ve övülmektedir. Bunlara Şâhidî ve Ümmî Sinan'ın muhammesleri örnektir. Bazı medhiyelerde ise bir pâdişâh veya devlet büyüğü övülmektedir. Sayı olarak en fazla bunlar görülür. Yahyâ Beg'in, Nev'î'nin, Nedîm'in... muhammesleri bu tip medhiyelere örnektir. Bunlardan başka iki muhammes medhiyede ise bir yer, mekân övülmektedir. Bu iki muhammes, Cenâbî ve Râzî'ye âittir. Cenâbî'nin şiirinde Beykoz, Râzî'nin şiirinde de Ankara medhedilmektedir. Şimdi bu anlattığımız muhammes medhiye tiplerine birer örnek verelim:

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

- 1 Yâ emîre'l-mü'minîn ser-tâc-ı cümle evliyâ
Menbâ'-ı 'ayn-ı kerâmet yâ 'Aliyye'l-Murtazâ
Hâk-i pâyîfî ehl-i hâle sürme-i nûr-ı ziyâ
Eyle imdâd merkezimden yâ 'Ali oldum cüdâ
Dest-gîr ol lutfuñ ümmîd eylerem subh u mesâ
- 2 İsti'âneñ eylerem sultan-ı kevneynden müdâm

²³⁹ Bu şiirlerden biri "Medh-i Erbâb-ı Sülûk ve Hicv-i Ehl-i Riyâ" başlığını taşımaktadır ve hem medhiye hem hiciv özelliği gösterir. Biz bu muhammesi medhiye maddesine aldık ancak, bu durumu da belirtmeden geçemedik.

Matlabım ancak şefâ'atla olanı ben de be-kâm
Hazret-i Ahmed sözüñi redd eylemez senüñ hümâm[?]
Eyle imdâd merkezimden yâ 'Ali oldum cüdâ
Dest-gîr ol lutfuñ ümmîd eylerem subh u mesâ

3 Esselâm ey şehr-i 'ilmiñ bâbı sensin yâ 'Ali
Lâ fetâ illâ 'Ali şânıñda buyruldı velî
Bir gazâda Seyyid-i 'âlem didi adun[?] 'Ali
Eyle imdâd merkezimden yâ 'Ali oldum cüdâ
Dest-gîr ol lutfuñ ümmîd eylerem subh u mesâ

4 Kimde vardır bu sa'âdet kim saña viridi Hudâ
Lahmike lahmî didi saña Resûl-i Kibriyâ
Hâlîme râhm eyle sultânım beni itme fedâ
Eyle imdâd merkezimden yâ 'Ali oldum cüdâ
Dest-gîr ol lutfuñ ümmîd eylerem subh u mesâ

5 Tâ geçmiş gün gibi nûr-ı velâyet sendedir²⁴⁰
Feyz alurlar hâk-i kabriñden saadet sendedir
Kuvvet-i kudsî ile cümle kerâmet sendedir
Eyle imdâd merkezimden yâ 'Ali oldum cüdâ
Dest-gîr ol lutfuñ ümmîd eylerem subh u mesâ

6 Fahr-ı 'âlem ol Resûlüñi vâris-i zî-şânısıñ
Fâtih-i Hayber şecâ'atda Hudâ arslanıñı
Sen tabîb-i ma'nevîsîñ derdlerîñi dermânısıñı
Eyle imdâd merkezimden yâ 'Ali oldum cüdâ
Dest-gîr ol lutfuñ ümmîd eylerem subh u mesâ

7 Cümle evlâdıñ seniñ Âl-i Muhammed Mustafâ
On iki sultân-ı 'âlem her biri bir evliyâ

²⁴⁰ Bu mısradâ vezin eksiktir.

Bunlarıñ ervâh-ı pâkiyçün beni itme fedâ
Eyle imdâd merkezimden yâ ‘Ali oldum cüdâ
Dest-gîr ol lutfuñ ümmîd eylerem subh u mesâ

8 İtme muhtâc ‘abd-i âciz derdmendi âhere
Gaybdan eyle i‘ânet yâ ‘Ali oldum cüdâ
Minnet üzre varmayam bâb-ı ricâl-i zâhire
Eyle imdâd merkezimden yâ ‘Ali oldum cüdâ
Dest-gîr ol lutfuñ ümmîd eylerem subh u mesâ

9 Gice gündüz kârım ancak cürm ü ‘isyân u günâh
Bendegân içre dahi yok *Nûrî* gibi rû-siyâh
Sen meded itmez iseñ dâreynda ahvâlüm tebâh
Eyle imdâd merkezimden yâ ‘Ali oldum cüdâ
Dest-gîr ol lutfuñ ümmîd eylerem subh u mesâ²⁴¹

**FÎ MEDHİ HAZRETİ MEVLÂNÂ CELÂLÜDDİN
KADDESANA’LLAHU SIRRAHU’L-‘AZİZ**

Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün
1 Ol erenler serveri kim mahzen-i esrârdur
Mecma‘-ı ilm ü kerâmet matla‘-ı envârdur
Sözleri deryâ-yı vahdetden gelür enhârdur
Haşr içinde zâtı fahr-i seyyid-i Muhtardur
Hazret-i Monla Celâlüddîn hüdâvendigârdur
2 Şâh-ı bâkî kim makâmı Ka‘betü’l-uşşâkdur
Hâkine yüz sürmege şâh-ı cihân müştâkdur
Münkir olan aña bed-baht u şakî vü ‘âkdur

²⁴¹ Dîvân-ı Nûrî, İst. Üniv. Ktp., T. 348, vr. 64a-64b; Millet Ktp., Ali Emîrî Manzum Eserler Efendi Böl., Nu. 470, vr. 70a-70b.

- Ol ki hâs-ı dergeh-i bahşende-i erzâkdur
Hazret-i Monla Celâlüddîn hüdâvendigârdur
- 3 Ol ki olmuşdur velâyet kişverine pâdişâh
Hoş semâ' ile safâyıla komış uşşâka râh
Bu sema 'a münkir olanlar kapısar rû-siyâh
Ol mübârek başına 'izzile tâc iden külâh
Hazret-i Monla Celâlüddîn hüdâvendigârdur
- 4 Yâdigâr olmuşdur ol şehden Kitâb-ı Mesnevî
Her ki mahfûz ola andan ola merd-i ma'nevî
Gel sa'âdet ister isen Mevlevî ol Mevlevî
Zât-ı bî-çün ü kadîm ü lâ-yezâlûñ pertevi
Hazret-i Monla Celâlüddîn hüdâvendigârdur
- 5 Ol ki dirler halk-ı 'âlem nâmını Mollâ-yı Rûm
Bahr-i 'ilminden anuñ bir katredür cümle 'ulûm
'İlmi 'uşşâkına hâdî münkir-i şûma rücûm
Himmat itse eyleyen her sahrâ vü pulâdı mûm
Hazret-i Monla Celâlüddîn hüdâvendigârdur
- 6 Eyleyen esrâr-ı âyât u ehâdisi beyân
Gösteren keşf ü kerâmâtı cihân içre 'ayân
'İşki deryâsında müstagrak olup kevn ü mekân
Gûş idüp cevlân iden mânend-i tâvûs-ı cinân
Hazret-i Monla Celâlüddîn hüdâvendigârdur
- 7 Ceddile emced durur ol pâk-asl-ı bâ-safâ
Nesl-i Sıddîk u sadîk-ı yâr-ı gâr-ı Mustafâ
Cümle abâsı durur hâsân-ı dergâh-ı Hüdâ
Mevlevîler firkasına pîşvâ vü reh-nümâ
Hazret-i Monla Celâlüddîn hüdâvendigârdur

- 8 Ol velâyet âfitâbı gerçi oldı nûr-bahş
Pür olup ‘âlem ziyâsıyla cihânda oldı fâş
Kaldılar mahrûm lîkin ol ziyâdan huffâş²⁴²
Ol ki Şems anuñ cemâlin görmege nezr itdi yaş
Hazret-i Monla Celâlüddîn hüdâvendigârdur
- 9 Ol şeh-i âli-nijâduñ oğlıdur Sultân Veled
Şîr-i kudret emdi bûstânından ol esed
Nesl-i pâkinden velîler geldi geçdi bi-‘aded
Ol ki ahbâbı olur makbûl-i Hak ezdâd red
Hazret-i Monla Celâlüddîn hüdâvendigârdur
- 10 Ol hidâyet nûrını çün ‘âleme gönderdi Rab
On sekiz biñ kâfirüñ İslâmına oldı sebeb
Çekeli dîn yolında bi-had mihnet ü renc [ü] ta‘ab
Tayyibü’l-‘arak u hûb ahlâk u pâkîze neseb
Hazret-i Monla Celâlüddîn hüdâvendigârdur
- 11 Ol sa‘îd ü cümle etbâ‘ı vü eşyâ‘ı sa‘îd
Olısar âyîne-i Hak bilmeyen Hakdan ba‘îd
Devlet anuñ k’ola ol sultân-ı ‘uşşâka mürîd
Her mürîde akreb olan şeyh-i *min habli’l-verîd*
Hazret-i Monla Celâlüddîn hüdâvendigârdur
- 12 Gerçi olduñ *Şâhidî* sen bend-i gafletde esîr
Oldı ‘isyânuñ senüñ bir derd-i dermân nâ-pezîr
Lîk nevmîd olma ol lutf-ı Hüdâdan müstecîr
‘Âciz ü bi-çâre kalmış kullarına dest-gîr
Hazret-i Monla Celâlüddîn hüdâvendigârdur²⁴³

²⁴² Bu mısraın sonunda vezin bozulmaktadır.

MUHAMMES

Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün

- 1 Şâdmân oluñ ki sultân oğı sultândur gelen
Bahr u berrüñ pâdişâhı Âl-i ‘Osmândur gelen
Nâyib-i şer‘-i Muhammed zill-ı Yezdândur gelen
Şark u garbı seyr iden hurşid-i râhşândur gelen
‘Âlemüñ sâhib-kırânı Hân Süleymândur gelen
- 2 Bir kemîne bendesini Mısra sultân eyleyen
Kerbelâ seyrini her dervîşe âsân eyleyen
Sâye-veş düşmânların hâk ile yeksân eyleyen
Dem-be-dem bagrın kızılbaşuñ kara kan eyleyen
‘Âlemüñ sâhib-kırânı Hân Süleymândur gelen
- 3 Bir Halîlu’llahdur halk-ı cihân mihmânıdur
‘Âkıbet ferzend-i İsmâ‘il anuñ kurbânıdur
Her seher zerrîn-âsâ ile güneş derbâmıdur
Şâd olurlarsa nola gâzilerüñ sultânıdur
‘Âlemüñ sâhib-kırânı Hân Süleymândur gelen
- 4 Devlet ü ikbâl ü baht u nusret-i Yezdân ile
Şevket-i din-i Resûl ü zînet ü ‘üvân ile
Leşker-i mansûr ile ser-cümle-i erkân ile
Âfitâb-ı ‘âlem-ârâ gibi ad u san ile
‘Âlemüñ sâhib-kırânı Hân Süleymândur gelen

²⁴³ Mustafa Çıpan, Muglalı İbrâhim Şahidî Hayatı, Edebî Şahsiyeti, Eserleri Divân ve Gülşen-i Vahdet (Tenkitli Metin), Gazi Ün., SBE, Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ank., 1985, s. 9-12.

5 Hâk-i pâyna du‘â-yı devletin irsâl idüfi
Fürkatinden aña her vech ile ‘arz-ı hâl idüfi
Okıyup *Yahyâ* kulnufi medhini îsâl idüfi
.....²⁴⁴
‘Âlemüfi sâhib-kırânı Hân Süleymândur gelen

6 Sâhib-i seyf ü kalem şâh-ı ulü’l-elbâb olan
‘Âlemi feth eylemekde mihr-i ‘âlem-tâb olan
Evliyâu’llah içinde zübde-i aktâb olan
Rûy-ı ma’nâda bugün ser-leşker-i ashâb olan
‘Âlemüfi sâhib-kırânı Hân Süleymândur gelen²⁴⁵

Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün
1 Ol küşâde ey göñül sanma zemistân vaktidür
İrdi eyyâm-ı gül ü gülzâr u bistân vaktidür
Bülbüllerile terennüm verd-i handân vaktidür
Evde dil gamgîn olur seyr-i gülistân vaktidür
Dil-güşâdur Begkozı seyr eyle seyrân vaktidür

2 Hayliden peykân-ı tîrûfi görmedi âhûları
Girmede şâhınufi çengâline tîhûları [?]
Her biri bir yâre benzer ol gül-i hoş-bûları
Âdemi mest-i mey-i gurbet ider kokuları
Dil-güşâdur Begkozı seyr eyle seyrân vaktidür

3 Gül yüzünü görmeyelden bülbüli aglar müdâm
Lâlesi bagrın firâkın odına dâğlar müdâm
Gözlerüm yaşı gibi ırmakları çağlar müdâm

²⁴⁴ Bu mısra kaynak eserde hiç yoktur.

²⁴⁵ Yahya Bey, Divan, Haz. Mehmed Çavuşoğlu, İst. Üniv. Edb. Fak. Yay., İst., 1977, s. 188-189.

Lâle şeklinde döker dil kanalı çağlar müdâm
Dil-güşâdur Begkozi seyr eyle seyrân vaktidür

4 Gonca-i nev-restesi bir dilber-i tannâzdur
Bülbülinüfi her biri bir ‘âşık-ı ser-bâzdur
Nagme-keş kumruları bir Dâvûdî-âvâzdur
Sun‘-ı Hakkı kıl temâşâ gör ne serv-i râzdur
Dil-güşâdur Begkozi seyr eyle seyrân vaktidür

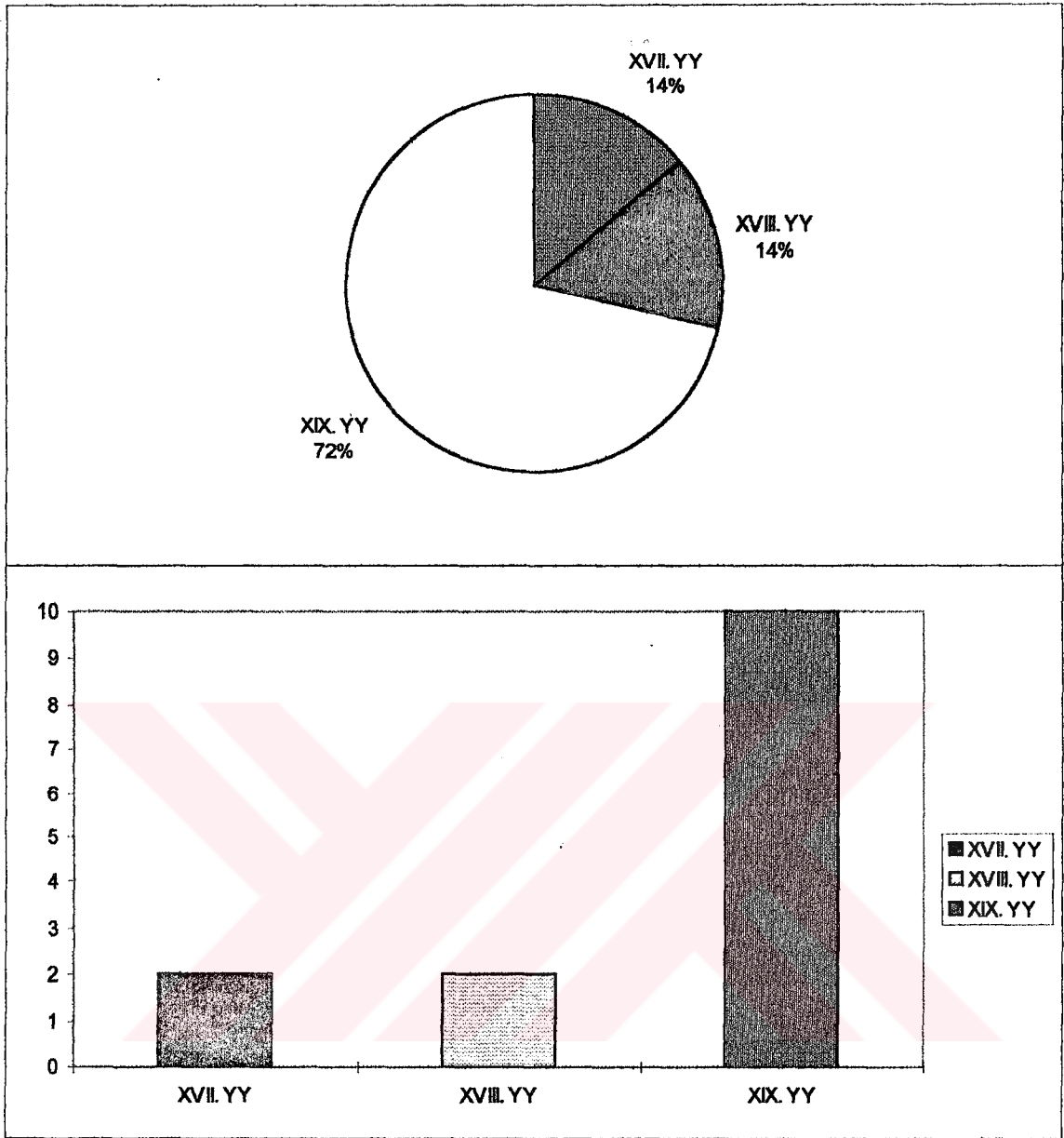
5 Fazl-ı Hak olsun mu‘înüfi görme hergiz mihneti
Hem-nişîn olsun saña dâver felâh u râhatı
Düşmenüfi başına çarhufi sad belâ vü nikbeti
Cân-ı ‘âlemsin şehâ sür ‘izzetile devleti
Dil-güşâdur Begkozi seyr eyle seyrân vaktidür²⁴⁶

II.11. Mersiye Konulu Muhammesler:

Klasik edebiyatımızda, “ölen birinin ardından duyulan üzüntüyü dile getirmek, o kişinin iyi taraflarını anlatmak ve ölene karşı şâirin ilgisini ifâde etmek üzere yazılan lirik şiirlere” mersiye adı verilir²⁴⁷. Biz mersiye türünde yazılmış 14 muhammese rastladık. Bütün muhammesler içindeki oranı % 1,7 olan bu mersiyelerin yüzyıllara dağılımına baktığımızda, bunların umûmiyetle son yüzyıllarda, çoğunun da XIX. yüzyılda yazıldığını görüyoruz. Mersiye konulu 14 muhammesin 10’u XIX. yüzyılda, 2’si XVII ve 2’si de XVIII. yüzyılda yazılmıştır. Bu dağılım aşağıdaki grafiklerde de görülebilir:

²⁴⁶ Divan-ı Cenâbî, Millet Ktp. , Ali Emiri Manzum Eserler Böl., Nu. 83, vr. 18b, 19a.

²⁴⁷ İsen, Acıyı Bal Eylemek Türk Edebiyatında Mersiye, s. XIII.

Grafik 18 Mersiye Konulu Muhammeslerin Yüzyıllara Dağılımı

Ancak bu mersiye konulu muhammeslerden XIX. yüzyılda yazılan bazılarının bir parça nitelik değiştirdiğini belirtmeliyiz. Muhammes nazım şekliyle mersiye yazan şâirler şunlardır:

XVII. yüzyılda, Nakşî-i Akkırmanî (1), Kelîm (1).

XVIII. yüzyılda, Hoca Neş'et (1), Zekâyî (1).

XIX. yüzyılda, İbret Muhammed Efendi (1), Nâmık Kemâl (1), Senîh-i Mevlevî (1), Zillî-zâde Emîn Efendi (2), Şâir Eşref (1), Recâî-zâde Ekrem (1), Murad Emrî (3).

Bu şâirlerden Kelfîm'in muhammes mersiyesi daha önceden yayınlanmıştı²⁴⁸. Biz de örnek olarak Nakşî-i Akkirmanî'nin mersiyesini sunuyoruz:

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

- 1 Emr idüp benden ayırdı bülbül-i nâlânımı
Gülşen-i dehr içre yâ Rab soldurup bostânımı
Gice gündüz yürürem kim sayd bulam cânânımı
Âh elüfiden ey felek alduñ Mehemmed Hânımı
Tâc u tahtından ayırduñ ol gül-i handânımı
- 2 Rûz u şeb hasret suyundan gözlerüm kan eyledüñ
Aglamakdan bu garîbi zâr u giryân eyledüñ
Âhir 'ömrüm hâsılı hâkile yeksân eyledüñ
Âh elüfiden ey felek alduñ Mehemmed Hânımı
Tâc u tahtından ayırduñ ol gül-i handânımı
- 3 Gitdi 'ömrüm hâsılumda[n?] almadum ben hiç haber
Hasretten gör kim anuñ olmasam zîr ü zeber [?]²⁴⁹
Ol [kadar] feryâd idem kim kalmaya benden eser
Âh elüfiden ey felek alduñ Mehemmed Hânımı
Tâc u tahtından ayırduñ ol gül-i handânımı
- 4 Gitdi elden ihtiyârum hasretinden yandı cân
Dil karâr itmez İlâhî iki gözüm tolu kan
Zâr olup genc-i belâda şöyle kaldum nâ-tûvân
Âh elüfiden ey felek alduñ Mehemmed Hânımı
Tâc u tahtından ayırduñ ol gül-i handânımı
- 5 Yandırup nâr-ı mahabbet eyledi kebâb²⁵⁰

²⁴⁸ İsen, Acıyı Bal Eylemek Türk Edebiyatında Mersiye, s. 247-248.

²⁴⁹ Maalesef ki bu metni aldığımız akademik çalışma hatâ ve eksikliklerle doludur. Mümkün olduğu kadar bunları telâfi etmeye çalıştık. Bu mısra da vezin ve mânâ yönünden bozuktur. Doğrusu şöyle olabilir: "Hasretinden gör kim anuñ olmuşam zîr ü zeber"

²⁵⁰ Bu mısradaki ve alttakinde eksiklik vardır. İlk mısradaki eksik kelime "sînem" olabilir.

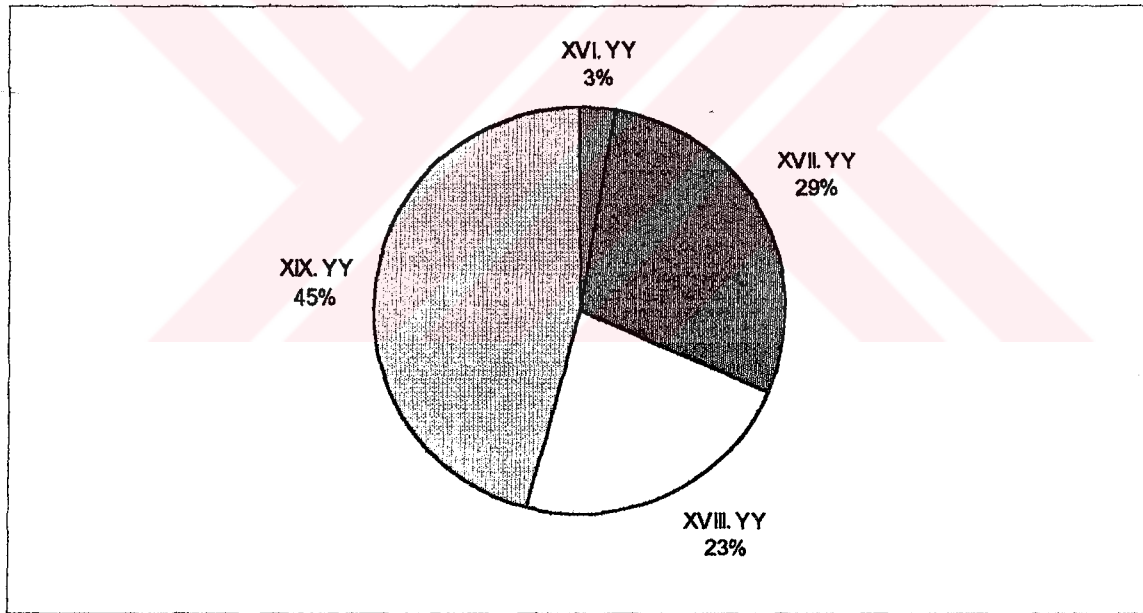
- Çevrilür başum döner âb üzre câb
Görmeyelden sırr-ı kadem görmemişdür dîde hâb
Âh elüfiden ey felek alduñ Mehemmed Hânımı
Tâc u tahtından ayırdıñ ol gül-i handânımı
- 6 Her kimin geldi yüzüne yardıñ anuñ pîçesin
Eksik itdüñ içlerine niçenüñ eglençesin
Ey elüfiden almadıñ tâze güller gonçesin
Âh elüfiden ey felek alduñ Mehemmed Hânımı
Tâc u tahtından ayırdıñ ol gül-i handânımı
- 7 Ref' idüp bu gam hicâbın kûh [u] sahrâ sürdüm at
Bulmadum bir yâr-ı sâdik kaddüm oldı iki kat
Kaldum âhir 'acz içinde oldı dil cân içre mât
Âh elüfiden ey felek alduñ Mehemmed Hânımı
Tâc u tahtından ayırdıñ ol gül-i handânımı
- 8 Geldi bayramlar tonandı bâ y u yohsul hâs u 'âm
Nakşiyâ meclis kurıldı bâdelerle toldı câm
İl safâlar içre sâde bende mâtem subh u şâm
Âh elüfiden ey felek alduñ Mehemmed Hânımı
Tâc u tahtından ayırdıñ ol gül-i handânımı²⁵¹

II.12. Münâcât Konulu Muhammesler:

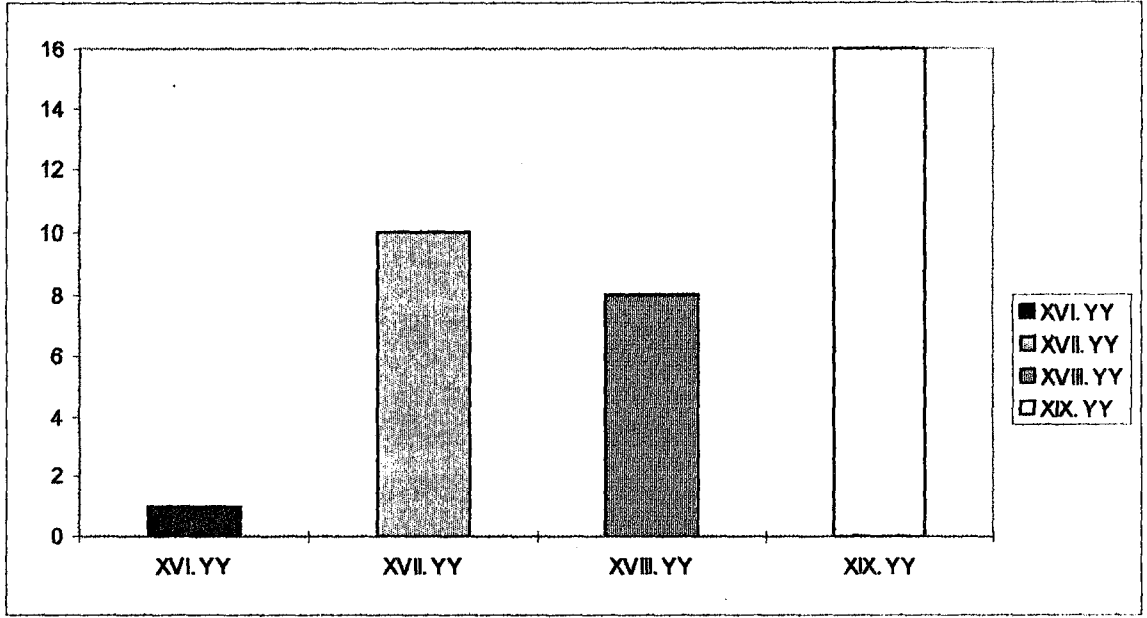
Lügatte “fısıldama, kulağa söyleme; Allah’a duâ etme, yalvarma” anlamına gelen, bir edebiyat terimi olarak da muhtevâsı Allah’a yakarış olan şiir türünün adı olan

²⁵¹ Seyit Ahmet Ünal, Nakşî ‘Ali Akkirmânî Dîvânı, s. 324-325. Bu çalışmada bir çok okuma yanlışlıkları olduğunu söylemiştik. Bazıları şunlardır: 1. bend 1. mısradaki “benden ayırdı” ibâresi “bendün irdi” ; bendlerin 4. mısralarındaki “Mehemmed Hanımı” ibâresi “Muhammed-hânemi” ; bendlerin 5. mısralarındaki “ayırdıñ” kelimesi “irdin” ; son bendin 3. mısraındaki “İl” kelimesi de “ayıl” şeklinde okunmuştur.

münâcât²⁵², diğer nazım Grafikleriyle olduğu gibi muhammesle de yazılmıştır. Bu türde yazılmış toplam 35 muhammes tesbit ettik. Münâcât türünün bütün muhammesler içindeki kullanım oranı % 4,4'tür. Diğer türlerle karşılaştırıldığı zaman bu sayı ve oranın pek de düşük olmadığı anlaşılır. Tesbit ettiğimiz 35 muhammes münâcâtın yüzyıllara göre sayısal dağılımı şu şekildedir: 35 muhammesin 16'sı XIX. yüzyılda, 10'u XVII. yüzyılda, 8'i XVIII. yüzyılda, 1'i de XVI. yüzyılda kaleme alınmıştır. Burada, son yüzyıllara doğru münâcât türündeki muhammeslerin bir artış gösterdiği dikkatimizi çekmektedir. Ayrıca, yüzyıllar kendi içinde değerlendirildiği zaman, genel muhammes sayısının düşüklüğüne rağmen XVII. yüzyılda bu türde yazılmış muhammes sayısında büyük bir artış olduğu da farkedilir. Münâcât türündeki muhammesler XVII. yüzyılda yazılmış bütün muhammeslerin % 16,12'sini oluşturur. Bunda Şuhûdî mahlaslı şâirin yazdığı 5 muhammesin de bu türde olması etkili olmuştur. Bu türün yüzyıllara göre dağılımı aşağıdaki grafikler yardımıyla daha iyi anlaşılabilir:

²⁵² Cemal Kurnaz, Münâcât Antolojisi, TDV Yay., Ank., 1992, s. 1.

Grafik 19 Mûnâcât Türündeki Muhammeslerin Yüzyıllara Göre Dağılımını Gösteren Grafikler

Bu türde muhammes yazmış şâirlerimiz aşağıdır:

XVI. yüzyılda, Üftâde (1).

XVII. yüzyılda, Zâkirî (1), Azîz Mahmud Hüdâyî (3), Zâkir-zâde Abdullah Bîçâre (1), Şuhûdî (5).

XVIII. yüzyılda, Râzî (1), Nüzûlî (1), Nakşî-i Eyyûbî (2), İbrahim Hakkî (1), Şeyh Gâlib (1), Hoca Neş'et (1), Fâzıl-ı Enderûnî (1).

XIX. yüzyılda, Vâsıf-ı Enderûnî (1), Sûzî (1), Müştak Efendi (1), Aynî-i Ayıntabî (3), Kuddûsî (1), Es'ad Muhlis Paşa (1), Meşhûrî (1), Şeref Hanım (2), Ali İlhamî Efendi (1), Muallim Nâcî (1), Sa'dî Beg (1), Mehmed Şevket (2).

Örnekler:

Müstef'ilün Müstef'ilün

1 Kuldan saña lâyük n'ola
 'Âşık seni kande bula
 Senden meger ihsân ola
 Yâ Rabbenâ yâ Rabbenâ

Senden kerem senden 'atâ

2 Sugrâ senüñ kübrâ senüñ
Ûlâ senüñ uhrâ senüñ
Dünyâ senüñ 'ukbâ senüñ
Yâ Rabbenâ yâ Rabbenâ
Senden kerem senden 'atâ

3 Nefse bizi ısmarlama
Çignetme derd ile gama
İrgür saña yolda koma
Yâ Rabbenâ yâ Rabbenâ
Senden kerem senden 'atâ

4 Ey lâ-yezâl ü lem-yezel
Kanı saña lâyük 'amel
'Abdün işi sehv ü zeel
Yâ Rabbenâ yâ Rabbenâ
Senden kerem senden 'atâ

5 Koma *Hüdâyî*yi garîb
Vasluñ aña eyle nasîb
Yessir merâmî yâ Mucîb
Yâ Rabbenâ yâ Rabbenâ
Senden kerem senden 'atâ²⁵³

²⁵³ Ziver Tezeren, Seyyid Azîz Mahmud Hüdâyî Divanı-II, İst., 1985, s. 19 ; Divan-ı Azîz Mahmud Hüdâyî, İst., 1287, s. 59.

MUHAMMES MÜNÂCÂT

Fâ'îlâtün Fâ'îlâtün Fâ'îlâtün Fâ'îlîn

- 1 Ey Hudâ-yı lâ-yezâl ü lem-yezel hayyu'l-ebed
Mâlik-i mülk-i ezel ma'bûd-ı bî-çün ü Samed
On sekiz biñ 'âlemi icâd iden Ferd ü Ehad
Geldüm istimdâda bâb-ı rahnetüfden kılma red
Yâ İlâhî 'âsî-i bî-çâreyem senden meded
- 2 Bârigâh-ı rahmetüfdür mültecâ-yı 'âsiyân
'Âciz-i şükrüfdür halk-ı zemîn ü âsumân
Tâ'at u 'isyânumuzdan saña yok sûd u ziyân
Nâr-ı dûzahdan Hudâyâ el-gıyâs ve'l-amân
Yâ İlâhî 'âsî-i bî-çâreyem senden meded
- 3 Fikr-i dünyâyile dilde zevk u hâlet kalmadı
'Âlem-i 'ukbâya şevk u sa'y u himmet kalmadı
Sînede nûr-ı safâ bû-yı mahabbet kalmadı
Nefsile iblîse uydum 'âr u gayret kalmadı
Yâ İlâhî 'âsî-i bî-çâreyem senden meded
- 4 Pâdişâhâ 'izzet ü mecd ü celâlüfî hürmeti
Kibriyâ-yı zât-ı pâk-i lâ-yezâlüfî hürmeti
Rahmet-i bî-'illet ü fazl u nevâlüfî hürmeti
Cilve-i nûr-ı cemâl-i bî-misâlüfî hürmeti
Yâ İlâhî 'âsî-i bî-çâreyem senden meded
- 5 Ey *Şuhûdî* gaflet ile geçdi yaz u kışumuz
Cürm ü 'isyân u günâhdur dün ü gün işümüz
Her nefes dünyâ-yı fânî şuglıdur teşvîşümüz
Yüz karasından hayâ itmez beyâz-ı rîşimiz
Yâ İlâhî 'âsî-i bî-çâreyem senden meded²⁵⁴

²⁵⁴ Dîvân-ı Şuhûdî, Üsküdar Hacı Selim Ağa Ktp., Aziz Mahmud Hüdâyî Efendi Böl., Nu. 1242, vr. 29a.

MÜNÂCÂT

- Müstefilün Müstefilün*
- 1 Râhm eylemezsen sen baña
Kimden olur lutf u 'atâ
Ma'lûm her hâlim saña
Tevfikini kıl reh-nümâ
Yâ Rabbenâ yâ Rabbenâ
- 2 Cevr-i felek her bârdır
Gönlümde gam der-kârdır
Kârım figân u zârdır
Hâlim katı düşvârdır
Yâ Rabbenâ yâ Rabbenâ
- 3 Ey menba'-i cûd u kerem
Mebzûl iken lutf u himem
Mücrim isem de ben ne gam
Bi'llah ümîdim kesmezem
Yâ Rabbenâ yâ Rabbenâ
- 4 Gaffâr u şâhensâhsın
Ahvâlime âgâhsın
Nâ-çâra çâre-hâhsın
Feryâd-res-i dergâhsın
Yâ Rabbenâ yâ Rabbenâ
- 5 Olmazsa eltâfiñ bile
Cûy-ı sirişkim kim sile
İtdiklerim gelmez dile

Pek mücrimem mücrim hele
Yâ Rabbenâ yâ Rabbenâ

6 'İsyânıma eyler hemân
Hayret cehennem bî-gümân
Ben de *Şeref*-veş her zamân
Dirsem 'aceb mi el-amân
Yâ Rabbenâ yâ Rabbenâ²⁵⁵

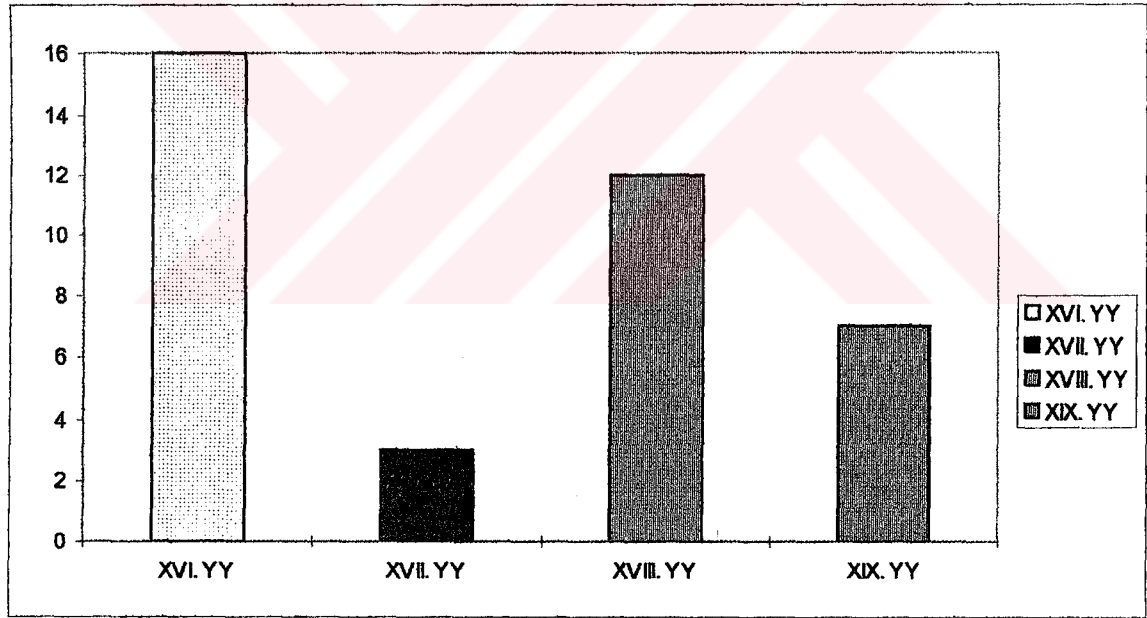
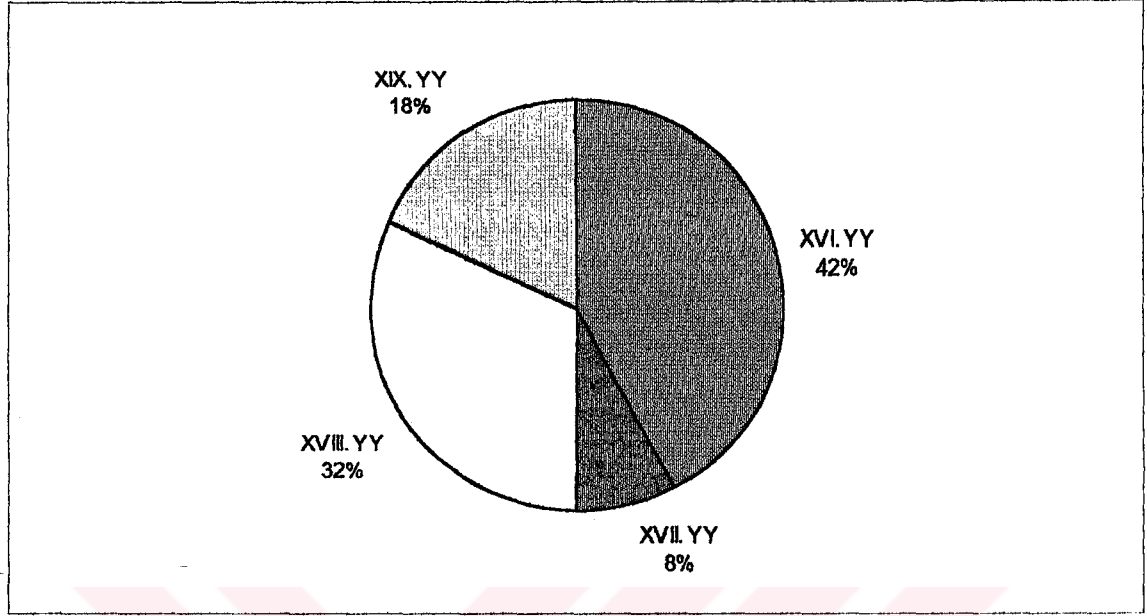
II.13. Nasîhat Konulu Muhammesler:

Eski toplumumuzda bazan edebiyat ve şiir özellikle de mutasavvıflar tarafından toplumu eğitmek, onlara dînî ve tasavvufî umdeleri öğretmek maksadıyla birer araç olarak kabul edilmiştir. Başka sebepler yanında bundan dolayı da nasîhat edebî eserlerde büyük bir yer tutar. Hattâ bu konuda müstakıl eserler yazılmıştır. Muhammes nazım şekliyle de nasîhat, öğüt ihtivâ eden bir çok manzûme yazılmıştır. Tesbit edebildiğimiz kadarıyla bunların sayısı 38'dir. Ancak, daha önceden belirttiğimiz konuların içiçe olması problemi burada da karşımıza çıkmaktadır. Bizim nasîhat diye tasnif ettiğimiz bu şiirlerde tasavvuf da bir hayli yer tutmaktadır. Bu sebeple buradaki bilgiler, veriler yüzde yüz doğrudur diyemeyiz. Ufak tefek sapmalar ya da değişiklikler olabilir. Ancak çalışmamızın ciddiyeti ve titizliği göz önüne alınınca bunların çok fazla olmayacağı, olsa bile mâzûr tutulacağımız kesindir.

Nasîhat türü muhammeslerde aşk, tasavvuf ve medhiyeden sonra en fazla işlenen 4. konudur. Bu türde tesbit ettiğimiz 38 muhammes, bütün muhammeslerin % 4,8'ini oluşturur. Öğüt vermek maksadıyla yazılmış bu 38 muhammesin yüzyıllara dağılımı şu şekildedir: Bunların 16'si XVI. yüzyılda, 12'si XVIII. yüzyılda, 7'si XIX. yüzyılda, 3'ü de XVII. yüzyılda yazılmıştır. Burada nasîhat türündeki muhammeslerin önemli bir kısmının XVI. yüzyılda yazılmış olduğunu görüyoruz. Bunda, muhtemelen Kâtibî'nin ilk önce yazdığı nasîhat ihtivâ eden bir muhammese, aynı yüzyılda bir çok

²⁵⁵ Dîvân-ı Şeref Hanım, Matbaa-i Âmire, İst., 1284, s. 5.

şâir tarafından yine aynı konu çevresinde nazîre muhammesler yazılması etkili olmuştur, diyebiliriz. Bu türdeki muhammeslerin yüzyıllara dağılımı yüzdelik oranlarıyla birlikte aşağıdaki grafiklerde de görülebilir:

Grafik 20 Nasihat Konulu Muhammeslerin Yüzyıllara Dağılımı

Bu konuda muhammes yazmış şâirler şunlardır:

XVI. yüzyılda, Zâtî (1), Nazmî (1), Cenâbî (1), Şemsî Paşa (1), Yahyâ Beg (1), Şemsî-i Sivâsî (2), Arşî (1), Fedâyî (2), Feyzî (1), Kadrî (1), Kâtibî (1), Ma'nevî (1), Vâlihî (1), Mahlassız (1).

XVII. yüzyılda, Murtaza Kulu Han Zafer (2), Nâzik (1).

XVIII. yüzyılda, Râzî (2), Edîb (3), Pîrî-zâde Sâhib (1), İbrahim Hakkî (3), Vak'a-nüvîs Pertev (1), Fâzıl-ı Enderûnî (1), Âsaf (1).

XIX. yüzyılda, Sûzî (1), Hâfız Sa'dî (2), Sa'îd Paşa (1), Sâlih Baba (2), Murad Emrî (1).

Bu türe örnek olabilecek Fedâyî'nin bir şiiri daha önceden, *13 Bendli Muhammesler* bölümünde yazılmıştı. Diğer örnek muhammesler aşağıdadır:

MUHAMMES

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

- 1 Tâlibâ râh isteseñi var iste bir yâr-ı emîn
Ki ola anuñla musahhar halk-ı eflâk ü zemîn
Pes dil ü cândan göz aç tâ ola peydâ her kemîn
Göresin neyse murâduñ cümlede peyzâ hemîn
Budur isterseñi tarîk-ı devlet-i dünyâ vü dîn
- 2 Görmek isterseñi gerek evvel saña bir âyîne
K'idesin andan nazar kandeysel her yüz âyîne
Pes nazar kıl her birinde mihr-i nûr-efzâ yine
Nicedür gör mihr-i 'âlem-sûzı vü her ayı ne
Budur isterseñi tarîk-ı devlet-i dünyâ vü dîn
- 3 Mest-i 'ışk ol bâde iç aldanma ko her bâdeye
Bire beş koş yetir evvel âhir uyma her nev-zâdeye²⁵⁶
Kej-nazar kılma göz aç her merd-i pest üftâdeye
Vakt ola tûş olasın bir kâmil-i âzâdeye
Budur isterseñi tarîk-ı devlet-i dünyâ vü dîn
- 4 K'ola andan saña bir remz-i İlâhî câmla

²⁵⁶ Bu mısra da vezin fazla gelmektedir.

- Ol nazardan âşinâlık kesb ola cânânıla
‘Abdiseñ ‘izzet bulasın hizmet-i sultânıla
Tut nasîhat kâbiliseñi nükte-i pinhânıla
Budur isterseñi tarîk-ı devlet-i dünyâ vü dîn
- 5 Ger zerâyir[?] ola mihr-i ‘âleme düşen hicâb
Büt-perest ide kamudan ‘âşıkı ol ihticâb
Dirse tañ mı vâhidiyyet bütlere şey’-i ‘ucâb
Bes nazar ol bire tut sen k’olasın andan mücâb
Budur isterseñi tarîk-ı devlet-i dünyâ vü dîn
- 6 Çek riyâzet çeşm iken çeşmüñe bak bu ‘âleme
Tâ ki vâkıf olasın ‘ilm-i cuhûl ü a‘leme
Hadd-i zâtında mu‘arrif ola cânndan her deme
Kâşif-i hod gündend ezhardur dil-i her mahreme
Budur isterseñi tarîk-ı devlet-i dünyâ vü dîn
- 7 Şekl-i mâhî dîde-ver kim bir safî ma‘den görür
Cûş iderse seyr-i bâdî mevc-i deryâdan görür
Cân-ı ‘ârif sırrı ya‘ni cümle eşyâdan görür
Çeşm-i tîr-endâza tutar zahmı ger yâdan görür
Budur isterseñi tarîk-ı devlet-i dünyâ vü dîn
- 8 Gün yüzünüñ gerçi zerrât-ı cihândur mazharı
Günden ezhar lîk bînâ çeşme rûy-ı ezheri
Rûşen oldukça görür cânıla çeşmüñi gevheri
Varısa ‘âlemde peyzâ kıymeti vü cevheri
Budur isterseñi tarîk-ı devlet-i dünyâ vü dîn
- 9 Kendü şavkıyla görünür olsa zulmetde güher
Gösterür sâf olsa ka‘rında ne varsa her ne her
Her dîrâht-ı bahta lâyıq açılır berk ü zeher

Bîh ü âbı samt u cû' u 'uzlet ü zikr ü seher
Budur isterseñ tarîk-ı devlet-i dünyâ vü dîn

10 Ehl-i râhuñ ba'zı nûr-ı zerreder, bulur gurûr
Ba'zı necm ü mâh-ı enverden kılur peydâ sūrûr
Müntehîseñ çün meh al mihr-i mua'llâdan kurûr
Lîk magrûr olma hüsne k'irmeye naks u şūrûr
Budur isterseñ tarîk-ı devlet-i dünyâ vü dîn

11 Tâlibâ müştâkısâñ dîdâra cândan ibtidâ
Bu tarîk ehlinden it bir şah-ı 'ışka iktidâ
Kıl yolunda cân u baş evvel *Fedâyî*-veş fedâ
Tâ ire cân sem'ine her sûy-ı hestîden nidâ
Budur isterseñ tarîk-ı devlet-i dünyâ vü dîn

12 Tut kulag ol yaña bir sâ'at bu nefsi-tevseni
Ko ki mahrûm itmeye ol şah-ı a'lâdan seni
K'ol denîdür asl u fer'iyle kîdemden sen seni
Şaha vâsıl kıl seni k'oldur her işüñ ahseni
Budur isterseñ tarîk-ı devlet-i dünyâ vü dîn²⁵⁷

VE LEHU MUHAMMES EYZAN

Mef'ûlü Mefâ'ilün Fe'ûlün
1 Terk eyle firâkı vaslıña gel
Agyârı koy ehl ü nesliñe gel
İcmâl ile kalma faslıña gel
Geç fer'den asl-ı aslıña gel
Koy firkat-i faslı vaslıña gel

²⁵⁷ Dîvân-ı Fedâyî, Süleymaniye Ktp., Hekimoğlu Ali Paşa Böl., Nu. 633, vr. 50b-51a. Yazmada, en son benddeki mütekerrir mısra unutulduğundan veya yer darlığı sebebiyle yazılmamıştır.

- 2 Bî-hôdliĝ ile çü râm olursun
Âzâd-ı cemî'-i dâm olursun
Dildâr ile ber-devâm olursun
Geç fer'den asl-ı aslıña gel
Koy firkat-i faslı vaslıña gel
- 3 Cismiñle egerçi sen zemînsin
Ser-rişte-i gevher-i yakînsin
Çün sırr-ı mahabbete emînsin
Geç fer'den asl-ı aslıña gel
Koy firkat-i faslı vaslıña gel
- 4 Bu 'âlem-i dûna çeşm açarsın
Hayf asl-ı usûlden kaçarsın
Çün 'âlem-i tendesin nâçârsın
Geç fer'den asl-ı aslıña gel
Koy firkat-i faslı vaslıña gel
- 5 Zâhirde tılısm-ı cism ü cânsın
Bâtında defîne-i nihânsın
Cân dîdesin aç da bak ne kânsın
Geç fer'den asl-ı aslıña gel
Koy firkat-i faslı vaslıña gel
- 6 Sûretde esîr-i gurbet olduñ
Pâ-beste-i dâm-ı mihnet olduñ
Ma'nâda çü genc-i devlet olduñ
Geç fer'den asl-ı aslıña gel
Koy firkat-i faslı vaslıña gel
- 7 **Hakkî** demek olmaz ehl-i hâlsin
Tâli'le sa'îd ü nîk-fâlsin

Çün zâde-i pertev-cemâlsin
Geç fer‘den asl-ı aslıña gel
Koy firkat-i faslı vaslıña gel²⁵⁸

MUHAMMES MİNE‘L-BAHRİ‘R-REMELİ‘L-MÜSEMME‘L-MAKSÛR

- Fâ‘ilâtüm Fâ‘ilâtüm Fâ‘ilâtüm Fâ‘ilün*
- 1 Zâhidâ sûret gözetme cânıñ içre câna bak
‘Arş-ı tende istivâ dersin okı Rahmâna bak
Sûre-i Kevser durur nutkuñ seniñ insâna bak
Ahsen-i takvîmi afla kudret-i Yezdâna bak
Gör ne yazmış mushaf-ı insândaki Kur‘âna bak
- 2 ‘Ârif iseñ sanma kim güftârını söyler zebân
Yâ dehân içre hurûf terkîb ider cirm-i lisân
Çâr ‘anâsırdan giyüp ton Hakka dildir tercemân
Men ‘aref sıırın okur nutkuñ seniñ bil bî-gümân
Mektebi ‘irfâna gir de *alleme‘l-Kur‘âna* bak
- 3 Cümle eşyâyı yaratmış kendini pinhân ider
Anda göstermiş sıfâtın zâtına bürhân ider
Vech-i dilberde cemâlin nâz ile i‘lân ider
Nice biñ yüzden şu‘ûnun *külle yevmin şân* ider
Mülk-i vahdetde oturan vâhid-i sultâna bak
- 4 Metn-i hüsni dersine şerhdir cemâl-i dilrübâ
Sanma hüsni dilrübâyı dilberiñdir ‘ârifâ
Defter-i Rahmânı seyr it gör ne yazmış ol Hudâ
Zâtına eşyâyı mir‘ât eylemiş ol nâzırâ

²⁵⁸ Dîvân-ı İbrahim Hakki, s. 191-192.

Perde-i ihfâda kendine bakan cânâna bak

5 *Sa'diyâ* şek perdesin at göflüne itme hicâb
'Âlem-i kübrâ-yı insânda derülmüş dört kitâb
Aflamaz bu sırrı zâhid çün dilinde var nikâb
Pes *nefahtü fh* demidir tendeki ol mâhitâb
Gir derûn-ı hâne içre aslına seyrâna bak²⁵⁹

II.14. Na't Konulu Muhammesler:

Kısaca, Hz. Peygamber'i anlatmak, O'nu vafedip övmek üzere yazılmış manzûmelere na't adı verilir. Edebî bir târifile, "Na't insânın; kendini Peygamber'de araması, gerçeği O'nun çevresinde dolaşarak bulmaya çalışması, O'na yaklaşılmaya çalışarak yaratılışın sırrına erileceğini idrâk edişidir. Na't, Peygamber'in şiiirle yapılmak istenen bir portresidir. Her şâir, durduğu yerden ve görme kâbiliyeti ölçüsünde O'na bakar; O büyük mükemmelliğin karşısındaki duygularını zaptetmeye çalışır... Na't en ileri ve en mükemmel bir sevgi âbidesidir..."²⁶⁰ Na't edebiyatımızda diğer peygamberler, dört halife ve bazı din büyükleri için de yazılmış olmakla birlikte, daha çok Peygamberimizi anlatmak için yazılmış şiiirlere isim olmuştur. Nitekim Hz. Ali için na't başlığıyla yazılmış bir muhammesi biz medhiyeler bölümüne dâhil ettik.

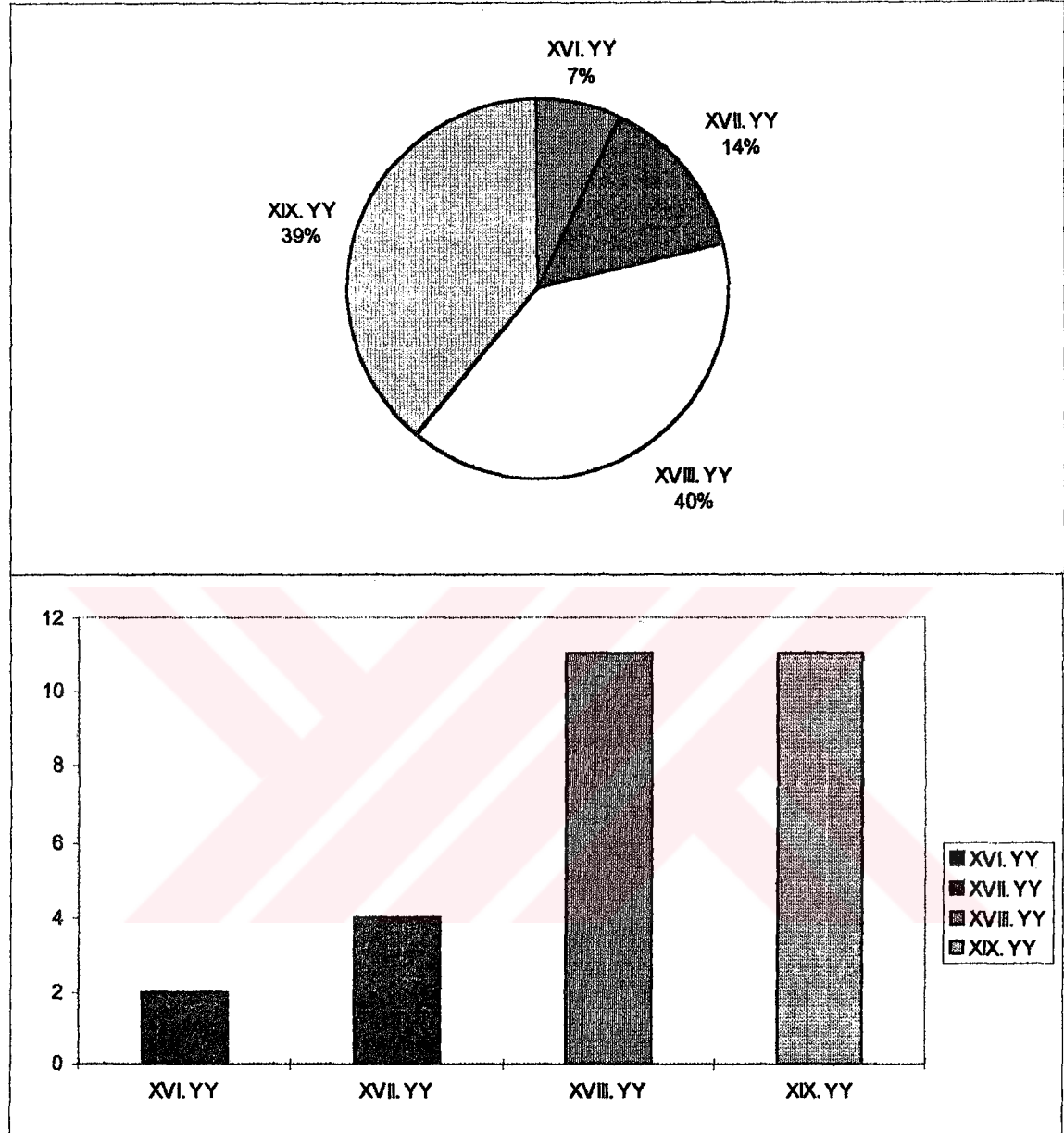
Na'tların umûmiyetle kasîde şeklinde yazıldığıının zannedilmesine rağmen yapılan araştırmalarda kasîdeden başka pek çok nazım şekli ile de na't yazıldığı ortaya çıkmıştır²⁶¹. İşte biz de muhammes nazım şekli ile yazılmış 28 na't tesbit ettik. Bu na'tların bütün muhammesler içindeki kullanım oranı % 3,5'tir. Na't metinlerinin yüzyıllara dağılımına bakıldığında, son yüzyıllara doğru bu nazım şekli ile yazılan na't

²⁵⁹ Dîvân-ı Gülzâr Li-Hâfiz Sa'dî, Matbaa-i Âmire, İst., 1284, s. 66-67.

²⁶⁰ Sezâî Karakoç, "Bir Kaç Söz", Abdullah Öztemiz Hacıtahiroğlu, Hazret-i Peygamber'e Şiiirler Antolojisi (Na'tlar), İst., 1966, s. 6-7.

²⁶¹ Na't hakkında geniş bilgi için bkz. Emine Yeniterzi, Dîvân Şiiirinde Na't, TDV Yay., Ank., 1993.

sayısının arttığı görülmektedir. 28 na'tın 11'i XVIII, 11'i XIX, 4'ü XVII ve 2'si de XVI. yüzyılda yazılmıştır. Grafikleri aşağıdadır:

Şekil 21 Muhammeslerde Na't Konusunun Dağılımı

Muhammes nazım şekliyle na't türünde şiir yazmış şâirler şunlardır:

XVI. yüzyılda, Şâhidî (1), Nidâî (1).

XVII. yüzyılda, Feridun (1), Askerî (1), Niyâzî-i Mısırî (1), Şinâsî (1).

XVIII. yüzyılda, Nazîm (2), İzzî (2), Nüzûlî (1), Şâkir (1), Senâyî (1), Bursalı Feyzî (1), Halil Nûrî (2), Hoca Neş'et (1).

XIX. yüzyılda, Vâsıf-ı Enderûnî (1), Müştak Efendi (1), Ârif Muhammed Efendi (1), Fehmî (1), Şeref Hanım (1), Abdî (1), Kâmil (2), Eşref (1), Senih-i Mevlevî (1), Alaybeyi-zâde Nâcî (1).

Na't türündeki muhammeslere, daha önceden, *28 Bendli Muhammes* başlığı altında yazılan Nazîm'in şiiri güzel bir örnektir. Diğer örnek muhammesler aşağıdadır:

- Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün*
- 1 Zebânuñ silk-i lü'lü-yi hidâyet yâ Resûlallah
Dehânuñ ma'den-i dürr-i sa'âdet yâ Resûlallah
Derûnuñ mahzen-i eşyâ-yı hikmet yâ Resûlallah
Vücûduñ kenz-i sırr-ı Rabb-i 'izzet yâ Resûlallah
Anuñçün urdı Hak mühri nübüvvet yâ Resûlallah
- 2 O hat kim güc degüldür fi'l-asıl resm-i nigînüñde
Dürüst olurdı 'aks-i olmaz çü denîde[?]
Güvâh olup anuñ gibi nev-hikmet de cebînüñde
Cebîn-i tâb-nâkûñ zîr-i mûy-ı 'anberînüñde
İder nûr-ı şeb-i Kadre şehâdet yâ Resûlallah
- 3 İrüp mevâc-ı cismânî ile teşrif-i ev ednâ
Murahhas itdi saña kurb-ı hâssu'l-hâssı Mevlâ
Vücûduñ da bu hâle oldı teşbîh-i belîg a'zâ
Dü-ebrû-yı 'anberânuñda ki *nûn ve'l-kalem* îmâ
Rüsûmı *kâbe kevseyne* işâret yâ Resûlallah
- 4 Var iken mihr ü mehüñde sâye-i ecsâm içün kudret²⁶²
Olurdı sâye 'ârız anlara sen eyleseñ tal'at
Vücûd-ı eşrefüñ ta'zîm-i Hakla buldı çün rif'at
N'ola düşmezse sâyeñ evc-i şân-ı zâtuña nisbet
Yeri şemsüñ hazîz-i hâk-i zillet yâ Resûlallah

²⁶² Bu mısraın vezninin ilk tef'ilesinde fazlalık vardır.

5 Rikâba mâlik itmişken beni emvâl-i 'isyânüm
Dirîg a' mâl-i sâlihden bulunmaz bir dilim nânüm
Efendüm mâmelekûfiden saña dest-âvîzdür cânüm
Garîbüdür kerem eyle kerîmü'ş-şân sultânüm
Şinâsî müznibe eyle şefâ'at yâ Resûlallah²⁶³

Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün

1 Yog iken 'âlem ü 'adem muhakkak yâ Resûlallah
Sen olmuşduñ habîb-i Hazret-i Hak yâ Resûlallah
Ne devletdir kabûl itseñ kul olmak yâ Resûlallah
'Usâta çünki ferdâ sensîñ eşfak yâ Resûlallah
Saña kaldı benim kârım ancak yâ Resûlallah

2 Sipihr-i kurba zâtîñ oldı hurşîd-i cihân-ârâ
Senîñ zîr-i nigâhîñdir bütûn dünya vü mâfîhâ
Bu kâre kimde vardır kuvvet ü kudret ki bî-pervâ
Sen itdiñ âsumânda mâh-ı bedre eyleyüp îmâ
Benân-ı mu'cizâtîñla iki şak yâ Resûlallah

3 Cemâliñ mihr-i kudret mâh-ı râhmet cebhe-i sâfiñ
Vücûduñ matla'ı envâr-ı 'adl ü dâd ü insâfiñ
Olup ins ü melek biñ cânile meddâh u vassâfiñ
Sabâh u şâm dâ'im itseler tâ-haşr evsâfiñ
Degil mümkün sitâyîş saña elyak yâ Resûlallah

4 Tulu'-ı bedr-i zâtîñ rûşen itdi şâm-ı deycûrî
Zıyâ-yı berg-i şer'îñ yakdı hâşâk-ı şer ü şûrî
Münevver eyledi cemâliñ beyt-i ma'mûrî

²⁶³ Dîvân-ı Şinâsî, Sül. Ktp., Es'ad Efendi Böl., Nu. 2648, vr. 29a.

- 'Aceb mi pertev-i hüsnüñ pür itse 'âlem-i nûr
Fürûg-ı nûr-ı Hakdan oldu müştak yâ Resûlallah
- 5 Derûnuñ bahr-ı bî-ka'r ü kenâr şefkat ü râhmet
Vücûduñ gevher-i pâk-i muhît-i kudret-i hikmet
Seni Hak eylemişken felek-rân kulzüm-i fitrat
Sen olmuşken ivâbend-i firâz-ı keştî-i hilkat
Dahi nâbûd idi bu heft zevrak yâ Resûlallah
- 6 Şeff'-i 'âsiyânsın 'âcizânıñ eyleme mahzûn
Şefik-i ümmetânsın eyle lutfuñla bizi memnûn
Olup şeh râh-ı 'aşkıñda ezelden 'âşık-ı mecnûn
Görenler kehkeşân sandı olunca gerden-i gerdün
Kemend-i derd-i 'aşkıñla mutavvak yâ Resûlallah
- 8 Şebângâh-ı cihânı nûr-ı teşrîfiñle itdiñ zeyn
Göze çekmek gubâr-ı âsitânıñ oldı farzu'l-'ayn
Hüdâ zât-ı şerîfiñ eylemişken hüsrev-i kevneyn
Sen olm'ışken hüdâvend-i serîr-i kişver-i dâreyn
'Ademdeydi bu nüh çetr-i mu'allak yâ Resûlallah
- 9 Şeh-i 'arş-âsitânsıñ kurb-ı Hak câ-yı karârıñdır
Ebû Bekr ü 'Ömer 'Osmân u Haydâr çâr-yârıñdır
Ümem râyât-ı şer'ifde sipâh-ı bî-şümârıñdır
Melekler gâşiyedârıñ felekler reh-güzârıñdır
Senüñçündür bu mevcûdât sıddık yâ Resûlallah
- 10 Hidiv-i lâmekânsın zâtıñâ 'arş-ı evvelin pâye
Zemîn ü âsmâna hükm-i şer'if virdi pirâye
Gubâr-ı dergehiñ iksîr-i devlet halk-ı dünyâya
Nice şerh eylesün evsâfıñı 'akl-ı teng-mâye
Kitâb-ı midhatıñ bir metn-i muğlak yâ Resûlallah

- 11 Bu bâzâr-ı fenâda dâg-ı derdifîdir benim sûdum
Vücûdum halk olaldan halka-i ‘aşkıfıda mevcûdum
Cenâbıñ eylemişken mazhar-ı levlâke ma‘bûdum
Ne haddimdir seni ta‘rîf idem ben lîk maksûdum
Bulam tâ-haşr evsâfıfla revnak yâ Resûlallah
- 12 Nihâl-i gülşen-i ihlâsdan kopdı bu güldeste
Eger taraf-ı külâh-ı medhiñe olursa şâyeste
Kerem senden kabûl it eyleme reddile dembeste
Ümîd oldur ki mahşerde *Nazîm*-i zâr u dil-haste
Ola zîr-i livâña ol da mülhak yâ Resûlallah²⁶⁴

MUHAMMES NA‘T-I SEYYİD-İ KÂ‘İNÂT

- Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün*
- 1 Zât-ı pâkiñ eylemiş Rabb-i ‘alâ
Kâfile-sâlâr-ı hayl-i enbiyâ
Hep tıfılıñdır gürûh-ı evliyâ
Yâ Resûlallah müştâkem saña
Yandım ‘aşkıfla terâhhum kıl baña
- 2 Ey gürûh-ı enbiyânıñ serveri
Ve’y Hudânıñ sevgili Peygamberi
Câm-ı ‘aşkıñ içdigim günden beri
Yâ Resûlallah müştâkem saña
Yandım ‘aşkıfla terâhhum kıl baña

²⁶⁴ Dîvân-ı Belâgat-ünvân-ı Nazîm, Matbaa-i Âmire, İst., 1257, s. 180-181; Aynur Çağlıışlek, Yahyâ Nazîm Dîvânı-II, Erciyes Üniv., SBE, Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 1991, s. 86-88.

- 3 Blbl-i glzr-ı bg-ı hasretem
Mbtel-yı ‘ak-ı esr-i firkatem
Nileyem gavvs-ı bahr-ı hayretem
Y Reslallah mtkem safa
Yandım ‘akfla terhhum kıl bafa
- 4 Seyyid’l-kevneyn olan Őh ‘aşkına
Őm-ı İsrda togan mh ‘aşkına
‘Arz-ı ddr eyle Allh ‘aşkına
Y Reslallah mtkem safa
Yandım ‘akfla terhhum kıl bafa
- 5 Yok benim gibi gnehkr-ı mmetif
Kimler içündür efendim Őefkatif
Görmek istersem n’ola meh-i tal’at
Y Reslallah mtkem safa
Yandım ‘akfla terhhum kıl bafa
- 6 *Vsfi* pes ey Resl-i Kibriy
Diyeler meddh-ı Őh-ı enbiy
Cn u başım yolufa kıldım fed
Y Reslallah mtkem safa
Yandım ‘akfla terhhum kıl bafa²⁶⁵

II.15. Ramazan Konulu Muhammes:

Edebiyatımızda, İslmiyette ve müslümanlar arasında huss bir önemi olan Ramazan ayını konu alan zel Şiirler, *Ramazaniyeler* de yazılmıŐtır²⁶⁶. Biz,

²⁶⁵ Dvn-ı Gülşen-i Efkr-ı Vsf-ı Endern, s. 6.

²⁶⁶ Bu konuda bkz. Necl Pekolcay-Selçuk Eraydın, İslm Türk Edebiyatı, İrfan Yayınevi, İst., 1975, s. 214-218; Ali Fuat Bilkan, “*Ramazaniyeler’de Zihniyet DeŐiŐmelerinin İzleri...*”, Türk Edebiyatı, S. 267(Ocak-1996), s. 27-30.

taramalarımız esnâsında bu türde yazılmış 1 muhammese rastladık. Bu muhammes XVIII. yüzyılda İbrahim Hakkî Erzurumî tarafından yazılmıştır. Bütün muhammesler içindeki oranı % 0,1 olan ve bend sonlarında

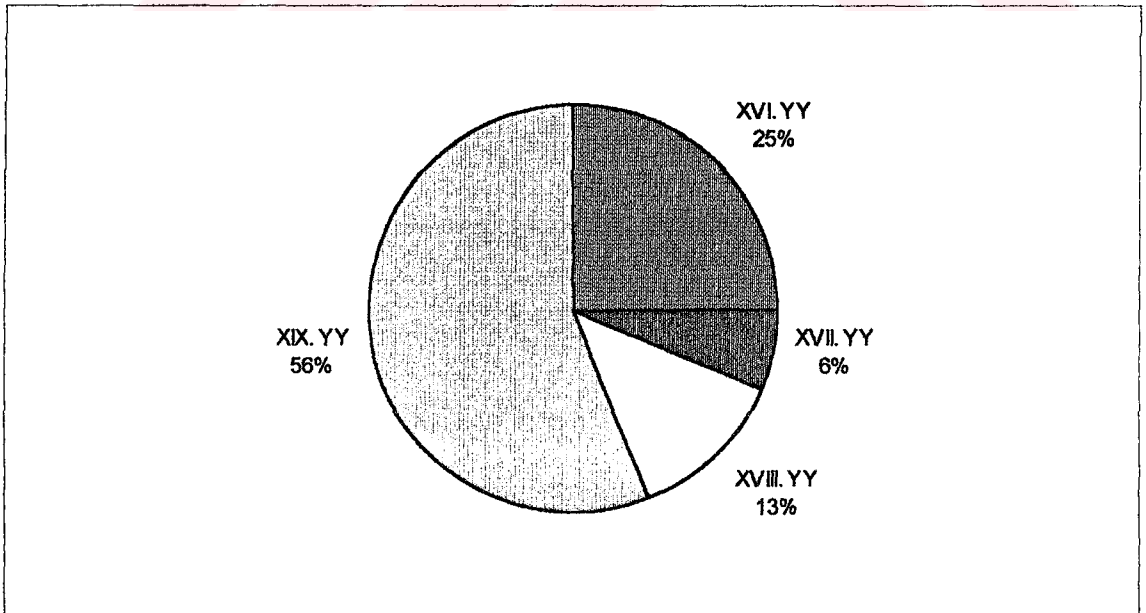
Gel kılalum firkatile çok feza‘

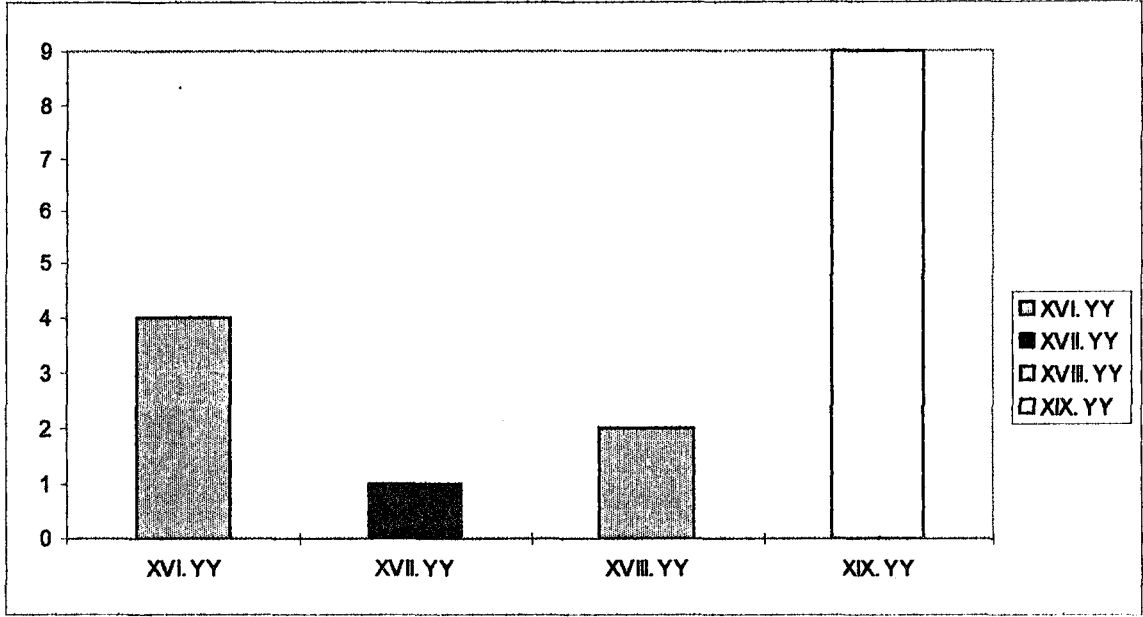
Ey Ramazân şehri seni el-veda‘

mısralarının tekrar edildiği bu manzûmeyi, daha önceden *Müfte ‘ilün Müfte ‘ilün Fâ ‘ilün* vezninin tek örneği olması sebebiyle o bölümde yazmıştık.

II.16. Sosyal Konulu Muhammesler:

Klasik Türk Edebiyatı’nda doğrudan sosyal ve toplumsal konularda yazılmış şiirler de vardır. Konumuz olan muhammes nazım şekli ile bu türde yazılmış 16 manzûme tesbit ettik. Bunların bütün muhammesler içindeki oranı % 2’dir. Bu 16 muhammesin yüzyıllara dağılımı şu şekildedir: XIX. yüzyılda 9; XVI. yüzyılda 4; XVIII. yüzyılda 2 ve XVII. yüzyılda 1 muhammes. Görüldüğü gibi bu türdeki muhammeslerin çok önemli bir kısmı son asırda kaleme alınmıştır. Bunda, Osmanlı Devleti’nin XIX. yüzyılda içinde bulunduğu her yönden kötü şartlar, ayrıca Batı’nın da etkisiyle toplumsal konularda eser verme modasının yaygınlaşması etkili olmuş olabilir. Bu türdeki şiirlerin yüzyıllara dağılımı aşağıdaki grafiklerde daha net görülebilir:

Şekil 22 Sosyal Ve Toplumsal Konulu Muhammeslerin Yüzyıllara Dağılımı

Bu türde muhammes yazmış şâirler aşağıdadır:

XVI. yüzyılda, Aşkî (1), Hüdâyî-i Kadîm (1), Derzî-zâde Ulvî (1), Gelibolulu Âlî (1).

XVII. yüzyılda, Mâhir (1).

XVIII. yüzyılda, Senâyî (1), Bursalı Feyzî (1).

XIX. yüzyılda, Vâsîf-ı Enderûnî (2), Yusuf Hâlis Efendi (1), Abdî (2), M. Emîn Hilmî (1), Nâmık Kemâl (1), Âgâh Osman Paşa (1), Şâir Eşref (1).

Sosyal ve toplumsal konulu muhammeslere örnek olarak Ulvî ve Abdî'nin birer manzûmesini sunuyoruz:

TERCÎ'-BEND EZ-GÜFTEHÂ-YI ULVÎ ÇELEBİ²⁶⁷

1 Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün
 'Âlî Paşa derya-yı dil susamış gibi kanına
 Şehâdet şerbetini sundılar rûh-ı revânına
 Koyıldı âteş-i tûp-ı 'adûya kıydı cânına

²⁶⁷ Manzûmenin üstündeki "Tercî'-Bend" ismi yanlışlıkla konulmuş olmalıdır.

Dayanur şimdi a‘dâ gerçi tîg-i hûn-feşânına
Ögünsün düşmen ögünsün eger kalırsa yanına

2 Ne deflü gâret itse ‘asker-i düşmen donanmayı
Hücûm-ı seyl-i bârân sanma tagyîr ide deryâyı
Dayanmasun bu târâca unutmasun bu yagmâyı
Tutalum yanına takmış gider bir kaç kadırgâyı
Ögünsün düşmen ögünsün eger kalırsa yanına

3 Dil-âverlik idüp gerçi seründen geç.di ol server
Hemân dünyâda sag olsun şehen-şâh-ı zafer-rehber
Cünûd-ı müslimîne gâlib oldum sanmasun kafer
Egerçi kıldı gâret niçe şemşîr ü niçe hançer
Ögünsün düşmen ögünsün eger kalırsa yanına

4 Kazâ çevgânına tîp oldı gerçi nice ser şimdi
Habâb-ı hûn-ı eşküm gibi deryâda yüzer şimdi
Lisân-ı hâl ile dirler ‘adûya yazalar şimdi
Ne gam yagmalanursa kîse kîse sîm ü zer şimdi
Ögünsün düşmen ögünsün eger kalırsa yanına

5 Yazılsun ‘âleme ahkâm sultân-ı cihâna edâ
Asakir cem‘ olup olsun düşman ile pür-derya
Ne deflü ‘askerin yanına dirse ‘Ulviyâ a‘dâ
Hudâdan dilerüm kim cünd-i İslam eyleye yagmâ
Ögünsün düşmen ögünsün eger kalırsa yanına²⁶⁸

Fe ‘ilâtün Fe ‘ilâtün Fe ‘ilâtün Fe ‘ilün

1 Pîş-ez-în bellü idi fikr-i muhâl-i Moskov

²⁶⁸Çetin, A.g.e., s. 183, 184.

- Cümle 'indinde bilinmiş idi hâl-i Moskov
Fi'line uymaz idi tavr-ı makâl-i Moskov
Buldi şöhret o kadar kesret-i mâl-i Moskov
Tutdı âfâkı bütün sıyt-ı celâl-i Moskov
- 2 Şöhret-i şâyî'ası kendine cür'et virdi
Gökleri süngü ile hâke düşürmem dirdi
Da'vî-i kuvveti bu mertebeye dek irdi
Âhir İstanbula bir adamını gönderdi
Mihaykof nâmına geldi cenerâl-i Moskov
- 3 Bir alay sözler ile eyledi 'arz-ı nahvet
Öyle sözler idi ki hâric-i insâniyyet
'Âkıbet eyledi ol nakz-ı 'ahde himmet
Harbi i'lâna virüp devlete mecbûriyyet
Gerçi çok idi mühimmât-ı cidâl-i Moskov
- 4 İngiliz ile Fransız ki iki devlettir
Bahr ü berde ikisi sâhib-i servettir
Ehl-i Hak ile bütün yek-cihet-i gayrettir
Her biri kuvvet ü mihnet ile zî-şöhrettir
Dimesün bunlara bir kimse misâl-i Moskov
- 5 Çok cihângîrlük idi devlet-i Rûsuñ emeli
Bir idi eylediği vaz'-ı garîbîñ temeli
Düvel-i müttefika bildi yakın muhtemeli
İttifak üzre idüp cümlesi birlikde eli
Tuymuş idi bunı da fikr ü hayâl-i Moskov
- 6 Berren ü bahren idüp sevk-i mühimmât u cüyûş
Her taraftan olunup ma'rekeye cûş u hurûş
Âlet-i harb ü vegâdan yog idi bir eli boş

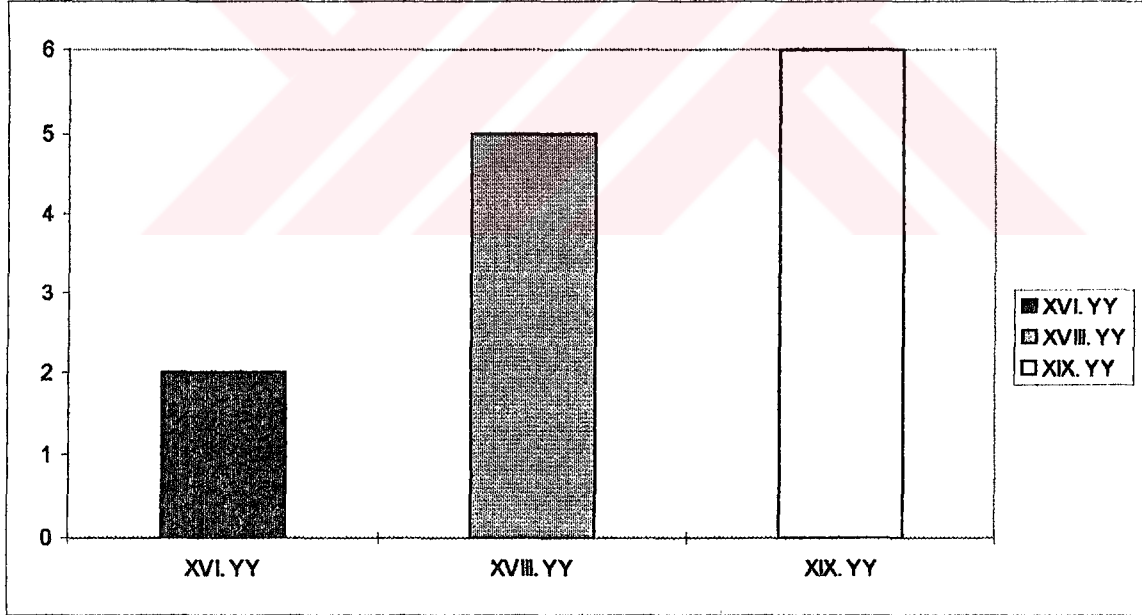
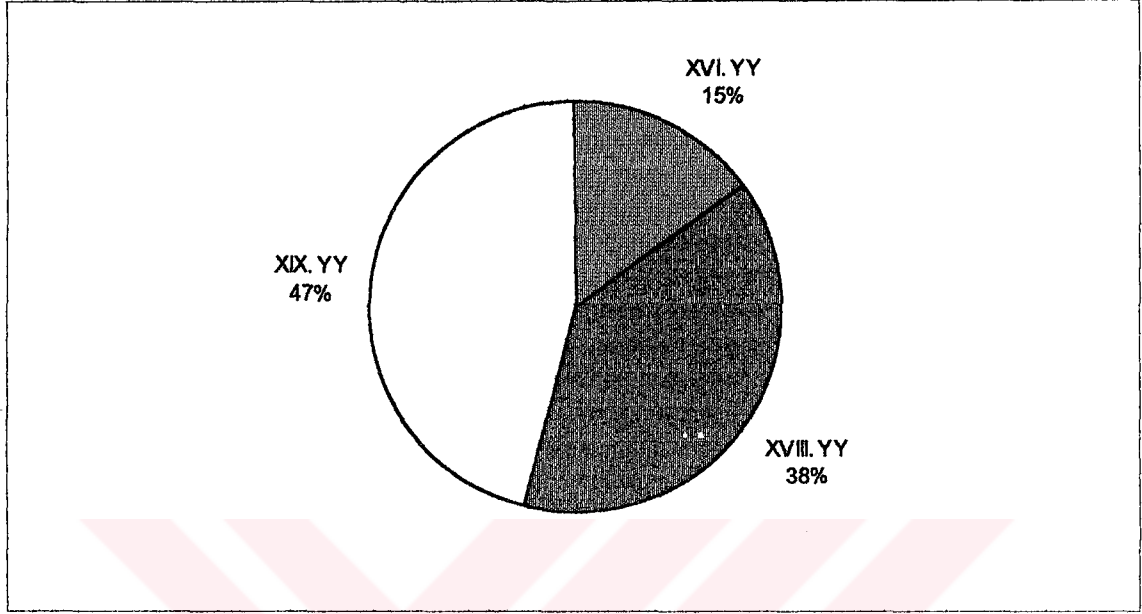
- İtdiler memleket-i düşmeni ‘arş-ı menfûş
Cümleye vâcib idi çünki cidâl-i Moskov
- 7 Celb-i içün sür‘atile maslahat-ı dünyâyı
Aldılar içlerine devlet-i sâ’ir[?] dünyâyı
Dört taraftan sararak memleket-i a’dâyı
Sû-be-sû eylediler düşmen ile gavgâyı
Şöyle kim kalmadı peykâre mecâl-i Moskov
- 8 Yerine geldi temâmî-i hukûk-ı devlet
Hande-nâk oldu nevâsî-i ricâl-i millet
Kabladi her tarafı şa’şa’a-i emniyyet
Çünki sulha virilüp şöylece hüsn-i sûret
Ne keder bizlere artarsa melâl-i Moskov
- 9 Secde-i şükre varup koymalıyız yerlere ser
Eser-i şâhânedir ancak bu zafer
Buña olmuş mı havâkîn-i güzeşte mazhar
Hak ide zâtını mahfûz-ı heyûlâ-yı keder
Hem ire cümleye me’mûn-ı nikâl-i Moskov
- 10 Göricek toblarıñ atıldığını râyu’l-‘ayın
Ya’ni icrâ olunur idi o dem şehr-âyîn
‘Abdiyâ peyk-i hired gûşuma itdi telkîn
Bifide bir belki düşer böylece târîh-i metîn
Hele meyl itdi bu yıl sulha kırâl-ı Moskov²⁶⁹

II.17. Şikâyet-Tenkît Konulu Muhammesler:

Tesbit ettiğimiz ve incelediğimiz muhammeslerden 13 tanesi bu konuda yazılmıştır. Bu türdeki manzûmelerin bütün muhammesler içindeki oranı % 1,6’dır. Şikâyet ve tenkit konulu 13 muhammesten 6’sı XIX. yüzyılda, 5’i XVIII. yüzyılda, 2’si

²⁶⁹ Dîvân-ı Abdî, İst. Üniv. Ktp., T. 207, vr. 66a-67a.

ise XVI. yüzyılda kaleme alınmıştır. Anlaşılacağı üzere son iki yüzyılda bu türde yazılmış muhammeslerde bir artış olmuştur. Yüzyıllara göre sayısal olarak verdiğimiz bu dağılım aşağıdaki grafiklerde daha da net görülmektedir:

Grafik 23 Şikâyet-Tenkit Konulu Muhammeslerin Yüzyıllara Dağılımını Gösteren Grafikler

Bu konuda muhammes yazmış şâirleri sıralamadan önce bu türdeki muhammesler hakkında küçük bir açıklama yapmak istiyoruz. Bu manzûmelerde şikâyet ve tenkit edilen şeyler muhteliftir. Bazılarında dünyâ, felek, bazılarında aşk ve

sevgili, bazılarında da gönülden şikâyet edilmekte ve bunlar tenkit edilmektedir. Bu türde muhammes yazan şâirler şunlardır:

XVI. yüzyılda, Nazmî (1), Aşkî (1).

XVIII. yüzyılda, Edîb (3), Bursalı Feyzî (1), Garîbî (1).

XIX. yüzyılda, Fehmî (1)²⁷⁰, Diyarbakırlı Zihnî (1), Âsaf (M. Celâleddin Paşa) (1), Sâlih Baba (1), Murad Emrî (2).

Örnek muhammesler aşağıdadır:

- Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün*
- 1 Ne çarhıñ inkılâbından baña kâm üzre bir dem var
Ne dünyâ-yı sitem-âbâdda bir 'îş-i hurrem var
Ne izhâr-ı cefâ-yı gurbete bir yâr-ı hem-dem var
Ne hod dâg-ı derûn-ı sîneme bir tâze merhem var
Bu mihnet-hâne-i gurbetde hiç bilmem benim nem var
 - 2 Dil-i âşüfte kim üftâdelikten ser-firâz olmaz
Vücûd-ı 'âşika bundan beter sûz u güdâz olmaz
Diyâr-ı gurbetiñ meh-rûlarında dil nevâz olmaz
Garîbe kûşe-i zilletde kimse çâre-sâz olmaz
Bu mihnet-hâne-i gurbetde hiç bilmem benim nem var
 - 3 Tehîdir kâse-i gurbet nevâl-i 'izz ü rif'atden
Leb-â-lebdir sebû-yı meşrebi âb-ı kûdüretden
Hasîr-i ferşi fârigdir şemîm-i hâb-ı râhatdan
Ne mümkûn fark ola üftâdesi hâk-i mezelletden
Bu mihnet-hâne-i gurbetde hiç bilmem benim nem var
 - 4 Görünmez cânib-i hurşide ülfet zât-ı şebnemde
Sorulmaz hâl-i erbâb-ı vefâ ser-pençe-i gamda

²⁷⁰ "İstimdâd-ı Hazret-i Ali" başlığını taşıyan bu manzûmede şâir kendinin ve dünyanın hâline şikâyet ederken Hazret-i Ali'den de meded istemektedir.

Ne bir nakş-ı mahabbet sîne-i evlâd-ı âdemde
Ne bir bûy-ı meveddet nüsha-i gülzâr-ı ‘âlemde
Bu mihnet-hâne-i gurbetde hiç bilmem benim nem var

5 Vatan zevkin virüp aldım belâ-yı gurbeti câna
Mübeddel eyledim subh-ı visâli şâm-ı hicrâna
Sipîhr-i kec-revişse mâyil olmuş ‘aks-i devrâna
Nücûm-ı baht ise dönmüş sevâd-ı hâl-i hûbâna
Bu mihnet-hâne-i gurbetde hiç bilmem benim nem var

6 Nevâl-i hân-i firkat inkitâ‘-ı câna mâ’ildir
Mey-i ‘işret-nümâ-yı derd-i gurbet zehr-i kâ’ildir
Bu eyyâm-ı gamıñ subh u mesâsından ne hâsıdır
Gice bâzûlarım bir gerden-i fikre hamâ’ildir
Bu mihnet-hâne-i gurbetde hiç bilmem benim nem var

7 Esîr-i dâg-ı hicrem gülşen-i âmâlden dürem
Giriftâr-ı diyâr-ı gurbetem fakr ile rencûrem
Ne maksûd üzre bir dem ‘işret-i eyyâma me’ mûrem
Ne bir lahza neşât-ı bâde-i vaslile mesrûrem
Bu mihnet-hâne-i gurbetde hiç bilmem benim nem var

8 Dil-i bî-çâre her şeb ser-be-zânû-yı tevekküldür
Vücûd-ı nâ-murâdım arzû-mend-i tevessüldür
Felek bî-râhm u ben bî-sabr u dilber bî-tahammüldür
Efendim zevrak-ı cân gark-ı girdâb-ı tahayyüldür
Bu mihnet-hâne-i gurbetde hiç bilmem benim nem var

9 Temennâ-yı vatandan gayrı bir nâz u niyâzım yok
Sitem nâmında yâr-ı mihrîbândan imtiyâzım yok
Hayâl-i vasıldan özge *Garîbî* dil-nevâzım yok
Enîsim hem-demim yâr-ı muvâfık çâre-sâzım yok

Bu mihnet-hâne-i gurbetde hiç bilmem benim nem var²⁷¹

MUHAMMES

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

- 1 İtmediñ bir dem beni mesrûr gayrı halk tek
Yetmedim bir matlaba devriñde çok çekdim emek
Tıfıdan gamla geçirdiñ 'ömrümi bu vakte dek
Virdiñ az çok herkese dil-hâhı üzre bir dilek
Ben ne kıldım bunca zulm itdiñ baña zâlim felek
- 2 Bezm-i firkatde mey-i hasretle bî-hûş eylediñ
Vârımı yagmaya virdiñ hâne-berdûş eylediñ
Mâtem-i endûh ile âhir siyeh-pûş eylediñ
Vâdî-i ye'se atup bir dem ferâmûş eylediñ
Ben ne kıldım bunca zulm itdiñ baña zâlim felek
- 3 Tîr-i dil-dûz-ı belâya sînemi kıldıñ hedef
Âh kim 'ömr-i 'azîzim oldu mihnetle telef
Buldı mikdârınca herkes rûtbe-i 'izz ü şeref
Hâsılı bî-i'tibâr oldum cihânda her taraf
Ben ne kıldım bunca zulm itdiñ baña zâlim felek
- 4 Kârım oldu gurbet illerde benim âh u figân
Âteş-i âh-ı tahassür birle yandı cism ü cân
Oldı devriñde seniñ a'lâ vü ednâ kâm-rân
Benden özge kalmadı bir bî-murâd ancak hemân
Ben ne kıldım bunca zulm itdiñ baña zâlim felek

²⁷¹ Dîvân-ı Garîbî, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmut Ef. Böl., Nu. 3459, vr. 83b-84b; Hâzâ Kitâbu Garîbî A'mâ Yûsuf Efendi El-Erdebîlî, Rızâ Efendi Basmahânesi, Tarihsiz, s. 125-126. Yazma Dîvân'da 7. bend yoktur.

- 5 Pîş-gâh-ı lutfuña itdim hezârân ilticâ
İltifâtıñ görmedik bir dem dil-i zâre sezâ
Zihnî-i nâ-çârı biñ âlâma kıldıñ mübtelâ
Senden itsem çok mıdır dergâh-ı Hakka iştikâ
Ben ne kıldım bunca zulm itdiñ baña zâlim felek²⁷²

II.18. Şükriye Konulu Muhammesler:

İncelediğimiz muhammeslerden 2'si ancak şükriye diyebileceğimiz bir konuda yazılmıştır. Bu manzûmelerde, biraz sonra örnek şiirde de görüleceği gibi, Allah'a şükür bahis konusudur. Bunların bütün muhammesler içindeki % 0,2'dir. Bu muhammeslerden biri XVII. yüzyılda Nakşî-i Akkirmanî, diğeri de XVIII. yüzyılda Ârif Süleyman tarafından kaleme alınmıştır. Örnek olarak Nakşî'nin şiirini aşağıya yazıyoruz:

- Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün*
- 1 Ey Kerîm ü kudret ıssı pâdişâh-ı kün fekân
Râh-ı 'ışkuñ içre kaldı niçe yüz biñ 'âşıkân
İrdi lutfuñ baña çünküm zâhir oldı gizli kân
Hamdü li'llâh şükr ü minnet saña ey şâh-ı cihân
Cân [u] dilden buldı hidâyet kalmadı şirk ü gümân²⁷³
- 2 Gitdi gaflet zulmet içre togdı ol hams-i llâh
Rûşen oldı pertevinden yer yerine câbegâh
Kande bakdum ise gördüm böyledür ol pâdişâh
Hamdü li'llâh şükr ü minnet saña ey şâh-ı cihân
Cân [u] dilden buldı hidâyet kalmadı şirk ü gümân

²⁷² Şevket Beysanoğlu, Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları, İst., 1959, C. 2, s. 322.

²⁷³ Bu mısradaki vezin fazlalığı vardır.

- 3 İrdi destüm safa çün ey pâdişâh-ı bahr u ber
Olmayup âhir yolında cürm ü 'isyânum siper
Eyledüm lutfufla âhir iki 'âlemde güzer
Hamdü li'llâh şükr ü minnet safa ey şâh-ı cihân
Cân [u] dilden buldı hidâyet kalmadı şirk ü gümân
- 4 Virmeyem mi yoluna cân u başum ey şehsüvâr
Kim bu tenden cânsız ider mi ey perf bir dem karâr
İrdi lutfufla bafia çünkim hamdü li'llâh şehriyâr
Hamdü li'llâh şükr ü minnet safa ey şâh-ı cihân
Cân [u] dilden buldı hidâyet kalmadı şirk ü gümân
- 5 Çünki oldur bu nişân-ı *Nakşiyâ* gel yây-ı yâs
Kim bu okı ata bilmez 'âlem içre degme nâs
Oldur kim bu sözler gayrıya olmya kıyâs
Hamdü li'llâh şükr ü minnet safa ey şâh-ı cihân
Cân [u] dilden buldı hidâyet kalmadı şirk ü gümân²⁷⁴

II.19. Târîh Konulu Muhammesler:

Klasik edebiyatımızda, özellikle tarih düşürmek için daha çok kıt'a, kasîde, nazm ve mesnevî nazım şekillerinin kullanıldığı görülür. Ancak, bu durum diğer nazım şekilleri ile tarih düşürülemeyeceği mânâsına gelmez. İstenilen nazım şekli ile tarih düşürülebileceği ve tarih konulu manzûme yazılabileceği bizim tesbit ettiğimiz 5 muhammes tarihle biraz daha iyi anlaşılabilir. Her ne kadar içlerinde medhiye unsurları bulundursalar da bu 5 muhammesin özellikle tarih düşürmek amacıyla yazıldığı, hem başlıklarından hem de içlerindeki tarih mısralarından anlaşılmaktadır. Bahsedilen 5 muhammes tarihin bütün muhammesler içindeki oranı % 0,6'dır. Ayrıca bu muhammeslerin yüzyıllara dağılımına baktığımızda, bunların son iki yüzyılda yazıldıklarını fark ediyoruz. Demek ki bu nazım şekli ile tarih yazma geleneği son

²⁷⁴ Seyit Ahmet Ünal, *Nakşî 'Ali Akkirmânî Divânı (Edisyon Kritik)*, Gazi Üniv., SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ank., 1987, s. 296-297.

asırlarda başlamıştır. Tesbit ettiğimiz 5 tarihten 3'ü XVIII. yüzyılda yaşamış, Müverrih sanıyla tanınan Osman Sürûrî; 2'si de XIX. yüzyılda yaşayan Zîver Paşa tarafından kaleme alınmıştır²⁷⁵. Sürûrî'nin güzel bir tarih örneği de olan muhammeslerinden biri *Bend Sayılarına Göre Muhammesler* isimli bölümde 56 bendli muhammese örnek olarak yazılmıştır. Ayrıca aşağıya Sürûrî ve Zîver Paşa'nın birer muhammes tarihini yazıyoruz:

*TÂRÎH-1214*²⁷⁶

Fâ'îlâtün Fâ'îlâtün Fâ'îlâtün Fâ'îlün

- 1 Mısır'a gelmişti Firançe basdı 'Akkayı hemân
Münhezim oldukda dige kal'ayı kıldı mekân
Feth olundukda iki târîhle itdim beyân
Toplayıp hısn-ı 'Arîşi aldı âsaf dökdi kan
Kahr idüp bozdı 'adûyı Şeh Selîm-i kâmrân
- 2 Ceysine yapmışdı hân kâfir kilîsâsın bozup
Dehrî-i sırf olmuş idi dîn abâsın bozup
Şu iki târîhi yaflı yazma imlâsın bozup
Pâdişâh aldı 'Arîşi cünd-i a'dâsın bozup
Ehl-i küfre kasd ile çaldı kılıc sâhib-kırân
- 3 Çıkdı meydâne kılıc saldı gürûh-ı ehl-i seyf
Tîg-i hısmın kâfire çaldı gürûh-ı ehl-i seyf
İki târîhe bakup kaldı gürûh-ı ehl-i seyf
Eyledi 'azm-i 'Arîş aldı gürûh-ı ehl-i seyf
Pâdişâh-ı nâmdâr a'dâyı kırdı dökdi kan
- 4 Düşmen-i nâ-kâmı maglûp itdi Hak bî-irtiyâb
Gâlibiyyetle be-kâm oldu şeh-i mâlik-rikâb

²⁷⁵ Tarih düşürme, Sürûrî ve Sürûrî'nin tarihleriyle ilgili olarak bkz. İsmail Yakıt, Türk-İslam Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme, Ötüken Yay., İst., 1992, s. 198-210, 368-369.

²⁷⁶ Şâir bu muhammeste de her bendin son iki mısraında birer yâni, her bendde iki tarih söylemiştir.

Ben de kâ'm alsam n'ola açdım iki târîhe bâb
Pâdişâh aldı 'Arîşi oldı 'âlem kâm-yâb
Kıldı cumhûrî perâkende idüp ceng-âverân

5 Reh-güzâr-ı Kâhire olmuşdı münsed pîş-ez-în
Hısn-ı mezbûra tahassün eylemekle müşrikîn
İki târîhimle oldum şevk-bahş-ı mü'minîn
Def olup a'dâ-yı dîn aldı 'Arîşi müslimîn
Mısra Bâbü'n-Nasr açdı rezm ile İslâmiyân

6 Müzmahil oldı 'adû kurtuldu gavgâdan 'Arîş
Gördi imdâd-ı sürûş-ı 'arş-ı a'lâdan 'Arîş
Aflaşıldı şu iki târîh-i ra'nâdan 'Arîş
Kıldı ikdâm ehl-i ceng alındı a'dâdan 'Arîş
Dîn-i İslâmî mu'îni oldı savn-ı Müste'ân

7 Sun'ın[1] icrâ idüp şemşîr-bâzân-ı cünûd
Ser-fürû kıldı Fireng olmagla hayrân-ı cünûd
İki târîhimle oldum menkabet-hân-ı cünûd
Ehl-i 'adû andan 'Arîşi aldı merdân-ı cünûd²⁷⁷
Bîm-i cân mel'ûn-ı şûr-engîzi kıldı nîm-cân

8 Oldı cân bâzârı hasma viridi bu gavgâ ziyân
Çârsûda sûd-mend-i 'avn-ı Hakdır gâziyân
İki târîhe çalışdım çözmeyüp aslâ miyân
Aldı a'dâdan 'Arîşi zecr ile İslâmiyân
Şöyle ceng oldı bu kim vafında 'âcizdir lisân

9 İtdi cenge ihtimâm aldı 'Arîşi mü'minîn
Buldu küffâr inhizâm aldı 'Arîşi mü'minîn
İki târîh oldı tâm aldı 'Arîşi mü'minîn

²⁷⁷ Bu mısradâ vezin fazla gelmektedir.

Ordudan geldi peyâm aldı 'Arîşi mü'minîn
Münhezim kıldı 'adûyî ceng idüp İslâmiyân

10 Gâziyân hiddetle seyfin çaldı mahv oldu 'adû
Cûybâr-ı surh-hûna taldı mahv oldu 'adû
İki târîhinde göflüm kaldı mahv oldu 'adû
'Unf idüp âsaf 'Arîşi aldı mahv oldu 'adû
Sahn-ı hısnı 'avn-ı Ma'bûd itdi câ-yı müslümân

11 Aldılar etrâfını merdân-ı hasm-efgen gidüp
Kurtulurdu bulsa imkân kal'adan düşmen gidüp
Dergeh-i şâha iki târîh virdim ben gidüp
Kıldı kasd ehl-i salâh aldı 'Arîşi ceng idüp
Düşmenânı topla kırdı âsaf-ı sâmi-mekân

12 Ey *Sürûri* hışm idüp Efrence merdân-ı vegâ
Her kılıc saldıkca 'avn-ı Hakla eylerdi gazâ
İki târîh de var tebşîr-i feth ve'l-küşâ
Müjdeler aldı 'Arîşi âsaf-ı ceng-âzmân
Rezm içün ehl-i cihâd oldu reh-i Mısra revân²⁷⁸

TÂRÎH MUHAMMES BERÂ-Y-I TEŞRÎF-İ HÛMÂYÛN

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

1 Rûmili semtin seyâhat bir zamân
Eyledik lutf idüp ey şâh-ı cihân
'Avdete bu çifte târîhim nişân
Hamdü li'llah ey şehensâh-ı cihân
Feyz-i teşrîfiñle olduk şâdmân

²⁷⁸ Dîvân-ı Sürûri, s. 179-181.

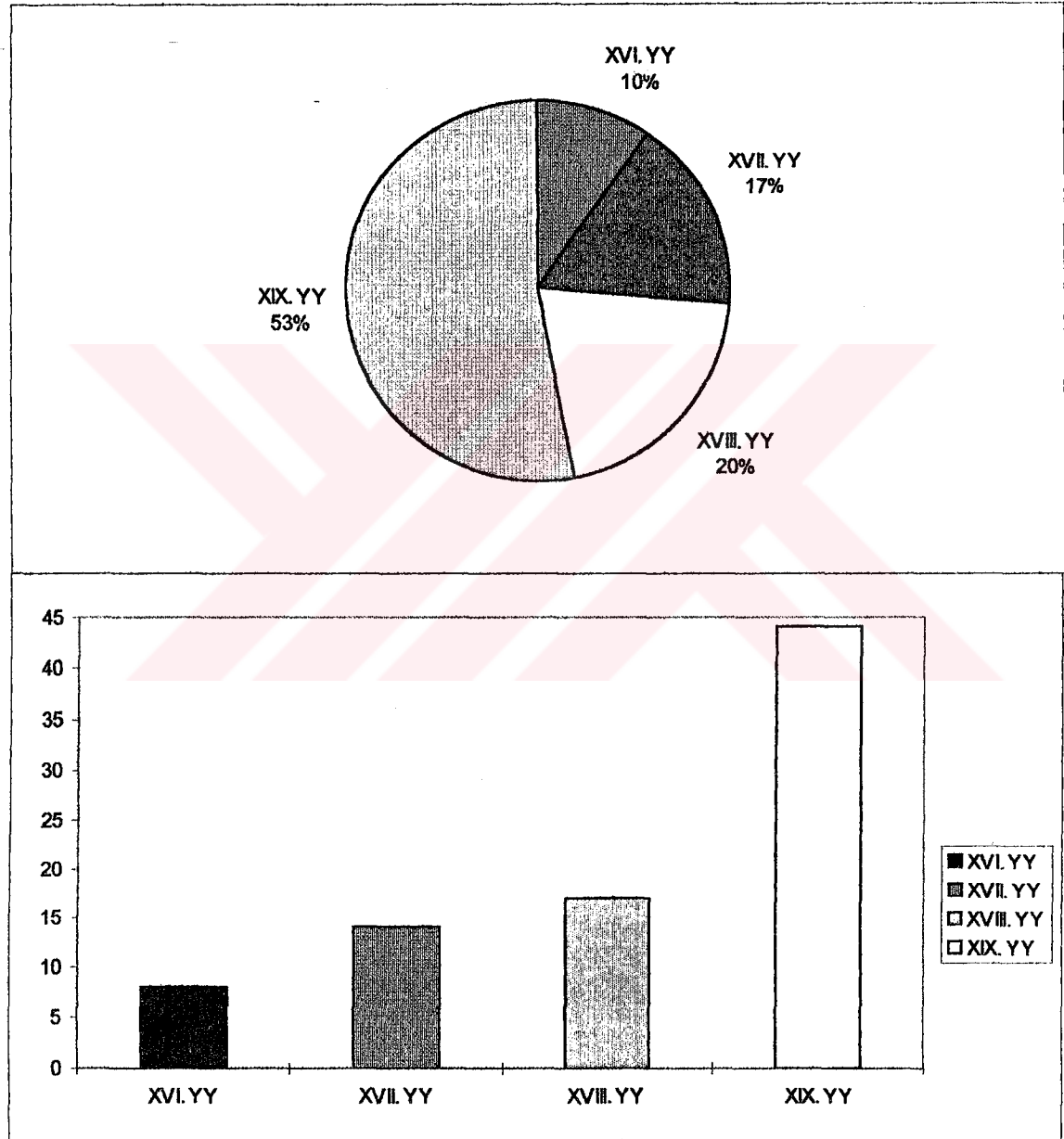
- 2 Olmada hâk-i kudûmuñi tûtiyâ
Dîde-i İstanbula viridi cilâ
Nazm-ı târîhini mi itdim nidâ
Hamdû li'llah ey şehenşâh-ı cihân
Feyz-i teşrîfiñle olduk şâdmân
- 3 Göricek mihr-i cemâliñ subh-dem
Birbirine gözler aydın dir ümem
Ben de kıldım beyt-i târîhin rakam
Hamdû li'llah ey şehenşâh-ı cihân
Feyz-i teşrîfiñle olduk şâdmân
- 4 Rûmiliye mevkib-ârâ-yı fütûh
Olıcak buldı bütün sükkân rûh
Müjde-i 'avdet bu beyt itdi sünûh
Hamdû li'llah ey şehenşâh-ı cihân
Feyz-i teşrîfiñle olduk şâdmân
- 5 Eylemişdi bizleri hayli hazîn
Hasret-i hâkân-ı deryâ vü zemîn
Söylesün *Zîver* dü târîh-i behîn
Hamdû li'llah ey şehenşâh-ı cihân
Feyz-i teşrîfiñle olduk şâdmân²⁷⁹

IL.20. Tasavvuf Konulu Muhammesler:

Toplumumuzun ve kültürümüzün temel yapı taşlarından biri olan tasavvuf tabîi olarak muhammeslerde de yankısını bulmuştur. Kısaca, muhammeslerde aşktan sonra en fazla işlenen konu tasavvuftur. Tesbit ettiğimiz muhammeslerden 83 tanesi tasavvuf konusunda yazılmıştır. Bunların bütün muhammesler içindeki oranı % 10,5'tir. Bu sayı

²⁷⁹ Âsâr-ı Zîver Paşa Dîvân ve Münşeât, Vilâyet Matbaası, Bursa, 1313, s. 308.

ve oranın yüksekliği de toplumumuzun ve edebiyatımızın niteliği hakkında bize bir fikir verebilir. Edebiyat bir toplumun aynası olduğuna göre, muhammeslerde işlenen konulara dayanılarak eski toplumumuzun temelinde aşkın ve tasavvufun olduğunu söylenebilir. Tasavvuf zerine yazılmış muhammeslerin yüzyıllara dağılımı şu şekildedir: 83 muhammesin 44' XIX. yüzyılda, 17'si XVIII. yüzyılda, 14' XVII. yüzyılda, 8'i de XVI. yüzyılda kaleme alınmıştır. Bu dağılımı yüzdelik oranlarıyla gösteren grafikler aşağıdadır:

şekil 24 Tasavvuf Konulu Muhammeslerin Yüzyıllara Dağılımı

Yukarıdaki rakam ve grafiklerde de görüldüğü gibi, son yüzyıllara doğru tasavvuf konusunda yazılan muhammes sayısında büyük bir artış olmuş ve nihâyet XIX. asırda bu yükseliş en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Son yüzyılda bu konuda yazılan muhammes sayısı, tasavvuf konusunda yazılmış muhammeslerin tamamının % 53'ini oluştururken daha önceki yüzyıllarda yazılmış tasavvuf konulu bütün muhammeslerden daha fazladır. Ayrıca, XIX. yüzyılda tasavvuf konusunda yazılan muhammesler, aynı yüzyılda yazılmış muhammeslerin % 13,3'ünü; Türk edebiyatında yazılan bütün muhammeslerin de % 5,5'ini oluşturmaktadır ki bunlar pek de düşük oranlar değildir. Yüzyıllar ilerledikçe tasavvuf konusunda yazılmış muhammes sayısında görülen bu artış, bize göre Osmanlı'da zaman ilerledikçe tasavvufun ve tarikatların daha da yaygınlaşması, tekke ve zâviyelerin çoğalması ile ilgilidir. XIX. yüzyılda ise bu durum zirveye çıkmıştır. Ayrıca, belki zamanla edebiyatımızda mutasavvıf olmasa dahi şâirler arasında bir tasavvufî şiir yazma, tasavvuf motiflerini kullanma geleneğinin oluştuğu da söylenebilir. Ancak aşağıda da fark edileceği üzere, bu türde muhammes yazmış şâirler çoğu zaman şeyh veya dervîş olarak tasavvufî şahsiyetleriyle de tanıdığımız simâlardır. Dikkatle bakıldığı zaman, bu artışın şâir değil, şiir sayısında olduğu görülecektir. Yaklaşık olarak bu konuda muhammes yazmış her bir şâir başına 3 şiir düşmektedir. Demek ki bu artış, mutasavvıf şâirlerin doğal olarak tasavvuf konusunda çok muhammes yazmalarından kaynaklanıyormuş. Ayrıca, XIX. yüzyılda yaşamış olan Hâfız Sa'dî'nin yazdığı 37 muhammesle bu artışa çok büyük bir katkıda bulunduğunu da belirtelim. Tasavvuf konulu muhammes yazmış şâirler şunlardır:

XVI. yüzyılda, Hâletî-i Gülşenî (2), Handânî (1), Arşî (2), Ma'nevî (3).

XVII. yüzyılda, Abdülehad Nûrî (1), Azîz Mahmud Hüdâyî (1), Nâzik (2), Askerî (9), Niyâzî-i Mısrî (1).

XVIII. yüzyılda, Râzî (1), Azbî (3), İzzî (1), Nüzûlî (1), Senâyî (5), Bursalı Feyzî (1), İbrahim Hakkî (1), Hâşim Mustafa Efendi (3), Zekâyî (1).

XIX. yüzyılda, Aynî-i Ayıntabî (1), Kuddûsî (1), Aczî (1), Behcet Efendi (1), Hâfız Sa'dî (37), Ali İlhamî Efendi (1), Sâlih Baba (2).

Örnek muhammesler:

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilüm

- 1 Kişver-i ten içre ol kim cânı bilmez kandedür
Kimdür ol mısır-ı vücûduñ hânı bilmez kandedür
Seyr iderken sûret-i Râhmânı bilmez kandedür
Cân içinde cân olan cânânı bilmez kandedür
Sırr içinde sırr olan sultânı bilmez kandedür
- 2 *Men 'aref sırrına vâ'iz çünki vâkîf olmadı*
Bilmedi Ümmü'l-Kitâbı pür-ma'ârif olmadı
Nahnü akreb-i murâdu'llaha vâkîf olmadı
Cân içinde cân olan cânânı bilmez kandedür
Sırr içinde sırr olan sultânı bilmez kandedür
- 3 Çün işâret fehm idüp kavs-i kazâyı anlamaz
Kâbe kavseyn[e] irüp sümme denâyı anlamaz
Kalbi Beytu'llah idüp anda Safâyı anlamaz
Cân içinde cân olan cânânı bilmez kandedür
Sırr içinde sırr olan sultânı bilmez kandedür
- 4 Kanı olmadı bekânufî 'izzetin bilmez nedür
Bulmadı Hakdan ma'iyet lezzetin bilmez nedür
Mâ rameyte iz rameyte hâletin bilmez nedür
Cân içinde cân olan cânânı bilmez kandedür
Sırr içinde sırr olan sultânı bilmez kandedür
- 5 *Nûriyâ* irmez aña sırr-ı hilâfetden eser
Çünkü zâhir olmadı ta'lîm-i esmâdan eser
İsm-i A'zam sırrını sırrında bulmazsa eger
Cân içinde cân olan cânânı bilmez kandedür
Sırr içinde sırr olan sultânı bilmez kandedür²⁸⁰

²⁸⁰ Dîvân-ı Abdülehad Nûrî, İst. Üniv. Ktp., T. 1350, vr. 13b-14a.

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

- 1 Mürşide gelsün göñül derdine dermân isteyen
Kenz-i vahdet varlığından genc-i pinhân isteyen
'İşk kitabın okusun tevhîd ü 'irfân isteyen
Bahr-i 'ışka bahrî olsun gevheristân isteyen
La'l yâkût [u] cevâhir dürr ü mercân isteyen
- 2 Tâlib-i didâr olanlar kandedür gelsün bu gün
Başı çevgân-ı 'ışka tûp idüp çalsun bugün
Cân virüp yaruñ meta-ı 'ışkını alsun bugün
Râh-ı Hakda cehd idüp ölmezden ölsün bugün
İrişüp bâkî hayâta cânına cân isteyen
- 3 Giderüp mir'ât-ı dilden mâsivânın tozunı
Hâb-ı gafletden uyanup açâ göñül gözünü
Kanı bir sâhib-nazar kim göre Hakkuñ yüzünü
Yâr visâli 'îdine kurbana virüp özünü
Vârını kılsun fedâ zâtında seyrân isteyen
- 4 'Âşık olan incinir mi yarinüñ hiç kahrına
Şerbet-i vaslın dileyen sabr ider her zehrine
Sal vücûduñ zevrakın gark eyle 'ışkuñ bahrine
Göç idüp cân ikliminden iriş 'adem şehrine
Sırr-ı Ahmed çeşmesinden âb-ı hayvân isteyen
- 5 '*Askerî* bir yâre iriş seni insân eylesün
Gayr-ı Hakkuñ câmesinden cânı 'üryân eylesün
Her kime cânân gerekse bagrı biryân eylesün
Bülbül-i şûrîde gibi âh u efgân eylesün

Bâg-ı kudsîde açılmış verd-i reyhân eylesün²⁸¹

Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün

- 1 Zâhidâ gafleti ko pîre ulaşdur özünü
Sıdkile bendesi ol difle ne dirse sözünü
Niye geldiñ bu cihân içre açup cân gözünü
Kendini kendin ara bulmaga bil özüñi
Men 'aref dersin oku sırr ile tanı özünü
- 2 Gir erenler yoluna kayd-ı sivâdan kesilüp
Bu derûnunda olan hâr ile hâşâki silüp
Mahv idüp varlığıñ 'irfânla kendini bilüp
Kendüni kendüñ ara bulmaga bil kendüni
Men 'aref dersin oku sırrile tanı özünü
- 3 Merd-i kâmiller ile eyleyigör sohbet cânâ
Hem-dem ol erenler ile gel bu durur zevk cânâ
Her ne dirlerse tut ol pendî dime yahşî yaman
Kendüni kendüñ ara bulmaga bil özünü
Men 'aref dersin oku sırrile tanı özünü
- 4 Seni senden alup anlar yine safîa vireler
Yogiken adile sanıñ seni var eyleyeler
Var er ol sen dahi bir cân uyarıgör diyeler
Kendüni kendüñ ara bulmaga bil kendözünü
Men 'aref dersin oku sırrile tanı özünü
- 5 Bu *Senâyî* gibi var merd-i Hakuñ bendesi ol
Selefüñ hâli dahi böyledür erkânıla yol

²⁸¹ Dîvân-ı 'Askerî, s. 180; Aygen, s. 60.

Kişi sultân olamaz olmayıcak bir ere kul
Kendüni kendüñ ara bulmaga bil kendözünü
Men 'aref dersin oku sırrile tanı özünü²⁸²

MUHAMMES MİNE'L-BAHRİ'L-HEZECİ'L-MÜSEMMEİNİ'S-SÂLİM

- Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün*
- 1 Verâ-yı rûy-ı ihfâda safa sensifi bakan ancak
Merâyâ-yı zevâhirde seni sensifi gören ancak
Cemâliñ metnini dilber yüzünde şerh iden ancak
Çü senden gayrı yokdur Hak seni sensifi bilen ancak
'Anâsırdan giyüp bir ton seni sensifi seven ancak
- 2 Cemâl-i hüsnüfi 'arz itmek için şekl-i insânda
Kemâl-i hikmetiñ göstermek için nefha-i cânda
*Nefahtü fh*den bir rûh koduñ bu kible-i tende
Yed-i kudretle yazdıñ Âyetü'l-Kürsiyi sen anda
Okuyup şerh iden sensifi bu dil bir tercemân ancak
- 3 Gel ey dil murgı evc-i vahdete uç söyle ahbârı
Ne vardır reng ü bûyından beyân eyle o gülzârı
Meşâm-ı cânı tâ mest eylesün hoş-bû-yı ezharı
Ne bilsün ders-i 'irfândan ki zâhid böyle esrârı
Bu esrârı bilür kim *men 'aref*den ders alan ancak
- 4 Ledün 'ilmin tarîkatdan eger bildiñse ersifi
Dahi tîn içre düşseñ de pahâsızdır gevhersifi
Eger şek perdesin rû-yı dile çekdiñse ebtersifi
Dahi servi kad-bâlâ olursañ yine aksarsifi

²⁸² Dîvân-ı Senâyi, vr. 47b-48a.

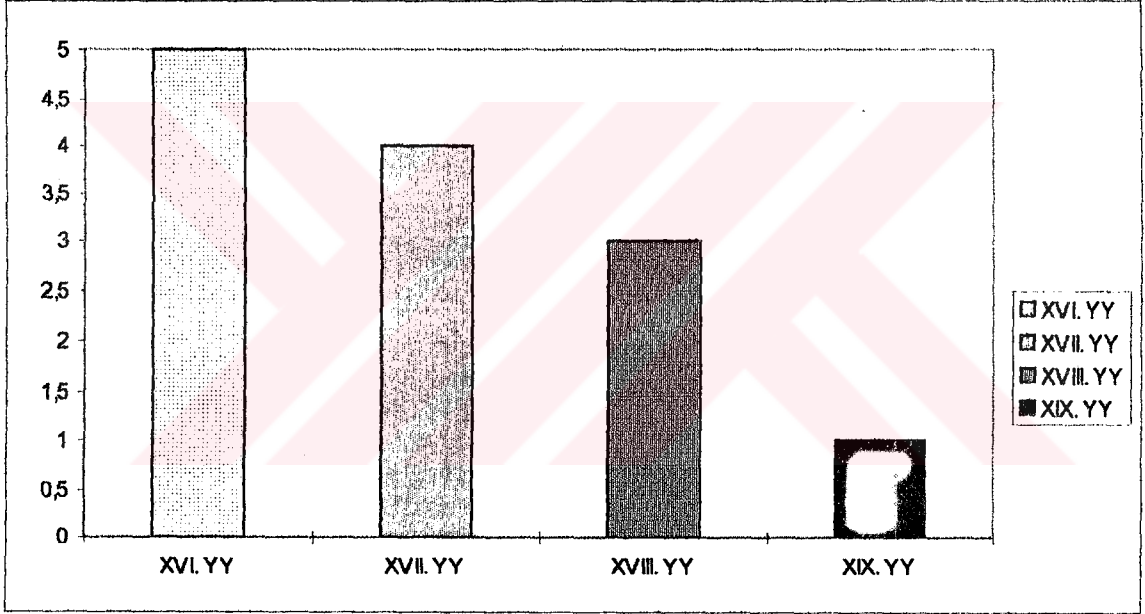
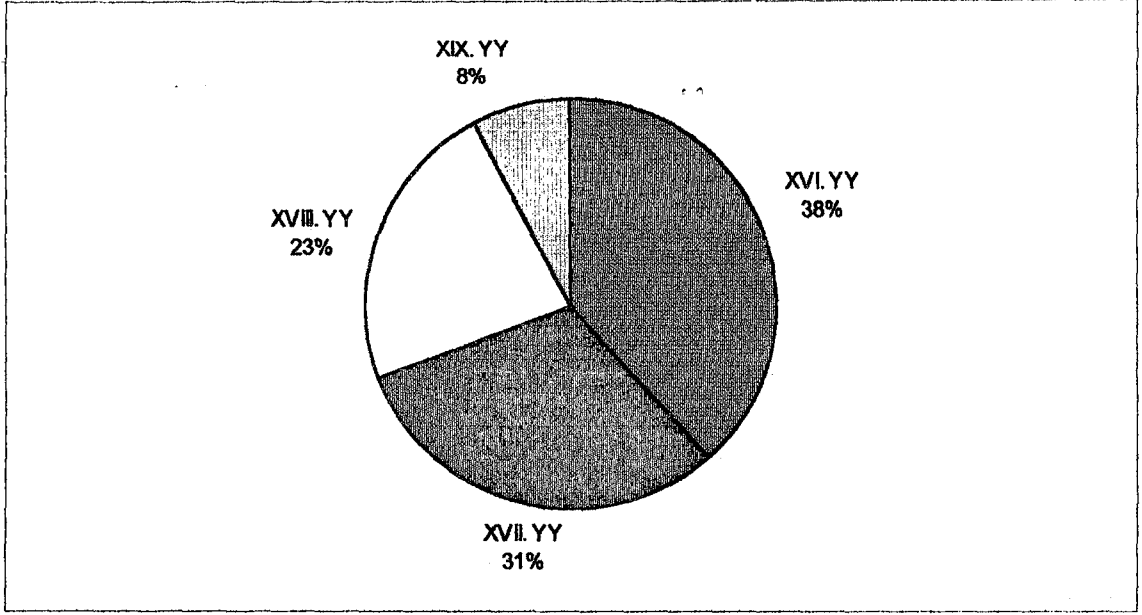
'Arefden bilmeyen câhilleriñ sözi yalan ancak

- 5 Okıyup sırr-ı *min habli* bilen 'ârifler ey *Sa'dî*
Bilüp kendin 'arefden ders alan 'ârifler ey *Sa'dî*
Dili tende Haka dâ'im bakan 'ârifler ey *Sa'dî*
Mekânda lâ-mekândan söyleyen 'ârifler ey *Sa'dî*
Bulur elbet Hakı anlar durur yâre iren ancak²⁸³

II.21. Tevhîd Konulu Muhammesler:

Edebiyatımızda Allah'ın varlığı ve birliği ile isim ve sıfatlarını konu alan şiirlere genel olarak tevhîd adı verilmektedir. Mürettep dîvânların en başında bulunan tevhîdler, çoğunlukla kasîde nazım şekli ile yazılmakla birlikte başka nazım şekilleri de tevhîd yazmada kullanılmıştır. Bunlardan biri de muhammestir. Biz araştırmamızın sonunda tevhîd konulu 13 muhammes yazıldığını tesbit ettik. Bunların bütün muhammesler içindeki oranı % 1,6'dır. Tevhîd konulu 13 muhammesin yüzyıllara dağılımına baktığımızda, sayının ilk yüzyıllarda daha yüksek olduğunu ve yüzyıllar ilerledikçe düştüğünü görürüz. 13 muhammesin 5'i XVI. yüzyılda, 4'ü XVII. yüzyılda, 3'ü XVIII ve 1'i de XIX. yüzyılda yazılmıştır. Yüzdeler oranlarıyla birlikte aşağıdaki grafikler bunu daha iyi göstermektedir:

²⁸³ Dîvân-ı Gülzâr Li-Hâfız Sa'dî, s. 68-69.

Grafik 25 Tevhid Konulu Muhammeslerin Yüzyıllara Dağılımı

Bu nazım şekliyle tevhid yazmış şairler şunlardır:

XVI. yüzyılda, Dukakin-zâde Ahmed Beg (1), Şâhidî (1), Fevrî (1), Beyânî (1), Murâdî (1).

XVII. yüzyılda, Nâmî (1), Güftî (1), Yârî (2).

XVIII. yüzyılda, Râzî (2), Senâyî (1).

XIX. yüzyılda, Kâmil (1).

Bunlardan Şâhidî'nin tevhîdi kâfiye örgüsünün, Fevri'nin şiiri ise bend sayılarının anlatıldığı bölümde yazılmıştı. Diğer örnekler aşağıdadır:

MUHAMMES

- Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün*
- 1 Nişânuñdur cihân nakşî velîkin bî-nişânsın sen
'Ayan iken hicâb-ı nûr-ı zâtîde nihânsın sen
Zamân ile mekânufî hâlıkı bî-în ü ânsın sen
Mekân senden tolu yâ Rab velîkin bî-mekânsın sen
Vücûduñla zamân memlû velîkin bi-zamânsın sen
- 2 Kadîm ü Vâhid ü Ferd ü Samedsin Rabbenâ'l-Ekrem
Cemâl-i la-yezâlûñ hayretinde 'akl-ı kül ebkem
Cihâna hân-ı fazluñdan nevâl-i lutf ire her dem
Sen ol sultân-ı 'âlemsin toyar na'mâ gele 'âlem
Cihânı var iden sensin velîkin bî-çihânsın sen
- 3 Ezelden bade-i 'ıskuñla tahmîr oldu çün fitrat
Cemâl-i bâ-kemâlûñ pertevine olmuşam hasret
'Ayân oldukça nûruñ 'ayna müstevlî olur hayret
Senüñdür kudret ü satvet senüñdür 'izzet ü rıf'at
'Ayânsın cümleye şâhâ velîkin bî-'ayânsın sen
- 4 Tulû'-ı âfitâb-ı 'izzetüñle hayradur efkâr
Şuhûd-ı zâtunufî müstagrakı oldu ulû'l-ebzar
'Ayânsın çün beyân lâzım degüldür kim ide inkâr
'Aceb kudret durur yâ Rab 'aceb hikmet durur bu kâr
Beyân eyler seni eşyâ velîkin bî-beyânsın sen
- 5 Benüm râzum nihândur râz-dânın bulmadı kimse
Nazarsız pîrden dermân-ı cânın bulmadı kimse

Bu keştî-i vücûduñ bâd-bânın bulmadı kimse
Murâdî bil bu deryânın kerânın bulmadı kimse
Nazar iderse safia bil ki bahr-i bî-kerânsın sen²⁸⁴

DER-SIFAT-I BÂRÎ TE'ÂLÂ

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

- 1 Ol münezzeh pâdişâha hamd ider cânım tenim
Eyledi îmân ile bir kabza hâk-i ma'denim
Âdeme nefh itdi rûhı kıldı anda meskenim
Kurtaran Tûfân-ı Nûh içre selâmet dâmenim
Hâlıkımdır râzıkımdır pâdişâhımdır benim
- 2 Bâd-ı kahr-ı kavm-i Âda ol ki fermân eyleyen
Hem Halîle nâr içinde güller ihsân eyleyen
Kavm-i Lûtî bir seher hâk ile yeksân eyleyen
Bir sifekle hasm-ı tîr-endâz[1] bî-cân eyleyen
Hâlıkımdır râzıkımdır pâdişâhımdır benim
- 3 Yol viren Mûsâya deryâdan kılan Fir'avni gark
Âkıl iseñ eyleme gel bu hikmet-i Yezdânı fark
Sâlih [ü] Dâvûd[1] gör kim nûr-ı i'câz urdı berk
Hem Süleymânı iden mühr ile şah-ı Şâm-ı şark
Hâlıkımdır râzıkımdır pâdişâhımdır benim
- 4 Sâbiriñ cism-i latîfin eyleyen kurda gıdâ
Hazret-i Yûnus[1] kılan batn-ı hût içre cüdâ
Kimini başına bıçkı kimine tâc revâ

²⁸⁴ Ahmet Kırkkılıç, Sultan Üçüncü Murad (Muradî) Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divanı'nın Tenkitli Metni, Atatürk Üniv., SBE, Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum, 1985, C. II, s. 513; Aynı yazar, Sultan III. Murad, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., İst., 1988, s. 124.

‘Âlem[i] bir demde vâri yok iden Bârfi Hudâ
Hâlıkımdır râzıkımdır pâdişâhımdır benim

- 5 **Râziyâ** bir kimse aña kılamaz kec-himmeti
Kimine ni‘met virür kimine renc-i zahmeti
Kimini muhtâc idüp kimine kılan ‘izzeti
Kimine zencâb-ı semmûr içre viren devleti
Hâlıkımdır râzıkımdır pâdişâhımdır benim²⁸⁵

II.22. Diğer Konular:

Tesbit ettiğimiz ve incelediğimiz muhammeslerden 2’sini daha önce saydığımız konulardan hiç birine dâhil edemedik. Bu 2 şiirin ortak yönü ferdi konuların işlenmesidir. 2’si de XIX. yüzyılda yazılan bu muhammeslerden ilki Vâsıf-ı Enderûnî’ye âittir. Vâsıf muhtemelen bu şiirde bir şeyhe intisabını, bağlanışını dile getirmekte ayrıca günahlarının çokluğunu anlatıp tevbe etmektedir. Şiirin metni aşağıdadır:

MUHAMMES

- Fe‘ilâtün Fe‘ilâtün Fe‘ilâtün Fe‘ilün*
- 1 Yaradup Hak baña bir râhber-i âgâhî
Bende-i halka-be-gûş itdi dil-i gümrâhı
Cân u dilden bu yola oldum anıfla râhî
‘Âbid ü fâsıka Mevlânıfı açık dergâhı
Beni de böyle kabûl itdi erenler şâhı
- 2 Ne şekil aglamayam iflemeyem itmeyem âh
Bilürem kimsede yok bende olan cürm ü günâh

²⁸⁵ Dîvân-ı Râzî, Millet Ktp. , Ali Emiri Manzum Eserler Böl., Nu. 147/1, vr. 6a-7a.

Sanırım 'âlem ider dahl u ta'n vâh baña vâh
Görüp alevde beni itme hakâretde nigâh
Beni de böyle kabûl itdi erenler şâhı

3 Derdi olan olur elbetde hakîme muhtâc
Hasta diller virir eczâ-yı etibbâya revâc
Derdime olur âh derdim benim olursa 'ilâc
Merd-i 'aşkım neye lâzım baña bu hırka vü tâc
Beni de böyle kabûl itdi erenler şâhı

4 Ola mâdem erenler kapısı cilve-gehim
Bâb-ı Mevlâya çıkar togrı benim şâh-ı rehîm
Togrıdır Hakka özüm degme kec olsun külehim
Urma urma yüzüme kesret-i cürm ü günehim
Beni de böyle kabûl itdi erenler şâhı

5 Sûfi geymiş koca bir 'örf-i siyâhı kûfi
Nahvetinden kabarup koltuğı şişmiş sûfi
Almaz erbâb-ı hakikat bu kurı bâf bûfi
Var ta'assubla zehr satma yayın sen sûfi
Beni de böyle kabûl itdi erenler şâhı

6 Kimde var 'adline Mevlânıñ 'aceb tâkat u tâb
Münkir-i 'afv-ı İlâhî misif ey hâne-harâb
Hakdan itmez misif âyâ bizi tekdîre hicâb
Gögünüp zehrine zâhid ne bu 'unf[?] ile hitâb
Beni de böyle kabûl itdi erenler şâhı

7 Eyleyüp mahz-ı kerem bende-i bî-çâresine
Feyz-i himmetle meded kıldı bu âvâresine
Merhem-i şefkat ü lutf urdı diliñ yâresine
Bakmayup hâsılı *Vâsif* yüzünüñ kâresine

Beni de böyle kabûl itdi erenler şâhî²⁸⁶

Burada zikredeceğimiz 2. şiir Şâir Eşref'e âittir. Önceki şiirde olduğu gibi şiirde de şâir kendi hayatının günahlarla geçtiğini anlatmakta ve bundan duyduğu pişmanlığını dile getirmektedir. Ancak, bu şiirde öncekinden farklı olarak muhammesin son mısraında Hz. Peygamber'e sığınılmaktadır. Biraz na'ta benzese de sıraladığımız konular içinde bu şiiri de tam olarak ifade eden bir konu olmadığı için bu şiiri de mecbûren burada zikrettik. "Defter-i A'mâl Yâhud İ'tirâf-ı Cürüm" başlığını taşıyan bu muhammes toplam 29 bendden oluşmaktadır²⁸⁷.

²⁸⁶ Dîvân-ı Gülşen-i Efkar-ı Vâsîf-ı Enderûnî, s. 52-53.

²⁸⁷ Eşref'in Külliyyâtı, Birinci Kitâb, s. 109-114.

III. BÖLÜM

MUHAMMESLERE ÂİT DİĞER BAZI ÖZELLİKLER

III.1. Mülemmâ Muhammesler:

Arap ve Farslar'dan sonra Türkler'in de İslâmiyeti kabul etmeleri sonucu bu üç kavim İslâm dîni çevresinde müşterek bir kültür ve medeniyet meydana getirdiler. Ayrıca, bu yeni dâire içinde aynı medeniyeti kuran kavimlerin üçünün de dilinin kullanıldığı ortak bir edebiyat da oluştu. Bu çerçevede İslam edebiyatlarında Arapça, Farsça veya Türkçe dillerinden ikisi veya üçüyle karışık olarak eserler yazıldı. Bu şekilde birden fazla dille yazılmış manzûmelere "mülemma" adı verilmektedir²⁸⁸. Bunlarda umûmiyetle mısraın biri bir dilde, diğeri farklı bir dilde olacak şekilde yazılır. Daha çok gazel nazım şeklinde kullanılmış olan bu tarzın²⁸⁹, farklı nazım şekillerinde de kullanılabileceğini rastladığımız örnek *mülemma* ' *muhammes* metinlerinden anladık.

Araştırmalarımız sırasında Türkçe, Arapça veya Farsça karışık olarak yazılmış 3 muhammes metni tesbit ettik. Bu manzûmelerde farklı dillerin kullanımı kelime, terkip ve ibâre seviyesini aşmakta, mısra ölçüsüne çıkmaktadır. Bunlardan biri, XV. yüzyılda yaşayan Nizâmî'ye, biri XVIII. yüzyılda yaşayan İzzî mahlaslı Şeyh İzzeddin'e ve biri de XIX. yüzyılda yaşamış olan Diyarbakırlı Hilmi'ye âittir.

Tesbit ettiğimiz ve incelememize de dâhil ettiğimiz bu mülemma muhammesler hakkında biraz daha geni bilgi vermek istiyoruz. Bunlardan birincisi olan Nizâmî'nin muhammesi müzdevic mâhiyettedir ve toplam 8 bendden oluşmaktadır. Son bendde şâirin mahlasını söylediği bu muhammeste bendlerdeki ilk 4'er mısra Türkçe, bendlerin 5. mısraları ise Arapça olarak yazılmıştır²⁹⁰.

²⁸⁸ Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yay., İst., 1989, s. 1403; İskender Pala, *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*, s. 369.

²⁸⁹ Pala, s. 369; Haluk İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, s. 8; Cem Dilçin, "Dîvân Şiirinde Gazel", *Türk Dili Türk Şiiri Özel Sayısı-II (Dîvân Şiiri)*, S. 415-416-417, S. 100.

²⁹⁰ Eğridirli Hacı Kemal, *Câmi'ü'n-Nezâ'ir*, vr. 23b.

İzzî (Eşref-zâde Şeyh İzzeddin)'nin muhammesi Hz. Peygamber'e hitâben yazılmış bir. na'ttır. 3 bendden ibâret olan bu muhammeste, bendlerdeki ilk 3'er mısra Türkçe, geri kalan son iki mısralar ise Arapça olarak yazılmıştır. Bu muhammesi aşağıya yazıyoruz:

- Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün*
- 1 Nâr-ı hasret bagrı biryân eyledi
Derd-i firkat cismi giryân eyledi
.....²⁹¹
Yâ Resûlallah ene 'l-müştâku lek²⁹²
Es-salâtu ve 's-selâmu minnî 'aleyk
- 2 Aldı 'aşkıñ komadı bende beni
Şevk-ı zâtıñ tutdı bu cân u teni
Zevk-ı vaslıñ umaram düni günü
Yâ Resûlallah ene 'l-müştâku lek
Es-salâtu ve 's-selâmu minnî 'aleyk
- 3 Bir nazarla *İzzî* kulu eyle şâd
Rü'yet-i dîdârıñ ola aña zâd
'Aşk u şevkıñ oldı kalbinde ziyâd
Yâ Resûlallah ene 'l-müştâku lek
Es-salâtu ve 's-selâmu minnî 'aleyk²⁹³

Mülemma muhammeslerin üçüncüsü olan Diyarbakırlı Hilmî'nin şiiri ise daha da ilginçtir. Toplam 5 bendden oluşan bu muhammeste Arapça, Farsça ve Türkçe her üç dil de kullanılmıştır. Üstelik bu dillerle yazılmış mısralar bend içinde de belirli bir tertip ve sırayla yazılmıştır. Bu sıra şu şekildedir: Bütün bendlerde ilk mısra Arapça, 3. mısra Farsça, bunun dışında kalan 2, 4 ve 5. mısralar ise Türkçe'dir. Böylece 5 bendlik bu

²⁹¹ Bu mısra metnin aşlında boş bırakılmıştır.

²⁹² Mülemmâ muhammeslerdeki Arapça ve Farsça mısralar italik olarak yazılmıştır.

²⁹³ Dîvân-ı İzzî, Millet Ktp., Ali Emîri Manzum Eserler Böl., Nu. 296, vr. 32b.

muhammes; 5 Arapça, 5 Farsça ve 15 de Türkçe mısradan oluşmuştur. Ancak Türkçe olan 4 ve 5. mısraların mütekerriir olduğunu yâni, her bend sonunda aynen tekrar ettiğini de belirtelim. Bu muhammesin metnini de aşağıya yazıyoruz:

*MÜLEMMMA TERCÎ-BEND*²⁹⁴

- 1 *Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün*
Kad ra'eynâ fi-tarîkî'l- 'aşkı envâ'ü belâ
Olmadık râhat olaldan derd-i 'aşka mübtelâ
Hâl-i mâ pejmürde şod ey dilber-i şîrîn-edâ
Makdemiñle pür-ziyâ kıl bezmi ey hûrî-likâ
Def' ola tâ ki derûnumda olan renc ü 'anâ
- 2 *İnne li kalben hazînen yâ habîbî ferhamî*
Eyler icrâ gözlerim ol hüzn ile eşk-i demî
Nâzenînem ân dil-i mecrûh-râ dih merhemi
Makdemiñle pür-ziyâ kıl bezmi ey hûrî-likâ
Def' ola tâ ki derûnumda olan renc ü 'anâ
- 3 *Mâ sei'nâ âşîkân fi'd-dehri mesrûru'l-fu'âd*
Var mı 'âlemde 'aceb bir 'âşık olmuş ber-murâd
Bârî der-vakt-i şomâ mâ-râ bi-kon mesrûr u şâd
Makdemiñle pür-ziyâ kıl bezmi ey hûrî-likâ
Def' ola tâ ki derûnumda olan renc ü 'anâ
- 4 *Ütrü'ü'l-levmi azûli külli şey'in fi'l-kader*
Var imiş takdîrde görmek bunca âlâm u keder
'Âşîkân-râ ey perî-peyker me-yefken ez-nazar
Makdemiñle pür-ziyâ kıl bezmi ey hûrî-likâ
Def' ola tâ ki derûnumda olan renc ü 'anâ

²⁹⁴ Manzûme "Tercî-Bend" başlığını taşıyorsa da bunun bir yanlışlık eseri yazıldığı muhakkaktır. Tercî-Bend yerine "Muhammes" yazılmalıydı.

Münzi yevme'l-hicre târe 'aklı râhat râhati
 Musarra'âtile memnûn it dil-i pür-hasreti
Hâhed ez-tû Hilmî-i şeydâ nigâh-ı re'feti
 Makdemiñle pür-ziyâ kıl bezmi ey hûrî-likâ
 Def' ola tâ ki derûnumda olan renc ü 'anâ²⁹⁵

III.2. Müstakil Muhammes Kitapları:

Muhammes konusundaki araştırmalarımız esnâsında, bu nazım şeklinin ne derece kullanışlı ve uzun soluklu olduğunu, ayrıca özellikle son yüzyılda kullanımının da ne kadar arttığını gösteren muhammes nazım şekli ile yazılmış müstakil eserlere de rastladık. Aslında bu eserlerin Klasik edebiyatımızda epeyce örneğini gördüğümüz bend sayısı çok fazla olan muhammeslerden pek farkı yoktur. Bu sebeple her ne kadar müstakil bir eser de olsa neticede bir muhammes olan bu manzûmeleri de diğer muhammeslerle birlikte inceleme kısmına dâhil ettik. Ancak, burada isimlerini zikr edeceğimiz eserlerin diğer muhammeslerden farklılığı ve özelliği, her hangi bir dîvân veya mecmua içinde değil de ayrı, müstakil bir eser hâlinde basılmış ve tanınmış olmalarıdır. Tabî ki bunlar son döneme âittir. Zaman geçtikçe ve araştırmalar genişledikçe başka örneklerine de rastlanabilecek bu tarz eserlerden bildiklerimizi aşağıya yazıyoruz.

Bunlardan birincisi 1882'de ölen Yusuf Hâlis Efendi'ye âittir. *Sulh-nâme-i Hâlis* adını taşıyan bu eser H. 1272/ M. 1855 yılında basılmıştır. Ancak, eserin basıldığı yer ve matbaa belli değildir.

Sultan Abdülmecîd zamanında Osmanlı Devleti ve Avrupa devletleri ile Rusya arasında ortaya çıkan ve Rusya'nın mağlûbiyetiyle sonuçlanan Kırım Savaşı'nın bitmesi ve sulh imzalanması²⁹⁶ üzerine yazılmış olan *Sulh-nâme-i Hâlis*, toplam 17 bendden oluşan, 7 sayfalık küçük bir eserdir. Fe'îlâtün Fe'îlâtün Fe'îlâtün Fe'îlün vezniyle ve müzdevic olarak, aaaaa-bbbba-cccca-... şeklinde kâfiyelenen eserde, esas itibâriyle

²⁹⁵ Şevket Beysanoğlu, Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları, C. 2, s. 112-113.

²⁹⁶ Geniş bilgi için bkz. Ali İhsan Gencer, "Kırım Savaşı ve İslahat Fermânı" Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, Çağ Yay., İst., 1993, C. 11, s. 451-481.

savaşın bitmesinden ve sulhün imzalanmasından duyulan memnûniyet dile getirilmekte, bunun yanında, savaştan ve savaşın gelişmesinden bahsedilmekte, savaşın zararları, barışın faydaları anlatılmakta ve bu arada tabîî ki sık sık da zamanın padişâhı övülmektedir. Şâir Yusuf Hâlis Efendi, son bendin son mısraında kendi mahlasını söyleyerek manzûmesini bitirmektedir. Şimdi, bahsettiğimiz eserin tam metnini yazıyoruz:

SULH-NÂME-I HÂLİS

Fe 'ilâtün Fe 'ilâtün Fe 'ilâtün Feilün

- 1 Feth u nusretle barış oldu hemân şükr olsun
Dünyeden mâtem ü gam gitdi amân şükr olsun
Yine âsâyişini buldı zamân şükr olsun
Topuñ âvâzeleri müjde-resân şükr olsun
Hele derd üstüne zevk itdi cihân şükr olsun
- 2 Girdi dört devlet ile Nemçe Rusuñ arasına
Merhem-i sulhı hakîmâne sarup yarasına
Viridi dârû-yı şifâ 'illet-i hem-vâresine
Çâr nâ-çâr felek gayrı bakup çâresine
Nahsi tekmiñ idüp sa'd-ı kıran şükr olsun
- 3 Devlet-i İngiltere Fıransa ile sâ'ir dünyâ²⁹⁷
Cümlesi itmiş iken 'askerini cenge fedâ
Çâr aktâr-ı cihân çağırur iken vâveylâ
Nâ-gehân eyledi Moskov ile sulhı imzâ
Anı temhîr idüp şâh-ı cihân şükr olsun
- 4 Pertev-i tâli'-i şâhâneye mâşâ'allah
Sulh u nusretle geçer her devri inşâ'allah
Kıldı hep enfüs ü âfâkı münevver nâ-gâh

²⁹⁷ Vezinde bozukluk vardır.

- Sa'd u ikbâli fûrûg eyledi mânende-i mâh
Tagıdup zulmeti şevk oldu 'ayân şükr olsun
- 5 Tîg-i cevriyi çeküp 'âleme cellâd-ı felek
Her taraftan kan akup su gibi deryâlara dek
Koydu çün 'âlemi mâtehlere cengler iderek
Giryeler eyledi deryâda semek gökde melek
Güldi kan aklar iken 'âlemiyân şükr olsun
- 6 Hep kızıl tâli'-i mirrîh-i sitemkâr sebeb
Sanmañuz reng-i şafakdır görinen hûndur hep
'Aks idüp göklere kanlar dökilüp rûz ile şeb
Var mıdır çâre kazâ okın atınca ne 'aceb
'Âkıbet lutf-ı Hudâ oldu 'ayân şükr olsun
- 7 Çâr düvel eyler iken birbirini gark ile hark
Ditredüp yerle gögi 'arbede-i garb ile şark
Kimseler itmez idi dostı ile düşmeni fark
Yakdı bir meş'al-i şevk 'âleme mânende-i berk
Rây-ı hâzıkla şehensâh-ı cihân şükr olsun
- 8 Ya'ni bir demde idüp sulh u salâhı i'lân
Mîlel-i mülkine hep kıldı hukûkı sıyyân
Görmedi şimdiye dek böyle 'adâlet devrân
Aña bir bende olur görse idi Nuşirevân
Hele taş dikdi bu meydâna hemân şükr olsun
- 9 Oldı idhâl hukûka milel-i bây u gedâ
Bahr-i in'âmı bütün kullarına oldu revâ
Âb-ı ihsânı kılup teşne-dilânı irvâ
Ser-te-ser hep teb'a oldu yeniden ihyâ
Cesed-i mülke odur rûh-ı revân şükr olsun

- 10 'Akl u idrâk ü kemâlâtta bulunmaz şebîhi
Kuvvet-i mülhime-i nûr-ı celî pâdişehi
Urur aldıklarını sehm-i sa'âdetle zehî
Darb ider konsa felekde hedef-i mihr ü mehi
Bu kadar ancak olur şevket ü şân şükr olsun
- 11 Cezb idüp 'âlemi envârına pervâne-misâl
Hüsni ü ahlâk u kemâlât u mehâbetle cemâl
İtdi evsâf-ı hümâyûnını tasvîr-i hayâl
Zâtı şeh-nâmeye ser-levha-i resm-i ibcâl
'Adl ile müntehab-ı kevn ü mekân şükr olsun
- 12 Mülhimûn sırrı ile oldı kerâmâtı nümûn
Mülk-i İslâma idüp vaz'-ı esâs-ı kânûn
Şâh-ı ihsân-ı mecîdi ile 'âlem memnûn
Didi ahsente ser-â-pâ aña rub'-ı meskûn
Hep pesend eyledi şâhân-ı cihân şükr olsun
- 13 Barışık oldı bu şenlikleri sâkî sorma
Bâde sun ehl-i hased canına degsün turma
Zevke bak geçdi geçen ne ise hulyâ kurma
Dildeki yârem onuldu yine sen tuz urma
'Îş u 'işret kanı hânende kemân şükr olsun
- 14 Çarh rakkâs-ı şafaktan giyüp al hâreleri
Raksa çıksun felegiñ zühre vü seyyâreleri
Çâr-gâh-ı fazlı çalup elde uçar pâreleri
Fer vire târ-ı dile mihr ile meh-pâreleri
Gözler aydın diye hep halk-ı cihân şükr olsun
- 15 Sulhdür 'âlemi i'mâr ile âbâd iden

Halk ile servet ü sâ mânını müzdâd iden
Cengdir devleti bî-hâsıl u berbâd iden
Gerçi 'askerlerini gavgâdır üstâd iden
Neyse bu kâr u ziyân bitdi amân şükr olsun

16 Vatanıñ dâhiline geldi 'ilâcını sırası
Ceng ise yakı gibi sadra şifâdır yarası
Bîşteri kan akıdup kalsa zararsız beresi
Saglanup buldı hayâtı zikr ile karesi
Vefk-i dil-hâha göre döndi zamân şükr olsun

17 Kalmadı şerden eser hiç karada deryâda
Karadeniz Tuna Çerkes Anatol âzâde
Kimse inanmaz idi görse bunu rü'yâda
Kazanup sulhı düvel nâm virüp dünyâda
Hâlisâ şimdi cihân emn ü emân şükr olsun

Muhammes nazım şekli ile yazılmış müstakil eserlerden biri de, 1846-1912 yılları arasında yaşamış ve daha çok "Şâir Eşref" diye meşhur olan Mehmed Eşref Efendi'ye âittir. Edebiyatımızda son dönemde yetişmiş önemli mizah ve hiciv şâirlerinden biri olan Şâir Eşref'in *İstimdâd* adını taşıyan bu eseri, 17 Ramazan 1323 tarihinde Mısır'da basılmıştır²⁹⁸. Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün vezniyle yazılmış olan eser, toplam 8 sayfa ve 23 bendden oluşan, aaaaa-bbbba-cccca... şeklinde kâfiyelenen müzdevic bir muhammestir. Hz. Peygamber'e hitâben yazdığı bu şiirinde Şâir Eşref, Sultan II. Abdülhamîd'i çok ağır şekilde tenkit ve hicvetmekte, pâdişâhı Peygamberimiz'e şikâyet edip Hz. Peygamber'den yardım istemektedir. Şiirin içinde şâirin mahlası bulunmamaktadır. Muhtevâ îtibârıyla bu eserin Klasik muhammeslerden çok farklı olduğunu da belirtmek istiyoruz. Çünkü, Hz. Peygamber'le bir hicviyyenin,

²⁹⁸ Şâir Eşref, hayatı, eserleri ve bazı şiirleri için bkz. Önder Göçgün, Şâir Eşref, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ank., 1988; Kenan Erdoğan, "Şâir Eşref, Hayatı ve Eserleri", Erciyes, S. 210 (Haziran-1995), s. 11-15.

şikâyet-nâmenin bir araya getirildiğini biz pek görmedik. Üzerinde durduğumuz *İstimdâd* adlı bu manzûmeyi daha önce 23 bendli muhammese örnek olarak yazmıştık.

Bu eserlerden başka belki, yine Şâir Eşref'e âit, gazetede tefrika edilmiş ancak kitap hâlinde basılmamış *Rû'ya* adlı manzûme de bu konuda sayılabilir. 1-7 Mart 1929 tarihleri arasında *Vakit Gazetesi*'nin 4006-4012. sayılarında yayınlanan bu muhammes, toplam 21 bendden oluşan, aaaAA-bbbAA-cccAA-... şeklinde kâfiyelenen son iki mısraı mütekerrir bir muhammestir. Muhtevâ itibâriyle biraz *İstimdâd*'a benzeyen bu şiir de Hz. Peygamber'e hitâben yazılmıştır. Fakat bu sefer Sultan II. Abdülhamîd değil de ondan sonra iktidâra gelen İttihâd ve Terakkî Fırkası ile mensupları tenkit ve hicvedilmekte, Peygamberimiz'e bunlar şikâyet edilerek Hz. Peygamber'den yardım istenmektedir²⁹⁹.

III.3. Müşterek Muhammes:

Edebiyatımızda iki veya daha fazla şâirin birlikte meydana getirdikleri manzûmeler de vardır. Biz de araştırmamız esnâsında bir müşterek muhammes tesbit ettik. Bu müşterek muhammes, XIX. yüzyılda Namık Kemal ile Deli Hikmet tarafından bend bend birlikte söylenmiştir. Toplam 33 bend olan bu muhammesin 17 bendi Nâmık Kemâl'e, 16 bendi ise Hikmet'e âittir. Şimdi bu şiirin metnini yazıyoruz³⁰⁰:

VATAN MERSİYESİ

Fe 'ilâtün Fe 'ilâtün Fe 'ilâtün Fe 'ilün

K

- 1 Âh yakdık şu mübârek vatanıñher yerini
Saçdık eflâke kadar dûdunu âteşlerini
Kapadı gözde olanlar çıkacak gözlerini
Vatanıñı bagrına düşman dayadı hançerini
Yogimiş kurtaracak bahtı kara mâderini

²⁹⁹ Göçgün, a. g. e., s. 23, 118; Erdoğan, a. g. m., s. 13.

³⁰⁰ Manzûmede Kemâl'e âit bendler "K", Hikmet'e âit mısralar ise "H" harfi ile belirtilecektir.

H

- 2 Kendimizden niçün olduk bu kadar biz me'yûs
Gidelim dâdına Allah için ehl-i nâmûs
Sönüyor şem'-i emel işte kırıldı fânûs
Vatanıñı bagrına düşman dayadı hançerini
Yogimiş kurtaracak bahtı kara mâderini

K

- 3 Vardı tâ Ka'be'ye zezem gibi hûn-âb akıyor
Gökdeki rûh-ı şehidânı bu hasret yakıyor
Yine erbâb-ı hevâ seyrine çıkmış bakıyor
Vatanıñı bagrına düşman dayadı hançerini
Yogimiş kurtaracak bahtı kara mâderini

H

- 4 Serilüp hâk-i hakâretde vatan cân veriyor
Yetişîñi soñ nefesimdir geliñi imdâda duyar
Sevgili vâlidemiz 'âkıbet elden gidiyor
Vatanıñı bagrına düşman dayadı hançerini
Yogimiş kurtaracak bahtı kara mâderini

K

- 5 Bu vatandır dağıtan 'âleme "ilm ü edebi
Bundadır Beyt-i Harem Mescid-i Aksâ-yı Nebî
Ne belâ çekdik ise hep bu vatandır sebebi
Vatanıñı bagrına düşman dayadı hançerini
Yogimiş kurtaracak bahtı kara mâderini

H

- 6 Vatanı çignedi geçdi vatanıñı agyârı
Merhamet kaldı safa iki cihân hünkârı
Gidiyor sevgili Kur'ânını hıfz it bârî

Vatanıñ bagrına düşman dayadı hañçerini
Yogimiş kurtaracak bahtı kara mâderini

K

7 Düşünüñ devr-i zuhûrundaki şanlı demini
Doldururken şühedâsı bu fenâ 'âlemini
Tutacak bir çocugı kalmadı mı mâtemini
Vatanıñ bagrına düşman dayadı hañçerini
Yogimiş kurtaracak bahtı kara mâderini

H

8 Beslemişken bu kadar 'âdemi ihsâniyla
Gitdi bî-çâre vatan ağlayarak şâniyla
Yaz bu mersiyyeyi taşa şühedâ kaniyla
Vatanıñ bagrına düşman dayadı hañçerini
Yogimiş kurtaracak bahtı kara mâderini

K

9 Silmedik bunca yetimiñ gözünüñ yaşlarını
Taşa topraklara sürdük o güzel başlarını
Vatanıñ bagrına vurduk vatanıñ taşlarını
Vatanıñ bagrına düşman dayadı hañçerini
Yogimiş kurtaracak bahtı kara mâderini

H

10 Bir zaman 'âlem-i ikbâlde sultân olduk
Câmi'-i 'âlem idik şimdi perişân olduk
Âh bir ka içeniñ keyfine kurbân olduk
Vatanıñ bagrına düşman dayadı hañçerini
Yogimiş kurtaracak bahtı kara mâderini

K

11 Vatanıñ mektebine derdine cân mı dayanır
Düşmanıñ görse gözi yâre gibi kan boşanır
Bu kadar zulme de insân degil İblîs utanır
Vatanıñ bagrına düşman dayadı hançerini
Yogimiş kurtaracak bahtı kara mâderini

H

12 Gidiyor âhirete âh iderek şanlı vatan
Yalnız kaldı tesellî bize bir pâre kefen
Hıfzı ugrunda defizler gibi kan dökmiş iken
Vatanıñ bagrına düşman dayadı hançerini
Yogimiş kurtaracak bahtı kara mâderini

K

13 'İd kurbanı mıdır verdiğimiz kurbanlar
Ka'beyi yıkmak için mi dökülürdi kanlar
Müslümanım diyeni recm idiyor şeytanlar
Vatanıñ bagrına düşman dayadı hançerini
Yogimiş kurtaracak bahtı kara mâderini

H

14 Hûn-ı ma'sûm-ı şehîdân-ı vatan çıkdı dize
Bakın Allah için insâf ile târihimize
Bu hakâret bu ezâ lâyük olur mıydı bize
Vatanıñ bagrına düşman dayadı hançerini
Yogimiş kurtaracak bahtı kara mâderini

K

15 Yalnız bir küçücük kızlar imiş evlâdı
Anlarıñ kamı idi girye-i istimdâdı
Girmede âh yine bir kulaga feryâdı
Vatanıñ bagrına düşman dayadı hançerini

Yogimiş kurtaracak bahtı kara mâderini

H

16 Ey vatan genc idiñ eyvâh tükendiñ bitdiñ
Bizi alçaklara hâ'inlere muhtâc itdiñ
Bunca öksüzlerini kimlere koyduñ gitdiñ
Vatanıñ bagrına düşman dayadı hançerini
Yogimiş kurtaracak bahtı kara mâderini

K

17 Bu felâket yakışır mı yüregi dağlılara
Hançer-i zulm urulur mı hîç eli bağlılara
Tepeletdiñ bizi yâ Rab bu Karadağlılara
Vatanıñ bagrına düşman dayadı hançerini
Yogimiş kurtaracak bahtı kara mâderini

H

18 Eyledik kîsemize hep vatanı sermâye
Biz bu hizmetle mi geldik bu fen dünyâya
Yüzümüz kalmadı Allahdan istîdâya
Vatanıñ bagrına düşman dayadı hançerini
Yogimiş kurtaracak bahtı kara mâderini

K

19 İşte cân verdi vatan dînine hürriyyetine
Buyuruñ kanlı musallâya Hudâ hürmetine
Hakka karşı duralım er kişi niyyetine
Vatanıñ bagrına düşman dayadı hançerini
Yogimiş kurtaracak bahtı kara mâderini

H

20 Kimler iclâlini tekbîrini âyîn idecek

Kabrde dîniniñ a'dâsı ne telkîn idecek
Şu mübârek vatani kalmadı tekfîn idecek
Vatanıñ bagrına düşman dayadı hançerini
Yogimiş kurtaracak bahtı kara mâderini

K

21 Âh Rabbim var ise mâ'il-i feryâd olduñ
Vatanı kahr ile tahkîr ile mu'tâd olduñ
Hepimiz zâlim isek sen de mi cellâd olduñ
Vatanıñ bagrına düşman dayadı hançerini
Yogimiş kurtaracak bahtı kara mâderini

H

22 Ne mürüvvet dile bizden ne vefâ ümmîd it
Ey vatan yârefe var tiftigini kendit dit
Gögsüñi bagrıñı aç mahkeme-i mahşere git
Vatanıñ bagrına düşman dayadı hançerini
Yogimiş kurtaracak bahtı kara mâderini

K

23 Vatan evlâdına Moskof gibi rahm itmediler
Hasteye bakmadılar yâreliye gitmediler
Ditdiler etlerini tiftigini ditmediler
Vatanıñ bagrına düşman dayadı hançerini
Yogimiş kurtaracak bahtı kara mâderini

H

24 Yok mudur meşverete milletiñ isti'dâdı
Kime verdik bakıñız devlet-i istibdâdı
İşte tahkîr ediyor makbere-i ecdâdı
Vatanıñ bagrına düşman dayadı hançerini
Yogimiş kurtaracak bahtı kara mâderini

K

- 25 . Bulunaydı seni bizler gibi üç tane seven
Yüzüñe bakmaga da kasd idemezdi düşmen
Etiñi besledigiñ halk yedi âh vatan
Vatanıñ bagrına düşman dayadı hançerini
Yogimiş kurtaracak bahtı kara mâderini

H

- 26 Vatanıñ cevher-i nâmûsını biz mi satalım
Ya bûn-ı hâkde Haccâc ile bir mi yatalım
Hâlıka karşı durup Ka'beye taş mı atalım
Vatanıñ bagrına düşman dayadı hançerini
Yogimiş kurtaracak bahtı kara mâderini

K

- 27 Doymadı gözlerimiz kan ile olsun dolsun
Babalar aglaya dursun analar saç yolsun
Yüzümüz yerde sürülsün başımız taş olsun
Vatanıñ bagrına düşman dayadı hançerini
Yogimiş kurtaracak bahtı kara mâderini

H

- 28 Vatanıñ pâreledi sînesini düşman eli
Girye-i mâtem imiş tâli'imiz tâ-ezelî
Kerbelâda dökülen hûn-ı yetimân-ı Ali
Vatanıñ bagrına düşman dayadı hançerini
Yogimiş kurtaracak bahtı kara mâderini

K

- 29 Vatan eyvâh hakîr oldu perîşân oldu
Düşman İstanbul girdi bu da mı şân oldu
Memesinden dökülen süt yerine kan doldu

Vatanî bagrına düşman dayadı hançerini
Yogimiş kurtaracak bahtı kara mâderini

H

30 Böyle ma'sûm olanı kabri kılıçla açılır
Kabrin üstündeki taşdan bile kanlar saçılır
Böyle kanlar boşanırken ne yürekle kaçılır
Vatanî bagrına düşman dayadı hançerini
Yogimiş kurtaracak bahtı kara mâderini

K

31 Eser-i şân-ı Hudâ lâzıme-i şân-ı beşer
Ka'beyi yıkmaga mahbûbını tahkîre kadar
Fırsat i'tâsı mıdır düşmene ey Rabb-i kader
Vatanî bagrına düşman dayadı hançerini
Yogimiş kurtaracak bahtı kara mâderini

H

32 Ey vatan hasretifi 'îd-i visâl eyle bize
Bârî rû'yâda görün 'arz-ı cemâl eyle bize
Südûfi ni'metifi gayrı helâl eyle bize
Vatanî bagrına düşman dayadı hançerini
Yogimiş kurtaracak bahtı kara mâderini

K

33 Ümmetîñ cümlesi zâlimlere pâdâş mıdır
Kan mıdır istenilen dîn yolına baş mıdır
Yâ Muhammed o mübârek yüregiñ taş mıdır
Vatanî bagrına düşman dayadı hançerini
Yogimiş kurtaracak bahtı kara mâderini³⁰¹

³⁰¹ Büyük Türk Klasikleri, Ötüken-Söğüt, İst., 1988, C. 8, s. 381-386.

III.4. Nazîre Muhammesler:

Klasik şiirimizin yaygın geleneklerinden biri de nazîre yazmadır. Sevilmiş bir şâirin şiirine, aynı vezin ve kâfiyede olmak üzere yazılmış benzer şiir anlamına gelen nazîre³⁰², muhtelif nazım şekillerinde yazılabilmektedir. İşte biz de burada dikkatimizi çeken nazîre muhammesler hakkında bilgi ve bir kısmının da metnini vermeye çalışacağız. Aşağıda da görüleceği üzere, nazîreler umûmiyetle mütekerrir mısralı muhammeslerde yoğunlaşmaktadır. Bunda, mütekerrir muhammeslerde dil ve veznin güzel kullanılması, söyleyişin daha âhenkli ve mânânın da daha hoş olması etkili olmuştur. Ancak bu, müzdevic muhammeslere nazîre yazılmadığı mânâsına alınmamalıdır. Nitekim aşağıda müzdevic muhammeslere de nazîreler yazıldığı görülecektir. Tesbit ettiğimiz nazîre muhammesler mümkün olduğu kadar kronolojik sırayla aşağıda yazılmıştır. Bunlar yazılırken muhammes mütekerrir ise mütekerrir mısra, müzdevic ise ilk mısra esas alınmıştır.

4.1. “Göñül ey vây göñül vây göñül ey vây göñül”

Edebiyatımızda etrafında en fazla nazîre yazılmış mısralardan biridir Bazı çalışmalarda bu “göñül” şiirlerinin ilkini muhammes nazım şekli ile Ahmed Paşa'nın yazdığı söyleniyorsa da³⁰³ biz Ahmed Paşa Dîvânı'nda muhammese rastlamadık³⁰⁴. Ahmed Paşa'nın “göñül” redifli murabba ise meşhurdur. Bu konuda umûmiyetle birleşilen görüş, bu şiirlerin ilkini murabba nazım şekli ile Melîhî'nin yazdığıdır³⁰⁵. Melîhî'nin bu murabbına daha çok aynı nazım şekliyle nazîreler yazılmakla birlikte, muhammes şeklinde nazîreler de yazılmıştır. İşte bu bağlamda Melîhî'nin “göñül”

³⁰² Nazîre için bkz. Mustafa İsen, “Dîvân Şiirinde Nazîre Geleneği”, Ötelere Bir Ses Dîvân Edebiyatı ve Balkanlarda Türk Edebiyatı Üzerine Makâleler, Akçağ Yay., Ank., 1997, s. 326-331.

³⁰³ Çetinkaya, a. g. t. C. 1, s. 33.

³⁰⁴ Ahmed Paşa Dîvânı, Haz. Ali Nihat Tarlan, Akçağ Yay., Ank., 1992.

³⁰⁵ Hasibe Mazioğlu, “Türk Edebiyatı, Eski”, Türk Ansiklopedisi, Millî Eğitim Bakanlığı Yay. Ank., 1983, C. XXXII, s. 104; Ali Alpaslan, Ahmet Paşa, Kültür Bakanlığı Yay., Ank., 1987, s. 14, 15; Günay Kut, “Ahmed Paşa”, TDV İslam Ansiklopedisi, İst., 1989, C. 2, s. 112; Mine Mengi, Eski Türk Edebiyatı Tarihi, Akçağ Yay., Ank., 1994, s. 121.

murabbâna aynı yüzyılda Avnî, Rûşenî, Karamanlı Nizâmî, XIX. yüzyılda da Şeyh Ahmed-i Sûzî muhammes nazım şekli ile nazîre yazmıştır. Ayrıca, XV. yüzyılda Fakîhî ve XVIII. yüzyılda Esrâr Dede de “göñül” yerine “gözüm” kelimesini koyarak bu nazîreler silsilesine katılmışlardır. Rûşenî, Nizâmî ve Fakîhî'nin muhammesleri aşağıdadır. Diğer manzûmeler ise Metinler bölümünde yazılacaktır.

MUHAMMES

- Fe 'ilâtün Fe 'ilâtün Fe 'ilâtün Fe 'ilün*
- 1 Bir gülün sünbülünü idübeni cây göñül
Eyledün urmaga el pençesine rây göñül
Nergisinden hazer it saña direm hây göñül
Ne yiründür senüñ ol zülf-i semen-sây göñül
Ey göñül vâý göñül vâ göñül ey vâý göñül
- 2 Yine bir turra-i tarrâr-ı mutarrâya göñül
Dolaşup düşdün uzun fikr ile sevdâya göñül
Özüni saldun ifnen turfe 'aceb câya göñül
Yiridür bes düşerisen inleyü iy vâya göñül
Ey göñül vâý göñül vâ göñül ey vâý göñül
- 3 Sırrum gizlemeyüp eyleyüben fâş göñül
Durmadın dîdelerümden ahıdup yaş göñül
Her sehî-servüñ ayagina koyup baş göñül
Sarmaşık kimi saña kim didi sarmaş göñül
Ey göñül vâý göñül vâ göñül ey vâý göñül
- 4 Sen beni 'ışka uyup eyledüñ âvâre göñül
Yüregüñ pâreleyüp yaramadüñ yâre göñül
Gövdemi başdan ayaga idüben yâre göñül
Her gözi gördüğine uyucu sad pâre göñül
Ey göñül vâý göñül vâ göñül ey vâý göñül

- 5 *Rûşenî* dîdesini boyama kanlara göñül
Râz-ı pinhânını fâş eyleme cânlara göñül
Dimedüm açma gözün dilber olanlara göñül
Virdüñ uş cânum alup göñlüñi anlara göñül
Ey göñül vâý göñül vâ göñül ey vâý göñül³⁰⁶

Fe 'ilâtün Fe 'ilâtün Fe 'ilâtün Fe 'ilün

- 1 Düşeli 'ışkuña ey ruhları bedr-ay göñül
Oldı zülfüñ gibi aşüfte bu bed-rây göñül
Nice kim hâ didüm eslemeyüp hây göñül
Eyledi cümle cihâne beni rüsvây göñül
Göñül ey vâý göñül vâý göñül ey vâý göñül
- 2 Geh deler hasretüñe yüregümi şâne gibi
Geh yanar şem'-i ruhuñ şevkine pervâne gibi
Geh virür 'ârı yile 'âşık-ı dîvâne gibi
Geh döker gözlerümüñ yaşını dür-dâne gibi
Göñül ey vâý göñül vâý göñül ey vâý göñül
- 3 Hem-nefes olmaga sen husrev-i şirin-leb ile
Virmişem 'ârı yile nam u nişanıyla bile
Dile düşmiş yalnız ben degülüm ilden ile
Dil elinden niceler düşdi benüm gibi dile
Göñül ey vâý göñül vâý göñül ey vâý göñül
- 4 Tîr-i kaddümi kemân ideli ol hûr-nijâd
Şast-ı gamdan dil-i sevdâ-zede bula idi şâd

³⁰⁶ Semra Aydemir, *Dede Ömer Rûşenî (Hayatı, Eserleri ve Divanı'nın Tenkitli Metni)*, Selçuk Üniv., SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 1990, s. 255-256; *Divan-ı Rûşenî*, Kütahya Vahîd Paşa İl Halk Ktp., Yz. Nu. 1600, vr. 87b. Bu manzûme adı geçen tezde Melihî'nin "göñül" redifli murabbâna tahmis sayılarak "Tahmis" başlığıyla verilmiştir. Bazı yazma nüshalarda ise "Muhammes" olarak kayıtlıdır.

Dir idüm k'eyleyeyüm ben dahi dilberleri yâd
Dil elinden kime feryâd ideyin kim kıla dâd
Göñül ey vâ y göñül vâ y göñül ey vâ y göñül³⁰⁷

Fe 'ilâtün Fe 'ilâtün Fe 'ilâtün Fe 'ilün

- 1 Ne mahalde ki göre bir peri bed-rây gözüm
Akar ardınca zamanlar nite kim çây gözüm
İtdirür göñlümde bî-ser ü bî-pây gözüm
Göñül itmedigin ider baña bed-rây gözüm
Ey gözüm vâ y bu gözüm vâ y gözüm ey vâ y gözüm
- 2 Merdüm-i çeşm ki yur yaşıla kâşânesini
Düzdürür künc-i hayâline bu virânesini
Koydı hâba harâb ide diyü hânesini³⁰⁸
Toldurur bâde-i gül-rengile peymânesini
Ey gözüm vâ y bu gözüm vâ y gözüm ey vâ y gözüm
- 3 Bir güzel gözledi göñlüm kim aña gözde hicâb
İstemem mihr ü vefasın olur sözde hicâb
Vasl umarsañ özüñi ko kim olur özde hicâb
Hazer eyle ki nazar düşmesün afısızda[?] hicâb
Ey gözüm vâ y bu gözüm vâ y gözüm ey vâ y gözüm
- 4 Dîde didikleri dîdâra bakan âlet imiş
Dîde kim dîdesi dildâr degül âfet imiş
Behresi bakmaga kâni' olanuñ firkat imiş
Göz kim olmaya aralıkda hemân vuslat imiş
Ey gözüm vâ y bu gözüm vâ y gözüm ey vâ y gözüm

³⁰⁷ Haluk İpekten, Karamanlı Nizami Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı, Atatürk Üniv. Edebiyat Fak. Yay., Ank., 1974, s. 251-252.

³⁰⁸ Bu mısradaki vezin eksiktir.

- 5 Göz salar leşker-i derd ü gamı göñül iline
Göz salar kasdıla şûr-ı şeri can menziline
Göz umardum degül ey dost ki yaşı siline
Dökülür gözden acıdıkcâ *Fakîhüfî* diline
Ey gözüm vâ y bu gözüm vâ y gözüm ey vâ y gözüm³⁰⁹

4.2. “Âh kim vâlihmin ol serv-i hırâmândın cüdâ”

Ali Şîr Nevâyî'nin bu mısra ile başlayan müzdevic muhammesine XVII. yüzyılda Murtaza Kulu Han Zafer tarafından yine müzdevic şekilde nazîre muhammes yazılmıştır. Şiirler aşağıdadır.

MUHAMMES

Fâ'îlâtün Fâ'îlâtün Fâ'îlâtün Fâ'îlün

- 1 Âh kim vâlihmin ol serv-i hırâmândın cüdâ
Közlerim giryândur ol gül-berk-i handândın cüdâ
Bî-nevâdur cân dağı ol hûr-ı Rıdvândın cüdâ
Ni nevâ-sâz eylegey bülbül gülîstândın cüdâ
Eylemes tûfî tekellüm şekkeristândın cüdâ
- 2 Veh niçe 'ışk otı cismimde süfîgeknî örtegey
Köñlegim ceybiga ot salgay itekni örtegey
Tilbelik âhım semâdın tâ semekni örtegey
Ol kuyaş hecrîde korkarımın felekni örtegey
Her şerârî kim bölur bu otluk efgândın cüdâ
- 3 Veh ki bagrım tökdi közler yolıdın pergâle köp
Köz hem ol gül hecrîdin yagdurdu gül-gûn jâle köp

³⁰⁹ Divan-ı Fakîh, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmut Efendi Böl., Nu., 3298/8, vr. 138a-138b.

Za'f itipmin kanlıg eşkim bes ki tökti lâle köp
Dime hicrânımda çikmeysin fiğân u nâle köp
Cism eyler mü fiğân bolgan nefes cândın cüdâ

4 Kılğalı mahrûm cân-ı vashıdın cânân mini
Telh-kâm itmiş tiriklik bâdesidin cân mini
Her zamânî öltürür gam zehridin hicrân mini
Heçr ölümün sa'b imiş mundın soñg ey devrân mini
Eylegil cândın cüdâ kılğunça cânândın cüdâ

5 Bagrıma ey hâr-ı hicrân her zamân sancılmağıl
Ey köñgöl yüz cevır yitse közge gayrın ılmağıl
Miñg belâ yüzlense ey cân yârdın ayrılmağıl
Bolsa yüz miñg cânım al ey heçr lîkin kılmağıl
Yârını mindin cüdâ yâhûd mini andın cüdâ

6 Cânını andak hüsnüñg otı şu'lesi kül kıldı kim
Cism anıñg dik lem'a-i ruhsârıñga yakıldı kim
Şerh-i hâliga alarnıñg bu rakam yazıldı kim
Vasl ara pervâne örtendi hemânâ bildi kim
Kılgu diktür subh anı şem'-i şebistândın cüdâ

7 'Âşıkî kim bolgay ol bir şûh-ı gül-ruhsârsız
Eyle bülbüldür ki kalmışdur gül ü gülzârsız
Vây ol bî-dilga kim kalgay tirik dildârsız
Bir ayasız it bolup irdi *Nevâyî* yârsız
Bolmasun yâ Rab ki hergiz bende sultândın cüdâ³¹⁰

³¹⁰ Âgâh Sırrı Levend, Ali Şir Nevâî, II. C. Dîvânlar, s. 99-100.

MUHAMMES TERKÎB

Fâ'îlâtün Fâ'îlâtün Fâ'îlâtün Fâ'îlün

- 1 Bülbul-i şeydâ kimi oldum gülistândın cüdâ
Zâr u nâlân olmuşam gülberg-i handândın cüdâ
Ni göñgöl açıldı gamdan hûr ü Rıdvândın cüdâ
Ni nevâ-sâz eyledi bülbul gülistândın cüdâ
Tûtüyem göñglüm açılmaz şekkeristândın cüdâ
- 2 Tâ idüpdür ayru câm-ı vaslıdın cânân beni
Telh-kâm itdi bu devrân bâdesinden cân beni
Her nefesde öldürür gam zehridin hicân beni
Müstemend itdi bu dürlü derd ilen devrân beni
Ol zaândan tâ ki düşdüm vasl-ı cânândın cüdâ
- 3 Bes dürür ey hâr-ı hicrân cânuma el urmagil[?]
Dilberiñg cevrine katlan bî-vefâlık kılmagil
Tâ nefes vardur bedende kûydan ayrılmagil
Ey göñgöl sabr eyle sen hem gayrıya meyl itmegil
Dimegil devr-i felek saldı meni andın cüdâ
- 4 Ol kadar 'ışk âteşine cism ü cânım yandılar
Gicelerde şem'-veş pervâneler uyandılar
Subh olanda mürde-i şem' cümlesi gül sandılar
Ondan ötrü ys dutuben güline boyandılar
Çarh itdi anları şem' ü şebistândın cüdâ
- 5 Her göñgöl kim kaldı tenhâ bir gül-ruhsârsız
Bülbüle beñgzer ki kalmışdur gül gülzârsız
Kalmasun hiç kim *Zafer* teg bu cihânda yârsız
Bir iyesiz kimseye dönmüş yârsız dildârsız

4.3. “Gördüñ zamâne uymadı sen uy zamâneye”

Bu mısra etrafında toplanan nazîre muhammeslerin ilk örneği muhtemelen Vâlihî tarafından yazılmıştır. Yazıldığı dönemin zihniyeti hakkında bazı ipuçları da veren bu muhammeslerin sayısı 10’dur ve nazîre muhammesler içinde sayıca en fazla olanlardır. Vâlihî’nin bu muhammesine Kâtibî, Kadrî, Feyzî, Zâtî, Nazmî, Cenâbî, Şemsî Paşa, Yahyâ Beg ve Arşî nazîre mâhiyetinde birer muhammes yazmışlardır. Yalnız bu şâirlerden Feyzî, Şemsî Paşa ve Arşî yukarıdaki mısraı ve anlamı biraz değiştirerek nazîre yazmışlardır. Yukarıdaki mütekerrir mısraın yerinde Feyzî’de “Uysun zamâne sana sen uyma zamâneye” , Şemsî Paşa’da “Nakş-ı cihâna aldanup uyma zamâneye” , Arşî’de “Gördün zamâne uydı sen uyma zamâneye” mısraı vardır. Bu nazîrelerden Vâlihî, Kâtibî, Kadrî, Nazmî, Şemsî Paşa, Feyzî ve Arşî’ye âit olanlar aşâğıdadır. Diğerleri ise Metinler bölümünde yazılacaktır.

MUHAMMES-İ VÂLİHÎ

Mef’ûlü Fâ’ilâtü Mefâ’ilü Fâ’ilün

- 1 Aldandı şol ki dâr-ı fenâda fesâneye
Tîr-i murâdı ırmadı kaldı nişâneye
Virseñ eline gevheri dimez bahâ neye
Ey dil anufla bahs ü cedel dayimâ neye
Gördüñ zamâne uymadı sen uy zamâneye
- 2 Nâdân olana açma meded sakla râzuñı
Zâg-ı siyâha salma sakın şâhbâzuñı
Düşüp bu kayd-ı mihnete çoğ itme azuñı
Kim nâz iderse sen eyle niyâzuñı
Gördüñ zamâne uymadı sen uy zamâneye

³¹¹ İsmail Doğan, *Dîvân-ı Türkî-i Zafer Transkripsiyon ve Dil İncelemesi*, Gazi Üniv., SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ank., 1988, s. 134-135.

3 Oldı niceyle pîre-zen dehr-i nâ-murâd
Hergiz kimesne almadı andan çü kim murâd
Sen mihr umarsuñ ol safîa cevrin ider ziyâd
Çün kıssa böyledür n'idelüm pes güce ne dâd
Gördüñ zamâne uymadı sen uy zamâneye

4 Kimdür ki firkat isteye 'âlemde yârıla
Hazz ide 'ömri geçdüğine âh ü zârıla
Bir dem içinde biñ kez öle intizârıla
Olmaz cihânda çünki her iş ihtiyârıla
Gördüñ zamâne uymadı sen uy zamâneye

5 Dil 'âlemine eyle hem ey *Vâlihî* nazar
Buldum rumûz-ı nükte[y]i hep anda ser-be-ser
Gördüm durur orada bir levh-i mu'teber
Kudret eliyle kâtib-i kudret bunı yazar
Gördüñ zamâne uymadı sen uy zamâneye³¹²

NAZÎRE-İ KÂTİBİ

Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün
1 Ragbet ider mi 'âkıl olanlar bu hâneye
Sayd olma dâma ey göñül aldanma dâneye
Sehm-i kazâ bilürsin irişür nişâneye
Çekeñ belâ vü mihneti 'âlemde yâ neye
Gördüñ zamâne uymadı sen uy zamâneye

2 Ney gibi ifleşeñ n'ola her dem idüp figân

³¹² [Mecmua-i Eş'âr] Ank. Mil. Ktp., Yz. B 191, vr. 196a. Bir mecmuaya benzeyen bu yazmada ayrıca Mesîhî, Dukakin-zâde Ahmed gibi muhtelif şâirlerin dîvânları da vardır.

Kânûn idindi kaddüfî ceng itmege cihân
Gördüfî senüfî terânefe raks eylemez zamân
Güc eyleme usûle gözet dâyirefî hemân
Gördüfî zamâne uymadı sen uy zamâneye

3 Baş egme dehre ‘izzet için olma mübtezel
Her kimseye nasîbi gelür bu durur mesel
El virmese zamâne sakın eyleme cedel
Pendüm kabûl eylerisefî sözüm esle gel
Gördüfî zamâne uymadı sen uy zamâneye

4 Dünya senüfî ola dutalum neylesefî gerek
‘Âkıl odur ki yok yere harc itmeye emek
Sanma muradufî üzre döner dâyimâ felek
Gûş it nasîhatum hele benden safa demek
Gördüfî zamâne uymadı sen uy zamâneye

5 Yazmış ne kim mukadder ise levhe çün kalem
Elbette başa gelse gerek yazılan rakam
Şâd olup ‘izzetile fenâ gelse çekme gam
Ey *Kâtibî* cihânda nedür çekdüğüfî elem
Gördüfî zamâne uymadı sen uy zamâneye³¹³

NAZİRE-İ KADRİ

Mef’ûlü Fâ’ilâtü Mefâ’ilü Fâ’ilün

1 Dehr-i denî ki beñzerdi bir kâr-hâneye
Ne bendeye kalur bu ne şâh-ı yegâneye
Aldanma tıfl-ı zîrek ol ey dil fesâneye

³¹³ A.g.e., vr. 196a, 196b; Ali Nihat Tarlan, Şiir Mecmualarında XVI ve XVII. Asır Dîvân Şiiri, Fasikül 3 (Ulvi-Me’âlî-Nihânî-Feyzî-Kâtibî), İst. Üniv. Yay., İst., 1948, s. 88.

Devrân ne sâz tutar uy sen evvel terâneye
Gördüñ zamâne uymadı sen uy zamâneye

2 Derd ü belâ zebânımı lâl eylemek neden
Ben mur[1] pâymâl[-i] melâl eylemek neden
Pendüm budur ki fikr-i muhâl eylemek neden
Nâdânlar içre ceng ü cidâl eylemek neden
Gördüñ zamâne uymadı sen uy zamâneye

3 Dil virme ey nigâr ifen 'izz ü nâza gel
Ta'n itme âh-ı 'âşık-ı ahen-güdâza gel
Devrân ki nâza başladı sen de niyâza gel
Ger ihtirâm iderse felek ihtirâza gel
Gördüñ zamâne uymadı sen uy zamâneye

4 Deryâ-yı fülke düşme göñül bir kenâra gel
Çün başa hem ne yazsa gelür kâtib-i ezel
Çarh-ı sitemkârıla lâzım degül cedel
Kesmedüğün eli öpegör kim budur mesel
Gördüñ zamâne uymadı sen uy zamâneye

5 Ey dil hevâ-yı nefsile gel ittihâdı ko
'Ömrün esâsı sudur aña i'timâdı ko
Kadrî bu rûzgâra mürîd ol murâdı ko
Ahvâl böyledür güce görme 'inâdı ko
[Gördüñ zamâne uymadı sen uy zamâneye]³¹⁴

MUHAMMES

Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün

1 Beñzer bu dehr hâsılı bir şüm hâneye

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

³¹⁴ Aynı yazma, vr. 196b. Yazmada en son mısra unutulmuş.

- Pes bu ile heves ey dil aña neye
Yeltenme mâl ü câh için olmaz fânîye
Demsâz-ı sâz-ı devr olup uy bu terâneye
Gördüñ zamâne uymadı sen uy zamâneye
- 2 Dünâyâ-yı dün için nice bir cengile cedel
Nefsüñ hevâsına yüri yeltenme vâz gel
Pendüm budur hemîşe benüm saña mâ-hasal
Darb-ı meseldür eyle bu kavlıle gel 'amel
Gördüñ zamâne uymadı sen uy zamâneye
- 3 Dâr-ı cihân ki âhiri ey dil harâb olur
Envâ'-ı hâdisâtı anuñ bî-hisâb olur
Mahrûm niçeler niçeler kâm-yâb olur
'Âlem dürür bu bunda niçe inkılâb olur
Gördüñ zamâne uymadı sen uy zamâneye
- 4 Dünâyâya kılma meyl ü heves bî-gam ol yüri
Teslîmle rızâda olup hurrem ol yüri
Esrâr-ı ehl-i hâle hemîn mahrem ol yüri
Uyma hevâyile hevese epsem ol yüri
Gördüñ zamâne uymadı sen uy zamâneye
- 5 Diñle sözüm saña ne derin ey göñül işit
Uyma hevâyâ sâkit olup nefsüñi sekit
Yum gözüñi zebânuñı tut kulaguñ bekit
Ya'ni ki olma hiç bu dünyâyâ mültefit
Gördüñ zamâne uymadı sen uy zamâneye
- 6 Dirseñ ki nefse olmayasın ey göñül zebûn
Zinhâr olma mâyil-i dehr-i denî vü dün
Eyle sükût künc-i kanâ'atda kıl sükûn

Külhan dahi olursa yirüfî sonra tut bütün
Gördüfî zamâne uymadı sen uy zamâneye

- 7 *Nazmî* onarmadı seni hergiz bu rûzgâr
Kıldı saña cefâ vü sitem âh o zûr-kâr
Maksûdufî üzre baht degül yâr-î sâz-kâr
Çal her nefes bu ezgiyi sen dahi yûri var
Gördüfî zamâne uymadı sen uy zamâneye³¹⁵

Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün

- 1 Geldüfî çü âdemoglı bu mihmân-hâneye
Üç günlük 'ömre aldanup uyma fesâneye
Dir isen murâd-ı tîri ire her nişâneye
Zinhâr uzâtma destüfî hirmende dâneye
Nakş-ı cihâna aldanup uyma zamâneye
- 2 İki 'âlemde tâ olasin pâdişâ gibi
Râh-ı tenezzüle yüzüfî ko gedâ gibi
Fakrıla fahre var berü gel Mustafâ gibi
Gel hâke hem-dem ol göge uçma hümâ gibi
Nakş-ı cihâna aldanup uyma zamâneye
- 3 'Aybına kimsenüfî nazar itme sakın 'ayân
Tâ kim günâhuñ iller içinde ola nihân
Gâyıbda kimse hakkına açma sakın dehân
Gel ister iseñ ola müyesser saña cihân
Nakş-ı cihâna aldanup uyma zamâneye
- 4 Gendüm de Hızr-veş geyer ol yeşil kabâ

³¹⁵ Külliyyât-ı Nazmî, İst. Üniv. Ktp., T. 920, vr. 521b-522a.

Hirmende ‘ömri hasılını tağıdur sabâ
Ma’nâda birdür atlas ile bilene ‘abâ
Magrûr olma devlete âhir olur hebâ
Nakş-ı cihâna aldanup uyma zamâneye

- 5 Nâ-hak cihânda kimseneye eyleme ‘itâb
Mahşerde tâ ki cânufîa kılmaya Hak ‘azâb
‘Âlem imâreti çü bilürsin olur harâb
Şemsî de ehl-i ‘ışka virür böylece cevâb
Nakş-ı cihâna aldanup uyma zamâneye³¹⁶

MUHAMMES

Mef’ûlü Fâ’ilâtü Mefâ’ilü Fâ’ilün

- 1 Bu nakd-i mihnet ile dolu genc-hâneye
Çün mâlik oldun ey göñül aldanma dâneye
Gûş atma kâl ü kîle vü uyma fesâneye
Kânûn üzre sen dahi başla terâneye
Uysun zamâne safa sen uyma zamâneye
- 2 Tutdı kimisi dâmen-i ehl-i selâmeti
Geydi kimisi egnine şâl-ı melâmeti
İzhâr idem dir isen eger sen kerâmeti
Mihrâb-ı ‘ışka geç göñül eyle ikâmeti
Uysun zamâne safa sen uyma zamâneye
- 3 Ey dil ‘âlem yeter safa dûd-ı siyâh-ı ‘ışk
Cem’ olsa yanufîa nola hayl-ı sipâh-ı ‘ışk

³¹⁶ Mehmet Akkaya, Mehmet Şemsî Paşa Divanı [İnceleme-Edisyon Kritikli Metin], İst. Üniv., SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, İst, 1992, s. 718-719; Aynı yazar, Şemsî Paşa Hayatı-Sanatı ve Dîvânı’ndan Seçmeler, Âlem Basım-Yayım, Balıkesir, 1995, s. 179-181.

Zerrîn külâh başda yeter berk-i külâh-ı 'ışk
Leşker-keş-i cihân olup ol pâdişâh-ı 'ışk
Uysun zamâne safa sen uyma zamâneye

4 Meyl itme dîv-sîrete gel bir dem âdem ol
Eyle sücûd Hakka meh-i nev gibi ham ol
Şevk oduna güneş gibi yanup müsellem ol
Tâk-ı felekde yer idünür kutb-ı 'âlem ol
Uysun zamâne safa sen uyma zamâneye

5 Ol şâh eşigin eyleyigör *Feyziyâ* makâm
Emrûñe râm olup ola tâ kim felek gulâm
Dinâr-ı mihri çarha urup sikke-i temâm
Şâhensh-i cemâlûñe ol 'ale'd-devâm
Uysun zamâne safa sen uyma zamâneye³¹⁷

Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün

1 Teb'iyet itme dünve için her edâneye
Aldanma murg-ı zîrek iken dâm-ı dâneye
Aldar seni bırakmaga mekr ü fesâneye
Tîr-i belâ için seni kor her nişâneye
Gördüñ zamâne uydı sen uyma zamâneye

2 Dünyâ-yı dîn-nevâza sakın kılma i'timâd
Hiç itmemişdür eylemez ehl-i kemâli şâd
Her kim aña inandı ise oldu nâ-murâd
Hakkânî söz bu sözüñ eyleme 'inâd
Gördüñ zamâne uydı sen uyma zamâneye

³¹⁷ Tarlan, a. g. e., s. 80.

- 3 Evvel zamâne gerçi seni kâmurân ider
Sofra belâ vü derde salar nâ-tüvân ider
Enbûh-ı mala mâr gibi pâsbân ider
Zîr-i zemîne ka'r idüp âhir nihân ider
Gördüñ zamâne uydı sen uyma zamâneye
- 4 Dünyâya cîfedür didi çün server-i cihân
Tâliblerine didi kilâb olısar 'ayân
Olma kilâb cîfeye meyl itme ey fülân
İsterseñ ola cânufı hem-râz-ı kudsiyân
Gördüñ zamâne uydı sen uyma zamâneye
- 5 Dâm-ı belâya düşme dilâ şâh-bâz iken
Baş egme her edâneye gerden-firâz iken
İsder seni hevâya sala ehl-i râz iken
Kasdı budur kütâh ide 'ömrüñ dirâz iken
Gördüñ zamâne uydı sen uyma zamâneye
- 6 El virdi rûzgâr diyü eyleme gurûr
Beş gün bu mülk-i fânî için olma pür-sürûr
Âhir nefesde cümleden olsañ gerek çü dür
Gelmez mi yohsa hâtırufıa hâlet-i kubûr
Gördüñ zamâne uydı sen uyma zamâneye
- 7 Yokdur vefâsı dünyenüñ aldanma âline
Düşme derûn-ı dilden anufı iştigâline
Agu katar sunınca felek şehd ü bâline
Degmez safâ-yı evveli soñ infî'âline
Gördüñ zamâne uydı sen uyma zamâneye
- 8 Kaddüñ misâli ile yûri himmetüñ bülend
Cehl ile olma silsile-i dehre pây-bend

Lâyık mı ehl-i vahdet ola halka rîş-hand
Âl ile aldaya seni devrân-ı dîn-pesend
Gördüñ zamâne uydı sen uyma zamâneye

- 9 ‘Arşî yüzüñ cenâb-ı der-i zü’l-celâle dut
Ol pâdişâh-ı bî-bedel ü bî-zevâle dut
Mülk-i cihâna cümleten olduñ havâle dut
Añla sözümi gel kulaguñ bu makâle dut
Gördüñ zamâne uydı sen uyma zamâneye³¹⁸

4.4. “Vây yüz miñ vây kim dildârdan ayrılmışam”

Fuzûlî’nin bu mısra ile başlayan muhammesine XVIII. yüzyılda Âsâf tarafından nazîre yazılmıştır³¹⁹. Ayrıca, Aşkî’nin “Vây yüz miñ vây kim terk-i mahabbet kıldı yâr” mütekerrir mısraını taşıyan bir muhammesi vardır³²⁰.

4.5. “Sanmañuz mihr ü vefâyı kılmağı hânım sever”

Muhibbî’nin yukarıdaki mısra ile başlayan müzdevic muhammesine aynı yüzyılda Şemsî Paşa tarafından yine müzdevic şekilde nazîre yazılmıştır. Bu muhammesleri aşağıya yazıyoruz.

- Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün*
1 Sanmañuz mihr ü vefâyı kılmağı hânım sever
Lîk cevır ile cefâ gâyetde cânânım sever
Giryessin ben bülbülüñ ol verd-i handânım sever
Yakmaga pervânesin şem’-i şebistânım sever

³¹⁸ Bahattin Kahraman, Arşî Dîvânı’nın Tenkitli Metni I, II, Selçuk Üniv., SBE, Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 1989, s. 426-428.

³¹⁹ Fuzûlî Dîvânı, s. 291-293; Dîvân-ı Âsâf, Sül. Ktp., Fâtih Böl., Nu. 3778, vr. 270a-270b.

³²⁰ İskender Pala, Aşkî Dîvânı, s. 105-106.

‘Âşıkam her ne gelür andan baña cânum sever

- 2 Yaraşur saña dilâ ney gibi nâlân eylemek
Bezm-i gamda sâgarı çeşmüñi tolı kan eylemek
Nâr-ı ‘ışk ile yakup bagruñı püryân eylemek
Ka‘be-i kûyufa varup cânı kurbân eylemek
Kara yire komaga çünki benüm kanum sever
- 3 Görmezem gün yüzüñi ey mâh-ı tâbânüm benüm
Subha dek yılduz sayar bu çeşm-i giryânüm benüm
Göklere peyveste olsa tañı mı efgânüm benüm
Hâli olmaz derd ü gam bekler atup bânum benüm
Kime dâd idem kim zulmi sultânüm sever
- 4 Derd-i dil ahvâlini yazdum yine cânânuma
Giçdi hicrân hançeri bir yandan bir yanuma
Nev-cevânsın göz göre girme didüm gel kanuma
Gam şebinde derd ile mihnet gelürler yanuma
Anuñ için eksük olmaz her biri yanum sever
- 5 ‘Ârızuñ üzre görinen hâller halhâl gibi
Salınur iki taraf kâküllerüñ süñbül gibi
Gülşen-i hüsnüñde açılmış ruhuñdur gül gibi
Subh olunca ey *Muhibbî* iñleseñ bülbül gibi
Ol gül-endâmum benüm çün âh u efgânüm sever³²¹

Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün

- 1 ‘Âşika cevri itmegi ammâ ki cânânüm sever
Nâle itdükçe varup kûyında efgânüm sever

³²¹ Coşkun Ak, *Muhibbî Divanı*, s. 814-815. Şemsî Paşa'nın nazîresi için bkz. Mehmet Akkaya, Mehmet Şemsî Paşa *Dîvânı*, s. 720-721.

Bülbülün zâr itmegi ol verd-i handânüm sever
Kâmetüm dâl oldığın serv-i hırâmânüm sever
‘Âşıkâ cevri eyleyen cânânı cânânüm sever

2 Egnüne geyme kabâ-yı sabrı ‘uryân ol göñül
Pâ-bürehne tekye-i ‘ışk içre mihmân ol göñül
Anda esrâr-ı leb-i yârıla hayrân ol göñül
Vaktidür tennûr-ı şevk içinde biryân ol göñül
Yandugın pervânesin şem‘-i şebistânüm sever

3 Meclisinde ney gibi feryâd u efgân eyledüm
Derdile sâgar gibi bagrum tolu kan eyledüm
Şol kara zülfüñ gibi hâlüm perîşân eyledüm
Cânümü biñ cânıla yolında kurbân eyledüm
Ol sebeddendür beni zülf-i perîşânüm sever

4 Bâd-ı âhıla gözüm yaşı su gibi çağla
İy müjem gark itmesün habîbüm yolına bağla
Nâr-ı hasretle göñül turma cigerler tagla
Ağla ey hûnî gözüm hicrân demidür ağla
Çünkü ol dilber benüm eşk-i firâvânüm sever

5 Saklamaga gevher-i râzı eyâ dil mahzen ol
Râzuñu faş eyleme agyâra sakın sen sen ol
Mîhr-i hâver gibi yârufî ruhların gör rûşen ol
Şemsîyâ karşıñda agyâr aglasun sen gülşen ol
Hurrem ol sen zerreyi hurşîd-i rahşânüm sever³²²

³²² Mehmet Akkaya, Mehmet Şemsî Paşa Divânı, s. 720-721.

4.6. “‘İş u nûş eyyâmıdur seyr-i gülistân vaktidür”

Muhibbî'nin bu mısraı taşıyan muhammesi ile Cenâbî'nin bir muhammesi biri diğerine nazîre olarak yazılmıştır. Ayrıca, Fevrî'nin aynı vezinde ve “vaktidür” redifli, Şemsî Paşa'nın da “Seyr-i bâg it kim temâşâ vaktidür iy gül-'izâr” mütekerrir mısralı bir muhammesi vardır. Ancak kimin kime nazîre yazdığı konusunu aydınlatılabilecek elimizde yeterli delil bulunmamaktadır. Bu şiirlerden Cenâbî'ye âit olanı, daha önce Medhiye Konulu Muhammesler, Fevrîye âit olan ise Bahâr Konulu Muhammesler bölümünde yazılmıştı. Muhibbî ve Şemsî Paşa'nın şiirlerini de buraya yazıyoruz.

Fâ'îlâtün Fâ'îlâtün Fâ'îlâtün Fâ'îlün

- 1
Câm-ı Cem elden düşürme çünki seyrân vaktidür
Geldi eyyâm-ı çemen murg-ı hûş-elhân vaktidür
Her taraf güller açılmış verd-i handân vaktidür
'Âşık-ı bî-dillerüñi derdine dermân vaktidür
'İş u nûş eyyâmıdur seyr-i gülistân vaktidür
- 2
Çün şükûfeyle bezendi her taraftan bâg u râg
Gülşene geldi çiçekler yir yirin kurdi otâg
'Ömr gibi tîz giçer gül devri elde tut ayag
İşbu demlerde gerekdür gussa vü gamdan ırâg
'İş u nûş eyyâmıdur seyr-i gülistân vaktidür
- 3
Yir yüzi çayır çemen etrâf olupdur lâleler
Cûşına gevherler asmışdur seher-geh jâleler
Yâsemen göñlüñi çeker oynar giyüp ak vâleler
Gül cefâ vü cevri ider bülbüller eyler nâleler
'İş u nûş eyyâmıdur seyr-i gülistân vaktidür
- 4
Çünki döşendi zemîn üzre bisât-ı heft-reng
Sâyesini gösterür her bir şecer nat'-ı peleng

‘Âkıl oldur ki bu demde komaya kalbinde reng
Gülşen içre mey içüp gûş eyleye âvâz-ı çeng
‘Îş u nûş eyyâmıdur seyr-i gülistân vaktidür

5 İşbu demlerde kimüñ kim ünsi yok sahbâ ile
Yâ salınmaz bir semen meh-rû kad-i bâlâ ile
‘Ömrini zâyi‘ giçürür ol kurı sevdâ ile
Dehr Zâli neyledi Cemşide gör dârâ ile
‘Îş u nûş eyyâmıdur seyr-i gülistân vaktidür

6 Ebr gülzâr üstine her subh dem gevher saçar
Nefha-i bâd-ı seher dehrüñ dimâgını açar
Gâfil olma kim cihânuñ revnakı ânî giçer
Her ki ‘âkıldur bu demlerde mey-i gül-gûn içer
‘Îş u nûş eyyâmıdur seyr-i gülistân vaktidür

7 Seyr ider gülzârı gördüm ol gözi âhûları
Zülfini kılmış perîşân tagıdup gîsûları
‘Aklumı aldı beni mest itdi anuñ bûları
Göklere irgürse diller tañ mı hây u hûları
‘Îş u nûş eyyâmıdur seyr-i gülistân vaktidür

8 Kıldı pâyına gülüñ bir bir dirâht zerler nisâr
Tut elüfde sen de nergis gibi câm-ı zer nigâr
Giceler olup *Muhibbi* mest gündüzler humâr
Bu hevâlarla kalur mı dilde hiç sabr u karâr
‘Îş u nûş eyyâmıdur seyr-i gülistân vaktidür³²³

³²³ Ak, s. 816-817.

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

1 Hamdü li'llah kim irişdi yine fasl-ı nev-bahâr
Ber-münakkaş hayme kurdı her dirâht şah-vâr
Geydi zanbak başına tâc-ı murassa' şâh-vâr
Servler bil baglayup hıdmetde kâyimdür çenâr
Seyr-i bâg it kim temâşâ vaktidür iy gül-'izâr

2 Dil uzâtdı da'vet-i dildâra şimdi her çemen
Bâgı tezyîn eyledi sünbül benefşe yâsemen
Goncalar dürr almaga şebnemden açdılar dehen
Bâglar hep kâkül-i dilber gibi salmış resen
Seyr-i bâg it kim temâşâ vaktidür iy gül-'izâr

3 Bûy-ı şebbûyıla olmuşdur mu'attar her dimâg
Yakdı her nergis çemen sahnında bir zerrîn çerâg
Lâleler bezm ehline tutar elinde bir ayâg
Muntazırdur saña iy rûh-ı revânum ehl-i bâg
Seyr-i bâg it kim temâşâ vaktidür iy gül-'izâr

4 Tîg elinde sanki süsen oldu bir sâhib-kırân
Kaddini dâl eyleyüp zülf-i nigâr olmuş kemân
Bâg-ı cennet gibi olmuşdur müzeyyen bu cihân
Başufı kaldur benefşe gibi olma nâ-tüvân
Seyr-i bâg it kim temâşâ vaktidür iy gül-'izâr

5 *Şemsîyâ* kalbûfide yokdur zerrece gamdan eser
Erguvânî câmelü mahebûba döndi her şecer
Ařıkuñ mir'ât-ı kalbi sâfdur konmaz keder
Aç gözün firdevse döndi şimdi bâg u deşt ü der
Seyr-i bâg it kim temâşâ vaktidür iy gül-'izâr³²⁴

³²⁴ Mehmet Akkaya, Mehmed Şemsî Paşa Dîvânı, s. 716-717. . .

4.7. “Ne hengâm-ı safâ-yı ‘işret-i mül gibi bir dem var”

Bâkî'nin bu mısra ile başlayan muhammesi ile aynı yüzyılda yaşayan Behiştî'nin bir muhammesi kuvvetli ihtimalle birbirine nazîre olarak yazılmıştır. Bu muhammesler ileride Metinler bölümünde yazılacaktır³²⁵.

4.8. “Süzülsün çeşm-i mestûn devlet-i bîdârı görsünler”

Gelibolulu Âlî'nin bu mısra ile başlayan muhammesine XVII. yüzyılda Feridun ve Sükkerî, XVIII. yüzyılda ise Âsâf nazîre yazmıştır. Âlî'nin ve Feridun'un şiirleri aşağıdadır³²⁶.

- Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün*
- 1 Süzülsün çeşm-i mestûn devlet-i bîdârı görsünler
Bozulsun bend-i zülfûn bendeler didârı görsünler
Çözülsün dügmeler mir'ât-ı pür-envârı görsünler
Çıkar pirâhenüfî tâ kudret-i seyyârı görsünler
Meded rûh-ı musavver nic' olurmuş bârı görsünler
- 2 Lebünden bûse almak mürde cân bulmak kadar vardır
Saçufî kokmak hayât-ı câvidân bulmak kadar vardır
Miyânufî kucmacak genc-i nihân bulmak kadar vardır
Visâlûfî câna almak râyegân bulmak kadar vardır
Ne var bir himmet it şeydâlar ol âsârı görsünler
- 3 Kad-i bâlânı gösterdüfî kıyâmetden nişânsın sen

³²⁵ Sabahattin Küçük, Bâkî Dîvânı, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yay., Ank., 1995, s. 100-101; Behiştî'nin şiiri için bkz. Mecmua-i Eş'âr, Süleymaniye Ktp., Es'ad Efendi Böl., Nu. 3424, vr. 240b-241a.

³²⁶ Sükkerî ve Âsâf için bkz. Sükkerî Hayatı, Edebî Kişiliği ve Dîvânı, Haz. Erdoğan Erol, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ank., 1994, s. 238-239; Dîvân-ı Âsâf, vr. 263a-263b.

Ser-â-pâ dehri vîrân eyleyen genc-i nihânsın sen
Günüñ magribde doğmuş fitne-i âhir zamânsın sen
Ne mâhiyyetsin âyâ yâ neden nâ-mihribânsın sen
Müneccimler kosunlar gayrı sen mekkârı görsünler

4 Meger bir kâse içre misk-i terdür cezr içün hâli
Yâhud mülk-i melâhat şâhinuñi tûg-ı perişânı
Konupdur başuñia yâhud hümâ-yı baht-ı sultânî
İnanmaz görmeyen çak başdan ey şûh-ı cihân anı
‘Arak-çînüñi çıkar ol turra-i tarrârı görsünler

5 O meh-rû baht-ı *Âlî* gibi gaddâr olmak istermiş
Kırup ‘aşıkların cellâd-ı hûn-hâr olmak istermiş
Kerem semenden el çekmiş sitemkâr olmak istermiş
Mahassal zulme meyl itmiş cefakâr olmak istermiş
Yetişünler meded üftâdeler yalvarı görsünler³²⁷

Mefâ ‘ilün Mefâ ‘ilün Mefâ ‘ilün Mefâ ‘ilün

1 Tebessüm eyle silk-i lü’lü-yi şeh-vârı görsünler
Lebüñ depret dem-i ‘Îsâyı rûh inârı[?] görsünler
Şeker-rîz ol lebüñden la‘l-i şîrîn-kârı görsünler
Tekellüm eyle ya‘ni lezzet-i güftârı görsünler
Ruhuñ mir‘âtını göster güzel dîdârı görsünler

2 Nihâl-i sidre baş egsün sehî tûbâñı gördükçe
Sabâ reftârı hâk olsun gubâr-ı pâki gördükçe
Güneş rû-ber-zemîn itsün ruh-ı zîbâyı gördükçe
Ko çıksun cân revân olsun kad-i bâlâñı gördükçe
Salın ey serv-i mevzûnum sehî-reftârı görsünler

³²⁷ Kudret Altun, Gelibolulu Mustafa Âlî ve Divanı (Vâridâtü'l-Enika), İst. Üniv., SBE, Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, İst., 1989, s. 227-228.

- 3 Siperdür sîne kim gamzeñi sihâmı dikülür yir yir
Mahabbet dâğı sînemde gül-âb açılır yir yir
Yanar âteş gibi âhum şîrârı saçılır yir yir
Gam-ı la'lüñle dîdemden sirişküm dökülür yir yir
Mahabbet çeşme-sârından akan enhârı görsünler
- 4 Gubâr-ı la'l-i meygûnuñ alup 'aklumı deng eyler
Vücûd iklimini fikr-i dehânuñ cânâ teng eyler
Belâ bezminde mızrâb-ı cefâyıñ zârı ceng eyler
Tenüm ham eyleyüp rûd-ı sirüşküm al reng eyler
Cefâlar cengine hem-râz olan evtârı görsünler
- 5 Nice tûti-i şekker-hâ olur evsâf-ı la'lüñde
Nice eş'âr bir ma'nâ olur evsâf-ı la'lüñde
Feridun nutkı rûh-efzâ olur evsâf-ı la'lüñde
Muhayyel şî'r-i sihr-âsâ olur evsâf-ı la'lüñde
Mesîhâ-dem gibi cân-bahş olan eş'ârı görsünler³²⁸

4.9. "Biz de Mecnûn-ı zamânuz deşt-i 'uzlet bekleriz"

Nisâyî'nin bu mısra ile ayrıca, Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın da "Gerçi ednâ kullarız biz gönümüzce begleriz" mısraıyla başlayan muhammesi muhtemelen Fuzûlî'nin

"Nice illardır ser-i kûy-ı melâmet bekleriz
Leşker-i sultân-ı 'irfânuz velâyet bekleriz"

beytiyle başlayan gazeline nazîre olarak kaleme alınmıştır³²⁹. Nisâyî ve İbrahim Hakkı'nın bu muhammesleri Metinler bölümünde yazılacaktır³³⁰.

³²⁸ Dîvân-ı Feridun, Süleymaniye Ktp., Lala İsmail Böl., Nu. 470/1, vr. 31b-32a.

³²⁹ Fuzûlî'nin şiiri için bkz. Fuzûlî Dîvânı, s. 190.

4.10. “Rumûz-ı küntü kenziñ sırrını mahrem olandan sor”

Daha önce Oğlanlar Şeyhi İbrahim Efendi, Niyâzî-i Mısırî gibi şâirler tarafından tasavvufî muhtevâda ve farklı nazım şekillerinde yazılan³³¹ “...dan sor” redifli manzûmelere benzer; aynı muhtevâ, redif ve vezinde iki muhammes tesbit ettik. Her ikisi de XVIII. yüzyılda yazılmış bu muhammeslerden biri Bursalı Feyzî’ye diğeri de Selâmî’ye âittir. Bu şiirler de Metinler bölümünde yazılacaktır³³².

4.11. “Yıkıldı hâtırım şimden gerü ‘âlem harâb olsun”

Âkif-i Enderûnî’nin muhammesinde mütekerrir mısra olarak geçen bu mısra, daha sonra Vâsîf-ı Enderûnî’nin bir muhammesinin de mütekerrir mısraını oluşturmuştur³³³. Bu şiirleri de Metinler bölümünde yazacağız.

4.12. “Hemân ‘ayn-ı Muhammedle ‘Alîdür Şems ü Mevlânâ”

Edebiyatımızda müstakil muhammeslere yazılmış nazîreler yanında bir mısraın tazmîni yoluyla yazılmış muhammesler de vardır. İşte yukarıdaki mısra da bunlardan biridir. Râmiz Beg’e âit bu mısraı tazmîn ile Şeyh Gâlib bir muhammes yazmıştır. Bu manzûmeyi aşağıya yazıyoruz.

³³⁰ Mehmet Çavuşoğlu, “16. Yüzyılda Yaşamış Bir Kadın Şâir Nisâyf”, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, S. IX, [Aynıbasım] İst., 1978, s. 413-414; Dîvân-ı İbrâhim Hakkı Erzurûmî, s. 189-190.

³³¹ İbrahim Efendi’nin şiiri için bkz. Büyük Türk Klasikleri, C. 6, s. 45; Niyâzî’nin şiiri için bkz. Kenan Erdoğan, a. g. t., s. 197-198.

³³² Dîvân-ı Feyzî, Millet Ktp., Ali Emîrî Manzûm Eserler Böl., Nu. 357, s. 296; Dîvân-ı Selâmî, [matbû] tarih ve yer yok, s. 46-47.

³³³ Âkif’in şiiri için bkz. Sadettin Nüzhet [Ergun], Türk Şâirleri, İst., 1937, C., 1, s. 30; Dîvân-ı Gülşen-i Efkâr-ı Vâsîf-ı Enderûnî, s. 70-71.

TERCÎ'-İ BEND-İ MISRA'-I GARRÂ-YI MEŞHÛR RÂMİZ BEG

- Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün*
- 1 Gürûh-ı evliyânıñ ekmelidir Şems ü Mevlânâ
Misâl-i mihr ü subh-ı münceîdir Şems ü Mevlânâ
Şeh-i 'aşkıñ iki kudret elidir Şems ü Mevlânâ
Sıfât u zâta burhân-ı celîdir Şems ü Mevlânâ
Hemân 'ayn-ı Muhammedle 'Alîdür Şems ü Mevlânâ
- 2 Ruh-ı 'aşka iki mihrâb-ı ebrû-yı 'ibâdetdir
Görünmüş birbirinden rû-be-rû mir'ât-ı hayretdir
Biri nûr-ı hakikat biri erkân-ı tarîkatdir
Cihân-ı gaybe mihr ü mâh-ı gerdûn-ı celâletdir
Hemân 'ayn-ı Muhammedle 'Âlîdür Şems ü Mevlânâ
- 3 Dil-i erbâb-ı dilde sırrıdır İslâm u îmânıñ
Muhakkak sûret-i 'ideyindir belki cedîdânıñ
İki ser-çeşme-i âb-ı hayâtdır dil ü cânıñ
Me'âl-i matlabıdır güft u gû-yı Hızr u Mûsânıñ
Hemân 'ayn-ı Muhammedle 'Alîdür Şems ü Mevlânâ
- 4 İki sultân-ı ma'nâ birbiriyle ittifâk itmiş
Dönüp bir Zülfekâra tâkat-ı şemşîri tâk itmiş
Mükerrer çün ezân fermânları şirke yasak itmiş
Birisi küfri sürmüş ol biri nefy-i nifâk itmiş
Hemân 'ayn-ı Muhammedle 'Alîdür Şems ü Mevlânâ
- 5 Mecâz ammâ ki tahkîke yakîn ta'bîrdir bu söz
Cemâliyle Celâliñ Mushaf-ı tefsîrdir bu söz
Bırak isbât u nefyi vahdet-i takrîrdir bu söz
Göñülden kat'-ı inkâra didim şemşîrdir bu söz

Hemân ‘ayn-ı Muhammedle ‘Alîdür Şems ü Mevlânâ

- 6 Revânı şâd ola Râmiz Begîñ **Gâlib** bu mısra‘dan
Füzûn-terdir hakikat ehline biñ hsn-i matla‘dan
Olur tevhîd rûşen bu mu‘ammâ-yı mülemma‘dan
Cüdâlık hiç seçilmez ol iki nûr-ı müşa‘şa‘dan
Hemân ‘ayn-ı Muhammedle ‘Alîdür Şems ü Mevlânâ³³⁴

4.13. “Derd-i serdir devlet-i dâreyn olursa yârsız”

Hoca Neş’et Dîvânı’nda “Muhammes Tazmîn-i Mısra‘-ı Fuzûlî” başlığını taşıyan ve yukarıdaki mısra ile başlayan bir muhammes bulunmaktadır. Her ne kadar Fuzûlî Dîvânı’nda bu müzdevic muhammeste geçen mısralardan hiç birini bulamadıksa da bu şiirin tazmîn yoluyla yazılmış bir muhammes olduğu başlığundan anlaşılıyor³³⁵.

4.14. “Ey kâkûli müşk-i âhû-yı deşt-i Hutenim gel”

Zîver Paşa’nın bu mısra ile başlayan ve Gâzî Buhârî’ye olduğu belirtilen bir muhammesi bulunmaktadır. Metni aşağıdadır.

MUHAMMES NAZİRE-İ GÂZİ BUHÂRÎ

- Mef’ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘ilün Fe‘ûlün
1 Ey kâkûli müşk-i âhû-yı deşt-i Hutenim gel
Nâzende-hırâm u kaddi serv-i çemenim gel
Şîrîn-zebân-ı tûtî-i sükker-suhenim gel
Vir renk tebessümünle gonca-dehenim gel
Ben bülbülüñ oldum senin ey gül-bedenim gel

³³⁴ Naci Okçu, Şeyh Gâlib-I, s. 307-308.

³³⁵ Rıza Oğraş, Hoca Neş’et Dîvânı, s. 159.

- 2 Sayd itdi tezerv-i dili şebâz-ı nigâhıñ
Gör başımı sevdâya salar zülf-i siyâhıñ
Hat ey şeh-i hûbân sipâhıñ³³⁶
Zulm ü sitem ile geçiyor sâlle mâhıñ
Ey mülk-i dili gâret-i hicr eyleyenim gel
- 3 Ser-bezm-i firâkıñda göñül sâkî-i gamdır
Mînâ-yı derûnum tolı sahbâ-yı elemdir
Cân keyfiyyet-i ‘aşkile mahmûr-ı nedemdir
Bir cür‘a-i lutfuñ baña biñ va‘d-i keremdir
Ey şûh-ı cefâ-meşreb ü peymân-şikenim gel
- 4 Hicriñ gicesin subh-ı visâl eylemediñ hiç
‘Âşıklarıña ‘arz-ı cemâl eylemediñ hiç
Agyârıña izhâr-ı celâl eylemediñ hiç
Bîmâr-ı dil-i zârı su‘âl eylemediñ hiç
Ey ‘illet-i hicrâna devâ itmeyenim gel
- 5 Ey kaşları yâ kirpigi ok gamzesi şemşîr
Zahm-ı sitemiñ cânıma dek eyledi te’sîr
Kıldıñ bu cerîhayla beni haylice tekdîr
Dilde komadıñ sabr u tahammül ile tedbîr
Ey zâlim-i zahm-efgen ü bî-dâd-fenim gel
- 6 Nevk-i gam-ı hicrâna hedef olalı cânım
Hep kabza-i çevriñde esîr oldu cenânım
Olmaz ne ‘aceb menzil-i vaslıñda nişânım
Bir kez dimediñ *Zîvere* ey kaşı-kemânım
Ey çille-i saht-ı sitemim çok çekenim gel³³⁷

³³⁶ Bu mısradaki boşluk metnin aslında bulunmaktadır.

³³⁷ *Dîvân-ı Zîver Paşa*, s. 310.

4.15. “Her neyse neyiz bende-i Mevlânâyız”

Selânikli Âkif’in (ö. 1827) Şeyh Gâlib’in yukarıdaki mısraını tazmîn yoluyla bir muhammes yazdığı söylenmektedir³³⁸. Ancak, bu muhammesin metnini göremedik.

4.16. “İl ‘id-i ekber eyledi ben mâtem eyledim”

Eşref (ö. 1898) bu mısraı tazmîn yoluyla bir muhammes yazmıştır³³⁹.

4.17. “Gülistânı giriv ü âh ile şeb-fâm ider bülbül”

Abdülhalim Memduh’un bu mısra ile başlayan muhammesi Recâî-zâde Ekrem Bey’e nazîre olarak yazılmıştır³⁴⁰.

4.18. “Kimi yâre kiminiñ tâli ‘i idbâre dönmüşdür”

Murad Emrî’nin 5. ve mütekerrir mısraı yukarıdaki şekilde olan muhammesi, Kâim-i makâm Eşref Beg’in gazeline nazîre olarak yazılmıştır³⁴¹.

³³⁸ Sadettin Nüzhet, Türk Şâirleri, C. 1, s. 30.

³³⁹ Dîvân-ı Eşref, Matbaa-i Âmire, İst., 1278, s. 121.

³⁴⁰ İbnülemin Mahmut Kemal İnal, Son Asır Türk Şâirleri, Dergâh Yay., İst., 1988, C. 2, s. 939-940.

³⁴¹ Dîvân-ı Murad Emrî, Matbaa-i Emrî, Bursa, 1330, s. 60-62.

SONUÇ

Bu çalışmamızda tarihî Türk edebiyatı içinde kullanılmış nazım şekillerinden *muhammesi* incelemeye, bu nazım şeklinin tarihî gelişimi ile şekil ve muhtevâ yönünden özelliklerini ortaya koymaya çalıştık.

Tezimizin başında *muhammes* hakkında kaynaklarda verilen bilgiler toplanmıştır. Buna göre, *muhammes* aslen Arapça bir kelime olup *hums* kökünden gelmektedir. Sözlüklerde *beşli*, *beş katlı*, *beşgen* karşılıkları verilmektedir. Bir edebiyat terimi olarak, klasik doğu edebiyatlarında şâirlerin aynı vezinde beşer mısradan oluşan bendlerle yazdıkları manzûmelere genel olarak *muhammes* denilmektedir. Bu nazım şeklinin Arap edebiyatındaki durumu konusunda fazla bir bilgimiz bulunmamaktadır. Nihad M. Çetin ve Fuad Köprülü'nün verdikleri bilgilerden Arap edebiyatında bendlerden oluşan manzûmelerin ve *muhammesin* varlığını anlıyoruz. Ancak bunların tam olarak mâhiyetlerini bilmiyoruz. Fars edebiyatında ise, bizdeki mânâsına uygun şekilde ve Türk edebiyatındaki kadar olmasa da epeyce kullanılmıştır.

Türk edebiyatında *muhammes*, musammatlar içinde, musammatların bir çeşidi olarak geçmektedir ve en musammatların en çok kullanılan çeşitlerinden biridir. Ancak bu edebiyatta, başka beşer mısralık bendlerden oluşan nazım şekilleri de kullanılmıştır. Bu bakımdan tezimizde *muhammesin* bunlarla ilişkisi, benzer ve farklı tarafları üzerinde de durulmuştur. Bunlardan tahmîs ve taştîrin *muhammesle* muhtevâ yönünden hiç bir farkı yoktur. Fakat tahmîs ve taştîrin iki ayrı parçadan meydana gelmesi, iki basamak hâlinde yazılması; buna karşılık *muhammesin* tek parça olması ve bir anda yazılması yönüyle bu nazım şekilleri birbirinden ayrılmaktadır. Ayrıca, tahmîs ve taştîrin umûmiyetle iki kişi, *muhammesin* ise tek kişi tarafından yazıldığı da sayabileceğimiz farklardandır. Bütün bunlara rağmen *muhammesle* tahmîsi birbirinden ayırmamıza yarayacak çok kesin ölçüler yoktur. Bu sebeple edebiyatımızda *muhammesle* tahmîs bazan birbirine birbirine karıştırılmıştır. Bunlardan başka, uzun ve kısa mısralardan oluşan ve farklı iki *muhammesin* iç içe geçmiş şeklini andıran iki

müstezâd muhammes metni tesbit edilmiş, ayrıca incelememiz sonunda halk edebiyatında da -gerek âşık, gerekse anonim halk edebiyatında- benzer beşli şekillerin kullanıldığı görülmüştür. Anlattığımız bütün meseleler örnekler ışığında değerlendirilmiştir.

Muhammesle benzerlikleri ve bağlantıları sebebiyle üzerinde durduğumuz konular arasında şarkı ve tardiyenin ne oldukları ve muhammesle ilişkileri konuları da oldu. Neticede bunlardan şarkı başlığıyla yazılmış beşli manzûmelerin klasik muhammeslerden başlığı dışında hiç bir farkının olmadığını gördük. Kaynaklardan ve incelememizden hareketle şarkının aslında bir mûsikî terimi olduğu, fakat zamanla bestelenen ve bestelenmek üzere yazılan şiirlere alem olduğu kanaatine vardık. Bütün kaynaklarda hakkında hemen hemen hep aynı bilgiler verilen ve müstakıl bir nazım şekli sayılan tardiyeye konusu bize göre araştırmamızın önemli bir bölümüdür. Kaynaklarda tardiyenin kendine has bir kâfiye örgüsü ve vezni olduğu söylenmektedir. Buna göre biz, bu kâfiye yapısında yazılmış beşer mısralık bendlerden oluşan manzûmeleri topladık. Araştırmamız sonunda Türk edebiyatında tardiyeye kâfiyesi denilen *aaaab-ccccb-ddddb-...* şeklindeki kâfiye yapısında yazılmış 33 manzûme tesbit ettik. Bu manzûmeleri kâfiye yapılarından başka vezinleri, başlıkları, konuları gibi muhtelif yönlerden değerlendirmeye tâbi tuttuk. Sonuçta bunların önemli bir kısmının tardiyeye özgü olduğu söylenen *Mef'ûlü Mefâ'ilün Fe'ûlün* vezninden farklı vezinlerle yazıldığı dikkatimizi çekti. Yâni, bu şiirlerde kâfiye yapısı ile vezin aynileşmiş değildi. Bu kâfiye örgüsünde ama farklı vezinde; tardiyeye vezni denilen vezinde ama farklı kâfiye yapısında olan şiirler ortaya çıktı. Bir başka deyişle bu manzûmelerde kâfiye yapısı da vezin de sâbit değildi. Yine bu manzûmelerde üzerinde tam olarak birleşilen ne bir konu, ne bend sayısı, ne de başlık vardı. Bütün bunlardan sonra biz, tardiyenin ayrı, müstakıl bir nazım şekli olmadığı; olsa olsa muhammesin bir türevi, bir alt çeşidi olabileceği sonucuna ulaştık. Zâten bu manzûmeler kâfiye yapısı itibâriyle, ilk bendi olmayan klasik müzdevic bir muhammese benziyorlardı. Bu bölümde, kaynaklarda bahsedilen Şeyh Gâlib, Nedîm ve Hümâmî'nin şiirlerinden farklı olarak tesbit edilen manzûmelerden örnekler de verildi. Ayrıca aynı bölümde değerlendirilen bütün manzûmeler neticede muhammes olarak kabul edildiği için tezimizin inceleme bölümüne de dâhil edilmiştir.

Taramalarımız sonunda edebiyatımızda XIV-XIX. yüzyıllar arasında toplam 192 şâirin yazdığı 790 muhammes metni tesbit ettik ve bunların hepsini de inceledik. Muhammes yazmış şâirleri ve bunların yazdıkları muhammes sayısını gösteren bir tablo tezimizin girişindedir. Buna göre incelemeye aldığımız ilk muhammes XIV. yüzyılda Ahmedî tarafından yazılmıştır. İncelediğimiz son muhammes ise, ölüm tarihini tesbit edebildiğimiz şâirlerden 1924'te ölen Ali Emîrî'ye âittir. Yazılan muhammesleri yüzyıllar açısından değerlendirdiğimizde, son yüzyıllarda muhammes sayısında çok büyük bir artış dikkatimizi çekmektedir. En fazla muhammes XIX. yüzyılda yazılmıştır. Bu artışın sebebi; son zamanlarda şiir yazan ya da yazmaya çalışanların çoğalması, bunun yanında yazılan şiirlerin artması olabilir. Ayrıca -Tanpınar'ın da dediği gibi- muhammesin diğer musammatlarla birlikte şâirleri beyit estetiğinden kurtarıp özellikle de son asırlarda değişiklik, yenilik ve hürriyet isteyen şâirlere hayâl, dil, düşünce ve söyleyiş bakımından daha geniş imkânlar sunması da bunda etkili olmuş olabilir.

Tezimizin inceleme kısmı genel olarak iki bölümden oluşmuştur. Bunlardan I. Bölüm olan Muhammeslerin Şekil Özellikleri 6 alt başlıkta incelenmiştir:

- 1- Kâfiye Örgüsüne Göre Muhammesler,
- 2- Müttekerrir-Müzdevic Oluşlarına Göre Muhammesler,
- 3- Bend Sayılarına Göre Muhammesler,
- 4- Vezinlerine Göre Muhammesler,
- 5- Başlıklarına Göre Muhammesler,
- 6- Mahlaslarına Göre Muhammesler.

Kâfiye örgüleri açısından incelediğimizde, muhammeslerde 20 farklı kâfiye yapısının kullanıldığını gördük. Ancak, edebiyatımızdaki muhammeslerin çok büyük bir kısmı, yaklaşık % 90'ı üç ana kâfiye örgüsünde yazılmıştır. Bu üç kâfiye örgüsü şunlardır:

- 1- aaaaa-bbbba-cccca-...
- 2- aaaaA-bbbbA-ccccA-...
- 3- aaaAA-bbbAA-cccAA-...

Bunlar içinde en fazla kullanılanı % 35,7'lik oranla *aaaaa-bbbba-cccca-...* şeklinde gösterdiğimiz ve tek mısraı müzdevic denilen kâfiye düzenidir ki bunda, ilk benddeki bütün mısralar kendi içinde kâfiyelidir. Daha sonraki bendlerde ilk 4 mısra kendi içinde, birbiriyle kâfiyeli; son mısra ise ilk bend ile kâfiyelidir. İkinci olarak en fazla kullanılan muhammes kâfiyesi, % 30,8'lik oranla son iki mısraı mütekerrir muhammes kâfiyesi denilen ve *aaaAA-bbbAA-cccAA-...* şeklinde gösterilen kâfiye örgüsüdür ki bunda da ilk benddeki bütün mısralar birbiriyle kâfiyelidir. Daha sonraki bendlerde ilk üç mısra birbiriyle kâfiyeli olurken bend sonlarında bulunan 4. ve 5. mısralar ilk bendin 4. ve 5. mısralarının aynen tekrarından ibârettir. Üçüncü olarak en fazla kullanılan kâfiye örgüsü ise, % 22,7'lik oranla son bir mısraı mütekerrir kâfiye örgüsüdür ki bunu da *aaaaA-bbbbA-ccccA-...* şeklinde göstermekteyiz. Bu kâfiye düzeninde de ilk benddeki bütün mısralar kendi içinde, birbiriyle kâfiyeli olurlar. Daha sonra gelen bendlerde ilk 4 mısra birbiriyle kâfiye oluşturur, bendlerin son mısraları ise ilk bendin son mısrasının aynen tekrarından oluşur. Çok fazla kullanılmaları sebebiyle bu üç kâfiye örgüsüne muhammesin ana kâfiye örgüleri denilebilir. Diğer kâfiye örgüleri, bu saydığımız kâfiye düzenlerine göre hem çok az kullanılmıştır hem de bunların muhtelif şekillerdeki türevlerinden ibârettir.

Muhammesler temelde müzdevic ve mütekerrir olmak üzere iki şekildedir. Müzdeviclerde bendler arasındaki irtibat, yalnız kâfiye yoluyla sağlanırken mütekerrir muhammeslerde bend sonlarında bir veya iki mısra aynen tekrar edilir. İncelememiz sonunda Türk edebiyatında muhammeslerde mütekerrir şeklin müzdevic şekle göre daha fazla kullanıldığını gördük. Bu genel bir değerlendirmedir ve kaç mısraı mütekerrir veya müzdevic olursa olsun bütün muhammesler buna dâhildir. Bizim incelediğimiz toplam 790 muhammesin 461'i mütekerrir, 321'i müzdevic, 8'i de hem mütekerrir hem de müzdevic tiptedir. Bunları yüzdelik oranlarına göre sıralarsak, edebiyatımızdaki muhammeslerin % 58,3'ü mütekerrir, % 40,6'sı müzdevic, % 1'i ise hem mütekerrir hem de müzdevic olarak yazılmıştır. Görüldüğü gibi, mütekerrir muhammesler müzdevic muhammeslerden bir hayli fazla kullanılmıştır.

İncelememizin sonunda muhammeslerin 2 bendden 211 bende kadar uzayan çok farklı bend sayılarıyla yâni, uzunlukta yazıldığını gördük. Bizim tesbit ettiğimiz

muhammesler bend sayısı, bir başka deyişle uzunluk bakımından 29 çeşittir. Ancak bu çeşitliliğe rağmen muhammeslerin çok büyük kısmı bazı belirli bend sayılarıyla yazılmıştır. Bunlar çoğunlukla 5 ve civarındaki bend sayılarıdır. İncelediğimiz 790 muhammesin 486'sı 5 bendlidir. Buna göre muhammeslerin yaklaşık % 62'si 5 bendli olarak yazılmıştır. Bu, çok yüksek bir kullanım oranıdır ve nerede ise buna dayanılarak muhammesin asıl bend sayısı 5'dir, denilebilir. 5 bendden sonra en fazla kullanılmış bend sayıları 4 ve 7'dir. Muhammeslerin % 8,8'i 4; % 8,4 ise 7 bend olarak yazılmıştır. Ancak, bazı bend sayıları ile yazılmış muhammes sayısı da 1'i geçmemektedir. Kısaca, muhammeslerde bir bend sınırlaması olmadığını, muhammesin bend sayısının şâirin isteğine göre değiştiğini fakat edebiyatımızdaki muhammeslerin umûmiyetle 5 ve 5'e yakın bendler hâlinde yazıldığını söyleyebiliriz.

Muhammesleri vezinleri açısından değerlendirdiğimizde, Klasik Türk Edebiyatı'nın genel niteliğine uygun bir tablo ile karşılaştık. İncelediğimiz muhammeslerin çok az bir kısmı hece, yaklaşık % 99'u ise aruz vezni ile yazılmıştır. Muhammeslerde hece-aruz karışık toplam 28 çeşit vezin kullanılmıştır. Ancak, genel klasik edebiyatımızda olduğu gibi, ağırlık aruz vezninin belirli kalıplarındadır. Bunları sırasıyla şöyle sıralayabiliriz: Muhammeslerde en fazla kullanılmış vezin aruz vezninin Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün kalıbıdır. Bu kalıpla toplam 283 muhammes yazılmıştır ve aynı kalıbın bütün muhammesler içindeki kullanım oranı % 36'dır. Bundan sonra Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün kalıbı gelmektedir. 151 muhammesin yazıldığı bu kalıbın muhammeslerdeki kullanım oranı, % 19,1'dir. Üçüncü olarak en fazla kullanılan kalıp ise, Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün kalıbıdır. Bu kalıpla 86 muhammes yazılmıştır ve aynı kalıbın muhammeslerdeki kullanım oranı, % 10,3'tür. Geriye kalan kalıpların kullanım oranları bu saydıklarımıza göre bir hayli düşüktür.

Muhammeslerin incelediğimiz bir diğer yönü de başlıklarıdır. Bu açıdan muhammesleri öncelikle başlıklı ve başlıksız diye ikiye ayırdık. İncelediğimiz 790 muhammesin 527'si başlıklı, 263'ü ise başlıksız olarak kaleme alınmıştır. Bundan hareketle muhammeslerde % 66,7 oranında başlık kullanıldığını, % 33,2 oranında da başlık kullanılmadığını söyleyebiliriz. Özellikle XIX. yüzyılda muhammeslere başlık

konulmuştur. Başlıklı muhammesleri; Muhammes Başlıklı, Şarkı Başlıklı ve Özel Başlıklı olmak üzere üç grupta inceledik. Buna göre başlıklı muhammeslerin % 48,1'i "Muhammes" başlığıyla, % 5,1'i "Şarkı" başlığıyla, % 46,8'i de özel bir başlıkla yazılmıştır.

Klasik edebiyatımızda, şâirin manzûmesinin sonunda mahlasını söylemesi, bir nevi imzasını atması âdettendir. Bu kural muhammesler için de geçerlidir. Biz mahlas kullanımı açısından muhammesleri önce ikiye ayırdık: Mahlaslı Muhammesler ve Mahlassız Muhammesler. İncelememizin sonunda tezimizde değerlendirdiğimiz 790 muhammesin 722'sinde, bir başka deyişle % 91,3'ünde mahlas söylendiğini; geriye kalan 68'inde yâni, % 8,6'sında ise mahlas söylenmediğini gördük. Mahlaslı muhammeslerde mahlas % 98,7 oranında en son bendde, % 1,2 oranında ise diğer bendlerde geçmektedir. Mahlası son bendde olmayan 9 muhammesin 8'inde ise mahlas sondan bir önceki bendde söylenmiştir. Bundan başka mahlassız muhammeslerin çoğunun da XIX. yüzyılda yazıldığını belirtelim.

Tezimizin inceleme kısmının 2. bölümünü muhammeslere işlenen konular teşkil etmiştir. Buna göre, muhammeslerde 22 farklı konu işlenmiştir. Bu konular içinde en fazla rağbet bulup işleneni, aşk ve sevgili ile ilgili konulardır. İncelediğimiz 790 muhammesin 423'ü aşk konusundadır. Aşk konulu muhammesler bütün muhammeslerin % 53,5'ini oluşturmaktadır. Aştan sonra en fazla işlenen konular sırasıyla tasavvuf, medhiye, nasîhat, münâcât ve na'ttır. Burdan da anlaşılacağı gibi dîni konular muhammeslerde büyük bir yer tutmaktadır.

Bunlardan başka çalışmamız esnâsında mülemmâ muhammeslere, müstakıl muhammes kitaplarına, bir müşterek muhammese ve nazîre muhammeslere de rastladık.

KAYNAKLAR

- Abdî; *Dîvân*, İst. Üniv. Ktp., T. 207.
- Abdülehad Nûrî; *Dîvân*, İst. Üniv. Ktp., T. 1350.
- Aczî; *Dîvân*, Mekteb-i Sanâyi' Matbaası, İst., 1290.
- Ahmed Kâmil, *Dîvân*, Hulûsî Efendi Matbaası, İst., 1325.
- Ahmed Sârbân; *Dîvân*, Sül. Ktp., Hâşim Paşa Böl., Nu. 74.
- Ak, Coşkun; *Muhibbî Divanı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ank., 1987.
- Akalın, Mehmet; *Ahmedî Cemşîd ü Hurşîd*, İnceleme-Metin, Ank., 1975.
- Akarsu, Kâmil; *Za'îfî Divanı Metin Tahlil ve Sistemantik Endeks*, Gazi Üniv. SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Ank., 1990.
- Akdoğan, Yaşar; *Ahmedî Divanı'ndan Seçmeler*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ank., 1988.
- Akkaya, Mehmet; *Mehmet Şemsî Paşa Divanı* (İnceleme-Edisyon Kritikli Metin), İst. Üniv., SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, İst., 1992.
- Ali Ekber-i Deh Hudâ, *Deh Hudâ*, Dânişgâh-ı Tahran, 1325.
- Alkan, Serhan; *Şeyh Mustafa Zekâyî'nin Hayatı, Edebî Kişiliği, Dîvânı* [İnceleme-Tenkitli Metin], Atatürk Üniv., SBE, Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 1993.
- Alpaslan, Ali; *Ahmet Paşa*, Kültür Bakanlığı Yay., Ank., 1987.
- Altıntaş, Hayrani; *Erzurumlu İbrahim Hakkı*, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., İst., 1992.
- Altun, Kudret; *Gelibolulu Mustafa Âlî ve Divanı (Vâridâtü'l-Enîka)*, İst. Üniv., SBE, Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, İst., 1989.
- Ana Britannica*; Ana Yayıncılık, C. 16, İst., 1993.
- Ârif; *Dîvân*, Sül. Ktp., Es'ad Ef. Böl. Nu. 2656.
- Ârif; *Dîvân*, Matbaa-i Âmire, İst., 1271.
- Âsaf [Mahmud Celâleddin Paşa]; *Dîvân*, ?, 1314.
- Âsâf; *Dîvân*, Sül. Ktp., Fâtih Böl., Nu. 3778.
- Askerî; *Dîvân*, İst. Üniv. Ktp., TY. 9658.

- Ataman, Sadi Yaver; *Mehmet Sadî Bey*, Kùltür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ank., 1987.
- Aydemir, İbrâhim Ahmet; *Refi' Amûdi Dîvânı*, Uludağ Ün.v., SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 1989.
- Aydemir, Semra; *Dede Ömer Rûşeni* (Hayatı, Eserleri ve Divanı'nın Tenkitli Metni), Selçuk Ün.v., SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 1990.
- Aygen, Mehmet Saadettin; *Şâir ve Mutasavvıf Gülaboğlu Muhammed Askerî (Hayatı ve Şiirleri)*, Türkeli Matbaası, Afyon, 1979.
- Aymutlu, Ahmed; *Fâtih ve Şiirleri*, Milli Eğitim Yay., İst., 1992.
- Aynî [Ayıntabî]; *Dîvân-ı Belâgat-ünevân*, İst., 1258.
- Azbî; *Dîvân-ı Hz. Mısrî Tahmûs-i Dervîş Azbî Efendi*, Rıza Efendi Taş Destgâhı, 1284.
- Aziz Mahmud Hüdâyî; *Dîvân*, Muhib Matbaası, İst., 1287.
- Bahâyî; *Dîvân*, Millet Ktp., Ali Emîrî Manzum Eserler Böl., Nu. 768/1.
- Baytuğ, Günay; *Ahmed Sıdkî Paşa Dîvânı*, İst. Ün.v., Ebb. Fak., Türk Dili ve Edb. Böl. Mezuniyet Tezi, İst., 1972.
- Bedir, Nurcan; *Neyli Hayatı, Eserleri, Divanı'nın Tenkitli Metni*, Selçuk Ün.v., SBE, Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 1993.
- Bengi, Nurten; *Dîvân-ı Desteri*, İst. Ün.v., Edebiyat. Fak., Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Mezuniyet Tezi, İst. 1976.
- [Beyatlı], Yahya Kemal; *Kendi Gök Kubbemiz*, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., İst., 1989.
- Beysanoğlu, Şevket; *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları*, İst., C. 1, 1957, C. 2, 1959.
- Bilkan, Ali Fuat; "Ramazaniyeler'de Zihniyet Değişmelerinin İzleri...", *Türk Edebiyatı*, S. 267(Ocak-1996).
- Birri; *Bülbülye*, İst. Ün.v. Ktp., T. 2852/1.
- Bursalı Mehmet Tâhir Efendi ; *Osmanlı Müellifleri*, Meral Yay., C. 1, [Haz. A. Fikri Yavuz-İsmail Özen], İst., ?, C. 2, [Haz. A. Fikri Yavuz-İsmail Özen], İst., 1972, C. 3, [Haz. İsmail Özen], İst., 1975.
- Büyük Türk Klasikleri*, Ötüken-Söğüt, C. 8, İst., 1988.
- Çağlıışlek, Aynur; *Yahyâ Nazîm Dîvânı-II*, Erciyes Ün.v., SBE, Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 1991.

- Çavuşoğlu, Mehmet; “16. Yüzyılda Yaşamış Bir Kadın Şâir Nisâyi” , *Tarih Enstitüsü Dergisi*, S. IX, [Ayrıbasım] İst., 1978.
- Cenâbî; *Divan*, Millet Ktp. , Ali Emiri Manzum Eserler Böl., Nu. 83.
- Cengiz, Halil Erdoğan; “*Dîvân Şiirinde Musammatlar*”, *Türk Dili*, Türk Şiiri Özel Sayısı-II (Dîvân Şiiri), S. 415-416-417(Temmuz-Ağustos-Eylül), 1986.
- Çetin, İsmail; *Derzî-zâde Ulvî* [Hayatı, Edebî Şahsiyete Divanı'nın Tenkidli Metni], Fırat Ün., SBE, Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2 C., Elazığ, 1993.
- Çetin, Nihad M.; *Eski Arap Şiiri*, İst. Ün. Yay., İst., 1973.
- Çetin, Nihad M.; “*Arap Edebiyatı*”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 3, İst., 1991.
- Çetinkaya (Aktaş), Mürüvvet; *Türk Edebiyatında Murabba*, Gazi Ün., SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2 C., Ank., 1996.
- Çıpan, Mustafa; *Muğlalı İbrâhim Şâhidî Hayatı, Edebî Şâhsiyeti, Eserleri Dîvân ve Gülşen-i Vahdet* (Tenkitli Metin), Gazi Ün., SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ank., 1985.
- Dağlı, Muhtar Yahya; *Bektâşî Edebiyatından Tokatlı Gedâyî Hayatı ve Eserleri*, Maarif Kitaphânesi, İst., 1943.
- Dâniş; *Dîvân*, Millet Ktp. Ali Emîri Ef. Manzûm Eserler Böl., Nu. 135.
- Dâniş; *Dîvân*, İst. Ün. Ktp., T. 5545.
- Devellioğlu, Ferit; *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Ktb, Ank., 1988.
- Dilçin, Cem; *Örneklele Türk Şiir Bilgisi*, Türk Dil Kurumu Yay., Ank., 1983.
- Dizdaroğlu, Hikmet; *Halk Şiirinde Türler*, Türk Dil Kurumu Yay., Ank., 1969.
- Doğan, Ahmet; *Sallh Baba Hayatı ve Eserleri*, Kültür Bakanlığı Yay., Ank., 1988.
- Doğan, İsmail; *Dîvân-ı Türkî-i Zafer Transkripsiyon ve Dil İncelemesi*, Gazi Ün., SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ank., 1988.
- Edîb; *Dîvân*, İst. Ün. Ktp., T. 124.
- Eflâtun, Muvaffak; *Türk Edebiyatında Müstezâd*, Kırıkkale Ün., SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale, 1997.
- Egridirli Hacı Kemâl; *Câmi'ü'n-Nezâ'ir*, Bayezîd Devlet Ktp., Nu. 5782.
- Elçin, Şükrü; *Halk Edebiyatına Giriş*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ank., 1988.

- Erdem, O. Kâmil; *Dîvan, Şeyh Yusuf Sinan Ümmî*, İst. Üniv., Edb. Fak., Türk Dili ve Edb. Böl. Mezuniyet Tezi, İst., 1974.
- Erdoğan, Kenan; *Niyâzî-i Musrî, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânı'nın Tenkitli Metni*, Atatürk Üniv. SBE, Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum, 1993.
- Erdoğan, Kenan; “*Şâir Eşref, Hayatı ve Eserleri*”, *Erciyes*, S. 210 (Haziran-1995). [Ergun], Sadettin Nüzhet; *Türk Şâirleri*, C. 1, İst., 1937.
- Es'ad; *Dîvân*, Millet Ktp., Ali Emîrî Manzûm Eserler Böl., Nu. 25.
- Es'ad [Muhlis] Paşa; *Dîvân*, Takvîmhâne-i Âmire, İst., 1268.
- Eşref [Mustafa Paşa]; *Dîvân*, Matbaa-i Âmire, İst., 1278.
- Fakîh; *Dîvân*, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmut Efendi Böl., Nu., 3298/8.
- Fâzıl Beg Enderûnî; *Dîvân*, Bulak, Kahire, 1258.
- Fedâyî; *Dîvân*, Süleymaniye Ktp., Hekimoğlu Ali Paşa Böl., Nu. 633.
- Fehmî [İbrahim]; *Dîvân*, ?, 1287.
- Fennî; *Dîvân*, Süleymaniye Ktp., Lala İsmail Ef. Böl., Nu. 473.
- Feridun; *Dîvân*, Süleymaniye Ktp., Lala İsmail Böl., Nu. 470/1.
- Fevrî Ahmed; *Dîvân*, Süleymaniye Ktp., Lala İsmail Ef. Böl., Nu. 474.
- Fevrî Ahmed; *Dîvân*, Ank. Mil. Ktp., MFA, Nu. D. 296.
- Feyzî; *Dîvân*, Millet Ktp., Ali Emîrî Manzûm Eserler Böl., Nu. 357.
- Fuzûlî Divanı*, Haz. Kenan Akyüz-v.d., Akçağ Yay., Ank., 1990.
- Garîbî; *Dîvân*, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmut Ef. Böl., Nu. 3459.
- Garîbî; *Hâzâ Kitâbu Garîbî A'mâ Yûsuf Efendi El-Erdebîlî*, Rızâ Efendi Basmahânesi, Tarihsiz.
- Genç, Nurullah; *Yankı ve Hüzün*, Denge Yay., İst., 1992.
- Göçgün, Önder; *Şâir Eşref*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ank., 1988.
- Gulâmî; *Dîvân*, Matbaa-i Âmire, İst., 1291.
- Güfta, Hüseyin; *Sâlim (Mirzâzâde) Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânı'nın Karşılaştırmalı Metni*, Atatürk Üniv., SBE, Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum, 1995.
- Gülhan, Abdülkerim; *Nâzikî Dîvânı*, Uludağ Üniv., SBE, Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 1989.

- Gürol, Ayşe; *Vak'a-nüvis Mehmed Pertev Efendi ve Dîvânı*, İst. Üniv., SBE, Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, İst., 1994.
- Güven, Ahmed Emin; *Zillî-zâde Hacı Emîn Efendi*, Kayseri, 1994.
- Hâfiz Muhammed Sebâtüddîn, *Dîvân*, Mahmud Beg Matbaası, Dersa'âdet, 1309.
- Hâfiz Sa'dî; *Dîvân-ı Gülzâr Li-Hâfiz Sa'dî*, Matbaa-i Âmire, İst., 1284.
- [Hâfiz-ı Şirâzî]; *Dîvân-ı Mevlânâ Şemseddin Muhammed Hâfiz-ı Şirâzî*, [Haz.] Hüseyin Pejman, Çaphâne-i Mervî, 1368.
- Hâlet Efendi; *Dîvân*, Takvîmhâne-i Âmire, İst., 1258.
- Hâletî-i Gülşenî; *Dîvân*; İst. Üniv. Ktp., T. 783.
- Handânî; *Dîvân*, Sül. Ktp., Hacı Mahmut Ef. Böl. Nu. 3605.
- Hâşim Baba; *Dîvân*, Sül. Ktp., Hacı Mahmut Ef. Böl., Nu. 3299.
- Hâtem; *Dîvân*, Ank. Mil. Ktp., Yz. FB. 353.
- Hayâlî Dîvânı*, Haz. Ali Nihad Tarlan, Akçağ Yay., Ank., 1992, s.72.
- Hayretî; *Dîvân*, Tenkitli Basım, Haz. Mehmed Çavuşoğlu-M. Ali Tanyeri, İst. Üniv. Edebiyat Fak. Yay., İst., 1981.
- Hâzık Efendi; *Dîvân*, Millet Ktp., Ali Emîrî Manzûm Eserler Böl., Nu. 91.
- Hızır Ağa-zâde Sa'îd; *Dîvân*, Matbaa-i Bâb-ı Hazret-i Seraskerî, İst., 1257.
- Huzmâ Safâ Da'mâ Keder*, [Behcet Efendi'nin Şiirleri] Bastıran: İsmail Safâ, İst., 1307.
- Hüdâyî-i Kadîm; *Dîvân*, Köprülü Ktp. M. Âsım Bey Kitapları Böl. Nu. 431.
- Hüznî; *Dîvân*, ?, 1312.
- İbrahim Hakkı Erzurûmî, *Mârifet-nâme*, Kahire, Bulak, 1255.
- İbrahim Hakkı Erzurûmî; *Dîvân*, İst., 1977 (1263 baskısından aynen basım).
- İlaydın, Hikmet; *Türk Edebiyatında Nazım*, İzmir, 1947.
- İlhâmî; *Dîvân*, Millet Ktp., Ali Emîrî Manzûm Eserler Böl., Nu. 33.
- İlhan, Attila; *Tutuklunun Günlüğü*, Bilgi Yayınevi, Ank., 1993.
- İnal, İbnülemin Mahmut Kemâl; *Son Asır Türk Şiirleri*, Dergâh Yay., 4. C., İst., 1988.
- İpekten, Haluk; *Karamanlı Nizami Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı*, Atatürk Üniv. Edb. Fak. Yay., Ank., 1974.
- İpekten, Haluk; *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri*, Birlik, Ank., 1985.
- İpekten, Haluk-v.d.; *Tezkirelere Göre Dîvân Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ank., 1988.

- İpekten, Haluk; *Enderunlu Vâsıf*, Kültür Bakanlığı Yay., Ank., 1989.
- İpekten, Haluk; *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, Dergâh Yay., İst., 1994.
- İsen, Mustafa; *Acıyı Bal Eylemek Türk Edebiyatında Mersiye*, Akçağ Yay., Ank., 1993.
- İsen, Mustafa; “*Aruzun Anadolu’daki Gelişme Çizgisi*”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*-1991’den Ayırbaşım, Ank., 1994.
- İsen, Mustafa; “*Dîvân Şiirinde Nazîre Geleneği*”, *Ötelerden Bir Ses Dîvân Edebiyatı ve Balkanlarda Türk Edebiyatı Üzerine Makâleler*, Akçağ Yay., Ank., 1997.
- İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazma Dîvânlar Kataloğu*, Millî Eğitim Bakanlığı Yay., İst., 1958-1967.
- İz, Fahir; *Eski Türk Edebiyatında Nazım*, Akçağ Yay., 2 C, Ank., 1995.
- İzzî; *Dîvân*, Millet Ktp., Ali Emîrî Manzum Eserler Böl., Nu. 296.
- Kâdî; *Dîvân*, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmut Ef. Böl., Nu. 3468.
- Kahraman, Bahattin; *Arşî Dîvânı’nun Tenkitli Metni I, II*, Selçuk Ün., SBE, Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 1989.
- Kahraman, Bahattin; *Vahîd Mahtûmî Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Eserlerinin Tenkitli Metni*, Selçuk Ün. SBE, Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Konya, 1995.
- Kâmî; *Dîvân*, Sül. Ktp., Yahyâ Tevfik Ef. Böl., Nu. 303.
- Karadağ, Metin; *Karşılaştırmalı-Transkripsiyonlu Erzurumlu Emrah Dîvânı*, Uludağ Ün. Necatibey Eğt. Fak. Yay., Balıkesir, 1992.
- Karakoç, Sezâî; “*Bir Kaç Söz*”, *Abdullah Öztemiz Hacitahiroğlu, Hazret-i Peygamber’e Şiirler Antolojisi* (Na’tlar), İst., 1966.
- Karayılan-zâde Sabrî; *Dîvân*, Ank. Mil. Ktp., Yz. A. 618.
- Kasır, Hasan Ali; *Esrâr Dede, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânı’nın Karşılaştırmalı Metni*, Atatürk Ün., SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum, 1996.
- Kavsî; *Dîvân*, İst. Ün. Ktp., T. 5478.
- Kaygulu, Remzi; *Dîvân-ı Kelîm*, İst. Ün., Edebiyat Fak., Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Mezuniyet Tezi, İst., ?.
- Kelîmî; *Dîvân*, Süleymaniye Ktp., Ayasofya Böl., Nu. 396/1.
- Kırkklıç, Ahmet; *Sultan III. Murad*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., İst., 1988.

- Kırkılıç, Ahmet; *Sultan Üçüncü Murad (Muradî) Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divanı'nın Tenkitli Metni*, Atatürk Üniv., SBE, Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, 2 C., Erzurum, 1985.
- Kocatürk, Vasfi Mahir; *Tekke Şiiri Antolojisi*, Ank., 1955.
- Köprülü, M. Fuad; *Edebiyat Araştırmaları-I*, Ötüken Neşriyat, İst., 1989.
- Köprülü, M. Fuad; *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ötüken Neşriyat, İst., 1981.
- Kurnaz, Cemal; *Münâcât Antolojisi*, TDV Yay., Ank., 1992.
- Kurnaz, Cemal; *Dîvân Edebiyatı Yazıları*, Akçağ Yay., Ank., 1997.
- Kut, Günay; "Ahmed Paşa", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 2, İst., 1989.
- Kuyumcu, Fehmi; *Kuddûsî Dîvânı*, Ank., 1982.
- Küçük, Sabahattin; *Bâkî Dîvânı*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yay., Ank., 1995.
- Levend, Âgâh Sırrı; *Ali Şîr Nevâî*, II. C., Dîvânlar, Türk Dil Kurumu Yay., Ank., 1966.
- Levend, Âgâh Sırrı; *Türk Edebiyatı Tarihi*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yay., Ank., 1988.
- Leylâ; *Dîvân*, Takvîmhâne-i Âmire, İst., 1267.
- M. Halefullah; *İslâm Düşünce Tarihi*, Çev. Lamii Güngören, C. 3, İst., 1991.
- Macit, Muhsin; *Nedîm Dîvânı* (İnceleme-Tenkitli Metin), Gazi Üniv., SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Ank., 1994.
- Mazıoğlu, Hasibe; "Türk Edebiyatı, Eski", *Türk Ansiklopedisi*, Millî Eğitim Bakanlığı Yay. C. XXXII, Ank., 1983.
- Mecmûa-i Eş'âr*, Süleymaniye Ktp., Es'ad Ef. Böl., Nu. 3424.
- [*Mecmua-i Eş'âr*] Ank. Mil. Ktp., Yz. B 191.
- Medhî; *Dîvân*, Millet Ktp., Ali Emîrî Ef. Manzûm Eserler Böl. Nu. 399.
- Mehmed Emîn Hilmî; *Ma'a-Münşe'ât Dîvân*, Trabzon Vilâyeti Matbaası, [Trabzon], 1293.
- Mengi, Mine; *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Akçağ Yay., Ank., 1994.
- Meşhûrî; *Dîvân*, Selânik Vilâyeti Matbaası, Selânik, 1292.
- Millî Edebiyat Cereyanının İlk Mübeşşirleri ve Dîvân-ı Türkî-i Basit*, Haz. Köprülü-zâde Mehmed Fuat, Türkiyat Enstitüsü Yay., İst., 1928.
- Muhammed Mu'in; *Ferheng-i Fârisî*, Tahran, 1364.
- Murad Emrî; *Dîvân*, Matbaa-i Emrî, Bursa, 1330.

- Mustafa Münîf Efendi; *Dîvân*, Kütahya Vahîd Paşa İl Hâlk Ktp., Yz. Nu. 629.
- Mustafa Nüzûlî el-Kulavî; *Dîvân*, Matbaa-i Ahmed Kâmil, İst., 1331.
- Müş tâk Efendi; *Dîvân*, Takvîmhâne-i Âmire, İst., 1264.
- Nakşî; *Dîvân*, Süleymaniye Ktp., Pertev Paşa Böl., Nu. 418.
- Nâmî; *Dîvân*, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Ef. Böl., Nu. 3519/2.
- [Nâsır bin Husrev]; *Sefer-nâme-i Ebû Mu‘în Hamîdüddin Nâsır bin Husrev*, Tahran, 1344.
- Nâzik; *Dîvân*, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Ef. Böl., Nu. 3511.
- Nazîm; *Dîvân-ı Belâgat-ülvân*, Matbaa-i Âmire, İst., 1257.
- Nazmî; *Külliyât*, İst. Üniv. Ktp., TY. 920.
- Nev‘î Dîvânı*, Haz. M. Ali Tanyeri-Mertol Tulum, İst. Üniv. Edb. Fak. Yay., İst., 1977.
- Nevres; *Dîvân*, Matbaa-i Âmire, İst., 1290.
- Neyyir; *Dîvân*, Sül. Ktp., Hâlet Ef. Böl., Nu., 785.
- Nidâf Abdullah Kaşgârî; *Dîvân*, Sül. Ktp., Âşir Efendi Böl., Nu. 411.
- Nûrî Beg [Halil]; *Dîvân*, İst. Üniv. Ktp., T. 14.
- Nûrî [Beg-zâde]; *Dîvân*, İst. Üniv. Ktp., T. 348.
- Nûrî [Beg-zâde]; *Dîvân*, Millet Ktp., Ali Emîrî Manzum Eserler Efendi Böl., Nu. 470.
- Osmân Râhmî; *Nâme-i Dil*, Tophâne-i Âmire, İst., 1289.
- Oğraş, Rızâ; *Hoca Nes‘et Dîvânı* [İnceleme ve Tenkitli Metin], İst. Üniv. SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İst., 1991.
- Oğuz, M. Öcal; *Yozgatlı Halk Şâiri Nâzî*, Ank., 1992.
- Okçu, Naci; *Şeyh Galîb* (Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri, Şiirlerinin Umûmî Tahlîli ve Dîvânın Tenkitli Metni)-I, Kültür Bakanlığı yay., Ank., 1993.
- Okuyucu, Cihan; *Cinânî Hayatı Eserleri Dîvânının Tenkitli Metni*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yay., Ank., 1994.
- Olgun, İbrahim-Drahşan, Cemşîd; *Farsça-Türkçe Sözlük*, Ank., 1967.
- Onay, Ahmet Talât; *Türk Halk Şiirlerinin Şekil ve Nev‘i*, Haz. Cemâl Kurnaz, Akçağ Yay., Ank., 1996.
- Osman Rahmî, *Nâme-i Dil*, Tophâne-i Âmire, İst., 1289.
- Özdemir, Emin; *Örneklî Açıklamalı Edebiyat Bilgileri Sözlüğü*, İst., 1990.
- Özön, Mustafa Nihat; *Osmanlıca-Türkçe Sözlük*, İnkılap Ktb, İst., 1987.

- Öztuna, Yılmaz; *Türk Musikîsi Ansiklopedisi*, Millî Eğitim Bakanlığı Yay., 2 C., İst., 1974.
- Pakalın, Mehmet Zeki; *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İst., 1993.
- Pala, İskender; *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*, Akçağ Yay., Ank., ?.
- Pala, İskender; *Aşkî, Hayatı, Edebî Şahsiyeti ve Dîvânı*, İst. Ün., SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, 2 C, İst., 1983.
- Pekolcay, Neclâ-Eraydın, Selçuk; *İslâmî Türk Edebiyatı*, İrfan Yayınevi, İst., 1975.
- Pertev Paşa; *Dîvân*, Matbaa-i Bâb-ı Hazret-i Seraskeriyye ve Mercî' ü Me'âb-ı Leşkeriyye, İst., 1256.
- Râzî; *Dîvân*, Millet Ktp., Ali Emiri Manzum Eserler Böl., Nu. 147/1.
- Rızâ; *Dîvân*, İst. Ün. Ktp., T. 2880.
- Rumelîli Za'îfî Hayatı, San'atı, Eserleri ve Dîvânından Seçmeler**, Haz. Kâmil Akarsu, Millî Eğitim Bakanlığı Yay., İst., 1993.
- Rûşenî; *Dîvân*, Kütahya Vahîd Paşa İl Halk Ktp., Yz. Nu. 1600.
- Said Paşa, *Dîvânçe-i Eş'âr*, Diyarbakır Vilâyeti Matbaası, [Diyarbakır], 1288.
- Saraç, M. A. Yekta; *Emrî ve Divanı*, İst. Ün., SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, İst., 1991.
- Sarı, Mustafa; *Said Paşa Dîvânı*, Dice Ün., Eğitim Fak., Türk Dili ve Edebiyatı Böl., Mezuniyet Tezi, Diyarbakır, 1990.
- Say, Ahmet; *Müzik Ansiklopedisi*, Ank., 1985.
- Selâmî; *Dîvân*, [matbû] ?, ?.
- Senâyî; *Dîvân*, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmut Efendi Böl., Nu. 3487.
- Senîh-i Mevlevî; *Dîvân*, Takvîmhâne-i Âmire, İst., 1275.
- Seyyid Mustafa Hâşim El-Üsküdârî El-Celvetî; *Dîvân*, ?, 1152.
- Sezâyî-i Gülşenî; *Dîvân*, Haz. Şahver Çelikoğlu, Yazı Yayıncılık, İst., 1985.
- Sırrî; *Dîvân*, İst. Ün. Ktp., T. 2869.
- Sükkerî Hayatı, Edebî Kişiliği ve Dîvânı**, Haz. Erdoğan Erol, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ank., 1994.
- Sürûrî; *Dîvân*, Matbaatü's-Sâhibü's-Saadetü'l-Ebediyye, Bulak, Mısır, 1253.
- Süzen, Hüseyin; *Dukakın-zâde Ahmed Beg Dîvânı*, İst. Ün., SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, İst., 1994.
- Şâir Eşref; *İstimdâd*, Mısır, 17 Ramazan 1323.

- [Şâir Eşref]; *Eşref'in Külliyyâtı*, Birinci Kitâb, Vakıf Matbaası, 1928.
- Şâir Eşref; "Rü'yâ", *Vakit Gazetesi*, S. 4006-4012 (1-7 Mart 1929).
- Şâkir; *Dîvân*, Süleymaniye Ktp., Hamidiye Böl., Nu. 1096.
- "Şarkı", *Meydan Larousse*, Meydan Yay., C. 11, İst., 1990.
- Şem'î, *Dîvân*, Şirket-i Sahhâfiyye-i Osmâniyye, İst., 1303.
- Şemseddin Sâmî; *Kâmûsu'l-A'lâm*, İst., 1311 (Tıpkıbasım, Ank., 1996).
- Şemseddin Sâmî; *Kâmûs-ı Türkî*, İst., 1317, (Çağrı Yay., İst., 1989).
- Şeref Hanım; *Dîvân*, Matbaa-i Âmire, İst., 1284.
- Şeyh El-Hac Ahmed-i Sûzî Kuddise Sırrahu; *Dîvân*, Mustafa Efendi Matbaası, İst., 1290.
- Şeyh İlhamî; *Dîvân-ı Şeyh İlhamî ve Battal Gâzî*, İst., 1334.
- Şeyh Galip; *Hüsn ü Aşk*, Haz. Orhan Okay-Hüseyin Ayan, Dergâh Yay., İst., 1992.
- Şeyh Vasfî, *Cezebât*, Mihran Matbaası, İst., 1302.
- Şeyhülislam Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi; *Dîvân*, Millet Ktp., Ali Emîrî Manzûm Eserler Böl., Nu. 243.
- Şinâsî; *Dîvân*, Sül. Ktp., Es'ad Efendi Böl., Nu. 2648.
- Şühî; *Dîvân*, Ank. Mil. Ktp., Yz. A. 5208.
- Şuhûdî; *Dîvân*, Üsküdar Hacı Selim Ağa Ktp., Azîz Mahmud Hüdâyî Efendi Böl., Nu. 1242.
- Tâhirü'l-Mevlevî; *Edebiyat Lügati*, Enderun Ktb., İst., 1973.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi; *19uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Çağlayan Kitabevi, İst., 1988.
- Tarlan, Ali Nihat; *Şiir Mecmualarında XVI ve XVII. Asır Dîvân Şiiri*, Fasikül 3 (Ulvi-Me'âlî-Nihânî-Feyzî-Kâtibî), İst. Üniv. Yay., İst., 1948.
- Tatçı, Mustafa; *Âşık Yunus ve Diğer Yunusların Şiirleri*, Kültür Bakanlığı Yay., Ank., 1991.
- TDEA*; Dergâh Yay., C. 6, İst., 1986.
- Tezeren, Ziver; *Azîz Mahmud Hüdâyî*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., İst., 1987.
- Tezeren, Ziver; *Seyyid Azîz Mahmud Hüdâyî Divanı-II*, İst., 1985.
- Toparlı, Recep; *Şemseddin Sivasî Divanı*, Sivas, 1984.
- Uçman, Abdullah; *Muallim Naci*, Toker Yay., İst., 1974.
- Üftâde; *Dîvân*, Necm-i İstikbal Matbaası, İst., 1328.

- Ünal, Seyit Ahmet; *Nakşî 'Ali Akkirmânî Dîvânı* (Edisyon Kritik), Gazi Üniv., SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ank., 1987.
- Ünlü, M. Şehabettin; *Ubeydî Hayatı Edebî Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni*, Mimar Sinan Üniv., SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, İst., 1991.
- Üstünova, Kerime; *Hilmî Divanı*, Uludağ Üniv., SBE, Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 1993.
- Vâsîf-ı Enderûnî; *Dîvân-ı Gülşen-i Efkâr-ı Vâsîf-ı Enderûnî*, Bulak, Kâhire, 1257.
- Veysî; *Dîvân*, İst. Üniv. Ktp., T. 5486.
- Yahya Bey; *Divan*, Haz. Mehmed Çavuşoğlu, İst. Üniv. Edb. Fak. Yay., İst., 1977.
- Yakit, İsmail; *Türk-İslam Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme*, Ötüken Yay., İst., 1992.
- Yârî; *Dîvân*, Millet Ktp., Ali Emîrî Manzûm Eserler Böl., Nu. 514.
- Yeniterzi, Emine; *Dîvân Şiirinde Na't*, TDV Yay., Ank., 1993.
- Yılmaz, Kâşif; *Güftü Hayâtı, Eserleri, Edebî Kişiliği, Tezkireciliği İle Dîvân'ı, Zafer-nâme'si ve Teşrifâtü's-Şuarâ'nın Tenkitli Metni*, Atatürk Üniv., SBE, Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum, 1983.
- Yorulmaz, Hüseyin; *Koca Râgıb Paşa Dîvânı*, İst. Üniv., SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İst., 1989.
- Yusuf Hâlis Efendi; *Sulh-nâme-i Hâlis*, ?, 1272.
- Zâkirzâde Abdullah Bîçâre Dîvânı*, Haz. Veli Recai Velibeyoğlu, Mucur, 1963.
- Zâtî; *Dîvân*, Süleymaniye Ktp., Hâlet Ef. İlesi, Nu. 151.
- Zîver; *Dîvân*, Millet Ktp., Ali Emîrî Manzûm Eserler Böl., Nu. 189.
- Zîver Paşa; *Âsâr-ı Zîver Paşa Dîvân ve Münşeât*, Vilâyet Matbaası, Bursa, 1313.
- Ziyâ Paşa'nın Hayatı, Eserleri, Edebî Şahsiyeti ve Bütün Şiirleri*, Haz. Önder Göçgün, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ank., 1987.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Mustafa ERDOĞAN

TÜRK EDEBİYATINDA MUHAMMES

(2. Cilt)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

62112
2.cilt

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
PROF. DR. MUSTAFA İSEN

KIRIKKALE-1997

B. METİNLER

KLASİK MUHAMMES METİNLERİ

HÜMÂMÎ

MUHAMMES-İ HÜMÂMÎ NAZİRE-İ Ü

Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ûlün

- 1 Bû buldı bahâr oldı çü nesrîn ü semenle
Neşv oldı cihân bâğı nemâ buldı çemenle
Ter müşk ü buhûr eyledi âhûya Hutenle
Geh 'anber-i ter bigi kohar yirde bitenle
Hoş bâğ-ı İrem bigi bezendi yine eyyâm
- 2 Pür-gam görüben sûsen-i âzâdeyi lâle
Sunmuş ferâh itmek ile reyhâna piyâle
Görmüş ki mukayyed degül ol def'-i melâle
Lutf ile begenmiş ki anı nesteren ale
El virmiş iken fırsat içinde süregör kâm
- 3 Çün kıldı terennüm yine efgân ile bülbül
Hoş geldi güle göfli açıldı vü güler gül
Var olma perîşân nitekim turra-i sünbül
Nergis gibi mest olmag için nûş idegör mül
Bir serv-i sehî-kadle ki ola semen endâm
- 4 Sun câm-ı cihân-bîni dur iy sâkî-i meh-rû
Kim ol teşnedür ol çeşme-i cân Hızırına bu su
Ol su ile ya'ni ki ferâh bulmaga kaygu
Bu levh-i göñülden gam-ı cân nakşını gel yu
Kim bilmezüz âhir neye irer bu ser-encâm

5 Gel la'1-i lebûñ yâdına câm eyleyelüm nûş
Tâ kim olavuz gamze-i mestûñ bigi serhûş
Bu şermi gidere başumuzdan nitekim hûş
Hoş hoş ıdevûz sini kemer bigi der-âgûş
Zî-devlet anuñ kım kuça bir serv-i dil-ârâm

6 Şol 'ömr ki yâr ile geçer 'ayn-ı safâdur
Bî-yâr geçen 'ömr ki hayf ile hebâdur
Ger yâri yolına kişi cân virse revâdur
Bî-yâr kadem urma ki ol båd-ı hevâdur
Kim yâr-i dil-ârâmla tutar bu dil ârâm

7 Olmaz bu bahâr ile zamânuñ çü devâmı
Var bir şeh-i hüsnüñ ol eli bâglu gulâmı
Nâmûsı gözetme yile vir toz bigi nâmı
Zinhâr bu demlerde gücüñ yitse *Hümâmî*
Cem bigi elüñden koma 'işret demidür câm¹

AVNİ

MUHAMMES

Fe 'ilâtün Fe 'ilâtün Fe 'ilâtün Fe 'ilün
1 Sevdüñ ol dilberî söz eslemedüñ vâý göñül
Eyledüñ kendözüñi 'âleme rûsvây göñül
Şaîfa cevr eylemede kılmaz o pervây göñül
Cevre sabr eyleyemezsin nideyin hây göñül
Göñül ey vâý göñül vâý göñül ey vâý göñül

¹ Egridirli Hacı Kemâl, Câmî'ü'n-Nezâ'ir, Bayezîd Devict Ktp., Nu. 5782, vr. 229b-230a.

- 2 Çâk olan dest-i cefâ ile girîbânıdır
İlişen hâr-ı gam u mihnete dâmânıdır
Dökülen yire belâ tîgi ile kanıdır
Her dem ağıza gelen mihnet ile cânıdır
Göñül ey vâý göñül vâý göñül ey vâý göñül
- 3 Tâli'üñ yüzi gülüp olmadı handân nideyin
Yüregüñ derdine bulunmadı dermân nideyin
Kasduña yâr çekerek hançer-i bürrân nideyin
Virisersin bu gam u mihnet ile cân nideyin
Göñül ey vâý göñül vâý göñül ey vâý göñül
- 4 'İşk-ı dildâr ile niçe idesin nâle vü zâr
Eyledüñ sabr u karârı bu hevâlarda nisâr
Zülfî sevdâsı ider 'âlemi çün başuña tar
Fâ'ide ne tutalum eylesin terk-i diyâr
Göñül ey vâý göñül vâý göñül ey vâý göñül
- 5 Vasl-ı dilberle nasîb olmadı dilşâd olmak
Dest-i cevr ile yıkılan dilüñî âbâd olmak
Dâm-ı gamdan dil ü cân bülbüli âzâd olmak
Niçeye dek işüñ efgân ile feryâd olmak
Göñül ey vâý göñül vâý göñül ey vâý göñül
- 6 Çünkü dildâr niyâzuñ görüben nâz eyler
Nâleñi işidicek şîveye âgâz eyler
Bezm-i gamda kadüñî çeng yüzüñî sâz eyler
Nâlişüñ perdesini Zühreye demsâz eyler
Göñül ey vâý göñül vâý göñül ey vâý göñül
- 7 Bilmedüm derd-i dilüñ ölmek imiş dermânı
Öleyin derd ile tek görmeyeyin hicrânı

Mihnet ü derd ü gama olmak için erzânî
Avniyâ sencileyin mihnet ü gam-keş kanı
Göñül ey vâý göñül vâý göñül ey vâý göñül²

DUKAKİN-ZÂDE AHMED BEG

MUHAMMES [1]

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

- 1 Dilberâ 'ışkuñda fâhrümdür benüm bed-nâmlıg
Rûze-i fürkatde hûn dürd-şâr min şâmlıg
'İd-i vasluñdan baña bir pûse vir bayrâmlıg
Niçe ay ârâm-ı cân hicrûñde bi-ârâmlıg
Dostlıg körkiz ki haddin itdi düşmen-kâmlıg
- 2 Sindin artuk yirde yokdur ay köñül bir tâg-ı hicr
Rûz-ı şeb çeşmümde anuñçün akar ırmâg-ı hicr
Sebz olup ol suyıla zînet tutarken bâg-ı hicr
Şükr şem'in yakmadum vasluñding itdi dâg-ı hicr
Ol gedânuñ kim tiler ehl-i keremdin şâmlıg
- 3 Çün bahâr eyyâmıdur gûş eyle bülbüldin nevâ
Devr-i güldür sâkî devr itsün şarâb-ı dil-küşâ
Âteş-i 'ışkıla köynüg bagruma oldur devâ
Eyler imiş otlıg köñlü agzuñ nakşdur kögüm-ârâ
Bizni bu otlıga köydürgen ider ol hâmlıg
- 4 Tatmadın zâhid henüz bir dem tarîkat şivesin

² Ahmed Aymutlu, Fâtih ve Şiirleri, Millî Eğitim Bakanlığı Yay., İst., 1992, s. 119-121.

Bilmedin bir zerre ol mihrûfi hakikat şivesin
'Âdet idündüm hemân lafz-ı şerî'at şivesin
Dâb imiş sen terk it 'ışk-ı mahabbet şivesin
Katre-i kan âteşin gül goncası endâmlıg

5 İçmedin zâhid şarâb-ı 'ahd sin bî-mânedin
Kaygu yok 'uşşâkını men' eylesin meyhânedin
Râst sözni gûş kılmag bu dil-i dîvânedin
La'ldin za'f itdi kan bolgı köfûlde bâdedin
Ad çıkarmışsın salâh içre zihi bed-nâmlıg

6 Her ne cevrûfi var ise itgil maña sindin cezâ
Tek meni bir lahza itme âsitânufidın cüdâ
Her kazâ sindin kelür bolsa maña bir dem rızâ
Köz yaşumdan nem tapaydur gerçi mi'mar-ı kazâ
Nefs tapmas irmiş ol kim kılsa hûn-âşâmlıg

7 Cân kulagîla işitgil gel nevâ-yı 'ışkdın
Bolma gâfil ay köfûl bir dem safâ-yı 'ışkdın
İstegil derdiñge *Ahmed* gel devâ-yı 'ışkdın
Zülf de derd-i belâ ister nevâ-yı 'ışkdın
N'eyledi körüñg gîfi takın hoş istihkamlıg³

MUHAMMES [2]

Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün Fe ülün

1 Elâ ey sûfi-i sâfi-dil el-hak
Göfûl deryâsına saldufisa zevrak
Uyarup cân gözün gel bir nazar bak

³ Hüseyin Süzen, Dukakin-zade Ahmed Beg Dîvânı, İst. Üniv., SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, İst., 1994, s. 65-66.

Olupdur yir ü gök pr-nr-ı mutlak
Gelür her zerreden dâ'im ene'l-Hak

2 Hicâbı ref' kıl 'âr itme ilden
 Halâs olduŖsa reng-i âb u gilden
 Beri olduŖsa resm ü kal kilden
 Giderdnse sıfatın cehl-i dilden
 Gzf a nr-ı zâta gn gibi bak

3 İdüp bir Ŗâh-ı devrâna tevellâ
 Olup hâk-i derinde bul tesellâ
 Olasın Ŗîr-i dergâh-ı mu'allâ
 Yri mir'ât-ı cânı kıl mücellâ
 Ki tâ anda grine sırr-ı muğlak

4 Görüp Ŗâl-ı fenâda ehl-i Hakkı
 Sakın bâtil nazar dutma dakkı
 Gel okı nâme-i menŖr-ı rakkı
 Dilfnden koma dâ'im zikr-i Hakkı
 İrŖsn diriseŖi cânıfa revnak

5 Uyar cânıf gzin ehl-i dili gr
 Cihânı nr-ı vahdetden tolı gr
 Bugün remzi Celâliden bulıgr
 Su gibi pâk ü safi-dil olıgr
 DilerseŖi *Ahmedi* didâra bakmak⁴

⁴ A.g.t., s. 67. Bu manzme aynı zamanda Sl. Ktp., HâŖim PaŖa Bl., Nu. 74'te bulunan Dvân-ı Ahmed Sârbân vr. 25a'da da bulunmaktadır.

MUHAMMES

Mef'ûlü Fâilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün

- 1 Mutrib kemânçe[y]i getir el ur kemâneye
Tîr-i murâd irişmedi çünkim nişâneye
Gûş uralum safâyıla çeng ü çegâneye
Uydur sadâ-yı sâzı bir savt u terâneye⁵
Gördüñ zamâne uymadı sen uy zamâneye
- 2 Ceng eyleme sitârefîle âh okın atup
'Arz-ı hilâl itme kemân kaşların çatup
Şükr eyle hâlûfe gice[y]i gündüze katup
Gir Hak rızâsına dilüñüñ hânesin satup
Gördüñ zamâne uymadı sen uy zamâneye
- 3 Hakküñ rızâsı râhına gitmekde çâpük ol
Al sat meta'-ı pendî ger olursa yük yük ol
Nâzükler arasında bu a'lâ teberrük ol [?]
Müşkil olan işi kûçege görme nâzük ol
Gördüñ zamâne uymadı sen uy zamâneye
- 4 Gördüm düşümde dün gice bu levh-i bî-bedel
Yazmış hezâr pendî aña kâtib-i ezel
Anuñ kamusı vîrd-i lisân olmaga mahâl
Seyrî [?] bu mısra[ı] okudum anı güzel güzel⁶
Gördüñ zamâne uymadı sen uy zamâneye
- 5 Dârü'ş-şifâ-yı çarhda iderdi pür-sürüş

⁵ Bu mısradâ vezin bozuktur.

⁶ Bu mısradâ da vezin bozulmaktadır.

İster misin ki haste dilüñ hâli ola hış
Zâtî şarâb-ı pendümi câmla eyle nûş
Ur gül gibi bu mısırâ-ı rengîne yüri gûş
Gördün zamâne uymadı sen uy zamâneye⁷

ŞÂHİDİ

[MUHAMMES]

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

- 1 Fahr-ı 'âlem Seyyid-i Kevneyn Hatmü'l-Mürselîn
Muktedâ-yı pîşvâ-yı evvelîn ü âhirîn
Şâri'-i şer' ü şefî'-i ümmet ü sultân-ı dîn
Cümle 'âlemden seni Hak itdi muhtâr ü güzîn
Enbiyâ vü evliyâdur hirmenüñde hûşe-çîn
- 2 Cümle evsâfuñ hamîde cümle ahlâkuñ hasen
Hilmile kûh-ı ahadsın 'ilmile bahr-i 'Aden
Saña keşf itdi cemî'-i 'ilmi Hak ümmîyiken
Bunca mecd ü fazlıla fahr itmedüñ bir nesneden
Cümleye sen fahr iken fakrıla fahr itdüñ hemîn
- 3 Saña Hak 'arz eyledi kim ola taglar sîm ü zer
Kande gidersen senüñ yanunca bile gide [ebr]
Himmet-i 'âlîyile hîç kılmaduñ aña nazar
Ol mübârek bögrüñe baglarduñ açlıktan hacer
Gil katup arpa etmegin yirdüñ iderdüñ nefse kîn
- 4 Sensin ey şâh-ı rüsül peygâmbere-i âhir zamân
Sen ki geldüñ 'âleme envâra gark oldı cihân

⁷ Divan-ı Zâtî, Süleymaniye Ktp., Hâlet Ef. İcisi, Nu. 151, vr. 217a.

Ümmetüñ 'âlimleri her biri bahr-i bî-girân
Her birinden zâhir oldı nice esrâr-ı nihân
'İlm ü hikmetden pür oldı cümle etrâf-ı zemîn

5 Hak Te'âlâ emriyle saña geldi Cebre'il
Bindirüp anı Buraka oldı dergâha delîl
Açılıp gökler kapısı hazrete buldı sebîl
Aña lutfıla tecellî kıldı sultân-ı Celîl
Buldı kurb-ı *kâbe kavseyn* oldı ma'sûka karîn

6 Aña hemrâh eyledi Hak dîn yolında çâr-yâr
Birisi Sıddîk-ı Ekberdür ki oldur yâr-ı gâr
Birisi Fârûk anuñla buldı İslâm i'tibâr
Birisi Zinnûreyndür biri emîr-i Zülfikâr
Kim bular dîne zahîr oldı vü İslâma mu'in

7 Ol habîbüñ hürmetiçün yâ Gafûr u yâ Şekûr
Şâhidî 'âsî kulûfidur râhmetüñden itme dûr
Ahmed aña şefî' it hazretüñde itme hûr
Rûz-ı mahşerde aña lutfıla vir nûr u sürûr
Aña didâruñ nasîb itmegin it huld-ı berîn⁸

ÜMMİ SİNAN

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

1 Ey bize sâ'il olanlar biz ne çeşmüñ cânıyuz⁹
'Âlem-i ervâhuñ evvel neş'esinden şanıyuz
Biz muhîtüz 'âlem-i lâhûtüñ ummânıyuz

⁸ Mustafa Çıpan, a.g.t., s. 15-16.

⁹ Manzûmenin bazı mısralarında vezin bozuktur.

Bâkfyüz biz Hakkıla sûretde ammâ fânîyüz
Şeyh Muhyiddîn-i 'Abdülkâdirüñ kurbânyuz

2 Ol görinen evliyâ kim lâ-nazîr ü lâ-misâl
Kademi cümle velîler başı üzre fi'l-mecâl
Boynun egmiş ayagı altında gayb-ı ricâl
Bize kimlersüz diyü su'aller eyleser su'âl
Şeyh Muhyiddîn-i 'Abdülkâdirüñ kurbânyuz

3 Ol Habîbullah güneşdür 'Abdülkâdir hem çü mâh
Ol Resûlullah giydürdi başına altun külâh
Evvel 'Abdülkâdirüñdür Hakka giden togrı râh
Cinn ü ins vahş u tuyûra ol durur ol pâdişâh
Şeyh Muhyiddîn-i 'Abdülkâdirüñ kurbânyuz

4 Yirde gökde 'arşda ferşde zîrdedür
Kudretiyle cümle 'Abdülkâdirüñ hükümindedür
Cümlesinüñ başı anuñ ayagı altındadır
Bu kelâma itmez inkâr ol ki tahfif-i dîndedür
Şeyh Muhyiddîn-i 'Abdülkâdirüñ kurbânyuz

5 Ol Resûlullah buyurdi *mâ hüve bî-hakkı'l-mezîd* [?]
Kim murâd isterse 'Abdülkâdire olsun mürîd
Her gicesi Kadr ola her günü biñ dürlü 'îd
Medh-i sultânımuñ ki muhtasar kıldum müfîd
Şeyh Muhyiddîn-i 'Abdülkâdirüñ kurbânyuz¹⁰

¹⁰ Divan-ı Ümmî Sinân, Ank. Mil. Ktp., Yz. A. 2951, vr. 13b.

MUHAMMES-İ TÜRKÎ-İ BASÎT [1]

Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün Fe 'ülün

- 1 Beni ey yüzi gün ey alnı ay
Ayırdun kendözüfiden göz göre vây
O kaygudan yaşum olmuş durur çây
Dahi hem iflerem hep niteki nây
Beni ayrılıguñ öldürdi gel hây
- 2 Benüm ayrılıguñ odıyla yindek
Bu göñlüm böyle yıkmak niceye dek
Degül mi baña yazuk böyle itmek
Senüfle yimedük mi hey tuz ekmek
Beni ayrılıguñ öldürdi gel hây
- 3 Beni ayrılığa imdi yeter sal
Beni göz göre yetir yerlere çal
Yeter aglat beni âhûm yeter al
Beni görüp güler engel o kartal [?]
Beni ayrılıguñ öldürdi gel hây
- 4 Senüñ ayrılıguñdan ey yüzi gün
Benüm olmuş durur şimdi günüm dün
Gelür âhûmla her çâg odlu tütün
O kaygu birle oldum âh düşkün
Beni ayrılıguñ öldürdi gel hây
- 5 Beni *Nazmî* diyü bir an güzel hey

Beni gül dibilik[?] unutma gel hey
Gözüm yaşını yiter eyle sel hey
Ne dir imdi safa bir diñle el hey
Beni ayrılıguñ öldürdi gel hây¹¹

MUHAMMES-İ TÜRKİ-İ BASİT [2]

Fe 'ilâtün Fe 'ilâtün Fe 'ilâtün Fe 'ilüm

- 1 Kim ki bir kimseye güzel yüzüñ a güzel aña
Sevgüsi düşer anuñ cân ile göñlünden aña
İmdi düşmüşdür o yüzden güzel ol sevgü baña
Bu güzellikte kalur yüzini kim görse taña
Hey güzel benzeyemez kimse güzellikte saña
- 2 Çün güzellikte yüzüñ gün durur alnuñ durur ay
Bu güzellikle beni alduñ ay iki gözüm ay
Cânla sevgüñe düşer seni her kim göre hây
Hep benüm gibi sever her kim olursa seni hây
Hey güzel benzeyemez kimse güzellikte saña
- 3 Servdür yüce boyuñ hey güzelüm yüzüñ gül
Yâsemen ag alnuñ kara saçuñdur sünbül
Gonca agzuñ söze geldikce dilüñdür bülbül
Seni gören bu güzellikle virür saña göñül
Hey güzel benzeyemez kimse güzellikte saña
- 4 Afısızın saña ki bir kimse yol üzre gele şeş [?]
Yere indi sanur ay iki gözüm imdi güneş
Pek güzelsin götüri yürüyüşün dahi bekeş [?]
Bu güzellikle saña kim durur beñdeş

¹¹ Külliyyât-ı Nazmî, İst. Üniv. Ktp., TY. 920, vr. 539b; Fahir İz, Eski Türk Edebiyatında Nazım, Akçağ Yay., Ank., 1995, C. 1, s. 460-461.

Hey güzel benzeyemez kimse güzellikde saña

- 5 *Nazmî* her çağ seni cânla ögerse n'ola
Sevdigüm sevgüsi cândandur anuñ çünkü saña
İmdi güzellere sen beğsin efendi hem aga
Ey efendi saña kim ola ki kul olmaya yâ
Hey güzel benzeyemez kimse güzellikde saña¹²

MUHAMMES [3]

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

- 1 Yâr kim agyâra her dem hem-dem olup yâr ola
'Âşıkına şefkat itmek aña sanmañ kâr ola
Görmeye anuñ vefâsın 'âşık anca zâr ola
Âkıbet zâr olmadan cânından ol bî-zâr ola
Vây aña kim yâri her dem hem-dem-i agyâr ola
- 2 Yâr kim agyâr ola her demde anuñ hem-demi
Hem-dem-i dîv olmaga benzer hemân bir âdemi
'Âşıkına çekdirir ol dem-be-dem bî-had gamı
'Âşıkın gözine târ eyler o gamdan 'âlemi
Vây aña kim yâri her dem hem-dem-i agyâr ola
- 3 Göz göre her demde olsa hem-dem-i agyâr yâr
'Âşık ol döstlar düşmenlik olur 'âşikâr
'Âşıkuñ ol gamdan âh olur işi leyl ü nehâr
Dem-be-dem ol 'âşık âhile geçirür rûzigâr
Vây aña kim yâri her dem hem-dem-i agyâr ola

¹² Külliyyât-ı Nazmî, vr. 54a; Millî Edebiyat Cereyanının İlk Mübeşşirleri ve Divân-ı Türkî-i Basit, Haz. Köprülü-zâde Mehmed Fuat, Türkiyat Enstitüsü Yay., İst., 1928, s. 10-11.

4 Ol ki hem-dem göre agyâr ile her dem yârini
Göz göre ol gam yakar kalbinde mihnet nârını
Eksük itmez hadden artuk her dem âh u zârını
Dem-be-dem âhıyla zârı itmege kor kârını
Vây aña kim yâri her dem hem-dem-i agyâr ola

5 Hem-dem-i agyâr olan yâr olur elbet bî-vefâ
‘Âdet olur aña pes ‘âşıklara her dem cefâ
Olur anuñ kâmeti şol Tûr dağıyla pür-belâ
Olmasun âh ol belâya kimse *Nazmî* mübtelâ
Vây aña kim yâri her dem hem-dem-i agyâr ola¹³

FUZÛLÎ

MUHAMMES [1]

Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün

1 Ey harîr içre tenüñ mutlak bilür içre gül-âb
Gögsün âb-ı rûşen ol âb üzre düğmeñdür habâb
Böylesin mahcûb yok nezzârefte ‘âlemde tâb
Vây eger terçek çıkup serpüp leçek açsan nikâb
Hîç şek yok kim seni görgeç olur ‘âlem harâb

2 Dil çeküp zerrîn utagan virdi la‘lûñden sürâg
Tutdı ol güftâr için la‘l-i benâ-gûşuñ kulâg
Zülfüne hem-dem tarak âşüfteben andan ırâg
Diş salup her piç ü tab açdıcca zülfünden tarâg
Rişte-i cânumga reşkinden düşer yüz piç ü tâb

¹³ Külliyyât-ı Nazmî, vr. 526a.

- 3 Ey yüzi gül göñlegi gül-gûn u tonı kırmızı
Âteşin kisvet giyüp odlara yandurduñ bizi
Ay u gündür hüsn bahsinde cemâlün 'âcizi
Âdem oğlında senün tek dogmaz ey kâfir kızı
Güyyâ atañ meh-i tâbândur anañ âfitâb
- 4 Al saçak altında müşğın saç perîşân-hâliyim
Sîm sâk üzre kızıl hâlhâllar pâ-mâliyim
Sanma hâlhâlufî kimi mihrüfiden ey meh hâliyim
'Ârızufî devrinde zerrîn silsileñ timsâliyim
Gamzeñ okından hazîn cânımda yüz biñ ıztırâb
- 5 Sürmeden gözler kara eller hınâdan lâle-reng
Hiç şâhid yok bu reng ilen ki sensin şûh u şeng
Vesmeli kaşufî yaşıl tozlı kemân gamzeñ hadeng
Gamze vü kaşufıga meyl eyler *Fuzûlî* bî-dîreng
Kuş 'acebdür kılmağay tîr ü kemândan ictinâb¹⁴

MUHAMMES [2]

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

- 1 Ten bozuldı eşk-i çeşm-i hûn-feşânımdan benüm
Köydi cân göñlümdeki sûz-ı nihânımdan benüm
Tâ eser vâr cism ü cân-ı nâ-tüvânımdan benüm
Gam kem itmez göz ü göñlüm cism ü cânımdan benüm
Bu başımdan savılup ol gitse yanımdan benüm
- 2 Meyl-i vasl egmiş kadümni çeng-i bezm-i yâr tek
Reglerüm sızlar el ursam çeng üzre târ tek

¹⁴ Fuzûlî Divanı, Haz. Kenan Akyüz-v.d., Akçağ Yay., Ank., 1990, s. 290-291.

Çeng ne mümkün kim ide zârlık ben zâr tek
Bes ki memlûyum hevâ-yı 'ıška mûsikâr tek
Bifî figân her dem çıkar her üstühânımdan benüm

3 'Âlemi tutdı sirişküm kanı duymazsın haber
Saldı yaşum rahneler yollara kılmazsın nazer
Kan yaşumdan sarı kim dutmuş yoluñ kıl bir güzer
Meyl kıl bir dem bafîa servüm bu istignâ yeter
Kanlı isem dahi gel geç şimdi kanumdan benüm

4 Göz evi tek oldı eşkümden çok evler gark-ı âb
Öz evi terk kıldı çok ev merdüm-i çeşmüm harâb
'Âlemi seyl-âba virdüm ey cermâli âfitâb
Görinür merdüm gözüne sel iken kopmuş habâb
Suya her ev kim gider eşk-i revânımdan benüm

5 Ey hayâlüñ halveti nakd-i revânı mahzeni
Göz yaşı olur revân her dem hayâl itsem seni
Lutf umup senden ser-i kûyufîda tutdum meskeni
Gel gözüm nûrı *Fuzûlî* tek çok aglatma beni
İncimez mi hâtıruñ bunca figânımdan benüm¹⁵

HAYÂLÎ

[MUHAMMES]

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün

1 Gamufîdan özge dermân istemez bir derd-nâkem ben
Teninde şerhalar şerh ile dinmez sine-çâkem ben

¹⁵ A.g.e., s. 293-294.

Cihân âlâyişinden devlet-i 'ışkuñda pâkem ben
Hadeng-i gamzeñe cismüm nişân itdün ne hâkem ben
Olaldan dostum şermende-i lutfuñ helâkem ben

2 Ciger vasl istemez dâg-ı firâkumla karâr itdi
Yirini dest-i gamda lâle gibi hâksâr itdi
Sebâtın gördi hicranuñ anuñçün ihtiyâr itdi
Göñül murgın kaçırđıgum bir gözi şahin şikâr itdi
Kafes gibi anuñçün tıg-i gamdan çâk çâkem ben

3 Harâbât ehliyem ta'n eylesin her zâhid-i 'âbid
Bu zevke olmasın hâli hasedden bir nefes hâsîd
Behište girmege yokdur elinde kimsenüñ kâgıd
Beni âlâyişinden 'âlemün pâk itdi ey zâhid
Mahabbet hankâhında mürîd-i 'ışk-ı pâkem ben

4 Görüp rengin yüzün virdüñ karar u sabrını verdüñ
Cigerde tazedür zahmuñ yürekde eskidür derdüñ
Hele yanuñda var bir gonca adlı nâz-perverdüñ
Gülüñ derdinden ey bülbül ne çekdüñ gerçi oy verdüñ
Gamından dilberüñ senden hezârân derd-nâkem ben

5 Tenümde kanlı kanlı dağlardan gülşenüm olsun
Hadeng-i yâr serv olsun kılıcı sūsenüm olsun
Bu gülzârüñ hezârânı figân u şivenüm olsun
Serir-i 'ışk yâ Mecnūnuñ olsun yâ benüm olsun
Hayâlî sanmasın 'âlem ki merd-i iştirâkem ben¹⁶

¹⁶ Hayâlî Divanı, Haz. Ali Nihad Tarlan, Akçağ Yay., Ank., 1992, s.72.

CENÂBÎ PAŞA

[MUHAMMES]

Mef'ûlü Fâ'ilârü Mefâ'ilü Fâ'ilün

1 Dehre nihân konılsa deger bir bahâ neye
Ey hâce zamâneye meyilüñi aña neye
Ferzâne-i cihân isen uyma fesâneye
Bu sûret-i cân-fezâ-yı işit uy terâneye
Gördüñ zamâne uymadı sen uy zamâneye

2 Geh nûş-ı pür-safâ vü gehi nîş-i bâ-halel
Devr-i cihânı hıyre görüp kılmagıl cedel
Pendüm budur bu kavle göñül eylesen 'amel
Cengüñ sipihri-dûnıla hey nice vaz gel
Gördüñ zamâne uymadı sen uy zamâneye

3 Bu künc-i gam-fezâda belâ bî-hisâb olur
Ma'mûr eger giren kişi aña harâb olur
Mihnetde ehl-i dil niceler kâm-yâb olur
Geh sür'at ü sükûn u gehi inkılâb olur
Gördüñ zamâne uymadı sen uy zamâneye

4 Gam cevrüñi alsa göñül hurrem ol yüri¹⁷
Mest-i şarâb-ı şevket iseñ bî-gam ol yüri
Esrâr-ı sun'-ı Hakka yetiş mahrem ol yüri
İfşâ-yı zâr kılma hemân epsem ol yüri
Gördüñ zamâne uymadı sen uy zamâneye

5 Pîr-i hıred ne dirse sen anı tut işit

¹⁷ Bu mısra vezin ve mânâ yönünden aksamaktadır.

Uyma hevâ-yı nefse özüñ gör dahi sekit
Her nice kıssa eylese gam kulaguñ bekit
Ya'ni bu dehr-i şûma sakın olma mültefit
Gördüñ zamâne uymadı sen uy zamâneye

6 Eyley zen-i zamâne saña âl dek füsûn
Sa'yi bu kim özine seni eyleye zebûn
Lu'bet-nümâ-yı 'işve dürür kılmasın oyun
Biñ nâz u şîve eylese her demde kıl sükûn
Gördüñ zamâne uymadı sen uy zamâneye

7 Geh zillet ü nedâmet ü geh 'izz ü i'tibâr
İnsâna lutf bu mı eyâ devr-i rûzgâr
'Aks-i murâd-ı göñlün[i] bilse ne gam rûzgâr
Duydun *Cenâbî* hurde-i kül kılma âşikâr
Gördün zamâne uymadı sen uy zamâneye¹⁸

MUHİBBÎ

[1. MUHAMMES]

Fe 'ilâtün Fe 'ilâtün Fe 'ilâtün Fe 'ilün
1 Leb-i hamrâsı güle hande ider nâzlanur
Kadd-i bâlâsı anuñ serve deger nâzlanur
Bûseye cânım alup dahi turur nâzlanur
Çeşm-i şehbâzı göñül murgı kapar nâzlanur
Gül gibi yürüyüben şâm u seher nâzlanur
2 Ruh-ı zîbâsını nakş eyledi çün Sâni'-i pâk

¹⁸ Divan-ı Cenâbî, Millet Ktp. , Ali Emiri Manzum Eserler Böl., Nu. 83, vr. 65a-65b.

Kim nazar itse aña tañ mıdur olursa helâk
Hâk-i pâyına anuñ eylemişem rûyımı hâk
Tîg-i cevri ile kılur âh benüm sînemi çâk
Beni dergâhına komadı sürer nâzlanur

3 Zerri mikdârı olmadı baña mâyl nideyin
Ebr-veş zülfin ider yüzine hâyil nideyin
Senüñ avcuñdan olupdur saña ey dil nideyin
Ol sebebden irişür hâlet-i müşkil nideyin
Her ki pür-ham u cefâkâr sever nâzlanur

4 Beni bu çarh-ı felek eyledi çün andan ırak
Lâle-veş bagrumı başdan başa hûn itdi firâk
Eyledüm lâle gibi dâg ile sahrâyı turak
Dökerem derd ile eşki sanasın şem' ü çerâk
Beni öldürdüğine şimdi döner nâzlanur

5 Va'de-i vasl ile aldadı bizi yâr yine
Derdümüz artuk idüp eyledi düşvâr yine
Zecr ü hicr ile ide seni bîmâr yine
Ey *Muhibbî* terk-i vefâ eyleme zinhâr yine
Saña cevri eylemez illâ ki meger nâzlanur¹⁹

[2. MUHAMMES]

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

1 Gel nazar kıl-ârâ her 'âşıkun bir dâdı var
Hâr elinden nitekim bülbüllerün feryâdı var
Dâd-ı 'ışkı degme kes fehm eylemez ne dâdı var

¹⁹ Coşkun Ak, *Muhibbî Dîvânı*, s. 817-818.

- Pîşe-i 'ışk içre Ferhâduñ hemân bir adı var
Kâr-ı 'ışkı baña sor her san'atunñ üstâdı var
- 2 Dôstlar var müşkilüm kılmadı hı bir kimse hâl
Anunñ içün eşk-i çeşmüm görünür mânend-i sel
Bir gedâyam ol şehünñ vaslı degül baña muhâl
Töp-ı âhumdan benüm bir taşına gelmez hâlel
Kal'a-i derd ü firâkuñ ne 'aceb bünyâdı var
- 3 Ol harâbât ehli eyledi göñül gel hem-nişin
Kim bula berk arasında zerrece yok kibr ü kîn
İçilen mâ'-i 'inebdür sanma anı engübîn
Ehl-i hâl olan eker meyhânelerde erba'ın
Sırr-ı dehrünñ sũfiyâ bu vech ile irşâdı var
- 4 Murg-ı dil saydına hâlünñ dâneñ olmuş dôstum
Ehl-i derd olan kamu pervâneñ olmuş dôstum
Şem'-i hüsne yanmayup bes yâ nefi olmuş dôstum
Hâlk-ı 'âlem hep senünñ dîvâneñ olmuş dôstum
Leylünñ Mecnûn u Şîrînünñ hemân Ferhâdı var
- 5 'ışk odına doymayup derd iürürdi gâh 'ömr
Şöyle beñzer bir gün elden ıkısar nâgâh 'ömr
Ey *Muhibbî* anunñ içün her kişi dir âh 'ömr
Vâdi-i gamda nice ârâm ide rûbâh 'ömr
Vaslına per-i ecel gibi anunñ sayyâdı var²⁰

[3. MUHAMMES]

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

- 1 Oldı zencîrin sürür bed-nâm zülfünden senünñ
Gireliden göñlüme evhâm zülfünden senünñ

²⁰ A.g.e., s. 818-819.

Zerre deñilü bulmadum ben kâm zülfüñden senüñ
Meclis-i meyde ekenler nâm zülfüñden senüñ
'Anberîn itmek dilerler kâm zülfüñden senüñ

2 *Kâbe kavseyn* olalıdan kaşlaruñ tákına ben
Giçdi dil mihrâba karşı oldu 'uşşâka imâm
Sâyesin salsa nola ben hâke ol serv-i hırâm
Vuslat-ı râhmet umar zînet tırâzına müdâm
Perde mest illâ harâm ihrâm-ı zülfüñden senüñ

3 Bulmadum feryâd-res 'âlemde bir feryâd-res
Derd-i Ceyhûndan nişân oldu gözüm yaşı Aras
Derd-i 'ışka çâre ölmekdür hemân gel sözi kes
İntihâ bulmadı mergûlun hevâsından heves
İbtidâ itdi meger itmâm-ı zülfüñden senüñ

4 Giceler şem'-i ruhına tutuşup pervâne-vâr
Düşdüm pâyına yâruñ yüz sürüp mestâne-vâr
İstedüm zülfüne el komak anuñ ben şâne-vâr
Nûş-vârdı lebüñ men' itme kim dîvâne-vâr
Uyhu gelmez göñlüme evhâm-ı zülfüñden senüñ

5 Gülşen-i hüsnüñde cânâ câ-be-câ hattüñ biter
Gel kazıtma döstüm yoksa gelür dahi beter
Korkaram âyîne-i hüsnüñi âhir mû tutar
Çîn-i zülfüñ Mısr-ı hüsnüñde Hitâ mülki yiter
Tek sabâ çözsün girihler şâm-ı zülfüñden senüñ

6 Al ele ey sâkî-i meh-rû yine câm-ı hamı
Giderelüm gel bu dem âyîne-i dilden gamı
'Âlemüñ zevkin bilenler gördiler hoş bir demi
Sünbülüñ bendini açdukca meşâm-ı 'âlemi

Pür ider bû-yı vefâ in'âm-ı zülfünden senüñ

- 7 Tañ degildür 'âşıkıñ ger gözleri olursa nem
Yidügi derd ü belâdur içdügi zehr ile gam
Ey *Muhibbî* kande ise 'âşık olur müttehem
Bir dahi 'ışkun hevâsına heves kılmaya hem
Ey sanem ger kurtulursa dâm-ı zülfünden senüñ²¹

[4. MUHAMMES]

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

- 1 Bagrumı hün eyleyen bir çeşmi kâfirdür bugün
Rahmi yokdur hâlûme san kalbi mermerdür bugün
Dil yanar 'ışk âteşine sîne micmerdür bugün
Cânuma cevr eyleyen bir fitne dilberdür bugün
'Aklımı târâc iden câm ile sâgardur bugün
- 2 Ey tabîb-i dil didüm ben hasteye eyle devâ
Çünki olmuşdur lebüñ derd ehline dârü's-şifâ
Didi zülfümde benüm vardur hezârân mübtelâ
Bend-i zülfünden meger kim bir kere açmış sabâ
Bâg u bûstân dil ü cânuñ mu'attardur bugün
- 3 Gün yüzine eyledüm bilmezlik ile ben nigâh
Ol sebebden oldı bülbül gibi işüm âh u vâh
Dîni ayru kâfire de virmesün hâlüm İlâh
Ey dirîgâ hindû-yı hâline anuñ câygâh
Berk-i güldür baña hâr u hâre bisterdür bugün

²¹ A.g.e., s. 822-823.

- 4 Salınûr agyâr ile her lahza ol serv-i hırâm
Yâd olanlar dem-be-dem yanında bulur ihtirâm
İñlerem ben hasret ile uyhu gözûme harâm
Ehl-i dil kan aglasa tañ mı sürâhî-veş müdâm
Bir gör âhir ‘îş iden şâh ile kişmlerdür bugün
- 5 Âh kim devrân elinden oldu bu bagrum kebâb
Gözlerüm yaşı şarâb u sînem olmuşdur rübâb
Oldı eglence bu demlerde *Muhibbîye* kitâb
Ey hafî vü şîr‘-i şûr-engîze kim disün cevâb
Hâmûş ol kim rûzgârın kulagı kerdür bugün²²

[5. MUHAMMES]

Fâ ‘ilâtün Fâ ‘ilâtün Fâ ‘ilâtün Fâ ‘ilün

- 1 Çeşm-i mestûñ her kaçan kim fitneler peydâ kılır
Hayret alur ‘aklumu cân u dili şeydâ kılır
Leylî zülfinüñ beni Mecnûnleyin rüsvâ kılır
Âteş-i ruhsârı eşk-i çeşmümi deryâ kılır
Anuñ içün bu dil-i gam-dîde yanar yakılır
- 2 Kim ki umarsa vefâ câmını senden mihr ile
İçürürsin sen ciger hûnını aña zehr ile
Dôstum yakduñ ser-â-ser bu cihâmı kahr ile
Hey ne sihr-engîzdür câzû gözün kim sihr ile
Hâ diyince zülfüñi biñ başlu ejderhâ kılır
- 3 Sanmañuz gidem ben ol şîrîn-zebânı terk idüp
Komışam çokdan yolına baş u cânı terk idüp

²² A.g.e., s. 824.

Mihnet ü gamla ölem ger bu cihânı terk idüp
Ya kaşuñ tîrine kurbân ola cârı terk idüp
Dilde ol demden berü gamzeñ okı me'vâ kılur

- 4 Çün vefâdan hâlî görđi bu *Muhibbî* 'âlemi
Anuñ için mesken itdi döstlara kûh-ı gamı
Cû yirine iki 'aynum nola dökerse nemi
Gül yüzün ayruluğı ey lâle-rûh merdüm cemi
Gülşen-i hüsnüñ gamından bülbüli gûyâ kılur²³

'UBEYDÎ

MUHAMMES-İ MÜTEKERRİR [1]

- Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün*
- 1 Ne sarây-ı 'âlemüñ seyri temâşâsındayuz
Ne esîr-i câh olup devlet temennâsındayuz
Biz ne tabl u tûğ-ı şahî ceng ü gavğâsındayuz
Zulmünüñ evrânı yok cevrinüñ evrânı yok
Bir kul oğlı şah-ı hüsnüñ 'ışk sevdâsındayuz
- 2 Olalıdan tâlib-i iksîr-i hâk-i pây[1] biz
Almazuz bir habbeye gencîne-i dünyâyı biz
Atmazuz hergiz hevâ-yı efser-i Dârâyı biz
Zulmünüñ evrânı yok cevrinüñ evrânı yok
Bir kul oğlı şah-ı hüsnüñ 'ışk sevdâsındayuz
- 3 Karşusunda aglasa bir 'âşık-ı efgendesi
Gonca-i kalbin açar anuñ nihânî handesi
Ey *Ubeydî* güller oldı ruhları şermendesi

²³ A.g.e., s. 827.

Zulmünüñ evrânı yok cevrünüñ evrânı yok
Bir kul oğlu şah-ı hüsnüñ 'ışk sevdâsındayuz²⁴

MUHAMMES-İ MÜTEKERRİR [2]

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

- 1 Bir ser-âmed şâni âlî nev-cüvândur sevdüğüm
Ehl-i 'ünvân sâhib-i nâm u nişândur sevdüğüm
Sözlere mâlik şeh-i mülk-i beyândur sevdüğüm
Husrev-i sâhib-cemâl-i mâlik-i mülk-i kemâl
Bir dil ehli pür-zarâfet nüktedândur sevdüğüm
- 2 Zikr olan dillerde dâyim lezzet-i güftâridur
Okınan meclis-be-meclis bî-nazîr eş'ârıdur
Söylenen 'âlemde şimdi hep anuñ âsârıdur
Husrev-i sâhib-cemâl-i mâlik-i mülk-i kemâl
Bir dil ehli pür-zarâfet nüktedândur sevdüğüm
- 3 Ey *Ubeydî* ma'den-i hikmet dehânıdur anuñ
Tab'-ı gevher-bârı deryâ-yı ma'ânîdür anuñ
Her hayâlî nazmı bir genc-i nihânîdür anuñ
Husrev-i sâhib-cemâl-i mâlik-i mülk-i kemâl
Bir dil ehli pür-zarâfet nüktedândur sevdüğüm²⁵

MUHAMMES-İ MÜTEKERRİR [3]

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

- 1 Bir hilâl-ebrû hayâliyle hayâl oldum yine
Tâkatum tâk oldu gâyet bî-mecâl oldum yine

²⁴ M. Şehabettin Ünlü, *Ubeydî Hayatı Edebî Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni*, Mimar Sinan Ünv., SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, İst., 1991, s. 27-28.

²⁵ A.g.t., s. 28.

La‘l-i zülfin görüp Mecnûn-misâl oldum yine
Nice nâlân olmayam nice giryân olmayam
‘Âşık-ı şeydâ olup şûrîde-hâl oldum yine

2 İşigüñsüz cennet-i me’vâ görünmez gözüme
Kâmetüñsüz sidre-i a‘lâ görünmez gözüme
Gün yüzüñsüz zerrece dünyâ görünmez gözüme
Nice nâlân olmayam nice giryân olmayam
‘Âşık-ı şeydâ olup şûrîde-hâl oldum yine

3 Gün gibi fâş eyledi mihrüm ruh-ı tâbendesesi
Ol şehüñ olup *Ubeydî* nice yıl efgendesesi
Kimse vâkîf olmadı oldum nihânî bendesi
Nice nâlân olmayam nice giryân olmayam
‘Âşık-ı şeydâ olup şûrîde-hâl oldum yine²⁶

‘AŞKÎ

[1. MUHAMMES]

Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün

1 Âh kim mihr ü mahabbetden ferâgat kıldı yâr
Hâlk-ârâ dîvâne göflünü melâmet kıldı yâr
Gün yüzine nice aydur cânı hasret kıldı yâr
Künc-i mihnetde beni bî-sabr u tâkat kıldı yâr
Vây yüz miñ vây kim terk-i mahabbet kıldı yâr

2 Ol mehüñ mihrini olmaz kim ferâgat eyleyem
Ya alup başum ‘adem mülkine rihlet eyleyem
Nice bir gam yüklerin çekmekde gayret eyleyem

²⁶ A.g.t., s. 33-34.

Kime varup aglayup hâlüm şikâyet eyleyem
Vây yüz miñ vâý kim terk-i mahabbet kıldı yâr

3 Hem-demüm eşk oldı çeşmüm mahrem-i dildâr iken
Meskenüm hâr-ı belâ-yı hicrdür gülzâr iken
Aramızda nice yıl mihr ü meveddet var iken
Göflüm anlar bir vefâ ehli müljâyim yâr iken
Vây yüz miñ vâý kim terk-i mahabbet kıldı yâr

4 Gitdi elden sabr u oldı tâkatum derd ile tâk
Cânuma günden güne kâr etdi nâr-ı iştiyâk
Hicr ile ayruksı hâlüm işidenlerden ırak
Dostlar düşmanlarum var ise geçmişdür nifâk
Vây yüz miñ vâý kim terk-i mahabbet kıldı yâr

5 Aramızda rûzigâr idi ki su sızmaz idi
Meyli ol çok sevdigüm yârüñ rakîbe az idi
Ben niyâz itsem anuñ kârı vefâ vü nâz idi
Dem-be-dem kânûn-ı 'ışk içre baña dem-sâz idi
Vây yüz miñ vâý kim terk-i mahabbet kıldı yâr

6 Tîg-i hasretten olup bagrumda zahmum sad-hezâr
Bezm-i gamda iflerüm ney gibi her dem zâr u zâr
Olmışam Mecnûn-sıfât bî-hânümân u bî-karâr
Garka vardum dostlar girdâb-ı hicie yok kenâr
Vây yüz miñ vâý kim terk-i mahabbet kıldı yâr

7 Bagrumı tîg-i gam-ı hicr ile pür-hûn eyleyüp
Yaşumı hasret beyâbânında Ceyhûn eyleyüp
Göflümü evvel çeküp zülfünde meftûn eyleyüp
Soñra 'Aşkînüñ dönüp hâlin diger-gûn eyleyüp
Vây yüz miñ vâý kim terk-i mahabbet kıldı yâr²⁷

²⁷ İskender Pala, Aşkî, Hayatı, Edebî Şahsiyeti ve Dîvânı, İst. Üniv., SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, İst., 1983, C. 1, s. 105-106.

[2. MUHAMMES]

Fâ'îlâtün Fâ'îlâtün Fâ'îlâtün Fâ'îlün

1 Gâh mir'ât-1 felek rûy-1 sa'âdet gösterür
 Geh döner jeng-i nuhûsetle felâket gösterür
 Bir nefesde 'âşîka biñ türlü hâlet gösterür
 İvme ey dil sabr kıl ivmek melâmet gösterür
 Görelüm âyîne-i devrân ne sûret gösterür

2 Ey göfûl dünyâ için yok yire çekme ıztırâb
 Nice şehirlerden gerü kalmış serâdur bu harâb
 'Ârife ef'âl-i gerdûndan yaraşmaz inkılâb
 Şâhid-i maksûda çek sabr u tahammûlden nikâb
 Görelüm âyîne-i devrân ne sûret gösterür

3 Hâke saldı nice serverler seriyle efseri
 Dîve aldurdı Süleymân-ı Nebî engüşteri
 N'eyledi devr-i felek âyîne-i İskenderi
 Sâkıyâ devr eylesün bâdeyle pür kıl sâgarı
 Görelüm âyîne-i devrân ne sûret gösterür

4 İçme zehr-âlûddur câm-ı sipihrüñ şerbeti
 Âdem öldürmek dürür cellâd-ı çarhuñ 'âdeti
 San hayâl-i hâbdur mülk-i cihânuñ devleti
 İhtiyâr it gel kanâ'at birle künc-i 'uzleti
 Görelüm âyîne-i devrân ne sûret gösterür

5 Âsitân-ı yârda irişmiş iken rif'ate
 Rûzigâr aldı elüm saldı diyâr-ı gurbete
 Çarh-i gaddâr eyledi vaslı mübeddel fûrkate

Sâde kıldum göñlümüñ levhini bir meh-sûrete
Görelüm âyîne-i devrân ne sûret gösterür

6 Şah-ı ‘ışkuñ taht-gâh-ı cânda kıldum yirini
Pây-ı ‘akla zülf-i yârufı bagladum zencîrine
Cümleten mülk-i vücûduñ eyledüm tedbîrini
Dilde nakş itdüm hele ben bir sanem tasvîrini
Görelüm âyîne-i devrân ne sûret gösterür

7 Bî-nişân olur salan bahr-i fenâya zâtını
Ser virendür da‘va-i ‘ışkuñ kılan isbâtını
Mest-i ‘ışk ol unudup cân u cihân lezzâtını
‘Aşktyâ pâk ü mücella kıl göñül mir’âtını
Görelüm âyîne-i devrân ne sûret gösterür²⁸

ŞEMSİ PAŞA

[I. MUHAMMES]

Mef’ûlü Fâ’ilâtü Mefâ’ilü Fâ’ilün

1 Yârum ki serv-kâmet ü hem gül-‘izârdur
Âşüftesi benüm gibi anuñ hezârdur
Nevrûz irişdi yine göñül bu ne zârdur
Bülbül efgâna başladı evvel bahârdur
Şeydâlugum benüm yine bî-ihdiyârdur

2 Reftâra geldi kâmeti çün kim ol âfetüñ
Âsarı zâhir oldu safiyasın kıyâmetüñ
Kavli olursa n’ola o sâhib-i sa’âdetüñ
Su gibi akdı pâyna bir serv-kâmetüñ

²⁸A.g.t., s. 108-109.

Dîvâne göflümüz ne ‘aceb bî-hezârdur

3 Destâruñ içre gizleme iki hilâlüñi
Zülfüñle örtme taraf-ı ‘izâruñda hâlüñi
Bi’llah dirîg eyleme benden visâlüñi
Saklama mâh-ı nev gibi göster cemâlüñi
Görmege gün yüzüñi bu halk intizârdur

4 ‘Âlemde gussa çekmedi derdüñle şâd olan
Düşmez melâle ‘ışkıla hurrem-nihâd olan
Kullara rahm ider şeh-i ‘âlî-nejâd olan
Kaçma budur cihânda güzelden murâd olan
Fursat deminde ‘âşika bûse kenârdur

5 Cân u göñülünden eyle hüsn-i medhile senâ
Nazmuñ emîrine ki odur ma‘den-i sehâ
Terk-i cefâ kıl isterseñ sen böyle safâ
Tut *Şemsîñüñ* nasîhatını olma bi-vefâ
Geçer güzelligüñ demi bu rûzgârdur²⁹

[2. MUHAMMES]

Fe‘ilâtün Fe‘ilâtün Fe‘ilâtün Fe‘ilün

1 Bâgda mâyil olan serv-i hırâmânlara
Yandı pervâne gibi şem‘-i şebistânlara
Tañ mîdur bülbül-i dil başlasa efgânlara
Gam-ı gamzeñle düşüp hançer-i bürrânlara
Merdüm-i dîdelerüm yandı kara kanlara

²⁹ Mehmet Akkaya, Mehmed Şemsî Paşa Dîvânı, s. 722-723.

- 2 Her kaçan bezme gelüp itse surâhi kul kul
N'ola ol sâkî-i gül-çihre olursa gül gül
Baña geldükçe sunar câm-ı cefâ gayrıya mül
Hâra yâr olalı sen iy saçı sünbül yüzi gül
Başladı bülbül-i dil nâle vü efgânlara
- 3 Bize mey içme diyü eyleme zâhid ibrâm
Husrev-i dehr olan içmezdi safâ virmese câm
Puhtedür câm-ı şarâb içen olur mı anı ham
Nârımda [?] hâk-i vücûdı vireli bâda tamâm
Akdı dil su gibi her serv-i hırâmânlara
- 4 Ey tabîb-i dil ü cân hastañı illetde koyup
Câ-be-câ 'âşık-ı sâdıkları mihnetde koyup
Geçürüp sadra rakîb-i segi 'izzetde koyup
Beni ey gonca-dehen hâk-i mezelletde koyup
Açılup gitme sabâ gibi gülistânlara
- 5 *Şemsî* evsaf-ı cemâlûñle olupdur bülbül
Gerçi kim her kişi bülbül ider sohbet-i mül
Keşf-i râz eyleme her hâra açılma ey gül
Gonca-veş yum dehenüñi hâr-ı cefâdan kurtul
Râzuñı açma nihâni gül-i handanlara³⁰

YAHYÂ BEG

MUHAMMES [1] ..

Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün

- 1 Bakma nücüm ile görinen kâr-hâneye
Aldanma murg-ı hâne gibi her dâneye
Her lahza tîr-i himmet irişmez nişâneye

³⁰ Mehmet Akkaya, Mehmed Şemsî Paşa Divânı, s. 724-725.

Ta'n itme şeyh-i şehre imâm-ı yegâneye
Gördüñ zamâne uymadı sen uy zamâneye

2 Gûyâ ki 'âşık oynıdur ahvâl-i rûzgâr
Dünyâda sanma begliginüñ bir vücûdı var
Sadr-ı sadâret olmaz imiş elde pâydâr
Dârü'l-karâr-ı 'uzleti var eyle ihtiyâr
Gördüñ zamâne uymadı sen uy zamâneye

3 Bâd-ı hevâ-yı mansıb ile nitekim habâb
Bahr-i cihânda kendüñe gel virme ıztırâb
Bu rûzgâr öñince giden zümre-i sehâb
Remz ile bu cevâbı ider âdeme hitâb
Gördüñ zamâne uymadı sen uy zamâneye

4 Sâzende-i sipihre vücûduñ kemandür
Tîr-i kazâya sabr u rızâ âkilânedür
Cûyuñ sözi sadâsı sanursuñ yabânedür
Bu nakşa bu hevâya bu savta terânedür
Gördüñ zamâne uymadı sen uy zamâneye

5 Nice gelürse öyle gider mâl ile menâl
Cum'a namâzına derilen âdemî misâl
Câh u celâlüñ eyler ise tañ mı intikâl
Lâm itme kaddüñi gam ile olma pâymâl
Gördüñ zamâne uymadı sen uy zamâneye

6 'Âmîler ile bahs u cedelden kopar fesâd
Ehl-i basîret olmayanı eyleme murâd
Birdür bu 'ayn-ı âlem eyâ ez'afu'l-'ibâd
Yum bir gözüñi sen de sakın eyleme 'inâd
Gördüñ zamâne uymadı sen uy zamâneye

- 7 Çeng ü çegâne mutrib elinden ider figân
Nâ-sâzlarla toldı makâmât-ı ‘âşıkân
Uşşâk ile Hicâza zamânıdur ol revân
Yahyâ gibi usûl kitâbın okı hemân
Gördüñ zamâne uymadı sen uy zamâneye³¹

MUHAMMES [2]

Mef’ûlü Fâ’ilâtü Mefâ’ilü Fâ’ilün

- 1 Ya Rabbi hasret ile benüm alma cânımı
Bir dahi göreyin meh-i nâ-mihribânımı
Cânânımı cefâ kılıcı nev-cüvânımı
Şâhin bakışlu yârımı rûh-ı revânımı
Sultânımı efendümi şâh-ı cihânımı
- 2 Dâyim tasavvurum bu idi âşinâ ola
Gün yüzünüñ teveccühi benden yaña ola
‘Işk-ı nihâna derd-i derûna devâ ola
Kim dir idi ki çak bu kadar bî-vefâ ola
Sultânımı efendümi şâh-ı cihânımı
- 3 Varsam sarâyına nitekim nâle vü figân
Bir hâl olur ki söyleyemez hâlümi zebân
Tedbîrümüñ birin idemez cân-ı nâ-tüvân
‘Aklum şaşar dilüm tutulur göricek hemân
Sultânımı efendümi şâh-ı cihânımı
- 4 Seyrâna çıksa gün gibi zerrîn kabâ ile

³¹ Yahya Bey, Divan, s. 189-191.

Kapusı kullarıyla niçe mübtelâ ile
'Âlem tolar sadâ-yı du'â vü senâ ile
Kurbân olur yolında güzeller alây ile
Sultânımı efendümi şâh-ı cihânımı

- 5 Ben nice medh idem ki cemâlini el bilür
Gün gibi bî-nazîr bilür bî-bedel bilür
Bu 'izzete bu devlete gâyet mahal bilür
Yahyâ 'ale'l-husûs ziyâde güzel bilür
Sultânımı efendümi şâh-ı cihânımı³²

HÜDÂYÎ-İ KADÎM

[*MUHAMMES*]

- 1 *Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün*
Bir gice yâr ile bezm-i bâde-i âl eyledüm
Gussa-i derdi ferâmûş itmege âl eyledüm
Mest olup gitdüm cihândan fârigu'l-bâl eyledüm
Düşde zülf-i yâri boynumda görüp kâl eyledüm
Dâl geldi devlet-i vasla anı dâl eyledüm
- 2 Gül gibi güldi açıldı nûş idüp peymâne
Okıyup efsûn-ı şi'ri söyledüm efsâne
Biñ belâ bile unuttum ol gözi mestâne
Nakd-i câna bûsesinâne
Râygân-ı behlûya geldüm 'aceb âl eyledüm
- 3 Bir dem olmuşduk mukayyed zühd-i bî-encâmıla

³² A.g.e., s. 191-192.

Hoş degildi başımız câm-ı mey-i gül-fâmıla
Âşinâlık yogıdı rindân-ı dürd-âşâmıla
Nâsîhüñ kavline meşgûl olmuş iken câmıla
‘Âlem-i ıtlâka düşdüm terk-i eşgâl eyledüm

4 Ehl-i ‘ışk el’ân hicrile hakîr ü mübtezel
Devlet-i vuslatda ‘âlemler de bir bir nâ-mahal
Herkeserîzkin nasîb itmiş Hudâ-yı lemyezel
Dest-bûs-ı yâre sa’yile irişmez gördüm el
Pâyına düşdüm bu cism-i zârı pâmâl eyledüm

5 Kâle gelmez hâl-i dil dirse ‘adû yâre nola
Ey *Hüdâyî* kalb olanlar kâle gelmez vâkı‘a
Hoş dimiş ol eyleyen hâki nazarla kîmyâ
Ehl-i ‘ışkuñ olmaga kâmil ‘ayârı hâliyâ
Cism-i zerdüm pûte-i ‘ışka salup kâl eyledüm³³

DERZÎ-ZÂDE ULVÎ

TERCÎ-İ BEND EZ-GÜFTEHÂ-YI ULVÎ ÇELEBÎ³⁴

Fâ ‘ilâtün Fâ ‘ilâtün Fâ ‘ilâtün Fâ ‘ilün

1 Âteş-i hasretle yakup sîne-bürÿân olduğum
Sâye-veş kaddüñ gamından hâke yeksân olduğum
Subh olunca her gice kapuñda nâlân olduğum
‘Îd-i adhâ-yı ruhuñ şevkiyle giryân olduğum
Hep senüñçündür benüm yoluñda kurbân olduğum

2 Göñlümi bend-i belâya mübtelâ kılduklarum

³³ Dîvân-ı Müezzîn Hüdâyî-i Kadîm, Köprülü Ktp. M. Âsım Bey Kitapları Böl. Nu. 431, vr. 15b-16a.

³⁴ Metnin üstündeki “Terci-i Bend” ifadesi yanlışdır. Muhammes olmalıydı.

Derd ile taş yasadanup kaddüm dü-tâ kılduklarum
Sag esen ol diyü her lahza du'â kılduklarum
Çeşm-i bimarufî görüp cânüm fedâ kılduklarum
Hep senüfçündür benüm yolufida kurbân olduğum

3 Dest-i gamdan tokınup seng-i cefâlar başuma
Kavs-i mihnetden yagan tîr-i belâlar başuma
Cevr-i a'dâdan gelen bunca kazâlar başuma
Ta'ne-i agyâr ile bu iftirâlar başuma
Hep senüfçündür benüm yolufida kurbân olduğum

4 Tekye-gah-ı 'ışk içinde 'âşık-ı âvâreler
'Aşık-ı âvârelerle sine-i sad-pâreler
Sine-i sad-pârelerle şerhalarla yâreler
Şerhalarla yârelerle nâle-i biçâreler
Hep senüfçündür benüm yolufida kurbân olduğum

5 *Ulvî-i dil-hastenüfî bagrı tolu kan olduğu*
Güy-veş meydân-ı gamda başı galtân olduğu
Hânümândan el çeküp bî-cism ü bî-cân olduğu
Hançer-i hicrân ile çâk-i girîbân olduğu
Hep senüfçündür benüm yolufida kurbân olduğum³⁵

KAVSİ

MUHAMMES

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün

1 Beni hicr eylemiş zîr ü zeber va'llâhi bi'llâhi
Göftül âb u kebâb olmuş ciger va'llâhi bi'llâhi
Mahabbet kalmamış benden eser va'llâhi bi'llâhi

³⁵ İsmail Çetin, Derzî-zâde Ulvî [Hayatı, Edebî Şahsiyete Divanı'nın Tenkidli Metni], Fırat Üniv., SBE, Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 1993, C. I, s. 192-193; Ali Nihad Tarlan, Şiir Mecmualarında XVI ve XVII. Asır Dîvân Şiiri, Fasikül 1 [Ulvî-Me'âlî-Nihânî-Feyzî-Kâtibî], İst. Üniv. Yay., İst., 1948, s. 16.

Deyiñ benden aña ey döstlar va'llâhi bi'llâhi
Yeter zâlim yeter kâfir yeter va'llâhi bi'llâhi

2 Gülüñ peyveste göñli açılır feryâd-ı bülbülden
Ki göñli gonce olsun bülbüli men' eyleyen gülden
Yahupdur sabr evin 'ışk u ötüpdür iş tahammülden
Saña maksûd eger 'uşşâk yahmagdur tegâfûlden
Yeter zâlim yeter kâfir yeter va'llâhi bi'llâhi

3 Bu kim göñlümkandır
Senüñle içdügüm meydür ki adı âb-ı hayvândur
Eger ki 'âşıkâ ma'sûkdan her derde dermândur
Cefâsından vefâdur cevrenden gerçi ihsândur
Yeter zâlim yeter kâfir yeter va'llâhi bi'llâhi

4 Seni kim dürilenler 'âşıkıyla ser-gerdân dirler
Bu zâhir zulme hiç bilmen niçün zulm-i nihân dirler
Velî agyâr ile var küşe-i çeşmüñ yamân dirler
Nigâhuñ sadakası kim sadaka-i âhir zamân dirler
Yeter zâlim yeter kâfir yeter va'llâhi bi'llâhi

5 Meger görmez mi hâlüm çarh feryâdum işitmez mi
Terahhum eyleyüp peydâ deyin âhir itmez mi³⁶
Gelüp subh-ı visâl ü şâm-ı hûn-âşâm gitmez mi
Benüm nâlem ki yitmez kûyına eflâke gitmez mi
Yeter zâlim yeter kâfir yeter va'llâhi bi'llâhi

6 Bi göreyin tek gezen Mecnûn-ı bî-pervâ libâsında
Ki Leylâ cilve eyler âhû-yı ra'nâ libâsında
Bundan sofradur ki şükûh-ı peymâ libâsında
Bu senden lutfdur her çend istignâ libâsında

³⁶ Bu mısram sonunda vezin bozulmaktadır.

Yeter zâlim yeter kâfir yeter va'llâhi bi'llâhi

- 7 Yeter her çend kim bî-dâd eyler imdâduma yitmez
Eger çarhun binâsın seyl-i dâduma yitmez
Sipih-r-i seng-dil pîş-i kevn[?] eger feryâduma yitmez
Sanûrsın *Kavsî* her gün gelüp hem-dâduma yitmez
Yeter zâlim yeter kâfir yeter va'llâhi bi'llâhi³⁷

HANDÂNÎ

[MUHAMMES]

Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün

- 1 Göge baksâfi tolu hikmet ser-â-ser yer yüzi ni'met
Cihânda 'ilm ile eşyâ bizimle ma'nâ vü sûret[?]
Bizimçün itdi işbu mümkinâtı sâhib-i kudret
Hezârân cân u dil birle 'atâ-yı vâhibe minnet
Ki her beyti iden oldur misâi-i hâne-i cennet
- 2 Göründi çeşmüme mihr ile meh çün zerre vü kevkeb
Ki ya'ni nûr-ı envâra müşâhid oldı yüz göz hep
Günüm nevrûz-ı 'îd oldı Berât u Kadr olup her şeb
Çü virdüfi kûşe-i v'ahdet bunı dil-i bendeñe Rab
Huzûrum bâlına lutf it meges-veş üşmesün kesret
- 3 Koyaldan sıdk-ı ihlâsile 'ışkuñi pâyına cân u ser
Bi-hamdi'llah ki gitdi bîm-i sîne gussa-i mahşer
'Azâb-ı tamu ref' oldı virildi bezm-i cennetler
Ferâh câmu gelüp gitdi gam-ı dünyâ-yı dîn-perver

³⁷ Divan-ı Kavsi, İst. Üniv. Ktp., T. 5478, vr. 128a-128b.

Kemân-ı sağlıgum gördi atıldı ok gibi zahmet

- 4 Ne hikmetdür ki deryâda semek su isteyüp bulmaz
Dili yok kim diye hâlin gezer gün gice yorulmaz
Bu esrârûñ rumûzâtı mecâzî 'akla tuyulmaz
Hakikat gülleri her yana kulak tutsa 'aceb olmaz
Ki bu bâg-ı tabî'atda ötendür bülbül-i vahdet³⁸

NİDÂ'İ

NA'T-I NEBÎ 'ALEYHİ'S-SELÂM Bİ-LİSÂNI TÜRKİ³⁹

- Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün*
- 1 Cemâlûñ câmıdın bir cür'a birgil intizârûñga
Cihân hayretde kalmış bu senûñ hüsn-i cemâlûñga
Kemâl-i merhametden bir nazar kıl pâ-y-mâlûñga
Bu cân ten içredür hamd eylerem sîmâ-yı hâlûñga
Cihân u cân fedâ olsun senûñ mîm-i dâlûñga
- 2 Nedür hayretdeyüm yüz nâz u istignâlık semen-sâlık
Visâlûñ arzûsıdın düşüp zencîr-i rüsvâlık
Senûñ zıll-i hayâlûñden olup nâkûs tersâlık
Burak üzre kudûm-ı evvelîndür 'arş-ı fersâlık
Yaraşmañ[?] mümkün olmaz 'ışksız bâg-ı visâlûñga
- 4 Şarâb-ı şevk içüp mestânelik da'vâsın itgenler
Ene'l-Hak sırrını fâş eyleyüp gavgâsın itgenler
Cemâlûñ şem'ine pervânelik da'vâsın itgenler

³⁸ Dîvân-ı Handânî, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmut Ef. Böl., Nu. 3605, vr. 57b.

³⁹ Bu manzûmenin bir çok mısraında vezin hatâsına rastlanmıştır. Bunların mümkün olduğu kadar tâmîrine çalışılmışsa da bazı mısralarda buna muvaffak olunamamıştır.

Tecellî âyeti Mûsâ gibi tuğrâsın itgenler
İçüp câm-ı mahabbet vâkıf olmış hatt u hâlûfîga

5 Livâ-yı Sermedî çün ebr-i dá'im sâyebân oldu
Melekler âsitân-ı hazretüñde pâsbân oldu
Zuhûruñ bâ'is-i dîn cümle-i 'âlem 'ayân oldu
'Urûcuñda melekler saf tutuben dîde-bân oldu
Yaraşmay yolda kaldı kudsiyân seyr-i kemâlûfîga

5 Cemâlûñ safhası *kavseyni ev ednâ* 'ayân itdi
Sifât-ı bâtinuñ şerh-i *elem neşrah* beyân itdi
Şak oldu ay yüzüñ görcek ins ü cân şehâdet itdi
Leb-i la'lûñ sûy-ı 'âlem içinde dür-feşân itdi
Hadîs-i *men ra 'ânî* dâldür togr' aflamañga

6 Kelâm-ı *li-ma 'a'llah* hazretüñ şâniya bürhândur
Revâc-ı dîn ü İslâmuñ içün tefsîr-i Kur'ândur
Senüñ seyr-i semâvât itdigüñden cümle hayrândur
Nidâ'î derd-i mihnet içre ahvâli perîşândur
Mahabbet câmını virgil yaraşsun mîm-i dâlûfîga⁴⁰

NİSÂYÎ

NİSÂYÎ FERMÂYED

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

1 Biz de Mecnûn-ı zamânuz deşt-i 'uzlet bekleriz
Kesreti vahdetle terk itdük hâlvet bekleriz
Bezm-i gamda hem-demüz nây ile sohbet bekleriz
Sanma ey zâhid bizi râh-ı selâmet bekleriz

⁴⁰ Dîvân-ı Nidâî Abdullah Kaşgârî, Sül. Ktp., Âşir Efendi Böl., Nu. 411, vr. 53a-53b.

Bir belâ-keş 'âşıkuz kûy-ı melâmet bekleriz

2 Tutmuşuz Mecnûn gibi deşt-i ferâgatde mekân
Yapmışuz 'Ankâ gibi Kâf-ı 'ademde âşiyân
Gizlü gencüz itmezüz râz-ı dili halka ayân
Bulmuşuz künc-i ferâgatde niçe genc-i nihân
Tac [u] tahtı terk idüp kûy-ı ferâgat beklerüz

3 Cân u dil mest ü melâmet bir iki sersemlerüz
Bezm-i gamda Vamık u Ferhâd ile hem-demlerüz
'İşk câmin nûş idüp her hâl ile hurremlerüz
Bende-i pir-i mugân oldukda niçe demlerüz
'Âlemüñ sultânıyuz bâb-ı selâmet beklerüz

4 Hânümânı terk idüp kodum yoluñda baş [u] cân
Eşk-i çeşmüm gibi nem var ise kıldum der-miyân
Dönmezin bir yaña olursa eger halk-ı cihân
Almaga vasluñ metâ'ını virüp rûh-ı revân
Nakd-i 'ömri sarf idüp hey hâce nevbet beklerüz

5 Husrev-i dehrüz bu eşk-i çeşm-i pür-hûnîn ile
Bîsütûmı seyle virdük dîde-i nemgîn ile
Kûhken sanur görenler bu dil-i sengîn ile
Biz belâ Ferhâdıyuz yâd-ı leb-î Şîrîn ile
Niçe demdür ey *Nisâ* derbend-i mihnet beklerüz⁴¹

⁴¹ Mehmet Çavuşoğlu, "16. Yüzyılda Yaşamış Bir Kadın Şâir Nisâyi", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, S. IX, [Ayrıbasım] İst., 1978, s. 413-414.

ŞEMSİ [ŞEMSEDDİN-İ SİVASİ]

Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün

- 1 Eyâ gaflet makâmında esîr-i nefis olan insân
Yiyüp yatmak için göndermedi bi'llah seni Sübhân
Ne ilmüñ var ne a'mâlüñ yilersin dünyede ferhân
Niceye dek bu lezzâtı kovarsın durmadın bir ân
Yönüñ tut Hazret-i Hakka kim irdi menzile akrân
- 2 'Aceb sevdâya düşmişsin rızâsın terk idüp yârüñ
Çevirüp hizmetinden yüz çekersin cevrin agyârüñ
Dimezsın kim bu fanidür virürsin yolına vâruñ
Yüküñ yükle yarag it devşürüp başuña efkârüñ
Dururlar zümre-i mevtâ senüñçün muntazır ey cân
- 3 'Aceb hayrân-ı gafletsin sanursın sen seni ayık
Bu yolda hayli ednâsın geçünirsın veli fâyık
Huzûr-ı Hakka vardukda olur mestur işüñ bayık
Nasîhat tut gelâ ey nefsum hemîn budur saña lâyık
Dökegör gözlerüñden yaş idegör nâle vü efgân
- 4 Sevâd-ı ma'siyetden tevbe kıl yüzüñi ag eyle
Şu kim yarın gerekmezdir bugün andan ferâg eyle
Dürüş tevhîd-i Hakkânîde şeytânı ırâg eyle
Başuña devşür 'akluñı yakıñduñ vakt yarâg eyle
Ecel cellâdı geldükde bunı sanma virür amân
- 5 Bu dünyânuñ hitâmına nedendür olasın mâ'il
Meger kim hâce-i kevneyn dimedi sâye-i zâyil
Hâ turmadın çoğaldursın arada hâcib ü hâ'il

Uyandukda bu uykudan olursun sözüme kâ'il
Olursın şimdi pişmân ol ne assı ide soñ pişmân

- 6 Gel ey *Şemsi* göñül virme bu dünyânuñ gurûrına
Ki bir sâ'at gamı degmez niçe yıllık sürûrına
Ma'a hâzâ nihâyet yok bunun tatsız fütûrına
Bilürsin Hazret-i Hakkuñ varısarsın huzûrına
Dürüş kesb-i kemâl eyle varup olmayasın haclân⁴²

NEV'Î

MUHAMMES

- Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün*
- 1 Eyles ise saña bu çarh-ı felek gaddârlık
Kuşanup gaddârefi göster aña cebbârlık
Hatm olupdur mushaf-ı hüsnüfide meh-rûhsârlık
Pâdişehlerde müsellemdür saña hünkârlık
Gelmedi mislüfi cihâna feyz olaldan varlık
- 2 Kullaruñ saf saf turup şol dem ki şöret göstere
Atılup tûp u tüfeng âfâka heybet göstere
Erlik oldur bekleye yirin şecâ'at göstere
Pâdişehlerde müsellemdür saña hünkârlık
Gelmedi mislüfi cihâna feyz olaldan varlık
- 3 Peyker-i şîr-i Hudâ resm-i şecâ'at sendedür
Şîret-i mahmûde vü semt-i mürüvvet sendedür
Ma'den-i cûd u 'atâ kân-ı kerâmet sendedür
Pâdişehlerde müsellemdür saña hünkârlık

⁴² Recep Toparlı, Şemseddin Sivasî Divanı, Sivas, 1984, s. 149.

Gelmedi mislüfî cihâna feyz olaldan varlık

4 Ma'rifet ehlin ri'âyet eyle sultânlık budur
Hâkden it hevâ-dârufî Süleymânlık budur
Hayr ile ecdâdufî afdur ibn-i 'Osmânlık budur
Pâdişehlerde müsellemdür safa hünkârlık
Gelmedi mislüfî cihâna feyz olaldan varlık

5 Bir nefesde cem'-i küffârı perîşân eyledüfî
Ceng-i tâbûrı selâtin içre destân eyledüfî
Rûhını Sultân Murâdufî şâd u handân eyledüfî
Pâdişehlerde müsellemdür safa hünkârlık
Gelmedi mislüfî cihâna feyz olaldan varlık⁴³

BÂKÎ

MUHAMMES

Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün

1 Ne hengâm-ı safâ-yı 'işret-i mül gibi bir dem var
Ne sâz-ı mutrib-âsâ cân-fezâ-yı mürde-i gam var
Ne mânend-i hayâl-i yâr bezm-i dilde mahrem var
Ne câm-ı bâde-i gül-gûna benzer yâr-ı hem-dem var
Ne sadr-ı kûşe-i meyhâne gibi cây-ı hurrem var

2 Leb-i mey-gûn-ı sâkî yâdına cuş eyleyüp ey dil
Ciger hûn-âbesin demdür olursam nûş idüp kanzil
Gerekmez 'akla yâr olmak harâbat ehli ve'l-hâsıl
Beni 'ayb eylemen dâ'im olursam mest-i lâ-ya'kıl
Ki bî-huş olmasam âsûde kılmaz bende bir gam var

⁴³ Nev'î Divanı, Haz. M. Ali Tanyeri-Mertol Tulum, İst. Üniv. Edb. Fak. Yay., İst., 1977, s. 219-220.

- 3 Beni ol kaşı yâ ger atmasa yabâna tîr-âsâ
Kesilmez düm yanından bir nazar hançer gibi kat'â
Dem-i fûrkat değüldür kavî-i muhtar-ı ulü'l-ârâ
Gam-ı hicrinde hâlet var dimişler ehl-i derd ammâ
Mülâyim dilber-i şûhuñ dem-i vaslında 'âlem var
- 4 Görem diyü seni a'yân-ı erbâb-ı nazar her gün
Kapufıdan halka-i der gibi gitmez çeşm-i ter her gün
Tolanur peyk-i âhum kuyufı şam u seher her gün
Ruhufı bâgın rakîb-i dîv-sîret seyr ider her gün
Yüzüñi göremez yıllarca ammâ bunda âdem var
- 5 Sıyup seng-i havâdis yine câm-ı bezm-i 'uşşâkı
Elin çekse kadeh sunmakdan erbâb-ı dile sâkı
Perişân olsa cümle defter-i eş'âruñ evrâkı
Safâ-yı safvet-i tab'ufı yiter eglence ey **Bâkî**
Bi-hamdi'llah ne gam yirsin elüfde sâgar-ı Cem var⁴⁴

ÂLÎ [GELİBOLULU MUSTAFA]

[I. MUHAMMES]

- Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün*
- 1 Bağlandı kaldı râh-ı 'inâyet didükleri
Her dem küşâde bâb-ı ihânet didükleri
Mahv oldu gitdi cûd u sehâvet didükleri
Bir âsitâne idi mürüvvet didükleri
Yapdı anufı kapusını hisset didükleri

⁴⁴ Sabahattin Küçük, *Bâkî Dîvânı*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yay., Ank., 1995, s. 100-101.

- 2 Her lahza gaflet uykusu insâmı esnedür
Sevmez ‘adûsını o kim ‘âkıl kimesnedür
‘Arz-ı mahabbet eyledüğüñ halka pes nedür
Bir şey’ midür vücûdı mı vardır ne nesnedür
Añılmaz oldu gitdi sadakat didükleri
- 3 Erbâb-ı ‘izz ü rif’ate hergiz tayanma sen
Va’llahi nice tecrübe itdüm bu hâli ben
Ölseñ yollında fâyide yok saña kimseden
Zirâ güm oldu ortada himmet didükleri⁴⁵
- 4 Yokdur cihânda şimdi cehâlet gibi kemâl
Dânâ odur ki vâfir ola kîsesinde mâl
Dehr-i denîde anuñ içün durur bu ihtilâl
‘Ârifleri mezellet ider ehl-i ibtizâl
Şimdi zarâfet oldu sefâhat didükleri
- 5 Erbâb-ı dil ne söylese düşnâm ider ‘avâm
Dânâ belâ vü gussada nâdân şâd-kâm
Nâ-ehl olan denîleredür ‘izz ü ihtirâm
Bunca belâdan özge yine ‘Âlîyâ müdâm
Eksük degül gönülde kasâvet didükleri⁴⁶

[MUHAMMES-2]

Mefâ’ilün Mefâ’ilün Mefâ’ilün Mefâ’ilün

- 1 Nedür ol bî-vefâ dilberlerüñ cevr-i firâvânı
Nedür ol ‘âşık-ı bî-dillerüñ feryâd u nâlânı

⁴⁵ Bu bend, metni aldığımız kaynakta hiç bir açıklama yapılmadan bir mısraı eksik olarak yazılmıştır.

⁴⁶ Kudret Altun, Gelibolulu Mustafa Âlî ve Divanı [Vâridâtü’l-Enîka], s. 229.

Nedendür ey felek derd ehlinüfi olmaya dermânı
Niçün devründe pâ-mâl eyledüñ erbâb-ı 'irfânı
Cefânuñ yok mı oranı belânuñ yok mı pâyânı

2 'Aceb ben hâke bir 'âlî-nazardan himmet olmaz mı
Dil-i mahzûna bir sâhib-keremden şefkat olmaz mı
Sa'âdet pisterinde bir nefes cân râhat olmaz mı
Gam-ı 'ışka nihâyet cevri-i dehre gâyet olmaz mı
Cefânuñ yok mı oranı belânuñ yok mı pâyânı

3 Mezellet yollarında nice demdür hâkisâr oldum
Yitürdüm kendü kendüm bir perîşân rûzigâr oldum
Karârüm yok hevâ-yı 'ışka düşdüm bî-karâr oldum
Güzel sevmekde bilsem kim niçün bî-ihdiyâr oldum
Cefânuñ yok mı oranı belânuñ yok mı pâyânı

4 Eyâ kân-ı kerem ben hâke ihsân itseñi olmaz mı
Murâdum kullaruñ lutfuñla handân itseñi olmaz mı
Yeter kan agladum bir lahzâ şâdân itseñi olmaz mı
Perîşân hâtırum fikrin perîşân itseñi olmaz mı
Cefânuñ yok mı oranı belânuñ yok mı pâyânı

5 Gel insâf eyle ey gerdün-ı dîn lâyık mıdur 'Âlî
Ola hayli belânuñ çignegi gam gussa pâ-mâli
Husûsâ zülf-i dilberden perîşân ola ahvâli
Figân u nâleden hod gice gündüz olmaya hâlî
Cefânuñ yok mı oranı belânuñ yok mı pâyânı⁴⁷

⁴⁷ Mecmua-i Eş'âr, Sül. Ktp. Es'ad Efendi Böl., Nu. 3424, vr. 279a.

RÂHMÎ [PÎR MEHMET]

MUHAMMES-İ RÂHMÎ ÇELEBİ

Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün

- 1 Garaz sûziş dürür bir mâh-ı şeh-r-âşûb sevmekden
Talebdür tâlibe maksûd olan matlûb sevmekden
Hakîkâtür bilür 'âşık olan mergûb [sevmekden]
Temennâ-yı visâl itmek degüldür hûb sevmekden
Garaz bir hatt-ı rûhânî dürür mahbûb sevmekden
- 2 Kul oldum sâkıyâ câm-ı şarâb-ı hoş-güvâr için
Meded düşdüm safâ-yı la'l-i cân-bahş-ı nigâr için
Esîr-i bâgbân oldum hevâ-yı lâle-zâr [içün]
Mürîd-i pîr-i 'aşk olsam 'aceb mi yâdigâr [içün]
Kişi bir cezbe hâsıl itmedür meczûb [sevmekden]
- 3 Seher nezzâre-i ebrû-yı yâr-ı dil-sitân itdüm
Nihân itdi yüzün bürka' salup bilsem aña nitdüm
Bir âh-ı sûz-nâk idüp cihânı pür-duhân itdüm
Yüzüme dest-mâlüm ebr-veş tutdum figân itdüm
Hilâl-âsâ bugün bir şâhid-i mahcûb sevmekden
- 4 Nazardan gâyb oldu gün gibi ol kâsım-ı hâver
Şeb-i mihnetde kaldı dil gam u gussa ile muztar
Çerâg-ı dîde oldu giryeden bî-lem'a vü bî-fer
Belâ vü derd-i hicre bakmayup dil nâleler eyler
'Alîl oldu nitelim Yûsufî Ya'kûb [sevmekden]
- 5 Göñülden 'âşık-ı ser-geşte 'âşık-ı nigâr olup⁴⁸

⁴⁸ Yazmada "'âşık-ı nigâr" yerinde "'aşk-ı nigâr" yazılıdır. Ancak "'âşık-ı nigâr" hem manaya hem de vezne daha uygun gelmektedir.

Sarardum nâ-tüvân oldum gam-ı hicr ile zâr olup
Tolanup taraf-ı kevn çarh gibi bî-karâr [olup]
Döğersem *Râhmiyâ* sînem ‘aceb mi zerd ü zâr olup
Bugün bir sîm-ten garrâ güzel mahbûb sevmekden⁴⁹

BEHİŞTÎ

MUHAMMES-İ BEHİŞTÎ

Mefâ ‘ilün Mefâ ‘ilün Mefâ ‘ilün Mefâ ‘ilün

- 1 Ne gûşumda tarâb-sâzî nevâlinden nüvîdüm var
Ne göflümde gam-ı dünyâyıla fikr-i medîdüm var
Ne hıdmetkâr-ı sultânem ne gavgâ-yı ‘abîdüm var
Harîf-i fârigu’l-bâlem ne şeyhüm ne mürîdüm var
Ne beg yanında maksûdum ne paşâdan ümîdüm var
- 2 Gehî eyler gam-ı ‘ışkı dil-i âgâhum eglence
Gehî olur kûşe-i ‘uzletde zikru’llâhum eglence
Gedâ-yı lâubâliyem gerekmez şâhum eglence
Yeter baña gözüm yaşıyla dūd-ı âhum eglence
Ne dilde arzû-yı cûya meyl şâh-ı bîdüm var
- 3 Makâm-ı ‘uzletüñ itdüm derûndan niyyet-i cezmin
Değışdüm sulha ser cümle hased erbâbınuñ rezmin
Fenâ meyhânesinüñ nakde çekdüm âlet-i bezmin
Ne gam ‘ışkuñla eylersem eger râh-ı ‘adem ‘azmin
Ki koynumda gam-ı dünyâ deger derd-i ferîdüm var
- 4 Harâbât-ı cihân içre olup serdâr-ı pây-ı hum
Şebistân-ı melâmetde selâmet nakdin itdüm kem

⁴⁹ Aynı mecmua, vr. 277b.

Makâm-1 istirâhatda murâd alur degül merdüm
Geçerse rûze fakr u fenâda gam degül ‘ömrüm
Ki soñunda benüm rûz-ı kıyâmet adlu ‘îdüm var

- 5 Alup pâyından itlâk itdüm esb-i himmetüñi sâkın
Şikâristân-ı ser-sebzüñi çıkup geşt itdüm âfâkın
Getürdüm sayd-ı maksûduñi zamân-ı fırsatın bakın
Kebûter sanma destümde *Behiştî* şî‘rüm evrâkın
Horôs-ı çarha ser-pençe urur bâz-ı sefidüm var⁵⁰

Tîgî

[MUHAMMES]

- 1 *Fe ‘ilâtün Fe ‘ilâtün Fe ‘ilâtün Fe ‘ilün*
Âh kim bu dil-i sûzânla öldüm gitdüm
Tutuşup âteş-i hırmânla öldüm gitdüm
Şem‘-veş dîde-i giryânla öldüm gitdüm
Heves-i mihnet-i cânla öldüm gitdüm
İrmedüm vuslata hicrânla öldüm gitdüm
- 2 Reh-güzârında döküp eşk-i revânum her sû
Bâd-ı âhum gibi her cânibe kıldum tek-i pû
Baña meyl itmez ise bârî o serv-i dil-cû
Nâlişüm işide rahm eyleye ol yâr diyü
Âh kim nâle vü efgânla öldüm gitdüm
- 3 Dest-i zulmiyle o şeh bir yaña göñlüm yıkdı
Bir yaña cism-i felek künc-i firâka tıkdı
Her yañadan beni gâyet gam u mihnet sıkdı

⁵⁰ Aynı mecmua, vr. 240b-241a.

Bir yaña ta'ne-i a'dâ ile cânım çıkdı
Bir yaña mihnet-i devrânla öldüm gitdüm

4 Dâr-ı gurbetde olup hicrle dâyim bîmâr
Kıldı gam-hâne-i firkatde göñül girye vü zâr
Ol tabîb-i dil ü cânise ider gülmege 'âr
Ne sorar hâlümü ne derdüme rahm eyler var
Dôstlar hasret-i dermânla öldüm gitdüm

5 Cân virirken yoluña *Tigî* olup senden dūr
Olmuş a'dâ-yı denî dâr-ı cihânda mesrūr
Hidmet-i hâk-i derüfide 'acebâ n'oldı kusūr
Segler âsûde işigüfide bu 'âşık mehcūr
Âh kim gayret-i akrânla öldüm gitdüm⁵¹

'ARŞİ

[1. MUHAMMES]

Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün

1 Benem ki mahrem-i esrâr-ı zât-ı lem-yezel'em
Muhît-i cümle mezâhir sıfât-ı bî-bedelem
Penâh-ı cümle ümem müttekâ-i her milelem
Bînâ-i ma'rifet-i 'ilm ü hikmete temelem
Egerçi âhirem ammâ cümleden ezelem

2 İşit kelâmumı benden saña cevâb-ı esah
Dilerseñi ola derûnuñ dolu safâ-yı ferah
Benem ki sâkî-i âb-ı hayâtam elde kadeh
Benem ki zâhidi kıldum esîr-i renc ü terah
Benem ki meclis-i erbâb-ı 'ışka câm-ı mülem

⁵¹ Aynı mecmua, vr. 246b.

Serîr-i kişver-i ma'nâya olduğum çün emîr
Döner cevâbum ile çarh-i mâh u mihr-i münîr
Bu kavle hüccet-i kâtî' baña sagîr u kebîr
Benem ki mü'min ü küffâra hem beşîr ü nezîr
Benem ki devr-i kamerde netîce-i zuhalem

4 Temevvüc-i kelimâtem dilümde bahr-ı 'amîk
Me'âl-i nazm-ı zülâlem beyân-ı sırr-ı dakîk
Bilür rumûzumı fazl ıssı sâhib-i tahkîk
Benem ki şems-i Hüdâyam ber-âsumân-ı tarîk
Benem ki burc-ı felekde süvâre-i hamelem

5 Şu'ûn-ı zâtum u oldı 'ayân tebâyi' ile
Mükemmel oldı vücûdum hutût-ı sâbi' ile
Emîn-i kenz-i tılsımam kitâb-ı râbi' ile
Muhît-i kevn ü mekânâ kelâm-ı câmi' ile
Benem ki 'Arşî makarr-ı İlâhî oldı dilüm⁵²

[2. MUHAMMES]

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

1 Hamdü li'llah kim kelâm-ı fazl-ı Hakka mazharuz
Bist ü heşt ü si vü dü harfe ser-â-pâ masdaruz
Men 'aref sırrına irdük rûh iline rehberüz
Ya'ni kim mülk-i serîr-i ma'rifetle serverüz
Zübde-i eşyâ bizüz 'arz-ı sadefde gevherüz

2 Çârdeh hattı 'ayân gördük ruh-ı zîbâda biz
Kâbe kevseyne 'urûc itdük şeb-i isrâda biz

⁵² Bahattin Kahraman, Arşî Dîvânı'nın Tenkitli Metni I, II, Selçuk Üniv., SBE, Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 1989, s. 422-423.

Okuduk *tûbâ lehüm* ol kâmet-i bâlâda biz
Cân virüp bulduk hayât ol la‘l-i rûh-efzâda biz
Sûretâ bir zerre ma‘nâda güneşden azharuz

3 Eyleyelden ilmü‘l-esmâ rumûzâtını derk
Bagladuk râh-ı tecerrüdde kalender-vâr berk
Püşt-i pâ urduk kılup dünyâ vü mâfihâyı terk
Ne hayâl-i rûz-ı ferdâ bizde ne-efkâr-ı merk
İbn-i vaktüz ‘ârif-i rûz-ı hisâb-ı mahşerüz

4 Tâ ‘ayân oldu cemâl-i fazl-ı *er-râhmânu’r-râhîm*
Tâzelendi devr-i ‘âlem oldu cennâtu’n-na‘îm
Cümle âfâkı mu‘attar kıldı bâd-ı hôş-nesîm
Zâhir oldu küll-i eşyâda sırât-ı müstakîm
Kıl taleb bizden bu sırrı kim beyân-ı defterüz

5 Meclis-i cânânede nûş eyledük câm-ı safâ
Tâ ebed bulduk visâl-i yâr ile ‘ömr-i bekâ
‘Âşık-ı mest-i Elestüz bizde yok zerk u riyâ
Pâdişâhuz ‘âlem-i ma‘nâda gerçi ‘*Arşiyâ*
Dergeh-i fazl-ı Hudâya bir kemîne çâkerüz⁵³

HAYLÎ

[MUHAMMES]

Fe ‘ilâtün Fe ‘ilâtün Fe ‘ilâtün Fe ‘ilün

1 Diñle ahvâlümü ey pâdişeh-i mülk-i himem
Kıl nazar hâlüme ey dâfi‘-i endûh u elem

⁵³ Ag.t., s. 424-425.

Dem-be-dem baña ‘adüv itmek için cevri ü sitem
Elümi kande çıkarırsa ‘aceb mi her dem
Tutalum iki elüm kande imiş kanı kerem

2 Bâg-1 ümmîdüme te’sîr ideli bâd-1 fenâ
Kâmetüm nahlini ham kılma der-i derd ü belâ [?]
Egme kim kesmege kasd eyledi gerçi a’dâ
Kimsenüñ togramadum kanına ekmek ammâ
Tutalum iki elüm kande imiş kanı kerem

3 Dir iseñ devlet ü ‘izzetle ziyâd ola demüñ
Elemüñ def’ idegör lutfla erbâb-1 gamuñ
Kana gark eylesün cismümi tîg-i sitemüñ
Kanı kan ile yuma var iken âb-1 keremüñ
Tutalum iki elüm kande imiş kanı kerem

4 Baña ayak tolayup dirmiş efendi düşmen
Sâgaruñ kanın içeri câmı düşürmez elden
İ’tikâd itme anuñ kavline sultânüm sen
Bu sahîh oldugı hâletde eyâ şâh-1 sühan
Tutalum iki elüm kande imiş kanı kerem

5 *Haylî*-i haste-dilüñ kanile toldı cigeri
Demidür kan akıdursa gamile dîdeleri
Kesme benden meded ey kân-1 ‘adâlet nazarı
Bir elüm kande ise hûn-1 sirişkümde biri
Tutalum iki elüm kande imiş kanı kerem⁵⁴

⁵⁴ Mecmua-i Eş’âr, Sül. Ktp. Es’ad Efendi Böl., Nu. 3424, vr. 251b.

DEFTERÎ [XVI. YY.]

MUHAMMES

Fâ 'ilâtün Fâ 'ilâtün Fâ 'ilâtün Fâ 'ilün

- 1 Geh belâ vü derd ü gam ikliminüñi sultâniyam
Geh gedâ-yı kûy-ı yâruñi bende-i fermâniyam
Geh hamîde kad ile tûp-ı gamuñi çevgâniyam
Geh çevgân-ı belânuñi gûy-veş galtâniyam
Ben bu devrûñi bî-ser ü sâ mân ser-gerdâniyam
- 2 Geh felek-âsâ felâket devrinüñi devvâriyam
Geh felâket devrinüñi bir nokta-i pergâriyam
Gâh bu nat'-ı zemîn-i mihnetüñi kammâriyam
Geh felek tâsında bu nerrâd-ı dehrüñi zâriyam
Ben bu devrûñi bî-ser ü sâ mân ser-gerdâniyam
- 3 Gâh eşk-i çeşmümüñi ben garka-i hûn-âbiyam
Gâh ceyhûn-ı belâ vü mihnetüñi tolâbiyam
Gâh çeşm-i pür-nemümle yemm-i gam girdâbiyam
Gâh girdâb-ı yem-i derd ü belâ gark-âbiyam
Ben bu devrûñi bî-ser ü sâ mân ser-gerdâniyam
- 4 Eşk-i çeşmüm içre bu çeşm-i habâb-âsâ döner
Kanlu yaşum câm-ı çeşmümde şarâb-âsâ döner
Dil belâ-sihinde sançılmış kebâb-âsâ döner
Bu fenâ seylinde yaşum âsiyâb-âsâ döner
Ben bu devrûñi bî-ser ü sâ mân ser-gerdâniyam
- 5 Dûd-ı âhum tolanup ol mâh-rûya 'azm ider
Eşk-i çeşmüm sû-be-sû yâr-ı cefâ-cûyı arar

Dil kebûter-veş hevâ-yı 'ışk ile turmaz döner
Defterî ten girdibâd-ı 'ışk ile tozup gider
Ben bu devrûfî bî-ser ü sâ mân ser-gerdânıyam⁵⁵

HÂLETİ-İ GÜLŞENİ

MUHAMMES

Fâ 'ilâtün Fâ 'ilâtün Fâ 'ilâtün Fâ 'ilün

- 1 Dôstlar âgâh oluñ dünyâ degildür ber-karâr
Kesb-i 'irfân idelüm gel elde iken ihtiyâr
Bunda ne gül den eser kalur ne nûr-ı[?] bâg u hezâr
Bu dil-i sûzânıla hem bir bölük ihvânıla
Hânkâh-ı Gülşenîde olalum nâlân u zâr
- 2 Kûşe kûşe her tarafda egleşür dîvâneler
Gûyiyâ şem'î alupdur ortaya pervâneler
Hıdmete bel bağlamışlar 'âşık-ı merdâneler
Bu dil-i sûzânıla hem bir bölük ihvânıla
Hânkâh-ı Gülşenîde olalum nâlân u zâr
- 3 Hânkâhı bâg-ı cennetden virir anuñ nişân
Ehl-i diller eylemişler âsitânında mekân
Her gice 'arşa çıkar feryâd u âh-ı 'âşıkân
Bu dil-i sûzânıla hem bir bölük ihvânıla
Hânkâh-ı Gülşenîde olalum nâlân u zâr
- 4 'Aynına almaz birisi zerrece dünyâ gamın
Çekmez anlar ibn-i vakt olmuş dahi ferdâ gamın
Sâkin olan çekmez anda cennetü'l-me'vâ gamın

⁵⁵ Nurten Bengi, *Dîvân-ı Defterî*, İst. Üniv., Edebiyat. Fak., Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Mezuniyet Tezi, İst. 1976, s. 137-138.

- Bu dil-i sūzânıla hem bir bölük ihvânıla
Hânkâh-ı Gülşenîde olalum nâlân u zâr
- 5 Dâyimâ zevk u safâyıla geçer devrânları
Derd-i dilden özge yokdur anlaruñ devrânları
Pîr-i ma'nânuñ cemâlidür kamu seyrânları
Bu dil-i sūzânıla hem bir bölük ihvânıla
Hânkâh-ı Gülşenîde olalum nâlân u zâr
- 6 Bildiñüz mi dōstlar bunda neler geldi neler
Hâkle yeksân olup yatur kamusı bî-haber
Âkıbet kılsak gerekdür çünki biz dahi
Bu dil-i sūzânıla hem bir bölük ihvânıla
Hânkâh-ı Gülşenîde olalum nâlân u zâr
- 7 Eyilüğe sa'y eyle ey dil olmadın 'ömrüñ temâm
Vaktüñi zâyi' geçürme yok yire kıl ihtimâm
Zevkden olma sakın hâlî dilâ her subh u şâm
Bu dil-i sūzânıla hem bir bölük ihvânıla
Hânkâh-ı Gülşenîde olalum nâlân u zâr
- 8 Nice biñ yıl 'ömrüñ olsa âkıbet bir ân imiş
Kimse bilmez ötesin bu bir 'aceb devrân imiş
Çünki her vasluñ soñı ey dōstlar hicrân imiş
Bu dil-i sūzânıla hem bir bölük ihvânıla
Hânkâh-ı Gülşenîde olalum nâlân u zâr
- 9 Çünki insân iki kerre gelmez imiş 'âleme
Gâfil olmak bir zamân lâyıık değildür âdeme
Hâletî hoş gör dimeñ belkim irişmez dem deme
Bu dil-i sūzânıla hem bir bölük ihvânıla
Hânkâh-ı Gülşenîde olalum nâlân u zâr⁵⁶

⁵⁶ Divan-ı Hâletî-i Gülşenî, İst. Üniv. Ktp., T. 783, vr. 11b-12a.

SABRÎ

MUHAMMES-İ MERHÛM SABRÎ RÂHMETU'LLÂHİ 'ALEYH

Fe 'ilâtün Fe 'ilâtün Fe 'ilâtün Fe 'ilün

- 1 Niçe bir dîdelertüm derdile hûn-bâr olsun
Niçe bir râz-ı nihânüm ile izhâr olsun
Hem-demüm kûşe-i gamda niçe bir zâr olsun
Hey vefâsız niçe bir mahremüñ agyâr olsun
Olsuñ ey yâr-ı cefâkâr u sitemkâr olsuñ
- 2 Genc-i firkatde beni derd ile zâr eyleyesin
Gayrılarla varasın seyr-i kenâr eyleyesin
'Âşık-ı sâdıküñ oldumsa firâr [eyleyesin]
Bir gice gelmege gam-hâneme 'âr eyleyesin
Olsuñ ey yâr-ı cefâkâr u sitemkâr olsuñ
- 3 Nice bir mihr [ü] vefâ eyleyesin a'dâya
Garazuñ cevri ü cefâ mı bu dil-i şeydâya
Merhamet eyle meded beni salma ferdâya
Tuyalı sevdiğümi başladuñ istignâya
Olsuñ ey yâr-ı cefâkâr u sitemkâr olsuñ
- 4 Âteş-i 'ışkuñ ile sînemi sûzân idesin
Dem-be-dem gözlerümi derd ile giryân idesin
Muttasıl vasluñ ile gayrıyı handân idesin
Niçe bir böyle baña cevri-i firâvân idesin
Olsuñ ey yâr-ı cefâkâr u sitemkâr olsuñ
- 5 Va'deler kılmış iken eylemedüñ 'ahde vefâ

‘Âşık-ı sâf-dile görme bu evzâ‘ı revâ
Kişi itdigini bulur bu meseldür cânâ
Niçe bir *Sabrî*-i bî-çâreye bu cevri ü cefâ
Olsuñ ey yâr-ı cefâkâr u sitemkâr olsuñ³⁷

ZÂKİRİ

Mefâ‘ilün Mefâ‘ilün Mefâ‘ilün Mefâ‘ilün

- 1
Esîr-i nefsi-i emmârem ‘aceb bed-hâl ü bed-kârem
Şefir-i kabre irişdüm hevâyile henüz yârem
Giderem râha zâdum yok saña ne yüz ile varam
Esirge kapuña geldüm dedüñ yâ Rabbî Gaffârem
Senüñ kapuñ dururken ben yâ varup kime yalvaram
- 2
Hudâvendâ sen ol Allah u Râhmân u Râhîmimsin
Kamu ahvâlüme vâkîf habîrimsin basîrimsin
Ağsınâ yâ gıyâse‘l-müstagîsîn dest-gîrimsin
Esirge kapuña geldüm dedüñ yâ Rabbî Gaffârem
Senüñ kapuñ dururken ben yâ varup kime yalvaram
- 3
Eger yüz biñ günâh itsem ricâmı kesmezem senden
Kelâmumda musarrahdur didüñ *lâ taknetü* benden
Mübeşşirlerle şâd eyle bu rûhum çıkmadan tenden
Esirge kapuña geldüm dedüñ yâ Rabbî Gaffârem
Senüñ kapuñ dururken ben yâ varup kime yalvaram
- 4
Senüñ her kûşede zikrûñ ider zühhâd u ‘ubbâduñ
Kimi ihfâya mazhardur kimi cehren kılur yâduñ
Ne naks ola hazîneñden Ganî Vehhâb iken aduñ
Esirge kapuña geldüm dedüñ yâ Rabbî Gaffârem

³⁷ Mecmua, Süleymaniye Ktp., Es‘ad Efendi Böl., Nu. 3424, vr. 235b.

Senüñ kapuñ dururken ben yâ varup kime yalvaram

- 5 Kuluñdur *Zâkiri*-i derdmend ey ‘âlim ü dâna
Senüñ tevhîdüñi eyler havâ ile ider ammâ
Anuñ cürmini ‘afv itseñ safa şirk itmedi hâşâ
Esirge kapuña geldüm dedüñ yâ Rabbî Gaffârem
Senüñ kapuñ dururken ben yâ varup kime yalvaram⁵⁸

‘AZİZ MAHMUD HÜDÂYİ

[1. MUHAMMES]

Fe ‘ilâtün Fe ‘ilâtün Fe ‘ilün . . .

- 1 Zevk-i dünyâya mahabbet nice bir
Lezzet-i fânîye ragbet nice bir
Nice bir ‘âdet ü bid‘at nice bir
Nefs-i şirrîre itâ‘at nice bir
Mâye-i ‘ömri izâ‘at nice bir
- 2 Nice bir ‘ömr-i ‘azîz ola telef
K’olmaz cümle cihân aña hâlef
Cevheri yire urup alma hazef
Nefs-i şirrîre itâ‘at nice bir
Mâye-i ‘ömri izâ‘at nice bir
- 3 Ger *Hüdâyî*den alırsañ haberi
Viregör Hak yolına cân u seri
Kalmasın zenb-i vücûduñi eseri
Nefs-i şirrîre itâ‘at nice bir
Mâye-i ‘ömri izâ‘at nice bir⁵⁹

⁵⁸ Vasfi Mahir Kocatürk, *Tekke Şiiri Antolojisi*, Ank., 1955, s. 275-276; *Büyük Türk Klasikleri*, İst., 1987, C. 6, s. 19.

[2. MUHAMMES]

Fe 'ilâtün Mefâ 'ilün Fe 'ilün

- 1 Ey dil ü cân içinde cânânım
Kerem it yap bu kalb-i vîrânım⁵⁹
Ele al hâtır-ı perîşânım
Kudret-i tâmme ıssı sultânım
Râhmet-i 'âmme ıssı sultânım
- 2 Kullaruñdur efendi pîr ü cûvân
Saña muhtâc durur zemîn ü zamân
Nazar-ı lutfuñ isteriz her ân
Kudret-i tâmme ıssı sultânım
Râhmet-i 'âmme ıssı sultânım
- 3 Ger *Hüdâyî* garîbe olsa nazar
Kalmaya hem sivâdan anda eser
İre matlûba gide cümle keder
Kudret-i tâmme ıssı sultânım
Râhmet-i 'âmme ıssı sultânım⁶⁰

SIDKÎ PAŞA

Fâ 'ilâtün Fâ 'ilâtün Fâ 'ilâtün Fâ 'ilün

- 1 Bûlbül-i gülzâr-ı hüsnüñ çünki dest-mûzdur
Olma kaydıyla mukayyed bir mübârek rûzdur
Mevsim-i 'iş u safâ hengâm-ı sâz u sözdür
Ey göñül gül devridür vakt-i nev-i nevrûzdur

⁵⁹ Ziver Tezeren, Seyyid Aziz Mahmud Hüdâyî Divanı-II, İst., 1985, s. 49 ; Dîvân-ı 'Azîz Mahmud Hüdâyî, İst., 1287, s. 52.

⁶⁰ Tezeren, Seyyid Aziz Mahmud Hüdâyî Divanı-II, s. 106; Dîvân-ı 'Azîz Mahmud Hüdâyî, s., 111.

Cân bağışlar âdeme bu dem dem-i fûrûzdu

- 2 İhtiyârî cür‘a-i zehri kişi nûş eylemez
‘İşk hûşyârını nâsîh pendî bî-hûş eylemez
Va‘de-i ferdâ-yı vaslî dil ferâmûş eylemez
Vâ‘iz-i şehrûñ kimesne pendini gûş eylemez
Ussiladur ‘îş u nûşa bir mübârek rûzdu
- 3 Sahn-ı gülşen pür-safâ sâz-ı nevâ-yı murgıla
‘Andelîb âgâzede hûş nagmehâ-yı murgıla
Bezm-i cem‘iyyet gibi ol hûy u hâ-yı murgıla
Bâg pür-âvâzedür sıyt u sadâ-yı murgıla
Gûyiyâ her kûşede bir dürlü sâz u sözdür
- 4 Gâh olur merdümlük idüp iltifât eyler velî
Gâh olur ki cevriye eşküm Fırât eyler velî
Hâsılı lutf u ‘itâbı bî-sebât eyler velî
Cebrûñden mürde dil kesb-i hayât eyler velî
Neyleyem ammâ yine ol gamzeler dil-dûzdu
- 5 *Sıdkî*-i dem-beste-i bülbül-sıfât şeydâ iden
Hasret-i gülzâr-ı lutfuñdur şehen-şâhâ iden
Gerçi çokdur hâne-i dil hedm idüp rûsvâ iden
Bu murâduñ milket-i göñlün alup yagmâ iden
Bir sitemkâr-ı cefâ-cû dilber-î dil-sûzdu⁶¹

SİNAN ÜMMİ

Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün

- 1 ‘Âşık ol yârı hacâlet çekmeden kaçup sever

⁶¹ Günay Baytuğ, Ahmed Sıdkî Paşa Divanı, İst. Üniv., Ebb. Fak., Türk Dili ve Edb. Böl. Mez. Tezi, İst., 1972, s. 82-83.

Tâ-ebed derd-i firâkat çekmeden kaçup sever
İntizârı yok işâret çekmeden kaçup sever
Ölümi hergiz beşâret çekmeden kaçup sever
Hâsıl-ı kelâm hasâret çekmeden kaçup sever

2 Ey kılan da'vâ-yı merdân kılmayasın hiç makâm
Ol fenâ-ender-fenâ kalmaya hergiz nîk-nâm
Mahv olursañ a küllî varlığını Hakdur temâm
Yâr ile kim yâr olur görmez dinür haşr u kıyâm
Neylesün 'âşık kıyâmet çekmeden kaçup sever

3 'Âşık-ı merdâne Hakdan gayrıya dil vermeye
Dü cihânuñ sevgisi kalbine anuñ girmeye
'İşka fermân olmayan böyle selâmet görmeye
Kankı dilde derd-i yâr olsa melâmet irmeye
Gelmesüñ diyü kasâvet çekmeden kaçup sever

4 'Âşık oldur mürşid-i kâmilden ırmaz gözünü
Sad hezârân biñ belâ gelse çevirmez yüzünü
Neylesün Mecnûn olup Leylîye virmiş özünü
Vuslat-ı yâruñ elinden hiçe satmış nâzını
Görmeyem diyü melâmet çekmeden kaçup sever

5 'Ârife diler cihânda sevdiğin bulmuş niçün
Vahdetüñ deryâsına bahrî olup talmış niçün
'Âşık-ı bî-çâre derdine devâ kılmış niçün
Didiler *Ümmî Sinân* mahbûba yâr olmuş niçün
Olmaya âhir nedâmet çekmeden kaçup sever⁶²

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

⁶² O. Kâmil Erdem, Divan Şeyh Yusuf Sinan Ümmî, İst. Üniv., Edb. Fak., Türk Dili ve Edb. Böl. Mez. Tezi, İst., 1974, s. 27-28; Divân-ı Sinan Ümmî, Kütahya Vahid Paşa İl Halk Ktp. Yz. Nu. 1315, s. 120.

KELİM [EYYÛBİ]

- Fe 'ilâtün Fe 'ilâtün Fe 'ilâtün Fe 'ilün*
- 1 N'eyledüñ n'eyledüñ ey çarh yine kan itdüñ
Yine bir mâha bugün cevr-i firâvân itdüñ
Yine kasd-ı sitem-i nâdire-sencân itdüñ
Gülşen-i hâtır-ı ehl-i dili vîrân itdüñ
Yine bir servi bugün hâk ile yeksân itdüñ
- 2 Kanı ey çarh-ı cefâ-pîşe Solakzâde kanı
N'eyledüñ n'eyledüñ ol Yûsuf-ı gül-pîrezeni
Nice hâke koduñ ol kâkül-i 'anber-şikeni
Alup ey deyr-i harâb ol sanem-i sîm-teni
Yakduñ âteş-gede-i bî-dilleri sûzân eyledüñ
- 3 Esdirüp gülşen-i hüsnüfde felek bâd-ı fenâ
Eyledüñ ol gül-i nev-hîze 'aceb kasd-ı safâ
Ne 'aceb câygehin eylese dil genc-i 'inâ
İdüp evvel hûr-veş sâkin-i Firdevs-i bekâ
Meskenin ehl-i dilüñ dûzah-ı hicrân itdüñ
- 4 Gıtdi ol Yûsuf-ı nâzende o nakş-ı mergûb
Kılsa ihvâmı n'ola girye misâ'1-i Ya'kûb
Nice kılduñ o güneş-çehre-i nâ-bûdı gurûb
Görse belki birine sabr idemez idi Eyyûb
Bu musîbetleri kim dildedür enbân itdüñ
- 5 İdüp o gence felek hâk-i siyehde medfen
Eyledüñ âteş-i hasretle derûnum külhan
Nâr-ı Nemrûd Birâhîme olurken gülşen

Tutamaz şahs-ı hayâli dil-i zârumda vatan
Bu mehîb âteşi kim dilde fûrûzân itdüñ

6 Kanı ol Yûsuf-ı şûr-efken-i bâzâr-ı niyâz
Kanı ol ‘arbede-sâz-ı sırr-ı hengâme-i nâz
Hazer eylerken anuñ sihr-i lebinden i‘câz
N’eyledüñ n’eyledüñ ey hokka-ger-i şu‘bede-bâz
Mühre-i hâl-i siyeh-fâmını pinhân itdüñ

7 Kanı ol merhem-i zahm-ı dil-i âşüfte-penâh
Nice kıyduñ o melek-çehreye bî-cürm ü günâh
Nice kıldıñ o gülün pisterini hâk-i siyâh
Veh ki sünbül gibi başında tutarken her gâh
Şimdi ol perçemi hâk içre perîşân itdüñ

8 Gel duâ eyle sözüñ buldı *Kelîmâ* encâm
İtsün ol hür-sıfât gülşen-i cennetde makâm
Eylesün nâz ile Firdevs-i berîn içre hırâm
Aglamag ile açılır sanma o çeşm-i bādâm
Bes ki ne zevrâkı gark-âbe-i tûfân itdün⁶³

FERİDUN

[1. MUHAMMES]

Fe ‘ilâtün Fe ‘ilâtün Fe ‘ilâtün Fe ‘ilün

1 Olup çün Hakdan ‘atâ zâtüña *levlâke lemâ*
Cünbüş-i mihrüñ ile buldı zuhûr arz [u] semâ
Yüzüñ ey şems-i risâlet virüp âfâka zıyâ

⁶³ Dîvân-ı Kelîmî, Süleymaniye Ktp., Ayasofya Böl., Nu. 396/1, vr. 7b; Mustafa İsen, Acıyı Bal Eylemek Türk Edebiyatında Mersiye, Akçağ Yay., Ank., 1993, s. 247-248. ; Remzi Kaygulu, Dîvân-ı Kelîm, İst. Üniv., Edebiyat Fak., Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Mezuniyet Tezi, İst., tarihsiz, s. 17-19.

Gidüben zulm-ı dalâlet gelüp envâr-ı Hüdâ
Buldı ser-cümle cihân nûr u sūrûrile bahâ

2 Sebeb-i rif'at-i 'âdemsin eyâ şâh-ı rüsül
Nefehât-ı keremüñ feyz-i reh-i ehl-i göñül
Reh-i 'ışk içre ruhuñ hâdî-i erbâb-ı sübül
Eser-i zülf-i ruhuñdan açılır sünbül ü gül
Meded ol sünbül ü gül boynuña bifi cân fedâ

3 Kademüñ olsa n'ola secdegeh-i ehl-i yakîn
Ayaguñ topragıdur tâc-ı ser-i 'arş-ı berîn
Yüzüñüñ [?] mervahası şehper-i Cibrîl-i Emîn

64

4 Sensin ey şâh-ı rüsül mâhî-i tugyân-ı 'usât
Ümemüñ melce'i hem şâfi'-i rûz-ı 'Arasât
Seherî tâ kim ire båd-ı sabâdan nefehât
Ola her nefha-i cân-bahşıyla yüz bifi salevât
Saña ey Seyyid-i Kevneyn ü şeh-i her dü serâ⁶⁵

[2. MUHAMMES]

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

1 Zîr-i müjgân geh nigâh-ı nâzımı mestûr ider
Gâh düşnâmuñ şifâ-sâz-ı dil-i rencûr ider
Tavr u tarz-ı dil-firîbi gösterüp mehcûr ider
Sanma ey dil yâr lutfiyla seni mesrûr ider
Soñra vîrân eylemekden kasdı kim ma'mûr ider

⁶⁴ Bu mısralar metnin aslında boş bırakılmıştır.

⁶⁵ Dîvân-ı Feridun, Süleymaniye Ktp., Lala İsmail Böl., Nu. 470/1, vr. 30a-30b.

- 2 Ehl-i dilde görse bir câm-ı şarâb-ı la'î-gûn
Kînederlikle döner eyler elinden ser-nigûn
'Âşıkâ nûş itdirir hûn-âbe-i zahm-ı
Neşve-yâb-ı ber-metîn[?] seng-i sitemle çarh-ı dûn
Dillerin hem çün şikest-i kâse-i fagfûr ider
- 3 Sanma hırmân-ı tekellümdür yakan 'âşıkları
Nâ-nüyûşî-i [?] tazallumdur yakan 'âşıkları
Yâ nigâh-ı bî-terahhumdur yakan 'âşıkları
Tâb-ı ruhsâr u tebessümdür yakan 'âşıkları
İltigâb-ı şem' çün pervâneyi rencûr ider
- 4 Nûr-bahş rûy durup nikâb olmuş ne sûd⁶⁶
Pence-tâb-ı âfitâb-ı çarh tâb olmuş ne sûd
Müşteri yâhud 'attâr u yâ şihâb olmuş ne sûd
Ahter-i baht-ı siyâhum âfitâb olmuş ne sûd
Tîre mutlakdur şe'â'ir 'âlemi deycûr ider
- 5 Nefha-i Rûhu'l-Kudusden olsa ger âyât-ı dil
Rûşen olsa nûr-ı Mûsâdan eger mişkât-ı dil
Câm-ı vahdet neşvesinden olsa ger hâlât-ı dil
Biñ neşât olsa eger safvet-dih-i mir'ât-ı dil
Anı bir demde yine şahs-ı kesel mekdûr ider
- 6 Rûy-ı mihrî ol ruh-ı pür-tâbda görmek de güç
Neşve-i la'î şarâb-ı nâbda görmek de güç
Rûy-ı hûy-rîzin gül-i sîrâbda görmek de güç
Vasl-ı yâr muhâl ü hâbda görmek de güç
Hâbı bidârî-i fikret dîdeden mehcûr ider

⁶⁶ Bu mısradâ vezin bozulmaktadır.

- 7 Ey *Feridun* ol sitem-cû terk-i bî-dâd itmeden
Dest-i lutfıyla dil-i vîrânım âbâd itmeden
Bir nigâh-ı dil-nevâzî eyleyüp yâd itmeden
Cevrûñi çekdi sükûti lutf idüp şâd itmeden
Sanma ey dil yâr lutfıyla seni mesrûr ider⁶⁷

MURTAZÂ KULU HÂN ZAFER

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

- 1 Bu cihânda şâm gamsız olmaz 'işret ey göñgöl
Subh-ı 'îşuñ itme bî-şâm-ı firkat ey göñgöl
Ayrı olmaz birbirinden nûr u zulmet ey göñgöl
'İşret otın yanmadı bî-dûd-ı mihnet ey göñgöl
Beh ki vaslı içre yana şem'-i ülfet ey göñgöl
- 2 Bî-vefâdur bu kadîmî deyr-ârâ bu köhne tâk
Kim ki içdi vasl câmın artdı anda iştiyâk
Vasl çün mümkün degüldür çekmegil derd-i firâk
İçmeyenge derd virdi içene virdi firâk
Zinhâr ol câhil saru kılma ragbet ey göñgöl
- 3 Ger felek döndi ise cevri sañga olsa 'ayân
Halk ilen âmîziş itgil eyle kim âb-ı revân
Ülfet ile tâ ki külfet götürülsün ez-miyân
Söz danışmak bâb ol tûtî-yi şîrîn-zebân
'Akl ilen peydâ olur esbâb-ı devlet ey göñgöl
- 4 Mansıb-ı dünyâ hasedsiz olmağ ey rûşen-zamîr

⁶⁷ Dîvân-ı Feridun, vr. 30b-31b.

Fitne itmek pişesidür gözlemez bürnâ vü pîr
Elli il çekdüm cefâsın âhiri kıldı esîr
Bir ulu sultân iken itdi meni zâr u hakîr
Çehresinden bellidür sâr-ı nekbet ey göñgöl

- 5 El-hazer bu çerh-i dînuñg hîlesinden el-hazer
Cevrine sabr eylegil tâ olmasun yevmü'l-beter
Hoş meseldür kim seferden menfa'atlüdü hader
Şükr idüp otur yerîñgde kıl 'ibâdet ey *Zafer*
Koyma elden bir nefes dâmân-ı ülfet ey göñgöl⁶⁸

NÂMÎ [AHMED]

- 1 *Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün*
Görinen cilvegâh-ı nûr-ı vahdetdür cihân sanma
Hüveydâdur fûrûg-ı âfitâb-âsâ nihân sanma
O nûruñ kevnidür cümle zemîn ü âsumân sanma
Nümûn-ı kesret-i eşyâyı îcâd-ı zamân sanma
Zuhûr iden 'ademdür hep vücûd-ı îñ ü ân sanma
- 2 Görürken 'aks-i eşyâ merdüm-i çeşmüñde zâhirdür
Velî çeşmüñ anı görmekte 'âcizdür bu mâhirdür
Vücûdun çeşm-i 'âlem 'aks-i cânân anda hâzırdur
Görünmez safîa ammâ ol hemîşe sende nâzırdur
Gören ol görinen ol nûr-ı vâhiddür yalan sanma
- 3 Vücûduñ gerçi 'âlemde zuhûr itdi nümâyişde
Nümâyân oldu ammâ sende 'âlem rûy-ı dânişde

⁶⁸ İsmail Doğan, *Dîvân-ı Türkî-i Zafer* Transkripsiyon ve Dil İncelemesi, Gazi Üniv., SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ank., 1988, s. 139-140.

'Adem âyîne 'âlem 'aks-i insân âferîneşde
Heyûlâ-yı vücûd anda çü çeşm-i 'aks-i bîneşde
Nigâh-ı rû-be-rû ol nûrdur ibn-i fülân sanma

4 O emirle geçirseñi 'ömrüñi dâyim itâ'atde
Letâfet hâsıl eyler cismüñi a'mâl-i sadâkatde
Olur çeşm-i dilüñ bînâ bu hengâm-ı şehâdetde
Görürsüñi cümle zerrât-ı cihân hîcdür nihâyetde
O dem hep safa dirler 'âlemi kevn ü mekân sanma

5 Hazîn olma görüp âhirde mâl ü câh-ı dünyâyı
Safia ikbâl iderse hem sürûr virme küncâyı
Ne gamnâk ol u ne şâd ol kıl temâşâ huld-ı ma'nâyı
Rızâ-yı Hakka her dem gûşîş eyle gezme her câyı
Geçürme fırsatı *Nâmî* zamânı câvidân sanma⁶⁹

GÜFTİ

Fâ'ilâtüm Fâ'ilâtüm Fâ'ilâtüm Fâ'ilün

1 Her taraf dellâl-ı bendergâh-ı takdîr-i kazâ
Gûş-ı dehri eyleyüp her gâh pür-sıyt u sadâ
Böyle olur nagme-engîz-i sudâ' mâcerâ
Var mı bir gül olmaya her kâh-ı dâmen-girâna
Hükm-i târâc-ı sabâ vü hâr-ı dehlîz-i fenâ

2 Çünki yazmış sûret-i ekvânı nakkâş-ı suver
Anda göstermiş nice esrâr-ı ma'nîden eser
Böyle olmuş lâ-cerem sûret-nümâ-yı hayr u şer
Muktezâ-yı şîve-i takdîr-i fihrist-i kader

⁶⁹ Dîvân-ı Nâmî, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Ef. Böl., Nu. 3519/2, vr. 98b-99a.

Kim ide rûz u şebi efsâne-gûy-ı mâcerâ

3 Şâh-ı dehr olsañ olur pâşide icrâ-yı fenâ
Tumturâk-ı saltanat tâk u revâk-ı kibriyâ
Böyledür hükm-i hudûsât-ı sipihr-i bî-vefâ
Hâl-i ‘âlemden ider ifşâ-yı bahs-i mâcerâ
Câm-ı Cem âyîne-i İskender-i gîfî-nümâ

4 Kıl nazar ‘ibretle seyr eyle bu dehr-i serseri
Gör müşahhas nice Dârâ vü nice İskenderi
Hâk-i sahrâ-yı ‘adem olmuş zemîn-i kişveri
Gör temâşâ[gâ]h-ı kudretde sufûf-ı mahşeri
.....

5 ‘Akl bulmaz böyle bir esrâr-ı mahfiden nişân
İremez gavrına bu sırrun ‘ukûl-i ins ü cân
Rûz-ı fitrat tarh olındukda heyûlâ-yı cihân
Böyle olmuş sûret-i takdîr-i hükm-i Müste‘ân
.....

6 Çekme gam ey dil ne deñlû cevri iderse rûzgâr
Lâyık-ı hüsn-i kabûl olmaz libâs-ı müste‘âr
Her ne kim fihrist-i takdîre olındı der-kenâr
Böyledür dîvân-ı fitratda cû hükm-i Kirdigâr
Ola mer‘î semt-i zânûgâh teslîm ü rızâ

7 Âşiyânuñ Kâf-ı istignâda olursa hemîn
Hükm-i takdîr-i ezel âhir ider ‘arz-ı zemîn
Dem gelür me’yûs-ı gam olur dem gelür kâm-bîn
Böyle olur saydgâh-ı dehre ey *Güfî* kemîn
.....

70

⁷⁰ Kâşif Yılmaz, Güfî Hayâtı, Eserleri, Edebî Kişiliği, Tezkireciliği İle Dîvân’ı, Zafer-nâme’si ve Teşrifâtı’ş-Şuarâ’nın Tenkitli Metni, Atatürk Üniv., SBE, Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum, 1983, s. 276 [Metinde noktalarla gösterilen eksik mısralar adigeçen Tez’de de aynen boş bırakılmıştır].

SÜKKERİ

Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün

- 1 Nigâh it nâz ile ol nergis-i bîmârî görsünler
Dehanuñ dürcin aç silk-i dür-i şehvarî görsünler
Dem-i cân-bahşî nefh eyle Mesîh-asarî görsünler
Tekellüm eyle tûtî-veş şeker-güftârî görsünler
Ruhuñ mir'âtını 'arz eyle kim dîdârî görsünler
- 2 Dem âşâm olsun a'dâ la'l-i rûh-efzâfî gördükçe
Bükülsün serv-kadler kâmet-i tubafî gördükçe
Kör olsun çeşm-i düşmen nergis-i şehlâfî gördükçe
Ko çıksun cânî 'uşşâkuñ kadd-i balafî gördükçe
Salın çap-rast sen tâvûs-ı hoş-reflârî görsünler
- 3 Çıkup eflâke âhumdan direkler dikilür yürür
Bu sînem dâğınuñ izhar-ı zahmı açılır yürür
Senüñ kim hüsn ile nâmuñ cihâna yayılır yürür
Reh-i 'ıškuñda çeşmümden sirişküm dökülür yürür
Baña inanmayanlar dîde-i hûn-barî görsünler
- 4 Firâkuñ leşkeri irse cihâmı baña teng eyler
Müyesser olsa vuslat-ı hayret ammâ 'aklı deng eyler
Görüñ bî-amân şûhî nice dünyâyâ reng eyler
Mey-i la'l-i lebinden mest olan 'uşşâk ceng eyler
Nice kanlar döker yok yire ol hünkârî görsünler
- 5 Niceler tûtî-i gûyâ olur evsâf-ı la'lüñde
Niçeler vâlih ü şeydâ olur evsâf-ı la'lüñde

Niçe nazm-ı belîg imlâ olur evsâf-ı la'lüfde
Niçe garrâ gazel inşâ olur evsâf-ı la'lüfde
Velî şirin-edâda *Sükkerî* eş'ârı görsünler⁷¹

NÂZİK [BURSALI]

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

- 1 Kande cânâna irer cân olmayan
Nice Hakka irsün insân olmayan
Bulmadı Kur'ânı Kur'ân olmayan
Kande bulsun kurbı kurbân olmayan
Nice Hakka irsün insân olmayan
- 2 Kıl ü kâli ma'rifet 'add eyledüñ
Geh kabûl itdüñ gehi redd eyledüñ
Râh-ı Hakkı bilmedüñ sedd eyledüñ
Kande bulsun kurbı kurbân olmayan
Nice irsün ünse insân olmayan
- 3 Hak budur didüñ düşüp sevdâlara
El uzâtduñ sû-be-sû dünyâlara
Düşdüñ âhir haddi yok ârâlara
Kande bulsun kurbı kurbân olmayan
Nice irsün ünse insân olmayan
- 4 Dâyimâ feyz-i Hudâya nâzır ol
Gir tevekkül râhına müstagfir ol
Bu sözüm Hak dinle birdür hem bir ol
Kande bulsun kurbı kurbân olmayan

⁷¹ Sükkerî Hayatı, Edebî Kişiliği ve Dîvânı, Haz. Erdoğan Erol, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ank., 1994, s. 238-239.

Nice irsün ünse insân olmayan

- 5 Gezdi *Nâzik* ser-te-ser dünyâ yüzün
Viridi câmı görmege dâñâ yüzün
Hamdü li'llah görmedi illâ yüzün
Kande bulsun kurbı kurbân olmayan
Nice irsün ünse insân olmayan⁷²

ASKERÎ [KÛTAHYALI]

VE HÂZÂ MIN MANZÛMÂTIHI [1]

- 1 *Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün*
Ey göñül kesme ümîdüñi ol ulu dergâhdan
Rûz u şeb isde murâduñi ol ulu Allâhdan
Tâlib olma çek elüñi 'izz ü livâ-[y]ı câhdan
Saltanatdan fârig ol geç hayme.vü hargâhdan
Girü kalmışdur bular bil nice yüz biñ şâhdan
- 2 Ehl-i dünyâ ile bir dem sakın olma âşinâ
Anlara olup musâhib Hakdan olursun cüdâ
Töp idüp çevgân-ı 'ışka cânuñı eyle fedâ
İr bekâ-i mutlaka olup fenâ-ender-fenâ
Açıla ebvâb-ı ma'nâ *küntü kenzu'llahdan*
- 3 Ger olasın devletile sen Süleymân-ı emîn
Menzilüñi olur senüñi de 'âkıbet zîr-i zemîn
Vasl-ı yâre irişince turma it âh u enîn

⁷² Abdülkerim Gülhan, *Nâzikî Dîvânı*, Uludağ Üniv., SBE, Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 1989, s. 167; *Dîvân-ı Nâzik*, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Ef. Böl., Nu. 3511, vr. 59b.

İrişüp gül sohbetine olmayınca hem-nişin
Bülbül eyler mi ferâgat nâle ile âhdan

4 Çün didi *el-fakru fahrî* şeh-i sultân-ı habîr
Fakra iriş kim cihânda sen de olasın emîr
Bir ola yanufîda hırka tâc u atlâs u harîr
Nice bir zındân içinde olasın sen de esîr
Cehd idüp kurtarıgör cân Yûsufin çâhdan

5 Tâlib-i merdâne iseñ gel berü kıy cânufîa
Çok mıdur virmek yolında cânufî cânânufîa
Zerrefî râhşâna ulaşıdur ulaşırsañ kânufîa
Kârbândan girü kalma iresin Rahmânufîa
Düş izine sanma hergiz râh-ı ehlu'llahdan

6 Menzilüñ gâyet uzakdur tuta göñül
Yola yoldaşsız gidilmez bul özüñe bir refîk
Çün ulular didiler evvel refîk sümme't-tarîk
Yalıñuz yola gidenüñ mâlını eyler sarîk
Gör saña neyer harâmî kal hele râhdan

7 'Askerî sen yatmaz olduñ giceler hîç zârdan
Bû-yı vuslat ire mi bir gün 'aceb gülzârdan
Cigerüm delik delikdür hasretiyle hârdan
Gelse eyyâm-ı bahâr tolsa zemîn ezhârdan
Çıksa taşra nevrûz-ı sultânî bârgâhdan⁷³

⁷³ Dîvân-ı 'Askerî, İst. Üniv. Ktp., TY. 9658, s. 165; Mehmet Saadettin Aygen, Şâir ve Mutasavvıf Gülaboğlu Muhammed Askerî [Hayatı ve Şiirleri], Türkeli Matbaası, Afyon, 1979, s. 54. Aygen'in hazırladığı eserde bir çok hatâ ve eksik olması sebebiyle, biz daha önceden incelenerek sayfalanmış olan yazma Dîvân'ı esas aldık.

VE LEHU EYZAN KUDDİSE SIRRUHU MUSAMMAT TERKİB-BEND [2]

Fâ'ilâtüm Fâ'ilâtüm Fâ'ilâtüm Fâ'ilüm

- 1 İtmedi baña terahhum hiç o yârum neyleyem
Arttı gün günden figân u âh [u] zârum neyleyem
Bî-karar oldum 'aceb hiç yok karârum neyleyem
Mecnûnum taglara düşdüm gitdi 'ârum neyleyem
Leylâya düş olmag için intizârum neyleyem
- 2 Boynuma tolandı yarûfî mâr-ı zûlf-i 'anberi
Yoluña kıldum fedâ Mansûr gibi cân u seri
Cânını çevgân-ı 'ışka tûp idüpdür 'ışk eri
Dirsem ey zâhid ferâgat eyle sevme dilberi
Elde degül zerre deflü ihtiyârum neyleyem
- 3 Genc-i pinhân-ı mahabbet bendedür viraneyem
Yanarum yarûfî hayâli şem'ine pervaneyem
Bilmez oldum sag u solum 'akl yok dîvâneym
Nûş idelden cân-ı 'ışkı şöyle kim mestaneyem
Tâ ebed gitmez başumdan bu humârum neyleyem
- 4 'Âşika dîdâr-ı yârüm zühd ü takvâ kılmazam
Cennet ü hûrfi için gavgâya başum salmazam
Ben cünûn-ı 'ışk olaldan kendi kendüm bilmezem
Derd ile Ya'kûb gibi giryân oluben gülmezem
Aglamak oldu cihânda kesb-i kârum neyleyem
- 5 '*Askerî* çünkü işitdi küllü men '*aleyhâ fân*
'Âkıbet dünyâ fenâdur 'ışka ulaş sen hemân
Küllü şey'in hâlikünden 'akl u cân virmez nişân
Hân u mânı 'akl u cânı biragup oldum revân
Râh-ı 'ışka sarf idüp hep cümle vârum neyleyem⁷⁴

⁷⁴ Dîvân-ı 'Askerî, s. 173-174.

DİGER MUSAMMAT TERKİB-BEND[3]

Fâ'ilâtüm Fâ'ilâtüm Fâ'ilâtüm Fâ'ilüm

- 1 Hey dirîgâ kim 'aceb bîmâra düşdüñ ey göñül
Bilmezem nolduñ yine âvâre düşdüñ ey göñül
Bir cefâsı çok vefâsız yâre düşdüñ ey göñül
Rûz u şeb bülbül gibi sen zâre düşdüñ ey göñül
Eş olup Ferhâdile taglara düşdüñ ey göñül
- 2 Hiç kararuñ yok yelersüñ dâ'ima yeller gibi
Eşk-i çeşmüñ akıdursuñ dâ'imâ seller gibi
'Aklufu başuñ devşir sen dahi iller gibi
Tekyegâh-ı 'ışk içinde bengî abdâllar gibi
Vâlih ü hayrân olup esrâre düşdüñ ey göñül
- 3 Nice bir genc-i melâmet içre olasin 'alil
Akıdup hasretle göz yaşını idesin sebîl
Garka virirsin cihânı 'âkıbet manend-i Nîl
Âteş-i suzan içre kalduñ uş hôr u zelîl
Yâ yüri var tâ ebed sen nâre düşdüñ ey göñül
- 4 Ol nigâr-ı dilrübâ gör yine bir kâr eyledi
Ref' idüp yüzden nikâbın 'arz-ı dîdâr eyledi
Dâne-i hâlin döküp dâma giriftâr eyledi
Zülfinüñ bir teline bend itdi şikâr eyledi
Yok hâlâs olmaga vechüñ dâre düşdüñ ey göñül
- 5 İderem dâ'im elinden nâle-i âh u figân
Çünki uslanmaduñ imdi derdile var turma yan
'*Askerî* der hazret-i Hak vire insâfuñ hemân
Mescidi terk eyleyüp meyhâneye oldun revân
Bir büt-i tersâ sevüp zünnâre düşdüñ ey göñül⁷⁵

⁷⁵ Dîvân-ı 'Askerî, s. 179; Aygen, s. 61.

**DİGER NA'T-I HAZRET-İ SULTÂN-I SERÎR-İ Lİ-MA'ALLAH
'ALEYHİ SALEVÂTU'LLÂH [4]**

- Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün*
- 1 Eyâ mahbûb-ı sultânî ve yâ ey nûr-ı Rabbânî
Eyâ ey a'zam-ı esmâ zuhûrî sırr-ı Sübhânî
Garîbem yâ Resûlallah esirge eyle ihsânî
Şefâ'at şem'ini yandur kılup lutfuñı erzânî
Meded ey mürevvetlü sultânım yetişdür derde dermânî⁷⁶
- 2 Kamu halkı senüñçün seni kendi içün Allah
Kemâli hubb-ı zâtından yaradup virdi 'âlî câh
Yüceldüp tal'at u şanuñ dü 'âleme idüpdür şâh
Şerî'at sahnına kurduñ hümayun hayme vü hargâh
Hakîkat ilinüñ sensin serîrinüñ Süleymânî
- 3 Kelâmuñ çeşme-i kevser yüzüñ *seb 'a'l-mesânîdür*
İki çeşm-i siyâhuñ fitne-i âhir zamânîdur
Mübârek kaşlaruñ kavı-i kazâ-yı esmânîdür
Hudânuñ hûn-feşânınuñ göñül her dem nişânıdur
Tîr-i müjgânınuñ şâhûm⁷⁷
- 4 Hevâyî hattıña irmez nice biñ bû-yı 'anberler
Kad-i tûbâña öykünmez hezâr server sanavberler
Lisânum rûz u şeb vasfın kitabın turmaz ezberler
Yapıldı câmi'-i kalbümde hubbuñ birle minberler
Okunur hutbe-i 'ışkuñ göñül içinde pinhânî
- 5 Olup dil derdüñe münkad gamuñdan özge kâr itmez
Seni cândan seven 'ışkuñ belâsından firâr itmez

⁷⁶ Bu mısradâ vezin fazladır.

⁷⁷ Bu kısım metnin aslında boş bırakılmıştır.

Hayalüfî gözleyüp dâ'im gözüm gayra nazar itmez
Göñül bâg-1 Behişt içre sensiz karâr itmez
Karârgâhum dü 'âlemde senüñ zâtufî gülistânı

6 Ser-â-ser 'âlemi rûşen kılan nûr-1 cemâlüfîdür
Beni Mecnûn gibi şeydâ kılan hatt ile hâlüfîdür
Fırâk-1 hasretüñle dil dem-â-dem pür-melâlüfîdür
Murâdum hiç degül gayrı leb-i la'l-i zülâlüfîdür
Visâlüñ şerbetinden sun gerekmez âb-1 hayvanî

7 'Îzâr-1 zülfüñi kaldur görünsün hâl-i ruhsaruñ
Açılsun perde-i 'ismet görelüm mah-1 dîdârüñ
Ezel bezminde ey dilber kanı bizümle ikraruñ
Görüp cân bülbüli ötsün açıver hüsn-i gülzaruñ
Meşâma cânuma kılsun mu'attar verd-i reyhânî

8 Cihângîr-i pehlivân kim mahabbet bârigâhında
Fedâ kılmak durur kasdum serüm sinn-i şâhrâhında
Görünce dil zenahdânuñ düşüp habsoldı câhında
Melâmet kisvesin giydüm harâbat tekyegâhında
Olup keyfiyyet-i esrârınuñ dem-beste hayrânı

9 **Muhammed** 'aşkuñı ister gözetmez mülk-i Dârâyı
Aña devlet yeterdi ol bulaydı sen dilârâyı
Müyesser ola mı bir gün görem arayı arayı
Nikâbuñ keşf idüp görmek cemâl-i 'âlem-ârâyı
Kanı başda o devlet kim urıla tâc-1 hâkânî⁷⁸

⁷⁸ Dîvân-ı 'Askerî, s. 180-182; Aygen, s. 64

DİGER MUSAMMAT TERKİB-BEND [5]

Fâ'îlâtün Fâ'îlâtün Fâ'îlâtün Fâ'îlün

- 1 Bûlbûlüñ gûlzâra karşı var dur[ur] eglencesi
Tâlibüñ dîdâra karşı nâr durur eglencesi
Sâdikuñ sıdk u safâ îsâr durur eglencesi
Zâhidüñ zûhd 'ârifüñ esrâr durur eglencesi
Hâlî sanmañ her kişinüñ var durur eglencesi
- 2 Mübtelâ-yı derd-i 'ışk olsa cihânda bir kişi
Gice gündüz bûlbül-âsâ âh u zâr olur işi
Her birinüñ ugramış bir dürlü sevdâya başı
Zâhidin savm [?] u salât vaz'ı durur teşvîşi
Rûz u şebde 'âşikuñ dîdâr durur eglencesi
- 3 Zâhidâ dem urma 'ışkdan var kurı gavgâyı kes
Lokma-i 'Ankâyı hergiz yudamaz aslâ meges
Hırka sanma başuñı çek eyleme beyhûde ses
'Âşıkân-ı hazret-i zât eylemez gayra heves
Dâ'im arzû-yı visâl-i yâr durur eglencesi
- 4 Dem-be-dem *innî ena'll'ahdan* nidâ gûş idenüñ
Bâb-ı hubbile taşup deryâ gibi cûş idenüñ
Vahdetüñ peymânesinden cânı sarhûş idenüñ
Bâde-i câm-ı Ene'l-Hak cür'asın nûş idenüñ
Mansûr-ı Bagdâdî gib dâr durur eglencesi
- 5 '*Askerî çün küntü kenzüñ* mazharınuñ yâridür
Vâridât-vâr zâtuñ varlığınıñ vâridür
Kalbini ma'mûr iden bu tevhîdüñ mi'mâridür
Tâ ezelden kenz-i mahfi şehrinüñ tüccâridür
Sûk-ı 'ışk içre anuñ pâzâr purur eglencesi⁷⁹

⁷⁹ Dîvân-ı 'Askerî, s. 186-187.

DİĞER MUSAMMAT TERKÎB-BEND [6]*Fâ'îlâtün Fâ'îlâtün Fâ'îlâtün Fâ'îlün*

- 1 Sayd iderseñ saña ey dil ol gözi âhû yeter
 Dîdesi ol mehlikânüñ fitne-i câdû yeter
 Sundı yâr la'î-i zülâlinden baña tolu yeter
 Neylerem âb-ı hayâtı al leb-i dil-cû yeter
 Mürde cân ihyâsına br câm tolu su yeter
- 2 Seyr idüp imkânda Hakkı Hak göziyle ehl-i Hak
 Gördiler hakka'l-yakîn her bir fûrû'un aslı Hak
 Dil virüp ferdâya 'ârif hiç ölü mi ehl-i Hak
 'Âşîka bu kubbe-i mînâda olur vasl-ı Hak
 Zâhid-i kej-bîne ferdâda olan mînû yeter
- 3 Dilberâ her dem yüzüme gel hoş-âmed söyleme
 Göñlümi zencîr-i zülfüñ tili ile bağlama
 Hâtırum idüp perişân sûz-ı gamla daglama
 Mescide varup namâz etmez diyü ta'n eyleme
 Kiblem ey âfet ruhuñ mihrâbum ol ebrû yeter
- 4 Cân cemâlüñ şem'ine senden yanmaga pervânedür
 Yâr ola mı 'ışkuñ ile gayrıdan bigânedür
 Cür'a-i câm-ı visâlûñden 'aceb mestânedür
 Kâkülüñ sevdâsına düşdi göñül vîrânedür
 Boynufa zencîr idersen halka-i gîsû yeter
- 5 Ka'be-i hüsnüñ tavâf itdikçe erbâ[b]-ı Hicâz
 Dest açup senden du'âya lutfuñ eylerler niyâz
 Mahv olur bahr-i şuhûdda cümle efkâr-ı mecâz

Okuram hattufi huzûr-ı kalbile kılsam namâz
Nûsha-i ümmü'l-kitâb ol rû-yı 'anber-mû yeter

6 Cîm Cemâlüfî noktasına irgürüp seyrânumı
Küfr-i zülfinde yitürdüm dîn ile îmânımı
Ben helâl itdüm yolufida kim dökerse kanımı
Gül gibi çâk-i girîbân itdi 'ışkufî cânımı
Bülbülem feryâd irişen vakt irdi ey gül-bû yeter

7 Sundı hikmet şerbetinden cânuma cân-ı Mustafâ
Hasta-i câna irişdi âb-ı fazlufidur devâ
'Askerî' bulsa 'aceb mi dâ' ima zevk u safâ
Dünyâ vü 'ukbâ i'tibârın terk idelden kâşifâ
Câna mûnis sûrete Hak dilber-i meh-rû yeter⁸⁰

NIYÂZÎ-İ MISRÎ

[1. MUHAMMES]

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

1 Gözlerüfî n'oldı bî-dâr eyledüfî
Âh u efgânı safâ yâr eyledüfî
'İşk odıyla içüni nâr eyledüfî
N'oldı bülbül işüfî zâr eyledüfî
Ne sebebden 'azm-i gülzâr eyledüfî

2 N'oldı aglarsın ne eylersin taleb
Bu dükenmez derdüfe n'oldı sebep
Güldeki dîdârı mı gördüfî 'aceb
N'oldı bülbül işüfî zâr eyledüfî

⁸⁰ Divân-ı 'Askerî, s. 188-189.

Ne sebebden ‘azm-i gülzâr eyledüñ

3 Bu fenâ gülzâra tâlibseñ eger
Hiç bekâsı yokdur anuñ tiz geçer
Bu fenâ içre bekâ tuyduñ meger
N’oldı bülbül işüñi zâr eyledüñ
Ne sebebden ‘azm-i gülzâr eyledüñ

4 Ber-karâr olup biraz eglenmedüñ
Dâ’im aglarsun durup diñlenmedüñ
Kimse bilmez hâlünü aflanmaduñ
N’oldı bülbül işüñi zâr eyledüñ
Ne sebebden ‘azm-i gülzâr eyledüñ

5 Bunca hasretten di cânuñ ne sezer
Firkatüñ günden güne artup gider
Lutf idüp virgil *Niyâzî*ye haber
N’oldı bülbül işüñi zâr eyledüñ
Ne sebebden ‘azm-i gülzâr eyledüñ⁸¹

[2. MUHAMMES]

Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün

1 Ey göñül gel Hakka giden râhı bul
Ehl-i derd olup derûñi âhı bul
Cânüñ ilindeki şems ü mâhı bul
Âdem iseñ *semme vechu’llahı* bul
Kande baksañ ol güzel Allahı bul

⁸¹ Kenan Erdoğan, *Niyâzî-i Mısırî, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânı’nın Tenkitli Metni*, Atatürk Üniv. SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum, 1993, s. 231.

- 2 Devlet-i dünyâya magrûr olma'sen
Lezzet-i câhına mesrûr olma sen
Anları 'izzet sanup hôr olma sen
Âdem iseñ *semme vechu'llahı* bul
Kande baksafı ol güzel Allahı bul
- 3 Gerçi Allaha 'ibâdet de güzel
Zühd ü takvâ vü kanâ'at da güzel
Halvet ehline kerâmet de güzel
Âdem iseñ *semme vechu'llahı* bul
Kande baksafı ol güzel Allahı bul
- 4 Ol safia açmış durur dâ'im yüzin
Sen yitürmişsin hâ ararsın izin
Bî-cihet eşyâda göstermiş özin
Âdem iseñ *semme vechu'llahı* bul
Kande baksafı ol güzel Allahı bul
- 5 'Ârife eşyâda esmâ görünür
Cümle esmâda müsemmâ görünür
Bu *Niyâzîden* de Mevlâ görünür
Âdem iseñ *semme vechu'llahı* bul
Kande baksafı ol güzel Allahı bul⁸²

SIRRÎ [ÜSKÜDARLI]

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün

- 1 Metâ'-1 vasl-1 dildârum bugün bâzâr-1 hasretde
Ararken nakd-i cân elde göñül sük-1 mahabbetde
Düşürdüm tuhfe-i 'aklum serüm galtân-1 firkatde

⁸² Erdoğan, A. g. t., s. 236.

Egerçi sûreta cismüm gezer kesretde ülfetde
Velâkin hûş-ı dil cümleye yagmada[?] firkatde

- 2 Görünce per virüp kıldı beni ol hüsline meftûn
Firâk-ı hüsne kıydı niçün ol kâmet-i mevzûn
Leb-i la'li bed-huşânûñ cünûnum eyledi efzûn
Cefa vü cevriye öldüm sirişküm eyledi Ceyhûn
Humâr-ı dîdeden teşne derûnum pür-harâretde
- 3 Eger insâf ise ey meh hele mir'ât alup bir bak
Nedür bu gerdem-i kâfûr ne bu mevzûn el ayak
Cihâna bir dahî mislüñ sanuram gelmemiş el-hak
Hemân bir sensüñ ey şâhum şeh-i iklim-i hüsne ancak
Bulunmaz hüsneñle manend misalüñ şimdi nedretde
- 4 Beyâz-ı hüsneñi hâl-i siyehkâr eylemiş tezyîn
'Akıl yagmâ ider ebrûlaruñ illâ leb-i la'lîn
Fem-i zülfüñi beni bend eyledi ey kâküli müşgîn
Nedür bu sûret-i zîbâ bu sende kâmet-i servîn
Esîr-i zülfüñem cânâ göñül derbend-i hayretde
- 5 Tahassür rûzgârından gam-ı deryâ ider emvac
İdüp tatar-ı gam mülk-i derûnum ser-te-ser târâc
Bu *Sırrî* benden ey şâhum nigâh-ı lutfuñla muhtâc
Sitemkârım başta cevriye eyleme biñ lutfuñı bir kaç
Hayalüñi mûnis-i göñlüm olup râh-ı melâletde⁸³

⁸³ Dîvân-ı Sırrî, İst. Üniv. Ktp., T. 2869, vr. 35b-36a.

**MUHAMMES DER-ZIMN-I 'ARZ-I HÂL BE-HÂK-İ PÂ-Yİ
HAZRET-İ SULTÂN MUSTAFA FİRİSTÂDE BÛDÎ**

Fe 'ilâtün Fe 'ilâtün Fe 'ilâtün Fe 'ilün

- 1 Dir iseñ Rûhu'l-Emîn vird ile el-'izzetü lek
Meclis-i pâkûfie mahrem ola esnâf-ı melek
Müstehak ehl-i dile eyle 'atâ nân u nemek
'Âdet olmuş ezeli devr eyledi çarh-ı felek
Kişi yakduğı çerâğ üstine pervâne gerek
- 2 Eylegör Hâtem-i Tâÿî gibi pâkîze-'amel
Tâ saña yâver ola Bârî Hudâ 'azz u cell
Kâyil olmuş bu söze ehl-i kerem evvel ezel
Bir mekî-meşreb olanlarda budur darb-ı mesel
Kişi yakduğı çerâğ üstine pervâne gerek
- 3 Şu'lensün dir iseñ şem'a-i bezm-i ikbâl
Zîr-i sâyeñde olanlar gerek ola hõş-hâl
Tâ nazar eyler saña Rabb-i Hudâ-yı Mûte'âl
İttifâk itdi buña cümle erbâb-ı kemâl
Kişi yakduğı çerâğ üstine pervâne gerek
- 4 İsteyen 'âlem-i fânîde bula şöhret-i tâm
Bende-i hâsı aña hâlin idince i'lâm
Bir kelâm ile murâdın gerek itmek itmâm
Bu meseldür bunu 'âlemde bilür hâs u 'âm
Kişi yakduğı çerâğ üstine pervâne gerek
- 5 Tab'-ı pâkîzeñi sâf eyle misâl-i şebnem

Levha-i hâtıra hîç vaz' eyleme nokta-i gam
Ehl-i dilden birisi çekse ger endûh u elem
Biri birine haber virmededür ehl-i kerem
Kişi yakduğı çerâğ üstine pervâne gerek

6 Kimisi hâfız olup pîrehen-i vâlâ-vâr
Kimi mîkrâz gibi aña olur kâr-güzâr
Kimi dir aña nîgehbân olasın leyl ü nehâr
Ehl-i hikmet bu kelâm üzre virüp böyle karâr
Kişi yakduğı çerâğ üstine pervâne gerek

7 Hâliyâ pâdişehüm pâdişeh-i kişversin
Nâfizü'l-emr misâl-i Cem ü İskendersin
Şimdi *Mâhir* kula ihsân u kerem eylersin
Şeyhü'l-İslâma çerâğ u kulumuzdur dersin
Kişi yakduğı çerâğ üstine pervâne gerek⁸⁴

KÂDÎ

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

1 Bu cihânı terk idüp tutdum 'adem mülkin vatan
Gitdi tâc u taht-ı devlet hem kabâ vü pîrehen
Bâda virdüm hurmen-i 'ömrüm fenâ dünyâda ben
Ben şehîd-i 'ışk-ı yârem sanma kim sag [u] esen
Kabrüm olmuşdur cihân cismümse bir kanlu kefen

2 Göz yumup gitdüm cihânda kaldı mâl milket-i yâr
Hayme vü eyvân u gilmân tahtum oldı târ u mâr
San kıyâmet kopdı n'itdi gör baña bu rûzgâr
Zelzeleyle yıkılup oldı vücûdum hâksâr

⁸⁴ Dîvân-ı Mâhir Abdullah Bosnavî, Süleymaniye Ktp., Lala İsmail Böl., Nu. 482, vr. 46b-47a.

Kal'a-i ten yire geçdi kalmadı burc u beden

3 Bu kara günler benüm gelmezdi hergiz yâduma
Pür idi tûl-i emel zîrâ dil-i nâ-şâduma
Hem ecel seylin savurdum irmeye bünyâduma
Şimdi gör biçâreyüm yok dest-res feryâduma
Ben de bildüm durmayup gitmiş cihândan her gelen

4 Gelmez iken 'aynuma sîmurg-ı Kâf 'Ankâ sıftek
Heybetümden havf iderdi hûş ile tayr u semek
Gör baña n'itdi cihânda gerdiş-i çarh-ı felek
Rahm idüp hâlûme aglar benüm ins ü melek
Tutdum bu kellem sıfâlin mûr ile mârâna vatan

5 Karşuma el kavşırurdu bir zamân pîr ü cüvân
Hükmüme münkâd idi her demde hem halk-ı cihân
'Îş [u] 'işretgâhum idi bâg çemen-zâr gülsitân
Sarsar-ı bâd-ı ecel âh yire çaldı nâgehân
Hâk olup üstümde bitdi gör susam [u] hem çemen

6 Yatarum hâk-i mezellet içre şimdi bî-haber
Geçdi üstümde nice yıl yaz u kış şâm u seher
Eyledi devrân beni kahr eyleyüp zîr ü zeber
Üstühânnum kaldı ancak câ-be-câ benden eser
Dünyeye gelmemişe döndürdi çarh-ı pîre-zen

7 **Kâdıyâ** hayfâ dirîgâ geçdi 'ömr-i nâzenîn
Hem harâm oldu baña şimdengirü rû-zemîn
Yalıñuz kabr içre kaldum hem-demüm âh u enîn
Dostlarum aîmaz untdı kalmışam zâr u hazîn
Bu felekdür üstüme ancak aglayup mâtem tutan⁸⁵

⁸⁵ Dîvân-ı Kâdî, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmut Ef. Böl., Nu. 3468, vr. 1b-2a.

ŞUHÛDÎ

MUHAMMES

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün

- 1 Hudâyâ 'ayn-ı 'isyân oldu rûh u kalb ile kalıb
Sebû-yı cismümüz gaflet meyinden oldu leb-ber-leb
Cenâb-ı rahmetüfiden özge yokdur melce' vü mehreb
Temennâ-yı 'atâ-yı Hakdur îmân ehline mezheb
Günehkârâna yokdur senden özge rahm ider yâ Rab
- 2 Cehennem hısm ider küffâra yarın gayz u hiddetle
Sekiz cennet kabûl itmez 'usâtı bu cinâyetle
Şefâ'at ehli anlardan kaçarlar bu fesâhatle
Melâ'ik nefert eylerler bu envâ'-ı kabâhatle
Günehkârâna yokdur senden özge rahm ider yâ Rab
- 3 Ne yirde yirleri vardur ne gökde bunlaruñ derdâ
Teberrâ eyler anlardan zemîn ü âsumân ferdâ
İderler hasret ile rûz-ı mahşer âh u vâveylâ
Şuhûdî gibi var mı 'abd-i mücrim ey Ganî Mevlâ
Günehkârâna yokdur senden özge rahm ider yâ Rab⁸⁶

YÂRÎ

'ALÂ-TARÎKİ'T-TEVHÎD

Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün

- 1 Taşup yenâbi'-i hikmet tola zemîn ü Firât
Riyâz-ı 'âlemi şâd-âb-ter ider şehât
O deflü feyz-i İlâh andan kılup mâhrûnât[?]

⁸⁶ Dîvân-ı Şuhûdî, Üsküdar Hacı Selim Ağa Ktp., Azîz Mahmud Hüdâyî Efendi Böl., Nu. 1242, vr. 23a.

Göñülde zâhir ide nice sırr-ı meknûnât
Zuhûr-ı Eşhedü en lâ-ilâhe illa 'llah

2 Cihâna virmede rûhât şevk-i 'itr-ı nesîm
Mu'attar oldı hem andan dimâg-ı 'akl-ı selîm
Zemîne itdi o nıgehden kifâyet ta'mîm
O deflû micmer-i eflâke kıldı neşr-i semîm
Buhûr-ı Eşhedü en lâ-ilâhe illa 'llah

3 İrişdi sem'ime kerrûbiyân-ı vâlâdan
Nidâ-yı nagme-i tevhîd savt-ı a'lâdan
Didüm ki siz de görüñ cûş-ı mevci deryâdan
Akar bu sâhil 'ummân-ı çeşm-i bînâdan
Buhûr-ı Eşhedü en lâ-ilâhe illa 'llah

4 Tırâş-ı hâme idüp mûy-ı nâ-tûvânımda
Kılup devât-ı süveydâyı cism ü cânımda
Midâd-ı sürh ezüp bagrum içre kanımda
Debîr yazmış ezel her bir üstühânımda
Sutûr-ı Eşhedü en lâ-ilâhe illa 'llah

5 Ne deflû âyîne-i dilde olsa jeng-i keder
Ne deflû zahm-ı sitem sînene itse pür-nişter
Eger ki olsa gamuñ câm-ı dilde zerre kadar
Komaz dilde gam gussayı izâle ider
Sürûr-ı Eşhedü en lâ-ilâhe illa 'llah

6 İlâhî Yârî-i zâra hidâyetin yâr it
Dilinde subha-i tevhîd-i zikri tekrâr it
Mey-i mahabbetle mest 'aklı hüşyâr it
Göñülde lem'a-i envâr-ı 'ışkun izhâr it
Bi-nûr-ı Eşhedü en lâ-ilâhe illa 'llah⁸⁷

⁸⁷ Dîvân-ı Yârî, Millet Ktp., Ali Emîrî Manzûm Eserler Böl., Nu. 514, vr. 67b-68a.

[1. MUHAMMES]

- Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilüm*
- 1 Sergeşte-i müşâhede-i vech-i pâkiñim
Pervâne-i çerâg-ı ruh-ı tâbnâkiñim
Kurbân-ı 'aşkıñ olmada bî-vehm ü bâkiñim
Sevdâ-yı tığ-i gamzeñ sine-çâkiñim
Öldür beni ki teşne-i zevk-i helâkiñim
- 2 Hurşîd mehcedir ser-i râyât-ı râyîña
Hûbân-ı sipehdir ey şeh hüsnüm alayîña
Vardıkca gâhî dergeh-i behcet-sarayîña
Gördükce düşmemek seni mümkün mi pâyîña
Küstâhî-i mahabbet ile şermnâkiñim
- 3 Ey hoş-hurâm ben olalı yolüña türâb
Tekrâr oldı reşkle hûn-ı nâf-ı müşk-nâb
Mânend-i kuhl-ı dîde-i hûbân-ı nîm-hâb
Olsam 'aceb mi zîb-i dü çeşm-i âfitâb
Nahliñden aña sâye düşen şûre-hâkiñim
- 4 Ben mest-i 'aşkıñım ser-i kârım cünûnıla
Çeşm misâl-i câm-ı mey âlûde hûnıla
Sâfi-dilim çü şişe derûn u birûnıla
Pâkîze-meşrebim ki safâ-yı derûnıla
Mir'ât-ı tâb-dâde-i ruhsâr-ı pâkiñim
- 5 Sûk-ı gamıñda bilmedi ol kim zarar nedir
Sormaz tarîk-ı 'aşkda hûn u hatar nedir
Saymaz *Nazîm*-i zâr gibi terk-i ser nedir

Bilmez hüçûm-ı gamla neşât u keder nedir
Ser-bâz-ı gussa ‘âşık-ı bî-vehm ü bâkifim⁸⁸

[2. MUHAMMES]

Mef’ûlü Fâ’ilâtü Mefâ’ilü Fâ’ilün

- 1 Salmış beni rikâba seni şehlevend iden
Cân u dili selâsil-i ‘aşkıfla bend iden
La’l-i lebiñ letâfetle reşk-i kand iden
Telh itdi ‘îşimi lebiñi nûş-hand iden
İtmiş seni tabîb beni derdmend iden
- 2 Bâg-ı cemâle Hak seni şâyeste eyledi
La’liñ o bâga gonca-i nevreste eyledi
Derdifile ‘andelîb-i dil haste eyledi
Zencîr-i ‘aşkıñ beni pâ-beste eyledi
Cân gerdeninde halka-i zülfüñ kemend iden
- 3 Göflüm figân ki düşmedi yâr-ı muvâfika
Kârı tamâm kaldı anıñ lutf-ı Hâlîka
Aslâ terahhum itmedi ol bagrı yanıka
Âteş bırakdı micmere-i kalb-i ‘âşıkıka
Ruhsârıñ üzre dâne-i hâlîñ sipend iden
- 4 Derd-i gamıfla gezmede dünyâyı serseri
Bâlîni seng-i mihnet imiş hâk-i pisteri
Düşmüş hevâ-yı ‘aşkıña ol dahî ey perî
Gitmiş şekîb ü sabrı sevüp sen sitemgeri
Sabr it belâ-yı ‘aşka diyü baña pend iden

⁸⁸ Dîvân-ı Belâgat-ünvân-ı Nazîm, Matbaa-i Âmire, İst., 1257, s. 316.

- 5 Tâb-ı cemâli rûşen iden şem‘-i hâveri
Pervâne itdi mihrine mâh-ı mûnevveri
İtmiş *Nazîmi* dâmen-i dildardan beri
Dest-i ümîdim eyledi kûtâh üzeri
Yârîñ nihâl-i kâmetini ser-bülend iden⁸⁹

NEDÎM [AHMED]

MUHAMMES DER-MEDH-İ SADR-I A‘ZÂM İBRÂHİM PAŞA [1]

Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Fe‘ûlün

- 1 Hoş geldiñ eyâ hidiv-i ekrem
Lutfuñşa göñüller oldı hurrem
Şâd oldı mekârimiñle ‘âlem
Her gûne me‘âsiriñ dem-â-dem
Ârâyış-i ‘arsa-i cihândır

- 2 Ey sadr-i güzîn-i pür-celâlet
Vaktiñde cihân misâl-i cennet
Bir çâker-i mukbiliñ semâhat
Çün bende deriñde ‘izz ü devlet
Perverde-i hâk-i âsitândır

- 3 Re‘yiñle eder zemîni teshîr
Gerdûn-ı köhen dedikleri pîr
Kim sendeki pâk re‘y ü tedbîr
Çarhıñ eline keşîde şemşîr
Bâzûsına âhenin kemândır

⁸⁹ Dîvân-ı Belâgat-Ünvân-ı Nazîm, s. 317.

- 4 Ey âsaf-ı pür-şükûh-ı dâna
Zâl-i zer-i Rüstem-i tûvânâ
Teşbîh olunur mı safa zîrâ
‘Âlemde eserlerifi hüveydâ
Anlarsa bir eski dâsitândır
- 5 Buldı bu cihân-ı köhne yer-ser
Cûd u keremifile zîb ü zîver
Tahkîkini ehl-i fehm afillar
Bir khne hikâyedir ki derler
Ca‘fer kerem ehlidir fûlândır
- 6 Bâb-ı himemiñ cihâna me’vâ
Fahretmede hidmetifile dünyâ
Ey sadr-ı güzîn-i ‘âlem-ârâ
Teşrififi ile bu sadr-ı vâlâ
Magbût-ı ferâz-ı âsumândır
- 7 Dâmâdına lutf edüp firâvân
Kıldıñ anı makdemiñle şadân
Çün oldu bu lutf-ı hâsa şâyân
Şimdengirü necm-i bahtı her ân
Hurşid-i sipihre hem-‘inândır
- 8 Şâyeste öfünce çarh-ı gerdân
Hurşidi çü micmer ede sûzân
Bircis tuta yanınca dâmân
Hem kaldıra perde mâh-ı tâbân
Kim perde-güşâlık aña şandır
- 9 Bunlar edicek edâ-yı hıdmet
Tîr-i felegifi degil mi nevbet . . .

Kim ol dahi eyleyüp cesâret
Bir tâze-zemîn-i nev-'ibâret
'Arz eyler ise hemân zamândır

10 Geldi yine zühre-i şeker-hand
Destife kemânîf eyledi bend
Bir turfa nevâya urdı peyvend
Âgâzesi gerçi kim nihâvend
Ammâ ki karârı Isfahândır

11 Pâyende ola bu bezm ü nâdî
Hıdmetde dura sūrûr u şâdî
Her lahzası bîfî neşâta bâdî
İkbâl ü hubûr u ber-murâdî
Allaha şükür ki râyegândır

12 Âhir kalemim olup murahhas
Kıldı bu hitâbı baña muhtas
Ayrılma bu bâbdan ayak bas
Ancak bu cihânda saña mahlas
Bâb-i himem-i hudâyegândır⁹⁰

[2. MUHAMMES]

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

1 Ey şeh-i hûbânım eyle ol kad-i mevzûna sen
Reng-i gülden câme bû-yı yâsemenden pîrehen
Servsin saña yeşil şâlî gerekdir'nîm-ten
Reng-i gülden câme bû-yı yâsemenden pîrehen

⁹⁰ Muhsin Macit, Nedîm Dîvânı (İnceleme-Tenkitledi Metin), Gazi Üniv., SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Ank., 1994, s. 282-284.

Bâga gel ey gül-beden açıl gül ey gonca-dehen

2 Devr-i Sultan Ahmed-i Gâzîdir ey şûh-ı cihân
Müjde-i feth olmada her lahzada şâdî-resân
Saña lââyık böyle eyyâm-ı meserretde hemân
Reng-i gülden câme bû-yı yâsemenden pîrehen
Bâga gel ey gül-beden açıl gül ey gonca-dehen

3 Mû-miyânım pek güzel yakışdı buldârî saña
Hem muvâfık düşdi bu destâr-ı hünkârî saña
Goncasın söyle sabâya eylesin bârî saña
Reng-i gülden câme bû-yı yâsemenden pîrehen
Bâga gel ey gül-beden açıl gül ey gonca-dehen

4 Kâkülüfiden perde çekmişsin ruh-ı tâbânıña
Âferîn ey gonca-i bâg-ı edeb 'irfânıña
Nâz-perversin ederlerse sezâdîf şânıña
Reng-i gülden câme bû-yı yâsemenden pîrehen
Bâga gel ey gül-beden açıl gül ey gonca-dehen

5 Giymiş ol rûh-ı musavver kırmızı canfes kabâ
Lâle-veş gördüm seher açıldı gülşenden yaña
Cism-i pâkîfe münâsib gelse olurdu sezâ
Reng-i gülden câme bû-yı yâsemenden pîrehen
Bâga gel ey gül-beden açıl gül ey gonca-dehen⁹¹

⁹¹ Macit, a. g. t., s. 304.

VAHÎD MAHTÛMÎ

Fe'îlâtün Fe'îlâtün Fe'îlâtün Fe'îlâtün

- 1 'Aceb ol mâha felek kadrimi bildire mi
Lutf idüp hâle-i âgûş-ı merâma gire mi
Ola mı meskenimiz bâg-ı visâle ire mi
Dest-bûsa ola mı ruhsat o meh el vire mi
Yohsa her dûn u denî 'îd-i visâle ire mi
- 2 Eyleyüp berk-i tecellî şeb-i hicrinde zuhûr
İde mi külbe-i târîkimizi gülşen-i Tûr
Yed-i Beyzâ gibi zâhir olup ol pençe-i nûr
Dest-bûsa ola mı ruhsat o meh el vire mi
Yohsa her dûn u denî 'îd-i visâle ire mi
- 3 Yâre dil virmek eger mûcib-i in'âm olsa
Bûseler vakf-ı leb-i 'âşık-ı nâ-kâm olsa
Merhabâ itmek için bir dahi bayram olsa
Dest-bûsa ola mı ruhsat o meh el vire mi
Yohsa her dûn u denî 'îd-i visâle ire mi
- 4 'Acebâ nâle-i şeb-gîrim idüp yâre eser
İde mi şefkat ile hâlimi **Mahtûmî** nazar
İntisâb eylemeden yâre rakîb-i ebter
Dest-bûsa ola mı ruhsat o meh el vire mi
Yohsa her dûn u denî 'îd-i visâle ire mi⁹²

⁹² Bahattin Kahraman, Vahîd Mahtûmî Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Eserlerinin Tenkitli Metni, Selçuk Üniv. SBE, Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Konya, 1995, C.2, s. 97.

DER-GAZEL-İ TAHMÎS DER-SİTÂYİŞ-İ ANKARA⁹³

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

- 1 Ey mülûk-i Âl-i 'Osmân içre şebbâz Engüri
Eyledi Hak seni her vechile mümtâz Engüri
Olsa tañ mı necm-i devlet saña hem-râz Engüri
Her seher gûyâlarıñ eyler ser-âgâz Engüri
Gülşeniñ cennet misâli oldu demsâz Engüri
- 2 Âferîn o şârîña her taşını gevher gibi
Zeyn idüp kurmuş binâñı sedd-i İskender gibi
Dâ'imâ bir âb-ı sâfi aflagup içer gibi
Kal'anıñ dervâzesine yüz sürer kemter gibi
Hizmete bil bağlamışdır kış eger yaz Engüri
- 3 Hürî-sîretidir ser-â-pâ cümle mahbûbuñ seniñ
Pâk-dâmen olmada Yûsuf-ı sâni ma'deniñ
'Âlim ü 'ilm ü hakâyık kûşe kûşe mahzeniñ
Bâ-husûsâ Hacı Bayrâm-ı Velîdir medfeniñ
Var yûri evc-i felekde eyle pervâz Engüri
- 4 Beldeñiñ içinde vardır evliyâlar bî-şümâr
Taşrasında hem-çünân eyler kerâmet âşikâr
Münkiriniñ sûretin tebdil idüp Perverdigâr
Sırriña vâkıf olanlar kıldı bu sözde karâr
Didiler hakkâ ki sensin menba'-ı râz Engüri

⁹³ Başlığında "Der-Gazel-i Tahmîs" ibâresi geçmekte ise de şiirde yalnız Râzî mahlasının geçmesi ayrıca konu bütünlüğünün ve baştan sona aynı üslûbun hâkim olması sebebiyle bu şiir bize göre bir "Muhammes"tir.

- 5 Devletiñle ‘asr-ı Sultân Mustafâdır hem-demiñ
‘Adl ile hükm ü hükûmet oldı her dem mahremiñ
Biñ yüz on birdedir îcâd olması bu güftemiñ
Eyle dilşâd ey Kerîmâ *Râzî*yi kıl hurremiñ
Müstecâb it nutkını ola ser-efrâz Engüri⁹⁴

AZBÎ [MUSTAFA]

[1. MUHAMMES]

Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün

- 1 Cân u dilden men muhibb-i hânedân-ı ‘Aliyem
Hem erenler çâkeriniñ hâk-i pâmâliyem
Şârih-i sultân-ı ‘âlem Mustafâ vassâliyem
Cümleden geçdim velî ancak ‘Ali meyyâliyem
‘Âşıkam ser-pâ bürehne Şâh Hüseyñ ‘abdâliyem
- 2 Kayd-ı ‘ukbâ vü fenâdan olmışam gamdan berf
Baña teslîm-i rızâdır tahtgâh-ı hâveri
Dinlemem ta‘n-ı ‘adûyı Hayderiyem Hayderî
Olmışam dûde îmâmıñ bende-i fermân-beri
‘Âşıkam ser-pâ bürehne Şâh Hüseyñ ‘abdâliyem
- 3 Baña zemmiñden gelür zemzem degil göñlüm melûl
Zâhid-i hôdbîni gör kim hôş-edâsı pek füsûl
‘Azbî pîrinden havâlet istedi aldı usûl
Sen baña dirsın Kızılbaş men direm sıddîk Resûl
‘Âşıkam ser-pâ bürehne Şâh Hüseyñ ‘abdâliyem
- 4 Kim ider terk-i ta‘alluk anı ‘Îsâ öz ider

⁹⁴ Dîvân-ı Râzî, Millet Ktp., Ali Emiri Manzum Eserler Böl., Nü. 147/1, vr. 71a.

Cânı İsmâ'îl fedâ itdikde kurbân koç yiter
Zecr-i kahrından habîbîfî âteş içre gül biter
Şerha şerha eylesem cism-i libâs-ı cân kiber
'Âşıkam ser-pâ bürehne Şâh Hüseyin 'abdâlîyam

5 Tâlîbe Hakdan keremdür nutk-ı pîri beklemek
Sâlîke cândır emânet cân u baş terk eylemek
Söz degil vaslım 'alâmet şâhidim ins ü melek
Neylerem tâc u kabâyı baña sultânım gerek
'Âşıkam ser-pâ bürehne Şâh Hüseyin 'abdâlîyam

6 Hâdî-i râh-ı Hudâyam mazhar-ı enver celfî
Yâ pîrim şâhı erenler Hacı Bektâş-ı Velî
Kendi kim dahî velîdir tutdugum dâmen velî
Çagıram 'Azîyem Allâh [yâ?] Muhammed yâ 'Ali
'Âşıkam ser-pâ bürehne Şâh Hüseyin 'abdâlîyam⁹⁵

[2. MÜHAMMES]

Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün

1 Çü bende imtihân eyler baña rehber-i gam kahrı
Eger 'ayn-ı safâ olduñ bilürsüñ kahrile cebri
Özüñ Hakdan kamu müşkil-küşâ Hakdan gelür togrı
Büründüm hırka-i fakrı göründüm sûretâ fakrî
Men oldum ümmet-i fahrî o sultâna çü hâdîden

2 Bu dükkân sâhibi kimdir bozulmaz vezn-i mîzânı
Kamu eşyâ ma'âşîdir göründi eyle iz'ânı
Hakikat şem'ası çünki zıyâ itdi bu devrânı
Bilindi vech-i âdemden kamu ahvâl-i Sübhânî

⁹⁵ Dîvân-ı 'Azî, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Ef. Böl., Nu. 3521, vr. 12b

Sî vü dü harfile remzi ider *seb 'a'l-mesâniden*

3 Menim emrimde lebbeyk sadâsı zâhir eyler cân
Gerekse 'ârif-i bi'llâh ide bu remzi iz'ân
O dem men eyledim tahsîl muhakkak dîn ü hem îmân
Göründi çeşmime bir ân vech-i 'aks-i celîlü's-şân
Ziyâsından felek el'ân alur pertev nihâniden

4 Bugün men mâsivâ cündi elinden kurtulup çıkdım
Tecelliden teselliden hem ag u karadan kaçdım
İbn-i vakt oldum yedim icdim konup göcdüm
İkilik bâbını basdım çü vahdet mülkine basdım
Bir haberdir şimdi kasdım çünkü oldum sâmi'inden⁹⁶

MUHAMMES [3]

F'e'ilâtün F'e'ilâtün F'e'ilâtün F'e'ilün

1 Ger mecâzile hakikatla seversek güzeli
Herkesiñ haddi kadar kıldı 'atâ lem-yezelî
Kimine virdi hafâ kimine virdi keseli
Zâhidiñ tâ'atla dilegi tûl-i emeli
Ezelîdir ezeliðir ezeliðir ezeli

2 Saña bu sûd ziyân olduğı ey rûh-ı revân
Bir gedâ şâh-ı cihân olduğı ey rûh-ı revân
'Âşıkıñ hâli yamân olduğı ey rûh-ı revân
Münkiriñ kavlı[i] yalân olduğı ey rûh-ı revân
Ezelîdir ezeliðir ezeliðir ezeli

⁹⁶ Dîvân-ı 'Azî, vr. 13b-14a.

3 Gücenirsifi başına gelse eger zecr ü belâ
Mâ'il-i zevk u safâsifi dil-i şeydâ ammâ
İdeni eyleyenı bilmeyen olmaz dâna
Herkese *nahnü kassemnâda* safâ cevr ü cefâ
Ezelîdir ezeldir ezeldir ezeli

4 Çün bize oldu itâ'at o mehe kavlı-i ehem
Hayr ile şerri yanımda didi Hak çekem elem
İden ol eyleyen ol sen bu sözi okud dem [?]
Kâmilifi 'ahdi bütün olduğu ey şâh-ı kerem
Ezelîdir ezeldir ezeldir ezeli

5 Çün necis oldu sivâ eylegör 'Azbi' vuzû'
Pâk idüp kalbini bu gaflet ile olma ölü
Hak dîn-i hakkıla Hakdur neden oldu ayru
Câhiliyi cehli ile kâmilifi 'irfâmı kamu
Ezelîdir ezeldir ezeldir ezeli⁹⁷

EDİB [HÂLEPLİ]

[I. MUHAMMES]

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün
1 Bülûg-ı 'izz u câha hâtır-ı hayrânımız yokdur
Hevâ-yı genc ile âh-ı dil-i nâlânımız yokdur
Fırâk-ı mehveşânla dide-i giryânımız yokdur
Murâdât-ı cihândan hiç gam-ı hırmânımız yokdur
Gam-ı a'dâdan ancak râhata imkânımız yokdur
2 'Acebdir şu'le-i nâr-ı dilim oldukça bî-gâye

⁹⁷ Dîvân-ı 'Azbi, vr. 19a-19b.

Şuhûd-ı rencişimden şâd olur hasm-ı fûrû-mâyê
Mübâh olmuş o deflü inkisârım,ehl-i dünyâyâ
Cihânı yaka sûz-ı sine-i pür-tâbı itfâyâ
Sirişk-i çeşmimden özge âb-efşânımız yokdur

3 İderdim ‘ahd-i hâlt-ı hasmıla peymânı sâg olsa
Kıldardım meyl-i rû’yet şekline ruhsâr-ı âg olsa
Sürerdim gülşenini âşiyân-ı bûm-ı zâg olsa
Cihâna dil virirdim belki bir vakt ferâg olsa
Ki fikr-i hüsn-i dilberden tehî bir ânımız yokdur

4 ‘Alil olmakda dil te’sîr-i zahm-ı sû’-i fi’linden
Harîk olmakda sine âteş-i cevr ile şuglından
Bize cevrin usanmaz sûret-i şefkatle ca’linden
Dil-i zâra şifâ-hâh olmaga dârû-yı la’linden
Giderdik yâre ammâ gitmege dermânımız yokdur

5 Riyâdan bî-nasîbiz sıdkıla kerem-ülfetiz ancak
Cuhûlî-tarîkız dâna ile hem-sohbetiz ancak
Makâl-i sâdikânı fehme ehl-i dikkatiz ancak
Edîb ahyârla ülfetde sâhib-fitratiz ancak
Medâr-ı ‘işret-i eşrâr olur iz’ânımız yokdur⁹⁸

MÜNÎF [MUSTAFA]

MUHAMMES

Mefâ ‘ilün Mefâ ‘ilün Mefâ ‘ilün Mefâ ‘ilün

1 Bu bâlâ-kad ile âzâde serv-i ser-bülendimsin
Bu çeşm-i mest ile bî-bâk şüh-ı şeh-levendimsin

⁹⁸ Dîvân-ı Edîb, İst. Üniv. Ktp., T. 124, vr. 232b-233a.

Şikâr-ı 'aşkıñam sayyâd-ı cân-ı müstemendimsin
Esîr-i zülfüñem kâkül-perîşân bir efendimsin
Dil-i dîvâneme zencîr-zen-i sâhib-kemendimsin

2 Salın serv-i sehî-veş cilvegâhıñ sahn-ı bâg olsun
Misâl-i lâle dâgım tâbîfı arza yasag olsun
Kuluñda devletiñde devlet el virsün çerâg olsun
Koluñ sal boynuma ey gül-beden agyâra dâg olsun
Hamâ'il-veş benimsin hırz-ı cânım sîne-bendimsin

3 Degil tenhâ bu murg-ı çeşm ü cân âvâre-i hüsnüñ
Ser-â-pâ âhuvân-ı hüsn ü ân âvâre-i hüsnüñ
Muhassıl bu zemîn ü âsmân âvâre-i hüsnüñ
Esîriñ bir beni sanma cihân âvâre-i hüsnün
Pesendîde-i 'âlemsin civân-ı dil-pesendimsin

4 *Münîfâ* bendefî tut pâdişâhum 'aşk ile ma'zûr
Hudâ göstermesün hergiz kapuñdan olmagı mehcûr
Dil-i işkestemiz bu bâbda mecbûrdur mecbûr
Gerek cevriñle mahzûn it gerek lutfuñla kıl mesrûr
Gerek aglat gerek güldür efendimsin efendimsin⁹⁹

SÂLİM [MİRZÂ-ZÂDE]

MUHAMMES

Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün
1 Safâ-yı kalbi ki dillerde eylemiş te'nîs
Gıdâ-yı rûh-ı zebândır edâ-yı pâk ü esîs
Okur bu matlâ-ı pâki beher safâda celîs

⁹⁹ Dîvân-ı Mustafa Münîf Efendi, Kütahya Vahîd Paşa İl Hâlk Ktp., Yz. Nu. 629, vr. 89b.

Meşâm-ı câna virür tâze kahve bûy-ı nefis
'Aceb mi ehl-i tîba' şî'rim itseler tahmîs

2 Ziyâna tâcir-i baht-ı zamâne diyüp
Dakîka-bâzî-i kesb-i cihâniyânı tuyup
Vücûd-ı 'âtîfetinden kabâ-yı cûdı soyup
Piyâz-ı bedr ile milh-i nücûmı hâna koyup
Ta' ayyüş itmede bir baş soganla çarh-ı hasîs

3 Derûn va'de-i kemmûnı ile tolmuşdur
Safâ-yı bâlimi nesha tarîk bulmuşdur
Secencel-i dile gamla gubâr tolmuşdur
Vefâyı hattıfîa ta'lik idelden olmuşdur
Hayâl-i hatt-ı celîsi şikeste kalbe enîs

4 Sirişk-i jâleyi çeşmîfiden eyleyüp icrâ
Su degmede yine nahl-i güle sabâh u mesâ
Egerçi kim bu figân-ı hazîn ile her câ
Hezârda selîsü'l-kavle mübtelâ ammâ
Edâsı vâ'iz-i küll gibi tâze tarh-ı selîs

5 Degil ki ebrûsı mihrâbına ola râkî
Hayâle almaz idi ol cebîn-i berrâkî
Cemâl-i kıblesine dönmez idi müştâkî
Çeküp çevirmez idi böyle hayl-i 'uşşâkî
O seng-dilde eger olmasaydı mıknaîs

6 Sühanda olmaz iseñ ger dakîka-i fâ'it
Sakın sakın yine *Sâlim* sumut ol sâmit
Yapılmaz oldu nazîre hep oldılar sâkit
Hoşâ metânet-i bünyân-ı ma'rifet sâbit
Esâs-ı nazmıñı gitdikçe eylediñ te'sîs¹⁰⁰

¹⁰⁰ Hüseyin Güfta, Sâlim [Mirzâzâde] Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânı'nın Karşılaştırmalı Metni, Atatürk Üniv., SBE, Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum, 1995, s. 321-322.

NÜZÜLÎ [MUSTAFA]**[1. MUHAMMES]***Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün*

- 1 Ey nübüvvet hâtemi ey pâdişâh-1 dü cihân
Hasretifle yandı bagrım eşk-i çeşmim oldı kan
Şerbet-i vaslıñ içür bulsun bu göñlüm tâze cân
El-amân ey Fahr-1 'Âlem şâh-1 sultân el-amân
El-amân ey nûr-1 'âlem mâh-1 tâbân el-amân
- 2 İşiden nutk-1 şerîfiñ istemez gayrı delîl
Togrılup gelen kapuñı olmamışdur hiç zelîl
Firkatiñle bu vücûdum oldı gûn-â-gûn 'alîl
El-amân ey Fahr-1 'Âlem şâh-1 sultân el-amân
El-amân ey nûr-1 'âlem mâh-1 tâbân el-amân
- 3 Gice gündüz iştiyakdan cigerim hoş oldı nâr
Tîg-1 'aşkıñ zahmı irdi yüregime irdi kıldı kâr
Niceye dek derd-i hasret niceye dek intizâr
El-amân ey Fahr-1 'Âlem şâh-1 sultân el-amân
El-amân ey nûr-1 'âlem mâh-1 tâbân el-amân
- 4 'Aşkıña düşdüm ezelden pes budur togrı kelâm
Bakma yüzüm karasına olıcak rûz-1 kıyâm
Kıl şefâ'at ey şeffi'ü'l-müznibîn hayru'l-enâm
El-amân ey Fahr-1 'Âlem şâh-1 sultân el-amân
El-amân ey nûr-1 'âlem mâh-1 tâbân el-amân
- 5 Ümmetiñ küllüyle gerçi oldılarsa çün füzûl
Şânıña lâyük olan cürm ile kılmakdur kabûl

Dermendiñdir *Nüzûlî* kıl terahhum yâ Resûl
El-amân ey Fahr-ı 'Âlem şâh-ı sultân el-amân
El-amân ey nûr-ı 'âlem mâh-ı tâbân el-amân¹⁰¹

FENNÎ [HACI MUSTAFA]

Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün

- 1 Uruldugum safa hep şefkatin hayâl iledir
Kapıldığım dahi bu cezbeli cemâl iledir
Ta'aşşukum hele sultâna kemâl iledir
Ne fikr-i bûse ne endîşe-i visâl iledir
Mahabbetim safa cânâ hulûs-ı hâl iledir
- 2 Şu kimse kim o mehiñ 'aşkıyla zebûnı olur
Sebeb sa'âdetine sabr ile sükûnı olur
Figânı ile bâ'is-i cünûnı olur
Nigâhı terceme-i hâhiş-i derûnı olur
Niyâz-ı ehl-i mahabbet zebân-ı hâl iledir
- 3 Olunca dâ'ire-i ehl-i zevke dil mülhak
Tutar mı câm-ı Cemîñ vafına bezmde kulak
Safâya mâ'il olur rind-i bâde-keş mutlak
Neşât u neşvesidir bâdeniñ garaz ancak
Yâ zer-piyâle yâ şikeste bir sıfâl iledir
- 4 Ma'ârif ehli fakrdan cihânda kurtulmaz
Mey-i sürûr ile peymâne-i dili tolmaz
Nazımla nesr ile semt-i merâma yol bulmaz
Metâ'-ı¹⁰² ma'rifetle sûd olmaz

¹⁰¹ Dîvân-ı Mustafa Nüzûlî el-Kulavî, Matbaa-i Ahmed Kâmil, İst., 1331, s.32-33.

¹⁰² Bu kısım metnin aslında boş bırakılmıştır.

Zamânemizde hüner iddihâr-ı mâl iledir

- 5 Sühan düzünce kişi *Fennîyâ* gazel-güne
Mu'âdil olmalı her harfî dürr-i meknûna
Muvaffak olmalı şâ'ir nazmda mazmûna
Resm-i şi'r dinilmez kelâm-ı mevzûna
Sühan-sezâ-yı pesend olduğu me'âl iledir¹⁰³

SÂHİB [PİRİZÂDE]

MUHAMMES

Fe 'ilâtün Fe 'ilâtün Fe 'ilâtün Fe 'ilün

- 1 Fikr it ol vaktiñi ruh bî-tef ü tâb olsa gerek
Hâl-i ser[?] zâ'il olup nakş-ı habâb olsa gerek
'Arak-ı şerm ile rû beste-nikâb olsa gerek
'Âkîbet hatt-ı meh-ruhsâre sehâb olsa gerek
Taht-ı gül pâzede-i hayl-i gurâb olsa gerek
- 2 Reng-i hasretle gül-i 'ârızîñ ey gonca solup
Gülşen-i hüsn ü bahâ bâd-ı hazân ile tolup
Ka'be-i rûyuñi a'râb hat-âlûde kılup
Bozulup kible-i hüsnüñi saff-ı işve tagılup
Tâk-ı ebrû ise mihrâb-ı harâb olsa gerek
- 3 Gele bir dem ki ruhuñdan gide bu reng-i şarâb
Seni gördükde yüzün döndüre bir bir ahhâb
Zulmet-i hatda kala mihr-i ruh-ı 'âlem-tâb
Reng-i ruhsârîñi ola teb-zede-i nâr-ı hicâb
Âb-ı tâbîñi giderek mevc-i serâb olsa gerek

¹⁰³ Dîvân-ı Fennî, Süleymaniye Ktp., Lala İsmail Ef. Böl., Nu. 473, vr. 3a-3b.

- 4 Böyledir kâ'idesi bu felek-i nâ-sâzîfî
Bir karâr üzre degil nagmesi her bir sâzîfî
Telh olur âhiri her kâr-ı meserret-sâzîfî
Bir humârı olur elbet bu şarâb-ı nâzîfî
Neş'e-i hüsn ü bahâ pâ-ber-i kâb olsa gerek
- 5 Köhne takvîme müşâbih olsa bu çîn-i cebîn
Bu şeker-hande ile kalmaya bu la'î-i şîrîn
Gide güftâr-ı lezîzînden edâ-yı rengîn
Şerbet-i la'îfî olup telhî-i eyyâma karîb
Soñı bu neş'enîñ âhir şeker-âb olsa gerek
- 6 Hüsne magrûr olup ey pâdişeh-i bî-pervâ
Görme üftâdelerîñ olmağı pâ-mâl revâ
İtdigin zulmüñ olur cümle mücâzâtı saña
Ehl-i 'aşka ne kadar eyler iseñ cevri ü cefâ
Hep saña bâ'is-i sad-şerm ü hicâb olsa gerek
- 7 Bu mıdır lâzîme-i hüsn-i letâfet ey mâh
Sâhibiñ eylesin 'ömrüni hasretle tebâh
Öyle sanma eser itmez saña bu nâvek-i âh
'Âşıkâ eyledigîñ bu cevri ü cefâlar bi'llah
Saña bir bir sorulur rûz-ı hisâb olsa gerek¹⁰⁴

NEYLÎ [AHMED]

MUHAMMES DER-SİTÂYİŞ-İ VEZİR-İ A'ZAM İBRÂHİM PAŞA

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün

- 1 Kapuñda hizmetîñ bir kişvere cân olmadan yegdir

¹⁰⁴ Dîvân-ı Şeyhülislam Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi, Millet Ktp., Ali Emîrî Manzûm Eserler Böl., Nu. 243, s. 71-73.

Husûl-i kâim ile gurbetde handân olmadan yegdir
Nigâh-ı iltifâtîñ mîr-i mîrân olmadan yegdir
Derîfde rîze-çînî Çine hâkân olmadan yegdir
Eşiklikde kul olmak Mısra sultân olmadan yegdir

2 Kazâ dûr eyleyüp hâk-i derîfden çeşm-i giryânım
Kazâ-yı gurbete itdi fûtâde-i cism-i sûzânım
Bi-hamdi'llah yine oldu münevver dîde-i cânım
Hele ben şöyle iz'ân eyledim devletlü sultânım
Eşiklikde kul olmak Mısra sultân olmadan yegdir

3 Yog iken lücce-i eltâfîññ bir demde noxsânı
Nice teşbîh olunsun aña Mısrîñ Nîl-i ihsânı
O halka gösterir parmak hisâbın ey kerem kânı
Budur ben bildigim ancak hemân bilmem bunu anı
Eşiklikde kul olmak dehre sultân olmadan yegdir

4 Velî-i ni'metinden dûr olan âvâre-i şeydâ
Ne mümkün tesliyet virmek aña dünyâ vü mâfihâ
'Azîz itdi Mısra gerçi lutfuñ bendegî ammâ
Lisân-ı hâlim olurdu yine bir mısra'ı gûyâ
Eşiklikde kul olmak dehre sultân olmadan yegdir

5 Cihânı ser-be-ser seyr eyler iken şîr-i ihsânîñ
Nesin vâsf itsün ebnâ-yı zamâne ümm-i dünyânîñ
Füzûn itsün hemân hem-vâre Mevlâ 'izzet ü şânîñ
Bu da'vâ üzredir hep ittifâkı ehl-i 'irfânîñ
Eşiklikde kul olmak dehre sultân olmadan yegdir

6 Cihânda yalnız bir ben dimem 'âlem bunu söyler
Metâ'-ı fazl u 'irfâna kapuñdur dâverâ bündür
Hüner kadrin bilür sensin cihânda ey kerem-perver

Dir idi dergeh-i iclâlîfe gelseydi İskender
Eşiklikde kul olmak dehre sultân olmadan yegdir

- 7 Olup her dem meserret devletiñle ‘âleme sârî
Seniñle mesned-i ikbâli pür-zîb eylesün Bârî
Kapuñdan kılmasun mehcûr hergiz *Neylî*-i zârî
Sözi dâ’im budur ger söyledürseñ ol dil-efgârî
Eşiklikde kul olmak dehre sultân olmadan yegdir¹⁰⁵

NAKŞÎ-İ EYYÛBÎ

[1. MUHAMMES]

- 1 *Mefâ ‘ilün Mefâ ‘ilün Mefâ ‘ilün Mefâ ‘ilün*
Ney-âsâ nâliş-i âhım yine demlêndi sultânım
Figânım gûş idüp ‘âlem kamu hemlendi sultânım
Dilim sad dâg-ı tâze gamla mâtemlendi sultânım
Dü-çeşmim girye-i hasretle şebnemlendi sultânım
Ki tûfân-hîz-i eşkim cûş idüp yemlendi sultânım
- 2 Şu rûtbe şerha rîz itdim ki cismim kûh-ı firkatde
Hezârân iştiyâk-ı fikr-i ruhsarıñla hayretde
Olurken bülbül-âsâ nâliş-efzâ bezm-i mihnetde
Görüp vech-i hümâyunuñ şükür gülzâr-ı sıhhatde
Nesîm-i bû-yı hulkuñ kulların şebnemlendi sultânım
- 3 Tutuşsa nola nâr-ı firkatîñle bahr u berr-âsâ
Ser-â-pâ nâle-rîzân oldı zîrâ ‘âlem-i dünyâ
Vücûd-ı bî-nazîrîñ haşre dek gam görmesün aslâ

¹⁰⁵ Nurcan Bedir, *Neylî Hayatı, Eserleri, Divanı'nın Tenkitli Metni*, Selçuk Üniv., SBE, Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 1993, s. 149-150.

Dil-i mecrûhufia genc-i nihânından şükür Mevlâ
Şifâ-yı câvidânı lutf idüp emlendi sultânım

4 Bi-hamdi'llah yine tâb-ı kerem Hakdan küşâd oldu
Açıldı gonça-i bâg-ı ümîdim 'işve zâd oldu
Du'âlar müstecâb oldu göñüller ber-murâd oldu
Olup âzâd gamdan bende kânûn cümle şâd oldu
Peyâm-ı sıhhatifile düşmenân gamlandı sultânım

5 Seni dil-şâd ide hem-vâre Mevlâ düşmenif makhûr
Hemîşe câh-ı devletde olasin dâverâ mesrûr
Süleymân-ı zamânsın zîr-i pâyıñda ben Âsâf mûr
Bu *Nakşî*-i senâ-hânıñ derinden eyleme mehcûr
Senif devriñde zîrâ şâd u hurremlendi sultânım¹⁰⁶

[2. MUHAMMES]

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün

1 Umarım hazretifden şerrimi hayra kılup Allah
Kabîh ef'âlim ola dâi'mâ lutfuñla hûb Allah
Ebed ez-cân u dil sensin çü mahbûbu'l-kulûb Allah
Meded senden eyâ rahm ıssı settâre'l-'uyûb Allah
'Înâyet kıl baña her hâlde gaffârü'z-zünûb Allah

2 Beni bir ân komadı hâlime bu nefsi emmâre
Süluk itdirdi şerre men' idüp âh hayr olan kâre
Niyâz-mendim kabûl eyle recâmı safia hem-vâre
Meded senden eyâ rahm ıssı settâre'l-'uyûb Allah
'Înâyet kıl baña her hâlde gaffârü'z-zünûb Allah

¹⁰⁶ Dîvân-ı Nakşî, Süleymaniye Ktp., Pertev Paşa Böl., Nu. 418, vr. 45b-46a.

- 3 Makarrım cürmüme ‘isyân u zem yâ Hafız ü yâ Kayyûm
Kerîmsin fazl-ı lutfufla ‘afv kıl eyleme mahrûm
Mecâlim yokdur inkâra hemîn hep zâtıfıa ma‘lûm
Meded senden eyâ rahm ıssı settâre’l-‘uyûb Allah
‘Înâyet kıl baña her hâlde gaffârü’z-zünûb Allah
- 4 Ne dem câmi‘-i ihlâs içre olsa öyleye kâmet
Ben itdim bî-şu‘ûr olup o dem ikindiye niyyet
Seniñ kulluguna lâyıq idemedim hayıf hizmet
Meded senden eyâ rahm ıssı settâre’l-‘uyûb Allah
‘Înâyet kıl baña her hâlde gaffârü’z-zünûb Allah
- 5 İki ‘âlemde eyle *Nakşî*-i gamgîn kuluñi mesrûr
Ne rütbe ol ‘azâba müstehak ise kılup magfûr
Resûlüñi ‘aşkına cürmün ‘afv kıl sa’yini meşkûr
Meded senden eyâ rahm ıssı settâre’l-‘uyûb Allah
‘Înâyet kıl baña her hâlde gaffârü’z-zünûb Allah¹⁰⁷

[3. MUHAMMES]

- Mefâ ‘ilün Mefâ ‘ilün Mefâ ‘ilün Mefâ ‘ilün*
- 1 İlâhî matlabım var senden ammâ yine sensin sen
Ki lutfi bî-‘aded bir dâd-fermâ yine sensin sen
Şeb ü rûz içre bir dâd-kâr şeref-zâ yine sensin sen
Baña her vechile maksûd Hudâyâ yine sensin sen
‘Înâyet ıssı bî-hemtâ müdâmâ yine sensin sen
- 2 Karînim olsa Hâtem ger aña ben ‘arz-ı ‘acz itmeme
Dil-i hoş-hâlimi bu fi‘l ü seng-i gamla incitmeme
Derifiden gayrı bâba yüz tutup çün minnete gitmem

¹⁰⁷ Dîvân-ı Nakşî, vr. 189b-190a.

Başa her vechile maksûd Hudâyâ yine sensin sen
'Înâyet ıssı bî-hemtâ müdâmâ yine sensin sen

3 Ne hâlet var ne bilsün ehl-i dünyâ âh [u] nâlemde
Kavîdür nefis-i emmâre zihi hükm-i izâlemde [?]
Netice hazretifden kesmem ümmîd iki 'âlemde
Başa her vechile maksûd Hudâyâ yine sensin sen
'Înâyet ıssı bî-hemtâ müdâmâ yine sensin sen

4 Benim yanımda katre âb-ı lutfuñ misl-i deryâdır
Seniñ 'indifide lîk ol katre-i nâçizden ednâdır
Ebed ehl-i hatâya âdemiñ çün lutf i'tâdur
Başa her vechile maksûd Hudâyâ yine sensin sen
'Înâyet ıssı bî-hemtâ müdâmâ yine sensin sen

5 Kemîne Mustafa Eyyûbî *Nakşî*-i günehkâre
Olursa rahm olur senden ne kâbil gayrıdan çâre
Bu beyti vird-i ezkârıma zamm itdim ki hem-vâre
Başa her vechile maksûd Hudâyâ yine sensin sen
'Înâyet ıssı bî-hemtâ müdâmâ yine sensin sen¹⁰⁸

[4. MUHAMMES]

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

1 Müjdeler olsun bugün ehl-i dilân zümresine
Da'vi-i 'aşkımda budur çün 'âşıkân zümresine
Bir remizdir iş bu nazmım şâirân zümresine
Kalmadı meylim cihânda nev-cüvân zümresine
Merhabâ ben dâhil oldum bendegân zümresine

¹⁰⁸ Dîvân-ı Nakşî, vr. 190a-190b.

- 2 Görmedi mislin seniñ çeşm-i cihân ey meh-cebîn
Eyleye dâ'im hatâlardan vücûduñ Hak emîn
Sâye-i vasfında buldum böyle bir tâze zemîn
Kalmadı meylim cihânda nev-cüvân zümresine
Merhabâ ben dâhil oldum bendegân zümresine
- 3 Mihr-i rûyuñ perteviyle ey gül-i bâg-ı İrem
'Andelîb-veş subh-dem 'aşkıñla feryâd eylerem
Defter-i 'uşşâka ismim kayd idüp kıldıñ kerem
Kalmadı meylim cihânda nev-cüvân zümresine
Merhabâ ben dâhil oldum bendegân zümresine
- 4 Râhş-ı tab'um arsa-i 'aşka ne dem cevân olur
Na'ramı gûş eyleyenler bî-ser ü sâ mân olur
Hâsılı bir ben degil 'âlem saña hayrân olur
Kalmadı meylüm cihânda nev-cüvân zümresine
Merhabâ ben dâhil oldum bendegân zümresine
- 5 Sensin ol şâhenseh-i 'âlem-küşâ kim dâverâ
Beklerim bâb-ı hümâyûnuñ müdâm şekli-i gedâ
Nola reşk-âver olursa [*Nakşî*]ye nâs dâyimâ
Kalmadı meylim cihânda nev-cüvân zümresine
Merhabâ ben dâhil oldum bendegân zümresine¹⁰⁹

[5. MUHAMMES]

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

- 1 Merhabâ ey pâdişâh-ı zill-ı Rabbü'l-'âlemîn
Sun'-ı kudretle seni kılmış şeh-i dîn-i mübîn
Ser-be-pâ bendeñ gedâ-veş çün 'ibâd-ı müslimîn

¹⁰⁹ Dîvân-ı Nakşî, vr. 190b-191a.

Eyleye dâ'im hatalardan vücûduñ Hak emîn
Hızr-ı himmet rehberiñ olup ola Mevlâ mu'în

2 Hak safîa bu hüs-n-i hulkı eylemiş lutf u kerem
Nâm u şânıñ neşr ola hayrâtla hep dem-be-dem
Vasf-ı ahlâk-ı hümâyûnuñ idenler subh dem
Bir beş on yüz biñ degil bendeñ ki ben takrîr idem
Lutfuñia 'âlem esîr ikbâliñe devlet karîn

3 Bî-bedel şâh-ı müselleme 'âlem-ârâsın hemân
Hâdim-i Beyt-i Haremeynü'ş-Şerîfeynü'z-zamân
Rüstem olsa kahr-ı seyfiñden diler hasmıñ amân
Kim du'â-yı devletiñ eyler kamu halk-ı cihân
Emriñe nusret müyesser ola sıhhat hem-nişîn

4 Şem'-i devrânsın ki sen ey dâver-i 'âlî-nijâd
Bâb-ı lutfuñ devr ider pervâne-veş cümle 'ibâd
Bûy-ı 'adliñ şemmesiyle ola 'âlem cümle şâd
Gonca-i bahtım nesîm-i himmetiñle kıl küşâd
Kalmasun devriñde bî-behre bu benden dil-hazîn

5 'Andelib-veş gülşen-i medhiñ dile nakş iderek
'Ömrüm oldukça der-i vasfiñda kul olsam gerek
Dönmesün emriñe hem-vâre itâ'atden felek
Nakşî 'âlem bende-i fermânıñ olsun haşre dek
'Ömrün efzûn ide Hak şevketle hünkârum hemîn¹¹⁰

SENÂYÎ [ALÎ]

[1. MUHAMMES]

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

1 Ey risâlet tahtıñı sultânı şâh-ı enbiyâ

¹¹⁰ Dîvân-ı Nakşî, vr. 201b-202a.

Kenz-i mahfî gevher-i yektâsı mir'ât-ı Hudâ
Nûr-ı zâtî mihr-i tâbânî Resûl-i müctebâ
Ey şefâ'at kâni mahbûb-ı cenâb-ı kibriyâ
Lutf idüp eyle şefâ'at yâ Muhammed Mustafâ

2 Çâr-yârıdır Ebûbekr 'Ömer 'Osmân 'Ali
Anlar idi yâr-ı gâr-ı hemdemiñ gerçi velî
Cümle ashâb-ı kirâmıñ sevgilidir sevgili
Ey şefâ'at kâni mahbûb-ı cenâb-ı kibriyâ
Lutf idüp eyle şefâ'at yâ Muhammed Mustafâ

3 Tûtüyâdır hâk-i pâyıñ görmeyen a'mâ göze
İrse bir katre gubârıñ makdemiñ ol gözsüze
Göre ol kim *men ra'nâ* nutkuñ îmândır bize
Ey şefâ'at kâni mahbûb-ı cenâb-ı kibriyâ
Lutf idüp eyle şefâ'at yâ Muhammed Mustafâ

4 Kendiñ içün bu merâda çekmediñ zerre emek
Dostluğuña yaradılmışken dü 'âlem nüh felek
Ümmetiñi eylediñ Hakdan ricâ kıldıñ dilek
Ey şefâ'at kâni mahbûb-ı cenâb-ı kibriyâ
Lutf idüp eyle şefâ'at yâ Muhammed Mustafâ

5 Kıl kerem bâbıñ küşâde yüz sürüp geldik hemîn
Eyle lutfuñla 'atâlar yâ şefî'a'l-müznibîn
Cümleniñ sultânı sensin rahmeten li'l-'âlemîn
Ey şefâ'at kâni mahbûb-ı cenâb-ı kibriyâ
Lutf idüp eyle şefâ'at yâ Muhammed Mustafâ

6 Ey kerem kâni mürüvvet sâhibi rûz-ı cezâ
Ger sebep 'isyân olur senden şefâ'at olmaga
Bu *Senâyî* suhendâr cümleden gerçi şehâ

Ey şefâ'at kânı mahbûb-ı cenâb-ı kibriyâ
Lutf idüp eyle şefâ'at yâ Muhammed Mustafâ¹¹¹

[2. MUHAMMES]

Fe 'ilâtün Fe 'ilâtün Fe 'ilâtün Fe 'ilün

1 Diñle erbâb-ı kemâlif sözün aña ne demek
Mâyedârı olan 'âşıkları dil-bend iderek
Er olur kâbil-i irşâd olan âdem giderek
Dimeden yeg ola nâ-dâna nasîhat dimemek
Haceri gevher olur zann idüben çekme emek

2 Böyle gör sen dahi kâbil-i irşâd olanı
Anı da hoşça deñe fehm idüben yahşı tanı
Ne bilür kadrini dânanıñı olan dûn-ı deni
Dimeden yeg ola nâ-dâna nasîhat dimemek
Haceri gevher olur zann idüben çekme emek

3 İşidirsin ki ne gûne idi etvâr-ı selef
Olmaya kâbil ise belki o cân itme telef
Degil ise yazık ol sözlere ol hayr-ı hâlef
Dimeden yeg ola nâ-dâna nasîhat dimemek
Haceri gevher olur zann idüben çekme emek

4 Dime nâ-puhtelere gel budur erkânıla yol
İdeyim lutf [u] kerem dirseñi aña soñrası ol
Ne saña kulluk ider ol ne olur Tañrıya kul
Dimeden yeg ola nâ-dâna nasîhat dimemek
Haceri gevher olur zann idüben çekme emek

¹¹¹ Dîvân-ı Senâîf, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmut Efendi Böl., Nu. 3487, vr. 3a-3b.

5 Baş [u] cân eylediler Hakka fedâ bilmek için
Gelüp âdem kutrına oda dizilmek için
Bir öğün lokmasını hırsa düşüp yimek için
Dimeden yeg ola nâ-dâna nasîhat dimemek
Haceri gevher olur zann idüben çekme emek

6 Virse ol saña cihânda nesi var ise de
Sûretâ ‘arz-ı minnet iderek yâr ise de
Kâbil olmayup o cân-ı ‘âlem hünkâr ise de
Dimeden yeg ola nâ-dâna nasîhat dimemek
Haceri gevher olur zann idüben çekme emek

7 ‘Acebâ sende olan müşkili kim hâll idecek
Yohsa hiç kalmadı mı müşkiliñ eyâ bilecek
Ey *Senâyî* dîn-i esrâr-ı Hakı fâş idecek
Dimeden yeg ola nâ-dâna nasîhat dimemek
Haceri gevher olur zann idüben çekme emek¹¹²

[3. MUHAMMES]

Fe ‘ilâtün Fe ‘ilâtüm Fe ‘ilün
1 Zâhirâ Hak degil ihfâ görene
Dükeli mazhar-ı esmâ görene
Sırr-ı esmâda müsem mâ görene
Görene dâl olur eşyâ görene
Göremez sırrını a‘ mâ köre ne

2 Tolıdur Hakkıla bu kevn ü mekân

¹¹² Dîvân-ı Senâyî, vr. 31b-32a.

Ne mekân hâlidür andan ne zamân
Gözin aç Hakkılasın sen de hemân
Görene dâl olur eşyâ görene
Göremez sırrını a'mâ köre ne

3 Saña senden yakîn ol yâr-ı Hudâ
Seniñ ile biledir sanma cüdâ
Ne ki var eyledi 'âlemde şehâ
Görene dâl olur eşyâ görene
Göremez sırrını a'mâ köre ne

4 Nûr-ı Hak bahrile hem berde de var
Meh-i hurşîd ile ahterde de var
Hem muhît 'âlemi her yerde de var
Görene dâl olur eşyâ görene
Göremez sırrını a'mâ köre ne

5 Sırr-ı tevhîde *Senâyî* irelim
Bu kamu varlığı Hakka virelim
Hakkı her yerde de hâzır bilelim
Görene dâl olur eşyâ görene
Göremez sırrını a'mâ köre ne¹¹³

FEYZÎ [BURSALI]

MEDH-İ RESÛL [1]

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün
1 Dâd-ı Hakdır saña cânâ bu cemâl-i âfitâb
Tâb-ı hüsnüfî zerresidir âfitâb-ı mâhitâb
Ebr-i zülfüñ her kaçan kılsañ yüzüñ üzre nikâb

¹¹³ Dîvân-ı Senâyî, vr. 41b-42a.

Gökde hurşîde gün irişir sanur ehl-i kitâb
Yasıla Ka'be odur toldı sanur her şeyh-i şâb

2 Muntazır encüm gibisin mâha çeşm-i 'âşıkân
Rü'yet-i didârîña müştâk olup hayli zamân
Pertev-i zâtuñla rif'at buldı heft-âsumân
Hûb yaratmışdır seni bu resme Rabbü'l-müste'ân
Geldi tenlik cihâna ey şeyh-i 'âlî-cenâb

3 Âşinâña hizmetde feth olur her müşkilât
Kadr-i pâki a'lâ bilürler cümle halk-ı kâ'inât
'Îsâ-demiñ nutk-ı pâkiñ mürdeye virdi hayât
Sende hatm oldı habîbim her ne kim var mu'cizât
Gussadan âzâdedir iden kapuña intisâb

4 Dest-i kudretle çekilmiş çeşmiñe kuhl-ı siyâh
Misk-i 'anber turra-i zülfüñdedir bi-iştibâh
Hâk-i pâyiñ tûtiyâdır dîdeye ey pâdişâh
'Abd-i pür-taksîre dergâhıñ gibi olmaz penâh
Sen mürüvvet kânısıñ ey nesl-i pâk-i hoş-hitâb

5 Oldı vassâfiñ dü 'âlem içre ancak kibriyâ
Haddi yokdur kul seni medh eylese eyler hatâ
İntisâb itmek için sultânıma *Feyzî* gedâ
Böyle küstâhâne bir tuhfe buyurmuşdur saña
Mazhar-ı lutfuñ olur Allahu a'lem bi's-savâb¹¹⁴

¹¹⁴ Dîvân-ı Feyzî, Millet Ktp., Ali Emîrî Manzûm Eserler Böl., Nu. 357, s. 288-289. Bu yazmaya daha önceden bir araştırmacı tarafından sayfa numarası verilmiştir. Biz de buna uyduk.

[2. MUHAMMES]¹¹⁵

- Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün
- 1 Rumûz-ı küntü kenziñ sırrını mahrem olandan sor
Nedir 'âlem ledünnî mefhar-i 'âlem olandan sor
Kemâl-i zühd ü takvâyı İmâm A'zam olandan sor
Safâ-yı cenneti Havvâ ile Âdem olandan sor
Rüsûm-ı râh-ı 'aşkı kavline muhkem olandan sor
- 2 Şerîf nidügin[i] fehmi eylemez nâdândan sorma
Hakikat bahtını insâna sor hayvândan sorma
Tarîkatdan ulû'l-ebşâra sor 'âmiyândan sorma
Sorarsañ ma'rifet sor kâmile 'ünvândan sorma
Cihânıñ 'izz u câhın Husrev ile Cem olandan sor
- 3 Gelenler gıtdiler dehre gidenler gelmedi aslâ
Gerek bây [u] gedâ a'lâ vü ednâ oldılar ifnâ
Cihânıñ devlet ü dârâtı bir pul eylemez hâlâ
Niçün terk itdi tâc [u] tahtı dırsın ey dil-i şeydâ
Anıñ dilâ aslını İbrâhîm Edhem olandan sor¹¹⁶
- 4 Sakın nev-devletân-ı dehre olma lutf için bende
Tevekkül bâbına eyle teveccüh olasın hande
Uzakdan merhabâ eyler görünce halk-ı efgende
Zamânile güreşdiñ şimdi lâkin bilemem kande
Kerem didiklere bîçâreyi hâtêm olandan sor
- 5 Safîa bu sûk-ı bî-süduñ zarardan gayrı yok kârı
Geçirdiñ nakd-i 'ömrüñ yok yire yalvarı yalvarı
Sakın keşf itme nâdâna göñül bu gizli esrârı
Eger bilmek dilerseñ mihnet-i çarh-ı sitemkârı
Anı *Feyzî* gibi subh u mesâ pür-gam olandan sor¹¹⁷

¹¹⁵ Bu muhammesin üstüne yanlışlıkla "müseddes" yazılmıştır.

¹¹⁶ Bu mısradaki vezin bozuktur.

İBRÂHİM HAKKI ERZURUMÎ**VE LEHU MUHAMMESÛ'L-EVVEL [1]***Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün*

- 1 Ni'met-i 'uzmâ-yı cem'iyetde idik bir zamân
Düşdük andan bu 'azâb-ı gaflet ü cehle yamân
Âşinâ-yı Hak iken bî-gâne olduk bî-gümân
'Ayn-ı Beytu'llah iken puthâne olmuş dil hemân
Hâzır-ı Hak ol huzûr it gâfil olma el-amân
- 2 Hâzır ol kim ni'met-i cem'iyet-i hâtır odur
Gâfil olma kim 'azâb-ı teferruka hâzır odur
Hakka cândan kıl teveccüh kalbiñe nâzır odur
Evvel ü Âhir odur hem Bâtın u Zâhir odur
Hâzır-ı Hak ol huzûr it gâfil olma her zamân
- 3 Cehl ü havf u gam gazâb hep gaflet ü nisyândadır
Gâfil olan sû-i hulkıyla yanar nîrândadır
'Ârif-i âgâh olan cân rahmet-i Rahmândadır
Gark-ı bahr-i vahdet olmuş cennet-i 'irfândadır
Hâzır-ı Hak ol huzûr it gâfil olma el-amân
- 4 Âb u nânı koy bu cisme zikr-i Hak olsun idâm
Zevk-i zikru'llah ile dil mutma'in olsun tamâm
Hayrete tal kim odur dil beytine bâbü's-selâm
Hak ile her hâlde ol tâ ol seniñ ola müdâm
Hâzır-ı Hak ol huzûr it gâfil olma el-amân

¹¹⁷ Dîvân-ı Feyzî, s. 296.

- 5 Ey göñül her ne dilerseñi sen de iste sen de bul
Ger sa'âdet-mend isen kendiñde bul ol dôsta yol
Bâb-1 hayretten huzûr-1 hazrete eyle duhûl
Mâsivâdan fârig ol 'aşkıñ deminden pür-dem ol
Hâzır-1 Hak ol huzûr it gâfil olma el-amân
- 6 Nefsini lâ-şey' bilen dil Hak bilür âgâh olur
Rû'yet ü sem' ü kelâmı her işi li'llâh olur
Cümle eşyâdan aña bir ân temâşâgâh olur
Kande olsa Hak anıñla dâ'imâ hem-râh olur
Hâzır-1 Hak ol huzûr it gâfil olma el-amân
- 7 **Hakkî** Hakdan gâfil olma hâzır ol eyle huzûr
Dil nazargâh-1 Hudâdır sâf kıl kim tola nûr
Şeh tamarlardan yakındır Hak saña sen olma dûr
Vehm ü fehm ü fikri koy tal hayrete ol pür-sürûr
Hâzır-1 Hak ol huzûr it gâfil olma el-amân¹¹⁸

VE LEHU EYZAN [2]

- Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün*
- 1 Gerçi ednâ kullarız biz göñlümüzce begleriz
Cism-i hâkiz lîkin andan rûh ile münfekleriz
'Aşk ile cân-1 cihânız 'akılla mâlikleriz
Gelmişiz dünyâ degirmânında nevbet bekleriz
Dâne-i ten un olunca murg-1 cânı bekleriz
- 2 Devr-i dâ'im çün döner bu âsiyâb-1 nüh felek
Arpa bugday misli tenler lâbûd un olsa gerek
'Âlem-i ervâh-1 a'lâdan tenezzül iderek

¹¹⁸ Dîvân-ı İbrâhim Hakkı Erzurûmî, İst., 1977 [1263 baskısından aynen basım], s. 187-188.

Gelmişiz dünyâ degirmânında nevbet bekleriz
Dâne-i ten un olunca murg-ı cânı bekleriz

3 Gerçi bu devrânı seyrân eyleriz leyl ü nehâr
Şevk ile nüh çarhı ammâ döndüren enhâr-vâr
Tahtihe 'l-enhâru tecrî itmişiz andan firâr
Gelmişiz dünyâ degirmânında nevbet bekleriz
Dâne-i ten un olunca murg-ı cânı bekleriz

4 Âsiyâb-ı cismi bu nefis eylemiş duz u dumân
'Ayn-ı Beytu'llâh iken dil itmişiz gayr-ı gümân
Maksad-ı aksâyı koymuş kılmışız meyl-i cihân
Gelmişiz dünyâ degirmânında nevbet bekleriz
Dâne-i ten un olunca murg-ı cânı bekleriz

5 Hôş o demler kim sürerdi cânımız cânân ile
Ol vatandan düşmüşüz bu gurbete nisyân ile
Hayf kim dôstı unutmuş kalmış düşmân ile
Gelmişiz dünyâ degirmânında nevbet bekleriz
Dâne-i ten un olunca murg-ı cânı bekleriz

6 'Âlem-i 'aşkı unutmuş gâfilâne ne söyleriz
Ol görünse imdi biz kevn ü mekânı n'eyleriz
Veh ki ol ma'nâyı koymuş sûrete meyl eyleriz
Gelmişiz dünyâ degirmânında nevbet bekleriz
Dâne-i ten un olunca murg-ı cânı bekleriz¹¹⁹

VE LEHU EYZAN MÜNÂCÂT [3]

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fe'ülün

1 İlâhî senden itme kalbi lâhî
Huzûruñdur dil ü cânıñ penâhı

¹¹⁹ Divân-ı İbrâhim Hakkı Erzurûmî, s. 189-190.

Vücûdumdan togar cümle menâhî
Beni fânî kılup mahv it günâhî
Beni benden hâlâs eyle İlâhî

2 İlâhî kıl beni ehl-i tevekkül
Bulam tefvîz ü teslîm ü tahammül
Kılam hilm ü rızâ birle tahammül
Fenâ vü fakrdur ancak tafaddul
Beni benden hâlâs eyle İlâhî

3 İlâhî vir baña sabr u kanâ'at
Ve tevîk ile her dem hüsni-tâ'at
Seni zikr eyleyem sâ'at-be-sâ'at
Beni mahv eyle vir hayr-ı bidâ'at
Beni benden hâlâs eyle İlâhî

4 İlâhî vir baña fakr u fenâyı
O devletle bulam her dem gınâyı
Yog iken var olup bulur hınâyı
Çeker cân benliğimden her 'anâyı
Beni benden hâlâs eyle İlâhî

5 İlâhî rûha vir senden kuvâyı
Ki cân kesr eylesün nefis ü hevâyı
Göñülden mahv kıl hep mâsivâyı
Seniñ bilsün kamu derd ü devâyı
Beni benden hâlâs eyle İlâhî

6 İlâhî benliğimden dâd u feryâd
Beni bu varlığımdan sen kıl âzâd
Olam fakr u fenâ zevkiyle dil-şâd
Enâniyyetde kaldım eyle imdâd

Beni benden hâlâs eyle İlâhî

7 İlâhî kıl bu benlikden beni dûr
Ki olsun dil seniñle beyt-i ma'mûr
Vücûdum zulmetin mahv eyle ey nûr
Fenâ kıl varlığımдан u mehcûr
Beni benden hâlâs eyle İlâhî

8 İlâhî kalbimi kıl fakra mâ'il
Olam fânî dahî tevhîde nâ'il
Hem ıskât-ı izâfât ile 'â'il
Baña olmuş vücûdum sedd ü hâ'il
Beni benden hâlâs eyle İlâhî

9 İlâhî benligim siccîn-i cândır^â
'Âzâb u mihnetim anda her ândır
Vücûdumdan necât emn ü emândır
Baña benden gelen cümle yamândır
Beni benden hâlâs eyle İlâhî

10 İlâhî gamdaşı hem benligimdir
Elemler yoldaşı hem benligimdir
Kamu şerrin başı hem benligimdir
Cehennem ateşi hem benligimdir
Beni benden hâlâs eyle İlâhî

11 İlâhî ben beni hôr itmişimdir
Huzûr u ünsden dûr itmişimdir
Dilim pür-havf u pür-şûr itmişimdir
Beni benlige nagrûr itmişimdir
Beni benden hâlâs eyle İlâhî

- 12 İlâhî öyle vâsi' kıl bu sadrı
Ki 'afv [u] setr idem her cevr ü gadri
Bu ten leylinde göster sen o bedri
İdem kurbân aña her 'izz u kadri
Beni benden hâlâs eyle İlâhî
- 13 İlâhî öyle vir bu kalbe mihri
Ki berrimden görem her mevc ü nehri
Hemân senden bilem her lutf u kahrı
Rızâ zevki bir ide kand ü zehri
Beni benden hâlâs eyle İlâhî
- 14 İlâhî sensin Evvel hem de Âhir
Sıfâtın Bâtın 'âlemde Zâhir
Şu'unuñ cilvesidir hep mezâhir
Hem ilhâmıñdır efkâr u havâtır
Beni benden hâlâs eyle İlâhî
- 15 İlâhî mülk-i 'âlem pâdişâhı
Cehlinden sâye sensin mihr ü mâhı
Baña göster bu eşyâyı kemâhî
Çü *Hakkî* kalmışım benlikde sâhî
Beni benden hâlâs eyle İlâhî¹²⁰

HÂŞİM BABA [MUSTAFA]

Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün Fe 'ülün

- 1 Musaffâ gözgi olmuş hâk-i gubrâ
Göñül âyînesidir ol musaffâ
Metâf-ı kudsiyân 'arş-ı mu'allâ

¹²⁰ Dîvân-ı İbrâhim Hakkı Erzurûmî, s. 214-215.

Musallâdur musallâdur musallâ
Muhakkak beyt-i Hak mir'ât-ı ma'nâ

2 Göñül âyînesi ola mücellâ
İder elbetde Hak andan tecellâ
Tecellâdan hâsıl olur tesellâ
Olur çirkâb-ı kesretden müberrâ
Muhakkak beyt-i Hak mir'ât-ı ma'nâ

3 Hezâr pâre olur ger bu mir'ât
Görinür her birinde 'aynı bi'z-zât
Müşâhiddir mezâhirde bu hâlât
Görür çünin iden bu sözi isbât
Muhakkak beyt-i Hak mir'ât-ı ma'nâ

4 Göñül âyînesi ol ferd ü yektâ
Zamânî sâhibi bî-misl [ü] hemtâ
Zuhûrî *kâbe kavseyni ev ednâ*
Kuvâsı sırrıdır bu Hayy-ı fe-evhâ
Muhakkak beyt-i Hak mir'ât-ı ma'nâ

5 Celâli tîg-ı rahmet müslimîne
Cemâli bâg-ı cennet mü'minîne
Nigâhı remz-i vuslat tâlibîne
Kelâmı 'âlem-i vahdet 'ârifîne
Muhakkak beyt-i Hak mir'ât-ı ma'nâ

6 Kamuya zülfikâr yeder hidâyet
Mutahhardır vücûdı hem be-gâyet
Bidâyetdir bidâyetdir bidâyet
Nihâyetdir nihâyetdir nihâyet
Muhakkak beyt-i Hak mir'ât-ı ma'nâ

- 7 Merâtibde hitâmü'l-evvelîndir
Mâkâmâtda kulûbü'l-âhirîndir
Nübüvvetde kubûrû'l-mürselîndir
Velâyetde kıbâbü'l-ârifîndir
Muhakkak beyt-i Hak mir'ât-ı ma'nâ
- 8 Muhakkak unsurîdir nûr-ı a'zam
Müdebbir-i 'akl-ı evvel rûh-ı a'zam
Musavverdir deminde şekl-i âdem
Mü'eyyedir mü'eyyedir mükerrem
Muhakkak beyt-i Hak mir'ât-ı ma'nâ
- 9 Eger bir ân demine ire noksân
Vücûdı beyt-i gayba ola mihmân
Mezâhir gayb ola Tûrile ol ân
Netîce bulmaya devrinde bir cân
Muhakkak beyt-i Hak mir'ât-ı ma'nâ
- 10 Mesâdırda anundur fi'l-i tedbîr
Mezâhirde anundur levn-i tenvîr
Feleklerde anundur hükm-i te'sîr
Libâsıdır kamu işige tasvîr
Muhakkak beyt-i Hak mir'ât-ı ma'nâ
- 11 Ulû'l-'azmi bilürsen enbiyânî
Sülûkıyla hitâmı evliyânî
İmâm-ı mürşidi âl-i abânî
Müceddid âdemi devr-i cihânî
Muhakkak beyt-i Hak mir'ât-ı ma'nâ
- 12 İhâta eylemişdir kâ'inâtı

Deminden her ten almışdur hayâtı
Kulûbuñ zikr-i fikridir sıfâtı
Sıfâtından müşâhid nûr-ı zâtı
Muhakkak beyt-i Hak mir'ât-ı ma'nâ

13 Hakikat sırr-ı mir'ât-ı Muhammed
Re'yindir beyânı kavlı-i Ahmed
Teceddüd üzre bu ma'nâ mü'eyyed
Verâsetle kamu tavrı mücedded
Muhakkak beyt-i Hak mir'ât-ı ma'nâ

14 Kemâli *Hâşimi*ñ nutkı demidir
Demiyle her nefes her ten devridir
Kelâmı her demi sırr-ı 'Alidir
Kulûbı kâlib ider Haydarîdir
Muhakkak beyt-i Hak mir'ât-ı ma'nâ¹²¹

NÛRÎ [BEYZÂDE]

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

1 Derd-i firkatle 'ubûr itmekdedir eyyâmımız
Leyle-i yeldâ gibi oldu dırâz her şâmımız
Külbe-i gamda enîn eyler dil-i nâ-kâmımız
Böyle hicr-i yâr ile nolsa gerek encâmımız
Âh kim hicrân elinden kalmadı ârâmımız

2 Vasl-ı yâre irmege dil eyledi çendân şitâb
Cevr devrinde sipihriñ olmadı dil kâm-yâb
Rûy-ı ümmîd-i merâma çekdi baş ile nikâb

¹²¹Dîvân-ı Hâşim Baba, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmut Ef. Böl., Nu. 3299, vr. 12a-13a; Dîvân-ı Seyyid Mustafa Hâşim el-Üsküdârî el-Celvetî, ?, 1152, s. 21-23.

Böyle hicr-i yâr ile nolsa gerek encâmımız
Âh kim hicrân elinden kalmadı ârâmımız

3 Baht-ı nâ-sâza dilâ hiç nîk-nâm olmaz mu‘id
Bu sipîhr-i bî-mürüvvet cevri ni eyler mezîd
Yok ümîdim her kim baña rahm eylemeye çarh-ı ‘anîd¹²²
Böyle hicr-i yâr ile nolsa gerek encâmımız
Âh kim hicrân elinden kalmadı ârâmımız

4 Böyle derd-i firkate mu‘tâd olup n’olsam gerek
Çeşm-i giryânım görüp rahm eylesün ins ü melek
..... ancak sürmesün bu derd-i hasret haşre dek
Böyle hicr-i yâr ile nolsa gerek encâmımız
Âh kim hicrân elinden kalmadı ârâmımız

5 Âsumâna olsa peyveste ‘aceb mi zârımız
Yandı nâr-ı hicrile *Nûrî* dil-i nâçârımız
Bezm-i gamda muttasıl âh eylemekdir kârımız
Böyle hicr-i yâr ile nolsa gerek encâmımız
Âh kim hicrân elinden kalmadı ârâmımız¹²³

GARÎBÎ [A‘MÂ YÛSUF]

Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün

1 Tâ gül-i ruhsârıfîa müştâkım ey ebrû-kemân
‘Andelîb-i cân dutup hâr-ı sitemle âşiyân
Çehre-i zerdim virür dâg-ı derûnumdan nişân
Kâse-i çeşmim toludur hûn-ı dilden her zamân
El-amân ey zâlim-i hûn-hâr-ı gaddâr el-amân

¹²² Bu mısradaki vezin bozuktur. Şu şekilde olduğu zaman vezin düzelir: “Yok ümîdim kim baña rahm eyleye çarh-ı ‘anîd”.

¹²³ Dîvân-ı Nûrî, İst. Üniv. Ktp., T. 348, vr. 69a-69b; Dîvân-ı Nûrî, Millet Ktp., Ali Emîrî Manzum Eserler Efendi Böl., Nu. 470, vr. 72b.

- 2 Sûziş-i firkatle cânâ bî-karâr oldum yeter
Vaslıña bir haylidir kim intizâr oldum yeter
Mahv olup râh-ı mahabbetde gubâr oldum yeter
Hâlk arasında zelîl ü hâk-sâr oldum yeter
El-amân ey zâlim-i bî-rahm-ı gaddâr el-amân
- 3 Cânum ey gonca-dehen hicriñle sûzân olmadan
Şehr-i dil seyl-i havâdis birle vîrân olmadan
Hasret-i vaslıfıla ‘ömrüm hâke yeksân olmadan
Hançer-i bî-dâd ile dertlü yürek-kân olmadan
El-amân ey gamzesi hûn-hâr-ı kâtil el-amân
- 4 Firkatıñle ey meh inciltdiñ hilâl itdiñ beni
Sevdigim vîrâne-i peyk-i hayâl itdiñ beni
‘Arz-ı hâl itmekden ey şehzâde lâl itdiñ beni
Tavk-ı gamda kumrî-i bî-perr ü bâl itdiñ beni
El-amân ey serv-kâmet la‘l-i ruhsâr el-amân
- 5 Nâzenînim sîne-çâk-i neşter-i bî-dâdınam
Kâmet-i hamla giriftâr-ı kad-i şimşâdınam
Bildi ‘âlem kim eyâ şîrîn-sühan Ferhâdınam
Küşte-i tîg-i nigâh-ı gamze-i cellâdınam
El-amân ey hüsnuñle ‘âlem giriftâr el-amân
- 6 Seyl-i eşk aldı vücûdum mülkini vîrâne-tek
Gam beni zencîre çekdi gerden-i dîvâne-tek
Bâde-i hûn-ı cigerdir içdigim peymâne-tek
Âteş-i hasretle yandırdıñ beni pervâne-tek
El-amân ey kişver-i sâlâr-ı hûbân el-amân
- 7 Sabrım aldıñ ‘işve vü nâz ile ey nâzik-beden

Tîr-i müjgâmfîla nevlendi yine dâg-ı köhen
Zahm-ı nâm-ver-i sitem bagrımdan açdı biñ dehen
Ey mürüvvetsiz *Garîbî*-tek usandım ‘ömrden
El-amân ey şem‘-i rûyı bezm-i agyâr el-amân¹²⁴

ESRÂR DEDE

MUHAMMES

- Mef‘ülü Mefâ‘ilü Mefâ‘ilü Fe‘ül*
- 1 Zahm-ı elemiñ dutdı ser-â-pây dilim
Âteşlere yandı yine eyvây dilim
Ortada gezer bî-ser ü bî-pây dilim
Olmış bütün ‘âlemlere rüsvây dilim
Eyvây dilim vây dilim vây dilim
- 2 Düşdi düşeli ol büt-i ‘ayyâra dilim
Seng-i sitemi eyledi sad-pâre dilim
Bir ‘âşik-ı üftâde-i âvâre dilim
Derd oldı benim başıma bî-çâre dilim
Eyvây dilim vây dilim vây dilim
- 3 Dil oldıgı günden berü giryân dilim
Durmaz gice gündüz ider efgân dilim
Hicr âteşine olmada sûzân dilim
Dil oldıgına oldı peşmân dilim
Eyvây dilim vây dilim vây dilim
- 4 Men cevr ü cefân ile safâ-mend-i dilim

¹²⁴ Dîvân-ı Garîbî, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmut Ef. Böl., Nu. 3459, vr. 84b [Yalnız 1., 2. ve 4. bend bulunmaktadır]; Hâzâ Kitâbu Garîbî A‘mâ Yûsuf Efendi El-Erdebîlî, Rızâ Efendi Basmahânesi, İst., Tarihsiz, s. 126-127.

Kan aglamadır şimdi şeker-hand-i dilim
Laht-ı cigerimdir başa gül-kand-i dilim
Tercî'-i figânım gibi ser-bend-i dilim
Eyvây dilim vây dilim vây dilim

- 5 Vasf itsem eger hâl-i diger-gûn-ı dilim
Hâmemle zebânımdan akar hûn-ı dilim
Esrâr ben ol 'âşık-ı meftûn-ı dilim
Kim oldu bu mısra' başa mazmûn-ı dilim
Eyvây dilim vây dilim vây dilim¹²⁵

ÂKIF-I ENDERÛNÎ

MUHAMMES

- Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün*
- 1 Akup inbik-i müjgânım dü dîdem pür gül-âb olsun
Sirişkim cûş idüp reşk-âver-i seylâb-ı âb olsun
Bozulsun rabt-ı peyvend-i felek pür-inkılâb olsun
Dimeme kassr-ı fenâ encâm-ı gerdûn kâmyâb olsun
Yıkıldı hâtırım şimden gerü 'âlem harâb olsun
- 2 Ne deñlü şive-i tákât-güdâzıfı eyleseñ ber-ter
Safâ tahmîl-i minnet eylemem ey çarh-ı dún-perver
İder zîrâ zebân-ı nâtıkam bu mîsra'ı ezber
Sakın zann itme ta'mîr-i harâbâtı göñül isder
Yıkıldı hâtırım şimden gerü 'âlem harâb olsun

¹²⁵ Hasan Ali Kasır, *Esrâr Dede, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divanı'nın Karşılaştırmalı Metni*, Atatürk Üniv., SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum, 1996, s. 50-51 [Tez'de bu manzûme tahmîs diye adlandırılmış. Bunun sebebi şiiirin Melîhî, Ahmed Paşa, v.s. gibi şâirlerin şiiirlerine nazîre olarak yazılması olabilir. Ancak bize göre bu şiiir bir nazîre sayılabılır, ancak tahmîs sayılamaz. Çünkü *Esrâr Dede* mezkûr şâirlerden hiç bir mısraı aynen almamış ve şiiirini onun üzerine binâ etmemiştir. Bu sebeple mazûmeyi biz muhammes sayıyoruz. Ayrıca Tez'de 4 ve 5. benderde "dilim" kelimesinden önceki kısım tamlamasız okunmuş. "hûn dilim" gibi. Bize göre vezin ve mânâ olarak tamlamalı şekil daha uygundur.

- 3 Harâbî-i fenâ bünyâd-ı gamdan oldum âzâde
Hele ümmîd-i âbâdî gelür mi kalb-i nâ-şâde
Ezelden meyli vardır inhidâma olmuş âmâde
Hülâsa gam yemem taş kalmasa-ger rû-yı dünyâde
Yıkıldı hâtırım şimden gerü 'âlem harâb olsun
- 4 Dem-â-dem hırmîni-â ârâmım olsa cevriye ber-bâd
Nigâh-ı iltifâtı kişver-i kalbim ider âbâd
Yine mevkûf-ı ta'mîrîni begim kasr-ı dil-i nâ-şâd
Harâb oldumsa sen sag ol efendim herçi bâd âbâd
Yıkıldı hâtırım şimden gerü 'âlem harâb olsun
- 5 Düşüp beyhûde fikre gayrı ümmîd-i muhâl itmem
Meh-i 'îd-i sa'îdi taraf-ı destâra hilâl itmem
Begim 'îd olsa da senden temennâ-yı visâl itmem
Harâbî-i dil-i gamgîne 'Âkif infî'âl itmem
Yıkıldı hâtırım şimden gerü 'âlem harâb olsun¹²⁶

ŞEYH GÂLİB

MUHAMMES [1]

- Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün*
- 1 Dilberle eyler iken 'îş u 'işreti
Şîrîn-sâz-ı kâmi iken şehd-i sohbeti
Sahbâ-yı vasla sofrâ katıp zehr-i firkatı
'Âşk olsun aña kim çeke câm-ı melâmeti
Hem-reng-i la'l-i yâr ile hûn-ı hasreti

¹²⁶ Sadettin Nüzhet [Ergun], Türk Şâirleri, İst., 1937, C., 1, s. 30.

- 2 Kem-yâb idi metâ‘-ı ser-â-pâ-yı hüsni hayf
Yogdı nazîr-i gevher-i yektâ-yı hüsni hayf
Çeşbân idi merâmıma bâlâ-yı hüsni hayf
Nakd-i hayâta müft idi kâlâ-yı hüsni hayf
Şebender-i firâkda anlandı kıymeti
- 3 Çeşmi bakılsa tîg-i sitemden yamân imiş
Perçem hatına nisbet ile müslümân imiş
Hûmî nigâh-ı gamzesi cellâd-ı cân imiş
Bir rahmi yok mürüvveti yok bî-amân imiş
Bi’llâhî böyle bilmez idim ben ol âfeti
- 4 Tâb-ı temûz-ı hecriñ ile yandım agladım
Sahbâ-yı hûna teşne idim kandım agladım
Bu mâcerâyı ben tükenmez sandım agladım
Cânâ safâ-yı bezmifî çok afdım agladım
Yâd eyleyüp o neş’eleri ol meserreti
- 5 *Gâlib* şeb-i mihende çeküp âhu vâlarıñı
Künc-i sitemde terk idesin bî-nevâlarıñı
Derd ü belâda aşımayasın mübtelâlarıñı
Agyâr-ı dûna hâs idesin hap ‘atâlarıñı
Kurbânıñı oldugum başa düşmez mi gayreti¹²⁷

MUHAMMES-İ DİĞER [2]

Fe ‘ilâtün Fe ‘ilâtün Fe ‘ilâtün Fe ‘ilüm

- 1 O mehiñ meclisi reş-âver-i hurşid olsun
Sâyesi hâbgeh-i çeşm-i sitem-dîd olsun
Gâhice bârî göñül nâ’il-i ümmîd olsun

¹²⁷ Naci Okçu, Şeyh Gâlib [Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri, Şiirlerinin Umûmî Tahlîli ve Dîvânın Tenkidli Metni], Kültür Bakanlığı Yay., Ank., 1993, C. I, s. 411-412.

Varalım bezmine vuslat yine tecdîd olsun
Gecemiz Kadr-i mübârek günümüz 'îd olsun

2 Mey-perestân olıcak bâng-zen-i yâ Ma'bûd
Eylesün kulkul-ı mînâ dahi âheng-i sürûd
Derd-i 'aşkı beni kılsun mütesellî hoşnûd
Mest olup bâde-i nahvetle dil-i fakr-âlûd
Görelim 'âlem-i endîşede Cemşîd olsun

3 Gamzesi câna yakın kâfir-i câdû-fikret
'Ârızî âteş-i sad-hırmen-i 'akl u fitrat
Nergisi vâkîf-ı her neş'e vü her keyfiyyet
Gerçi takrîr-i merâm itmege yokdur hâcet
Bâ'is-i âh u figânım buna te'kid olsun

4 Düşmesün murg-ı hevâ sehv ile dâm-ı kesele
Beste-dil kalmayalım rişte-i tûl-i emele
Neş'emiz yogsa dahi 'aşk-ı hakîkatda hele
Feyz-i hikmetle alup sâgar-ı sahbâyı ele
İçelim mey sevelim dilberi taklîd olsun

5 Tutdı *Gâlib* katı çok rûze-i derd ü elemiñ
Kalmadı tâb u tûvân çekmege cevr ü sitemiñ
Yeter ey şeh yeter agyâr-ı denî sürdü demiñ
Görelim biz de meh-i lutf ile mihr-i keremiñ
Gicemiz Kadr-i mübârek günümüz 'îd olsun¹²⁸

TARDİYYE

Mef'ûlü Mefâ'ilün Fe'ûlün

1 Ey mâh uyu uyu ki bu şeb
Gûşuñda yer ede bang-i yâ Rab

¹²⁸ Naci Okçu, Şeyh Gâlib-I, s. 413-414.

- Ma'lûm degil egerçi matlab
Öyle görünür ki hükmi-kekeb
Sih-i siteme kebâb olursuñ
- 2 Ey gonca uyu bu az zamândır
Çarhî safîa maksadı yamândır
Zîrâ katı tünd ü bî-amândır
Lutf etmese de velî gümândır
Havfîm bu ki pek harâb olursuñ
- 3 Ey nergis-i 'aşk hâb-ı nâz et
Dâmân-ı kazâya düş niyâz et
Biñ havf ile çeşm-i câmî bâz et
Encâm-ı belâdan ihtirâz et
Bâzîçe-i inkılâb olursuñ
- 4 Gel mehd-i safâda râhat eyle
Birkaç gececik ferâgat eyle
Fikr eyle soñuñ 'inâyet eyle
Süt yerine kana 'âdet eyle
Peymâne-keş-i 'itâb olursuñ
- 5 Mehd içre uyu ki ey semen-ber
Kalmaz bu revîşte çarh-ı çenber
Bir hâl ile gerdiş etmez ahter
Seyr et safîa az vakitte neyler
Seyl-i gama âsiyâb olursuñ
- 6 Bî-dârlık ile etme mu'tâd
Uyhudan olur olursa imdâd
Bir zehr sunup bu çarh-ı cellâd
Gâlib gibi kârîfî ola feryâd
Bezm-i eleme rebâb olursuñ¹²⁹

¹²⁹ Şeyh Galip, Hüsn ü Aşk, Haz. Orhan Okay-Hüseyin Ayan, Dergâh Yay., İst., 1992, s. 62-64.

TARDİYYE

Mef'ûlü Mefâ'ilün Fe'ûlün

- 1
Bir şâha esîr oldı kim dil
Her bendesi Kahramân-ı kâtil
Gamzeyle sitemde lâli yek-dil
Bî-gâne nigâhı kana mâ'il
Tîr-i gamı câna âşinâdır

- 2
Dîvân-ı kazâsı zulm-bünyâd
Lerzende-i bîm-i cânı cellâd
Her kûşede bang-i dâd u bî-dâd
Gavgâ-yı kıyâmet âh u feryâd
Mahşer mi yâhud bu Kerbelâdır

- 3
La'l-i lebi 'ömr-i Nûh-ı mâ'nâ
Çeşminde nühüfte rûh-ı ma'nâ
Hep dökdügi kan sabûh-ı ma'nâ
Feyz-i sühanı fütûh-ı ma'nâ
Her nutkı hayâtdır bekâdır

- 4
Zülfün dagıdup ederse talan
Küfre sığınır sipâh-ı îmân
Bu havf ile kâküli perîşân
Da'vâsına tîg-i katli bürhân
Veh bu ne 'acîb müdde'âdır

- 5
Bî-çâre göñül gamıyla yansın
Tek ol büt-i âteşîn inansın
Hûnâbe-i hicre cân boyansın
Mahmûr gözi şarâba kansın

Her kahrına bîfî Kerem fedâdır

- 6 **Gâlib** gibi sad-hezâr meftûn
Sahrâ-yı mahabbetinde Mecnûn
Olmaz yine kimse zâr u dilhûn
Her cevrine ehl-i derd memnûn
Ammâ ki ne çâre bî-vefâdır¹³⁰

NÛRÎ BEG [HÂLİL]

NA‘T-I ŞERÎF [1]

- 1 *Fâ‘ilâtûn Fâ‘ilâtûn Fâ‘ilûn*
Şefâ‘at kâmi ey bahr-ı ‘utûfet
Felekler hem melekler saña hasret
Eyâ deryâ-yı rahmet ‘ayn-ı hikmet
‘Înâyet menba‘ı mecrâ-yı ‘iffet
Şefâ‘at yâ Resûlallah şefâ‘at
- 2 Te‘âla‘llah zihi feyz-i Hudâdır
Yolufıda cümle ‘âlem hâk-i pâdır
İcâbet eyle lutfuñ mültecâdır
Ricâ-yı şefkate zâtıñ sezâdır
Şefâ‘at yâ Resûlallah şefâ‘at
- 3 Ser-â-pâ cümle ümmet rûz-ı mahşer
Varınca sâyene ey mihr-i enver
Leb-â-leb câm-ı ‘aşkından içerler
Olurlar mest-i şirin-i âb-ı kevser
Şefâ‘at yâ Resûlallah şefâ‘at

¹³⁰ Şeyh Galip, Hüsn ü Aşk, s. 193-195.

4
'Atâ şefkat şefâ'at sende peydâ
Her etvârunda zâhir sırr-ı Mevlâ
Şifâ-sâz ol kerem kıl eyle ihyâ
Şefâ'at yâ Resûlallah şefâ'at

5 Fenâdur 'âkıbet çün kâr-ı 'âlem
Emîn olsun mı hiç dünyâda âdem
'Înâyet ilticâ it bir gün akdem
Tekâsül itme *Nûri* söyle her dem
Şefâ'at yâ Resûlallah şefâ'at¹³¹

[2. MUHAMMES]

Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün
1 Vahlezâr-ı ma'âsîde göfûl kim pâ-y-der-gildir
Selâmet câygâhı bu gidişle hayli menzildir
Cenâb-ı devletiñ kim vâkıf-ı esrâr-ı her dildir
Egerçi cürmüme takdîr-i hadd ü pâye müşkildir
Seniñ de lutfuña yokdur nihâyet yâ Resûlallah
2 Olur hayret ile her semte pûyân ehl-i mahşer hep
Olur bîm ü hirâs u gamla giryân ehl-i mahşer hep
Olur bu hâl ile *lâ havle*-güyân ehl-i mahşer hep
Olur pâmâl-i ceys-i cürm ü 'isyân ehl-i mahşer hep
Cünûd-ı 'afvîñ itmezse himâyet yâ Resûlallah
3 Şehenşâh-ı dü-'âlemin fakîr ü şâh bendeñdir
Melâz-ı cümlesin ashâb-ı 'izz ü câh bendeñdir
Bu bî-kes de kerem kıl gerçi bir gümrah bendeñdir

¹³¹ Dîvân-ı Nûri Bey, İst. Üniv. Ktp., T. 14, vr. 10a-10b.

Dahîl-i bârgâhı bir şefâ'at-hâh bendesidir
Mükedder dehr ile ahvâli yâ Resûlallah¹³²

- 4 Dil-i *Nûrî* 'aceb hâlî mi zann eyler bu meydânı
Niçün eyler fesâhat sâhasında böyle cevânı
Hemân ihsânîna kalmışdır ahval ey kerem kânı
Şu deflüye ki tâz-ı 'arza 'isyândur kânı¹³³
Ki nefsi kendüden eyler şikâyet yâ Resûlallah¹³⁴

ŞARKÎ [3]

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

- 1 Olmasun mı 'işveñe dil mübtelâ
Kim görürse 'âşık olmaz mı saña
İşte gelsün bir güzel varsa salâ
Böyle bir dilberde yok hüsn ü bahâ
Pek yakışdı saña bu ism-i Edâ
- 2 Âşinâ göñlüm dime bîgânedir
Şem'a ruhsârîña pervânedir
Dil saña 'âşık degil de yâ nedir
Böyle bir dilberde yok hüsn ü bahâ
Pek yakışdı saña bu ism-i Edâ
- 3 Sende kaldı şimdi meydân ey civân
Ebruvânîfîdir kemân-ı hüsn ü ân
Dilleri almakda olduñ pehlivân
Böyle bir dilberde yok hüsn ü bahâ
Pek yakışdı saña bu ism-i Edâ

¹³² Bu mısradâ vezin eksiktir.

¹³³ Bu mısradâ da vezin eksiktir.

¹³⁴ Dîvân-ı Nûrî Beg, vr. 12a-12b.

4 Görmedim ben sen gibi bir dilberi
Hüsni bî-hemtâ müselleme her yeri
Nola hayrân olsa insân-ı diri
Böyle bir dilberde yok hüsni ü bahâ
Pek yakışdı safa bu ism-i Edâ

5 Gözüme sensiz bu 'âlem tar olur
Dil cemâliñ ile pür-envâr olur
Yâ güneş *Nûrî* nice inkâr olur *
Böyle bir dilberde yok hüsni ü bahâ
Pek yakışdı safa bu ism-i Edâ¹³⁵

HOCA NEŞ'ET

MUHAMMES NA'T-I ŞERÎF [1]

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

1 Ey şehensâh-ı rüsûl kıl lutf u ihsân u kerem
Hâk-i pâ-y-ı devletiñe gelmişem yüzler sürem
Yâ Resûlallah terahhum eyle vechini görem
Ey cemâlin görmeden hüsniñe hayrân olduğum
İrmedin 'îd-i visâl-i 'aşka kurbân olduğum

2 Derd-i hicriñ câna geçdi oldı 'aklım târumâr
Hâk-i râh oldum yoluñda 'aşkıñ itdi câna kâr
Men ırakdan gelmişem hasret ile hayrân u zâr
Ey cemâlin görmeden hüsniñe hayrân olduğum
İrmedin 'îd-i visâl-i 'aşka kurbân olduğum

3 Hey nice dem firkatifile basmışam bagrıma taş

¹³⁵ Dîvân-ı Nûrî Beg, vr. 39b.

Sîne sûzân dîde giryân akıdup kan ile yaş
İtmişem râh-ı mahabbetde fedâ cân ile baş
Ey cemâlin görmeden hüsntüne hayrân olduğum
İrmedin 'îd-i visâl-i 'aşka kurbân olduğum

4 Ey imâm-ı enbiyâ v'ey şâh-ı peygamber sipâh
Gül yüzüfiden kıl münevver koyma meni rû-siyeh
Mîhr-i rûyuft görmez isem ey dirîg ey âh vâh
Ey cemâlin görmeden hüsntüne hayrân olduğum
İrmedin 'îd-i visâl-i 'aşka kurbân olduğum

5 Ey Habîballah va'llah iştiyâkım var saña
Mübtelâyım neyleyim hasret-keşim dîdârına
Ey Nebiyye'r-rahme rahmet kıl bu *Neş'et* kulûfa
Ey cemâlin görmeden hüsntüne hayrân olduğum
İrmedin 'îd-i visâl-i 'aşka kurbân olduğum¹³⁶

MERSİYE-İ HAZRET-İ İMÂM HÜSEYİN [2]

Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün

1 Ey çeşm uyan agla İmâm Hüseyin için
Ey cism-i cân agla İmâm Hüseyin için
Ey dil hemân agla İmâm Hüseyin için
Ey dîde kan agla İmâm Hüseyin için
Ey seyl-i hûn çağla İmâm Hüseyin için

2 Der-pîş idüp de vâkı'a-i Kerbelâyı sen
Yâd eyle ehl-i beyte olan mâcerâyı sen
Âl-i 'abâya nâzil olan bu belâyı sen
Ey dîde kan agla İmâm Hüseyin için

¹³⁶ Rızâ Oğraş, Hoca Neş'et Dîvânı [İnceleme ve Tenkitli Metin], İst. Üniv. SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İst., 1991, s. 152.

Ey seyl-i hûn çağla İmâm Hüseyin için

3 Ol nâzenîn ki mehdini Cibrîl gâh gâh
Cünbân olurdu tâ ide ârâm hâbgâh
Deryâ-yı hûn içre şinâver olan o mâh
Ey dîde kan agla İmâm Hüseyin için
Ey seyl-i hûn çağla İmâm Hüseyin için

4 Zânû-yı 'arş sâye-i fahr-i peyâंबरân
Olmışdı tahtgâh o sultâna bir zamân
Âgişte hûn-ı hâk-i reh-i Kerbelâ olan
Ey dîde kan agla İmâm Hüseyin için
Ey seyl-i hûn çağla İmâm Hüseyin için

5 Bir katre eşk-i şâh-ı şehîdân mâtemi
Gark-âb-ı bahr-ı rahmet ider cümle 'âlemi
Yâd eyle Kerbelâda mâtem ü gamı
Ey dîde kan agla İmâm Hüseyin için
Ey seyl-i hûn çağla İmâm Hüseyin için

6 Neş'et gibi bu sûz-ı derûn ile eyle âh
Ol sîne-kûb u rûz u şebân eyle âh vâh
Tûfân-ı eşke gark ola çarh ile mihr ü mâh
Ey dîde kan agla İmâm Hüseyin için
Ey seyl-i hûn çağla İmâm Hüseyin için¹³⁷

MUHAMMES [3]

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

1 Bir garîb-i müstemendem bî-kesim âh el-meded
Bir belâ-keş 'âşık-ı bî-çâreyem vâh el-meded

¹³⁷ A. g. t., s. 153-154.

Nâle vü âh u enînim her sehergâh el-meded
Ey dirîgâ ‘âcizem men yok meded-hâh el-meded
El-meded senden meded sultânım Allâh el-meded

2 Ey penâh u çâre-sâz-ı vird-mendân el-meded
Hasta vü mecrûh-ı ‘aşka derdi dermân el-meded
Sîne sûzân dil perîşân dîde giryân el-amân
Dergehîfte düşmüşem üftân u hızân el-amân
El-meded senden meded sultâmm Allâh el-meded

3 Gûş ider yok âh u zârım kime feryâd eyleyem
Rahm ider yok hâlîme ben kimi peydâ eyleyem
Hâtır-ı mahzûnumı bilmem nice şâd eyleyem
Tâ-be-key gamla bu çeşm ü cânı berbâd eyleyem
El-meded senden meded sultânım Allâh el-meded

4 Nev-bahâr-ı gülşen-i ümmîdim ola câvidân
Cilvegâhım olsa şâh-ı gülbün-i bâg-ı cinân
‘Andelîbem yine kârım rûz u şeb âh u figân
Neş’et-âsâ derd-i dilden zâr u giryânım hemân
El-meded senden meded sultânım Allâh el-meded¹³⁸

MUHAMMES [4]

Mefâ‘îlün Mefâ‘îlün Mefâ‘îlün Mefâ‘îlün
1 Bizim cevri felekden şekve vü feryâdımız yokdur
‘Adûdan hîç melâl-i hâtır-ı nâ-şâdımız yokdur
Şu kâfir baht-ı bedden iştikâ mu‘tâdımız yokdur
Muhassal dost u düşmenden tazallüm yâdımız yokdur
Göñüldendir şikâyet kimseden feryâdımız yokdur

¹³⁸ A. g. t., s. 156.

- 2 Tutar ehl-i mezâk-ı ‘aşk olan rüsvâlığım ma‘zûr
İder mi böyle nâ-bercâ şikâyet olmanın mecbûr
Ne söylersin gelür mi kâle hic hâl-i dil-i rencûr
Degil şekvem o zâlimden egerçi olmuşam mehcûr
Göñüldendir şikâyet kimseden feryâdımız yokdur
- 3 Felek kimdir ki ide tâ dil-i vîrânemiz mahzûn
Dimag itmeme degil kaydım gam u şâdî-i çarh-ı dûn
Tutalım olmuşuz bir âfet-i devrâna biz meftûn
Velâkin afillarız hasmı hemân biz olmadık mecnûn
Göñüldendir şikâyet kimseden feryâdımız yokdur
- 4 Dirîgâ yâr u yârân-ı zamâne cümlesi gaddâr
Figânım gûşuna girmez ne kâfir-kiş imiş dildar
Tesellî-i muhibbâne tahammül cümleden düşvâr
Hele cânımdan itdi bu dil-i zârım beni bî-zâr
Göñüldendir şikâyet kimseden feryâdımız yokdur
- 5 ‘Aceb var mı gam-ı ‘aşk ile hic bir eylemiş ülfet
Be va’llâhî getürmez nüh felek bâr-ı gama tâkat
Tahammül eyleyüp bâr-ı belâya göñlümüz *Neş’et*
Giriftâr-ı gam itmışdür bizi hiç itmeyüp şefkat
Göñüldendir şikâyet kimseden feryâdımız yokdur¹³⁹

MUHAMMES [5]

Fâ ‘ilâtün Fâ ‘ilâtün Fâ ‘ilâtün Fâ ‘ilün

- 1 Bezm-i vuslatda ‘aceb hicr-keş-i yâr oldum
Nûş-ı dârû-yı şifâ-bahş ile bîmâr oldum
Düşdüm ol şâh-ı gülûñ dâmenine hâr oldum

¹³⁹ A. g. t., s. 157; Hâil Erdoğan Cengiz, “*Divân Şiirinde Musammâtlar*”, *Türk Dili*, Türk Şiiri Özel Sayısı-II [Divân Şiiri], S. 415-417, Ank., 1986, s. 341.

Goncama jâle gibi neyleyeyim bâr oldum
Sabrı güç çâresi güç derde giriftâr oldum

2 Kim arar kanıma girseñ de begüm ben de seniñ
Dil-i dîvânegim yavrucugum ben de seniñ
Cümle varım ile cânım da seniñ ben de seniñ
Şânıña her ne düşerse anı kıl ben de seniñ
Merhamet eyle efendim hele nâ-çâr oldum

3 Müjde-i vuslat olan şîrîn-edâdan geçdim
Baña mahsûs ola mihr ü vefâdan geçdim
Meclis-i hâs-ı şebistân-ı safâdan geçdim
Nigeh-i merhamet ü lutf u 'atâdan geçdim
Bezm-i 'aşkıfîda hemân kâni'-i dîdâr oldum

4 İltifâtıñ ile akrânıma fâ'ik degilim
Gerçi kim tâb-ı şerîfîne muvâfik degilim
Bilirim ben de ki sultânıma lâyıq degilim
Kuluñum aña efendim saña 'âşık degilim
Tövbe tövbe seni sevdimse günehkâr oldum

5 Gâlibâ mâ'il o şeh nâle vü efgânımıza
Yohsa bilmem 'acebâ kasdı mı var cânımıza
Teşnedir gamze-i hûn-hârı hemân kanımıza
Nice zâlim dimeyem hazret-i sultânımıza
Neş'etâ cân u cihândan hele bizâr oldum¹⁴⁰

¹⁴⁰ A. g. t., s. 160.

MUHAMMES-İ TERCİ'-GÛNE [1]

Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün

- 1 Sakın gezme zarar kasdıyla halka sen sen ol sinsin
Ki zîrâ eylemez âzürde 'akrebler dahi cinsin
Eger cân incidirsin cins-i insândan degil cinsin
Velî ister iseñ insân-ı kâmil şânına dinsin
Ne sen bir kimseden incin ne senden bir kimse incinsin
- 2 Ne şemm it bülbülüñ derdın ne nevk-i hârdan incin
Ne gayrıñ yârına meyl eyle ne agyârdan incin
Ne sen bir kimseden âh al ne âh u zârdan incin
Ne halkıñ 'özüne sa'y eyle ne gaddârdan incin
Ne sen bir kimseden incin ne senden bir kimse incinsin
- 3 Hemân her şahs-ı nâdân ile her yirde olup bitme
Oluş zemmâm-ı bed-gûya mesâvî bahsine gitme
Görüp görmezlenüp tez geç 'uyûb-ı halkı fâş itme
Senin de incinir kalbiñ kulûb-ı nâsı incitme
Ne sen bir kimseden incin ne senden bir kimse incinsin
- 4 Cihâna i'tibâr itme olursañ da cihân-dîde
Sülûk-ı râh-ı âmîzişden eyle dâmeniñ çide
Çekil künc-i ferâg-ı vahdete budur pesendîde
Ne sen rencîde ol senden ne olsun kimse rencîde
Ne sen bir kimseden incin ne senden bir kimse incinsin
- 5 Benî-nev'-i beşerdir çün gerek mülhid gerek mü'min
Gerek tâlih gerek sâlih gerek sûtî gerek mü'min
Ne iseñ hüsn-i hulka verziş eyle rûtbe-i mümkün

Bu mısra'ı hele *Pertev* ferâmûş eyleme lîkin
Ne sen bir kimseden incin ne senden bir kimse incinsin¹⁴¹

MUHAMMES [2]

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

- 1 Hasret-i zülfüfile 'aklım pek perîşân oldu gel
Hâl-i zârım kıssa-i Mecnûna 'üvân oldu gel
Her biri müjgânımıñ bir ebr-i bârân oldu gel
Eşkimıñ her katre-i nâçîzi 'ummân oldu gel
Gel gel bîgâne-ülfet vakt-i ihsân oldu gel
- 2 Hayli demdir bu dil-i Mecnûn-pesendi aîmadıñ
Leylî-i zülfüfide der-zencîr ü bendi aîmadıñ
Cân-fedâ oldum yine bu derdmendi aîmadıñ
Ben degil bir nice zâr-ı destmendi aîmadıñ
Vakt-i istifsâr-ı ahvâl-i garîbân oldu gel
- 3 Fikr-i la'liñken benim bâis bu 'îş u nûşuma
Kâkülüfiken târumârî-bahş 'akl u hûşuma
Hep hayâliñken seniñ bi'llâhi bâdî cûşuma
Gelmez idiñ şerhadan reh-yâb olup âgûşuma
Çâk-i sînem şimdi çün çâk-i girîbân oldu gel
- 4 'Arz iderken kâkülüñ agyâra sünbül desteyi
Kokladırken gayra bâğından gül-i nâ-resteyi
Künc-i 'isyânda bırakmak var mı bu dil-hasteyi
Almadıñ gitdiñ ele hiç hâtır-ı işkesteyi
Bâz-ı dil bâziçe-i etfâl-i dihkân oldu gel

¹⁴¹ Ayşe Gürol, Vak'a-nüvis Mehmed Pertev Efendi ve Dîvânı, İst. Üniv., SBE, Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, İst., 1994, s. 78.

- 5 Böyle kalmaz her zamân ‘âşıkda bu sûz u güdâz
Bu cefâdan dilberân dahi gelir elbette vaz
Pertev-i hasret-keş ü bî-çâreye düşdükde nâz
Bir gün olur çeşm-i gûyâ çağırır eyler niyâz
İtdigi nâz u sitignâdan peşimân oldu gel¹⁴²

İLHÂMÎ [III. SELÎM]

MUHAMMES [1]

Fâ ‘ilâtün Fâ ‘ilâtün Fâ ‘ilâtün Fâ ‘ilün

- 1 Çün sுவâr-ı esb olup çıkdım yine meydâna ben
Bir büt-i cündî görüp yandım teb-i hicrâna ben
At sürdüm toz kopardım şevkile ferzâne ben
Tarz u tavrın seyr idüp oldum hemân dîvâne ben
Râst geldim ben bu gün meydânda ol cânâne ben
- 2 Şehlevendim kopdı karşudan küheylân at ile
Al katife câme giymiş gül gibi hâlât ile
Hâsılı hüsni müsellemler şâhid ü isbât ile
Gördüm atışmaga başladı kaçan âlât ile
Haylice hem-pâlık itdim ol gül-i handâna ben
- 3 Başdan başa dönüp meydânı hep devrân ider
Süzülüp şehbâz gibi nâzıla cevân ider
Bu reviş ile begim ‘âşıkları hayrân ider
Nîm nazar ile bakup ‘uşşâkımı seyrân ider
Şem‘-i ‘aşka dönmeden oldum hele pervâne ben

¹⁴² A. g. t., s. 79; Hâlil Erdoğan Cengiz, A. g. m., s. 343-344.

4 Ser-te-ser târ oldu gûyâ çeşmime ‘âlem baña
Görmez oldum ben noldı hîç bilmem baña
Bu mahabbet zerre fırsat virmedi bir dem baña
Hem tebessüm eyledi nâz ile bakdı hem baña
Lutfin inkâr eylemem mânende-i bigâne ben

5 Kangı semtiñsiñ begim söyle amân adıñ nedir
Ey büt-i cündî alâyıñ nâm-ı üstâdıñ nedir
Gösteriş mi ‘âşıkâ bu tarz-ı bî-dâdıñ nedir
Sen de ey *İlhâmî* söyle âh u feryâdıñ nedir
Hâsılı meftûnum ol mûy-ı miyân-ı cânâne ben¹⁴³

MUHAMMES [2]

Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün

1 ‘Azm-i sahrâ eyleyüp düşdük o mâhıfı saydına
Murg-ı dil ol derdile ugradı ‘aşkıñ keydine
‘Âkıbet dil mübtelâ oldı cefâ vü derdine
Gayrı düşdüm başımıñ bu derdile ben kaydına
Sabr idelim bir zamân turursa dilber ‘ahdine

2 Bunca derde mübtelâ itdi yine göflüm beni
Kays-veş deşte düşürdi zülfi-sünbülüm beni
Nâle vü feryâdile aglatdı bülbülüm beni
Belki eyler şadumân bir gün olur gülüm beni
Sabr idelim bir zamân turursa dilber ‘ahdine

3 Nâr-ı ‘aşkıyla hemîşe nây-veş inler göflül
Sayd için elbet şikârın dâyimâ gözler göflül
Üstine bigâne gelse koynuna gizler göflül

¹⁴³ Dîvân-ı İlhamî, Millet Ktp., Ali Emîrî Manzûm Eserler Böl., Nu. 33, vr. 102b-103a.

Hâline bir gün olur ki merhamet eyler göñül
Sabr idelim bir zamân turursa dilber 'ahdine'¹⁴⁴

FÂZIL-I ENDERÛNÎ

Fe 'ilâtün Fe 'ilâtün Fe 'ilün

- 1 Ey göñül tahtına şâhensâhım
Râz-ı dil-sûzı gam-ı cân-gâhım
Hep seniñçün bu figân u âhım
Toldı 'aşkıñla dil-i âgâhım
Beni yokdan var iden Allâhım

- 2 Zâhir itmek diledi ihfâdan
Beni dolaba kodı havâdan
Döndürüp maktebe-i abâdan
Tâ ki bu şekl ile ol a'zâdan
Beni yokdan var iden Allâhım

- 3 Hem 'ayân şöyle ki gayr-ı ma'dûm
Hem nihân şöyle ki remz-i mevhûm
Ya'ni ma'lûm vü hem nâ-ma'lûm
Zâhir ü Bâtın vü Hayy u Kayyûm
Beni yokdan var iden Allâhım

- 4 Ne cemâdâta ne hayvânâta
Nûrı sârî heme mahlûkâta
Ki meded itmede mevcûdâta
Mâsivâ ola fedâ ol zâta
Beni yokdan var iden Allâhım

¹⁴⁴ Dîvân-ı İlhâmî, vr 103a-103b.

- 5 Hamd ol Vâhib olan Mennâna
Dil-i 'uşşâkda sâhib-i hâne
Beni müstagrak iden ihsâna
Beni şâyeste iden 'irfâna
Beni yokdan var iden Allâhım
- 6 Nefsimiñ düşmüş iken şehvetine
Talmış iken bu cihân lezzetine
Merhamet itdi göfûl gafletine
Beni cezb eyledi ol hazretine
Beni yokdan var iden Allâhım
- 7 Günde sad 'aybımı pinhân eyler
Ben günâh itsem o gufrân eyler
Güneh itdikce de ihsân eyler
Buña taş olsa da îmân eyler
Beni yokdan var iden Allâhım
- 8 Nezd-i mahlûkda bir zerre kusûr
Hiç ferâmûş olamaz bir mahzûr
Lâkin ol Hazret-i Allah Gafûr
Günde bifi cürmümi eyler mestûr
Beni yokdan var iden Allâhım
- 9 Kılma yâ Rab beni bir ferde zelîl
Beni mahlûkuña itme tahcîl
İki 'âlemde ola baña delîl
Kerem ü lutfun a Mevlâ-yı Celîl
Beni yokdan var iden Allâhım
- 10 Kıldı *Fâzıl* saña yâ Rab bu du'â
Baña feyziñ ile vir istignâ

İtmeyem kimseye hâlim şekvâ
Senden ancak ideyim havf u recâ
Beni yokdan var iden Allâh'ım¹⁴⁵

ZEKÂYİ

MERSİYE-İ HAZRET-İ İMÂMEYN 'ALEYHİMÜ'S-SELÂM [1]

- Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün*
- 1 Şehîd-i Kerbelânîfî mâtemi tâ rûz-ı mahşerdir
Dem-i Âl-i 'Abâyı sanma her kana berâberdir
Anıfî bir katresi hurşîd-i 'âlem-sûz-ı enverdir
Kızıl reng ile şol dem Kerbelâ 'arz-ı musavverdir
Döşenmiş hâkine hûn-ı şehîdân sürh-i pisterdir
 - 2 Olunca şâh-ı 'âlem Kerbelâ hâkinde efgende
Açıldı ser-te-ser yetmiş cerâhat gül gibi tende
Resûlüfî öpdüğü yer berk ururken tavk-ı gerdende
Akıtdıfî kanını mazlumuñ ey gerdûn-ı dûn sen de
Bu cârî kıldıguñ dem dem degil yâkût-ı ahmerdir
 - 3 Muharremdir siyeh-pûş oldu 'uşşâkıfî nedir hâli
Felek tecrîd ider mâtemle her yıl mah ile sâli
Degil ins ü melek bi'l-cümle halkıfî münkesir bâli
Şehâb-ı ebr ile dûd-ı siyehden olamaz hâli
Nedâmetden sipihr-i zâlimiñ hâli mükedderdir
 - 4 Der-i ihsânıfî ey nûr-ı İllâhî melce'-i ümmet
Hilâfet zâtıfîa maşûs iken bî-reyb ü minnet
Saña zulm eyleyenler dü cihânda bulmasun rahmet
Türâb-ı asitanıfîdir şehâ sermaye-i devlet

¹⁴⁵ Dîvân-ı Fâzıl Beg Enderûnî, Bulak, Kahire, 1258, s. 5-6.

Şefâ'at kâını ceddîñ vâlidîñ sâkî-i kevserdir

- 5 Garîb ü bî-kese dâ'im idersin lutf u ihsanı
N'olur bilmem bu 'âsî micrimiñ hâl-i perîşanı
Şarâb-1 kevserde kandır tahassürde koma anı
Ulaşdır ceddîñfe rûz-1 cezâda ey kerem kâını
Zekâyî bendegân-1 dergehîfiden 'abd-i kemterdir¹⁴⁶

[2. MUHAMMES]

Fâ'îlâtün Fâ'îlâtün Fâ'îlâtün Fâ'îlün

- 1 Sâni'i san'atdan idrâk itmeyenler kördür
Açmayan dil dîdesin dîdâr-1 Hakdan dûrdur
Âdemiñ sırrında envar-1 Hudâ mestûrdur
'Aşk-1 Mevlâ lezzetin tuydufisa kârufi sürdür
Nûş idüp câm-1 ezelden dâ'imâ mesrûrdur
- 2 Gezme bî-hûde cihân içre gice gündüz çalış
Tâ bulup bir 'ârifi gel bezm-i 'irfâna alış
Tâbuñî âlûdelik saf olup insafia karış
Dest-i kâminden inâbet al yedu'llaha yapış
Tevbe vü telkîn ile sa'yin dahi meşkûrdur
- 3 Nice inkâr eyler ehlu'llahı ehl-i dîn olan
Nice ikrâr eyler erbâb-1 dili pür-kîn olan
Duyamaz hergiz televvün sâhibü't-temkîn olan
Yâr ile agyârı fark itmez hakikat-bîn olan
'Âlem-i lâhûta nisbet cümlesi bir nûrdur

¹⁴⁶ Serhan Alkan, Şeyh Mustafa Zekâyî'nin Hayatı, Edebî Kişiliği, Dîvânı [İnceleme-Tenkitli Metin], Atatürk Üniv., SBE, Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 1993, s. 283.

4 Kâ'inât içre temâşâ kıl Hudânıfı sadmesin
Âsmân u nüh felek devr ider ebrin kürresin
Kalb-i âdemden nümâyân eylemişdir cilvesin
Cân ile gûş eyle eşyâda Ene'l-Hak na'rasın
Dîde-i 'ibretle bak her zerre bir Mansûrdur

5 Cismini âdâb-ı şer'iyile tecellî eylemiş
Kalbini cârûb-ı nefyile tahâllî eylemiş
'Aklını 'irfân-ı Hak ile tesellî eylemiş
Zâtını 'aşk ile Mûsâya tecellî eylemiş
'Ârifîfî dâ'im nazargâhı makâm-ı Tûrdur

6 Aluben kavs-i kader ervâhı yine gurbete
Kimisi heyhâta düşdi kimi irdi gurbete
Hak ile Hak oluben Hamdî yetişdi vuslata
Mest-i 'aşk olup *Zekâyî* düşdi semt-i vahdete
Vâdî-i hayretde bir divanedir ma'zûrdur¹⁴⁷

SELÂMÎ [MUSTAFA]

MUHAMMES DER-MEDH-İ DÜVÂZDEH İMÂMÂN [I]

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün
1 Makâm-ı sırr-ı lâhûtı Muhammed Mustafâdan sor
Resûlüfî sırrını vârisân-ıâdan sor
Velâyet sırrınıfî kenzin 'Aliyyü'l-Murtazâdan sor
İmâmet remzin ey tâlib hüsn-i hulk-ı rızâdan sor
Ene minhu rumûzın şeh-i şehîd-i Kerbelâdan sor
2 'Ayân olsun baña dirseñ bu sırr-ı kenz-i pinhânı

¹⁴⁷ A. g. t., s. 384.

Dutup Âl-i 'Abânîfî dâmenin ol kuli kurbânı
Nedir dîrsen tarîkı ey tarîkat ehlinîñ cânı
Ledünnî 'ilminîñ bahrı ma'ârif gevheri kânı
İmâm-ı mürşid-i 'âlem 'Ali Zeynü'l-'Abâdan sor

3 Uyan hâb-ı tegâfülden gözün aç ey dil ol âgâh
Dem-â-dem reh-i 'aşkında döküp gözyaşı it âh
Yorulma geşt idüp dehri der-i dervîş ü mîr ü şâh
Ki bilmez sırr-ı Hakkı kimse gayr-ı 'ârif-i bi'llah
Anı sen şâh-ı ma'nâ Bâkır Şemsü'd-Duhâdan sor

4 İmâm-ı Ca'fer oldı hâdî[-i] ümmet hakikatda
Olup Mûsâ-yı Kâzım mürşid-i pür-hak tarîkatda
Takî ile Nakîdir serverân-ı dîn şerî'atda
Nasîbîñ var ise sa'y it bu şeh-râh-ı hidâyetde
Bulup bir kâmili silk-i 'Ali Mûsâ Rızâdan sor

5 Muhibb-i Âl-i evlâd ol *Selâmî* yolına vir ser
Vücûduñ hâk-i râhı kıl k'olardır sâlike rehber
İmâm-ı mazhar-ı sırr-ı velâyetdir Hasan 'Asker
Su'âl itdim Muhammed Mehdî sırrından bulup bir er
Didi Hacı Dede-veş vâris-i Âl-i 'Abâdan sor¹⁴⁸

NEV'-İ DİGER MEDH-İ DÜVÂZDEH İMÂMÂN [2]

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün

1 Ezelden gülbün-i bâg-ı Resûl-i Kibriyâyız biz
Gül-i sırâb-ı feyz-i sırr-ı pâk-i Murtazâyız biz
Selîl-i şeh-i şehîd ibn-i bint-i müctebâyız biz
Muhibb-i hânedânız nesl-i pâk-i Mustafâyız biz

¹⁴⁸ Dîvân-ı Selâmî, [matbû] tarih ve yer yok, s. 46-47.

Şeh-i iklîm-i 'aşkız bende-i Âl-i 'Abâyız biz

2 Göründi lem'a-i Zeynü'l-'Abâ çün maşrık-ı sırdan
Uyandır dîk-i çerâg-ı kalbi nûr-ı şems-i Bâkırdan
Giderdiñ subh-ı sâdıkla zalâm-ı gayrı hâtırdan
Muhibb-i hânedânız nesl-i pâk-i Mustafâyız biz
Şeh-i iklîm-i 'aşkız bende-i Âl-i 'Abâyız biz

3 Olaldan mahrem-ı sırr-ı harîm-i Mûsâ-i Kâzım
Makâm-ı ravza-i sıdk u Rızâda olmuşuz kâ'im
Degildir sırrımız ma'lûm-ı 'ilm-i kâşif u 'âlim
Muhibb-i hânedânız nesl-i pâk-i Mustafâyız biz
Şeh-i iklîm-i 'aşkız bende-i Âl-i 'Abâyız biz

4 Takînîñ bezm-i vahdetde içüp feyz-i şerâbından
Olup sermest-i Bâkî geçmişiz gîfî hicâbından
Nakînîñ feth idüp 'aşk bâbını bulduk kitâbından
Muhibb-i hânedânız nesl-i pâk-i Mustafâyız biz
Şeh-i iklîm-i 'aşkız bende-i Âl-i 'Abâyız biz

5 İmâm-ı 'Askerîyiz cünd-i 'aşk-ı nûr-ı 'irfânız
Rumûz-ı cevher-i Mehdîye irmiş gizli bir kânız
Selâmî fâtiğ-i sırr-ı tılısm-ı kenz-i pinhânız
Muhibb-i hânedânız nesl-i pâk-i Mustafâyız biz
Şeh-i iklîm-i 'aşkız bende-i Âl-i 'Abâyız biz¹⁴⁹

¹⁴⁹ Dîvân-ı Selâmî, s. 47-48.

TÂRÎH-İ DİĞER BERÂ-YI FETH-İ 'ARİŞ 1214¹⁵⁰

- Fâ'ilâtim Fâ'ilâtim Fâ'ilâtim Fâ'ilüm*
- 1 Eylemişdi ilticâ bir hısna a'dâ-yı mehîn
Başına yıkdı bürücün toplayup ashâb-ı dîn
Mısra'eyn ü sâde mu'cem çâr-târîh-i metîn
Müjde olsun 'azm idüp aldı 'Arîşi müslimîn
Çekdi seyf İslâmiyân kıldı cihâd-ı bihterîn
- 2 Olmuş idi düşmene zu'munca bir me'men 'Arîş
İki aydan soñra oldu meclis-i şîven 'Arîş
Çâr târîh istemez mi feth olunmuşken 'Arîş
Lutf idüp Allah alındı cünd-i harbîden 'Arîş
Mısır istîlâ iden ehl-i fesâd oldu hazîn
- 3 Katl-i 'âm itdi Fireng-i fitne-kîşi ehl-i seyf
Hısn içinde koymadı bir zinde kîşi ehl-i seyf
Çâr târîhe sezâdır gördi işi ehl-i seyf
Aldı bî-pervâ sekiz günde 'Arîşi ehl-i seyf
Kâfir-i menhûsı mahv itdi cünûd-ı mü'minîn
- 4 Dest-i merdân-ı gazâda âlet-i fevz ü felâh
Şerha şerha kesdi hasmı buldı herkes inşirâh
Çâr târîhim ider tebşîr-i ashâb-ı salâh
Müjde kim hısn-ı 'Arîşi aldı erbâb-ı silâh
Müfsidîni mündefi' itdi cünûd-ı muslihîn
- 5 Şol kadar ceng itdi kim düşmenle serdâr-ı be-nâm
Mâ re'yü'l-küffâre harben misle hâzâ fi'l-menâm¹⁵¹

¹⁵⁰ Bu tarih, Milâdî 1799 yılına tekâbül etmektedir. Ayrıca bu manzûmede her bend sonundaki 4 ve 5. mısralarda ikişer yâni, böylece her bendde toplam dört tarih söylendiği de manzûmeden anlaşılıyor.

Çâr târîhimdir ilhâm-ı Hudâ-yı lâ-yenâm
Kan döküp hısn-ı 'Arîşi aldı sultân-ı enâm
Nâle-perdâz-ı helâk oldu kılıcdan müşrikîn

- 6 Ey *Sürûrî* hak nümâyân oldu butlân mahv olup
Nûr-ı îmândan zalâm-ı küfr ü tugyân mahv olup
Çâr târîh itdim i'lân düşmen-i cân mahv olup
Pâdişâh aldı 'Arîşi ehl-i 'udvân mahv olup
Leşker-i Sultân Selîme oldu hâlâ Hak mu'în¹⁵²

REFÎ' AMÎDÎ

Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün

- 1 O nahl-i 'işve giçdi bu gün lâle-zârdan
Nâr-ı hased görindi derûn-ı çenârdan
Aldık peyâm-ı şivesini biz hezârdan
Bir kec-nigâh gamze iderse kenârdan
Açmazdı gayrı çeşmini nergis humârdan

- 2 Bu kaddile hırâma gelüp ol meh-i münîr
İtdi cihânı bîm-i haşrden o dem habîr
Âşûb-ı dehr ü sihr ü füsûn hep afa esîr
Seyr it ne fitne-hîzdir ol âfet-i şehîr
Yer yer fütâdegânı bîrûn şümârdan

- 3 Ey âfitâb-ı evc-i melâhat yeter gurûr
Yok gerçi nûr-ı hüsnüfe bir zerrece kusûr
Hep irtifâ'-ı şânuî idüp gün-be-gün 'ubûr
Mihr-i ruhuñda ney-hat-ı şeb-reng ider zuhûr

¹⁵¹ Bu Arapça mısraın mânâsı şu şekildedir: "Bizim için kâfirlerle harbetmek yatak odasında uyumak gibidir."

¹⁵² Dîvân-ı Sürûrî, Matba'atü's-Sâhibü's-Sa'âdetü'l-Ebediyye, Bulak, Mısır, 1253, s. 24-25.

Hüsnüfî bulur zevâlini nısf-ı nehârdan

4 Erbâb-ı 'aşk ben gibi mehcûr hep degil
Pür-hâr hâr-ı hasret esîr-i ta'ab degil
Serdî-i âh-ı sûz-ı dilim bî-sebeb degil
İtsem hezâr nâle çü bülbül 'aceb degil
Düşdüm hazân-ı firKate bir gül-'izârdan

5 Ey sûfî degme mutribe câ-yı gazab degil
Bî-hûde nagme-sâzî-i bezm-i tarab degil
Rindân olursa na'ra-zenân bî-sebeb degil
Sâgardan keyf-i la'lîfî bulduk 'aceb degil
El çekmesek ayâg-ı mey-i neş'e-dârdan

6 Çün inkılâb-ı devr iledir dehr-i bî-sûkûn
Reng eyler âdeme hele bu çarh-ı nîl-gûn
Olsa ne deflû lutfi ider cevri ni füzûn
Dil-bestelik bu pîre-zene mâye-i cünûn
Umma vefâyı sâhire-i nâ-bekârdan

7 Beñzetme fikr-i ham ile gîsûya 'anberi
Çîn-i cebîn ider diriseñ müşg ezferi
Her bir gîrihde tutmuş iken nice dilleri
Sünbül misâli açdı meger zülfin ol peri
Oldı küşâde 'ukde-i dil rûzgârdan

8 Pür-zahm-ı tîr-i hışmıñ iken sîne-i rakîb
Bir sehm-i lutfuñ olmadı cânâ bize nasîb
Müşkil olur ki 'âşık ola bî-kes ü garîb
Yokdur safâ-yı tab'ım anıñçün dimiş lebib
Ma'zûr tut bu şi'ri dil-i gam-şi'ârdan

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

- 9 Hakkâ *Refî*' bu sühanıñ sihr olur helâl
Hassâd-ı dahl iderse safa hayli bî-mâl
Mir'ât-ı tab'ıñ olmuş iken gamla pür-melâl
Mu'ciz degil mi tûtî-i kilik-i şeker-makâl
Söyler yine ol âyîne-i pür-gubârdan
- 10 Yârâna 'arz-ı mihr-i ideriz şevk-i tâm ile
Budur niyâz u matlabımız ihtimâm ile
Hep okuyup bu nazmımı benden selâm ile
Hâk-i Lebîbi bûs iderim ihtirâm ile
Gûş eylesün nazremi zîr-i mezârdan¹⁵³

ÂSAF [XVIII. YÜZYIL]

[I. MUHAMMES]

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

- 1 Subh u şâm âh itdigim firkatde mâtemden midir
Çekdigim yaslar ümîd-i vasl-ı müdgamdan midur
Baña bu üftâdelik devr-i mu'azzamdan midur
Dâ'imâ zahmet 'aceb ahvâl-i 'âlemden midir
Söz şeh-i dilden midir yâ çeşm-i pür-nemden midir
- 2 Çâh-ı gamdan mı sehâbın delü çeşmi tolduğı
Hem şu'a-ı kâkülüñ sehrâb-ı devrân olduğı
Pertev-i mihnet ile mâhıñ gül-'izâr olduğı
'Ayn-ı kevkeb agarup şemsîñ 'izârı solduğı
Misl-i 'âşık firkat-i yâr-i müsellemden midir
- 3 Leşker-i gam birle dil kasrını teng itmekdeyim

¹⁵³ İbrâhim Ahmet Aydemir, *Refî' Amîdî Divânı*, Uludağ Ün., SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 1989, s.

Âh ile mir'ât-ı kalbe 'arz-ı ceng itmekdeyim
Nâlemi dem-sâzını kademde çeng itmekdeyim
Safia meftûn olalı 'âlemle ceng itmekteyim
Bu edâ benden mi yohsa dildeki gamdan mıdır

4 Sebze-pûş olup dırahtân başına tül takınur
Jâle gül üzre çıkup her cânibe bakınur
Hişm ile kaşın çatup geh öykünür geh kakınur
Hârdan mı incinür âyâ gülin mi sakınur
Nişden mi bülbülüfî feryâdı şebnemden midir

5 Bezm-i firkatde şerâbıfî lezzetin telh aflarım
Dilrübâsız tâs-ı gerdûn şerbetin telh aflarım
Hasretiyle dehr-i dînuñî 'işretin telh aflarım
Eşk-i dîdem ile câmıfî sohbetin telh aflarım
Âsafâ deryâ-yı gam bu 'ayn-ı pür-nemden midir¹⁵⁴

[3. MUHAMMES]

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

1
..... 155
.....

Ehl-i hacetmend sorarlarsa seni evrâdımız
Dest-i kudretle Hudâ taksim idelden zâdımız
Ehl-i 'irfânda tena'umla çıkupdur adımız

2 Gerçi vâ'iz biz bu bâb-ı intisâba mâlikiz
Herkesifî mes'ûli üzre bir cevâba mâlikiz
Biz Mesîh-âsâ ne i'câz-ı icâba mâlikiz
Bir tehî hâm ile feyz-i incizâba mâlikiz

¹⁵⁴ Dîvân-ı Âsaf, Sül. Ktp., Fâtih Böl., Nu. 3778, vr. 255b.

¹⁵⁵ Bu iki mısra tam doğru olarak okunamadığından yazılmamıştır.

Rind-i erbâb-ı harâbâtız budur irşâdımız

3 Mısr-ı dilde nice tâk u kasr îcâd eyleseñ
Yûsuf-âsâ sicn-i gamdan ‘aklı âzâd eyleseñ
Yâ Süleymân gibi taht-ı ‘izzi berbâd eylesen
Yâ Sikender-veş cihânı seyr idüp ad eylesen
Yine ma‘mûr olmaz ammâ bu köhen âbâdımız

4 Pâdişâh-ı dil cihân nahcîrgâhın bulalı
Na‘l-i pâ-y-ı esb-i hûn ehvâyıla tolalı
Bu çemen-zâr-ı safâda çeşm-i bahtım güleli
Âb-ı rahmetle gül-i maksûd şâdâb olalı
Sahn-ı gülşende müdâm cilvedir mu‘tâdımız

5 Çünkü geldi rûyına yârin o hatt-ı pür-sitem
Hûn-ı efkârıyla toldı didemiz çün câm-ı Cem
Kablâdı etrâfımız hicr ile ceş-i elem
Göricek cism-i nizârım didi *Âsaf* şah-ı gam
‘Asker-i gamla yıkılmaz kal‘a-i pûlâdımız¹⁵⁶

VÂSIF-I ENDERÛNÎ

MUHAMMES [1]

Mef‘ûlü Mefâ‘ilü Mefâ‘ilü Fe‘ûlün
1 Şehrâh-ı mahabbet ki tarîk-ı ezelimdir
Ser-menzil-i ‘aşk eski mekân u mahalimdir
Yoldan koyan ammâ beni tûl-i emelimdir
Bu çâk-i girîbâna sebeb kendi elimdir

¹⁵⁶ Divân-ı Âsaf, vr. 267a-267b.

Hep çekdicegim kendi cezâ-yı 'amelimdir

2 Yazık baña kim bunca zamân olmadım irşâd
Kıldım heves-i şâdî ile deinde nâ-şâd
Kangı 'amelimle olayım lâayık-ı âzâd
Destimde ne tesbîh ü zebânımda ne evrâd
Hep çekdicegim kendi cezâ-yı 'amelimdir

3 Hak virmiş iken bu dil-i bîmâra şifâyı
Ben gayrıdan ümmîd iderdim derde devâyı
Yersem de eger sîneme biñî ür-i belâyı
Dahl eyleyemem keşmekeş-i kûs-ı kazâyı
Hep çekdicegim kendi cezâ-yı 'amelimdir

4 Olup heves-i nefis ile zîb-i dehenim lâf
Nakd-i nakâm itmekdeyim yok yire isrâf
Gencîne-i 'ömr oldu bu sûret ile itlâf
Bakılsa ger itdigime bâ-dîde-i insâf
Hep çekdicegim kendi cezâ-yı 'amelimdir

5 Bir dürlü degil ma'siyetim kâbil-i ta'dâd
Her dem iderim biñî güneh ü cürm-i nev'icâd
Kendimdir iden kendime kimden kime feryâd
Ben eyledigim cürmi kime eyleyem isnâd
Hep çekdicegim kendi cezâ-yı 'amelimdir

6 Yâ Rab beni itmezseñ eger 'afvîña şâyân
Bâd-ı günchim çekmede sıklet çeke mîzân
Sen bendeñe ihsân idesin ben saña 'isyân
Va'llahi kulufi eyleyemem kimseye bühtân
Hep çekdicegim kendi cezâ-yı 'amelimdir

- 7 Ey çâre-resim pâdişehim dâd-ı penâhım
Vay hâlîme bahş itmez iseñi cürm ü günâhım
Kabrimde ben öldükde bütün cümle giyâhım
Bu güne nidâ eyleye Ma'bûdum İlâhım
Hep çekdicegim kendi cezâ-yı 'amelimdir
- 8 Olsam ne kadar ma'siyet ü zenb ile meşhûr
Bi'llâh Gafûr ismine göñlüm yine magrûr
Yâ Rab kerem ü lutfuñ ile kıl beni mesrûr
'Afv itmeyüp eylerseñi eger dûzaha me'mûr
Hep çekdicegim kendi cezâ-yı 'amelimdir
- 9 Pehnâ-yı haşr tar olıcak ehl-i hevâya
Nahl-i keremüñi salmaz ise farkıma sâye
Tâb u tef-i şems ile düşüp sûz u 'anâya
Teslîm iderim gerdenimi tavk-ı rızâya
Hep çekdicegim kendi cezâ-yı 'amelimdir
- 10 Kat' olsa da şemşîr-i 'azâb ile emânım
Nâr-ı elem-i dûzah ile yansa da cânım
Hâkister olup kalmasa da nâm u nişânım
Ol dem yine bu mısra' olur vird-i zebânım
Hep çekdicegim kendi cezâ-yı 'amelimdir
- 11 Bahş it güneh-i *Vâsıfı* yâ Rab koma mahrûm
Urma yüzüne neyse kusûrı kala mektûm
Pinhân u 'ayân hazretife cümlesi ma'lûm
Yok kimselerin sun'ı karâr-dîde-i mefhûm
Hep çekdicegim kendi cezâ-yı 'amelimdir¹⁵⁷

¹⁵⁷ Dîvân-ı Gülşen-i Efkâr-ı Vâsıf-ı Enderûnî, Bulak, Kahire, 1257, s. 3-4.

ŞARKI [2]

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

1 Ey perî üftâdeñe her gün bu düşnâmıñ nedir
Böyle pey-der-pey cefâ vü cevrdn kâmıñ nedir
Çünkü 'uşşâka vefâ itmezsıñ ahkâmıñ nedir
Kangı semtiñ şûhısın şehr-i dil-ârâmıñ nedir
Saña kim dirler su'âl 'ayb olmasun nâmıñ nedir

2 Gerçi da'vâ-yı hukûk itmekdesiñ sen dâ'imâ
Çeşm-i şûhıfıda velî görmem nigâh-ı âşinâ
Kizb san iş yaptı say aña tecâhül tut riyâ
Çok düşündüm hâtırıma gelmedi insân bu yâ
Saña kim dirler su'âl 'ayb olmasun nâmıñ nedir

3 Yâre dil virmiş diyü düşdüm 'abes dilden dile
Bir vefâñı görmedim geldim lisâna nâfile
İster öldür cevr ile ister uzakdan dış bile
Ben senifle ba'd-ez-în ülfet degil bilmem bile
Saña kim dirler su'âl 'ayb olmasun nâmıñ nedir

4 Zevrak-ı 'aşkıfıda çekmişken nice derd ü emek
İngin hicrâna saldıñ âkıbet yelken kürek
Bildirir eyyâm olur kim kıymetim saña felek
Olmaz ammâ baña 'aslıñ arayup sormak da pek
Saña kim dirler su'âl 'ayb olmasun nâmıñ nedir

5 Câm-ı 'aşkıfıla dili beyhûde sarhôs itmişem
Aldanup va'diñe deryâlar gibi cûş itmişem
Ne zehirler yutmuşam senden neler nûş itmişem
Hayli vakt olmuş zamân geçmiş ferâmûş itmişem
Saña kim dirler su'âl 'ayb olmasun nâmıñ nedir

6 Vaz geçüp senden göñül bir şûha oldu mübtelâ
Ülfet-i gayrı yasag itdi baña ol dilrübâ
Git yanımdan infi'âl eyler görüp şâyed saña
Ben seni bilsem de gayrı bilmek elvirmez baña
Saña kim dirler su'âl 'ayb olmasun nâmıñ nedir

7 *Vâsıf*-âsâ yok efendimle benim hemdemligim
'Aklıma hiç gelmiyor esrârıña mahremligim
Olmadı sultânıma ne iyiligim ne kenligim
Cürmüm 'afv it var bu günlerde biraz sersemliğim
Saña kim dirler su'âl 'ayb olmasun nâmıñ nedir¹⁵⁸

MUHAMMES [3]

Fe 'ilâtün Fe 'ilâtün Fe 'ilâtün Fe 'ilün
1 İtmez ol kaşı kemân 'âşık-ı mahzûnını şâd
Yansa kandil-i fûrûzân gibi kılmaz yine dâd
Sanki demrenli bir ok gamzesi kalbi fûlâd
Pehlevândır hüner ü şîvede gâyet üstâd
Görmedim böyle edâ böyle revîş böyle küşâd

2 Nedir ol bend-i dilârâ nedir ol yaya kiriş
Kavs-i ebrûlarını seyr iden olmaz mı kiriş
Düşer der-i sitemi teşvîşe o behrâmı çekiş
Nâvek-i müjesine turma aman karışu sıvış
Görmedim böyle edâ böyle revîş böyle küşâd

3 Ceyş-i müjgânı anıñ mülk-i dile saldı akın
Tutulursun nigeñ-i okına pek varma yakın
Kesdirir tîğ-i nigâhına dil-i zârı sakın

¹⁵⁸ A. g. e., s. 2-3.

Ne cefâlar kılıcı oldu o gaddâra bakın
Görmedim böyle edâ böyle revîş böyle küşâd

4 Azmâyişle perîşân idüp ahvâlimi âh
Bûte-i sehm-i gam itdi dil-i meyyâlîmi âh
Düşmüyor semti ki ta'rif ideyim hâlîmi âh
Nasıl aflıtsam 'aceb ben saña ol zâlîmi âh
Görmedim böyle edâ böyle revîş böyle küşâd

5 Kabzaya aldı dili sabr u şekîbi çaldı
Bâb-ı lutfufla gözüm halka misâl kaldı
Beni ferdâlara ol şûh-ı kemânkeş saldı
Taş diküp sahn-ı dile bend ile meydân aldı
Görmedim böyle edâ böyle revîş böyle küşâd

6 Nâvek-i gamzesine sîne olup âmâde
Çileye girdi ateş yayı gibi üftâde
Olsa da halka kepâze o meh almaz yâde
Gelse yâ Hak diyü 'uşşâkı nola
Görmedim böyle edâ böyle revîş böyle küşâd

7 Tîr-i müjgânlarınıñ sinedir amacgehi
Oldı göñlüm siper tîr-i haddiniñ nigehe
Baña zihgîrdir 'âlem dir ise sanma tehî
Tar olur gamla cihân görmesem ol pâdişehi
Görmedim böyle edâ böyle revîş böyle küşâd

8 Az gelür her ne kadar medhiñe itsem âgâz
Basdı 'işveyle hemân toz koparandır disem az
İtdi hûbâna geri hüsñile ol mâye-i nâz
Bedeli yokdur anıñ fend ü edâda mümtâz
Görmedim böyle edâ böyle revîş böyle küşâd

- 9 O mehe sîne gerüp torba misâli turdum
Hedef-i tîr-i nigâh olmagı *Vâsıf* kurdum
Her küşâdında disün göflüne bir ok urdum
Böyle vasf itdi anı her kime kim ben sordum
Görmedim böyle edâ böyle revîş böyle küşâd¹⁵⁹

ŞARKI [4]

Müstef'ilün Müstef'ilün

- 1 Ey gonça-i nâzik-tenim
Sensiñ benim şûh u şenim
Mâdem ki efgendenim
Göflüm seniñdir sen benim
Ârâm-ı cânımsın benim
- 2 Nâz itmenîñ var mı yeri
Benden kaçınma gel beri
Teklîfimiz yok ey perî
Göflüm seniñdir sen benim
Ârâm-ı cânımsın benim
- 3 'Âşıkla kimler yarışur
Yâr ile elbet barışur
Ey meh bende kim karışur
Göflüm seniñdir sen benim
Ârâm-ı cânımsın benim
- 4 Toldur ki çeşmim tolmasun
Sun câmı benzim solmasun

¹⁵⁹ A. g. e., s. 16-18.

Hiç şekk ü şübhefi kalmasun
Göflüm seniñdir sen benim
Ârâm-ı cânımsın benim

- 5 Bak 'âşık-ı bîçâreye
Merhem sar ey meh yâreye
Vâsıf ne girsün âreye
Göflüm seniñdir sen benim
Ârâm-ı cânımsın benim¹⁶⁰

MUHAMMES [5]

Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün

- 1 Derûnum iflesin her demde dem-sâz-ı rebâb olsun
Bu kânûn-ı muhabbetdir dem-â-dem pîç ü tâb olsun
Gerek mızrâb-ı gamla nagme-senc-i ıztırâb olsun
Dimem dil vasl-ı yâr ile cihânda kâmyâb olsun
Yıkıldı hâtırım şimden gerü 'âlem harâb olsun
- 2 Bu esnâda eger 'id olsa da ben nûş-ı câm itmem
Serim beyhûde sevdâya salup mest-i müdâm itmem
Bu keyfiyyetle ibrâm-ı visâle fikr-i hâm itmem
Ben ol mest-i gurûra ba'd-ez-în 'arz-ı merâm itmem
Yıkıldı hâtırım şimden gerü 'âlem harâb olsun
- 3 Beni şol rütbe mahzûn eylemiş kim vâdî-i hicrân
Ne deflü bî-mecâl itmiş ki nâlem vâlih ü hayrân
Yine ol bî-vefâdan istemem ben zerrece dermân
Ger âbâd olmak istersem derûnum eylesün vîrân
Yıkıldı hâtırım şimden gerü 'âlem harâb olsun

¹⁶⁰ A. g. e., s. 19-20.

- 4 Niyâzım geçmedi dildâra taşa eyledi te'sîr
Hemân şimdengerü neylerse itsün itmesün te'hîr
Eger isterse pey-der-pey derûnum eylesün tekdîr
Kabûl itmez benim vîrâne göflüm gayrı hiç ta'mîr
Yıkıldı hâtırım şimden gerü 'âlem harâb olsun
- 5 'Abes fikr-i peyâm-ı dilrübâ itdikce her dem ben
Gelür beytû'l-hazenden hâtıra hep hanlu pîrâhen
Belâ bu bir taraftan kendi bahtım da baña düşmen
Ben el çekdim hele her vecihle dâmân-ı matlabdan
Yıkıldı hâtırım şimden gerü 'âlem harâb olsun
- 6 İder bu *Vâsıf*-ı bîçâre yâ Rab senden istimdâd
Kerem kıl lutf u ihsânıfla gamdan eylesin âzâd
Şeb-i hasretde bî-kes bî-nevâ kalsun mı dil nâ-şâd
İder bu mısra'-ı dil-sûz ile tâ-be-seher feryâd
Yıkıldı hâtırım şimden gerü 'âlem harâb olsun¹⁶¹

MUHAMMES [6]

Müstef'ilün Müstef'ilün

- 1 Nevres fidânımsın benim
Tâze civânımsın benim
Râz-ı nihânımsın benim
Ârâm-ı cânımsın benim
Rûh-ı revânımsın benim
- 2 Seyr eyleyüp sîmîn-berîfî
Bûs eyledim la'î-i terîfî

¹⁶¹ A. g. e., s. 70-71.

Olsa nola dilde yerif
Ârâm-ı cânımsın benim
Rûh-ı revânımsın benim

3 'Âşıklarıñ gözler seni
Gördükce bu gözler seni
Elbette cân özler seni
Ârâm-ı cânımsın benim
Rûh-ı revânımsın benim

4 'Aşkîñ yakup cân u teni
Nâlân u zâr itdiñ beni
Sevsem 'aceb midir seni
Ârâm-ı cânımsın benim
Rûh-ı revânımsın benim

5 *Vâsif* gibi zâr eylemem
Cânânı bî-zâr eyemem
Sevdim ben inkâr eylemem
Ârâm-ı cânımsın benim
Rûh-ı revânımsın benim¹⁶²

SÛZÎ [ŞEYH AHMED]

**KASÎDETÜ FÎ-VASFI ŞÂH-I ŞEHÎD-İ KERBELÂ İMÂM HÜSEYİN
RADIYA'LLÂHU TE'ÂLÂ 'ANHU**

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

1 Mahrem-i sırr-ı velâyet nefha-i cân nûr-ı 'ayn
Lücce-i bahr-i kerâmet ol Hüseyin-i ahseneyn

¹⁶² A. g. e., s. 72-73.

Mîve-i eşcâr-ı rahmet 'umde-i ehl-i yakîn
Gonça-i bâg-ı nübüvvet bülbül-i bostân-ı dîn
Dehr içinde çok güzel illâ Hüseyin illâ Hüseyin

2 Kurretü'l-'ayn-ı Muhammed sülbe-i Şâh 'Ali
Dürretü'l-beyzâ-i kudret zübde-i cümle velî
Lücce-i deryâ-yı hikmet lem'a-i sırr-ı Nebî
Gonça-i bâg-ı nübüvvet bülbül-i bostân-ı dîn
Dehr içinde çok güzel illâ Hüseyin illâ Hüseyin

3 Cedd-i pâki Ahmed-i Mahmûd-ı Rabbü'l-'âlemîn
Hâdimi peyk-i celîl-i Hazret-i Cibrîl-i Emîn
Ümmidür ol Fâtumâ ümmü'n-nisâ'ü'l-mü'minîn
Gonça-i bâg-ı nübüvvet bülbül-i bostân-ı dîn
Dehr içinde çok güzel illâ Hüseyin illâ Hüseyin

4 Hüsn-i Yûsufdur cemâli Hazret-i Mûsâ bî-misâl
Tûtî-i bülbül olurlar nutk-ı pâkinde çü lâl
Ol dehân-ı Hakka sinefi katresi âb-ı zülâl
Gonça-i bâg-ı nübüvvet bülbül-i bostân-ı dîn
Dehr içinde çok güzel illâ Hüseyin illâ Hüseyin

5 Serveri cümle imâmân ol Hasan Şâh Hüseyin
Hem ciger-küşesi anın Şâh Zeyne'l-'Âbidîn
Oldılar şâhzâde bunlar der-semâvât u zemîn
Gonça-i bâg-ı nübüvvet bülbül-i bostân-ı dîn
Dehr içinde çok güzel illâ Hüseyin illâ Hüseyin

6 Ol Hüseyin seyyid-i şâh-ı şehîd-i Kerbelâ
Hem sürûr-ı sine-i Haydar 'Aliyyü'l-Murtazâ
Hem dahi sâlâr-ı ma'sûmân mazlûm-ı Hudâ
Gonça-i bâg-ı nübüvvet bülbül-i bostân-ı dîn

- Dehr içinde çok güzel illâ Hüseyin illâ Hüseyin
- 7 Bilesince Şâh Hüseyinî ol şehîdân-ı Hudâ
Var ise bîfî cânımız anlara idelim fedâ
Rahmet-i Hak cânlarına hem dahî hayr u senâ
Gonça-i bâg-ı nübüvvet bülbül-i bostân-ı dîn
Dehr içinde çok güzel illâ Hüseyin illâ Hüseyin
- 8 Ol imâmân-ı Bâkır Ca'fer ü Kâzım her biri
Hem 'Ali Mûsâ Rızâ bunlar velîler rehberi
Şâh Takî bâ-Nakîdir dîn [ü] îmân erleri
Gonça-i bâg-ı nübüvvet bülbül-i bostân-ı dîn
Dehr içinde çok güzel illâ Hüseyin illâ Hüseyin
- 9 'Askerîdir on birinci evliyâyâ muktedâ
On ikinci seyf-i Mevlâ Mehdîdir sâhib-livâ
Dîn-i İslâm buldı kuvvet bunlar ile hem nümâ
Gonça-i bâg-ı nübüvvet bülbül-i bostân-ı dîn
Dehr içinde çok güzel illâ Hüseyin illâ Hüseyin
- 10 Sev buları hem dahi sevenleri önden soña
Sevmiyene bu'z ideriz tâ-kıyâmet ey şehâ
Hânedânın kulu kurbânı olur *Sûzî* gedâ
Gonça-i bâg-ı nübüvvet bülbül-i bostân-ı dîn
Dehr içinde çok güzel illâ Hüseyin illâ Hüseyin¹⁶³

[2. MUHAMMES]

- Fe 'ilâtün Fe 'ilâtün Fe 'ilâtün Fe 'ilün*
- 1 Zâhidâ terk eyleyelim itmeyelim heves
Ne revâ bunca işledin hevâ-yı heves

¹⁶³ Dîvân-ı Şeyh El-Hac Ahmed-i Sûzî Kuddise Sırrâhu, Mustafâ Efendi Matbaası, İst., 1290, s. 16-17.

Geçirüp 'ömr-i 'azîzi eylediñ şöyle 'abes
Fâ'ide virmedi aslâ zerrece per-i meges
Târik-i nefis ü hevâ ol idelim Hakka heves

2 Bu cihân lezzetini terk ile âgâh olalım
Yatmayalım giceler hîz-i sehergâh olalım
Yüzümüz yire sürüp tâlib-i dergâh olalım
Hıdmet-i Hakda bu niyâz ile her gâh olalım
Târik-i nefis ü hevâ ol idelim Hakka heves

3 Niçe bir fırsat-ı fevt ile itdin 'ömri telef
Bu hevâyile olur cümle ef'âlde serref
'Acebâ saña vasiyyet böyle mi kıldı selef
Ne revâ ile fikr bu mıdır şart-ı hâlef
Târik-i nefis ü hevâ ol idelim Hakka heves

4 Niçe bir hıdmet-i Hakda böyle kâmil olasın
Uyuben nefis ü hevâyâ Hakdan gâfil olasın
Bilemem ki bu hâl ile matlûba nâ'il olasın
Hele mümkün olamaz Mevlâyâ vâsıl olasın
Târik-i nefis ü hevâ ol idelim Hakka heves

5 *Sûziyâ* zikr-i Hudâ eyleyelim 'aşkile gel
Geçirüp fırsatı elden dimeyesin leyle la'al
Kayd-ı dünyâ ile itme kendifi tûl-emel
Mâsivâyı getirüp göñlüne hiç virme hâlel
Târik-i nefis ü hevâ ol idelim Hakka heves¹⁶⁴

¹⁶⁴ A. g. e., s. 85.

[3. MUHAMMES]

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

- 1 Sâlikâ gel nefs ü şeytânile idelim savaş
Olalım her dem mücâhid yatmayalım der-firâş
İtmeyeler tâ ki îmân hısnına hiyle-hırâş
Dü cihânda itme yâ Rab bizleri rüsvâ-yı fâş
Ol Habîbin hürmetiyçün eyle îmânı yoldaş
- 2 Gaflet ile koma âgâh eyle bizi yâ İlâh
Ol Habîbiñ eyle rehber hem dahi püşt-i penâh
'Afv u ihsânı mürüvvet lutfile eyle nigâh
Dü cihânda itme yâ Rab bizleri rüsvâ-yı fâş
Ol Habîbiñ hürmetiyçün eyle îmânı yoldaş
- 3 Az yiyelim az içelim idelim kasr-ı menâm
Zikr-i fikrile olalım dâ'imî subhile şâm
Rûz-ı ferdâ olmayalım çün rezîl-i beyne'l-enâm
Dü cihânda itme yâ Rab bizleri rüsvâ-yı fâş
Ol Habîbiñ hürmetiyçün eyle îmânı yoldaş
- 4 Sözümüz halkile olsun özümüz Mevlâ ile
Kizb ü gıybet zemm ü bühtân almayalım bu dile
Kendi 'aybımız görelim bakmayacak 'ayb ile
Dü cihânda itme yâ Rab bizleri rüsvâ-yı fâş
Ol Habîbiñ hürmetiyçün eyle îmânı yoldaş
- 5 *Sûziyâ* tefvîz eyle her umûruñ Hakka sen
Benligi terk eyleyüp dime sözünde sen ben
Her ne olsa aña Hakdan halka itme sù'-i zan
Dü cihânda itme yâ Rab bizleri rüsvâ-yı fâş
Ol Habîbiñ hürmetiyçün eyle îmânı yoldaş¹⁶⁵

¹⁶⁵ A. g. e., s. 87.

DÂNİŞ

MUHAMMES-İ DİĞER

Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'ûlün

- 1 Mâbeynimize ol gül-i terle ne girersin
Ey nâle başa derd-i derûnum dile dersin
Külhande-i ikbâlle kendini yatırırın
Gülçide-i ruhsârına müjde ne virirsin
Bu tâze peyâma dil-i şûrîde ne dersin
- 2 Sad nâz-ı dakîk ile virüp kendine şöhret
Bir yanına çirikçiligi[?] eyleme 'âdet
Rakkâs-ı safâ-veş iderdiñ cilve ne minnet
Hep va'd-ı firîbân ise de maksadıñ elbet
Sâ'at gibi koyuna kuzum sen de girersin
- 3 Cûyende-i ümmîd olaldan cân-ı zebûnum
Cûş itmededir eşk-i ter-i lücce-nümûnum
Yok çâre zarûrîdir efendim bu sükûnum
Merbûtdur elbetde saña meyl-i derûnum
Ey cûy-ı melâhat bu ricâyı çevirirsin
- 4 Bâr itme amân kâfa benim sûz u güdâzım
Cûdı saña iledir cûnbüş-i nâzım
Lebnân [?] iderek hâhiş-i la'lindeki râzım
'Add eyleme sıklet hele ey şûh niyâzım
Zîrâ ki kerem kasd idicek tag devirirsin
- 5 Yek-nezzâre-i re'fetle idüp 'aklım yagma
Kays ile bu vâdîde idersin anı hem-pâ
Nâz ile yine vasf-ı lebiñ eyleyüp îmâ

Bir himmet ile *Dâniş*-i dildâdefte cânâ
Sad-nükte-i garrâ-yı belâgat didirirsif¹⁶⁶

MÜŞTÂK BABA

MUHAMMES

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

- 1 Yâ Resûlallah 'ulüvv-i şân seniñ
Server-i kevneysin fermân seniñ
Dest-i hükmüñde şehâ çevgân seniñ
Top seniñ cevân seniñ meydân seniñ
Söz seniñ devlet seniñ devrân seniñ
- 2 Ey saçı *ve'l-leyl* hüsni *ve'd-duhá*
Çeşmi *mâ-zâga'l-basar* nûr-ı Hudâ
Şâh-ı 'âlem pâdişâh-ı enbiyâ
Top seniñ cevân seniñ meydân seniñ
Söz seniñ devlet seniñ devrân seniñ
- 3 Cümleñiñ maksûdısñ matlûbısñ
'Âlemiñ mahmûdısñ mergûbısñ
Hak Te'âlâñiñ güzel mahbûbısñ
Top seniñ cevân seniñ meydân seniñ
Söz seniñ devlet seniñ devrân seniñ
- 4 El-amân ey *rahmeten li'l-'âlemîn*
Pişvâ-yı enbiyâ vü mürselîn
Kıl şefâ'at yâ şefi'a'l-müznibîn

¹⁶⁶ Dîvân-ı Dâniş, Millet Ktp. Ali Emîrî Ef. Manzûm Eserler Böl., Nu. 135, vr. 13b; İst. Üniv. Ktp., T. 5545, vr. 12a.

Top seniñ cevlân seniñ meydân seniñ
Söz seniñ devlet seniñ devrân seniñ

- 5 Gerçi bir ‘âsî kulum yüzüm kara
Lîk *Müşâk*-ı cemâlim ben saña
Top idüp başım kodum meydânıña
Top seniñ cevlân seniñ meydân seniñ
Söz seniñ devlet seniñ devrân seniñ¹⁶⁷

HIZIR AĞA-ZÂDE SA‘İD

MUHAMMES BERÂ-YI SÎTÂYİŞ-İ PÂDİŞÂH-I ‘ADL-ÂGÂH [1]

Fe ‘ilâtün Fe ‘ilâtün Fe ‘ilâtün Fe ‘ilün

- 1 Bâg-ı ‘âlemde şehâ su gibi hükmüñ yürisün
Önüñe sed olanı Hak yüzi üsti sürisün
Gülşen-i şevketiñ ezhâr-ı meserret bürisün
Mülküñe göz dikenin nahl-i hayâtı kurisün
Özüni kurdı yisün bârı kökünden çürisün
- 2 Sensin ol pâdişeh-i nâzım-ı dîn ü devlet
Nev-bahâr-ı keremiñ kıldı cihânı cennet
Gül gibi olmuş iken zînet-i mülk ü millet
Mülküñe göz dikenin nahl-i hayâtı kurisün
Özüni kurdı yisün bârı kökünden çürisün
- 3 Saña hâ’in olanı Hak ide pâ-mâl-i hasâr
Hâr u has-veş ayak altında sürisün her bâr
Ey nihâl-i çemenistân-ı ‘adâlet-ezhâr

¹⁶⁷ Dîvân-ı Müştâk Efendi, Takvîm-hâne-i Âmire, İst., 1264, s. 43.

Mülküñe göz dikenîñ nahl-i hayâtı kurusun
Özüni kurdı yisün bârı kökünden çürisün

4 Tîg-i 'adliñ seniñ ey kâhir-i ferhunde-simât
Düşmene berk-i belâ dostlarıña âb-ı hayât
Gülbün-i ma' deletiñ bulmuş iken hüsn-i sebât
Mülküñe göz dikenîñ nahl-i hayâtı kurusun
Özüni kurdı yisün bârı kökünden çürisün

5 Gonca-i gülşen-i cennet-sıfât-ı 'Osmânî
Bülbülânîñ gözünüñ nûrı *Sa'îd*in cânı
Tañrı mahfûz iderek Hazret-i Mahmûd Hanı
Mülküñe göz dikenîñ nahl-i hayâtı kurusun
Özüni kurdı yisün bârı kökünden çürisün¹⁶⁸

[2. MUHAMMES]

Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün

1 Bir letâfetli hevâ kim bu şeb ey mâh-ı likâ
Safvetinden gümüş âyîneye dönmüş deryâ
Ey kamer-çehre ider bendeleriñ cümle ricâ
Seyr-i mehtâb iderek kullarıñ eyle ihyâ
Ne dimekmiş ayıñ on dördini görsün dünyâ

2 Kalk efendim gülelim açılalım gonca-misâl
Kâmet-i nâza gümüş serviyi itdir pâ-mâl
Tam göster yüzüñi bu gice ey kaş-ı-hilâl
Seyr-i mehtâb iderek kullarıñ eyle ihyâ
Ne dimekmiş ayıñ on dördini görsün dünyâ

¹⁶⁸ Dîvân-ı Hızır Ağa-zâde Sa'îd, Matbaa-i Bâb-ı Hazret-i Seraskerî, İst., 1257, s. 23-24. Muhammedte son bendin son mısraı -unutulduğundan olmalı- yazılmamıştır.

- 3 Parladup ‘âlem-i âbı bu şeb ahşamla amân
Dehri yirden göge dek nûrile eyle tâbân
İşte âmâde ne ister iseñ ey rûh-ı revân
Seyr-i mehtâb iderek kullarıñ eyle ihyâ
Ne dimekmiş ayıñ on dördini görsün dünyâ
- 4 Ey efendim kim ider pertev-i hüsnüñ inkâr
Bildi noksânımı meh itdi felekde ikrâr
Nûr-ı ‘aynım kerem it eyleyüp ‘arz-ı didâr
Seyr-i mehtâb iderek kullarıñ eyle ihyâ
Ne dimekmiş ayıñ on dördini görsün dünyâ
- 5 Gün yüzüñden bularak devr-i kamer şevk-i cedîd
Gicemiz gündüz ola gündüzümüzse ola ‘id
Tâli‘i gibi uyansun seni görsün de *Sa‘id*
Seyr-i mehtâb iderek kullarıñ eyle ihyâ
Ne dimekmiş ayıñ on dördini görsün dünyâ¹⁶⁹

PERTEV PAŞA

MUHAMMES [I]

- Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün*
- 1 Ey gül-i ra‘nâ seniñçün zâr zâr oldum yeter
Hâr-ı cevriñle cigerden zahm-dâr oldum yeter
Hasretiñle bülbül-i şûrîde-kâr oldum yeter
Şebnem-âsâ eşk-bâr-ı intizâr oldum yeter
Âh-ı subhumla sabâ-veş bî-karâr oldum yeter
- 2 Mest-i nâzım meclis-i ahbâbı mahzûn itme gel

¹⁶⁹ A. g. e., s. 28-29.

Hicr-i la'liyle mey-i gül-fâmı dil-hûn itme gel
Derd-i çeşmiyle humâr-ı hicri eẗzûn itme gel
Şebnem-âsâ eşk-bâr-ı intizâr oldum yeter
Âh-ı subhumla sabâ-veş bî-karâr oldum yeter

3 Tab'-ı nâzik incinür şekvâ-yı hâl itmem saña
Mâcerâ-yı meclisi gerçi su'âl itmem saña
Gayrılarla itdigiñ zevkı helâl itmem saña
Şebnem-âsâ eşk-bâr-ı intizâr oldum yeter
Âh-ı subhumla sabâ-veş bî-karâr oldum yeter

4 Âh idüp oldum nesim-i deşt-i gerd-i arzû
Aglayup şebnem gibi gülzârı gezdim sû-be-sû
Çağlayup cûlar gibi itdim cihânı cüst-cû
Şebnem-âsâ eşk-bâr-ı intizâr oldum yeter
Âh-ı subhumla sabâ-veş bî-karâr oldum yeter¹⁷⁰

ŞARKI [2]

Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ûlün

1 Ey şâh -ı felek kevkeb-i devrân seniñdir
Ey mihr-i melek dá'ire meydân seniñdir
Eyvân-ı dil ü dîdede dîvân seniñdir
Vâbeste cihân emriñe fermân seniñdir
Fermân seniñ kul seniñ ihsân seniñdir

2 Sâyeñde cihân beñzedi gülzâr-ı bahâra
Reşk-i oldı saf-ı 'askeriñ ezhâr-ı bahâra
Şevkıñ getirir bülbülü güftâr-ı bahâra
Vâbeste cihân emriñe fermân seniñdir

¹⁷⁰ Dîvân-ı Pertev Paşa, Matbaa-i Bâb-ı Hazret-i Seraskeriyye ve Mercî' ü Me'âb-ı Leşkeriyye, İst., 1256, s. 79-80.

Fermân seniñ kul seniñ ihsân seniñdir

- 3 Bûlbûl yolunur gülleri güldürmege mecbûr
Güller göz açar gül yüzüñi görmege mecbûr
Cûlar sürinür pâyıña yüz sürmege mecbûr
Vâbeste cihân emriñe fermân seniñdir
Fermân seniñ kul seniñ ihsân seniñdir

- 4 Hurşîd-i zafer nâsiye-i nûr-feşânî
Âfâka resâ şensene-i şevket ü şânî
Şan oldı kuluñ *Perteve* ihsân-ı nişânî
Vâbeste cihân emriñe fermân seniñdir
Fermân seniñ kul seniñ ihsân seniñdir¹⁷¹

ŞARKI [3]

- Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ûlün*
- 1 Gülşende yine meclis-i rindân donansın
Gül devridir elde mey-i gül-güne dolaşsın
Biz zevk idelim câm-ı Cemîñ agzı sulansın
Ol gonca-i sermeşt sabâh oldı uyansın
Âyîne-i mül gül yüzini görsün utansın
- 2 Nergis nigeñ-i çeşm-i siyeh-mestine hayrân
Sünbül şiken-i perçem-i serbestine hayrân
Şâh-ı gül-i ter sâgar-ı der-destine hayrân
Ol gonca-i sermeşt sabâh oldı uyansın
Âyîne-i mül gül yüzini görsün utansın
- 3 Âşüfte-edâ perçemi çıkdıkca fesinden

¹⁷¹ Dîvân-ı Perteve Paşa, s. 81-82.

Şûrîdeleriñ âh çıkar her nefesinden
Cân bülbüli feryâda gelür ten kafesinden
Ol gonca-i sermest sabâh oldu uyansın
Âyîne-i mül gül yüzini görsün utansın

- 4 Olduk bu gice biz ney ile dem-sâz
Mey derdime mahrem idi ney âhıma hem-sâz
Pertev idelim bülbül ile nagmaeye âgâz
Ol gonca-i sermest sabâh oldu uyansın
Âyîne-i mül gül yüzini görsün utansın¹⁷²

AYNÎ [AYINTABÎ]

REŞHA [1]

Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün Fe 'ülün

- 1 Der-i meyhâneyi çaldım seher-gâh
Haberdâr olmadı pîr-i mugân âh
Dil-i mahmûrı me'yûs itdim eyvâh
Reh-i hasretde kaldım işte bi'llâh
Bu bezm-i 'işret oldu başıma teng
- 2 Gelüp bu bezme ey sâkî perîşân
Humâr-ı ye'sle üftân ü hîzân
Göfûl humyâze-i hasretle nâlân
Amân bir bâde ihsân eyle pinhân
Ki bir agyâr u yâre virmeyem reng
- 3 Tutuşdı âh idince dil ocagı
Tepemden çıkdı 'aşkıñ ..ûd dâğı

¹⁷² Dîvân-ı Pertev Paşa, s. 108-109.

Varup tâ kûlhana yaydım yatagı
Yakup cünd-i gama dilde çerâgı
Gice pervânelerle eyledim ceng

4 Mey içmekde degil ehl-i şikem kem
Olur ben bir kadeh nûş eyleşem sem
Virür cân u dile sâz-ı nagam gam
Revân eyler dü çeşmim dem-be-dem dem
Sirişkim cûşîş-i bahrine hem deng

5 Humâr u neşve 'indimde müsâvî
Ben oldum tevbe-i sahbâya nâvî
Hikâyet itdi *Aynî* böyle râvî
Şarâb-ı zâhîrî her derdi hâvî
Şikest olmuş nice peymâne-i neng¹⁷³

KEYF [2]

Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün Fe 'ülün

1 Benim bu kahvedir baht-ı siyâhım
Duhân içdim tepemden çıkdı âhım
Yedim afyonu sevdâm artdı şâhım
Yetürdi neşve-i ma'cûn râhım
Velî yokdur şarâba deng olur şey

2 Dimâga virdi enfiye büyüset
Kabûl itmez bunu ehl-i tabî'at
Nefes harc itme tönbâkûya elbet
'Arakla virme gel rûha eziyyet
O cânım bâde eyler mürdeyi hay

¹⁷³ Dîvân-ı Belâgat-ünvân-ı Aynî, İst., 1258, s. 403.

3 Yitirdim yârimi bizzât kendim
Gezip meclis-be-meclis anı sordum
Perîdir gizlenir ol nûr-ı merdüm
İdüp rindân u ‘uşşâka tekaddüm
Mey içdim dem-be-dem gûş eyledim ney

4 Mey ü mahbûba sarf itdim nukûdum
Baña ta‘n itdi agyâr u hasûdum
Hayâl-i şevk-ı rûyufla uyudum
Gice tâ subha dek yandı vücûdum
Ki urdı nâr-ı ‘aşkıñ cânıma key

5 Çeküp esrârı kurdum mâlihülyâ
Bu rengîn sözler itdi sırrım ifşâ
Olup *Aynî* gibi rûsvâ vü şeydâ
Biyâbân-ı fenâda kaldım ammâ
Mey içdim râh-ı ‘aşkı eyledim tay¹⁷⁴

TÛFÂN [3]

Mefâ‘ilün Mefâ‘ilün Fe‘ülün
1 Kûşâd oldu der-i meyhâne-i ‘aşk
Beni mest eyledi peymâne-i ‘aşk
Ayagım aldı bu ferzâne-i ‘aşk
Yıkıldım oldu dil vîrâne-i ‘aşk
Esâsından zuhûr itdi bir âteş

2 Gelüp ey sâkî-i gül-câme-i ‘aşk
Ola pür-bâde câm-ı âmme-i ‘aşk

¹⁷⁴ Dîvân-ı Belâgat-ünvân-ı Aynî, s. 414.

Alup mestâne dest-i hâme-i ‘aşk
Yazam yâre muhabbet-nâme-i ‘aşk
Ki fikr-i zülfile hâlim müşevveş

3 Vir ey sâkî baña cam-ı Cem-i ‘aşk
Olam pîr-i mugâna hem-dem-i ‘aşk
O bintü’l-germ-i bezme mahrem-i ‘aşk
Süleymân-fer hidîv-i ‘âlem-i ‘aşk
Ola her çekmemde her şûh-ı perî-veş

4 Yine cûş eyledi seyl-i mül-i ‘aşk
Be-her meste geçid virmez yel-i ‘aşk
Açıldı neşve-i meyden gül-i ‘aşk
Nagme-sâz oldu bezme bülbül-i ‘aşk
Bu bâga bir dahi olmaz eş

5 Dil-i *Aynî*de şûr-engîzdir ‘aşk
Gözümde bahr-i gevher-hîzdir ‘aşk
Göñül şişe şarâb-ı tîzdir ‘aşk
Visâle gerçi neşve-rîzdir ‘aşk
Zamâne nâ-müsâ‘id yâr serkeş¹⁷⁵

İBRET MUHAMMED EFENDİ

MERSİYE

Fe‘ilâtün Fe‘ilâtün Fe‘ilâtün Fe‘ilün
1 Çekilüp sînemize kerb-i belâ dest-resi
Tâ süveydâ-yı derûnumda göründi beresi

¹⁷⁵ Dîvân-ı Belâgat-üvân-ı Aynî, s. 419.

Kurdılar 'âleme hicrân ile âteş küresi
Tîg-i mâtem açalı sîneye âh penceresi
Çeşm ü dil oldu İmâm 'aşkına bir kan deresi

2 Gösterir vechini derd-i dile mâh-ı mâtem
Penbe-i hicr ile 'uşşâka urur dâg-ı elem
Dâg-ı hicrânımıza dünyâda olmaz merhem
Tîg-i mâtem açalı sîneye âh penceresi
Çeşm ü dil oldu İmâm 'aşkına bir kan deresi

3 Dolanup burc-ı şerefden şeb-i zulmetden o mâh
Kerbelâ deştine görüldi hemîşe bir âh
Cânını itdi fedâ Hazret-i Hakka ol şâh
Tîg-i mâtem açalı sîneye âh penceresi
Çeşm ü dil oldu İmâm 'aşkına bir kan deresi

4 Nîm-nigâh itmediler dîde-i giryânımıza
Kıydılar emr-i Yezîd ile bizim cânımıza
Urdılar âteşi bu cân u cihân-bânımıza
Tîg-i mâtem açalı sîneye âh penceresi
Çeşm ü dil oldu İmâm 'aşkına bir kan deresi

5 'İbretâ çeşm-i çırâgân-ı Resûlü's-sakaleyn
Dürr-i ser-tâc-ı selâtîn ü İmâmü'l-Harameyn
Mâtemin haşre kadar eyleyelim farzu'l-'ayn
Tîg-i mâtem açalı sîneye âh penceresi
Çeşm ü dil oldu İmâm 'aşkına bir kan deresi¹⁷⁶

¹⁷⁶ Bursalı Mehmed Tâhir, Osmanlı Müellifleri, [Haz. A. Fikri Yavuz-İsmail Özen], Meral Yay., İst., 1972, C. 2, s. 184.

MUHAMMES

Fe 'ilâtün Fe 'ilâtün Fe 'ilâtün Fe 'ilün

- 1 'Arşa çıkdı âh-ı âteş-zâd elinden göflümüñ
Pek yıkıldım olmadım âbâd elinden göflümüñ
Haşre dek olmaz mıyım âzâd elinden göflümüñ
Bunca yıllardır esîrim dâd elinden göflümüñ
Dâd elinden göflümüñ feryâd elinden göflümüñ
- 2 Sîne-i mecrûhuma açmaktadır her lahza dâg
Turmayup tek hükm-i nâ-ber-câ ider oldukca sag
Hiç rüsvâ oldıgım kayd eylemez tâg üsti bâg
Bendeyem 'ömrüm tükendi dahi itmez mi çerâg
Dâd elinden göflümüñ feryâd elinden göflümüñ
- 3 Nüş idüp zehr-i sitem dildâr elinden kanmadı
Sırrını bir kerre erbâb-ı 'ukûle aştımadı
Hey nice derd ü belâ çekdi yine uslanmadı
Âkıbet dilden benim bî-hûde cânım yanmadı
Dâd elinden göflümüñ feryâd elinden göflümüñ
- 4 Bulmayup bir kerre râhat eyleyüp 'uzlet-nişîn
Gicelerde âh-ı âteş-nâkime oldu mu'în
Bî-vefâ dildâra meyl içün bulur yüz bifi zemîn
Olmadım eyvâh bir dem mekr ü âlinden emîn
Dâd elinden göflümüñ feryâd elinden göflümüñ
- 5 Göflümüñ itdiklerin yâr-ı cefâkâr eylemez
Beñzer ol tıfl-ı ziyânkâra sözüm kâr eylemez
Sûzişin izhâr ider hiç ketm-i esrâr eylemez

Öyle bir dîvânedir kim kimseden 'âr eylemez
Dâd elinden göflümüñ feryâd elinden göflümüñ

6 Eylemem kat'â şikâyet baht-ı nâ-hemvârdan
Düşmenimdir tâli'im bahs eylemem agyârdan
Hep kabâhat göflümüñdür şekve itmeme yârdan
Dahi itmez mi hazer ol gamze-i hûn-hârdan
Dâd elinden göflümüñ feryâd elinden göflümüñ

7 Dêrd-i dil itdi beni bu rûtbe zâr u bî-mecâl
Eylemem *Leylâ* anıñçün kimseye hiç infî'âl
Göflümüñ kesb-i yedidir yâr itmezse su'âl
Ben dahi bu mısra'-ı rengini itdim hasb-ı hâl
Dâd elinden göflümüñ feryâd elinden göflümüñ¹⁷⁷

ÂRİF [MUHAMMED]

DER-HAKK-I ŞÂH-I VELÂYET [1]

Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ûlün

1 Kadrim ola ber-ter şeref-i nâd-ı 'Aliden
Nusret bulayım dem-be-dem imdâd-ı 'Aliden
Meydân-ı muhabbetdeki feryâd-ı 'Aliden
Şehzâde-i 'âlî iki şimşâd-ı 'Aliden
Yâ Rab beni dûr eyleme evlâd-ı 'Aliden

2 Hâk-i der-i vâlâları iksîr-i hakîkat
Reh-sûda olan 'âşık-ı şûrideye devlet
Anlardan olur 'âleme âsâr-ı 'inâyet
Her bendesi şâhân-ı felek-meretebe elbet

¹⁷⁷ Dîvân-ı Leylâ Hanım, Takvîm-hâne-i Âmire, İst., 1267, s. 95-96.

Yâ Rab beni dür eyleme evlâd-ı ‘Aliden

3 Âhir bu harâbâta gelür lerziş-i vîrân
İştekte olur câmları rindi perîşân
Her neş’eniñ elbette humârın çeker insân
Ol dâd [u] sited mecma‘ına vardığımız an
Yâ Rab beni dür eyleme evlâd-ı ‘Aliden

4 Bende ideli cân u dili Âl-i ‘Abâya
Hum-geşte-i ta‘zîm olamam çarh-ı dü-tâya
Meyl eyleyemem kevkebe-i dâr-ı fenâya
Besdir baña dünyâda vü ‘ukbâda bu pâye
Yâ Rab beni dür eyleme evlâd-ı ‘Aliden

5 Evsâf-ı ‘Ali oldı benim ma‘den ü kânım
Evlâd-ı ciger-pâresidir cân cenânım
‘Ârif dil-i erbâb-ı muhabbetde mekânım
Bu nutk-ı şerîf oldı benim vird-i zebânım
Yâ Rab beni dür eyleme evlâd-ı ‘Aliden¹⁷⁸

TERCÎ‘-BEND MUHAMMES [2]

Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün

1 Cân u dil nezzâreye saf çekdi müjgânım gibi
Dide-i hasret açık çâk-i girîbânım gibi
Sadrı teşrîf ile ihsân eyle sultânım gibi
Sînede bir lahza ârâm eyle gel cânım gibi
Geçme ey rûh-ı revân ‘ömr-i şitâbânım gibi

2 Nakd-i vakd-i ‘âşıkıñ mihnet ile eyler güzer

¹⁷⁸ Dîvân-ı Ârif, İst., 1271, s. 8-9.

Sâ'at u eyyâm u fırsatlar ise turmaz geçer
Her dakîka firkatîfî câna ider başka eser
Sînede bir lahza ârâm eyle gel cânım gibi
Geçme ey rûh-ı revân 'ömr-i şitâbânım gibi

- 3 Düşd[i] bir girdâba dil ser-geşte vü hayrân olup
Dest-gîrim ol efendim derdime dermân olup
Eşk-i çeşmim cûş ider mânende-i 'ummân olup
Sînede bir lahza ârâm eyle gel cânım gibi
Geçme ey rûh-ı revân 'ömr-i şitâbânım gibi¹⁷⁹

KUDDÛSÎ

[1. MUHAMMES]

- Fâ'ilâtüm Fâ'ilâtüm Fâ'ilâtüm Fâ'ilün*
- 1 Geç günâhımdan Gafûrâ bakma bu 'isyânıma
İ'tirâf idüp suçumu gelmişem Rahmânıma
Zenbimi yazdırma lutf it defter [ü] dîvânıma
Dûzahıñ ahvâlini gösterme cism ü cânıma
Dest-gîrim ol eriş feryâdıma efgânıma
- 2 Tîg-i hicriñ bagrımı deldi revân etdi demi
Bilmez oldum hayretimden gündüzümü gicemi
Yüregimiñ yâresine sar kerem kıl merhemi
Dertliyem rahm eyle sen ey râhimîniñ erhami
Senden özge kimseniñ yetmez güci dermânıma
- 3 Pes tefekkür eyledim hîç benden alçak kimse yok
Zenbimi kıldım tefahhus çün kevâkıbden de çok

¹⁷⁹ Dîvân-ı Ârif, s. 22.

Bî-nihâyet eyledim dünyâda 'isyân u füsûk
Halka çok zulm eyledim hem bende var bî-had hukûk
Ne yüzüm var ki ideyim 'arz-ı hâl sultânıma

4 İtdigim cürm ü hatâyı itmediler ins ü cân
İsm-i Settârîfla anı eyle yâ Rabbî nihân
Görmesün bir zerresini 'ayn-ı halk-ı dü cihân
Kavm-i yârânımla 'afv it cümlemizi el-amân
Vaslını eyle müyesser başa hem ihvânıma

5 İtdi *Kuddûsî* tevesşül çün Habîbifle saña
Bizi bağışla cemî'an ey Hudâ lutf it aña
Eylediñ sen bize anı dü cihânda pîşvâ
Hem bize didiñ ki idiñ aña sizler iktidâ
Ki iresiz anıñ ile siz benim ihsânıma¹⁸⁰

[2. MUHAMMES]

Fâ 'ilâtün Fâ 'ilâtün Fâ 'ilâtün Fâ 'ilün

1 Her kimiñ ki 'aşk-ı Hak göñlünde mihmân olmadı
Dersi Hakdan almadı ol ehl-i 'irfân olmadı
Hasta-i 'aşk olmayan giryân u nâlân olmadı
Edhem Oglı şâh iken tav' ile 'uryân olmadı
Meyl iden iki cihâna ehl-i Yezdân olmadı

2 Zikr ile hâsıl olur 'aşk sâlikîñ göñlünde bil
Levh-i dilden kir ü pası çalışup zikr ile sil
Eyle ikbâl sen Hudâya gayrısına virme dil
Çün bu yolda mâsivâdan geçmeyen sâdık degil
Şol sarây ki pâk degildir taht-ı sultân olmadı

¹⁸⁰ Fehmi Kuyumcu, *Kuddûsî Dîvânı*, Ank., 1982, s. 485-486.

- 3 Dirme bu sîm ü zeri gel difle söz çekme emek
İt kanâ‘at virdigine Râzıkıñ yi mercimek
Yitişür ehl-i sülûke günde bir iki çörek
Buldugını yi dime az isteme helvâ börek
Hoş tutan bu pendimi tamuda biryân olmadı
- 4 Çün hadîsinde buyurdı ol Resûl-i muhterem
Dürlü ni‘metler yiyen düzahda göriser elem
Gel birâder uyma nefse âhiredde çekme gam
Bu cihânıñ devleti mihnet dūrür tiryakı sem
Geçdi mi bir pâdişâh kim köşki vîrân olmadı
- 5 Niceler Hakdan cüdâ olduğına bil ki sebep
Put iderler mâl-ı dünyâya taparlar rûz u şeb
Nicesi de cennete tapup hemân eyler taleb
‘Âşık-ı sâdık ider ‘aşk-ı Hudâ ile tarab
Hamr-ı ‘aşkı itmeyen nûş kâmil insân olmadı
- 6 Çün bilür kalb hâlini Tañrı Te‘âlâ Hazreti
Bunu böyle bilmeyenin göflüdür taşdan katı
Şol ki ‘aşkı cezbese yok kanda bulsun vuslatı
‘İlmine a‘mâline magrûra itme ragbeti
Ol ‘Azâzil çünki kolay ile şeytân olmadı
- 7 Tâhir ol şirk-i hafiden itme ey zâhid riyâ
Hem tekebbürden hazer kıl eyle Allahdan hayâ
Aña mahsûsdur muhakkak ‘izz ü mecd ü kibriyâ
Cümle halkıñ alçağı bil nefsiñi **Kuddûsiyâ**
Nefsini alçak bilenîñ soñu hüsrân olmadı¹⁸¹

¹⁸¹ A. g. e., s. 564-565.

[3. MUHAMMES]

Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün

- 1 Bir gün olup derdli göflüm vasl ile kâm ala mı
Lutf idüp hâne-i vîrânıma cânân gele mi
Sînemîñ yâresine merhem-i şâfi sala mı
Beyt-i dil zevk u safâ-yı tarab ile dola mı
Yüregimde hüzn ü hasret yoksa böyle kala mı
- 2 Kime şekvâ ideyim 'aşkıñ elinden sorayım
Yâ kimiñ kapusına boynumı büküp durayım
Var mı bir güzel cihânda aña göflüm vireyim
Bakmayup gayrıya anıñ hûb cemâlin göreyim
'Aceb ol kapuya varan kimse mahrûm ola mı
- 3 Çile-i 'aşk ne güzeldir dayanuben çekicek
Kulle-i Kâfa fütüvvet 'alemini dikicek
Mezra'-ı dilde ma'ârif tohumların ekicek
Gice gündüz aglayuben gözleri yaş dökicek
Ol kerem sâhibi şâh sâ'ilini boş sala mı
- 4 Düşeliden dâm-ı 'aşka iñlerim leyl ü nehâr
Taşa çaldım şişe[y]i kalmadı hergiz nâm u 'âr
Hüzn ü hicrân ile oldı bu cihân başıma dar
Uçdı gözden murg-ı hâb kalmadı hiç sabra karâr
Çeşmimiñ yaşını lutf eyleyüp ol yâr sile mi
- 5 Derd-i firkat güç imiş başıma gelmedi benim ol
Aradım Rûmı Hicâzı bulmadım vaslına yol
Neylesün 'âşık-ı miskin yâri itmezse kabûl
Umaram re'fetini çünkü anıñ rahmeti bol
Diye **Kuddûsiye** bir gün eyleye bafia vüsûl
Gide göflünde olan firkat-i hicrân elemi¹⁸²

¹⁸² A. g. e., s. 654-655. Bu manzûmenin son bendi 6 mısra olarak yazılmıştır.

ES'AD MUHLİS PAŞA

MUHAMMES

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

- 1 Leşker-i gam geldi Bagdâd-ı dil-i âzâdına
Bir bir âteş urdı bünyâd-ı sürûr u şâdına
Görse rahm eyler Hülâgû nâle vü feryâdına
Kimseden ümmîd-i istimdâd gelmez yâdına
Ey benim feryâd-res Rabbim yetiş imdâdına
- 2 Şehr-i dil etrâfına ordu kurup serdâr-ı gam
Burc u bârûsına evvel hamlede dikdi 'alem
Darb-ı top-ı kahr ile yıkmakda ammâ dem-be-dem
Kimseden ümmîd-i istimdâd gelmez yâdına
Ey benim feryâd-res Rabbim yetiş imdâdına
- 3 Her taraftan cünd-i mihnet hasr idüp hısn-ı tenim
Yekdir Allah yek çağırmaktır hemîşe şîvenim
Bir taraftan kalmadı imdâd-ı me'mûlüm benim
Kimseden ümmîd-i istimdâd gelmez yâdına
Ey benim feryâd-res Rabbim yetiş imdâdına
- 4 Nusreti hâs itdi zât-ı pâkîfe Rabb-i Kadîr
Kulîña her hâlde oldur mu'în ü dest-gîr
Oldur ancak melce'-i şâh u gedâ bây u fakîr
Kimseden ümmîd-i istimdâd gelmez yâdına
Ey benim feryâd-res Rabbim yetiş imdâdına
- 5 Her umûrunda idüp 'avn-ı Hudâya
Yâd idüp bu matla'-ı garrâyı bir sâhib-kemâl
Matla' ammâ hasb-ı hâl-i *Muhlis*-i şûrîde-hâl

Kimseden ümmîd-i istimdâd gelmez yâdîma
Ey benim feryâd-res Rabbim yetiş imdâdîma¹⁸³

FEHMÎ [İBRÂHİM]

İSTİRHÂM EZ-HAZRET-İ FAHRU'L-ENÂM [1]

Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün

- 1 Günâhımda nihâyet yok cemîlim yâ Resûlallah
Cemî'-i ehl-i 'isyândan sefilim yâ Resûlallah
Sefâhetle bulunmaz hîç misîlim yâ Resûlallah
Şaşırdım zulmete düşdi sebîlim yâ Resûlallah
Meger kim şefkatiñ olsun delîlim yâ Resûlallah
- 2 Esîr-i pençe-i nefis-i le'îmim neleyim eyvâh
Bu hâl ile baña rahmet ider mi Hazret-i Allah
Ki mest itmekdedir sahbâ-yı küstâhî beni her gâh
Eger eltâfiñ olmazsa bu 'abd-i kemtere hem-râh
Miyân-ı ehl-i mahşerde rezîlim yâ Resûlallah
- 3 Sezâdır her nice tevbîh olunsa tab'-ı bed-kâre
Hemîşe cürm ü 'isyâna musırdır oldı âvâre
Tabîbâ derdimi hâcet mi var tezkîr u ihtâre
Dirîg itme şefâ'at dârûsın vir bu tebeh-kâre
Marîz-i renc-i 'isyânım 'alîlim yâ Resûlallah
- 4 Seniñ misliñ ne gelmişdir efendim ne gelür hâşâ
Şehensâh-ı rüsûlsin pâdişâh-ı kurb-ı ev ednâ
Cemî'-i enbiyâya muktedâ oldun şeb-i *isrâ*
Sen[i] medh eylemişken Hazret-i Kur'ânda Mevlâ

¹⁸³ Dîvân-ı Es'ad Paşa, Takvîm-hâne-i Âmire, İst., 1268, s. 31-32.

Menâfi‘-i edebdir kâl ü kîlim yâ Resûlallah

5 Habîb-i Hazret-i Mevlâ İmâmü’l-mürselîn sensin
Huzûr-ı kibriyâda mahrem-i hâlvet-nişîn sensin
Şefî‘ü’l-müznibîn ü *rahmeten li’l-‘âlemîn* sensin
Kadem-i nefrîkân-ı ümmete çünkim mu‘în sensin
Benim de hâlîme bak kim zelîlim yâ Resûlallah

6 Nice ‘âsîlere lutf u ‘inâyet eylediñ çünkim
Nice mücrimlere ‘afv-ı kabâhat eylediñ çünkim
Hezârân muhtî-i bed-kâra şefkat eylediñ çünkim
Kebâ’ir ehline va‘d-i şefâ‘at eylediñ çünkim
Şefâ‘at kıl baña sensin vekîlim yâ Resûlallah

7 İşim a‘mâlîme kalursa hayfâ hâlîme hayfâ
Ki hiç tek turmayup tab‘ım günâh itmekde bî-pervâ
Reh-i tevfiğe sen döndür beni ihsân idüp şâhâ
Saña ikrâr u îmânım metânet üzredir zîrâ
Budur işte fakat ecr-i cezîlim yâ Resûlallah

8 Kuluñ *Fehmî*[i] şeydâ ümmetîfiden bir siyeh-rûdur
Ki vâdî-i menâhîde işim dâ’im tek-â-pûdur
Derûnum şîşe-veş sahbâ-yı ‘isyânile memlûdur
Beni rüsvâ iden eyvâh eyvâh nefis-i bed-hûdur
Tehî-dest ‘amel-i şahs-ı bahîlim yâ Resûlallah

9 Beni kurtar hudâvendâ kûdûrât-ı dü ‘âlemden
Fenâda her mesâ’ibden bekâda hem cehennemden
Ne rûtbe nâ-sezâ olsam da ‘isyân-ı dem-â-demden
Beni tard eyleme yarın zilâl-i ‘arş-ı a‘zamdan
Saña rûy-ı siyâhımla dahîlim yâ Resûlallah¹⁸⁴

¹⁸⁴ Dîvân-ı Fehmî, ?, 1287, s. 8-9.

İSTİMDÂD HAZRET-İ ŞÂH-I VELÂYET [2]

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

- 1 Var göñülde ihtilâ[li]m yâ 'Ali senden meded
Gün-be-gün artar melâlim yâ 'Ali senden meded
Pek su'ûbet buldı hâlim yâ 'Ali senden meded
Geçdi gamla mâh u sâlim yâ 'Âli senden meded
Kalmadı sabra mecâlim yâ 'Ali senden meded
- 2 Kasd-ı ihvân bir taraftan bahs-i şûmum bir yaña
İtdiler itdiklerin hep şâh-ı Ken'âna baña
Kimseden yokdur ümîdim düşmüşüm dâhil saña
Geçdi gamla mâh u sâlim yâ 'Ali senden meded
Kalmadı sabra mecâlim yâ 'Ali senden meded
- 3 Ketm-i derd-i dil 'asîr ifşâsı da ammâ ne güc
Çarh-ı dündan görilen evzâ'-ı nâ-bercâ ne güc
Cümle tursun âh ammâ sıklet-i a'dâ ne güc
Geçdi gamla mâh u sâlim yâ 'Ali senden meded
Kalmadı sabra mecâlim yâ 'Ali senden meded
- 4 Bir alay nâdândan çekmekdeyim cevr ü sitem
Sînemi pür-dâg-ı mihnet eyledi derd ü elem
Oldı bu matla' benim vird-i zebânım dem-be-dem
Geçdi gamla mâh u sâlim yâ 'Ali senden meded
Kalmadı sabra mecâlim yâ 'Ali senden meded
- 5 Matla'-ı mes'ûddan emr it ki togsun kevkebim
Geçmesün gayrı gumûmıyla benim rûz u şebim
Gün olur ihsânınızla hâsıl olur matlabım
Geçdi gamla mâh u sâlim yâ 'Ali senden meded
Kalmadı sabra mecâlim yâ 'Ali senden meded

6 Gayrı bâba eylemem ben hâşâ li'llah ilticâ
Hâlime âgâhsın tafsîle yok hâcet şehâ
Merhem-i lutfufla kıl zahm-ı derûnuma devâ
Geçdi gamla mâh u sâlim yâ 'Ali senden meded
Kalmadı sabra mecâlim yâ 'Ali senden meded

7 'Avn-ı ihsânıfla memnûn eyle şâhâ bendeñi
Bırakma dûçâr-ı elem *Fehmî*-i şeydâ bendeñi
Ber-murâd it iki 'âlemde bu ednâ bendeñi
Geçdi gamla mâh u sâlim yâ 'Ali senden meded
Kalmadı sabra mecâlim yâ 'Ali senden meded¹⁸⁵

MEŞHÛRÎ

MUHAMMES [1]

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

1 Ey nihâl-i gonca-i kaddi dırâz
V'ey gül-i gülşen-tırâz-ı işve-nâz
Görmedim sen gibi şûh-ı dil-nevâz
Dilberân-ı Rûmiyânda ser-firâz
Bir seni buldum sezâ-yı imtiyâz

2 Koklayan 'âlemde sen zülf-i hamı
İstemez hergiz buhûr-ı meryemi
Sen misifî hüsûfî kiral-ı a'zamı
Dilberân-ı Rûmiyânda ser-firâz
Bir seni buldum sezâ-yı imtiyâz

¹⁸⁵ Dîvân-ı Fehmî, s. 8-9.

3 Bilmezem bu hüsn ü ân ile bütâ
Kaldı mı bir tapmadık ‘âşık safa
Sende hatm olmuş güzellik gûyiyâ
Dilberân-ı Rûmiyânda ser-firâz
Bir seni buldum sezâ-yı imtiyâz

4 Her kaçan *Meşhûrî* vaslın yâd ider
Nâkûs-ı deyrifi gibi feryâd ider
Bir bakışda ‘âşıkıfı berbâd ider
Dilberân-ı Rûmiyânda ser-firâz
Bir seni buldum sezâ-yı imtiyâz¹⁸⁶

MUHAMMES BER-ÜSLÛB-I MÛNÂCÂT [2]

Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün

1 Nice dergâhına yâ Rab geleyim
Ki nedir matlabım ‘arz eyleyeyim
Sen bilirsifi safa ne söyleyeyim
Senden olmazsa kerem neyleyeyim
Senden artık yâ kimim var dileyim

2 Ne ayagım kapuğa var varacak
Ne dilim hazretine yalvaracak
Günehim çok beni kim kurtaracak
Senden olmazsa kerem neyleyeyim
Senden artık yâ kimim var dileyim

3 Günehim ‘afvıfı eyâ Rabb-ı Mecîd
Rahmetinden ancak iderim ümîd

¹⁸⁶ Dîvân-ı Meşhûrî, Selânik Vilâyeti Matbaası, Selânik, 1292, s. 60.

Yohsa bu cürmile ol rûz-ı va'îd
Senden olmazsa kerem neyleyeyim
Senden artık yâ kimim var dileyim

- 4 Nice *Meşhûrî* kulın ide ricâ
Rahmetin kim 'ameli cümle hatâ
Mahz-ı lutfuñla eger rûz-ı cezâ
Senden olmazsa kerem neyleyeyim
Senden artık yâ kimim var dileyim¹⁸⁷

ZÎVER PAŞA

MUHAMMES BERÂ-YI KASÎDE

- 1 *Fe 'ilâtün Fe 'ilâtün Fe 'ilâtün Fe 'ilün*
Şimdi bir âsaf-ı zî-şân u keremkârıñ İlâh
Zât-ı 'âlisini kılmış gevher-i devlet ü câh
Himmeti celb-i hazâ'inde yegâne her gâh
Kıldı mâliye umûrında muvaffak Allâh
Hazret-i Safvetî Paşayı bî-vefk-i dil-hâh
- 2 Nûr-ı iclâline reşk itse sezâ mihr-i semâ
Lem'a-rîz-i himem oldukca o rûşen-ârâ
Vasf-ı tenvîrini bu beyt ile kıldım îfâ
Kıldı mâliye umûrında muvaffak Allâh
Hazret-i Safvetî Paşayı bî-vefk-i dil-hâh
- 3 Zâtı sermâye-i ikbâl-i şehensâhîdir
Re'yi pîrâye-yi iclâl-i şehensâhîdir
Himmeti hâzin-i emvâl-i şehensâhîdir

¹⁸⁷ Dîvân-ı Meşhûrî, s. 61-62.

Kıldı mâliye umûrında muvaffak Allâh
Hazret-i Safvetî Paşayı bî-vefk-i dil-hâh

4 Hüsni hizmet iderek pâdişeh-i devrâna
Şöhreti rif'atı fer virse n'ola ekvâna
Kuvve-i bahtı muhâli düşürür imkâna
Kıldı mâliye umûrında muvaffak Allâh
Hazret-i Safvetî Paşayı bî-vefk-i dil-hâh

5 Olmada feyz-i kudûmiyla hazâ'in-i meşhûn
Tâli'inde açılır devlete kenz-i medfûn
Gayreti pâdişeh-i 'âlemi eyler memnûn
Kıldı mâliye umûrında muvaffak Allâh
Hazret-i Safvetî Paşayı bî-vefk-i dil-hâh

6 Hazret-i pâdişehiñ âsaf-ı zî-şâmıdır ol
Devlet ü milketiniñ zînet ü 'ünvândır ol
Feyz-i Hakkıñ o şeh-i 'âleme ihsânıdır ol
Kıldı mâliye umûrında muvaffak Allâh
Hazret-i Safvetî Paşayı bî-vefk-i dil-hâh

7 Ol müşîr-i himem-ârâya du'â kıl *Zîver*
Zâtıdır cevher-i gencîne-i ikbâl ü hüner
Dâ'imâ emr-i nezâret bula zâtı ile fer
Kıldı mâliye umûrında muvaffak Allâh
Hazret-i Safvetî Paşayı bî-vefk-i dil-hâh¹⁸⁸

MUHAMMES BERÂ-YI KASİDE [4]

Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün

1 Göñül ki olalı râz-ı hulûsıña âgâh
Kalem bu vechile itdi küşâde vâsıfıña râh

¹⁸⁸ Âsâr-ı Zîver Paşa Dîvân ve Münşeat, Vilâyet Matbaası, Bursa, 1313, s. 307-308.

Bu matla'ı n'ola halk itse zînet-i evvâh
Nizâm-ı 'askere ey âsaf-ı me'âlî-câh
Muvaffak olduğın oldu 'ayân bî-'avn-i İlâh

2 Şeh-i cihân seni bi'l-intihâb ser-'asker
İdince eylediñ emr-i nizâma himmetler
Bu müdde'âya iki mısra'ım şehâdet ider
Nizâm-ı 'askere ey âsaf-ı me'âlî-câh
Muvaffak olduğın oldu 'ayân bî-'avn-i İlâh

3 Şeh-i cihân uğurında vücûd bezil iderek
Mehâm-m-ı ceşşe zuhûr itdi sende hayli emek
Du'â-yı hayra saña cümle 'asker itse gerek
Nizâm-ı 'askere ey âsaf-ı me'âlî-câh
Muvaffak olduğın oldu 'ayân bî-'avn-i İlâh

4 Mizâc-ı devlete zâtıñ şifâ-yı 'illetdir
Bu hıdmetiñ ki seniñ mülke san tabâbetdir
Sunûf-ı ceşş ki el-hak karîn-i sıhhatdir
Nizâm-ı 'askere ey âsaf-ı me'âlî-câh
Muvaffak olduğın oldu 'ayân bî-'avn-i İlâh

5 Umûr-ı 'askere lâzımdı eylemek himmet
Müyesser oldu saña böyle bir güzel hıdmet
Meger ki zâtıña mahsûs imiş bu ehliyyet
Nizâm-ı 'askere ey âsaf-ı me'âlî-câh
Muvaffak olduğın oldu 'ayân bî-'avn-i İlâh

6 Bu emr-i 'askeri itdikde pâdişeh fermân
Hemân dem eylediñ infâza bezl-i vüs' ü tüvân
Sezâ bu hıdmeti tahsîn iderse şâh-ı cihân
Nizâm-ı 'askere ey âsaf-ı me'âlî-câh

Muvaffak olduğın oldu 'ayân bî-'avn-i İlâh

7 İdüp cünûd-ı nizâmâta ordular tertîb
Olundu her tarafa hıfz-ı mülk için tesrîb
Oldı masûn kişver-i ba'îd ü karîb
Nizâm-ı 'askere ey âsaf-ı me'âlî-câh
Muvaffak olduğın oldu 'ayân bî-'avn-i İlâh

8 Şeh-i cihân ile ey âsaf-ı zafer-rehber
Cihâna virsin âsâyiş ile zînet ü fer
Du'â-yı hayr ile bu beyti yâd ider *Zîver*
Nizâm-ı 'askere ey âsaf-ı me'âlî-câh
Muvaffak olduğın oldu 'ayân bî-'avn-i İlâh¹⁸⁹

ŞEREF HANIM

MÜNÂCÂT [I]

Müstefilün Müstefilün

1 'Âlemden ey dil her nefes
Ser-rişte-i ümmîdi kes
Yokdur cihânda hîç kes
Mevlâ gibi imdâd-res
Allah bes bâkî heves

2 Olsañ misâl-i kûhken
Bir 'aks ider çarh-ı kühen
Dâmân-ı 'akl elde iken
Kat' it 'alâka gayrıdan
Allah bes bâkî heves

¹⁸⁹ A. g. e., s. 308-309.

3 Gülmezden evvel it hazer
Sermâye-i ‘ömre zarar
Olma *Şeref*-veş bî-haber
Bu mısra‘a eyle nazar
Allah bes bâkî heves¹⁹⁰

NA‘T-I DİĞER [2]

Mefâ‘ilün Mefâ‘ilün Fe‘ülün

1 Meded ey mazhar-ı eltâf-ı Hazret
Meded ey mukbil ü mahbûb-ı ‘izzet
İder senden ‘atâ ümmîd ümmet
Kutublar evliyâlar dirler elbet
Şefâ‘at yâ Resûlallah şefâ‘at

2 O sultân-ı risâletsin ki aslâ
Kimesne olmadı zâtıñla hem-pâ
İder ednâ nigâhıñ rûz-ı ferdâ
Nice ‘îsâları bir demde ihyâ
Şefâ‘at yâ Resûlallah şefâ‘at

3 Akıtdı mâ benân-ı mu‘cizâtıñ
Yedinde çeşmesi âb-ı hayâtıñ
Komadıñ teşne-dil ehl-i guzâtıñ
Ki sensıñ Hızır cümle kâ‘inâtıñ
Şefâ‘at yâ Resûlallah şefâ‘at

4 Olur ise eger bu ‘abd-i makhûr
Ma‘âza’llah Livâ-i Hamdden dûr
Gelür mi yâdına cennet ile hûr

¹⁹⁰ Dîvân-ı Şeref Hanım, Matbaa-i Âmire, İst., 1284, s. 5-6.

Kefen-ber-düş âh eylerse ma'zûr
Şefâ'at yâ Resûlallah şefâ'at

5 Dem-i haşr olmaz iseñi çâre-hâhım
Huzûr-ı Hakda yokdur iştibâhım
Ben inkâr eylesem cürm ü günâhım
Kirâmen Kâtibîn olur güvâhım
Şefâ'at yâ Resûlallah şefâ'at

6 Günâhımdan egerçi şerm-sârım
Velî yok itmemekte ihtiyârım
Bu hâl ile geçer mi i'tizârım
Yüzüm yokdur disün seng-i mezârım
Şefâ'at yâ Resûlallah şefâ'at

7 Ümîdim yine bir vechile geçmem
Olur göñlüm bu tesliyetle hurrem
Saña ümmet olam evlâd olam hem
Mu'azzeb ide lâyıık mı cehennem
Şefâ'at yâ Resûlallah şefâ'at

8 Garîbem bî-kesem yokdur zahîrim
Eger olmazsa lutfuñi dest-gîrim
Şeref-veş bir avuç hâk-i hakîrim
Ayaklar altına düşmüş fakîrim
Şefâ'at yâ Resûlallah şefâ'at¹⁹¹

DER-HAKK-I VEYSE'L-KARENÎ [3]

Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün

1 Ol kadar mukbil-i mahbûb-ı Hudâsıñ ki seni
Kıldı tevkîr ziyâret ile vechiñi göreni

¹⁹¹ Dîvân-ı Şeref Hanım, s. 13-14.

Yok nazîriñ aramam hitta-i Hind ü Yemeni
Bahr-i 'isyânda gezdirme yeter fülk-i teni
Dest-gîr ol baña yâ Hazret-i Veyse'l-Karenî

2 Hırkasın kıldı 'atâ saña Resûl-i Ekrem
Hiç bir bendeye olmuş degil Allâhu a'lem
Saña mahsûsdur ancak bu 'inâyât u kerem
Sen de Allah u Resûli için olsun her dem
Dest-gîr ol baña yâ Hazret-i Veyse'l-Karenî

3 Mücrimem mücrimem olmazsan eger câ-yı penâh
Hâl-i zârım katı düşvâr u perîşândır âh
Oldı çün zâtıña takdîm seniñ ehl-i günâh
Bulur elbette yerin emr-i Habîbullah
Dest-gîr ol baña yâ Hazret-i Veyse'l-Karenî

4 Eylediñ râh-ı muhabbetde bilür bây u gedâ
Cümle dendânıñı yek dürr-i girânâyê fedâ
Kadr u şânıñı ne kadar olsa sezâdır bâlâ
El-meded el-meded oldukda dem-i rûz-ı cezâ
Dest-gîr ol baña yâ Hazret-i Veyse'l-Karenî

5 Hâl-i hindû-yı kefi cûdîñı itdiñi i'lân
Rütbe-i zâtıñı îmâdır o nûr-ı leme'ân
Şeref-i rû-siyehim pâyîñe düşdüm el'ân
Zu'afâ huz bî-yedî huz bî-yedî dirken amân
Dest-gîr ol baña yâ Hazret-i Veyse'l-Karenî¹⁹²

¹⁹² Dîvân-ı Şeref Hanım, s. 54-55.

DİGER [ŞARKI-4]

Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'ûlün

1 Dil pâyına çün berg-i hazân dökdi ricâyı
Bülbül yerine difleyelim nagme-i nâyı
Bozsun felek ister ise kayd itme hevâyı
Gel germ idelim ey gül-i ter bezm-i safâyı
Hem-şekl-i bahâr eyleyelim vakt-i şitâyı

2 Tennûr-ı firâkı kapayım âteşi sönsün
Sâkîniñ eli ayagı kar topına dönsün
Teşrifîñi agyâr işidüp buz gibi tonsun
Gel germ idelim ey gül-i ter bezm-i safâyı
Hem-şekl-i bahâr eyleyelim vakt-i şitâyı

3 'Uşşâka rakîb atsa soguk sözleri elbet
Kar yagdı sanur kış başı erbâbı muhabbet
Beyhûde gelüp virmesün ortaya bürûdet
Gel germ idelim ey gül-i ter bezm-i safâyı
Hem-şekl-i bahâr eyleyelim vakt-i şitâyı

4 Sûzişle *Şeref* itme yeter nâle vü feryâd
Kıl şevk-ı kudûmı ile nev şarkılar icâd
Bilsün ne içün olduğımı hurrem ü dil-şâd
Gel germ idelim ey gül-i ter bezm-i safâyı
Hem-şekl-i bahâr eyleyelim vakt-i şitâyı¹⁹³

¹⁹³ Dîvân-ı Şeref Hanım, s. 86-87.

DİGER [MUHAMMES-5]

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

1 Kasdı o şûhufl yine âzâre mi
İncidir oldu dil-i âvâremi
Cem' idemem hâtır-ı sad-pâremi
Şerh idemem sînedeki yâremi
Gayrı Felâtun bulamaz çâremi

2 Hançer-i hicr ü gamı cângâh bilür
Subha kadar çekdigimi âh bilür
Hâlimi ancak benim Allah bilür
Şerh idemem sînedeki yâremi
Gayrı Felâtun bulamaz çâremi

3 Bâri felek sen acı rahm it baña
Eyleme âzürde-i cevr ü cefâ
Olmaz imiş 'illet-i 'aşka devâ
Şerh idemem sînedeki yâremi
Gayrı Felâtun bulamaz çâremi

4 Nâvek-i müjgânıfı ey şivekâr
Tâ harem-i câna kodum ber-güzâr
Sanma tehîdir bu kadar âh u zâr
Şerh idemem sînedeki yâremi
Gayrı Felâtun bulamaz çâremi¹⁹⁴

¹⁹⁴ Dîvân-ı Şeref Hanım, s. 92.

ACZÎ [MÜRÎD-ZÂDE]

[MUHAMMES]

Fâ'îlâtün Fâ'îlâtün Fâ'îlâtün Fâ'îlün

- 1 Dehr-i dunda mürşid-i dâneyı bulmaktır hüner
Bî'atında dest-i bî-hemtâyı bulmaktır hüner
Meşrebinde bâde-i me'vâyı bulmaktır hüner
Her sözünde nükte-i garrâyı bulmaktır hüner
Festakım emrindeki ma'nâyı bulmaktır hüner
- 2 Bu fezâ-yı 'âleme gelmek degildir ma'rifet
Sâlike seyyâh olup yelmek degildir ma'rifet
Bu 'avâmlık resmini silmek degildir ma'rifet
Men 'aref sırrın tuyup bilmek degildir ma'rifet
Vecdile ol Rabbü'l-a'lâyı bulmaktır hüner
- 3 Şâh-ı pür-hârdan eliñ çek bülbülâ gavgâyı ko
Gel hakikat gülşeni iste kurı sevdâyı ko
Gec mecâzdan ey gönül bu sûret-i zîbâyı ko
Düşme Leylâ derdine Mecnûn gibi sahrâyı ko
Ol saña senden yakîn Mevlâyı bulmaktır hüner
- 4 *Ahsen-i takvimde* halk itmiş seni kudret eli
Dürlü etvârla müzeyyen eylemiş âb u gili
Gör ne vechiñ mazharı kılmış bu mir'ât-ı dili
Fakr-ı tâmıñ menziline hâll idüp her müşkili
Ol Ganî bi'z-zât Kibriyâyı bulmaktır hüner
- 5 Derd-i dilden bî-haber şol kimse kim dil-rîş degil
Dâr-ı hüsrânda kalupdur 'âkıbet-endiş degil

Mübtelâya ‘akl yâr olmak muvâfik iş degil
Bulmayan mahv-ı vücûdı ‘Acziyâ dervîş degil
Varlığın lâ eyleyüp illâyı bulmaktır hüner¹⁹⁵

NEVRES [CEDÎD]

MUHAMMES [1]

Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün

- 1 Öyle bir sahrâya düşdüm kim ne iz peydâ ne râh
Kârbân-ı hasret ceres-i feryâd meş‘al-i berk-i âh
Teşne leb dil sûhte hasta ciger hîre nigâh
Her yanım gam leşkeri almış ne melce’ ne penâh
Bak neler görmekdeyim ‘aşkıfîdan ey çeşmi siyâh
- 2 Yine biñ hasretle bend oldum saçıñ sevdâsına
Boynuma zencîr atup düşdüm cünûn sahrâsına
‘Ömrümüñ keştîsin indirdim belâ deryâsına
Bindim endûh atına geldim elem gavgâsına
Bak neler görmekdeyim ‘aşkıfîdan ey çeşmi siyâh
- 3 Yâd idüp ruhsârıfı hasretle efgân eylerim
Her gice zülfüñ añup kendim perîşân eylerim
Bagrımı sâgar gibi kan aglayup kan eylerim
Derdime derd artırup derdimle dermân eylerim
Bak neler görmekdeyim ‘aşkıfîdan ey çeşmi siyâh
- 4 Âh u feryâd eylerim bagrı yanık bülbül gibi

¹⁹⁵ Dîvân-ı Aczî, Mekteb-i Sanâyi‘ Matbaası, İst., 1290, s. 19-20.

Çâk çâk itdim girîbanım gamıñdan gül gibi
Eyledim gömgök döğünmekden tenim sünbül gibi
Geh ham ebrû gibi bergeşte geh kâkül gibi
Bak neler görmekdeyim 'aşkıñdan ey çeşmi siyâh

5 Nişlesem nitsem ki bilmem derd-i 'aşkıñ çâresin
Agladıkca tâzeler şevkıñ muhabbet yâresin
Bir müjeñ çekdi kopardı göñlümüñ her pâresin
Gâ'ib itmiş gibi iñler aglarım gam-hâresin
Bak neler görmekdeyim 'aşkıñdan ey çeşmi siyâh

6 Eyledi dil mülkini ceş-i elem zîr ü zeber
Tîg-i gamdan pârelendi sîne kan oldu ciger
Tîr-i âh-ı hasretim itdi feleklerden güzer
Ne söner sînemde âteş ne gam u hasret biter
Bak neler görmekdeyim 'aşkıñdan ey çeşmi siyâh

7 Hayli demdir *Nevres*-i dil-teşne mey nûş eylemez
Meyl-i bâğ itmez sadâ-yı bülbüli gûş eylemez
Bu ne âteşdir ki deryâ anı hâmûş eylemez
Bir gice yok kim beni zülfüñ siyeh-pûş eylemez
Bak neler görmekdeyim 'aşkıñdan ey çeşmi siyâh¹⁹⁶

[2. MUHAMMES]

Mef'ûlü Fâ'ilâtün Mef'ûlü Fâ'ilâtün

1 Çekdi zebâna âteş-i pür-dûd olup zebânıñ
Bilmem neden bu rûtbe pür-şu'ledir dehânıñ
Söyle nedir bu hâlet yandırma hânümânıñ

¹⁹⁶ Dîvân-ı Nevres, Matbaa-i Âmire, İst., 1290, s. 61-62.

Ey dil kimiñ içündür her gice bu figânıñ
Yitmez mi halkı yakdı âh-ı şerer-feşânıñ

2 Gâhî tavâf idersiñ tersâ ile künişti
Geh hâlvete alursıñ agyâr-ı bed-sirişti
Gûş eyle bârî benden bu beyt-i hoş-nüvişti
Her âşiyâna konma ey tâ'ir-i Behiştî
Cândır seniñ makâmıñ göñlümdür âşiyânıñ

3 'Uşşâkdan 'acebdir ma'sûk gâfil olsun
Şimdi seniñ mekânıñ dâ'im gerek dil olsun
Niçün karârgâhıñ kâşâne-i gül olsun
Lâyık mıdır kim her kûşe menzil olsun
Ey nûr-ı çeşm-i merdüm gözdür seniñ mekânıñ

4 Bezm-i harîm-i râza her delk-pûş girmez
Gülzâr-ı âşinâdan bîgâne gonca dirmez
Bilmez ne itsün âdem dâmânıña el irmez
Her kimseden ki sordum senden nişâne virmez
Yâ halk bî-haberdir yâ yok seniñ nişânıñ

5 Göstermemişdi zülfüñ bâg-ı ezelde sünbül
K'itmişdi târ-ı gamla göñlüm esîr o kâkül
Bâg-ı muhabbetiñde pek eskidir bu bülbül
Cârî bu gün degildir hûnâb-ı çeşmim ey gül
Bilmiş bu mâcerâyı demler der-i âsitânıñ

6 Cem'iyetim tagıtdı ol turra-i perîşân
Açıldı göz göz oldu sînemde zahm-ı peykân
Hep sehl bunlar illâ olmaz bu müşkil âsân
Gülmez görüp sirişkim olsam ne deñlü giryân
Şebnem ile açılmaz pek gonçedir dehânıñ

7 Bağlardı dūd-ı âhım devr-i hilâle hâle
Pür-hûn olurdu çeşmim mânende-i piyâle
Sînem ifîltisinden zühre gelürdi hâle
Hâmem iderdi nâle cisim dönerdi nâle
Geldik de şeb-i hayâle tahrîr-i mû-miyânîñ

8 Hurşid tal'atîñdir bezm-i felek ziyâsı
Hâk-i güzergehiñde çeşm-i melek cilâsı
Hâlkıñ budur hemîşe ihlâs ile du'âsı
Sensiñ bu gülistânıñ sermâye-i safâsı
Allah ey bahârım göstermesün hazânıñ

9 Bir şûh-ı serv-kaddir her mısra'-ı metîniñ
Gûş eyleyen bulur cân nazm-ı safâ-karîniñ
Bezm-i rızâya lâyık bu gevher-i semîniñ
Nevres gazâ-yı cândır güftâr-ı dil-nişîniñ
Sermâye-i tarabdır şi'r-i ferâh-nişânıñ¹⁹⁷

KEN'ÂN BEG

ŞARKI

Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ûlün

1 Ol kaşî kemân cevri ü cefâ yayını kurdu
Tîr-i nigehi murg-ı dil-i zârımı urdu
Peykân-ı gamı geçdi cigergâhıma durdu
'Âşıklığımı nâlelerim halka duyurdu
Sultân-ı kader neyleyeyim böyle buyurdu

2 Mehcûr olalı ol gül-i nâdide-edâdan
Kurtulmadı bîçâre göñül hâr-ı cefâdan

¹⁹⁷ Dîvân-ı Nevres, s. 62-63.

Feryâdımıñi ‘aksi geliyor ‘aks-i semâdan
‘Âşıklığımı nâlelerim halka duyurdu
Sultân-ı kader neyleyeyim böyle buyurdu

- 3 Müjgân okı sînemde idip kârını icrâ
Hûn-ı cigere çeşm-i teri eyledi mecrâ
Yârîñ işidüp güldüğüne aglamam ammâ
‘Âşıklığımı nâlelerim halka duyurdu
Sultân-ı kader neyleyeyim böyle buyurdu¹⁹⁸

HÂLET EFENDİ

MUHAMMES

Fâ‘ilâtüm Fâ‘ilâtüm Fâ‘ilâtüm Fâ‘ilün

- 1 Ey perî gitdikce hâlim pek perîşân oldu gel
Rûz [u] şeb kârım gamıñla âh u efgân oldu gel
Karalardan aşdı eşkim bahr-i ‘ummân oldu gel
Yârelendi sîne eşk-i çeşmim al kan oldu gel
Her biri müjgânımıñi bir şâh-ı mercân oldu gel
- 2 Bir nigâh it hâl-i zâr-ı ‘âşık-ı mahzûnıñı
Rahm it insâf ile ey leyli-nigeh mecnûnıñı
Görme lâyıq bu melâli hasta-i dil-hûnıñı
Sâgar-ı lebrîz iken ‘aks-i leb-i meygûnıñı
Derd ü hasret bezmine çeşmim nemekdân oldu gel
- 3 Eyledim tertîb-i sahn-ı sînede bir lâlezâr
Koydum adın şevk-i teşrîfîñle nûzhetgâh-ı yâr
Gâhîce bu hâke düşdükce yoluñ ey yâdigâr

¹⁹⁸ İbnülemin Mahmut Kemal İnal, Son Asır Türk Şâirleri, Dergâh Yay., İst., 1988, C. 2, s. 863.

Kendi mahsûl-i yed-i lutfuñ gel it geşt ü güzâr
Şimdi her bir dâg-ı dil bir verd-i handân oldu gel

4 Hasretifile şimdi za‘fım şöyle bulmuşdur kemâl
Ye’sle hayretdeyim kıl ü zebân mebhût u lâl
Derdimi tahrîr ile takrîre yok bi’llah mecâl
Merhamet kıl merhamet ey Yûsuf-ı Mısr-ı hayâl
Hâne-i endîşe sensiz beytü’l-ahzân oldu gel

5 Olsa her mû-yı tenim fevvâre-i hûn-ı belâ
Haşre kalsa mâcerâ-yı dil ben itmem âh u vâ
Kendiñ insâf it kerem kıl ey şeh-i mülk-i ‘atâ
Bu melâl içre kalam bî-pâ vü ser görme revâ
Hûn-ı hasret içre *Hâlet* zâr u galtân oldu gel¹⁹⁹

BEHCET EFENDİ

MUHAMMES

Mefâ‘ilün Fe‘ilâtün Mefâ‘ilün Fe‘ilün

1 Muhabbet erleriyiz ‘âşıkâne geldik biz
Reh-i fenâ idi maksad cihâne geldik biz
Cihâna sanmayalım bî-bahâne geldik biz
Harîm-i hâss-ı şeh-i lâ-mekâne geldik biz
Sarây-ı pâdişeh-i *kün fe-kâne* geldik biz

2 Egerçi bahs-i kazâ-yı emelde mebhûtuz
Fünûn-ı sihr ü belâgatda turfe hârûtuz
Şikâr-gâh-ı kanâ‘atda üstühân-ı kûtuz
Hümâ-yı bâl-küşâ-yı verâ-yı lâhûtuz

¹⁹⁹ Dîvân-ı Hâlet Efendi, Takvîm-hâne-i Âmire, İst., 1258, s. 8.

Hevâ-yı zülfüñ ile âşiyâne geldik biz

3 Emîn ile ye's ile bâg-ı belâda mihmânız
Belâ-yı tâli' ile mübtelâ-yı hirmânız
Cefâ-yı pençe-i hâr-ı sitemde nâlânız
Hezâr-ı zâr u hazîn-i bahâr-ı hicrânız
Hazân ber-zede bir gülsitâne geldik biz

4 Rumûz-ı 'aşkda hayret-güzîn-i câhidler
Cidâl-i dâniş ile dem urur mu'ânidler
Ne güft ü gûda gezer hod-be-hod bu 'âbidler
Kazâya ugradı bahs-i kaderle zâhidler
Belâ-yı 'aşkıñ ile imtihâne geldik biz

5 Biziz ki kâfir-i deyr-i Elest olup gitdik
Hayâl-i dilber ile büt-perest olup gitdik
Hemîşe câm-ı hakikat be-dest olup gitdik
Safâ-yı bâde-i vahdetle mest olup gitdik
Bu bezm-i neş'e-fezâya yegâne geldik biz

6 Muhabbet âfet-i sabr ü sükûn hevâ hâlik
Dü dîde girye-i hayretde dil yine dâhik
Cihânda olduk egerçi bu mezhebe mâlik
Bu yolda yok mıdır âyâ ki mescid ey sâlik
Gidüp gidüp yine deyr-i mugâne geldik biz²⁰⁰

²⁰⁰ Huzmâ Safâ Da'mâ Keder, [Behcet Efendi'nin Şiirleri] Basturan: İsmail Safâ, İst., 1307, s. 42-44.

KARAYILAN-ZÂDE SABRÎ

ŞARKI [1]

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

- 1 Bir perînin mâ'il-i didâriyim
Mübtelâ-yı tâbiş-i ruhsâriyim
Cân u dilden 'âşık-ı bîmâriyim
Bak hele ol âfetiñ ebrûsına
Kıl nazar gîsû-yı 'anber-bûsına
- 2 Bâg-ı cennet ârız-ı gülgûmdir
Nahl-i tûtî kâmet-i mevzûndır
Cümle 'âlem hüsnünüñ meftûndır
Bak hele ol âfetiñ ebrûsına
Kıl nazar gîsû-yı 'anber-bûsına
- 3 Vesmeler koymuş yine ebrûsına
Sürme çekmiş yine dîde-i câdûsına
Tel takınsun dûş olan gîsûsına
Bak hele ol âfetiñ ebrûsına
Kıl nazar gîsû-yı 'anber-bûsına
- 4 Derdi çok bir 'âşık-ı nâlendeyim
Sabrî-i dil-hasta-veş giryendeyim
Bir cefâ-cû dilbere efgendeyim
Bak hele ol âfetiñ ebrûsına
Kıl nazar gîsû-yı 'anber-bûsına²⁰¹

²⁰¹ Dîvân-ı Karayılan-zâde Sabrî, Ank. Mil. Ktp., Yz. A. 618, vr. 108b.

ŞARKI [2]

Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün Fe 'ülün

1 Senîñçün derdi-i dil-efgâr oldığım hep
Yanup yakıldığım zâr oldığım hep
Dem-â-dem zâr u nâçâr oldığım hep
Be-hey zâlim be-hey bî-gâne meşrep
Cefâ itmek midir kârıñ seniñ hep

2 Güzelsin bî-bedelsin dil-rübâsın
Nazîriñ yok seniñ bir mehlîkâsın
Velâkin neyleyem pek bî-vefâsın
Be-hey zâlim be-hey bî-gâne meşrep
Cefâ itmek midir kârıñ seniñ hep

3 Beni bir kerrecik yâd itmediñ hiç
Dil-i gamgînimi şâd itmediñ hiç
Yıkılmış göñlüm âbâd itmediñ hiç
Be-hey zâlim be-hey bî-gâne meşrep
Cefâ itmek midir kârıñ seniñ hep

4 Kuluñ *Sabrî*[y]i aglatmañ revâ mı
Derûnun çâk çâk itmek sezâ mı
Aña lutf eylemek yohsa hatâ mı
Be-hey zâlim be-hey bî-gâne meşrep
Cefâ itmek midir kârıñ seniñ hep²⁰²

²⁰² Dîvân-ı Karayılan-zâde Sabrî, vr. 109a.

ZİYÂ PAŞA

ŞARKI-YI FERAH-NÂK

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

- 1 Gel unutduk sohbet-i meyhâneyi
Eyle ihyâ meşreb-i rindâneyi
Mahrem etme meclis-i bîgâneyi
Doldur ey sâkî getir peymâneyi
Neş'e-yâb eyle dil-i dîvâneyi
- 2 Fikr-i gam artık yeter hâlim harâb
Şişelerde yok mı bir katre şarâb
Etme 'ömrüm vâri etme ictinâb
Doldur ey sâkî getir peymâneyi
Neş'e-yâb eyle dil-i dîvâneyi
- 3 Uykusuz mı neş'esinden mi neden
Yatdı âgûşumda ol sîmîn-beden
Yâre zahmet olmasun gel bârî sen
Doldur ey sâkî getir peymâneyi
Neş'e-yâb eyle dil-i dîvâneyi
- 4 'Akl u endîşem hayâlim kalmasun
Hâlimi fikre mecâlim kalmasun
Tâ bu sûretle melâlim kalmasun
Doldur ey sâkî getir peymâneyi
Neş'e-yâb eyle dil-i dîvâneyi²⁰³

²⁰³ Ziyâ Paşa'nın Hayatı, Eserleri, Edebî Şahsiyeti ve Bütün Şiirleri, Haz. Önder Göçgün, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ank., 1987, s. 311.

SA'DÎ [HÂFİZ AHMED]

MUHAMMES MÎNE'L-BAHRÎ'R-REMELÎ'L-MÜSEMMEÎ'L-MAKSÛR

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

- 1 Sâkî-i bezm-i ezel câmindan içen dil şerâb
Mest olup ol didi 'îş u nûş-ı fânîye serâb
Bî-hurûf oldum elestden irdi ervâha hitâb
Virdiler sabûh u kuddûs ü belî ile cevâb
Ol sadâyı fehm ider el'ân olan bî-dâr-ı hâb
- 2 Bir tecellî eyledi künden hitâb-ı kâf u nûn
Giydiler ekvân-ı vücûddan hil'ati oldu yekûn
Zerre-veş salındılar ol şems-i zâta gûn gûn
Aldı zav'ından cilâyı der-i berûz oldu gümûn [?]
Nice biñ 'âlemlere ol demde oldu feth-i bâb
- 3 Gâh Celâl gâh Cemâlinden tecellâ eyledi
'Âşıkâmı nâr u nûr ile tesellâ eyledi
Gördiler lutfi gelüp kahrı tevellâ eyledi
Zâtına eşyâyı mir'ât-ı mücellâ eyledi
Bu merâyâdan görür Hakkı iden ref'-i hicâb
- 4 Mushaf-ı âfâkda yazdı âyet-i zâtın kalem
Enfüse öğretti ders-i kudreti Rabbü'l-kerem
Ol müsemmâdır kamu zerrât aña esmâ 'alem
İsm-i Kakhârdan okuyan lutfını çekmez elem
Nûr-ı vaslinda olan dil görmedi nârdan 'ikâb
- 5 **Şa'diyâ** söyle yâ kimdir fâtihi ebvâb-ı vücûd
Kenz-i gaybdan kim cihân iklimine saçdı şuhûd
Yâ nedir bu metn-i 'itlâka olan şerh-i kuyûd

Yâ kimiñdir mahv u isbâtda olan nâbûd bûd
Bildîñise sırr-ı Hakı dîdeden dök kanlı âb²⁰⁴

MUHAMMES MİNE'L-BAHRİ'L-HEZECİ'L-MÜSEMMEŇİ'S-SÂLİM [2]

Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün

1 Yed-i kudretle mesnûn itdi tıyni Sâni' -i üstâd
Koyup bir rûh aña kıldı 'ademden âdemi icâd
Aña esmâ okıdup 'ilmile kıldı anı âbâd
Dönüp hicriyle atdı gurbete kıldı anı nâ-şâd
Ezelden tâ-ebed 'uşşak-ı bi'llaha budur mu'tâd

2 Cemâl-i metnini şerh itdi hüsni-rû-yı Leylâda
Okutdı hüsni-ni Mecnûna kıldı aña üftâde
Tecellî eyledi Şîrîn yüzünden dertli Ferhâda
Kodı 'aşk hıttasında 'âşıkânı bunca gavgâda
Gehî hicr gehî vaslıyla itdi anları irşâd

3 Göñül ol verd-i vahdetden alalı bû-yı ra'nâyı
Gidüp sabr u karârı 'azm ider lâhût-ı vâlâyı
Bu ilden geşt-i zâr oldı arar her zîr ü bâlâyı
Gezerken 'aşk sahrâsında râst geldim o şeydâyı
Didi kim gülşen içre gel berâber idelim feryâd

4 Bu hâristân-ı fânîniñ güli hâr ile ülfetde
Yine kaldı bu dil murgı nice zâr ile mihnetde
Bu çeşm-i hûn-feşânım kan döker giryân-ı hasretde
Göreyim dir idim evvel gül-i ruhsârı irüp bezm-i vuslatda
Yine ihsânı var olsun dil-i nâşâdı kıldı şâd

²⁰⁴ Dîvân-ı Gülzâr Li-Hâfiz Sa'dî, Matbaa-i Âmire, İst., 1284, s. 15-16.

- 5 Alalı bu dil-i nâ-kâm cemâl-i pür-‘izâr kâkı
Uçup ol gülşen-i vasla bu ilde itmez ârâmı
Karârı kalmadı her dem diler ruhsâr-ı gül-fâmı
Sekâhüm hamrin içüp ideyim ‘aşkında bayrâmı
Ko disünler dil-i *Sa‘dî* ider kendisini berbâd²⁰⁵

MUHAMMES MİNE’L-BAHRİ’L-HEZECİ’L-MÜSEMMEİNİ’S-SÂLİM [3]

- Mefâ‘ilün Mefâ‘ilün Mefâ‘ilün Mefâ‘ilün*
- 1 Nedir tevhd-i evvelde ‘ibâda olduđuñ Ma‘bûd
Nedir yâ seyr-i sâñide kulûba olduđuñ maksûd
Nedir ol seyr-i sâlisde kamuda olduđuñ mevcûd
Nedir ‘ummân-ı hayretde dalana olduđuñ meşhûd
Nedir zâtıñ amâda bir sivânıñ olduđuñ mefkûd
- 2 Kemâl-i sun‘ı göstermek için halk itdiñ eşyâyı
Cemâl-i hüsnünüñ metnine şerh itdiñ ki Leylâyı
Yine sensıñ temâşâ eyleyen vech-i dilârâyı
Dilân-ı ‘âşıkândan hüsnüñe itdiñ temâşâyı
Nedir hâmid oluben kendıñe sen olduđuñ mahmûd
- 3 Hafı k’andan cihân bâzârına saçdıñ nice gevher
Yine kendıñ harîdârı olursañ şânıñ ekber
Metâ‘-ı vaslı nakd-i ‘aşka satdıñ ‘âşıkâ bî-zer
Niçündür bu satu[ş] pazarındır yâ bu nice gavgâlar
Nedir esmâ yüzünden sûkda şânıñ olduđuñ manzûd
- 4 Alup âlât-ı kâf u nûnı tekvîn destine bakdıñ
Bu ‘âlem beytini revnakla inşâ vü binâ itdiñ

²⁰⁵ Dîvân-ı Gülzâr Li-Hâfız Sa‘dî, s. 29.

Zehî şâkûl-ı kudretle anıñ etrâfını ölçdüñ
Anı kesretle toldurduñ yâ niçün vahdete kaçdıñ
Nedir bu zıll-ı ‘âlemden yine sen olduğunı memdûd

- 5 Açup ol revzen uranıñ lâhûtı bu nâsûta
‘Adâlet eyleyen sensin virüp şâhlığı Tâlûta
Düşürdüñ halkı teşvîşe sebep ne cünd-i Câlûta
Ne sihr-i bü'l-füsûn bâ‘is nedir Hârût u Mârûta
Nedir bu sâcid *Sa‘dî*ye yâ Rab olduğunı mescûd²⁰⁶

RAHMÎ [OSMÂN]

MUHAMMES

Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün

- 1 Merhabâ ey gül-i ra‘nâ-yı kül tân-ı cihân
Merhabâ ey femi gonca dişi dür hokka dehân
Merhabâ ey rûh-ı reşk-âver-i mâh-ı tâbân
Merhabâ ey şeh-i zî-şân-ı gürûh-ı hûbân
Merhabâ sen gelüp itdiñ beni şâd u handân
- 2 Künc-i mihnetde kalup bî-kes ü bî-ihtiyâr u mu‘în
Bister-i gamda yatup eyler idim âh u enîn
Mihnet-i hicr ile olmuş iken zâr u hazîn
Merhabâ ey şeh-i zî-şân-ı gürûh-ı hûbân
Merhabâ sen gelüp itdiñ beni şâd u handân
- 3 Hasta-i ‘aşkıñıa lutfuñla şifâ-bahş olduñ
Derd-i hicrân-ı dil-i zâra devâ-bahş olduñ
Nûr-ı vechiñle bu gün câna ziyâ-bahş olduñ
Merhabâ ey şeh-i zî-şân-ı gürûh-ı hûbân

²⁰⁶ Dîvân-ı Gülzâr Li-Hâfız Sa‘dî, s. 33.

Merhabâ sen gelüp itdiñ beni şâd u handân

4 Ahter-i bahtımızı lutf-ı Hudâ kıldı sa'îd
Savm-ı hicrânî olup müddeti encâma resîd
Zevk-i vaslîfla bu gün eyleyelim biz dahi 'îd
Merhabâ ey şeh-i zî-şân-ı gürûh-ı hûbân
Merhabâ sen gelüp itdiñ beni şâd u handân

5 **Rahmî**-i zârîfî 'aşkıñ elemi almış iken
Fikr ile fûlk-i dili bahr-i gama salmış iken
Mihen-i hicr ile cân çıkmaga az kalmış iken
Merhabâ ey şeh-i zî-şân-ı gürûh-ı hûbân
Merhabâ sen gelüp itdiñ beni şâd u handân²⁰⁷

HİLMÎ

MUHAMMES [1]

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün

1 Cüdâ düşdüm yine ol dilber-i nâ-mihribânımdan
Nigar-ı şîve-karım dilber-i şirin-zebânımdan
Ne cevri ü kahrlar gördüm o şûh-ı dil-sitânımdan
Sorarsañ hâlimi bu feryad u figânımdan
Bu feryadım anıñçün kim cüdâyam yâr u cânımdan

2 Bu günlerde benim sermayem olmuşdur gam-ı hasret
'Aceb şimdi kimiñle ülfet eyler ol perî-tal'at
O meh-veşle nasîb olmaz mı bir kez baña da ülfet
Görinmez mi baña rü'yâda bir şeb ol melek-sîret
Haber virem aña hâl-i dü-çeşm-i hûn-feşânımdan

²⁰⁷ Osmân Rahmî, Nâme-i Dil, Tophâne-i Âmire, İst., 1289, s. 50-51.

- 3 Benimle her gice bezm-i safâda ülfet eylerdi
Gehi nâz u niyâz eylerdi gâhî sohbet eylerdi
Muhassal bende-i bî-çâresine ragbet eylerdi
Hemân hoşhâl idim ‘âlemde cânım râhat eylerdi
Felek çok gördi âhir dûr kıldı nev-civânımdan
- 4 Sabâ ardınca varsam bir sehergâh kûy-ı dildâra
Görünce başlasam dildârımı feryâd idüp zâra
Su’al itse benim hâl-i perîşânım o gaddâra
Hudâyâ kıl bu hulyâyı muhakkak *Hilmî*-i zâra
Ki sen âgâhsın yâ Rab benim râz-ı nihânımdan²⁰⁸

MUHAMMES [2]

Mef’ûlü Mefâ’îlü Mefâ’îlü Fe’ûlün

- 1 Hulyâ-yı visâl eyleyüben dil ne yorulsun
Rahm eyle biraz bârî gözüm yaşı turulsun
Tur sen hele gül taht-ı çemen-zâra kurulsun
Bifi mes’ele-i vuslat o dem yâre sorulsun
Sad hışmile ebrûlarınıfi yayı kurulsun
- 2 Ey şûh yeter gayrı bizi vasla sezâ kıl
Bu derdimize var di vuslata devâ kıl
Kim dir saña ‘uşşâkıfı agyâra fedâ kıl
Dildâre didik de sanemâ ‘ahde vefâ kıl
Sad hışmile ebrûlarınıfi yayı kurulsun
- 3 Ol şûh egerçi bilirem başa belâdır
Ammâ n’ideyim misli cihân içredir nâdir

²⁰⁸ Kerime Üstünova, Hilmî Divanı, Uludağ Üniv., SBE, Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 1993, s. 212.

Meclisde bu şeb bir söz açup vuslata dâ'ir
Cânâna didik de işit ey a zâlim kâfir
Sad hışmile ebrûlarınıñ yayı kurulsun

- 4 Vahşet saña ey dilber-i mümtâz yaraşmaz
Benden geçüp agyâr ile pervâz yaraşmaz
Gerçi saña bu *Hilmî*-i nâ-sâz yaraşmaz
Yâre diyicek gayrı saña nâz yaraşmaz
Sad hışmile ebrûlarınıñ yayı kurulsun²⁰⁹

ABDÎ [ŞARKİKARÂHİSARLIJ]

NA'T-I DİĞER

- 1 *Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün*
Eyâ müşkil-küşâ-yı bahs-i ferdâniyyet-i Mevlâ
Kırıldı makdemiñle i'tibâr-ı Lâtile Uzzâ
Hudûsı mihr ü mâh u âteşin oldı bize peydâ
Kadîm-i hâdisâtı i'lâmla olduñ hüdâ-bahşâ
İdince şânıñı ta'zîm-i *subhânellezî isrâ*
- 2 Sen -ârâ-yı mehd-i 'izzet ü ikbâl
Feriştehler kuşatdı çevre yanıñ bâ-per ü bâl
Zuhûr itdi o demde kâle gelmez bir nice ahvâl
Binâ-yı hâksâr-ı küfre irdi birden izmihlâh
Esâsından yıkıldı tâk-ı kasr-ı 'âlî[-i] Kistrâ
- 3 Zuhûr-ı vahyile Peygamber-i âhir zamân olduñ

²⁰⁹ A. g. t., s. 213.

Emîn dahî olan Cibrîl-i Hakla hem-zebân olduñ
Hüküm-fermâ-yı sükkân-ı zemîn ü âsumân olduñ
Şefâ'at va'di ile müjde-bahş-ı mücrimân olduñ
Ve şâhu's-sadr-ı fahr olalı sırr-ı levha-i *levlâ*

4 Sır-efşân-ı semâ saña da niyâz-ı du'âdırlar
'Usât-ı mü'min-âsâ talebkâr-ı asâdırlar
Bütün halk-ı cihân pâ-beste-i hâb-ı recâdırlar
Der-i devlet-me'âbında eli baglu gedâdırlar
Olanlar ser-te-ser kürsî-nişîn-i milket-i dünyâ

5 Muhît olmaz beyân-ı na'tım bu defter-i idrâk
Zebân-ı hâme-i mu'ciz-beyânım olsa da sad-çâk
Kalup küfr ü dalâlet şimdi mânend Husrev-i hâşâk
Tulû'-ı mihriyle güm-kerde olur encüm-i eflâk
Çekildi âsumâna hiss idince makdemîñ 'İsâ

6 Egerçi cürm ü 'isyânım sığmaz cild-i dîvâna
Ricâ-yı 'afv ider geldikde yine saff-ı dîvâna
Mübeşşirdir meger kim 'afvile dîvâne
Anıñ için heme dîde-küşâdır lutf u ihsâne
Visâliñ arzûsı eyledi bu '*Abdî*yi şeydâ²¹⁰

MEHMED EMİN HİLMÎ

MUHAMMES

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

1 Bende bir 'aşk-ı zarûrî hâsıl olmuşdur saña
Mâcerâyı işte hâmem nâkil olmuşdur saña

²¹⁰ Dîvân-ı Abdî, İst. Üniv. Ktp., T. 207, vr. 4b-5a.

Cân esîr-i zülfüñî âşüfte-dil olmuşdur saña
Bu haber 'aks ile zannım vâsıl olmuşdur saña
Cân u dil el-hâsıl ey meh mâ'il olmuşdur saña

2 Tek dururken 'aklımı başımdan aldıñ ey perî
Hûş-yâr-ı dehr iken oldum gamıñla serseri
Kıssa-i Mecnûmı kâle kim alur şimden geri
Hoş kazıyye zâtıñı zâhir yok inkârıñ yeri
Cân u dil el-hâsıl ey meh mâ'il olmuşdur saña

3 Bî-mühâbâ sevdiğim her lahza gel git yanıma
Eyleyüp agyâr ile ülfet de girme kanıma
'Âşık isterseñ yeter bir çâkeriñ sultânıma
İ'timâd itmez iseñ and eyleyem îmânıma
Cân u dil el-hâsıl ey meh mâ'il olmuşdur saña

4 Dest-i kudret mum yapışdırmış kitâb-ı ânıñı
Sanma ben düşmüş miyân-ı nâzik-i pîşânıñı
Togrısın ben işte 'arz itdim der-i ihsânıñı
Sen anı işle hemân her ne düşerse şânıñı
Cân u dil el-hâsıl ey meh mâ'il olmuşdur saña

5 Hâtırım mahzûn u ahvâlîm gamıñla pek yamân
Renciş-i 'aşkıñla kaddim ise mânend-i kemân
Sînemi de eylemiş tîr-i müjeñ levh-i nişân
İhtiyâr elden gidüp hüsnuñi görünce nâ-gehân
Cân u dil el-hâsıl ey meh mâ'il olmuşdur saña

6 Mühlik-i cândır nazar-dârî-i didârıñ seniñ
Bir Hülâgû-meşreb imiş çeşm-i hûn-hârıñ seniñ
Gâlibâ sefk-i demâ itmekdir efkârıñ seniñ
Ben degil sâde esîr-i zülf-i tarrârıñ seniñ

Cân u dil el-hâsıl ey meh mâ'il olmuşdur safıa

- 7 Hicr-i zülfüfile neler çekmekdeyim bilsefi neler
Hâb gelmez dîdeme derdiñle tâ vakt-i seher
Zerdî-i rûyum bu hâle gerçi kim şâhid yeter
Al sözüfi togrusını gel bir de *Hilmî*den haber
Cân u dil el-hâsıl ey meh mâ'il olmuşdur safıa²¹¹

GULÂMÎ

MUHAMMES [1]

Fe 'ilâtün Fe 'ilâtün Fe 'ilâtün Fe 'ilün

- 1 Kanı ey bâd-ı seher bû-yı dilârâdan eser
Elem-i hicr ile var sîne de çok hüzn ü keder
Der-i cânâna Hudâ 'aşkına bir eyle güzer
Söyle agyâra talattıfları besdir bu kadar
Seyf-i âh-ı seherimden sakınup ide hazer
- 2 Yıkılır âha tayanmaz bu cesâmetle semâ
Mûr iken 'âciz idüp fili ider mahv [u] fenâ
İrer elbette nişâna atılan tîr-i du'â
Söyle agyâra talattıfları besdir bu kadar
Seyf-i âh-ı seherimden sakınup ide hazer
- 3 Bezm-i bigâne de düşmez ki kıla 'işret-i nûş
Ne revâ âdeme şeytân ile göñli ola hõş
Âşinâsı ide hicrânla deryâ gibi cûş
Söyle agyâra talattıfları besdir bu kadar

²¹¹ Ma'a-Münşe'ât Dîvân-ı Mehmed Emîn Hilmî, Trabzon Vilâyeti Matbaası, [Trabzon], 1293, s. 51-52.

Seyf-i âh-ı seherimden sakınup ide hazer

4 Eyleyüp peyrevi nefis ü hevâ vü hevesi
Bu kadar huşk-i tehî sanmaya dilden nefesi
İder ‘uşşâka Hudâ lutfile feryâd-resi
Söyle agyâra talattıfları besdir bu kadar
Seyf-i âh-ı seherimden sakınup ide hazer

5 Ni‘am-ı devlet-i dîdârımı pek az eyler
Rûz u şeb gayrılar ile söze âgâz eyler
Gördüğü demde *Gulâmî*yle hemân nâz eyler
Söyle agyâra talattıfları besdir bu kadar
Seyf-i âh-ı seherimden sakınup ide hazer²¹²

MUHAMMES [2]

1 Fe ‘ilâtüm Fe ‘ilâtüm Fe ‘ilâtüm Fe ‘ilün
Zîb-bahşâ-yı gülistân-ı cinân-ı cânız
Revnağ-efzâ-yı gül-i tâc-ı ser-i ‘irfânız
‘Andelîb-i çemenistân-ı sehâ ihsânız
Hoş-nevâ tûfî-i gûyâ-yı şeh-i Geylânız
Kâdirîyiz dü cihân içre ‘ulüvvü’ş-şânız

2 Pîrimiz taht-ı tasarrufda cülûs itdi müdâm
Hâtem-i mühr-i velâyet takup engüšte tamâm
‘Azl u nasb anda mü’ebbed ola tâ yevm-i kıyâm
Evliyâ cümle aña halka-be-gûş oldı gulâm
Kâdirîyiz dü cihân içre ‘ulüvvü’ş-şânız

²¹² Dîvân-ı Gulâmî, Matbaa-i Âmire, İst., 1291, s. 44.

- 3 Ser-fürû eylemeyiz dehrde hiç bir şâha
Olmazız yekser-i mû râgıb u tâlib cáha
Dest-i ümmîdi dırâz eylemişiz dergâha
O şehîñ bendesi bî-şek irişür Allaha
Kâdirîyiz dü cihân içre ‘ulüvvü’ş-şânız
- 4 Yücedir pîrimiziñ şevket ü ‘izz ü şânı
Gelmemiş sahn-ı vücûda kıdeminde sâñî
Evliyâ zümresiniñ şimdi odur sultânı
Ra‘d-veş şarkile garba ulaşur fermânı
Kâdirîyiz dü cihân içre ‘ulüvvü’ş-şânız²¹³

AHMED KEMÂL PAŞA

ŞARKI

Fâ‘ilâtüm Fâ‘ilâtüm Fâ‘ilün

- 1 Gördüğüm günden beri ey şivekâr
Eylerim ‘aşkıñla dâ‘im âh ü zâr
Korkarım ki olamazsın baña yâr
‘Aslım bildirmege hâcet mi var
Sen civânsın sevdiğim ben ihtiyâr
- 2 Çâre yok çünkü seniñle ülfete
Sabr olunmaz dilberâ bu firkate
Râzı ol efendim artık kismete
Sen gül oyna ben alışdım mihnete
Sen civânsın sevdiğim ben ihtiyâr

²¹³ Dîvân-ı Gulâmî, s. 47.

- 3 Böyle söyler birtakım ehl-i nifak
Pîr ile tâze eder mi ittifak
.....²¹⁴
Sen hemân sag ol efendim zevke bak
Sen civânsın sevdiğim ben ihtiyâr²¹⁵

SA'İD PAŞA

MUHAMMES [1]

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

- 1 Sen usandırma eli el de usandırmaz seni
Hîlekârlık eyleme kimse dolandırmaz seni
Dest-i a'dâdan soguk su içmem kandırmaz beni
Korkma düşmenden ki ateş olsa yandırmaz seni
Müstakîm ol Hazret-i Allah utandırmaz seni
- 2 Hep geçer 'âlemde hiç bir hâlete yokdur sükûn
Zevke bak degmez te'essûf etmeye dünyâ-yı dîn
İstikâmet şerr-i a'dâdan seni eyler masûn
Hak eder ashâb-ı sıdkıñ hasmını elbet zebûn
Müstakîm ol Hazret-i Allah utandırmaz seni
- 3 Halk arasında 'adâvet sû'-i zandandır bütün
İhtilâl-i milket-i 'âlem fitendendir bütün
Öldüren den bile cürm ü suç ölendendir bütün
Ne fenâlık görseñ elden sanma sendendir bütün
Müstakîm ol Hazret-i Allah utandırmaz seni

²¹⁴ Manzûmenin alındığı kaynaktaki bu mısraın bulunamadığı belirtilmiştir.

²¹⁵ İbnülemin Mahmut Kemâl İnal, Son Asır Türk Şâirleri, C. 2, s. 818.

- 4 İster iseñ hıfz ide ‘arzıñ Hüdâ-yı lem-yezel
‘Arzına a‘dâ-yı bed-hâhıñ bile virme halel
Tâ ezelden söylenir halkıñ dilinde bu mesel
Celb ider elbette insâna mükâfâtın ‘amel
Müstakîm ol Hazret-i Allah utandırmaz seni
- 5 Gurrelenmez rûz-ı ikbâlin görüp ehl-i hıred
Her günü bir ‘add ider ta‘kîb-i her sebtı ehad
Seyl-i mevt itdikçe ber-bâd ‘ömri baht itmez meded
Böyle âteş-meşreb olma hâk olur bir gün cesed
Müstakîm ol Hazret-i Allah utandırmaz seni
- 6 Halkı tahrîb eyleyüp de kendiñ âbâd eyleme
Bu cihânda ev yapup ‘ukbâyı ber-bâd eyleme
Nef’iñ için zâlim-i bî-rahme imdâd eyleme
‘Âlemi tenfir iden ahvâli mu‘tâd eyleme
Müstakîm ol Hazret-i Allah utandırmaz seni
- 7 Seyyi‘ât insâna nefis-i kemterden gelür
Her hacâlet âdeme sû’-i karîninden gelür
‘İzzet ü zillet mekâna hep mekîninden gelür
İstikâmet müstakîmü’l-hâle dîninden gelür
Müstakîm ol Hazret-i Allah utandırmaz seni
- 8 Düşmeni tenzil için hîleyle itme iştigâl
Hüsn-i efkâra olur hâ’il cihânda sû’-i hâl
Yüz suyu dökme te’essüf çekme itme kîl ü kâl
Sen sakîm olma virir maksûduñ elbet zü’l-celâl
Müstakîm ol Hazret-i Allah utandırmaz seni
- 9 At riyâyı elden ıslâha çalış ef’âliñi
Boşbogazlık itme tâ dil ile kîl ü kâlifi

Sen ne türlü saklayayım dirsefi de sû'-i hâliñi
Hak Te'âlâ senden a'lemdir seniñ ahvâliñi
Müstakîm ol Hazret-i Allah utandırmaz seni

10 Hâliñe şeytân güler gördükde sende gafleti
Üstüñe güldürme öyle düşmen-i bed-sîreti
Hâ'in olma vir emânetle cihâna şöhreti
Herkesiñ destindedir 'âlemde züll ü rif'ati
Müstakîm ol Hazret-i Allah utandırmaz seni

11 Zâmin olan ey *Sa'id* erzaka Hâlikdır saña
Mâsivâya ser-fürû itmek ne lâyıkdır saña
Iztrâb celb iden meyl-i 'alâyıkdır baña
Gayr için düşme lisân-ı nâsa yazıkdır saña
Müstakîm ol Hazret-i Allah utandırmaz seni²¹⁶

MUHAMMES [2]

Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün
1 Bilmez misifi ki 'âşıkım 'âşık kapuñda bendedir
Şâhım mürüvvet kıl aña eltâfıñı cüyendedir
Çıkmaz hayâliñ dîdeden tâ ki bu rûhum tendedir
Dil hüsnüñe efkendedir cân vuslatıñla zindedir
Va'llahi göñlüm sendedir bi'llahi göñlüm sendedir

2 Ben derdmend-i firkatem bir lutf ile şâd it beni
Vîrâne-i hicrânıñım vuslatla âbâd it beni
Mümkün müdür ki söyleyim kullukdan âzâd it beni
Bir 'abd-i mahzıñı kıl diye Allah için yâd it beni
Dil hizmetifide cân ile subh u mesâ pâyendedir

²¹⁶ Mustafa Sarı, Said Paşa Dîvânı, Dicle Üniv., Eğitim Fak., Türk Dili ve Edb. Böl., Mezuniyet Tezi, Diyarbakır, 1990, s. 47-48.

3 Kâküllerifi meftûnuyum bakma şu kîl ü kâlîme
Âşüfte-i hicrânîfîm bakmaz mısıfî ahvâlîme
Sâyeñde gerçi bir zamân magrûr idim ikbâlîme
Cevriñ beni ey serv-kad şimdi düşürdi hâlîme
Zâhirde ben handân isem bâtında dil nâlendedir

4 Bir hayli müddet sen beni firkatle giryân eylediñ
Vaslıñ ile me'lûf iken dûçâr-ı hicrân eylediñ
Sorduñ geçen gün hâlîmi lutf itdiñ ihsân eylediñ
Nâr-ı hevesle göñlümi nitdiñse sûzân eylediñ
Zâ'il olur mı ey perî ol arzû kim bendedir

5 Bunca zamândır agladım gûş itmediñ efgânımı
Bir merhametle yapmadıñ zâlim dil-i vîrânımı
Parlatdı sûz-ı firkatîñ şu âteş-i pinhânımı
İnsâfa gel gayrı yeter yakdıñ kül itdiñ cânımı
Cevriñ *Sa'id*-i zâradır meylîñ bütûn düşmândadır²¹⁷

ALİ İLHÂMÎ EFENDİ

MUHAMMES [I]

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün

1 Cihânıñ güft ü gûsundan göñül vâdî-i hayretde
Düşer mi şâmîña kalsun kuluñ yâ Rabbî tde
Benim göñlüm perîşândır 'aceb kim var meserretde
Kılup çeşmânımı rûşen bırakma böyle zulmetde
Varup sen yâre yâr olmak murâdım künc-i vahdetde

²¹⁷ Sarı, a. g. t., s. 49.

- 2 Hücûm-ı tîg-i mihnetden göñül pür-şerha al kandır
Dayanmaz ‘abd-i zârîfî da ne çâre ‘âciz insândır
Kulı ber-kâm itmekse saña lâyıq bir ihsândır
Kılup çeşmânımı rûşen bırakma böyle zulmetde
Varup sen yâre yâr olmak murâdım künc-i vahdetde
- 3 Nasıl düşdümse düşdüm halli müşkül bir mu‘ammâya
Çekilmez bir ibtilâya subhı yok da‘vâya gavgâya
Geçer leyl ü nehârım yok nihâyet başda sevdâya
Kılup çeşmânımı rûşen bırakma böyle zulmetde
Varup sen yâre yâr olmak murâdım künc-i vahdetde
- 4 Bilinmez hikmetiñ koyduñ nüfûsı ekseriyyetde
Görün ey nûr-ı mutlak yanmasun dil nâr-ı hasretde
Benim maksûdum ancak rûz-ı ferdâ-yı kıyâmetde
Kılup çeşmânımı rûşen bırakma böyle zulmetde
Varup sen yâre yâr olmak murâdım künc-i vahdetde
- 5 Hasûdânım benim bir mihr-i câna tapdığım duymuş
Melâmî hâlîmi ta‘na koyulmuş nefesine uymuş
Bu *İlhâmî* kuluñ yâ Rab der-i teslîme baş koymuş
Kılup çeşmânımı rûşen bırakma böyle zulmetde
Varup sen yâre yâr olmak murâdım künc-i vahdetde²¹⁸

[2. MUHAMMES]

Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün

- 1 Hem-reh-i merdân-ı râzız hikmetiñ sırdâşyız
Sevmeyen halkıñ bizi biz mâ‘il-i şâ-pâşyız

²¹⁸ Dîvân-ı Şeyh İlhâmî ve Battal Gâzî, İst., 1334, s. 51-52.

Kim ki dahl eyler bize biz rıfk ile yoldaşıyız
Merkez-i sırr-ı hakikatde durur bir Nakşîyiz
Mevlevîyiz pâk-dil ikrârda Bektâşîyiz

2 Güft ü gû-yı laklaka-perdâzdan reng almayız
Tâ ezelden sâbitiz ikrârımızdan kalmayız
Fülk-i kalbi yemm-i Hakdan başka suya salmayız
Merkez-i sırr-ı hakikatde durur bir Nakşîyiz
Mevlevîyiz pâk-dil ikrârda Bektâşîyiz

3 Bend-i merdân-ı Hudâyız bilmeyiz gayra niyâz
Hubb-ı Ehl-i Beyt ile 'âlemde bulduk imtiyâz
Olmayız bir kerre virdik gayrıya ikrâr sâz
Merkez-i sırr-ı hakikatde durur bir Nakşîyiz
Mevlevîyiz pâk-dil ikrârda Bektâşîyiz

4 Mâcerâsından cihânıñ her nefes 'ibretdeyiz
Bunca yıl gezdik ne gördük bir 'aceb gayretdeyiz
Şimdi hamd olsun ki geldik meclis-i ülfetdeyiz
Merkez-i sırr-ı hakikatde durur bir Nakşîyiz
Mevlevîyiz pâk-dil ikrârda Bektâşîyiz

5 Fahri bulduk dâmen-i 'izzetde biz fakrıñ müdâm
Koymayız dâmânıñ elden ma'âdâsı bizce dâm
Tutduk **İlhâmî** hakikat hânkâhıñ ve's-selâm
Merkez-i sırr-ı hakikatde durur bir Nakşîyiz
Mevlevîyiz pâk-dil ikrârda Bektâşîyiz²¹⁹

²¹⁹ Dîvân-ı Şeyh İlhâmî ve Battal Gâzî, s. 53-54.

KÂMİL

[MUHAMMES]

Fâ 'ilâtün Fâ 'ilâtün Fâ 'ilâtün Fâ 'ilün

- 1 Mâh-ı enver tal'atıfla oldu 'âlem dil-pesend
Sen şefî'ü'l-müznibînsifi kemteriñ âh itme red
Mücrim 'âsîlere senden şefâ'at oldu va'd
El-amân yâ Mustafâ ümmetden olsun nâmım ad
Kıl şefâ'at yâ Resûlallah baña senden meded
- 2 Nûrîñ için eyledi halk on sekiz biñ 'âlemi
Bî-hisâb peygamberiñ oldu efendim hâtemi
Evliyâ vü asfiyânîñ cümlesiniñ rehberi
El-amân yâ Mustafâ ümmetden olsun nâmım ad
Kıl şefâ'at yâ Resûlallah baña senden meded
- 3 Şanıña *levlâke levlâk* çün buyurdu Hak seniñ
Vâlideyniñden ziyâde ümmetiñe şefkatiñ
Dü cihânda sâyebandır müznibîne rahmetiñ
El-amân yâ Mustafâ ümmetden olsun nâmım ad
Kıl şefâ'at yâ Resûlallah baña senden meded
- 4 Ben gedâ-yı mücrimem ihsâna muhtâcım amân
Hayra yarar yokdur a'mâlim mukırrem her zamân
Senden olmazsa 'inâyet hâlim olur pek yamân
El-amân yâ Mustafâ ümmetden olsun nâmım ad
Kıl şefâ'at yâ Resûlallah baña senden meded
- 5 Nice yüz biñ kerre yüz biñ 'âşıkîñ var yâ Habîb
Olsam ednâlardan ednâ şükr iderim yâ Mucîb
Bendegân-ı şâirândan işte *Kâmildir* garîb

El-amân yâ Mustafâ ümmetden olsun nâmım ad
Kıl şefâ'at yâ Resûlallah baña senden meded²²⁰

EŞREF

MUHAMMES

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün

- 1 Mey-âşâm-ı firâkım elde bir câm-ı Cemim yokdur
Bu gülşende gözüm yaşından artık şebnemim yokdur
Meşâm-ı cânımı ta'tır ider bir gülfemim yokdur
Meded bî-vâye kaldım hem-zebân u mahremim yokdur
Garîb-i kûy-ı 'aşkım âşinâ vü hem-demim yokdur
- 2 Beni cândan usandırdı ne baht-ı kînedârım var
Tecellî dún tâli'-i ser-nigûn bir hâl-i zârım var
Şaşırdım vâdî-i firkatde derd-i bî-şümârım var
Ne hem-zâr-ı haberdârım ne yâr-i gam-güsârım var
Garîb-i kûy-ı 'aşkım âşinâ vü hem-demim yokdur
- 3 Kıyâmet noldığın gördüm kıyâmetden mukaddem âh
Kıyâmet hevl-i mahşer âteş-i hicrân imiş bi'llah
Felek subh-ı ümîdim şâm-ı hırmân eyledi nâ-gâh
Harâb-ender-harâbım bir acır yok hâlîme eyvâh
Garîb-i kûy-ı 'aşkım âşinâ vü hem-demim yokdur
- 4 Perîşân hastayım kesdi mecâlim hasret-i cânân
Tahammül emr-i müşkil derd mühlik çâre bî-imbân
Fırâşım hâk-i mihnetdir mekânım külbe-i ahzân

²²⁰ Dîvân-ı Ahmed Kâmil, Hulûsî Efendi Matbaası, İst., 1325, s. 12-13.

Gözüm dünyâyı görmez bî-kes ü bî-hâsilim her ân
Garîb-i kûy-ı ‘aşkım âşinâ vü hem-demim yokdur

5 Sabâ var kûy-ı yâre evvelâ ikmâl-i ta‘zîm it
Sorarsa hâlimi laht-ı cigerden nâme takdîm it
Bulursañ rû-yı ruhsat ser-güzeştîm ‘arz u tefhîm it
Belâ-yı deşt-i gurbet n’oldığın bilmezse ta‘lîm it
Garîb-i kûy-ı ‘aşkım âşinâ vü hem-demim yokdur

6 Ben ölmekle o şûh âgâh olup rahm itse gam çekmem
Mezârımdan geçüp yâd itse nâmım hiç elem çekmem
Ziyâ-yı mihrini görsem tekâzâ-yı zulem çekmem
Enîsim olsa aslâ zahmet-i çekmem
Garîb-i kûy-ı ‘aşkım âşinâ vü hem-demim yokdur

7 Firâk eyyâmıdır şimden gerü vuslat muhâl oldı
Mukaddem gördüğüm bezm-i safâ zıll u hayâl oldı
Kemâl-i zevk bulmuşdum meded vakt-i zevâl oldı
Baña *Eşref* bu ateş-nâk mısra‘ hasbihâl oldı
Garîb-i kûy-ı ‘aşkım âşinâ vü hem-demim yokdur²²¹

SENÎH-İ MEVLEVÎ

MERSİYE BERÂ-YI SIBT-I NEBÎ CENÂB-I İMÂM-I HÜSEYN-İ VELÎ [1]

Mefâ ‘ilün Fe ‘ilâtün Mefâ ‘ilün Fe ‘ilün

1 Muharrem irdi bu demlerde zikr-i şâh idelim
Makâm-ı şîven ü efsûsı cây-gâh idelim
Derûnı leşker-i endûha şâh-râh idelim

²²¹ Dîvân-ı Eşref, Matbaa-i Âmire, İst., 1278, s. 119-120.

Giyüp libâs-ı siyeh-reng-i mâtem âh idelim
Cenâb-ı pâk Hüseyin için âh u vâh idelim

2 Gelince vak' a-i sultân-ı Kerbelâ yâda
Düşer bir âteş-i cânsûz kalb-i nâ-şâda
Bu demde gussadan âdem olur mı âzâde
Zamân-ı mâtem ü gamdır göñül bu esnâda
Cenâb-ı pâk Hüseyin için âh u vâh idelim

3 Dirîg ü hayf o ciger-pâre-i Cenâb-ı Betül
Şehîdâ eyledi 'azm-i visâl-gâh-ı Resûl
Bak işte geldi o dem vakt-i mâtem itdi hulûl
Olup bu vak' ayı yâd ile girye-nâk ü melûl
Cenâb-ı pâk Hüseyin için âh u vâh idelim

4 O nûr-ı dîde-i sâkî-i havz-ı kevserden
Dirîg eyledi bir katre âbı ehl-i fiten
Çün oldu âteş-i gayret derûna sûz-efgen
Nisâr-ı cû-yı sirişk eyleyüp bi-'aşk-ı hasen
Cenâb-ı pâk Hüseyin için âh u vâh idelim

5 Ne rûtbe vardır o şeh-zâde-i mükerremde
Ki câ-nişîn idi zânû-yı fahr-ı 'âlemde
Şehîd olup yed-i gadr-i Yezîd-i azlemde
Cinâna oldu hırâmân bu vakt-i mâtemde
Cenâb-ı pâk Hüseyin için âh u vâh idelim

6 Yezîd-i mel' anet-endîş ü Şemr-i dîv-nihâd
O şâh-ı 'âleme eyvâh kıldılar bî-dâd
Hudâdan itmedi Sa' d u İbn-i Ziyâd
Hezâr la' net eyle cümlesin idüp ta' dâd
Cenâb-ı pâk Hüseyin için âh u vâh idelim

- 7 Fezâ-yı haşrde yâ Rab bi-hakk-ı Âl-i ‘Abâ
Beni Eimme-i İsnâ Aşerden itme cüdâ
Muhibb-i müntesibiz anlara *Senih*-âsâ
Diriz gelince Muharrem idüp bu gûne nidâ
Cenâb-ı pâk Hüseyin için âh u vâh idelim²²²

ŞARKI BÂ-BESTE-İ ŞEVK-EFZÂ

Müstef'ilün Müstef'ilün

- 1 Ruhsârîñ olmuş bir güneş
Cezb itdi göñlüm zerre-veş
İtme beni hicrân-keş
Yokdur felekde saña eş
Bir dânesiñ ey mâh-veş
- 2 Sen mübtelânîñ cânısıñ
Hem cânı hem cânânısıñ
Devriñ meh-i tâbânısıñ
Yokdur felekde saña eş
Bir dânesiñ ey mâh-veş
- 3 Bedr-i ruhuñ buldı kemâl
Reşk ile mâh oldı hilâl
Ve'l-hâsıl ey mihr-i cemâl
Yokdur felekde saña eş
Bir dânesiñ ey mâh-veş
- 4 Kıl rûyîña zülfüñ nikâb
Ebr içre kalsun âfitâb
Sensin şeh-i ‘âlî-cenâb

²²² Dîvân-ı Senih-i Mevlevî, Matbaa-i Âmire, İst., 1275, s. 20-21.

Yokdur felekde safa eş
Bir dânesiñ ey mâh-veş

- 5 Didârîña ey dil-rübâ
İtdiñ *Senîhi* mübtelâ
Vasf eyleyüp dirsem sezâ
Yokdur felekde safa eş
Bir dânesiñ ey mâh-veř²²³

MEHMED SA'DÎ BEG

MÜNÂCÂT

- 1 *Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün Fe 'ülün*
Ne yüzle 'arz idem hâl-i tebâhı
İşimdir dâ'im icrâ-yı nevâhı
Mukaddem itdigim cürm ü günâhı
Ümîdvârım fakat senden kemâhı
Şifâ vir cism-i bîmâra İlâhı
- 2 Diler müflis kılarısn şahs-ı bâyı
Dilerseñ server eylersin gedâyı
Viren her hastaya sensin şifâyı
Seniñ emriñle kıldım bu du'âyı
Şifâ vir cism-i bîmâra İlâhı
- 3 Yüzüm gerçi siyeh cürmüm firâvân
Ben itdigimden oldum pek peşîmân
Safa tövbe ben artık itmem 'isyân

²²³ Dîvân-ı Senîh-i Mevlevî, s. 123-124.

Aman dermân erişdir derde dermân
Şifâ vir cism-i bîmâra İlâhî

4 Habîbîñ Mustafânîñ hürmetiyçün
Cemî'-i enbiyânîñ hürmetiyçün
Hep esbâb-ı vefâmîñ hürmetiyçün
Aman Âl-i 'Abânîñ hürmetiyçün
Şifâ vir cism-i bîmâra İlâhî

5 Yem-i lutfuñ seniñ bî-ka'r u sâhil
Efendim rahmetiñ her hâle şâmil
Müşîriñ yok ki olsun emre hâ'il
Budur deryûze-i Sa'dî-i sâ'il
Şifâ vir cism-i bîmâra İlâhî²²⁴

ABDÛLHALİM MEMDUH

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün

1 Gülistânı gırîv ü âh ile şeb-fâm ider bülbül
Benim gûyâ ki hissiyâtımı i'lâm ider bülbül
Zevâl-i gülşeni berg-i güle ifhâm ider bülbül
Tehî mi böyle âh u zârı istilzâm ider bülbül
Zevâl-i 'âlemiñ esbâbın isti'lâm ider bülbül

2 Me'âl-i nîstîye gülşen-i 'âlem olur mesken
Zalâmında bu bâğın bu hakîkatdır olan rüşen
Kemâl-i 'aczi mi bilmem merâmım sa'y ü gayretten
Bakiñ biñ vechile tasvîr-i hissiyâta kâdirken

²²⁴ Sadi Yaver Ataman, Mehmet Sadi Bey, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ank., 1987, s. 52.

Beni bir bî-me'âl efgân ile ilzâm ider bülbül

3 Uzaklardan gelir bir ses sadâ-yı sermediyyetdir
O ses eflâke 'aks itmiş figân u âh-ı millettir
Bu mahzûn göflüme derd ü safânî bahşî rikkatdir
Dil-i hassâse her şey'den tahazzûn bir tabî'atdır
Dil-i mahzûnumı hüzne anıñçün râm ider bülbül

4 'Uyûnum eşk-i hicretde göflül bahr-i sükûnetde
Cihân hâbîde tâli' gûn şu nısfu'l-leyl-i zulmetde
Garîk olmuş meh ü kevkeb sönük bir nûr-ı rikkatde
Cihân sâkit göflül mahzûn akar cûlar o hâletde
Bu pestîde te'âlîye beni ibrâm ider bülbül

5 Hilâf-ı hükm-i hilkat âdeme mesken sefâletdir
Te'âlî bunda insândan ziyâde bir tabî'atdır
Bu 'âciz kuşda ava böyle 'ulviyyet ne hâletdir
Küçüklükle büyüklük gösterir kim câ-yı hayretdir
Ne 'ulvîdir ki hep 'ulviyyeti ilhâm ider bülbül²²⁵

ÂGÂH OSMAN PAŞA

MUHAMMES

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

1 Gam degildir kalsa da sûfi-i şeydâ pâresiz
Bulmak âsândır aña nân-pâre zirâ pâresiz
Koymasun Hak rind-i mey-âşâmı ammâ pâresiz

²²⁵ İbnülemin Mahmut Kemâl İnal, Son Asır Türk Şairleri, C. 2, s. 939-940.

Neş'e bahşolmaz dile câm-ı musaffâ pâresiz
Çâre yok def'-i gam u endûha aslâ pâresiz

2 'Âlem-i fakrîñ çoğalmış merdüm-i bî-vâyesi
Agniyânîñ kalmamış himmetde 'ankâ pâyesi
Ehl-i insâfîñ çekilmiş Kâfa zıll u sâyesi
Nukre-i dâg-ı esefden başka yok sermâyesi
Kâse ber-kef devr ider gerdûn hattâ pâresiz

3 Akçesiz dükkâna basdırmaz ayak bakkaliyân
Et degil virmez bile bir üstühân kassâb Yuvan
Âdeme ot yoldurur bir bâga girseñ bâgbân
Pâreleseñ yok viren bâd-i hevâ bir pâre nân
Nişlesün ehl-i şikem kaldıkca ammâ pâresiz

4 Kûze-i çeşminden aksun eşk-i gam seyl-âb-tek
Çeşme-i ümmîdini bî-âb ü tâb itsün felek
Nâlesenc-i el'ateş olsañ susuzlukdan köpek
Kırbası koynundan eksik olmasun tâ haşre dek
Bir içim suyu dirîg itmekde sakkâ pâresiz

5 Merhamet ümmîd idüp gel urma başıñ her dere
Aglayup hâlin sakın 'arz itme şahs-ı âhere
Bî-husûl-i maksadıñ mevkûfdur sîm ü zere
Hiç isâle eyleme eşk-i niyâzıñ boş yere
Bu sularda dönmüyor dolâb-ı dünyâ pâresiz

6 Sanma hâlis dost olur her kem-'ayâr ü ebteri
Ur mehâkk-i imtihâna fârik ol seng ü zeri
Aç gözüñ her kârda dâ'im gözet nef' ü dari
Hep fesâd-âlûdedir sarrâf-ı kevnîñ defteri
San hisâbı kor seni anhâ vü minhâ pâresiz

- 7 Basma bezm-i sohbet-i ehl-i hevâya hiç ayak
Kılmasunlar tâ seni sâgar-keş-i derd-i nifak
Var ise nâmûsuñ ol nâmûssuzlardan uzak
Ez-kazâ bir zâlimiñ magdûrı olsañ derde bak
Eylemez hükkâmı ‘asrıñ fasl-ı da ‘vâ pâresiz²²⁶

SÂLİH BABA

[1. MUHAMMES]

Mef’ûlü Mefâ’îlü Mefâ’îlü Fe’ûlün

- 1 Bu şeb baña bir ‘arz-ı cemâl eyledi dilber
Sevdâsı o yâriñ meni mest eyledi gitdi
Hem dişleri dür ruhları gül çeşmi mücevher
Sevdâsı o yâriñ meni mest eyledi gitdi
Şol gamzeleri cânıma kasd eyledi gitdi
- 2 Bir rûy-ı münevver gül-i nevreste-i tâze
Çekmiş gidiyor hâllerini doğru hicâze
Cân mı dayanır eylediği cilveye nâze
Sevdâsı o yâriñ meni mest eyledi gitdi
Şol gamzeleri cânıma kasd eyledi gitdi
- 3 Rahm eylemedi hâlime ol şûh-ı cihânım
Kanım kurudı çıkmaya az kaldı bu cânım
Sanma ki kalır aña da bu âh u figânım
Sevdâsı o yâriñ meni mest eyledi gitdi
Şol gamzeleri cânıma kasd eyledi gitdi

²²⁶ İbnülemin Mahmut Kemâl İnal, Son Asır Türk Şâirleri, C. 1, s. 49-50; Sadettin Nüzhet [Ergun], Türk Şâirleri, C. 1, s. 14.

4 Bed-çehre rakîb ile eder zevk u muhabbet
'Âşıklarına kilmadadır cevri ile mihnet
Agyâra eder 'arz-ı cemâl bizlere nisbet
Sevdâsı o yâriñ meni mest eyledi gitdi
Şol gamzeleri cânıma kasd eyledi gitdi

5 Ben Hazret-i Sâmi gibi mir'âtımı buldum
Mir'ât-ı musaffâyı görüp zâtımı buldum
Hem sûre-i İhlâs ile isbâtımı buldum
Sevdâsı o yâriñ meni mest eyledi gitdi
Şol gamzeleri cânıma kasd eyledi gitdi

Sanma ki kaçır 'âşık olan cevri ü cefâdan
El çekdi cihân dilberi hep 'ahd-i vefâdan
Bir nîmî nigâh *Sâlihi* ayırdı safâdan
Sevdâsı o yâriñ meni mest eyledi gitdi
Şol gamzeleri cânıma kasd eyledi gitdi²²⁷

[2. MUHAMMES]

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

1 Gizleme gel sen seni kimden kaçarsın ey göñül
'Akl-ı küll sensin göñül *levlâk* seniñ şâniñdadır
Gâhî yerde gâh semâlarda uçarsın ey göñül
'Akl-ı küll sensin göñül *levlâk* seniñ şâniñdadır
Her ne var a'lâ vü esfel cümle dîvânıñdadır

2 Bil şerî'at emri ü nehyi bilmek imiş ey göñül
Hem tarîkat râh-ı Hakka gelmek imiş ey göñül
Ma'rifet Hakk ile meşgûl olmak imiş ey göñül
'Akl-ı küll sensin göñül *levlâk* seniñ şâniñdadır

²²⁷ Ahmet Doğan, Salih Baba Hayatı ve Eserleri, Kültür Bakanlığı Yay., Ank., 1988, s. 149-150.

Her ne var a'lâ vü esfel cümle dîvânîfidadır

3 Bil tasavvuf Hak seni benlikden âzâd eyleye
'Alleme'l-esmâya mazhar eyleyüp şâd eyleye
Keşf olup sırr-ı hakikat göñlüñ âbâd eyleye
'Akl-ı küll sensin göñül *levlâk* seniñ şânîfidadır
Her ne var a'lâ vü esfel cümle dîvânîfidadır

4 Bil emânetdir muhabbet safîa Mevlâdan gelir
Dogru Mecnûn olduñ ise bil ki Leylâdan gelir
Küntü kenziñ mebde'idir 'arş-ı a'lâdan gelir
'Akl-ı küll sensin göñül *levlâk* seniñ şânîfidadır
Her ne var a'lâ vü esfel cümle dîvânîfidadır

5 Dogru olursa muhabbet şart edeb sâkıt olur
Zâyi' etme senden ister belki bir vakit olur
Câhil ile sohbet etme işleriñ sâhıt olur
'Akl-ı küll sensin göñül *levlâk* seniñ şânîfidadır
Her ne var a'lâ vü esfel cümle dîvânîfidadır

6 Cân nisâr olunmayınca bu muhabbet râhına
Her söz le sanma kul vâsıl olur Allahına
Sikke hâlis olmayınca verilir mi şâhına
'Akl-ı küll sensin göñül *levlâk* seniñ şânîfidadır
Her ne var a'lâ vü esfel cümle dîvânîfidadır

7 Pîr-i Sâmî Hazretidir serverimiz şâhımız
Hamdü li'llah peyk-i hazretidir delîl-i râhımız
Nakşibendîden açılmış 'âlîdir dergâhımız
'Akl-ı küll sensin göñül *levlâk* seniñ şânîfidadır
Her ne var a'lâ vü esfel cümle dîvânîfidadır

- 8 *Sâlihâ* bir kimseye yol aldırın ihlâsıdır
Çekdiğim bunca sitem bir dilberin sevdâsıdır
Hazret-i şeyhim efendim ehl-i hâsîñ hâsıdır
‘Akl-ı küll sensin gönül *levlâk* seniñ şânıñdadır
Her ne var a‘lâ vü esfel cümle dîvânıñdadır²²⁸

FITNAT HANIM

MUHAMMES

Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün

- 1 Etme ragbet düşmen-i bed-kâre Allah ‘aşkına
Verme fırsat öyle her mekkâre Allah ‘aşkına
Olmasun mahrem rakîb esrâre Allah ‘aşkına
Sen ederseñ râzıyım ‘âzâre Allah ‘aşkına
Kıl mürüvvet verme yüz agyâre Allah ‘aşkına

- 2 Kapladı mir‘ât-ı kalbim ol kadar jeng-i melâl
Bister-i gamde yatup derdiñle oldum bî-mecâl
Hasret-i dîdârıñ ey meh eyledi pek hasta-hâl
Öyle zâr oldu tenim gelse ecel bulmak muhâl
Ben şehîd-i gamzeñim bir çâre Allah ‘aşkına

- 3 Ey tabîb-i cân u dil rahm eyle bu bî-mârıña
Muntazırdır göz göz olmuş zahmlar tımarıña
Bârî bir gün mazhar eyle mihr-i lutf-âsârıña
Dest-i lutfuñla devâ kıl hasta-i nâ-çârıña
Merhem-i kâfûr ister yâre Allah ‘aşkına

- 4 Hey ne sihr etdiñ baña ol çeşm-i câdûlar ile

²²⁸ A. g. e., s. 154-155.

Eylediñ 'aklım perîşân zülf-i şebbûlar ile
Şâne-veş sad-çâk sînem fikr-i gîsûlar ile
Pâre pâre eyleme müjgân u ebrûlar ile
Yine zahm açma rek-i bî-mâre Allah 'aşkına

5 Kalmadı dilde tahammül gayrı derd-i firkate
Eyle mahrem sevdiğim bir kerre bezm-i vuslata
Sun leb-i cân-bahşını bu mebtelâ-yı mihnete
La'1-i nâbîñ ile cân ver nâ-ümîd-i sıhhate
Son nefesde bir meded nâ-çâre Allah 'aşkına

6 Serv-i kaddiñ sûreti ayrılmaz aslâ dîdeden
Ruhlarıñ gitmez hayâli hâtır-ı rencîdeden
Nev-nihâlim kaçma lutf et 'âşık-ı gam-dîdeden
Saklama gel rûyuñı bir bülbül-i şûrededen
'Arz-ı dîdâr eyle ey meh-pâre Allah 'aşkına

7 Gamzeler kim tâb-ı meyden gâh hûn-âlûd olur
Lahzada biñ 'âşık-ı âşüfte-dil nâbûd olur
Nazra-i hışmıñ dahi ihsandan ma'dûd olur
Her nigâhıñ âfet-i cân dil yine hoşnûd olur
Ne belâya düşmüş ol âvâre Allah 'aşkına

8 Jeng-i gamdan saf eyle sevdiğim âyînemi
Kıl çerâg-ı bezm-i vaslıñ 'âciz-i bî-kîneñi
Şöyle dil-sûz eyledi bu bende-i dîrîneñi
Sine sine yandı sine görmeyelden sineñi
Merhamet kıl *Fitnat*-ı gam-hâre Allah 'aşkına²²⁹

²²⁹ İbnülemin Mahmut Kemal İnal, Son Asır Türk Şâirleri, C. I, s. 429-430.

ŞEYH VASFÎ

ŞARKI

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

- 1 Nice halkıñ sözleri efsânedir
Meşrebim her vechile rindânedir
'Âlemim derd ü gama bigânedir
Şimdi nüzhet-geh baña meyhânedir
Bülbülüm mutrib gülüm peymânedir

- 2 İhtiyâcım yok benim bezm-i Ceme
Mâlikim sâkî gibi bir hem-deme
Mihnet etmem gülsitân-ı 'âleme
Şimdi nüzhet-geh baña meyhânedir
Bülbülüm mutrib gülüm peymânedir

- 3 Burc-ı şâdîden togar mâhım benim
Reşk ider kim görse bezm-i rûşenim
Feyz-bahşâdır cihâna meskenim
Şimdi nüzhet-geh baña meyhânedir
Bülbülüm mutrib gülüm peymânedir²³⁰

RECÂÎ-ZÂDE MAHMUD EKREM

ŞEVKI YOK

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

- 1 Gül hazîn... sünbül perîşân... Bâgzârıñ şevkı yok...
Derd-nâk olmuş hezâr-ı nagme-kârıñ şevkı yok...

²³⁰ Şeyh Vasfî, Cezebât, Mihran Matbaası, İst., 1302, s. 12-13.

Başka bir hâletle çağlar cûy-bârîñ şevkı yok...
Âh edip iñler nesîm-i bî-karârîñ şevkı yok...
Geldi ammâ n'eyleyim sensiz bahârîñ şevkı yok!

2 Farkı yokdur giryeden rûy-ı çemende jâleniñ.
Hûn-ı hasretle dolar câm-ı safâsı lâleniñ.
Meh bile gayretle âgûşunda aglar hâleniñ!
Göñlüme te'sîri olmaz âteş-i seyyâleniñ.
Geldi ammâ n'eyleyim sensiz bahârîñ şevkı yok!

3 Rûha verdikçe peyâm-ı hasretiñ her bir sehâb..
Câna geldikçe temâşâ-yı ufukdan pîç ü tâb..
İhtitâz eyler çemen.. izhâr eder biñ ıztırâb..
Hem tabî'at münfa'îl hicriñle.. hem göñlüm harâb...
Geldi ammâ n'eyleyim sensiz bahârîñ şevkı yok!²³¹

MURAD EMRÎ

DİĞER [MERSİYE] [1]

Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün

1 Muharrem geldi diller başladı nâlân u feryâde
Degil bir ben bütün 'uşşâk o ehl-i beyt için dâde
Şehîd oldu zemîn ü âsumân sarsıldı şehzâde
Hüseyn oldu şehîd eyvâh gelüp kavm-i Yezîd şâde
O dem Cibrîl nedendir gelmedi emrile imdâde

2 Bütün kevn ü mekân bir başka reng aldı nedendir bu
Düşünce hâke ol gül-i gonca çekdi 'âşıkân bir hû

²³¹ Büyük Türk Klasikleri, C. 8, s. S. 428-429.

Döküp kanın Hüseyinî hem içüpdür ol Hasan âgû
Hüseyin oldu şehîd eyvâh gelüp kavm-i Yezîd şâde
O dem Cibrîl nedendir gelmedi emrile imdâde

3 Cenâb-ı Murtazânîñ kurretü'l-‘aynı şehîd oldu
Bize dünyâ harâm kavm-i Yezîde şimdi ‘îd oldu
Sebeb bu mâcerâya ol Yezîd ibn-i Yezîd oldu
Hüseyin oldu şehîd eyvâh gelüp kavm-i Yezîd şâde
O dem Cibrîl nedendir gelmedi emrile imdâde

4 Giyüp kanlı kefen gelse huzûr-ı mahşere ol şâh
Gören hep bir ağızdan çağrışılar âh ile eyvâh
Ne çâre böyle takdîr eylemişdir Hazret-i Allah
Hüseyin oldu şehîd eyvâh gelüp kavm-i Yezîd şâde
O dem Cibrîl nedendir gelmedi emrile imdâde

5 Gel artık başla feryâd u figâna bir zamân *Emrî*
Veda‘lar itdi dünyâya iki şehzâdegân *Emrî*
Giyinsün karalar gayrı bütün İslâmiyân *Emrî*
Hüseyin oldu şehîd eyvâh gelüp kavm-i Yezîd şâde
O dem Cibrîl nedendir gelmedi emrile imdâde²³²

DİĞER [MUHAMMES-2]

Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün

1 Ben gamıñla aglasam sen bü'l-‘aceb hurrem misifñ
Söyle ey rûh-ı revânım gül müsüñ gül-fem misifñ
Meclis-i meyde ‘aceb sen başka bir ‘âlem misifñ
Ben saña sordukca senden yok cevâb ebkem misifñ
Sen yine benden kaçarsıñ yoksa nâ-mahrem misifñ

²³² Divân-ı Murad Emrî, Matbaa-i Emrî, Bursa, 1330, s. [Mersiyeler Bölümü] 6-7.

- 2 Ey gül ü reyhân seniñ sâyefide olmak sâyedâr
Her zamân ister seniñle göñlüm olmak pâydâr
Yalñız bir ben degil üftâdegânñ bî-şümâr
Ben saña sordukca senden yok cevâb ebkem misifñ
Sen yine benden kaçarsifñ yoksa nâ-mahrem misifñ
- 3 Bir zamân hem-bezm idik hem-bezm-i câm-ı Cem idik
Nerde kaldı ol zamânlar başka bir ‘âlem idik
Yalñız bizler degil ihvân bütün hurrem idik
Ben saña sordukca senden yok cevâb ebkem misifñ
Sen yine benden kaçarsifñ yoksa nâ-mahrem misifñ
- 4 Ben tahammül edemem artık yetiş hicrânıma
Sen de bilseñ âh edersifñ dide-i giryânıma
Evvel âhir söz budur ip taksalar gerdânıma
Ben saña sordukca senden yok cevâb ebkem misifñ
Sen yine benden kaçarsifñ yoksa nâ-mahrem misifñ
- 5 *Emrîniñ* sensifñ cihânda cânı da cânânı da
Taht-ı dilde pâdişâhı şâhı da sultânı da
Hâsılı mahbûbı hem de âfet-i devrânı da
Ben saña sordukca senden yok cevâb ebkem misifñ
Sen yine benden kaçarsifñ yoksa nâ-mahrem misifñ²³³

DİGER [MUHAMMES-3]

Mefâ ‘ilün Mefâ ‘ilün Mefâ ‘ilün Mefâ ‘ilün

- 1 Benim hâl-i perîşânım bilen merdâna sorsunlar
Uzuncadır hele derdim devâ Lokmâna sorsunlar

²³³ Dîvân-ı Murad Emrî, s. [Muhammesler Bölümü] 5-6.

Nedir hicrân nedir hasret gözi giryâna sorsunlar
Meyi mahbûbı zevkı her zamân rindâna sorsunlar
Sorarlarsa bilür her hâl beni cânâna sorsunlar

2 Gamım çok bî-huzûrum düşeli ben derd-i hicrâna
Anıñçün aglarım var ihtiyâcım şimdi dermâna
Bilenler hâl ü ahvâlim tururlar baña bî-gâne
Meyi mahbûbı zevkı her zamân rindâna sorsunlar
Sorarlarsa bilür her hâl beni cânâna sorsunlar

3 Bahâr eyyâmı geldi başladı dil âh u feryâda
Varıñ siz söyleyiñ gelsün hemân ol kad-i şimşâda
Anıñçün saklarım vermeklige bu cânı âmâde
Meyi mahbûbı zevkı her zamân rindâna sorsunlar
Sorarlarsa bilür her hâl beni cânâna sorsunlar

4 Baña bî-gânedir zevk u safâlar âşinâ gamlar
Ne rindân kaldı ne sâkî ne bâde câm ile Cemler
Hayâl oldu bize artık o geçmiş eski 'âlemler
Meyi mahbûbı zevkı her zamân rindâna sorsunlar
Sorarlarsa bilür her hâl beni cânâna sorsunlar

5 Tahattur eyledikce *Emrî* hep âh u figân eyler
Geçen eyyâm-ı zevke safâya el-amân eyler²³⁴
Anıñçün her zamân bülbül gibi gülden amân eyler
Meyi mahbûbı zevkı her zamân rindâna sorsunlar
Sorarlarsa bilür her hâl beni cânâna sorsunlar²³⁵

²³⁴ Bu mısradaki vezin eksiktir.

²³⁵ Dîvân-ı Murad Emrî, s. [Muhammesler Bölümü] 8.

MEHMET ŞEVKET

[MUHAMMES]

- Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün Fe 'ülün*
- 1 Beni dûzahda yâ Rab kılma sûzân
Nasîb et soñ nefesde nûr-ı îmân
Günehkârım işim her demde 'isyân
Eriş imdâda yâ Hannân u Mennân
Gafûr ismiñ seniñ Settâr u Sübhân
- 2 Dedîñ *Lâ taknatû min rahmeti 'llah*
Günehkârım derim *Estagfiru 'llah*
Ümîdim kesmezem olsam da gümrâh
Eriş imdâda yâ Hannân u Mennân
Gafûr ismiñ seniñ Settâr u Sübhân
- 3 İlâhî 'abd-i 'âsî pür-günâhım
Velâkin rahmete bî-iştibâhım
Mukaddem cürmüme rûy-ı siyâhım
Eriş imdâda yâ Hannân u Mennân
Gafûr ismiñ seniñ Settâr u Sübhân
- 4 İlâhî sen Kerîmü'l-ekremînsin
Kamu düşmüşlere yâr u mu'însin
Kerem kânı İlâhe'l-'âlemînsin
Eriş imdâda yâ Hannân u Mennân
Gafûr ismiñ seniñ Settâr u Sübhân
- 5 Kuluñ *Şevket* olur mahzûn u nâ-şâd
Eger sen etmeseñ kim eyler imdâd
Günâhım mahv kıl lutfuñla irşâd

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Eriş imdâda yâ Hannân u Mennân
Gafûr ismiñ seniñ Settâr u Sübhân²³⁶

FEYZÎ

MUHAMMES

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

- 1 Nâr-1 'aşkıñla vücûdum yandı biryânım 'Ali
Kalmadı nâ-suhte cismimde bir yanım 'Ali
Böyle ser-tâ-be-kadem ben nice bir yanım 'Ali
Dûzah-1 firkatde koyma yandım ey mâhım 'Ali
Kevseriñ sâkîsisiñ kandır beni cânım 'Ali
- 2 Görünür mir'ât-1 cismimde şarâb-1 'aks-i nâr
'Aşk ile yandım dehânıñ eyler âteşler nisâr
Nûş-1 sahbâ-yı muhabbet gözlerim leyl ü nehâr
Dûzah-1 firkatde koyma yandım ey mâhım 'Ali
Kevseriñ sâkîsisiñ kandır beni cânım 'Ali
- 3 Hızr ile cânâ gerekmez seyr-i İskender bafîa
Âb-1 hayvânı taleble eylemem minnet aña
Yanmışım pervâne-i şem'e misâl mâhım saña
Dûzah-1 firkatde koyma yandım ey mâhım 'Ali
Kevseriñ sâkîsisiñ kandır beni cânım 'Ali
- 4 Mâ-yı Zemzemle hayât âyâ benim 'aynımda mı
Var iken bu teşne dilde sûziş-i 'aşkıñ gamı
Kıl yeter şâhım kuluñ bezm-i visâliñ hem-demi
Dûzah-1 firkatde koyma yandım ey mâhım 'Ali
Kevseriñ sâkîsisiñ kandır beni cânım 'Ali

²³⁶ Cemâl Kurnaz, Münâcât Antolojisi, TDV Yay., Ank., 1992, s. 142.

5 'Âşika nâr-ı cehennemden firâkıfıdır yamân
Ola sensiz cenneti dûzah olur anıfı hemân
Etme dûr *Feyzî* kuluñ ihsân-ı lutfuñdan amân
Dûzah-ı firkatde koyma yandım ey mâhım 'Ali
Kevseriñ sâkîsisifı kandır beni cânım 'Ali²³⁷

²³⁷ Şevket Beysanoğlu, Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları, C. 2, s. 100.

ÇAĞDAŞ TÜRK EDEBİYATI'NDA BEŞLİ ŞİİRLER

Klasik Türk Edebiyatı, Türkler'in İslâm medeniyeti dairesine girmelerinden sonra teşekkül etmiş müşterek bir zihniyetin, kültür ve sanatın ürünü idi. Bu ortak değerler değişmediği sürece Klasik Türk Edebiyatı da varlığını sürdürdü. Ancak XVIII. yüzyıldan itibaren toplumumuz Batı'ya yöneldi ve buna bağlı olarak eski dünya görüşümüz, kültür, sanat ve hayat anlayışımız da değişmeye başladı. Bunların üstüne binâ edilen Klasik Türk Edebiyatı'nın değişmesi de kaçınılmazdı. Fakat değişen toplum, insân ve kâinât görüşüne paralel olarak klasik edebiyat değişmedi. Bunda, klasik edebiyatın bazı sınırları aşıp kalıpları kıramaması kadar son dönemde değişim ve yenileşmeyi yükleneyecek derecede iyi şâirlerin yetişmemesi de etkili olmuştur. Nihâyet, XIX. yüzyılın sonunda Klasik Türk Edebiyatı genel olarak ömrünü tamamlamıştır.

Ancak, bu sona eriş yüzde yüz bir kesinlik taşımamaktadır. Klasik Türk Edebiyatı'nın izleri, tesirleri günümüze kadar devam etmiştir. Hattâ, XX. yüzyıl şâirlerinin önemli bir kısmı, klasik şiir geleneğinden bir şekilde yararlanmaya çalışmışlardır. Bu yararlanma genel hatlarıyla iki grupta değerlendirilebilir: Birincisi, vezin, kâfiye, şekil ve ses yönünden; ikincisi ise motif, söyleyiş ve edebî sanatlar yâni, muhtevâ açısından olmaktadır²³⁸.

İşte Klasik Türk Edebiyatı nazım şekillerinden biri olan muhammes de Çağdaş Türk Edebiyatı'nda biraz değişerek de olsa varlığını sürdürmüştür. Bizim bunu söylerken esas aldığımız, bahsedilen şiirlerin 5'er mısralık bendlerden oluşmalarıdır. Yoksa meselâ vezin konusunda, kâfiye örgüsünde çok değişiklikler olmuştur. Bu sebeple Çağdaş Türk Edebiyatı'nda yazılan şiirlere muhammes yerine *beşli* demek daha uygun olabilir.

²³⁸ Cemal Kurnaz, "Dîvân Şiiri Geleneğinden Yararlanma", Dîvân Edebiyatı Yazıları, Akçağ Yay., Ank., 1997, s. 287.

Biz çok da uzun boylu olmayan bir tarama sonunda şu şâirlerin beşli şiirler yazdığını tesbit ettik²³⁹: Mehmet Âkif Ersoy(1873-1976), Ziya Gökalp(1876-1924), Yahya Kemâl Beyatlı(1884-1958), Yusuf Ziya Ortaç(1895-1967), Hâlîde Nusret Zorlutuna(1901-1984), Zeki Ömer Defne(1903-1992), Ömer Bedrettin Uşaklı(1904-1946), Ârif Nihat Asya(1904-1975), Necip Fazıl Kısakürek(1905-1983), Ahmet Muhip Dıranas(1908-1980), Cahit Sıtkı Tarancı(1910-1956), Oktay Rıfat Horozcu(1914-1988), Fazıl Hüsni Dağlarca(1914), Coşkun Ertepinar(1914), Melih Cevdet Anday(1915), Niyazi Akıncıoğlu(1916-1979), Fethi Tevetoğlu(1916-1989), Câhit Külebi(1917-1997), İlhan Berk(1918), Salah Birsal(1918), Sabahattin Kudret Aksal(1920-1993), Halil Soyuer(1921), Ahmet Tufan Şentürk(1924), Attila İlhan(1925), Mehmet Çınarlı(1925), Ümit Yaşar Oğuzcan(1926-1984), Can Yücel(1926), Gültekin Sâmânağlı(1927), Edip Cansever(1928-1986), Nüzhet Erman(1928), Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu (1929-?), Mustafa Necati Karaer(1929-1996), Bahattin Karakoç(1930), Cemal Süreya(1931-1990), Abdurrahim Karakoç(1932), Sezai Karakoç(1933), Mustafa Miyasoğlu(1946), Mustafa Özçelik(1954), Nurullah Genç(1960).

Çağdaş Türk Edebiyatı'nda yazılmış beşli şiirlere örnek vermeden önce bir hususu daha belirtmek istiyoruz: Yukarıda isimlerini saydığımız şâirlerin beşer mısralık bendler hâlinde yazdıkları şiirlerden bazıları çok meşhur olmuştur. Bunlar şunlardır: Mehmed Âkif'in Safahât'ında Hakkın Sesleri bölümünde bulunan ve

“Geçenler varsa İslâm'ın şu çiğnenmiş diyârından;”

mısraıyla başlayan şiiri, Yahyâ Kemâl'in Erenköyü'nde Bahar adlı şiiri, Hâlîde Nusret'in Gel Bahar ve Git Bahar'ı, Zeki Ömer Defne'nin Ziller Çalacak adlı şiiri, Ârif Nihat'ın Fetih Marşı, Necip Fazıl'ın Zindandan Mehmed'e Mektup'u, Cahit Sıtkı'nın Otuz Beş Yaş ve Ölümünden Sonra adlı şiirleri, Fazıl Hüsni Dağlarca'nın Kızılırmak Kıyıları başlıklı şiiri, Attila İlhan'ın Mâhûr, Sultân-ı Yegâh ve Tutuklunun Günlüğü başlıklı şiirleri, Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu'nun Malazgirt Marşı, Abdurrahim Karakoç'un Suları İslatamadım ve Sezai Karakoç'un Mona Roza-I adlı şiiri Çağdaş Türk Edebiyatı'nda meşhur olmuş beşer mısralık bendlerden oluşmuş şiirlerdir. Bütün bunlar muhammes yazma geleneğinin biraz değişerek de olsa devam ettiğinin, en azından

²³⁹ Burada zikredilecek şâirlerin sıralanmasında doğum tarihleri esas alınmıştır. Ayrıca, şâirin isminden sonra parantez içinde eğer şâir ölmüşse doğum ve ölüm tarihleri, hayattaysa sadece doğum tarihleri belirtilmiştir.

tesirinin sürdüğünün delili olarak kabul edilebilir. Şimdi bu edebiyattaki beşli şiirlere örnek olarak sırasıyla Yahyâ Kemâl, Attila İlhan ve Nurullah Genç'ten birer şiir sunuyoruz²⁴⁰:

ERENKÖYÜ'NDE BAHAR

Cânan aramızda bir adındı,
Şîrin gibi hüsn ü âna unvan,
Bir sâhile hem şerefti hem şan,
Çok kerre hayâlimizde cânan
Bir şi'ri hatırlatan kadındı.

Doğmuştu içimde tâ derinden
Yıldızları mâvi bir semânın;
Hazzıyla harâb idim edânın,
Hâlâ mütehayyilim sadânın
Gönlümde kalan akislerinden.

Mevsim iyi, kâinât iyiydi;
Yıldızlar o yanda biz bu yanda,
Hulyâ gibi hoş geçen zamanda
Sandım ki güzelliğın cihanda
Bir saltanatın güzelliğiydi.

İstanbul'un öyledir bahârı
Bir aşk oluverdi âşinâlık...
Aylarca hayâl içinde kaldık;
Zannımca Erenköyü'nde artık
Görmez felek öyle bir bahârı.²⁴¹

²⁴⁰ Bu şiirler hiç bir değışiklik yapılmadan, orijinal şekilleriyle yazılacaktır.

²⁴¹ Yahya Kemal, Kendi Gök Kubbemiz, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., İst., 1989, s. 129-130.

muhayyer

önemli gizli boyutlarıyla yeryüzündeki yaşantımız
ne kadar azdır yaşadığımızdan yaşadığımızı sandığımız
söylediklerimizle değil söylemediklerimizle varız
o gün ki ölümün perdesine yapayalnız yansınız
ne kadar azdır yaşadığımızdan yaşadığımızı sandığımız

bir incesaz ki sürekli dir yaprak döken korularda
çilgınlıkları oluşturur en çapraşık duygularda
büyük çıkmaz akla gelip de sorulmayan sorularda
bazı insan içten içe düşünür hesaplar da
ne kadar azdır yaşadığımızdan yaşadığımızı sandığımız

üflediği sustuğumuz tutkuların düşlerimizi çokçadır
çocukluktan çıktığımızı sanmak aslında çocukçadır
gerçi gençlik bir uçta yaşlılık bir uçtadır
birleştikleri gerçek o müthiş sonuçtadır
ne kadar azdır yaşadığımızdan yaşadığımızı sandığımız²⁴²

MENEKŞEM

Vuslat kapısını açıyor gökler
Uzuyor önümde esrarlı bir yol
Beni sonsuzlukta birisi bekler
Menekşem, bekleyen yoksa sen misin
Ruhumu süsleyen bir desen misin

²⁴² Attila İlhan, Tutuklunun Günlüğü, Bilgi Yayınevi, Ank., 1993, s. 84.

Kâinât on altı ocakta yandı
Zaman yorgun düştü ayaklarımda
Gönlümde yeni bir âlem uyandı
Menekşem, ufuklar çekiyor bizi
Aynalar yutuyor ellerimizi

Göz kırpması gibi ânidir hüküm
Hayat bir nefesin ucunda köpük
Acıyla örülmüş kefendir yüküm
Menekşem, hasretim fezâdan derin
Vâdesi doluyor yörüngelerin

Arzın bakışları bir damla hüznün
Bir demet belâlı hicrandır ömür
Haberî yakındır öldüğümüzün
Menekşem, yüreğin niye dumanlı
Şakaklarında ter; gözlerin kanlı

Renkler anlamını yitirdi bende
Seslere bir tuhaf yöneliyorum
Mutluluğum kaldı kirpiklerinde
Menekşem, saati yaklaştı günün
Arefesindeyiz kutlu düğünün

Hangi ruh dünyada ebedî gülmüş
Hangi duâ çâre olmuş ölüme
Umutlarım mâverâya gömülmüş
Menekşem, yüzünü çevirme Ay'dan
Elbette gün gelir, ok çıkar yaydan

Geçmişime gömdün mutsuzluğumu
Geziyorum şimdi maviliklerde

Sevginle giderdim susuzluğumu
Menekşem, kokunu ruhuma sundun
Yüreğime yüreğinle dokundun

Kılını değişmem İrem bağına
Ne güneşini sevdim, ne yıldızları
Ulaşınca ölümsüzlük çağına
Menekşem, bu deli fırtına durur
Şehâdet, vuslata mührünü vurur

Bir tatlı hayal mi bu bir rüya mı
Karanlık çekildi avuçlarımdan
Sır gibi kapladın bütün dünyamı
Menekşem, içime doğan nûr musun
Aradığım ânda bulunur musun²⁴³

²⁴³ Nurullah Genç, Yankı ve Hüzün, Denge Yay., İst., 1992, s. 83-84.

ÖZGEÇMİŞ

Mustafa Erdoğan, 22.09.1971 tarihinde Yozgat'ın merkezine bağlı Sağlık Köyü'nde dünyaya geldi. İlköğrenimi köyünde, ortaöğrenimi Yozgat'ta tamamladı. 1990 yılında Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü kazanan Erdoğan, 1994 yılında "Niyâzî-i Mısrî Şerhleri" adlı teziyle bu bölümden mezun oldu. Aynı yıl Kütahya'da Dumlupınar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde girdiği imtihanı kazanarak bu üniversitede Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı'nda Araştırma Görevlisi oldu. Hâlen bu görevine devam etmektedir.

**T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**